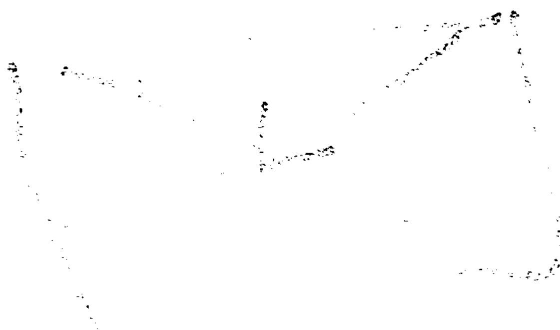
Monica Mihaela Busuioc

MUNCA ŞI RĂSPLATA EI
SECOLELE XVII-XVIII
STUDIU DE TERMINOLOGIE

Cartea a apărut cu sprijinul
Ministerului Educaţiei şi Cercetării

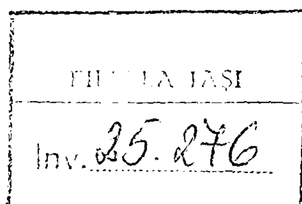
Coperta I: Reproducere după Hendrick Pothoven, *Zaraf*,
secolul al XVIII-lea (detaliu)

MONICA MIHAELA BUSUIOC

MUNCA ŞI RĂSPLATA EI
SECOLELE XVII-XVIII
STUDIU DE TERMINOLOGIE

FUNDAŢIA NAŢIONALĂ PENTRU ŞTIINŢĂ ŞI ARTĂ
ACADEMIA ROMÂNĂ. INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN“
Bucureşti • 2001

ISBN 973-85486-2-4

Părinţilor mei

SUMAR

CUVÂNT ÎNAINTE

În cercetarea istorică românească, datele lingvisticii au fost şi rămân, în continuare, de certă însemnătate. Pentru etapele când documentele scrise sunt extrem de rare sau lipsesc cu totul, vezi secolele migraţiilor, studiul limbii şi arheologia aduc mărturii de prim ordin.

Dar când informaţia din arhivele scrise devine foarte frecventă şi chiar foarte amplă? Corelarea celor două arii de cercetare, lingvistica şi istoria, mai aduce, în continuare, rezultate notabile?

Răspunsul este, fără îndoială, afirmativ.

Este ceea ce demonstrează lucrarea cercetătoarei dr. Monica Mihaela Busuioc „MUNCA ŞI RĂSPLATA EI. SECOLELE XVII-XVIII. STUDIU DE TERMINOLOGIE".

Tema este inedită. Autoarea analizează conţinutul semantic şi modalităţile curente de folosire – cu evoluţiile aferente în timp – a unor termeni consideraţi reprezentativi pentru relaţia dintre muncă şi răsplata ei. Iată-i: plată – răsplată; venit – irat; leafă; nafaca; simbrie; hac; angarie; salariu; emiclic – mertic – oboroc – tain; arvună – câşti – cusur – rămăşiţă. Fie şi simpla lor enumerare arată că au fost consideraţi principalii termeni care, în acel timp, desemnau o răsplată sau alta pentru o muncă ori un serviciu prestat.

Cronologic, cercetarea se reazemă pe secolul al XVIII-lea (până la 1821). Se fac însă şi repetate referiri la perioada anterioară, din ultimele decenii ale secolului al XVI-lea şi până la începutul domniilor fanariote.

Baza documentară cuprinde cvasi-totalitatea actelor din secolul al XVIII-lea publicate (a se vedea lista siglelor). Opţiunea pentru investigarea actelor edite este judicioasă şi singura posibilă în stadiul actual al instrumentelor de lucru.

Exigenţa cu care a fost examinată fiecare informaţie, cât şi rigoarea verificărilor, sistematizărilor şi clasificărilor dau solid temei rezultatelor dobândite. Dispunem astfel de repere şi încheieri deplin demonstrate şi care constituie baza necesară şi obligatorie de pornire a oricăror studii ulterioare.

Metodologia însăşi a cercetării este nouă şi aparţine autoarei (vezi paginile XV-XXXI). Ea cuprinde:

a) definirea termenilor în relaţia „muncă – răsplată", şi anume: E = executant, cel ce efectuează munca şi primeşte răsplata; M = felul de muncă efectuată; B = beneficiarul, care acordă plata şi pentru care se efectuează munca; R = felul de (răs)plată acordată;

b) studierea fiecărui termen al relaţiei în patru câmpuri semantice: al activităţilor, al executanţilor, al răsplăţilor şi al beneficiarilor;

c) organizarea şi criteriile de interpretare ale informaţiei documentare.

Rezultatele aplicării acestei metodologii se regăsesc în toate capitolele. Un exemplu (pag. 16-59): categoriile şi grupurile de executanţi corelate cu formele de răsplată – ca, de exemplu, plată – venit – leafă – simbrie... După cum analiza fiecărui termen de răsplată (pag. 60-278) cuprinde: înţelesul sau înţelesurile termenului; cazurile de folosire (beneficiarii); natura relaţiilor între executant (E) şi beneficiar (B); interferenţele dintre termeni.

Toate analizele trimit constant la surse.

Lucrarea în ansamblul ei încorporează o remarcabilă şi riguroasă investigaţie clădită pe mii şi mii de referinţe şi confruntări documentare.

Rezultatele acestei cercetări privesc nu numai pe lingvişti. Li se alătură toţi cei ce se interesează de aflarea trecutului – relaţii de muncă, administraţie de stat, finanţe, meşteşuguri, şcoală, armată, cler... O dată mai mult se adeveresc deschiderile largi pe care le aduce cercetarea interdisciplinară. Rezultate care sunt posibile numai când un lucru este bine şi temeinic alcătuit.

Volumul MUNCA ŞI RĂSPLATA EI este un exemplu de cercetare făcută cu stăpânirea deplină a meseriei, cu spirit critic, cu stăruinţă, dar şi cu darul de a căuta şi afla.

DINU C. GIURESCU

13 iunie 2001, Bucureşti

LISTA SIGLELOR

ACCOB: Iorga, N., *Acte româneşti şi câteva greceşti din arhivele companiei de comerţ oriental din Braşov*, Vălenii de Munte, 1932.

AJ: Cronţ, Gheorghe et al., *Acte judiciare din Ţara Românească, 1775-1781*, Bucureşti, 1973.

ANAT: *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, editat de Dinu C. Giurescu în „Studii şi materiale de istorie medie", V (1962), p. 353-505.

BĂC: Furnică, Dumitru Z., *Din trecutul comerţului la români, mai ales băcănia*, Bucureşti, 1908.

BÂR: Antonovici, Preot Ion, *Documente bârlădene*, vol. I-V, Bârlad, Huşi, 1911-1926.

BCI: *Buletinul Comisiei istorice a României*, Bucureşti, 1915-1938.

BLĂN: Iorga, N., *Breasla blănarilor din Botoşani. Catastihul şi actele ei*, Bucureşti, 1911.

BRES: Pavlescu, E., *Economia breslelor în Moldova*, Bucureşti, 1939.

B. ŞCH: Stinghe, Sterie, *Istoria besericei Şcheilor Braşovului*, Braşov, 1899.

BUC_1: Potra, George, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, 1594-1821*, Bucureşti, 1961.

BUC_2: Potra, George, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, 1634-1800*, Bucureşti, 1982.

CADE: Candrea, Aurel, I. – Adamescu, Gh., *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Bucureşti, 1926-1931.

CAL: Iorga, N., *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I-II, Bucureşti, 1905.

CANTAC: Iorga, N., *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Bucureşti, 1902.

CAR: *Legiuire a prea înălţatului şi prea pravoslavnicului domn şi oblăduitori a toată Ugrovlahiia Io Ioan Gheorghe Caragea Vv*, Bucureşti, 1818.

CÂMP: Ştefanelli, T.V., *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*, Bucureşti, 1915.

CM: *Cronicari munteni*, vol. I-II, Bucureşti, 1961.

COLŢ: Ionaşcu, I., *Documente bucureştene privitoare la proprietăţile mănăstirii Colţea...*, Bucureşti, 1941.

COM: Furnică, Dum. Z., *Documente privitoare la comerţul românesc, 1473-1864*, Bucureşti, 1931.

CV: *Condica de venituri şi cheltuieli a vistieriei de la leatul 7202-7212 (1694-1704)*, publicată de C. Aricescu în „Revista istorică a arhivelor României", vol. III, Bucureşti, 1873.

DA: *Dicţionarul limbii române*, tom I-II, Bucureşti, 1913-1944.

DÂMB: Potra, George, *Tesaurul documentar al județului Dâmbovița (1418-1800)* Târgoviște, 1972.

D.EC: Cojocaru, I., *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800-1850*, vol. I-II, București, 1958.

DERS: Bolocan, Gh. et al., *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române, 1374-1600*, București, 1981.

DEX$_2$: *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, 1996.

DION: Dionisie, Eclesiarcul, *Chronograful Tierei Rumanești de la 1764 pana la 1815*, în TES II, p. 159-234.

DIR: Ionașcu, Ion et al., *Documente privind istoria României, secolele XIII-XVII*, București, 1951-1954.

DLR: *Dicționarul limbii române*, tom. VI-XII și manuscris, București, 1966-1994.

DLRM: *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.

DOOM: *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1982.

DRA: Mihordea, V. et al., *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol I, *Țara Românească*, București, 1961; vol. II, *Moldova*, București, 1966.

DRH: Berza, M. et al., *Documenta Romaniae Historica*, A. *Moldova*, București, 1969-1974; B. *Țara Românească*, București, 1965-1974.

D.ROM: Chivu, Gh. et al., *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, București, 1979.

DTR: Baubec, Agiemin, Grecu, Mitică, *Dicționar turc-român*, București, 1979.

F: Angelescu, N.I., *Acte și documente din trecutul farmaciei în Țările Românești*, București, 1904.

FIS: Filitti, Ioan C., *Considerații generale despre vechea organizare fiscală a Principatelor române până la Regulamentul organic*, București, 1935.

GH$_1$: *Condica lui Grigore Ghica*, varianta din 1775, publicată de N. Iorga în SD XXII, p. 3-44.

GH$_2$: *Condica lui Grigore Ghica*, varianta din 1776, publicată de P. Rășcanu în *Lefile și veniturile boierilor moldoveni*, Iași, 1887, p. 73-81.

HI: Hurmuzachi, E., Iorga, N., *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1900.

IF: *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988.

IFC: Iorga, N., *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor române*, București, 1900.

IFM: Grigoraș, N., *Instituții feudale din Moldova*, București, 1971.

IND: Iorga, N., *Istoria industriilor la români*, București, 1927.

IPS: *Pravilniceasca condică (1780)*, București, 1957.

IR: Urechia, V.A., *Istoria Românilor*, vol. I-X$_{A-B}$-XIII, București, 1891-1901.

I.REV.: Aricescu, Constantin D., *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, vol. I, Craiova, 1874; *Acte justificative la istoria revoluțiunii române de la 1821*, vol. II, Craiova, 1874.

I.ROM.: Giurescu, Constantin C., *Istoria Românilor*, vol. I-II$_{1-2}$-III$_{1-2}$, București, 1935-1946.

ISPR: Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1997.

IȘT Giurescu, Constantin C., *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV – începutul secolului XIX*, București, 1973.

ÎOOP: *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a V-a, București, 1995.

ÎNV: Iorga, Nicolae, *Istoria învăţământului românesc*, Bucureşti, 1971.

JUD: Georgescu, Valentin Al., Strihan, Petre, *Judecata domnească în Ţara Românească şi Moldova (1611-1831)*. Partea I. *Organizarea judecătorească*; vol. II, *1710-1831*, Bucureşti, 1981.

LEF: Răşcanu, P., *Lefile şi veniturile boierilor Moldovei în 1776*, Iaşi, 1887.

LET: Kogălniceanu, N., *Letopisiţile Ţării Moldovii*, tom I-III, Iaşi, 1845-1852.

LOM: Petrescu. C.Z., *Lefuri şi onorarii medicale în trecutul ţării noastre* în „Revista de medicină legală", 1938, II, nr. 3-4, p. 41-61.

LUP: *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, Bucureşti, 1912.

M: Olteanu, Şt., Şerban, C., *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în evul mediu*, Bucureşti, 1969.

MAN: Bianu, I., *Catalogul manuscriptelor româneşti*, Bucureşti, 1913.

MAV: *Condica de porunci, corespondenţe, judecăţi şi cheltuieli a lui Constantin Mavrocordat ca domn al Moldovei (1741-1742)*, publicată de N. Iorga în SD VI, p. 219-451.

MNT Pavlescu, E., *Meşteşug şi negoţ la românii din sudul Transilvaniei (sec. XVII-XIX)*, Bucureşti, 1970.

O: Bogdan, I., *Documentul răzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV*, Bucureşti, 1908.

PAAM: Bălcescu, N., *Puterea armată şi arta militară la români*, în *Istoria Românilor supt Mihai Vodă-Viteazul*, Bucureşti, 1902, p. 583-668.

PO: Giurescu, Constantin C., *Istoricul podgoriei Odobeştilor din cele mai vechi timpuri până în 1918*, Bucureşti, 1969.

RAM: Mihordea, V., *Relaţiile agrare din secolul al XVIII-lea. Moldova*, Bucureşti, 1968.

SD: Iorga, N., *Studii şi documente*, vol. I-XXXI, Bucureşti, 1901-1916.

SDMD: Stoicescu, Nicolae, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1968.

Iorga N., *Scrisori de negustori*, Bucureşti, 1901-1916.

Condica lui Mihail Suţu din 1795, publicată de V.A. Urechia în IR V, p. 514-520.

SZMR: Iorga, N., *Scrisori şi zapise de meşteri români*, Bucureşti, 1926.

ŞCH: Stinghe, Sterie D., *Documente privitoare la trecutul românilor din Şchei*, vol. I-III, Braşov, 1901-1903.

ŞIO: Şăineanu, Lazăr, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, Bucureşti, 1900.

TDRG: Tiktin, Dr. H., *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band I-III, Bukarest, 1903-1924.

TES: Papiu, Ilarian A., *Tesauru de monumente istorice pentru România*, vol. I-III, Bucureşti, 1862-1864.

TS: Ağakay, Ali Mehmet, *Türkse sözlük*, Ankara, 1959.

UR: Codrescu, Th., *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale, tratate şi alte acte din suta a XV-XIX atingătoare de Moldova*, vol. I-XXV, Iaşi, 1852-1895.

M: Moldova

Tr: Transilvania

ŢR: Ţara Românească

f.a.: fără an

LISTA ABREVIERILOR

căp(it) = căpitan
fevr = fevruarie
f(l)(or) = florinți, florini, fiorini
fl(nemț) cră = florinți (?) nemțești crăițari
gspd = gospod
gspjd(a)(ei) = gospojda, gospojdei
jic = jicniceroaie (?), jicnicerească (?)
octom = octombrie
par = parale
pt = potronici (?)
post = postelnic
t', t(a)l = taleri
vist = vistier, vistierie, vistiernic, vistiernicie

INTRODUCERE

Obiectul lucrării

După câte ştim, domeniul pe care îl abordăm în această lucrare nu a fost cercetat până acum în mod sistematic. Observaţii interesante, mai mult sau mai puţin accidentale, am întâlnit doar în unele lucrări de istorie (v. Bibliografia).

Analiza şi descrierea câmpului noţional „efectuarea şi răsplata muncii" are implicaţii lingvistice, sociale, economice şi culturale, ca orice studiu cu caracter onomasiologic. Perspectiva noastră este primordial lingvistică. În consecinţă, ei i se subordonează toate celelalte date, chiar atunci când a fost necesar să deschidem lungi paranteze având, la prima vedere, alt caracter. Scopul lor a fost întotdeauna auxiliar, esenţialul reprezentându-l intenţia noastră de a limpezi conţinutul semantic şi modalităţile curente ale folosirii în diverse etape din perioada luată în discuţie a termenilor implicaţi în ideea generală „efectuarea şi răsplata muncii".

Nu o dată, incertitudinile de care ne-am izbit în cursul elaborării ne-au obligat la dezvoltări care pot să pară mai aproape de cerinţele unei cercetări social-economice, dar numai în felul acesta am putut descifra semnificaţiile cuvintelor din câmpul noţional amintit.

Am fi fost fără îndoială scutiţi de această operaţie, şi demersul nostru s-ar fi simplificat, dacă am fi dispus de studii amănunţite asupra relaţiilor social-economice implicate în procesul şi ierarhia muncă-răsplată.

Delimitarea corpusului. Încadrare istorică şi geografică

În condiţiile arătate, o problemă dificilă a constituit-o delimitarea obiectului supus cercetării, în speţă selectarea şi întocmirea unui corpus documentar.

Lucrarea de faţă, aflată la confluenţa mai multor domenii de cercetare, comportă o mulţime de aspecte de ordin extralingvistic: istoric, social, economic, politic, juridic, cultural etc., de a căror înţelegere depinde interpretarea corectă a faptelor de limbă.

În dorinţa de a beneficia de o informaţie cât mai bogată şi de a oferi lucrării noastre o bază cât mai solidă, am parcurs o mare cantitate din ceea ce s-a publicat şi are legătură, chiar indirectă, cu tema noastră, am apelat la cât mai mult din informaţia ce ne-a stat la dispoziţie, acest lucru neînsemnând că s-a înlăturat întru totul,

precum am fi dorit, caracterul „accidental“ al corpusului nostru, caracter care ar putea proveni însă şi din modul de editare şi de publicare a documentelor româneşti.

Cum scopul lucrării noastre este acela de a urmări exprimarea noţiunilor de efectuare şi de recompensare a muncii, din zecile de mii de documente excerptate, am recurs la toate cele care priveau diferitele aspecte legate de muncă şi de răsplată (în jur de câteva mii). Numărul mic de documente referitoare la recompensarea muncii, raportat la numărul mare de documente publicate, se explică, poate, prin faptul că ideea de răsplată a muncii, cu toate implicaţiile decurgând din ea, a luat forme cu totul noi în timpurile moderne. Multă vreme, ceea ce conta era „munca“, efectuarea ei şi nu „răsplata“, răsplătirea ei, constatare care rezultă din întregul context socio-economic, cunoscut deja din istorie.

Asemenea aspecte puţin relevate de izvoare, pe lângă puţinătatea în sine a menţiunilor documentare, ar putea constitui o explicaţie de ce o astfel de problematică a fost în genere mai puţin sau deloc studiată (cel puţin la noi).

Rigorile impuse de dimensiunea unei astfel de lucrări ne-au obligat să ne restrângem investigaţia la o perioadă mai scurtă, de numai două secole, de la cele mai vechi texte scrise în limba română – care, după cum se ştie, apar târziu – trecând prin secolul al XVIII-lea şi mergând până la anul 1821 inclusiv, an care marchează revenirea la primii domni pământeni după epoca fanariotă.

Secolul al XVIII-lea reprezintă o perioadă foarte puţin cercetată lingvistic (şi, nu numai lingvistic!). El formează în principal obiectul preocupărilor noastre, dar ţinând cont de faptul că acest secol cuprinde epoca domniilor fanariote ce durează până la 1821, din motive de unitate şi de continuitate, am luat în consideraţie în cercetare şi primele două decenii ale secolului al XIX-lea.

Totodată, în măsura în care ne-au servit izvoarele, studiul nostru a încercat să acopere toate cele trei regiuni istorice, deşi actele şi documentele publicate în limba română, pe care le-am avut la dispoziţie pentru Transilvania au fost puţine (iar cele scrise de persoane originare din această regiune, extrem de reduse).

Bibliografia de la sfârşitul lucrării cuprinde atât colecţiile şi volumele de documente scrise şi publicate în limba română, din care s-a extras cea mai mare parte a materialului folosit în analiza propriu-zisă, cât şi o serie de lucrări de referinţă din domenii variate.

Textele în care apar termenii referitori la răsplata muncii şi pe care le-am reţinut pentru analiza noastră sunt de două feluri:

– texte care se referă la sistemul de recompensare şi în care se precizează condiţiile de recompensare. Ele formează marea majoritate a izvoarelor, cuprinzând documente de arhivă, cu caracter administrativ, juridic, economic, fiscal, diplomatic etc., cele mai multe nefolosite încă în cercetarea lingvistică propriu-zisă;

– texte care arată felul de folosire în limba română a acestor termeni (de ex. cronicile, deşi ele nu prezintă întotdeauna suficientă rigoare din punctul nostru de vedere).

Din prima categorie fac parte documente originale (nu traduceri sau cópii) din Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, publicate fie separat, fie în diverse colecţii, culegeri şi volume.

Documentele excerptate provin în special din cele două regiuni istorice: Ţara Românească şi Moldova, dar unele dintre ele (extrem de puţine la număr, mai ales înainte de secolul al XVIII-lea), sunt localizate în oraşe din Transilvania şi îndeosebi în sudul acestei regiuni. Am considerat totuşi aceste informaţii ca aparţinând Transilvaniei şi putând oferi o cât de sumară reprezentare a circulaţiei termenului respectiv, precum şi a legăturilor dintre această regiune şi celelalte două (chiar şi atunci când apare câte o singură atestare pentru un termen de *răsplată* şi chiar dacă ştirile sau persoanele la care se referă, sunt în legătură cu Ţara Românească).

Analiza tipurilor de documente din punctul de vedere al persoanei în numele căreia au fost redactate se va face într-un capitol separat (v. p. 6-10).

Perioada ni s-a părut suficient de întinsă, iar baza de informaţie suficient de bogată şi de variată, pentru a ne permite să descoperim, de-a lungul ei, o evoluţie semnificativă, demnă să reprezinte obiectul unui studiu asupra istoriei şi a dezvoltării raporturilor de muncă şi de recompensare, nu numai ca cercetare a unei activităţi umane plină de interes prin ea însăşi, ci şi pentru lumina pe care poate şi trebuie să o arunce asupra întregii vieţi istorice pe care au cunoscut-o Ţările Române în cursul evului mediu.

Urmărită în variatele sale implicaţii economice, sociale etc. şi întemeiată pe folosirea metodică şi critică a materialului informativ, evoluţia acestor raporturi la nivelul întregii ţări (vieţi sociale) va contribui, sperăm, la o înţelegere cu caracter global a societăţii româneşti din această epocă, precum şi a unor aspecte particulare ale ei. Avem convingerea că stadiul atins de sistemul de efectuare şi de recompensare a muncii constituie unul dintre indicii gradului de dezvoltare a societăţii noastre feudale.

Deşi lucrările de bază existente nu oglindesc decât în mod indirect fenomenele legate de istoria raporturilor de muncă şi de răsplată a ei, nădăjduim că cercetarea sistematică întreprinsă de noi asupra acestei probleme reflectă şi prefacerile social-economice din societatea românească, prefaceri ce au dus în perioada feudală la o structurare mai complexă a societăţii şi la un început de transformare şi de modernizare a ei, începând cu destrămarea feudalismului şi cu trecerea la o altă orânduire.

Studiul nostru îşi propune însă numai ilustrarea dezvoltării lexicului prin îmbogăţire pe diverse căi datorată necesităţii de a fi numite noile raporturi dintre cei ce muncesc şi cei ce răsplătesc şi numai în subsidiar corelarea rezultatelor acestei cercetări cu istoria economică, socială şi culturală.

Ocupându-ne de o epocă atât de controversată, cea a domniilor fanariote, investigaţia noastră a urmărit stabilirea condiţiilor generale de denumire a recompensării muncii, aşa cum apar ele reflectate şi cum rezultă din documentele epocii, neinteresându-ne în ce măsură dispoziţiile din documente au fost aplicate, respectate, menţinute etc.

Considerente de ordin metodologic, ca şi constatarea că documentele atestă o evoluţie sensibil deosebită de la un secol la altul a modalităţilor de retribuire, ne-au determinat să împărţim materialul în două secţiuni corespunzând la două perioade istorice:

a) până la domniile fanariote;
b) domniile fanariote.

Această periodizare strictă, având în vedere, de fapt, istoria – şi anume anii 1711 (pentru Moldova) şi 1716 (pentru Ţara Românească), care marchează începutul domniilor fanariote şi anul 1821, când sfârşesc aceste domnii – este destul de relativă pentru lucrarea noastră şi chiar improprie dacă ne referim şi la Transilvania. De aceea, delimitarea celor două secţiuni priveşte distincţia, în mare, între secolul al XVIII-lea şi ceea ce a fost înainte de acest secol şi, ca urmare, preferăm să vorbim de două perioade: p r i m a (până în secolul al XVIII-lea) şi a d o u a (secolul al XVIII-lea).

Numai î n ţ e l e g â n d astfel cele două perioade, am putut să subsumăm aceleiaşi periodizări, deşi nu corespund aceleiaşi realităţi istorice, şi documentele din Transilvania scrise în limba română, mult mai reduse ca număr în comparaţie cu izvoarele documentare din celelalte două regiuni, dar de care am ţinut cont în primul rând pentru aportul lor informativ la clarificarea termenilor în discuţie.

Delimitând astfel obiectul investigaţiei noastre, este necesar mai întâi să definim termenii cu care vom opera şi relaţiile dintre ei.

Relaţia muncă – răsplată. Membrii relaţiei. Definirea lor

Înţelegem prin m u n c ă orice activitate, în sens larg, pe care o efectuează cineva, dar şi care decurge din exercitarea unei funcţii, din deţinerea unei calităţi sau un serviciu pe care îl prestează cineva ori un act prin care se produce ceva în vederea obţinerii unei răsplăţi[1] (în afara unui statut obligatoriu).

Prin r ă s p l a t ă înţelegem, în aceeaşi accepţiune largă, tot ceea ce provine sub orice formă ca urmare a îndeplinirii unei obligaţii oarecare, tot ceea ce se acordă de către cineva cuiva în cadrul unei convenţii (înţelegeri), de un anumit tip în vederea recompensării.

Deoarece lucrarea noastră tratează lexicul dintr-o perioadă de timp ce corespunde feudalismului, se constată, din analiza documentelor, existenţa a două modalităţi de recompensare (modalităţi la fel de vechi din punctul de vedere al atestării):

– una care priveşte dreptul de a primi o răsplată pentru o muncă determinată, ce se face pe baza unei angajări, deci o răsplată care presupune în mod obligatoriu o muncă efectuată şi

– alta care se referă la o răsplată oferită din cu totul alte considerente, şi anume considerente de ordin moral sau social (milă, ajutor, favoare, recunoştinţă, prietenie, vasalitate etc.) şi care nu are de fapt în vedere munca. Menţionăm că astfel de considerente pot justifica şi răsplătirea unei munci efectuate.

Aceste două modalităţi privesc actul de recompensare în sine din punctul de vedere al motivaţiei în oferirea unei răsplăţi.

Oferirea oricărei răsplăţi are la bază existenţa unei obligaţii ca urmare a unei convenţii (înţelegeri, relaţii) de un anumit tip, c o n t r a c t u l (obligatoriu) sau

[1] Consecvenţi cu o astfel de definiţie, nu intră în discuţia noastră munca făcută ca obligaţie (în contul obligaţiilor feudale), de ex. boieresc, clacă etc. sau ca necesitate pentru nevoile proprii.

n o n c o n t r a c t u l (de tip bunăvoință, dar potrivit unei tradiții), scrise, dar mai ales nescrise, stabilite între două părți.

Convențiile de tip contractual ar corespunde ideii de a n g a j a r e, deși nu se poate vorbi întotdeauna în perioada cercetată de o a n g a j a r e propriu-zisă în muncă în sensul actual al termenului (de ex. în cazul serviciilor făcute domnului sau țării, în recompensarea dregătorilor sau a unor categorii aparținând bisericii).

În acea epocă nu se întâlnesc decât în germene și numai în unele sectoare ale vieții sociale unele rudimente ale muncii salariate de tip capitalist concepută pe bază de contract (angajare). De aceea, ideea de a n g a j a r e la care ne vom referi pe parcursul lucrării trebuie înțeleasă ca un fel de relație de tip contractual în sens foarte larg.

Convențiile de tip bunăvoință mascau adesea în fapt tot o obligație de o anumită natură (morală sau socială), consacrată prin tradiție (actele de filantropie, obligațiile către Poarta Otomană etc.).

S-ar putea spune că cele două tipuri de convenții corespund celor două modalități de recompensare amintite mai înainte, deși în perioada pe care o studiem nu exista o delimitare strictă între aceste două tipuri, ele suprapunându-se adesea.

Ca urmare a celor menționate, vom vorbi nu de a n g a j a r e, ci doar de raporturi (ori r e l a ț i i) d e m u n c ă o f i c i a l e, p a r t i c u l a r e, c o m u n i t a r e, după cum acestea se stabilesc între o anumită persoană care muncește și urmează să fie răsplătită și respectiv statul (sau domnul), un particular ori o comunitate; sau pur și simplu de raporturi(de muncă) o f i c i a l e, p a r t i c u l a r e, c o m u n i t a r e acolo unde, în oferirea unei anumite răsplăți, ideea de m u n c ă nu este avută în vedere ori nu interesează.

Întrucât există și activități care nu comportă în mod necesar sau neapărat o răsplată, precum și răsplăți care nu presupun o activitate efectuată în mod prealabil în acest scop, vom lua îndeosebi în considerație pentru lucrarea noastră n u m a i acele activități care sunt asociate cu o anumită răsplată, precum și acele răsplăți care sunt oferite în schimbul efectuării unei anumite munci, deoarece ne-au interesat în special raporturile de muncă răsplătite.

În măsura însă în care cel de-al doilea tip de răsplată va fi exprimat din punct de vedere lingvistic prin unul dintre termenii în discuție în lucrarea noastră, vom reține pentru analiză și aceste exemple, intenția noastră fiind aceea de a reflecta stadiul de evoluție a vocabularului românesc privitor la ideea de r ă s p l a t ă dintr-o anumită perioadă. În consecință, ne vom ocupa de *toți* termenii care au în vreun fel legătură cu această idee.

Orice răsplată a unei munci convenite presupune existența unui raport între doi termeni (membri): **M** și **R**, m u n c ă și r ă s p l a t ă. Vom denumi raportul dintre cei doi termeni, r e l a ț i a d e r ă s p l ă t i r e.

La rândul lor, fiecare dintre ei implică alți doi termeni, și anume[2]:

– primul termen al relației este format din:

---

[2] Denumirile celor patru termeni ai relației trebuie înțelese ca datorate exclusiv unei convenții, independent de sensurile pe care aceste cuvinte le pot avea în momentul de față.

E (executant) = cel ce efectuează munca şi care primeşte răsplata (persoana care îşi oferă serviciile sau la care se apelează pentru efectuarea unei anumite munci ce urmează a fi recompensată)

M = (felul de) muncă efectuată;

– al doilea termen al relaţiei este format din:

B (beneficiar) = cel ce acordă răsplata şi pentru care se prestează munca (persoana care angajează şi/sau beneficiază de munca efectuată)

R = (felul de) răsplată acordată.

Dacă persoana care munceşte este totodată şi cea care primeşte răsplata, nu întotdeauna cel care acordă răsplata este şi cel ce angajează ori cel ce beneficiază de munca efectuată sau cel în folosul căruia se execută munca. (Cu toate acestea, l-am denumit şi pe acesta b e n e f i c i a r).

Atât **E**, cât şi **B** pot fi reprezentaţi de una sau de mai multe persoane.

Expresia ideală a relaţiei de răsplătire cuprinzând cei patru termeni se realizează după schema:

EM ⟷ RB

În funcţie de această schemă, se poate concepe studierea fiecăruia dintre termenii relaţiei în cadrul câte unui câmp semantic, respectiv:

1) câmpul activităţilor
2) câmpul executanţilor
3) câmpul răsplăţilor
4) câmpul beneficiarilor.

Documentele atestă exprimări ale relaţiei cu minimum 1 termen şi maximum 4 termeni. Atestările conţinând un singur termen, cel desemnând r ă s p l a t a, le-am considerat un fel de „folosiri absolute" ale termenului respectiv (de ex. *a dat leafa*).

Cum textele vechi sunt cel mai adesea lacunare şi nu ne permit totdeauna refacerea în întregime şi cu exactitate a termenilor relaţiei, şi cum scopul lucrării noastre îl constituie descrierea termenilor de răsplată, aşa cum sunt ei menţionaţi în documente, am reţinut pentru cercetare numai a c e l e atestări în care apar î n m o d o b l i g a t o r i u termenii **R** şi **E**, adică c i n e munceşte şi c e răsplată primeşte şi f a c u l t a t i v, termenii **B** şi **M**, cu alte cuvinte, expresii de minimum 2 termeni, **ER**, de 3, **EMR** şi **ERB** şi de maximum 4, **EMRB**.

Ocupându-se de descrierea modalităţilor de recompensare, lucrarea noastră va trata în primul rând, câmpul semantic al „răsplăţilor", al termenilor ce denumesc răsplata (muncii) şi numai în mod tangenţial câmpurile „executanţilor", ale „activităţilor" şi ale „beneficiarilor", cercetarea acestora din urmă fiind însă necesară la conturarea şi înţelegerea câmpului principal.

Rezultă astfel că am circumscris obiectul de investigat la discutarea răsplăţilor în termeni de executanţi, activităţi şi beneficiari, dar şi a executanţilor în termeni de activităţi şi a răsplăţilor în termeni de beneficiari.

Deşi activitatea depusă şi recompensată implică şi ea un executant, dacă acesta nu este indicat, este mai greu de imaginat cine anume ar putea fi, mai ales într-o perioadă când nu exista o diviziune sau o specializare a muncii clar delimitate. Aceste exprimări din care lipseşte termenul E, de tipul **MR**, **MRB**, **MB**, nu le-am luat în consideraţie, din lipsă de spaţiu. (Din analiza lor nu rezultă însă lucruri noi care să modifice concluziile cu privire la primul termen al relaţiei).

Organizarea materialului

Stabilirea şi definirea celor patru membri ai relaţiei de răsplătire ne-au oferit un prim m o d d e o r g a n i z a r e a materialului, în funcţie de acest criteriu.

În vederea prelucrării şi a sistematizării datelor oferite de documente, am inventariat toţi termenii sau expresiile prin care sunt reprezentaţi fiecare dintre membrii relaţiei, încercând şi o clasificare a lor.

Vom prezenta pe rând termenii relaţiei, aşa cum sunt ilustraţi în texte.

Termenul R – răsplata

Dat fiind faptul că în perioada de care ne ocupăm problema recompensării muncii nu se punea în acelaşi fel ca în epoca modernă sau contemporană – ideea de r ă s p l a t ă, aşa cum o înţelegem noi astăzi părând a fi o achiziţie a timpurilor mai moderne –, modalităţile de recompensare şi felul în care acestea erau denumite sunt nu numai deosebite de cele de mai târziu, dar şi cu mult mai variate şi complicate. Întregul sistem de recompensare era în mare parte diferit de cel actual, iar termenii ce desemnează modalităţile de răsplată, de altfel destul de numeroşi, provin din diverse zone semantice.

Aceasta deoarece nu exista la vremea aceea un sistem instituţionalizat şi nici generalizat (la nivel de stat), potrivit căruia să se acorde răsplata pe baza unei angajări în muncă. Felul în care era organizată societatea (predominanţa economiei naturale închise de tip feudal) nu permitea acest lucru. Numai în unele sectoare ale vieţii sociale (curtea domnească şi armată) şi numai în legătură cu unele categorii de persoane apare mai întâi în mod sistematic ideea de r ă s p l a t ă.

Treptat această idee se va generaliza şi va evolua spre formele actuale; iniţial însă ea era concepută altfel de ceea ce se ştie acum că înseamnă r ă s p l a t ă, existând în esenţă două modalităţi de a o concepe atât din punctul de vedere a ceea ce se oferă (primeşte) drept răsplată (respectiv conţinutul răsplăţii), cât şi din punctul de vedere al celui ce o dă efectiv, şi anume:

– o modalitate în care se acordă o anumită formă de răsplată de către cel ce angaja şi recompensa, r ă s p l a t ă care corespunde accepţiunii curente a cuvântului, dar totodată şi ideii mai moderne de s a l a r i z a r e în măsura în care această modalitate este legată de ideea de a n g a j a r e (aşa cum aceasta era înţeleasă pe atunci) şi

– o alta, diferită, ce reflectă un sistem de recompensare mai vechi, anterior probabil celui de mai sus, dar şi coexistent cu acesta în toată perioada cercetată de noi. Această a doua modalitate constă în acordarea în mod o f i c i a l tot de către persoana care angaja şi recompensa nu a unei forme de răsplată, ci a d r e p t u l u i d e a p r i m i c a r ă s p l a t ă cu totul altceva decât ceea ce se înţelege astăzi prin *răsplată.*

Acest a l t c e v a de care avea dreptul să beneficieze cineva şi care constituia o sursă de câştig pentru acesta era constituit din: obligaţii fiscale (dări, biruri, impozite), taxe, cote-părţi, amenzi, cadouri obligatorii, despăgubiri, servicii, avantaje etc. şi era dat n u n u m a i din partea celui ce acorda respectivul drept,

deci a persoanei care angaja şi recompensa, d a r ş i din partea a l t o r persoane care nu angajau, şi anume, fie persoane particulare, având adesea legătură cu atribuţiile celui recompensat astfel, fie persoane subalterne acestuia. Şi unele şi altele erau desemnate întotdeauna în mod oficial de către cel ce acorda dreptul de recompensă, în speţă domnul.

Prima modalitate de recompensare se întâlneşte în cadrul tuturor celor trei feluri de relaţii: o f i c i a l e, p a r t i c u l a r e, c o m u n i t a r e, cel ce acordă forma de răsplată putând fi domnul, un particular oarecare sau o comunitate.

A doua modalitate apare în special în legătură cu relaţiile o f i c i a l e, şi mai rar c o m u n i t a r e, domnul sau o altă autoritate (cu acordul acestuia) în cadrul unei comunităţi, fiind cei ce acordă dreptul de a reţine acel a l t c e v a ca răsplată.

S-ar putea ca cele două modalităţi de recompensare să fie chiar concomitente şi nu succesive, dacă avem în vedere faptul că documentele atestă încă de la început categorii răsplătite în ambele feluri. Este vorba de categorii aparţinând celor două sectoare ale vieţii sociale în care se manifestă în mod pregnant în acea perioadă ideea de r ă s p l a t ă. De exemplu, prima modalitate de recompensare, în legătură cu cei din armată, iar a doua, în legătură cu cei de la curtea domnească (dregătorii).

Ambele modalităţi erau în perioada de care ne ocupăm instituţionalizate, recunoscute în mod oficial şi răspândite în egală măsură. Ele reflectă stadiul de evoluţie a societăţii româneşti din acea perioadă, evoluţie ce prefigurează trecerea de la mai vechile sisteme de recompensare la cele moderne într-o epocă în care însăşi ideea de r ă s p l a t ă a muncii depuse începe să prindă contur şi să fie în atenţia domnilor, pe măsură ce nevoia de bani se conturează din ce în ce mai puternic.

În conformitate cu cele două modalităţi de recompensare menţionate mai sus, rezultă că r ă s p l a t ă era atât c e e a c e s e d a ca atare pentru o muncă efectuată – adică o anumită f o r m ă d e r ă s p l a t ă propriu-zisă – corespunzător primei modalităţi de recompensare, cât şi c e e a c e s e l u a drept răsplată, deşi era dat în alt scop decât acela de a recompensa o muncă efectuată – adică o anumită s u r s ă d e c â ş t i g – corespunzător celei de a doua modalităţi de recompensare.

Din punctul de vedere al celui recompensat, am putea considera că şi *formele de răsplată* reprezintă tot un fel de *surse de câştig*, după cum orice *sursă de câştig* reprezintă o *formă de recompensare*.

Această distincţie între *forme de răsplată* şi *surse de câştig* este motivată şi de faptul că ea se traduce în mod diferit pe plan lingvistic, şi anume *formele de răsplată* sunt denumite prin anumiţi termeni s p e c i a l i z a ţ i ce semnifică prin ei înşişi ideea de r ă s p l a t ă, de ex. ***leafă, simbrie*** etc. În timp ce *sursele de câştig* sunt reprezentate de anumiţi termeni comuni ce semnifică diferite dări, taxe, amenzi, cadouri obligatorii etc., de ex.: ***avaet, gloabă*** etc.

Dacă termeni ca ***leafă, simbrie*** etc. trimit prin semnificaţia lor de bază la ideea de r ă s p l a t ă, termeni ca ***avaet, gloabă*** etc. nu au, cel puţin la prima vedere nici o legătură cu această idee, o dare, o taxă, o amendă etc. nefiind propriu-zis destinate în vederea recompensării unei munci. Ele ajung să capete o

astfel de destinaţie numai în momentul când se legiferează *dreptul* de a dispune în folos propriu de o dare, de o taxă, de o amendă etc.

Adesea acest *drept* revenea cuiva tocmai în virtutea dreptului pe care acesta îl avea de a încasa în mod oficial darea, taxa, amenda respectivă, fiind acordat fie pentru a răsplăti o astfel de muncă sau o alta, fie pentru a crea venituri diverselor dregătorii – obicei răspândit la toate popoarele în perioada feudalismului.

Trebuie să precizăm că aceste dări, taxe, amenzi etc. devin *surse de câştig* numai în raport cu cel ce avea dreptul să beneficieze de ele. Pentru cel ce avea obligaţia să le dea, ele rămân tot dări, taxe, amenzi etc. Altfel spus, orice dare, taxă, amendă etc. reprezintă în acelaşi timp o „plată" (unii le dau), dar şi o „răsplată" (unii le primesc).

O menţiune specială trebuie acordată *cadourilor*. Ele constituie în mod obişnuit o recompensă care nu are neapărat în vedere munca, fiind la latitudinea celui ce le oferă. În perioada studiată de noi exista însă o categorie de *cadouri obligatorii* care aveau caracter instituţionalizat şi erau reglementate de dispoziţiile legale în vigoare din acele timpuri sau impuse de obligaţiile faţă de Poartă în cadrul raporturilor de vasalitate pe plan intern şi extern.

În măsura în care aceste cadouri obligatorii erau mai mult „reţinute" decât „oferite" propriu-zis, constituind *surse de câştig* pentru anumite categorii de persoane, ele se apropie de dări, de taxe sau de amenzi. Acest fapt ne-a determinat să reţinem în lucrarea noastră termenii referitori la cadourile obligatorii, dar întrucât aceşti termeni sunt adesea aceiaşi cu cei ce desemnează tipul obişnuit de cadouri, descrierea acestor termeni a antrenat discutarea tuturor felurilor de cadouri.

Atunci când afirmăm că termenii ce desemnează dări, taxe, amenzi, cadouri etc. reprezintă s u r s e d e c â ş t i g, ne referim la acele dări, taxe, amenzi, cadouri etc. atestate în documente ca fiind primite în beneficiul cuiva – aceasta fiind condiţia pentru ca astfel de termeni să fie reţinuţi în cercetarea noastră (din acest punct de vedere lista acestor termeni rămânând oricând deschisă).

Numai aşa trebuie înţeles de ce au fost incluşi într-o lucrare despre terminologia recompensării muncii termeni care nu au legătură directă cu ideea de r ă s p l a t ă. Aceşti termeni rămân în fapt tot termeni care semnifică dări, taxe, amenzi, cadouri etc., întrucât ei nu îşi schimbă înţelesul de bază, ci doar „migrează" spre câmpul semantic al răsplăţii în momentul când ajung să fie utilizaţi în legătură cu ideea de r ă s p l a t ă. Se poate vorbi astfel de o extensiune a utilizării acestor termeni provenind din alte sfere semantice decât cea a răsplăţii propriu-zise, adiacente însă acesteia, cum sunt cea a dărilor, a taxelor, a amenzilor etc., înspre sfera semantică a recompensării muncii, extensiune prin care termenii respectivi achiziţionează caracteristici noi de folosire. Este ceea ce se întâmplă de fapt atunci când se legiferează dreptul de a reţine în beneficiul personal pentru munca depusă o dare, o taxă, o amendă, un cadou obligatoriu etc., altfel spus, când apare această modalitate de recompensare.

Nucleul de bază al câmpului semantic referitor la răsplata muncii îl formează doar acei termeni pe care i-am denumit s p e c i a l i z a ţ i, întrucât ei semnifică o anumită formă de răsplată propriu-zisă a muncii, corespunzătoare accepţiunii curente a noţiunii: „ceea ce se dă cuiva pentru o muncă efectuată pe baza unei angajări de către cel ce angajează şi recompensează".

Aceşti termeni sunt următorii:

plată, venit, irat, leafă, nafaca, simbrie, hac, angarie, salariu.

Ordinea de citare a acestor termeni, care va fi şi cea a tratării lor în lucrarea de faţă, nu este nici cea alfabetică, nici cronologică, ci a fost dictată de apropierea de nucleul semantic al câmpului studiat, ea rezultând în urma cercetării întreprinse de noi.

Analiza termenilor specializaţi ne-a dus la concluzia că cinci dintre ei, mai precis ***leafă, simbrie, plată, venit*** şi ***hac*** au nu numai frecvenţa cea mai mare, ceea ce favorizează precizări de utilizare a lor, dar pun şi problemele cele mai interesante din punctul de vedere al evoluţiei lor semantice. Trebuie să remarcăm şi faptul că ei formează o subdiviziune a câmpului general alcătuit din cuvinte care denumesc o remunerare asociată sau nu cu alte forme de răsplată.

Totodată, am inclus în lucrarea noastră încă două serii de câte patru termeni, întrucât au legătură cu termenii specializaţi, şi anume:

– una formată din termenii ***emiclic – tain – mertic – oboroc,*** desemnând acel tip de recompense c o n c e p u t e a se da iniţial în natură şi în mod suplimentar pe lângă o altă formă de răsplată propriu-zisă (***plată, simbrie, leafă, hac, nafaca***), chiar dacă acest lucru nu corespunde întotdeauna cu modalitatea efectivă de acordare a lor, conţinutul acestor recompense fiind adesea convertit în bani şi

– alta formată din termenii ***arvună – câşti – cusur – rămăşiţă,*** desemnând acel tip de recompense parţiale acordate în cadrul modalităţii de achitare a unei forme de răsplată propriu-zise (***plată, hac, leafă***) în mai multe părţi fie la început, la încheierea acordului dintre cel ce angajează şi cel angajat (de ex. ***arvună***), fie pe parcurs (de ex. ***cusur, rămăşiţă***, dar şi ***câşti***), fie la sfârşit (de ex. ***câşti***).

Menţionăm că nu ne interesează dacă termenii de mai sus au şi înţelesuri (total) diferite de cel de „răsplată“ (chiar dacă între cele două sensuri a existat o verigă de legătură) sau dacă ei sunt omonimi cu alţi termeni.

Între toţi termenii, cel de ***plată***, ca termen de răsplată, are graţie conţinutului său semantic, o poziţie specială (centrală) în câmpul recompensării.

Cât priveşte pe ***venit***, acesta poate fi considerat un termen de legătură între cele două categorii de termeni reprezentând cele două modalităţi de recompensare, întrucât ceea ce constituie ***venit*** se referă atât la *sursele de câştig*, cât şi la *formele de răsplată.* S-ar părea că acest termen este cel ce a antrenat în câmpul semantic privind recompensa muncii toţi termenii desemnând sursele de câştig. Cei cărora li se dădea dreptul să aibă ***venit***, li se dădea p r i n a c e a s t a dreptul să reţină ca ***venit***, în întregime sau în parte, o dare, o taxă, o amendă, un cadou obligatoriu etc. ca recompensă pentru munca lor şi astfel acestea ajung să reprezinte surse de ***venit*** sau de câştig.

Nu putem preciza dacă cele două modalităţi de a concepe ideea de r ă s p l a t ă ar putea corespunde unor sensuri diferite (două sensuri) ale cuvântului *răsplată* (o răsplată propriu-zisă şi o răsplată provenită sau constând din altceva), chiar dacă cele două modalităţi de recompensare sunt reprezentate prin două categorii de termeni diferiţi.

Cele două categorii de termeni amintiţi mai înainte au în comun faptul că şi unii şi alţii sunt utilizaţi în legătură cu ideea de r e c o m p e n s ă, aceasta fiind justificarea tratării lor într-o lucrare ce îşi propune să discute o problemă de terminologie.

În consecinţă, vom vorbi despre t o ţ i aceşti termeni ca despre termeni desemnând diferitele modalităţi de răsplată, deşi nu toţi semnifică acest lucru în mod direct. Şi pentru simplificare, îi vom numi pe toţi t e r m e n i d e r ă s p l a t ă.

Întrucât acest termen R – *răsplata* formează obiectul preocupărilor noastre, din analiza documentelor rezultă numeroase şi felurite modalităţi de exprimare a conceptului de r ă s p l a t ă.

În funcţie de diferitele criterii, am distins următoarele tipuri de sisteme de răsplată:

– acordate sau nu exclusiv pentru muncă
– cu sau fără (referire la, echivalare în) bani
– materiale sau morale (sociale)
– acordate sau nu exclusiv din partea celui ce angajează
– cu sau fără o denumire specializată a răsplăţii
– simple sau mixte (asociate, cumulate)
– integrale sau parţiale
– legale sau ilegale.

Trebuie să precizăm că nu există delimitări riguroase şi clare între diferitele sisteme de recompensare, aşa cum nu există nici între diversele îndeletniciri şi nici între cei ce le practică. Aceasta este probabil şi explicaţia pentru care multe din informaţiile din documente, din dicţionare sau din lucrările de istorie nu concordă întotdeauna.

Într-o cercetare ca a noastră referitoare la terminologia răsplăţii, nu ne vom ocupa însă decât de acele forme de răsplată şi surse de câştig care au o denumire specializată şi nu de cele care nu sunt denumite în documente în nici un fel, fiind reprezentate de b a n i ca formă de remunerare necalificată, de diverse produse în natură sau de tot felul de avantaje, privilegii, scutiri.

Întrucât termenii nu se disting nici prin precizie şi nici prin simplitate, a trebuit să ne decidem asupra unei „interpretări lingvistice" cât mai u n i t a r e cu care să fim consecvenţi de-a lungul întregii cercetări.

În dorinţa de a respecta fidel t e x t u l documentului, nu am considerat că este vorba de ***plată, leafă*** etc. decât a c o l o u n d e aceste cuvinte a p a r c a a t a r e î n t e x t, celelalte situaţii le-am interpretat, de la caz la caz, ca referindu-se la o simplă răsplată î n b a n i sau î n a l t c e v a, răsplată necalificată în vreun fel.

În perioada de care ne ocupăm, termenii referitori la răsplata (muncii) – neluând în consideraţie decât substantivele şi completând lista extrasă din documente cu cea din dicţionare[3] ori din diverse izvoare sunt următorii:

adet, alăm, angarie, arvună, avaet, bacşiş, baston, bărbânţă, bour, branişte, brudină, butărit, camănă/căminărie/căminărit, cărăuşie, câşti, cheia bisericii, chirie, ciohodărit, ciubote, colac, cotărie/cotărit, venitul cotului[4]***, cuniţă, curuncă/curupcă, cusur, dar, desetină, dicheomă, dijmărit, emiclic, filodorimă, filotimon, folărit, gărdurărie/gărdurărit, geremea, gloabă,***

---

[3] De câte ori vorbim despre dicţionare în cursul expunerii noastre, ne referim la DICŢIONARUL ACADEMIEI (DA şi DLR), completat cu cele din Biliografie.

[4] Sintagmele ***venitul cotului, veniturile patrafirului*** şi ***venitul străjii*** sunt enumerate la locul alfabetic al termenului de bază: ***cot, patrafir, strajă.***

goştină/goştinărit, grămăticie, gros, hac, hatalm, herâie, huzmet, irat, ispaşă, împlineală, întreială, leafă, mear, mertic, mită/mâzdă, mortasipie, nafaca, oboroc, ocnă, oierit, ort stărostesc, veniturile patrafirului[5]*, păhărnicie, părpăr/părpărit, pârcălăbie, pecete agească, pensie/pension, peşcheş, plată, plocon, premion, pripas, rămăşiţă, răsplată*[6]*, răsură, rusumat, ruşfet, salariu, săpunărie/săpunărit, sărindar, simbrie, solărie/solărit, stărostie, venitul străjii*[7]*, şugubină, tahmis, tain, taxă, telalâc, treapăd, tringhelt, tult, ugeret, uşur, vamă, vădrărit, venit, vornicie, zeciuială.*

Din motive de spaţiu, nu ne vom ocupa în lucrarea de faţă decât de termenii enumeraţi la p. XXIV, urmând ca termenii referitori la sursele de câştig să fie trataţi într-o altă lucrare, în trei secţiuni mari în conformitate cu o idee centrală care diferenţiază dările şi taxele de amenzi sau de cadouri.

Nu am abordat prezentarea monografică a fiecărei forme de răsplată în parte, deşi ideea era ispititoare, dar neeconomică, ci am urmărit o tratare paralelă a lor în fiecare perioadă, prin evidenţierea caracteristicilor proprii ale evoluţiei fiecăreia dintre ele, a locului pe care îl deţine fiecare în cursul celor două perioade în ansamblul sistemului de răsplată a muncii şi a influenţelor dintre ele.

În încercarea de a desprinde individualitatea semantică a fiecărui termen, precum şi a interdependenţelor dintre ei, am urmărit stabilirea sferelor lor de utilizare, a paradigmelor semantice, a „mozaicului" de relaţii pe care le reflectă.

În lucrare se respectă aceeaşi schemă de prezentare pentru fiecare dintre termeni. Astfel, vom lua în consideraţie pentru descrierea fiecăruia dintre ei următorii f a c t o r i, conform modelului:

– prima atestare (vechimea termenului)
– originea termenului
– răspândirea geografică
– tipurile de documente în care apare
– cui se acordă (cui nu i se acordă)
– pentru ce se acordă
– cine acordă
– perioada pentru care se acordă
– modalităţile de acordare
– conţinutul răsplăţii
– pe ce bază se acordă.

Deoarece modelul de analiză de mai sus a rezultat din confruntarea celor patru membri ai relaţiei de răsplătire cu totalitatea datelor furnizate de documente, se observă corespondenţa dintre unele elemente ale modelului şi membrii relaţiei.

Modelul s-a dovedit util la detectarea unor t r ă s ă t u r i comune, valabile pentru oricare termen de răsplată. Ele servesc şi la descrierea conţinutului semantic al termenilor consideraţi. Totodată modelul oferit de noi prezintă avantajul că poate fi aplicat la toţi termenii privitori la răsplata muncii în ambele perioade.

Celelalte elemente pe baza cărora se va face tratarea modalităţilor de recompensare corespund ansamblului de informaţii provenite din do-

---

[5] V. nota nr. 4 de la p. XXV.
[6] Cât priveşte statutul termenului *răsplată*, v. p. 105-106.
[7] V. nota nr. 4 de la p XXV.

cumente, urmărindu-se ca orice detaliu informativ, cât de mic sau de neînsemnat privind utilizarea termenilor, să-şi poată afla locul în această schemă generală.

Modelul de analiză prezentat cuprinde în fond unităţile de înţeles degajate din studierea contextelor în care sunt folosiţi termenii desemnând răsplata muncii.

Termenul E – executantul. Noţiunile de categorie de persoane şi de grup recompensabil

În legătură cu E am introdus noţiunile de c a t e g o r i e d e p e r s o a n e şi de g r u p r e c o m p e n s a b i l, cu care de fapt începe expunerea noastră (v. mai departe discuţia de la p. 13-16). Astfel, urmărim mai întâi enumerarea tuturor *categoriilor de persoane* răsplătite în diferite moduri, deoarece în cuprinsul documentelor apar tocmai aceste categorii – care reprezintă termenul **E** al relaţiei de răsplătire –, în sensul că din lectura textului suntem informaţi doar asupra faptului că anumite persoane primesc o anumită formă de răsplată sau beneficiază de o anumită sursă de câştig sau de *venit*.

Pe de altă parte, dat fiind faptul că nu activitatea este recompensată de fapt, ci persoana care o efectuează, este normal ca accentul să treacă asupra ei.

Din aceeaşi dorinţă de a respecta textul documentului şi de a fi cât mai fideli în redarea lui, am considerat necesar să enumerăm ca atare toate categoriile ce apar ca retribuite şi abia după aceea să interpretăm datele pe care ni le furnizează documentele (întrucât simpla enumerare a unor liste cuprinzând diferitele persoane răsplătite nu ne-a ajutat decât în parte în definirea termenilor şi în găsirea individualităţii semantice a fiecăruia dintre ei).

Din aceste motive am recurs la noţiunea de g r u p r e c o m p e n s a b i l, adică de grup care este recompensat sau care primeşte recompensa. El se întâlneşte în toate straturile sociale şi ne serveşte la organizarea materialului documentar brut.

Degajarea unor asemenea g r u p u r i a rezultat în urma analizei tuturor categoriilor de persoane răsplătite care pot fi grupate pe baza unor criterii unificatoare. Grupurile, deşi nu pot fi perfect delimitate, contribuie în mod substanţial la înţelegerea mecanismului de recompensare din epocă, deoarece ele reflectă organizarea societăţii.

Interpretând diferitele sectoare ale vieţii sociale cărora le aparţin categoriile de persoane ca fiind corespunzătoare unor g r u p u r i, am stabilit că ele sunt în număr de opt şi le-am denumit astfel (citarea lor se face în ordine alfabetică):

– *activităţi casnice, gospodăreşti*
– *administraţie*
– *agricultură, creşterea animalelor*
– *armată*
– *comerţ*
– *instituţii religioase*
– *meşteşuguri*
– *şcoală.*

După cum se vede, nu am apelat la clasificările din tratatele de istorie sau din alte lucrări – clasificări de genul celor care privesc *clasele sociale* (boieri, rumâni, ţărani liberi, orăşeni, robi), cf. Giurescu, I. ROM III$_2$, 713-737; sau *stările* (cler, boierime, populaţie urbană, ţărănime, robi), cf. Georgescu-Strihan, JUD 92 ori *unităţile social-economice* (sat, domeniu feudal, oraş), cf. Olteanu-Şerban, M 45 etc., deoarece ele nu servesc în măsura dorită scopului cercetării noastre, mai precis stabilirii raporturilor de muncă şi de răsplată a ei. Clasificarea pe care am propus-o noi se pretează mult mai bine, credem, acestui scop, fiind adecvată obiectului de cercetat, din moment ce a rezultat în urma analizei materialului.

Grupurile corespund în fond unor „îndeletniciri" comune, practicate de către un număr mai mult sau mai puţin restrâns de indivizi şi reprezintă un fel de domenii de muncă specializată. Folosind noţiunea de *grup*, am tratat categoriile de persoane drept categorii de reprezentanţi ai unor astfel de domenii specializate.

Împărţirea în grupuri a avut în vedere totodată ansamblul de sectoare de activitate la nivelul întregii ţări, astfel că descrierea formelor de răsplată în raport cu aceste grupuri prezintă avantajul unei analize la nivelul tuturor categoriilor sociale. Ca orice clasificare, şi aceasta este însă aproximativă şi poate avea părţile ei slabe. Important rămâne faptul că ea are caracter general şi stabil, putându-se aplica ambelor perioade, tuturor categoriilor şi tuturor răsplăţilor. Ar mai fi de precizat că aceste grupuri sunt în număr mic, ceea ce facilitează operarea cu ele în cursul analizei propriu-zise şi al descrierii termenilor.

Dacă putem vorbi de un număr fix de grupuri, nu acelaşi lucru îl putem spune despre numărul modalităţilor de recompensare şi al termenilor corespunzători (deşi le-am putea considera şi pe acestea în număr stabil – în orice caz, însă, nu „închis", căci ele apar numai din excerptarea textelor noastre).

Categoriile de persoane reprezintă şi ele un câmp deschis, putând fi practic în număr nelimitat (cu toate că nu are cum depăşi cu mult inventarul extras de noi din dicţionare). Menţionăm că între acest număr şi cel stabilit pe baza documentelor există o diferenţă, în sensul că o serie dintre termenii noştri nu sunt înregistraţi în dicţionare, după cum pentru unele dintre categoriile corespunzătoare existente în epoca respectivă nu avem atestarea recompensării lor. Cu toate acestea, nu am întreprins o cercetare sistematică suplimentară spre a descoperi toate categoriile răsplătite – de altfel o astfel de cercetare nici nu şi-ar avea rostul într-o lucrare de sinteză, în care nu ne-am propus să epuizăm toate aceste categorii – ci ne-am rezumat la examinarea datelor pe care ni le-a oferit corpusul nostru. Astfel, felul în care diferitele grupuri sunt reprezentate din punctul de vedere al categoriilor de persoane care le formează este în raport şi cu numărul de documente excerptate.

Numărul categoriilor incluse în fiecare din grupuri poate varia, nu în sensul că unele dintre ele ar trece de la un grup la altul (deşi acest lucru nu este nici el exclus), ci în acela că publicarea eventuală a unor noi documente ar putea oricând să le modifice alcătuirea.

Trebuie să adăugăm că cele discutate mai sus au determinat o detaliere a modelului de analiză propus la p. XXVI, prin includerea în schemă şi a noţiunii de *grup recompensabil*, imediat după cea de *categorie de persoane*, ambele corespunzând termenului **E** (=executant) al relaţiei.

Termenul M – munca

Cât priveşte termenul M, amintim că simpla existenţă a elementului E (= executant) atrage după sine ideea unei anumite munci ce a fost efectuată (din moment ce este răsplătită), dar, care cel mai adesea, din diferite motive, nu apare indicată în documente. În aceste condiţii, conformându-ne textelor, orice informaţie, cât de sumară, pe care am găsit-o, referitoare la activitatea pe care o efectuează şi pentru care este răsplătită o anumită categorie de persoane, orice detaliu, chiar şi o circumstanţă în care aceasta este efectuată ne-au servit la stabilirea ideii de m u n c ă.

Deşi nu am expus în lucrare analiza tipurilor de activităţi, la baza delimitării grupurilor stau descrierea şi clasificarea lor. Potrivit cu modul de specificare din documente, am conceput descrierea termenului M al relaţiei, sub forma unor observaţii privitoare la activităţile recompensate şi la categoriile de persoane. Când informaţiile prezentau interes, am reţinut pentru discuţie şi unele dintre „folosirile absolute" ale termenilor în discuţie.

Ca urmare, repartizarea categoriilor în grupuri a avut drept criteriu de bază d e f i n i ţ i a cuvântului care desemnează categoria în cauză, dar şi (toate) d a t e l e pe care le menţionează atestările noastre în legătură cu termenul respectiv. Atunci când definiţia nu coincide întru totul (fie că este mai restrânsă, fie mai largă) cu informaţiile pe care ni le furnizează documentele, am redefinit termenii în funcţie de aceste informaţii, căci ceea ce a prevalat în includerea în grupuri a fost folosirea termenilor în documentele epocii. Întrucât nu ne-a permis spaţiul şi nici nu este în intenţia unei astfel de lucrări, nu am semnalat diferitele nepotriviri privind completarea sensurilor unor cuvinte din dicţionare sau modificarea unor cronologii (atunci când am întâlnit sensuri noi ori atestări mai vechi).

Dat fiind faptul că toţi cei ce îşi desfăşoară activitatea în diferitele domenii menţionate de noi mai sus (administraţie, instituţii religioase, şcoală etc.), au ceea ce se numeşte în mod curent o „meserie" sau o „profesie", includerea într-un grup ori în altul nu o poate da numai n a t u r a muncii, ci şi d o m e n i u l unde se lucrează şi căreia îi aparţine tipul de muncă respectiv. În genere, aceste două criterii se suprapun, dar există situaţii când domeniul de activitate poate d e c i d e apartenenţa la un grup, după cum există alte situaţii când natura muncii determină o anumită repartizare într-un grup.

Pe cât s-a putut, ne-am străduit să depăşim lipsa de rigoare a unor informaţii provenite din texte sau chiar din dicţionare, precum şi dificultăţile inerente oricărei clasificări, mai cu seamă având în vedere că materialul aparţine unor perioade vechi de limbă, când nu exista o delimitare precisă a atribuţiilor şi o specializare pronunţată a îndeletnicirilor diferitelor categorii de persoane şi nici nu se ştie şi nu se poate afirma întotdeauna cu certitudine dacă activităţile menţionate în documente sunt ocupaţii permanente ale persoanelor respective ori numai ocazionale (astfel de motive au determinat uneori fluctuaţii în includerea unor categorii în grupuri).

În acest sens, amintim afirmaţiile unor istorici în legătură cu *meşteşugarii*: „Denumirile sub care apar menţionaţi în acte meşteşugarii nu reflectă o strictă delimitare a sferelor lor de activitate; din contră, aceste categorii de meşteri înmănuncheau mai multe preocupări, care depăşeau de multe ori cadrul impus de

accepţia termenului meşteşugului respectiv" Olteanu-Şerban, M 130 sau cu *dregătorii*: „Ceea ce caracterizează în primul rând dregătoriile este lipsa unei specializări absolute a atribuţiilor, specializare ce se produce numai în aparatul de stat modern. În afară de atribuţiile principale ale dregătoriei pe care o deţineau şi de la care îşi luau numele, fiecare d./regător/ putea îndeplini, din porunca domnului, diverse alte însărcinări: erau trimişi în solii peste hotare, comandau armata, participau la hotărnicii etc." Strihan-Stoicescu, IF s.v. Aceste observaţii pot fi generalizate pentru toate categoriile de persoane prestatoare de muncă. Având o arie de investigaţie mai cuprinzătoare, cercetarea noastră ne-a permis să constatăm că în nici un domeniu de muncă nu existau în perioada pe care o avem în vedere delimitări riguroase ale sferelor de activitate sau denumiri distincte pentru diversele îndeletniciri.

În ce priveşte repartizarea în grupuri recompensabile, observăm că unele dintre categorii aparţin câte unui singur grup (este cazul majorităţii categoriilor), dar altele pot fi incluse în câte două ori în mai multe grupuri (şi anume, cele ce au simultan mai multe îndeletniciri). Aceste multiple repartizări vor putea fi înţelese şi justificate în capitolele cuprinzând observaţiile referitoare la raporturile de muncă din interiorul fiecărui grup. Totodată, am căutat să ţinem cont de ambele perioade şi să evităm ca distribuirea în grupuri să difere de la o perioadă la alta, deşi acest lucru nu este exclus în măsura în care există categorii cu repartizare multiplă.

Termenul B – beneficiarul

Dintre toţi membrii relaţiei, cel care reprezintă persoana din partea căreia se dă răsplata, este singurul membru care poate prezenta, după cum se va vedea în cursul expunerii, o r e l e v a n ţ ă în cadrul diferitelor opoziţii pe care le-am degajat în vederea descrierii tuturor termenilor de răsplată analizaţi. Alegerea d e n u m i r i i acestui termen al relaţiei de răsplătire este dificilă, întrucât existenţa celor două modalităţi de recompensare amintite mai înainte(v. p. XXI), ne determină să distingem între mai multe tipuri de persoane care recompensează, după cum această persoană este numai cel ce (răs)plăteşte sau poate fi şi cel ce angajează ori şi cel ce beneficiază de munca recompensată.

Când vorbim de persoana care recompensează, nu înţelegem prin aceasta pe cel ce acordă efectiv sau înmânează răsplata – aşa ceva se întâmplă, credem, numai în cazul angajărilor la particulari.

Pe de altă parte, prin persoana care recompensează se înţelege atât cel ce acordă o anumită formă de răsplată, cât şi cel ce acordă dreptul de a beneficia de o anumită sursă de câştig sau de *venit* ca răsplată – în această ultimă situaţie respectiva sursă putând fi d a t ă nu de către cel ce acordă dreptul de recompensare, ci de către alte persoane.

Altfel spus, când ne referim la acest termen al relaţiei ne interesează de fapt cine anume p l ă t e ş t e, din partea cui se acordă r e c o m p e n s a, indiferent dacă acesta şi angajează sau şi beneficiază de munca efectuată.

Natura lui B variază în funcţie de m o d u l d e a n g a j a r e sau de tipul de convenţie pe baza căruia se stabileşte relaţia (de) muncă-răsplată dintre cel

răsplătit (executant) şi cel ce răsplăteşte (beneficiar). Ceea ce primează este tocmai relaţia de angajare în raport cu care contează de cine anume este reprezentată persoana care acordă răsplata. În conformitate cu tipurile de angajare (oficiale, particulare, comunitare) a categoriilor de persoane, variază şi persoana ce le recompensează, iar această schimbare a beneficiarului antrenează o modificare, sensibilă în unele cazuri, a formei de răsplată acordate.

În genere, în cadrul celor trei tipuri de relaţii cel ce angajează este identic cu cel ce recompensează şi cu cel ce beneficiază de munca efectuată. Dar aşa cum modul de angajare nu este întotdeauna menţionat în documente (putând fi doar presupus), nici persoana care beneficiază de activitatea răsplătită nu este întotdeauna indicată. Probabil că acest lucru nu interesa sau nu era considerat necesar să fie specificat, fiind uşor de bănuit dacă era vorba de o muncă depusă în folos propriu (domn, particular) sau în folos obştesc (stat, comunitate).

Există, tot în cadrul acestor trei tipuri de relaţii situaţii când cel ce recompensează este identic numai cu cel ce angajează, dar nu şi cu cel ce beneficiază; după cum în cadrul relaţiilor de tip oficial şi comunitar există cazuri în care cel ce recompensează este identic doar cu cel ce beneficiază, dar nu şi cu cel ce angajează. Iar în cazul relaţiilor oficiale se întâlnesc situaţii când cel ce recompensează nu este nici cel ce beneficiază, nici cel ce angajează (exemplificările se vor face în lucrare).

Analiza contextelor în care apare cel ce recompensează ne-a relevat importanţa acestuia în definirea diferitelor modalităţi de răsplată, el fiind cel care contează cel mai mult în selectarea diferenţiată a unei anumite răsplăţi.

Analiza tipurilor de angajare şi a tipurilor de relaţii (de muncă) se va face în cuprinsul lucrării (v. p. 10-13) şi atunci vom prezenta şi categoriile de persoane care recompensează.

Deşi ne-am propus să întreprindem o investigaţie exhaustivă, acest lucru nu înseamnă că avem pretenţia de a fi epuizat întregul material existent, căci fondul de documente netipărite este cu mult mai numeros, fapt ce poate oferi o surpriză oricărei eventuale viitoare cercetări de genul celei de faţă.

Oricât de accidental ar fi corpusul folosit de noi, în raport cu ceea ce nu s-a publicat încă, credem totuşi că el ne poate da o imagine destul de reală asupra termenilor de răsplată (a muncii) în secolele XVII-XVIII.

Exemplele pe care le vom da sunt, fireşte, numai câteva dintre cele mai semnificative, ilustrând tipurile de situaţii. Atunci când documentele sunt numeroase, am indicat prin etc. faptul că mai există şi alte exemple în care termenul este folosit în acelaşi mod.

Am încercat să alegem, pe cât ne-a fost posibil, în caz că există mai multe menţiuni pentru acelaşi tip de situaţie, şi am transcris în mod fidel respectând textul documentului, atât citatele care să permită înţelegerea, cât şi cele care să fie relevante pentru întrebuinţarea termenilor în discuţie sau pentru clarificarea sensurilor. Am reţinut pentru cercetare şi acele situaţii în care informaţia documentară se reduce la un singur exemplu şi ne-am rezumat la el, fie cât de nesigur ori neclar. Totodată, menţionăm că nu ne-au interesat în nici un fel problemele de grafie şi, ca atare, am redat textele exact în forma în care ele au fost tipărite de editorii respectivi.

Ţinem să precizăm de la început că *toate* observaţiile şi concluziile din lucrare se referă *exclusiv* la corpusul nostru actual şi trebuie judecate *numai* în ansamblul acestui corpus, orice investigaţie ulterioară putând îmbogăţi, completa, confirma sau infirma în parte cele afirmate de noi, ştiut fiind că nici o descriere nu poate *epuiza* obiectul descris.

Am căutat, bineînţeles, să folosim *întregul* material pe care l-am avut la dispoziţie, dorind, pe cât ne-a stat în putinţă să luăm în consideraţie şi exemplele neclare şi nesigure şi să încercăm nu numai să le semnalăm, dar în măsura posibilului să le şi explicăm. Nici o particularitate lingvistică nu a fost omisă, străduindu-ne să o interpretăm în contextul ei istoric, căci orice fapt oricât de neînsemnat în aparenţă capătă semnificaţie în lumina ansamblului. Am urmărit totodată să punem în valoare toţi termenii din epocă fără a-i moderniza sau „trăda" prin folosirea unor echivalente târzii.

O cercetare ca a noastră, referitoare la perioade mai vechi de istorie a limbii comportă unele riscuri, pe care ni le-am asumat, fiind dificil, dacă nu imposibil, de înţeles exact şi de afirmat în mod cert, ce anume gândeau cei ce scriau acum 300 şi mai bine de ani. Numai dacă şi în măsura în care informaţia ne-a permis – şi ne referim nu numai la documentaţia lingvistică, strict filologică –, ci şi la cea extralingvistică, istorică, economică, socială, politică, juridică etc. şi numai luându-ne precauţiile de rigoare ne-am îngăduit să stabilim „poziţia vorbitorului" şi să înţelegem spiritul epocii. În acest sens, am evitat să facem vreo afirmaţie care să nu se sprijine pe text, încercând să dăm la iveală tot ceea ce ne-au oferit documentele. Intenţia de a stabili un sistem prin formularea unor reguli de funcţionare a lui, ne-a obligat să interpretăm cât mai riguros şi în spirit critic informaţiile din documente.

Multe din dificultăţile de înţelegere şi de interpretare a unor probleme noi, necunoscute şi nu totdeauna clare, provin tocmai din carenţe informative şi, probabil, le-am fi putut evita dacă am fi cunoscut o serie de amănunte, considerate superflue la vremea aceea spre a mai fi menţionate în texte, dar atât de preţioase pentru noi cei de acum.

Am insistat în INTRODUCERE asupra a tot felul de amănunte, din cauza sentimentului de „explorator" şi nu numai de „cercetător" pe care l-am avut în tot cursul investigaţiei unei epoci insuficient cunoscute şi puţin studiate.

Cadrul lingvistic în care va fi „reconstituit" sistemul de răsplătire a muncii corespunde – sperăm – realităţii istorice, dar cu un adaos intenţionat de nuanţare, precizare, clarificare, pe care documentele de acum 200-300 de ani nu îl pot conţine în aceeaşi măsură şi în acelaşi fel explicit.

Toate datele, noţiunile şi structurile clasificate şi ordonate de noi sunt reale şi atestate documentar, bineînţeles, cu valoarea relativă a fiecărei surse folosite.

Cercetarea noastră va fi „răsplătită", dacă va reuşi să stârnească interesul pentru o astfel de problemă, până acum nestudiată.

MUNCA ŞI RĂSPLATA EI

SECOLELE XVII-XVIII

CONSIDERAŢII GENERALE ASUPRA TERMENILOR

Dintre termenii denumind formele de răsplată a muncii analizaţi în lucrarea noastră, numai 8 apar în *perioada întâi*, cea de dinainte de secolul al XVIII-lea, şi anume (în ordine alfabetică): ***arvună, leafă, mertic, nafaca, oboroc, plată, simbrie, venit***.

Situaţia acestora se prezintă în mod diferit, din anumite puncte de vedere, în *perioada a doua*, cea a domniilor fanariote (începutul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea), când în afară de termenii de mai sus, care continuă să fie atestaţi, sunt semnalaţi alţi 9 termeni, în speţă: ***angarie, căşti, cusur, emiclic, hac, irat, rămăşiţă, salariu, tain.***

VECHIMEA TERMENILOR

Cele mai vechi atestări[1] semnalate de noi privitoare la termenii desemnând formele de răsplată a muncii înregistraţi în *prima perioadă* sunt:

- anii 1590-1, pentru ***leafă*** M D.ROM LXXVI, 168[2];
- anul 1617, pentru ***simbrie*** ŢR DIR B III, 173, 146;
- anul 1633[3], pentru ***venit*** M DRH A XXI, 364, 461;
- anul 1638[4], pentru ***plăti*** ŢR HI, XV, 1, 888;
- anul 1646, pentru ***arvună*** M LUP 4;
- anul 1694, pentru ***oboroc*** ŢR CV 30;
- anul 1695, pentru ***mertic*** ib. 148;

---

[1] Este vorba de atestări semnalate în documente româneşti, întrucât unii dintre termeni pot prezenta atestări mai vechi, încă din secolele XV-XVI în documentele slavone, îndeosebi în actele de scutiri, de ex.: ***arvună, mertic, oboroc, venit***, v. DERS s.v., DLR s.v., IF s.v. Atestările semnalate de noi nu exclud posibilitatea ca respectivii termeni să fi circulat în limbă şi până la aceste date. Totodată, precizăm că ne referim numai la acele atestări care au legătură cu recompensarea unor anumite categorii (de persoane) şi nu la acelea în care menţionarea respectivilor termeni se face fără raportare la o anumită categorie (de persoane), chiar dacă aceste din urmă atestări sunt anterioare celorlalte.

[2] Fiecare atestare cuprinde: sigla regiunii, anul şi sigla documentului (cu volumul şi) pagina respectivă.

[3] Document dat ca original. Termenul ***venit*** apare şi într-o copie românească anterioară: ŢR 1618 DIR B III, 204, 230.

[4] Anul 1646, pentru ***plată*** M LUP 172.

– anul 1698, pentru *nafaca* ŢR CV 352,
iar cele referitoare la termenii înregistraţi în *a doua perioadă* sunt:
– anul 1741, pentru *tain* M UR, V, 34;
– anul 1742, pentru *hac* MAV 361; *rămăşită* ib. 337;
– anul 1760, pentru *emiclic* M 1760 SD XXII, 114;
– anul 1787, pentru *irat* ŢR IR III, 38;
– anul 1791, pentru *angarie* Tr ŞCH II, XXXII, 46;
– anul 1800, pentru *salariu* Tr ACCOB 163, 158;
– anul 1803, pentru *cusur* ŢR IR XII, 419;
– anul 1812, pentru *câşti* ib. 887.

ORIGINEA TERMENILOR

În ce priveşte originea[5] termenilor desemnând formele de răsplată a muncii, menţionăm că aceştia sunt de provenienţă (în ordinea alfabetică a limbii-sursă, iar în cazul în care acestea sunt mai multe, am avut în vedere prima dintre ele):
– greacă (trecut şi la latini): *arvună*;
– latină, franceză: *salariu*;
– maghiară: *mertic*;
– veche slavă: *plată*;
– turcă: *câşti, cusur, emiclic, hac, irat, leafă, nafaca, tain*;
– ucraineană: *oboroc*.
Originea termenului *simbrie* va fi discutată separat (v. p. 259). Termenii *rămăşiţă* şi *venit* sunt derivate româneşti din etimoane latine (**rămâne, veni**), cf. DLR s. v.
Se observă că cei mai numeroşi termeni sunt de origine turcă şi slavă; în schimb, cele mai multe derivate provin de la etimoane latine.

RĂSPÂNDIRE GEOGRAFICĂ

Referitor la termenii ce desemnează formele de răsplată, se remarcă prezenţa în *prima perioadă* a următorilor 4 termeni: *arvună, leafă, plată* şi *simbrie*, în toate regiunile, iar a altor 4 termeni: *mertic, nafaca, oboroc* şi *venit*, numai în câte două regiuni: Ţara Românească (mai des) şi Moldova. Pentru Transilvania am întâlnit doar câteva atestări în prima perioadă:
– o chitanţă localizată, prin reconstituire, în Târgu Mureş, în care un vistier adevereşte autorităţilor din acest oraş primirea sumei cerute de Mihai Viteazul ca *leafă* pentru o anumită persoană (Maroczy) *Tr 1600 D. ROM CXVI, 211;
– pentru *arvună* şi *plată*, exemplele din corespondenţa lui Constantin Brâncoveanu cu Braşovul, publicată în SD X, 8 -113;

[5] Etimologiile termenilor discutaţi în lucrare au fost preluate din DICŢIONARUL ACADEMIEI: DA şi DLR. Semnalăm că nu am precizat decât limba de origine, nu şi dacă termenii sunt moşteniţi sau împrumutaţi.

– pentru *simbrie*, o scrisoare localizată în Târgovişte, dar în care domnul se adresează craiului Ardealului ŢR 1656 SD IV, XLVIII, 48.

În a *doua perioadă* următorii 4 termeni: ***leafă, plată, simbrie*** şi ***venit***, sunt înregistraţi în toate cele trei regiuni, 6 termeni: ***arvună, emiclîc, irat, mertic, rămăşiţă*** şi ***tain***, în câte două regiuni: Ţara Românească (rar pentru *emiclic*) şi Moldova (foarte rar, dar frecvent pentru *emiclic*), iar alţi 6 numai în câte o regiune, respectiv: ***câşti*** şi ***cusur***, în Ţara Românească; ***nafaca*** şi ***oboroc***, în Moldova; ***angarie*** şi ***salariu***, în Transilvania.

Majoritatea menţiunilor documentare pentru termenii semnalaţi în toate regiunile se referă la Ţara Românească şi la Moldova, documentele pentru cele două provincii fiind în număr foarte mare şi aproape egal.

Cât priveşte Transilvania, izvoarele în limba română sunt rare şi în această perioadă:

– pentru ***leafă***, o singură folosire „absolută“ a termenului, destul de neclară, într-un act particular (diată) aparţinând unui hagiu: *deosăbit mai am cheltuială la lefi lei 18* Tr 1808 ACCOB 78, 298;

– pentru ***simbrie, plată*** şi **venit**, câteva atestări;

– iar pentru *hac*, nici una.

Termenul *hac* apare răspândit mai ales în Moldova (aşa cum se menţionează în dicţionare), dar se întâlneşte, cu sensul de „răsplată“, şi în Ţara Românească 1778 AJ 516, 574. Folosirea termenului (şi) în această regiune s-ar putea explica prin relaţiile permanente dintre cele două regiuni: organizare asemănătoare, domni care domnesc alternativ în cele două ţări.

Într-o accepţiune mult mai largă, am înregistrat termenul *hac* şi în alte documente din această regiune:

pe moşie unde sunt făcute namestiile fabricii /de postav /... *păzindu-se în tot veacul aşezământul locului moşiei, care dă stăpânului moşiei cel ce va ţine fabrica pe an tal 250* /acesta/ *să puie să vânză orice, căci aşa s-au tocmit şi s-au aşezat cu plata **hacului** ce s-a zis mai sus, ca să fie moşia tot cu acest pronomion* ŢR 1784 IR I, 454; *pentru lemne uscate de foc şi verzi de lucru, plătind **hacul** mănăstirii să aibă voie a lua sătenii însă cu ştirea egumenului sau a pădurarului* ŢR 1791 DRA I, 624, 781; *să fie sfintei mănăstiri milă de la domnie să iaie otaştină de la toţi câţi vor avea vii peste toată moşia domnească... însă de vadră po bani unul, fiind **hacul** pământului cum iau şi alte mănăstiri* ŢR 1793 IR VI, 110.

În legătură cu acest sens mult mai general, care ar corespunde plăţii unui „drept“ care se cuvine cuiva pentru folosirea a ceva, notăm şi utilizarea lui ***hac*** într-o dispoziţie domnească, de această dată, din Moldova:

*să fie cântariu în târgul făinii pentru trebuinţa aceasta ca cine ar avea a vinde sau a cumpăra făină, să cântărească şi cu oca să se socotească şi după preţul nartului hotărât, aşa să plătească şi pentru **hacul** cântarului şi a oamenilor ce vor fi la această trebuinţă* M 1757 RAM 41.

Situaţia termenilor desemnând formele de răsplată în funcţie de regiunile în care aceştia sunt înregistraţi va fi prezentată pentru fiecare perioadă în parte în câte un tabel sintetic (v. Anexa I, p. 285).

TIPURI DE DOCUMENTE

În ceea ce priveşte sursele documentare care conţin referiri la răsplata muncii, remarcăm că acestea pot fi de trei tipuri din punctul de vedere al provenienţei, şi anume unele emise din partea autorităţilor (oficialităţilor: domn, Divan), altele scrise de către particulari, iar altele emanate de la comunităţi.

Dacă primele două tipuri sunt prezente în ambele perioade, cel de-al treilea se întâlneşte doar în perioada a doua, deşi existenţa unor astfel de comunităţi s-ar putea să fie anterioară secolului al XVIII-lea.

Informaţiile reduse din prima perioadă nu ne îngăduie să ne pronunţăm asupra acestui lucru. Abia secolul al XVIII-lea oferă din punctul de vedere al cercetării, în raport cu situaţia din epoca precedentă, mult mai multe posibilităţi de documentare. Înmulţirea sensibilă a informaţiilor constituie un indiciu al dezvoltării activităţii în toate domeniile vieţii sociale. Bogăţia şi varietatea izvoarelor ne-au permis să surprindem mult mai nuanţat şi să urmărim etapele de evoluţie ale termenilor în discuţie.

Denumirile documentelor sunt uneori fluctuante; în genere, am păstrat denumirile aşa cum apar ele în textele respective, deşi există şi situaţii când aceste denumiri sunt datorate editorilor, după cum se întâlnesc exemple când documentele nu sunt denumite în nici un fel.

Documentele excerptate sunt de acelaşi tip în ambele perioade şi în legătură cu toţi termenii ce desemnează formele de răsplată; deosebirea constă în multitudinea şi în diversitatea lor în a doua perioadă.

Din prima categorie de documente, care formează marea majoritate a atestărilor noastre în ambele perioade, fac parte acte oficiale de diferite feluri emise de cancelaria domnească, din dispoziţia domnului (este vorba de acte domneşti prezente în ambele perioade), precum şi acte emise din partea Divanului, a veliţilor boieri ori a mitropoliţilor (acest fel de acte întâlnindu-se numai în perioada a doua). Caracter oficial au şi scrisorile domneşti, dar şi documentele aparţinând mănăstirilor, bisericilor, mitropoliei, şcolilor.

Denumirile documentelor oficiale sunt următoarele:

– în *prima perioadă*:

act diplomatic (pentru ***leafă***); anatefter (pentru ***leafă, mertic, simbrie, venit***); cărţi (pentru ***simbrie, venit***); chitanţă (pentru ***leafă***); condica de venituri şi de cheltuieli a vistieriei (pentru ***leafă, mertic, nafaca, oboroc, plată, simbrie, venit***); dispoziţie testamentară (pentru ***leafă***); hrisov (pentru ***venit***); izvod de orânduiala birului (pentru ***leafă***); însemnare (pentru ***leafă***); pravilă (pentru ***arvună, oboroc, simbrie, plată***); scrisori domneşti (pentru ***arvună, plată, simbrie***); socoteală de venituri şi de cheltuieli (pentru ***leafă***);

– în *a doua perioadă*

acte (pentru ***emiclic, leafă, tain***); adresă (pentru ***plată***); anaforale ale boierilor, ale Divanului, ale epitropiei, ale mitropoliţilor (pentru ***arvună, cusur, emiclic, hac, leafă, plată, rămăşiţă, simbrie, tain, venit***); arătare (pentru ***tain***); aşezăminte (pentru ***leafă, plată***); bugete (pentru ***cusur, emiclic, leafă, simbrie, tain***); cărţi de

numire ale Divanului, ale vistieriei (pentru *irat, leafă, simbrie, venit*); cataloage (pentru *plată, simbrie*); catastife de dăjdii, de lefi, de conscripţional (pentru *emiclic, leafă, plată, simbrie*); chitanţă (pentru *leafă*); condici ale vistieriei, de socoteli şi de cheltuieli (pentru *arvună, emiclic, hac, leafă, plată, rămăşiţă, simbrie, tain, venit*); contracte (pentru *leafă, plată, simbrie*); foi (pentru *emiclic, leafă, mertic, tain*); gramata (pentru *venit*); hotărâri (pentru *emiclic, leafă, simbrie*); hrisoave (pentru *arvună, hac, irat, leafă, mertic, plată, venit*); izvod (pentru *leafă*); însemnări (pentru *leafă, simbrie*); legiuire (pentru *plată*); narturi (pentru *plată, simbrie*); nizamuri (pentru *leafă, plată*); normă (pentru *leafă*); ordine, ordere (pentru *emiclic, leafă, simbrie*); orânduială (pentru *leafă*); pitace de numire, ale Divanului (pentru *arvună, irat, leafă, plată, tain, venit*); ponturi din condici, ale Divanului (pentru *hac, irat, leafă, mertic, plată, simbrie, venit*); porunci (pentru *câşti, cusur, emiclic, irat, leafă, mertic, plată, simbrie, tain, venit*); pravile (pentru *leafă, plată, venit*); propuneri ale eforilor (pentru *leafă*); rapoarte (pentru *plată, simbrie, tain*); regulă (pentru *leafă*); rezoluţii (pentru *cusur, leafă, simbrie, tain*); sămi ale vistieriei, ale mănăstirilor, ale şcolilor (pentru *emiclic, leafă, plată, tain*); scrisori domneşti (pentru *hac, leafă, plată, tain*); socoteli de venituri şi de cheltuieli (pentru *emiclic, plată, simbrie*); suret (pentru *leafă*); testamente (pentru *leafă, nafaca, plată, tain*); tocmeli ale tipografilor (pentru *mertic, simbrie*); ţidule (pentru *leafă, plată*).

Din cea de-a doua categorie de documente fac parte acte personale (particulare) denumite (uneori) la fel sau diferit de cele oficiale, de ex.:

– în *prima perioadă*:

răvaş (pentru *simbrie*); scrisori de boieri (pentru *leafă, plată, simbrie*); testament (pentru *simbrie*);

– în a *doua perioadă*:

adresă (pentru *plată*); cheltuială de moşie (pentru *simbrie*); contract (pentru *simbrie*); danii (pentru *leafă, plată, venit*); declaraţie (pentru *simbrie*); diată (pentru *leafă*); inscripţii din biserici (pentru *leafă, plată*); izvoade de cheltuieli sau de socoteli (pentru *hac, simbrie*); însemnare (pentru *emiclic*); jalbe (pentru *emiclic, leafă, plată, simbrie, tain*); mărturii (pentru *plată, simbrie*); pereusie (pentru *simbrie*); plângeri (pentru *arvună, plată*); rapoarte de la procese (pentru *mertic, plată, simbrie*); răvaşe (pentru *leafă, simbrie*); scrisori de boieri, de meşteri, de negustori etc. (pentru *hac, leafă, plată, simbrie, tain*); socoteli de negustori (pentru *hac, plată, simbrie*); specificaţie (pentru *plată*); tocmeli ale tipografilor (pentru *mertic, simbrie*); zapise (pentru *arvună, hac, mertic, plată, simbrie, venit*).

Din cea de-a treia categorie de documente fac parte actele emise de către comunităţi, şi anume de către acele grupări, colectivităţi de ordin:

– p r o f e s i o n a l (bresle meşteşugăreşti, companii negustoreşti);

– t e r i t o r i a l – a d m i n i s t r a t i v (ocoale, obşti, sate, ţinuturi etc.);

– r e l i g i o s (biserici, mănăstiri, instituţii de diferite culte),

comunităţi ce comportă o organizare proprie şi regulamente de funcţionare specifice.

Astfel de comunităţi, întâlnite frecvent în documentele numai din *a doua perioadă*, sunt următoarele – în cadrul fiecărui tip:

– p r o f e s i o n a l[6]: breslele meşteşugarilor (abagii, blănari, ciubotari, cojocari, işlicari, nisipari, pânzari, tâmplari etc.) din Ţările Române; ţehurile (de croitori, de tăbăcari etc.) din Transilvania; breslele negustorilor din Ţările Române; companiile negustorilor greci din Transilvania (Braşov, Sibiu);

– t e r i t o r i a l: obştile sătenilor din Câmpulung, Oşerhei etc.; aşezările ungurenilor (români ardeleni stabiliţi în Muntenia sau în Moldova);

– r e l i g i o s: biserica ortodoxă din Şcheii Braşovului; biserica companiei greceşti din Braşov; biserica catolicească din Iaşi; breslele evreilor din Ţările Române; mănăstirile, bisericile ortodoxe din Ţara Românească ori din Moldova.

Informaţiile despre comunităţile mai sus menţionate provin atât din actele emise de acestea (adeverinţe, aşezăminte, catastife, cărţi, cereri, chitanţe, circulare, contracte, declaraţii, decrete, jalbe, rânduieli, sămi, scrisori, socoteli, statute, zapise), cât şi din actele oficiale (anaforale, bugete, cărţi, condici, hrisoave, porunci, ponturi), după cum şi din unele acte particulare, aparţinând în fapt unor persoane despre care nu se poate afirma întotdeauna dacă angajează sau se angajează ca simpli particulari ori ca membri ai unor comunităţi.

Denumirile documentelor ce conţin ştiri despre aceste comunităţi sunt următoarele (unele dintre ele le-am întâlnit printre documentele oficiale sau particulare deja menţionate):

adeverinţă (pentru ***simbrie***); anafora (pentru ***leafă***); aşezăminte (pentru ***simbrie, venit***); catastife ale breslelor, de venituri şi de cheltuieli ale mănăstirilor, de cumpărătoare, de datorii şi de socoteli ale caselor de comerţ (pentru ***hac, plată, simbrie***); cărţi (de jurământ) (pentru ***plată, simbrie***); cereri (pentru ***plată, simbrie***); cheltuieli săteşti, ale mănăstirilor (pentru ***hac, simbrie***); chitanţă (pentru ***angarie***); circulară (pentru ***simbrie***); contract (pentru ***salariu***); declaraţie (pentru ***simbrie***); decret gubernialicesc (pentru ***simbrie***); instrucţie (pentru ***venit***); ordine, ordinaţii conzistoriale (pentru ***angarie, simbrie, venit***); (o)rânduieli (pentru ***simbrie, venit***); normă (pentru ***venit***); protocol (pentru ***simbrie***); sămi ale mănăstirilor, ale obştilor (pentru ***emiclic, hac, simbrie***); scrisori (pentru ***arvună, simbrie, venit***); socoteli ale mănăstirilor, ale negustorilor (pentru ***simbrie***); statute ale breslelor (pentru ***hac, simbrie***); zapise (pentru ***arvună, mertic, plată, simbrie***).

Deşi am reţinut mai ales pentru prima perioadă şi o serie de relatări ale cronicarilor (referitoare la domni), în care apar menţionaţi termenii de care ne ocupăm în lucrarea noastră, credem că informaţiile desprinse din cronici nu au valoare probantă decât în măsura în care coincid cu cele furnizate de celelalte tipuri de documente, fiind vorba, în astfel de texte, de o folosire mai puţin riguroasă a termenilor, interesantă totuşi pentru felul în care erau utilizaţi aceştia în limba epocii respective.

Astfel de ştiri provin în special din *prima perioadă* şi se referă la termenii:

leafă, mertic, oboroc, plată, simbrie, venit,

iar în *a doua perioadă* privesc termenii:

leafă, mertic, nafaca, oboroc, tain, venit.

---

[6] În prima perioadă am întâlnit menţiuni despre *ţehurile* din Transilvania, dar nu şi despre acest fel de relaţii de muncă.

Față de numărul mic de informații furnizate de cronici, știrile provenite din documentele oficiale sunt mult mai frecvente, mai variate și prezintă un caracter sistematic.

La sfârșitul acestor observații, remarcăm că în *prima perioadă* termenii ***arvună, leafă, mertic, nafaca, oboroc*** și ***venit*** sunt atestați aproape în exclusivitate în documentele oficiale (toate actele domnești amintite cu excepția pravilei) și, extrem de rar în cazul lui ***leafă***, în cele personale (scrisoarea unor boieri privind întreținerea oștilor lui Mihai Viteazul ȚR 1599 D.ROM XVIII, 111). Ceilalți termeni, ***plată*** și ***simbrie***, se întâlnesc în ambele feluri de documente.

În *a doua perioadă* termenul *leafă* apare (în principal) în documentele cu caracter oficial, extrem de rar în cele particulare, (care sunt în număr mic – doar două în raport cu celelalte atestări) sau în cele comunitare (o singură mențiune). Termenii ***câști, cusur, irat, nafaca*** și ***rămășiță*** sunt semnalați numai în documentele oficiale. În schimb, ceilalți termeni: ***arvună, emiclic, hac, mertic, plată, simbrie, tain*** și ***venit***, se întâlnesc în toate cele trei tipuri de documente (deși în număr mai mic în cele particulare sau comunitare decât în cele oficiale). ***Venit*** apare atestat rar în documentele comunitare și extrem de rar în cele particulare (o singură mențiune într-un zapis). ***Angarie*** și ***salariu*** sunt înregistrate numai în documente comunitare.

De observat totodată că răsplata cu ***irat,*** cu ***leafă*** sau cu ***nafaca*** nu este menționată într-o serie de documente (catastife ale breslelor, zapise, narturi), în genere, în documentele privitoare la relațiile agrare, la comerț, în actele judiciare, domenii unde se înregistrează numai relații cu caracter p r i v a t și în legătură cu care sunt folosiți alți termeni.

Remarcăm că nu se poate vorbi în nici una dintre perioade de un anumit tip de documente ca fiind s p e c i f i c e pentru acordarea unei anumite forme de răsplată (menționăm că avem în vedere tipurile generale de documente, deoarece denumirile acestora sunt fluctuante, în consecință deosebirile dintre ele sunt de mică importanță). Putem cel mult afirma că unele izvoare atestă prezența unor termeni și nu a altora. De ex., în a doua perioadă, comune următorilor termeni de răsplată: ***hac, leafă, plată, simbrie*** și ***venit***, sunt documente oficiale ca: anaforale, condici, hrisoave, ponturi. Catastifele de dăjdii, contractele sau poruncile sunt comune pentru termenii ***leafă, plată*** și ***simbrie***, iar scrisorile domnești pentru ***hac, leafă*** și ***plată***.

Este firesc ca ***leafă*** să apară în condici de lefi, izvoade de lefi, catastife de dăjdii, sămi ale vistieriei, așezăminte, cărți de numire, testamente etc., toate numai acte domnești, dintre care unele sunt prezente și la celelalte forme de răsplată (***irat, nafaca, venit***), atunci când conțin referiri la relațiile de muncă o f i c i a l e.

Simbrie nu mai este semnalat în a doua perioadă în pravile, unde se întâlnesc în schimb, ***leafă*** și ***plată***. Termenii ***hac, plată*** și ***simbrie*** sunt menționați în documente particulare care nu atestă termenii ***irat, leafă*** și ***nafaca***. ***Leafă*** apare în diate [=testamente] în care nu sunt înregistrați ***hac, plată*** și ***simbrie*** (în prima perioadă ***simbrie*** este folosit într-un testament).

Dintre documentele particulare, comune termenilor *hac, leafă, plată* şi *simbrie*, sunt scrisorile; jalbele sunt comune pentru *leafă, plată* şi *simbrie*, iar socotelile şi zapisele, pentru *hac, plată, simbrie* şi *venit*.

Am putea considera *zapisele* ca fiind documente specifice, nu pentru o anumită formă de răsplată (deoarece apar în legătură cu mai mulţi dintre termenii discutaţi, cele mai multe fiind referitoare la *plată*), ci pentru raporturile de muncă cu caracter p r i v a t (deşi se întâlnesc şi în cazul comunităţilor şi în special pentru angajările o c a z i o n a l e). Şi alte acte denumite în text: mărturii, scrisori, tocmeli şi care au acelaşi tipic în ce priveşte forma şi conţinutul, ca şi zapisele, pot fi subsumate acestora. Cu toate că am întâlnit mult mai multe zapise decât cele analizate în lucrarea noastră, nu le-am reţinut, deoarece unele nu sunt semnate, iar altele aparţin unor persoane fără a se indica ce îndeletniciri anume au.

Unele dintre deosebirile referitoare la tipurile de documente în care apar termenii discutaţi au ca reflex posibilitatea stabilirii, doar în mică măsură, a unor distincţii privind domeniile de activitate, categoriile de persoane recompensate sau cei ce acordă răsplata.

TIPURI DE RAPORTURI DE MUNCĂ

Cele trei feluri de documente din punctul de vedere al provenienţei degajate mai înainte se pot referi la raporturile de muncă şi răsplată a ei stabilite între anumite categorii de persoane pe de o parte şi stat (sau domnie), particulari ori comunităţi pe de altă parte.

Analiza documentelor din prima perioadă ne sugerează stabilirea în cadrul raporturilor de muncă a unei opoziţii o f i c i a l / n o n o f i c i a l ori o f i c i a l / p r i v a t (p a r t i c u l a r), care ne permite să distingem între un tip de relaţii prezentând un caracter o f i c i a l, care se stabilesc între o autoritate (stat sau domnie, domnul fiind reprezentantul statului) şi o categorie de persoane angajată la aceasta (deci când munca este prestată pentru stat şi acesta o plăteşte) şi un alt tip de relaţii prezentând un caracter p r i v a t, dintre un particular şi o categorie de persoane angajată la acesta (atunci când munca este prestată pentru particular şi acesta o plăteşte).

Aceste două tipuri de relaţii de muncă şi răsplată sunt ilustrate în *prima perioadă* în fiecare dintre cele două feluri de documente, fapt ce oferă o imagine complexă a modului în care funcţionează sistemul de recompensare a muncii.

Unii dintre termenii menţionaţi în prima perioadă, şi anume **leafă,** ***mertic, nafaca, oboroc*** şi ***venit***, apar în exclusivitate în legătură cu raporturile de tip o f i c i a l; documentele în care sunt înregistrate astfel de raporturi recompensate cu aceste forme de răsplată sunt, în marea majoritate acte domneşti (toate cele menţionate la primul fel de documente cu excepţia pravilei) şi, rar, unele acte personale (scrisoarea boierilor amintită la p. 9).

Ceilalţi termeni, ***arvună, plată*** şi ***simbrie***, se întâlnesc în cadrul celor două tipuri de relaţii de muncă-răsplată fie cu caracter o f i c i a l, fie p r i v a t.

Documentele în care sunt înregistrate raporturile o f i c i a l e recompensate cu aceşti din urmă termeni sunt aceleaşi acte domneşti menţionate în prima cate-

gorie de documente. Cele referitoare la raporturile p a r t i c u l a r e sunt atât acte domneşti (de ex. pravila care reglementează relaţiile în angajările dintre particulari), cât şi personale (toate cele enumerate în a doua categorie de documente).

Cele două tipuri de relaţii (o f i c i a l e şi p a r t i c u l a r e) stabilite în prima perioadă se menţin şi în a doua, când apare în plus şi un al doilea tip de raporturi (de muncă) instituite între o categorie de persoane angajată şi o anumită comunitate reprezentată de o grupare de ordin profesional, teritorial-administrativ ori religios.

Problema care se ridică în legătură cu aceste comunităţi este cea a s t a t u t u l u i lor, în speţă, dacă raporturile de muncă din interiorul lor pot fi considerate ca având caracter o f i c i a l sau p a r t i c u l a r, deci dacă angajarea cuiva şi acordarea unei forme de răsplată într-o comunitate constituie un act similar cu cel pe care îl face domnul ori asemănător cu cel dintre doi particulari oarecare, sau dacă, dimpotrivă, raporturile de muncă şi răsplată din cadrul acestor comunităţi nu se subsumează nici unuia dintre aceste două tipuri, reprezentând o situaţie aparte.

Dacă în cazul relaţiilor de muncă o f i c i a l e, activitatea pe care o prestează cei angajaţi este în folosul statului (sau al domnului) şi are un caracter obştesc, iar în cazul relaţiilor p a r t i c u l a r e, în folosul unui (unor) particular (particulari) şi are un caracter privat (aceşti particulari nefiind organizaţi în nici un fel), cei angajaţi la o comunitate efectuează o muncă în folosul grupului, al comunităţii respective.

Din aceste motive, credem că se poate vorbi în perioada a doua de un *al treilea tip* de raporturi de muncă şi răsplată (în afara celor deja semnalate în perioada precedentă), care se manifestă în cadrul unor astfel de comunităţi, raporturi de un tip special, şi anume, cu caracter c o m u n i t a r.

În consecinţă, vom distinge în *a doua perioadă*, trei tipuri de relaţii de muncă, după cum angajarea este făcută la stat, la un particular sau la o comunitate, iar munca este efectuată în folosul celui ce angajează.

Am considerat ca având s t a t u t d e c o m u n i t a t e orice grupare, în a cărei organizare, privind condiţiile de angajare şi de retribuire, nu este implicat statul (sau domnul) şi care are o administrare proprie, ce nu intră sub incidenţa directă a preocupărilor domnului. Faptul că documentele oficiale conţin ştiri despre unele comunităţi atestă doar participarea domnului pe linia acordării unor avantaje sau a reglementării unor litigii de muncă, precum şi a fixării condiţiilor de recompensare, a cuantumurilor în ce priveşte prestarea unor servicii ori vinderea unor produse, precum şi a acceptării obiceiurilor caracteristice comunităţilor. Acest lucru nu înseamnă însă că cei ce fac parte din aceste comunităţi sunt angajaţi sau răsplătiţi de domn. În acest sens, Giurescu afirmă, referitor la bresle, că „îşi aveau «rânduielile» adică statutele lor, cu dispoziţii precise, privind pe ucenici, calfe şi meşteri, alegerea starostelui şi drepturile lui, ţinerea dughenilor, praznicele“ I.ROM III_2, 588, iar despre Alexandru Ipsilanti că „s-a ocupat de aproape de... bresle, a constituit unele noi şi le-a dat statute precise, specificându-le drepturile şi îndatoririle“ ib. 578.

Tot în cadrul relaţiilor de tip c o m u n i t a r, am inclus şi pe acei particulari, ce fac parte dintr-o comunitate, dar care angajează şi recompensează ei înşişi,

conform însă prevederilor din regulamentul comunităţii respective. Totodată, unii membri ai comunităţilor se pot angaja şi în mod p r i v a t (să efectueze o muncă pentru un particular), dar condiţiile de retribuire sunt tot potrivit dispoziţiilor în vigoare.

În ce priveşte mănăstirile şi bisericile ortodoxe, le-am tratat drept comunităţi (ca având statutul unor comunităţi), numai atunci când ele angajează şi răsplătesc categorii aparţinând altor grupuri decât **instituţiile religioase.**

În toate aceste comunităţi, acordarea unei forme de răsplată nu este consecinţa unei decizii oficiale (calitatea oficială de a acorda o anumită recompensă având-o numai domnul) şi nici a unei înţelegeri dintre doi particulari, ci este urmarea unei hotărâri luate de conducerea (colectivă) a comunităţii respective. Dacă am distins între o administraţie de stat şi una a comunităţilor, tot la fel, vom deosebi decizia domnului de cea a conducerii unei comunităţi.

Cei angajaţi într-o comunitate sunt, cel mai adesea, retribuiţi cu ***simbrie***, dar şi cu ***plată***, cu ***hac*** ori cu ***venit*** (deşi mai rar), extrem de rar cu ***angarie*** şi cu ***salariu***, în mod izolat cu ***leafă*** (v. breasla evreilor, p. 145), deloc cu ***nafaca*** şi cu ***irat.***

O altă precizare priveşte c a r a c t e r u l relaţiilor de muncă ce se instituie în cadrul bisericii, dată fiind poziţia aparte pe care aceasta a avut-o dintotdeauna şi în orice societate; instituţia prezintă o organizare şi mijloace de finanţare proprii, autonome, iar mitropolitul este „după datină" „cel dintâi în Divan", cf. Georgescu-Strihan, JUD 64.

Informaţiile din prima perioadă, în legătură cu personalul bisericesc, răsplătit cu ***leafă***, cu ***simbrie*** sau cu ***venit*** sunt puţine şi se referă în special la biserica de la curtea domnească.

În perioada a doua însă, ştirile sunt mult mai numeroase şi provin, în cea mai mare parte, din actele oficiale emise de domnie (catastife de dăjdii, cărţi, condici, hrisoave, norme ale lefurilor, pitace, porunci etc.) sau aparţinând unor mănăstiri (sămi, scrisori, socoteli), dar şi din unele documente personale (danii).

În ce priveşte clerul, acesta oficia serviciul religios atât în bisericile domneşti, cât şi în bisericile unor mănăstiri (ctitorite tot de domni ori de particulari), conform cu statutul bisericii, în folosul „obştii", din care face parte şi domnul, ca şi întreaga ţară, fiind vorba deci de religia de stat (cultul ortodox).

În consecinţă, putem considera că formele de răsplată întâlnite în legătură cu cei aparţinând instituţiei bisericeşti ortodoxe, se circumscriu raporturilor (de muncă) cu caracter o f i c i a l, chiar dacă nu se poate vorbi în cazul acestor categorii de o angajare propriu-zisă în muncă.

Dacă personalul bisericesc ortodox este răsplătit în mod o f i c i a l, recompensarea celui aparţinând diferitelor comunităţi se circumscrie relaţiilor de tip c o m u n i t a r. Despre retribuirea acestui din urmă personal suntem informaţi şi din actele oficiale în care domnul încuviinţează ceea ce este statuat de către comunitatea respectivă.

Când vorbim de recompensarea personalului bisericesc, ne referim, de fapt, la ceea ce s-ar putea numi, în termeni moderni, s a l a r i z a r e a acestuia (din acest punct de vedere, situaţia fiind similară cu cea a boierilor-dregători).

Nu ne interesează aici aspectul legat de „autofinanţarea" instituţiilor religioase, de ceea ce primea sau lua clerul, potrivit unei vechi cutume, ci numai ceea

ce li se acorda slujitorilor bisericii, în calitate de „angajaţi" într-o instituţie, care cuprindea întrega ţară, având un rol bine determinat. Ceea ce primeşte clerul (indiferent de apartenenţa la un cult), de la credincioşi poate fi considerat ca având tot caracter o f i c i a l (sau c o m u n i t a r), în măsura în care acest fapt este încuviinţat de către domnie şi consemnat deseori în documente.

În concluzie, observăm că cele trei tipuri de raporturi de muncă sunt ilustrate, a fel ca şi în prima perioadă, în fiecare dintre cele două feluri de documente.

Documentele aparţinând oficialităţilor se referă la toate cele trei tipuri de relaţii de muncă (este cazul tuturor actelor domneşti şi, de data aceasta, şi al pravilelor care conţin reglementări privitoare la angajările atât la stat, cât şi la particulari).

Tot aşa documentele particulare cuprind referiri la toate cele trei tipuri de angajare corespunzător celor trei tipuri de relaţii de muncă-răsplată.

Documentele din care provin informaţiile despre raporturile din cadrul comunităţilor aparţin nu numai acestora, dar şi oficialităţilor, precum şi unor particulari. Ca urmare, nu se poate vorbi în legătură cu nici un tip de relaţii de muncă de un anumit tip de documente. Cele câteva documente ce apar doar în cazul oficialităţilor, al comunităţilor ori al particularilor nu justifică o asemenea discuţie, deoarece reprezintă o simplă denumire şi nu un tip special de documente.

Modul în care cele trei tipuri de raporturi de muncă sunt ilustrate în cadrul diferiţilor termeni desemnând formele de răsplată va fi discutat în capitolele respective.

Ordinea de citare a tipurilor de relaţii de muncă va fi pentru prima perioadă: o f i c i a l e, p a r t i c u l a r e, iar pentru a doua: o f i c i a l e, p a r t i c u l a r e, c o m u n i t a r e.

CATEGORII DE PERSOANE ŞI GRUPURI RECOMPENSABILE

Întrucât ni s-a părut mai anevoios de urmărit prezentarea în ansamblu a ıturor categoriilor de persoane cu specificarea în dreptul fiecăreia a formelor de ısplată în legătură cu care apar menţionate în fiecare perioadă în documente ndicate şi acestea la rândul lor), precum şi prezentarea grupurilor recompensabile ı care aceste categorii şi forme de răsplată aparţin, am preferat să enumerăm, în ecare perioadă, categoriile şi grupurile respective, pentru fiecare formă de răsplată ı parte, urmând ca după aceea să reprezentăm datele în câte un tabel sintetic ıprinzând situaţia generală pentru fiecare perioadă în parte (v. Anexa II, partea -2, p. 286). Din lipsă de spaţiu nu am indicat categoriile comune pentru diferitele ırme de răsplată în fiecare perioadă şi nici categoriile diferenţiatoare, ele ːzultând din consultarea tabelelor.

Atunci când în acelaşi text sunt folosiţi câte doi sau câte trei termeni pentru ːeeaşi categorie recompensată, am considerat necesar să menţionăm categoria la ecare formă de răsplată în parte, întrucât utilizarea a doi sau a trei termeni reflectă ı raport ce poate fi considerat ca fiind un raport de echivalenţă semantică a lor, ːci posibilitatea ca fiecare dintre ei să fie întrebuinţat în legătură cu respectiva ıtegorie.

Sub denumirea generică de c a t e g o r i e am inclus orice categorie reprezentând persoane, funcţii (dregătorii), instituţii, comunităţi, colectivităţi cu statut legiferat etc., în măsura în care acestea apar în documente ca fiind (angajate şi) recompensate cu o anumită formă de răsplată, deoarece am considerat că au poziţie specială (d e a n g a j a t ş i) d e r ă s p l ă t i t într-o relaţie de muncă – răsplată. Din aceste motive, printre categoriile enumerate am trecut şi termeni care nu denumesc din punct de vedere semantic, categorii prestatoare de muncă.

Atragem atenţia de la început asupra faptului că toate observaţiile ce se vor face în cursul expunerii se referă la cuvinte (termeni) şi nu la persoane (indivizi) sau la grupuri de persoane (indivizi). Pentru cursivitate şi simplitate, nu vom repeta întotdeauna formulări de tipul *cuvinte* (sau *termeni*) *desemnând*... De aceea, peste tot unde apar termenii *categorie* (*de persoane*) ori *grup* (*recompensabil*), trebuie înţeles ca fiind echivalente cu expresiile întregi de *termen* sau *cuvânt desemnând acea categorie de persoane, de funcţii, de instituţii* etc. ori *acel grup care este recompensat.*

Totodată, pentru a nu încărca expunerea vom evita să folosim chiar şi termenii: *categorie de persoane* ori *grup recompensabil*, preferând să vorbim de *boier*, de *slugă*, de *om* sau de *meşteşuguri*, de *şcoală* etc.

Dacă va fi nevoie, vom repeta doar termenul *categorie* pentru *categorie de persoane* şi *grup* pentru *grup recompensabil.* Vom folosi totuşi expresia *categorie de persoane*, atunci când considerăm că această specificare este cerută de context.

Precizăm că nu orice categorie poate fi repartizată în mod sigur numai într-un s i n g u r grup, informaţiile provenind din documente, din lucrările de istorie ori din dicţionare permiţându-ne să încadrăm numeroase categorii în mai multe grupuri.

Cu toate acestea, am încercat să depăşim aceste inconveniente atunci când am putut desprinde o semnificaţie unică sau majoră. În cele mai multe cazuri însă, am preferat să menţionăm respectivele categorii în fiecare din grupurile din care pot face parte. De ex., în cazul termenilor desemnând pe boierii-dregători, repartizarea s-a făcut ţinându-se cont de atribuţiile acestor dregători, atribuţii cel mai adesea multiple, fapt ce împiedică includerea într-un singur grup; dacă utilizările din documente se referă cu precădere la un anumit tip de atribuţii, ele au determinat repartizarea numai într-un grup, cum ar fi *administraţia* pentru *paharnic* sau *vornic*, deşi aceşti dregători vor fi avut, după opinia istoricilor, şi atribuţii cu caracter militar, cf. IF 511, anterioare probabil celor atestate în documentele discutate de noi.

În ceea ce priveşte pe mai-marii breslelor sau ai comunităţilor ori pe cei ce deţin funcţiile şi dregătoriile cele mai înalte, aceştia îndeplinesc şi o funcţie de conducere, şi, ca urmare, au fost incluşi în mai multe grupuri.

Ar mai fi de menţionat şi faptul că nu orice categorie poate fi repartizată, existând un număr restrâns de categorii, pe care nu le-am încadrat în nici un grup, de ex.:

– termeni referitori la membri familiei (domnitoare): *bărbat, beizadea, doamnă, domniţă, soţie, văduvă* etc.

– termeni reprezentând grade de rudenie: *fecior, frate, soră* etc.

– termeni desemnând naţionalităţi: *turc, ţigan, ungur* etc.

– termeni desemnând originea: *câmpulungean, moldovean, pământean* etc.

– termeni de adresare: *chir, cucoană, cucon, hagiu, jupân, jupâneasă* etc.

– termeni generici: *copil, creştin, femeie, ins, ipochimen, locuitor, muiere, obraz, om* etc.

– termeni desemnând raporturi sociale: *năimit, sluga Măriei tale, vinovat* etc.

– termeni desemnând un statut nepermanent: *oaspete, sol* etc.

– termeni desemnând categorii sociale: *birnic, calic, moşnean, posluşnic, rob, rumân, sărac, sătean, scutelnic, stăpân, sudit, târgoveţ* etc.

– termeni desemnând unităţi administrativ-teritoriale: *judeţ, sat, târg* etc.

Aceste categorii nu au fost reţinute în mod separat decât dacă sunt atestate în legătură cu o anumită formă de răsplată, fără a fi însoţite de un alt termen desemnând o categorie prestatoare de muncă. Atunci când apar în astfel de sintagme, de ex.: *salahor copil, locuitor vărnicer, ţigan vizitiu* etc., ele au fost înregistrate alături de acest termen.

În cazul în care despre unele din aceste categorii se specifică în documente nu numai calitatea în care sunt recompensate, dar şi activitatea ce o desfăşoară şi pentru care sunt răsplătite, atunci respectivele categorii au putut fi repartizate în diferitele grupuri.

Deşi corpusul nostru cuprinde numai documente scrise în limba română, nu toate se referă numai la categorii (de persoane) de origine română. Dintre categoriile reprezentând persoane de origine străină, am menţionat numai pe acelea care ni s-au părut a fi mai bine cunoscute ori care sunt atestate în mod mai frecvent.

Merită subliniat şi un alt lucru: în anumite situaţii trebuie diferenţiat între ceea ce reprezintă *calitatea* celui care este angajat şi *funcţia* pentru care este recompensat. De ex. unii *boieri,* foşti posesori ai unor dregătorii sunt numiţi în diferite posturi: *biv vel paharnicu... judecător la spătărie* ŢR 1799 AJ 719, 799; *orânduim hatman de menziluri pe boierul biv vel vornic* M 1818 UR I, 251 etc.

Alteori este vorba despre avansări ale celor recompensaţi şi nu numai despre numiri în funcţii (v. exemplele de la p. 105, 144, 146, 240, 241 etc.).

În legătură cu diferitele funcţii, ranguri etc., precizăm că am înregistrat numai pe cele de bază ori pe cele mai înalte şi, respectiv, pe posesorii acestora, de ex.: (*vel*) (*mare*) *logofăt* (*logofeţie*), *maimarbaşa* etc. şi nu pe celelalte, de tipul *vtori logofăt, al treilea ~, ~ de vistierie* etc. În cazul în care doar acestea din urmă sunt menţionate în documente ca fiind răsplătite sau dacă se precizează informaţii suplimentare, ele au fost reţinute ca atare, în forma respectivă.

Citarea categoriilor se va face în continuare separat pentru fiecare perioadă, în ordine alfabetică şi în forma-titlu a cuvântului, urmată de prima noastră atestare, indiferent dacă provine dintr-o cronică, şi de o altă atestare, atunci când există atestări pentru fiecare regiune.

Deşi atestările din cronici nu sunt datate, ele reflectând punctul de vedere al cronicarului şi data la care acesta scrie şi nu data la care se petrec evenimentele, le-am încadrat totuşi în funcţie de aceasta din urmă în câte o perioadă.

Forma-titlu a cuvântului este cea indicată în dicţionare: DA şi DLR. Unele forme le-am adaptat sau actualizat conform cu DOOM şi ÎOOP sau cu DEX_2,

atunci când respectivele cuvinte au forme-titlu diferite sau când nu sunt menţionate în aceste lucrări.

Formele cu asterisc reprezintă cuvinte ori sensuri neînregistrate în dicţionare.

La fiecare termen se va face citarea grupurilor imediat după cea a categoriilor, în ordinea frecvenţei, adică în ordinea descrescândă a numărului de categorii conţinute, acest criteriu indicând felul cum este reprezentat fiecare grup în parte, dar şi gradul de utilizare a termenului respectiv în epocă. În interiorul fiecărui grup citarea categoriilor se va face în ordine alfabetică.

În dorinţa de a oferi o privire de ansamblu vom prezenta la un loc în acest capitol, dar separat pentru fiecare perioadă, *toate* categoriile şi grupurile pentru *toţi* termenii discutaţi în lucrarea noastră. Pentru a respecta o simetrie a expunerii, citarea termenilor desemnând formele de răsplată se va face în ordinea prezentării în lucrare a acestora.

Cazurile de „nerecompensare“, şi anume situaţiile în care diferite categorii apar menţionate ca neprimind o anumită formă de răsplată pentru munca lor, le-am reţinut din două considerente:

– unele dintre aceste categorii sunt atestate în acelaşi document sau în altele, ca primind şi forma de răsplată ce nu se acordă în aceste situaţii;

– specificarea neacordării unei anumite răsplăţi presupune implicit posibilitatea virtuală a acordării ei (acest fapt nu înseamnă că excludem posibilitatea existenţei unor categorii care să nu fie recompensate deloc cu o anumită formă de răsplată, afirmaţie ce nu poate fi însă susţinută din lipsă de atestări suficiente).

Categoriile menţionate ca neprimind o anumită formă de răsplată au fost menţionate separat, dar nu au fost repartizate în grupuri. Totodată, ele au fost discutate în capitolele referitoare la termenii respectivi, specificându-se şi activitatea pentru care nu sunt recompensate (atunci când aceasta este indicată în documente).

Întrucât nu ne-au interesat în această lucrare şi nici nu credem că problemele privind raporturile de sinonimie şi de polisemie dintre termeni, precum şi opoziţiile de tipul literar/nonliterar, regional, popular, învechit etc., se puneau acum 200-300 de ani în aceleaşi condiţii ca acum, am înregistrat la rând t o ţ i termenii atestaţi în documente, indiferent de raporturile semantice sau stilistice dintre ei, important fiind faptul ca orice *termen* desemnând o categorie de persoane, de funcţii, de instituţii etc. să apară menţionat cu prima lui atestare în legătură cu o anumită recompensă.

Categoriile de persoane şi grupurile recompensabile care apar în legătură cu termenii ce desemnează formele de răsplată sunt următoarele:

PERIOADA I

PLATĂ

Categoriile de persoane care primesc *plată*:

argat: ŢR 1694 CV 38
argintar: ŢR 1707 SD X, 9, 102; ţeh meşteri ~ ib. 17, 75
beşliu: ŢR 1693 CV 83
brutar: 1695 ib. 125

căpitan: ŢR 1698 CV 406
cărămidar: 1696 ib. 231
chirigiu: 1698 ib. 192
chiurecciu: 1698 ib. 406
cioban: ŢR 1696 ANAT 279, 469
clopotar: ŢR 1707 SD X, 16, 71
dăscăliţă: ~ muiere M 1646 LUP 172
*dumengiu: ŢR 1698 CV 406
haidău: 1695 ib. 118
jidov: 1699 ib. 500
lumânărar: 1697 ib. 321
meşter: ~ rus M 1644 IŞT 178; ŢR 1694 CV 38; v. şi a r g i n t a r
muiere: v. d ă s c ă l i ţ ă
muntean: M f.a. SD XVI, 2, 61
oaste: M 1653 ib. IV, XXXIX, 29
pecetar: ŢR 1689 ib. X, 5, 96
pietrar: ŢR 1696 CV 231
salahor: 1694 ib. 21
slujitor: ŢR CM I, 164; M LET II, 296
topciu: ŢR 1698 CV 406
ţeh: v. a r g i n t a r
vărnicer: M 1638 HI XV, 1, 188
zidar: ŢR 1696 CV 231

Categorii menţionate ca muncind, dar neprimind *plată*:

călăraş: ŢR CM II, 160
dorobanţ: id.
om: id.
salahor: id.
scutelnic: id.
slujitor: id.
toporaş: id.

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Meşteşuguri

argat, argintar, brutar, cărămidar, chirigiu, cioban, clopotar, haidău, lumânărar, meşter, pecetar, pietrar, salahor, ţeh, vărnicer, zidar

Comerţ

argintar, brutar, cărămidar, clopotar, jidov, lumânărar, vărnicer

Armată

beşliu, căpitan, chiurecciu, dumengiu, oaste, slujitor, topciu

Agricultură, creşterea animalelor

cioban, haidău

Şcoală

dăscăliţă muiere

Activităţi casnice, gospodăreşti

argat

Categorii repartizate în două grupuri:

argintar: meşteşuguri; comerţ
brutar: id.
cărămidar: id.
clopotar: id.
jidov: id.
lumânărar: id.
vărnicer: id.
cioban: agricultură, creşterea animalelor; meşteşuguri
haidău: id.
argat: meşteşuguri; activităţi casnice, gospodăreşti

VENIT

Categoriile de persoane care primesc *venit*:

ban: M 1705 MAV 229
biserică: ŢR CM II, 259
boier: M 1633 DRH A XXI, 364, 461
boierie: M LET II, 313
călugăr: ŢR 1703, ap. I. ROM III_2, 723
domn: M LET II, 337
logofăt: boierin ~ ŢR 1618 DIR B III, 204, 230
pârcălab: ŢR 1695 ANAT 1, 366
pârcălăbie: ib.

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Administraţie

ban, boier, boierie, domn, logofăt, pârcălab, pârcălăbie

Instituţii religioase

biserică, călugăr

LEAFĂ

Categoriile de persoane care primesc *leafă*:

beşliu: ~ sârb ŢR 1599 D.ROM XXIX, 123
bulucbaşă: ŢR 1697 CV 292
caicciu: 1698 ib. 406
cazac: ŢR 1599 D.ROM XXIX, 123
călare: v. l e v e n t
călăraş: M 1590-1 D.ROM LXXVI, 168; ŢR CM I, 145
căpetenie: ~ de cazaci M LET I, 309
căpitan: ~ moldovean ŢR 1599 D.ROM XXIX, 123; ~ sârb ib.
cântăreţ: ŢR 1700 CV 508
ceauş: 1699 ib. 477
cetaş: ŢR CM I, 165
chiurecciu: ŢR 1698 CV 387
codrean (tâlhar): M LET II, 258
comişel: ŢR 1599 D.ROM XXIX, 123
croitor: ib.
dascăl: M 1594 ib. XCIX, 190
dorobanţ: daraban M 1590-1 ib. LXXVI, 168; ~ ungur ŢR 1599 ib. XXIX, 123
*dumengiu: ŢR 1698 CV 406
fecior (de boier): M LET II, 301
gloată: ib. I, 231
hotnog: ŢR 1599 D.ROM XXIX, 123
ienicer: ŢR 1694 CV 7
iuzbaşă: ŢR CM I, 165
joimir: M LET II, 278
leah: ib. I, 278
lefegiu: ib.
levent: călări moldoveni /numiţi/~ ib.
lipcan: ib. II, 244
liude: ~ slujitor ŢR 1697 CV 292
mehter: 1694 ib. 37
meşter: 1700 ib. 549
moldovean: M LET II, 301; v. şi c ă p i t a n; l e v e n t
mutafaraca: ŢR 1694 CV 13
neamţ: M 1654 SD IV, XCIX, 267
oaste: ŢR 1599 D.ROM XVIII, 111; M LET I, 278
om: ~ de oaste slujitori M LET II, 204
pedestraş: ŢR CM I, 145

pedestrime: M LET I, 278
pisar: ȚR 1698 CV 387
satârgiu: ȚR 1599 D. ROM XXIX, 123
sârb: M LET I, 278
sechiraș: ib.
seimen: ȚR CM I, 165; M LET II, 271
*serhatliu: ȚR 1697 CV 335
slugă: 1697 ib. 231
slujitor: M 1654 SD IV, XCIX, 263; v. și l i u d e; o m
sofagiu: ȚR 1700 CV 540
stegar: ȚR 1599 D. ROM XXIX, 123
tătar: M LET II, 301
târg: ib. I, 231
târgoveț: ib.
topciu: ȚR 1698 CV 406
tovarăș: 1699 ib. 477
tunar: ȚR 1599 D. ROM XXIX, 123
turc: ~ datornic ȚR CM I, 385
ungur: M LET I, 206
vătaf: ȚR CM I, 165
vraci: ȚR 1599 D. ROM XXIX, 123

Categorii menționate ca muncind, dar neprimind *leafă*:

pușcaș: ȚR 1656 SD IV, XLVIII, 47

Aceste categorii aparțin următoarelor grupuri recompensabile:

Armată

beșliu, bulucbașă, caicciu, cazac, călare, călăraș, căpetenie, căpitan, ceauș, cetaș, chiurecciu, codrean, comișel, dorobanț, dumengiu, fecior (de boier), gloată, hotnog, ienicer, iuzbașă, joimir, leah, lefegiu, levent, mehter, moldovean, mutafaraca, neamț, oaste, om, pedestraș, pedestrime, satârgiu, sârb, sechiraș, seimen, serhatliu, slugă, (liude) slujitor, stegar, tătar, târg, târgoveț, topciu, tunar, ungur, vătaf

Meșteșuguri

cântăreț, croitor, mehter, meșter, sofagiu, vraci

Administrație

căpetenie, lipcan, pisar, sofagiu

Instituții religioase

cântăreț

Şcoală

dascăl

Categorii repartizate în două grupuri:

cântăreț: instituții religioase; meșteșuguri
mehter: meșteșuguri; armată
sofagiu: administrație; meșteșuguri

NAFACA

Categoriile de persoane care primesc *nafaca*:

domn: M LET II, 215
sofagiu: ~ grec ȚR 1698 CV 352
turc: ~ datornic ȚR CM I, 385

Aceste categorii aparțin următoarelor grupuri recompensabile:

Administrație

domn, sofagiu

Meșteșuguri

sofagiu

Categorii repartizate în două grupuri:

sofagiu: administrație; meșteșuguri

SIMBRIE

Categoriile de persoane care primesc *simbrie*:

bucătar: ȚR 1704 CV 715
capuchehaia: 1702 ib. 647; jupân ~1700 ib. 524
călăraș: ȚR CM I, 145
cărăuș: ȚR 1696 CV 215
cântăreț: popă și ~ 1695 ib. 85
chirigiu: ȚR 1697 ANAT 87, 416
clucer: ȚR 1694 CV 64
comis: 1694 ib. 50
comișel: ib.
dascăl: 1698 ib. 426; M 1708 COLȚ 52, 93

doctor: ȚR 1694 CV 9
gerah: 1702 ib. 661
grădinar: M 1646 LUP 9; ȚR 1700 CV 540
grămătic: ȚR 1702 CV 659
logofăt: 1702 ib. 682
meşter: 1694 ib. 29
mocan: 1695 ib. 104
năimit: M 1646 LUP 51
oaste: M 1657, ap. I. ROM III_2, 744
om: ȚR 1695 CV 110
păcurar: M 1699 SD XI, 214, 93
păstor: M 1646 LUP 9
pedestraş: ȚR CM I, 145
pitar: ȚR 1694 CV 64
popă: 1694 ib. 9; v. şi c â n t ă r e ț
salahor: ȚR 1694 CV 21
slugă: tovarăşii săi... ~ lui Despot M LET I, A 56; ȚR 1656 SD IV, XLVIII, 48
socaci: ȚR 1617 DIR B III, 146, 173
sofagiu: ȚR 1698 CV 426
tovarăş: v. s l u g ă
trâmbițaş: ȚR 1700 CV 540
tunar: ib.
văcar: M 1646 LUP 12
vier: ib. 9

Aceste categorii aparțin următoarelor grupuri recompensabile:

Meşteşuguri

bucătar, cărăuş, chirigiu, doctor, gerah, grădinar, meşter, mocan, năimit, om, salahor, socaci, sofagiu, trâmbițaş, tunar, țigan

Administrație

capuchehaia, clucer, comis, comişel, grămătic, logofăt, pitar, slugă, sofagiu

Agricultură, creşterea animalelor

mocan, năimit, păcurar, păstor, văcar, vier

Armată

călăraş, oaste, pedestraş, slugă, tunar

Instituții religioase

cântăreț, dascăl, popă

Activităţi casnice, gospodăreşti

năimit, om

Şcoală

dascăl

Categorii repartizate în două sau în mai multe grupuri:

dascăl: instituţii religioase; şcoală
mocan: agricultură, creşterea animalelor; meşteşuguri
năimit: agricultură, creşterea animalelor; meşteşuguri; activităţi casnice, gospodăreşti
om: activităţi casnice, gospodăreşti; meşteşuguri
slugă: administraţie; armată
sofagiu: administraţie; meşteşuguri
tunar: armată; meşteşuguri

MERTIC

Categoriile de persoane care primesc *mertic*:

chehaia: ŢR 1701 CV 631
curuţ: 1698 ib. 351
lavră: ŢR CM I, 104
mănăstire: ŢR 1695 CV 148
merticaş: 1699 ib. 502
neamţ: ŢR CM II, 290
oaste: ŢR 1700 CV 530
reiz: 1701 ib. 631; ~ efendi 1702 ib. 652
seraschier: 1700 ib. 560
turc: ~ datornic ŢR CM I, 385

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Armată

chehaia, curuţ, neamţ, oaste, reiz, seraschier

Instituţii religioase

lavră, mănăstire

OBOROC

Categoriile de persoane care primesc *oboroc*:

culnie: ~ domnească M LET I, 105
curte: ~ domnului ib.
mănăstire: ȚR 1695 CV 148
oaspete: M LET I, 105
pașă: ȚR 1698 CV 387
slujitor: ȚR 1694 ib. 39; ~ curții M LET I, 105
sol: M LET I, 254

Aceste categorii aparțin următoarelor grupuri recompensabile:

Administrație

curtea domnului, slujitor al curții

Armată

slujitor

Instituții religioase

mănăstire

Categorii repartizate în două grupuri:

slujitor: administrație; armată

ARVUNĂ

Categoriile de persoane care primesc *arvună*:

argintar: meșter ~ ȚR 1708 SD X, 17, 75
lucrător: M 1646 LUP 4
meșter: ȚR 1697 SD X, 7, 60

Aceste categorii aparțin următoarelor grupuri recompensabile:

Meșteșuguri

argintar, meșter

Agricultură, creșterea animalelor

lucrător

PERIOADA A II-A

PLATĂ

Categorii care nu mai sunt menţionate în această perioadă ca primind *plată*:

argintar, beşliu, brutar, călăraş, chiurecciu, cioban, clopotar, dăscăliţă, dorobanţ, dumengiu, haidău, jidov, lumânărar, oaste, pecetar, topciu, ţeh

Categorii care continuă să fie menţionate şi în această perioadă ca primind *plată*, unele dintre ele fiind înregistrate şi în alte regiuni decât în prima perioadă:

argat: Tr 1809 ACCOB 215, 198
căpitan: M 1776 GH_2 31
cărămidar: Tr 1795 SD XII, CCXLIII, 119
chirigiu: ŢR 1818 CAR 28
meşter: Tr 1724 SD XII, XXXIV, 23; M 1742 BCI I, 249; ~ sârb ŢR 1794 IR V, 307; v. şi s ă l a ş; t e j g h e t a r
muiere[7]: ŢR 1781 AJ 909, 972
om[8]: M 1738 UR X, 204; ŢR 1779 BĂC LIV, 99; v. şi p ă z i t o r; ţ ă r a n
pietrar: M 1776 GH_2 31
salahor: M 1743 UR IV, 402; ŢR 1775 IR II, 205; ~ copil ŢR 1804 ib. XII, 315
toporaş M 1776 GH_2 31
vărnicer: locuitor ~ ŢR 1803 IR XII, 317
zidar: ~ meşter ŢR 1775 ib. II, 205

Categoriile nou-menţionate în această perioadă ca primind *plată*:

boiangiu: ŢR 1803 IR XII, 292; isnaf ~ ib.
butar: ŢR 1792 ib. IV, 259
butnar: M 1742 BCI I, 259
calafaciu: ŢR 1811 D.EC 41, 114
calfă: ŢR 1781 IR II, 144
căldărar: ŢR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 84-85
cărăuş: Tr 1727 ib. XII, XLVIII, 31; M 1743 UR IV, 402
căşar: M 1809 UR XIV, 239
cântăreţ: ŢR 1794 IR VI, 75
ceasornicar: ŢR 1810 BĂC CLXXVI, 275
ceauş: M 1776 GH_2 31
ciocănaş: ŢR 1807 IR IX, 504
cişmegiu: ŢR 1812 ib. XII, 887
copil: v. s a l a h o r
corăbier: ŢR 1818 CAR 28

---

[7] Categoria *muiere* apare în prima perioadă numai în sintagma *dăscăliţă muiere*.
[8] Categoria *om* este menţionată în prima perioadă ca neprimind *plată*.

cosaş = cositor: ŢR 1798 DRA I, 699, 869
cositor = cosaş ib.
coşar: ŢR 1790 IR IV, 421
croitor Tr 1794 MNT 258
cusătoare: Tr 1803 SD XII, 145
dascăl: ŢR 1749 ÎNV 37; M 1766 UR XIV, 190; Tr 1776 SD XII, CLXXVII, 93; singhel ierochirica ~ slovenesc ŢR 1798 IR VII, 453
diacon: Tr 1814 ŞCH III, VII, 16
doctor: M 1785 UR I, 112; ŢR 1798 IR VII, 383
doică: ŢR 1779 AJ 723, 783
drugar: ŢR 1747 SZMR XIX, 17
ducător de sarcini: ŢR 1818 CAR 28
duhovnic: preot ~ ŢR 1786 IR III, 604
dulgher: ŢR 1795 ib. VI, 695
econom: ŢR 1796 ib. 725
edecliu: M 1812 UR IV, 343
egumen: ~ purtătoriu de grijă ŢR 1794 IR VI, 75
epitrop: ŢR 1813 ib. X_A, 201
fanaragiu: 1776 GH_2 77
fecior: ~ popii Tr 1724 SD XII, XXXV, 24
femeie: v. teleleică
fierar: ŢR 1794 IR V, 307
gerah: M 1785 UR I, 112; ~ al doilea purtător de grijă ib.; ŢR 1813 F 27
hatman: M 1819 CAL I, 283, 555
hotarnic: ŢR 1780 IPS 141
*ierochirica: v. dascăl
isnaf: v. boiangiu
lăcătuş: Tr 1778 BĂC XXXVI, 63
legător: ŢR 1793 IR V, 347
lemnar: ŢR 1783 BUC_2 256, 304
lingurar: M 1742 MAV 353
liude: v. pârgar; rufet
locuitor: ŢR 1820 D. EC 144, 239; v. şi şindrilar; ţăran; vărnicer
logofăt: ŢR 1796 IR VI, 725
logofeţel: ŢR 1780 IPS 76
lucrător: ŢR 1733 DRA I, 154, 337; Tr 1809 ACCOB 215, 298; M 1812 UR I, 190
maimarbaşa: ŢR 1812 D. EC 61,141
mâglaş: ŢR 1811 IR IX, 507
moaşă: ŢR 1813 F 27
morar: ŢR 1793 IR V, 389
moşnean: ~ păcureţ ŢR 1808 ib. XII, 806
mumbaşir: M 1821 SD XXII, 294
muncitor: ŢR 1798 IR VII, 536
nalbant: ŢR 1791 ib. IV, 330
nefer: M 1763-4 CAL II, 145
nisipar: ŢR 1819 BUC_1 596, 731

olar: M 1804 UR V, 43
*paler maiszter: ŢR 1819 BUC_1 599, 734
pandur: ŢR 1819 IR XI, 270
paroh: v. p r e o t
păcureţ: v. m o ş n e a n
păzitor: om ~ ŢR 1779 AJ 638, 698
pârgar: ~ robii Măriei tale... 10 liude ŢR 1794 IR V, 181
pilcar: ŢR 1747 SZMR XIX, 17
podar: M 1776 GH_2 31; ŢR 1800 SD V, 205
popă: M 1743 UR IV, 403; Tr 1806 SD XIII, 123; v. şi p r e o t
postăvar: ŢR 1794 BUC_1 473, 581
poteraş: M 1820 IR XI, 530
preot: M 1765 UR I, 272; popă / ~ Tr 1784 ŞCH II, I, 1; popă / ~ paroh Tr 1787 ACCOB 92, 67; Tr 1792 ŞCH II, XLIV, 64; v. şi d u h o v n i c
protopop: Tr 1784 ŞCH II, I, 1
purtător de grijă: v. e g u m e n; g e r a h
rufet: ~ căpitanului de podari / compus din / 61 liude M 1776 GH_2 31
rumân: Tr 1778 BĂC XXXVI, 63
sat: ŢR 1811 D.EC 33, 104
săhăidăcar: M 1809 BRES 261
scriitor: M 1819 CAL I, 54, 595
singhel: v. d a s c ă l
slugă: Tr 1727 SD XII, XLVIII, 31; ŢR 1797 IR VII, 122; M 1800 SD I, CV, 145
sudit: ~ britanicesc ŢR 1818 D. EC 119, 185
suiulgiu: ŢR 1793 IR V, 406
surugiu: M 1802 UR I, 8; ŢR 1814 IR X_B, 93
şalgău: M 1757 UR II, 164
şalvaragiu: ŢR 1813 IR X_A, 885
şindrilar: locuitor ~ ŢR 1803 ib. XII, 317
tejghetar: meşter ~ ŢR 1794 ib. V, 307
telal: ŢR 1778 AJ 474, 524
teleleică: (femeie) ~ ib. 525
teslar: M 1776 GH_2 31
ţăran: locuitor ~ ... oameni M 1797 DRA II, 665, 670
ţesător: ŢR 1793 BUC_1 465, 573
ţigan: M 1741 MAV 220; ŢR 1778 AJ 595, 657; v. şi s ă l a ş
ţiitor: ~ menzilurilor M 1814 UR I, 208
ucenic: ŢR 1795 IR VI, 695
zeţar: ŢR 1747 SZMR XIX, 17
zugrav: ŢR 1770 ib. XXX, 36

Categorii menţionate ca muncind, dar neprimind *plată* (unele dintre ele fiind menţionate în acelaşi document că primesc, dar şi că nu primesc *plată*):

birnic: ŢR 1816 IR X_A, 1085

boier: ŢR 1814 IR X_A, 978; v. şi epitrop; îngrijitor; paharnic; vistier
căpitan: ŢR 1797 IR VII, 79
croitor: Tr 1794 MNT 258
dascăl: ŢR 1796 IR VII, 38
doctor: ŢR 1780 F 25
epitrop: boier / care să se numească / ~ ŢR 1796 IR VI, 725; boierul... biv vel vistier / numit /~ M 1819 CAL I, 54, 595
gerah: ŢR 1814 IR X_A, 1062
ispravnic: ŢR 1820 ib. XI, 240
îngrijitor: paharnicul boier / orânduit/ ~ ŢR 1814 ib. X_A, 811
judeţ: ŢR 1816 ib. 1085
liude: ib.; v. şi rufet
locuitor: ŢR 1811 IR XII, 853
meşter: v. ţigan
olar: M 1804 UR V, 43
paharnic: v. îngrijitor
paroh: v. preot
pietrar: M 1804 UR V, 43; v. şi rufet
podar: ŢR 1815 IR X_A, 694
popă: v. preot
posluşnic: ŢR 1816 IR X_A, 1085
postăvar: ŢR 1799 BUC_1 508, 627
preot: popă / ~ Tr 1784 ŞCH II, I, 1; popă / ~ paroh Tr 1787 ACCOB 92, 67; Tr 1792 ŞCH II, XLIV, 64; ŢR 1815 IR X_A, 276
rufet: ~ căpitanului de podari / compus din / 61 liude: pietrari, teslari, toporaşi M 1776 GH_2 31
sălaş: ~ de ţigani meşteri de fier ŢR 1796 IR VI, 688
scutelnic: ŢR 1816 ib. X_A, 1085
scutit: ib.
slugă: ŢR 1792 ib. IV, 250
slujitor: ŢR 1816 ib. X_A, 1085
spitaliot: ŢR 1796 ib. VI, 725
teslar: v. rufet
toporaş: v. rufet
ţigan: v. sălaş
vătaf: ~ de lăutari ŢR 1818 ib. X_A, 424
vistier: v. epitrop

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Meşteşuguri

argat, boiangiu, butar, butnar, calafaciu, calfă, căldărar, cărămidar, cărăuş, căşar, ceasornicar, chirigiu, ciocănaş, cişmegiu, corăbier, cosaş, cositor, coşar, croitor, cusătoare, doctor, doică, drugar, ducător de sarcini, dulgher, fanaragiu, fierar, gerah, hotarnic, isnaf, legător, lemnar, lingurar, lucrător, maimarbaşa, mâglaş,

meşter, moaşă, morar, moşnean păcureţ, muiere, muncitor, nalbant, nisipar, olar, om, pârgar, pietrar, pilcar, podar, postăvar, rufet, salahor, sat, săhăidăcar, slugă, suiulgiu, şalgău, şalvaragiu, şindrilar, tejghetar, telal, teleleică, teslar, ţesător, ţigan, ucenic, vărnicer, zeţar, zidar, zugrav

Comerţ

boiangiu, butnar, cărămidar, ceasornicar, olar, postăvar, săhăidăcar, slugă, sudit, telal, teleleică, vărnicer

Administraţie

econom, edecliu, epitrop, isnaf, logofăt, logofeţel, mumbaşir, păzitor, purtător de grijă, scriitor, ţiitor

Agricultură, creşterea animalelor

cosaş, cositor, locuitor ţăran, lucrător, moşnean păcureţ, om, rumân, salahor (copil)

Instituţii religioase

cântăreţ, dascăl, diacon, egumen, popă, preot (duhovnic), protopop

Armată

căpitan, ceauş, hatman, nefer, pandur, poteraş

Activităţi casnice, gospodăreşti

argat, om, rumân, salahor, slugă, ţigan

Şcoală

dascăl, ierochirica, ucenic

Categorii repartizate în două sau în mai multe grupuri:

boiangiu: meşteşuguri; comerţ
butnar: id.
cărămidar: id.
ceasornicar: id.
olar: id.
postăvar: id.
săhăidăcar: id.
telal: id.
teleleică: id.

vărnicer: meşteşuguri; comerţ
argat: meşteşuguri; activităţi casnice, gospodăreşti
ţigan: id.
lucrător: meşteşuguri; agricultură, creşterea animalelor
cosaş: id.
cositor: id.
moşnean păcureţ: id.
slugă: meşteşuguri; agricultură, creşterea animalelor
om: meşteşuguri; activităţi casnice, gospodăreşti; agricultură, creşterea animalelor
salahor: id.
dascăl: instituţii religioase; şcoală
ucenic: meşteşuguri; şcoală

VENIT

Categorii care nu mai sunt menţionate în această perioadă ca primind *venit*:

călugăr

Categorii care continuă să fie menţionate şi în această perioadă ca primind *venit*, unele dintre ele fiind înregistrate şi în alte regiuni decât în prima perioadă:

bănie: ~ mare M 1755 UR II, 272
biserică: M 1740 MAV 442
boier: v. c u p a r; e p i s t a t; h a t m a n; l o g o f ă t; p a h a r n i c
boierie: M 1755 UR II, 274
domn: M 1717 ib. IX, 158
domnie: 1821, ap. ŞIO II_1, 217
(vel) logofăt: M 1754 IŞT 74; ŢR 1814 IR X_A, 463
logofeţie: ~ mare M 1755 UR II, 270; ŢR 1814 IR X_A,463
pârcălab: M 1775 GH_1 25
pârcălăbie: ib.

Categorii nou-menţionate în această perioadă ca primind *venit*:

vel agă: M 1775 GH_1 15
agie: M 1755 UR II, 273
ajutor: v. c a p e l a n
(vel) armaş: M 1775 GH_1 29
armăşie: ~ mare M 1755 UR II, 273
becer: M 1775 GH_1 36
boierime: M 1755 UR II, 269
(baş) bulucbaşă: M 1775 GH_1 39
butar: ŢR 1792 IR IV, 259
vel cafegiu: M 1775 GH_1 36; ŢR 1790 IR III, 337
vel caftangiu: M 1776 GH_2 28

caimacam: biv vel cămăraş ~ ȚR 1791 IR IV, 55
capelan: ~ şi ajutor Tr 1788 ACCOB 100, 77
călăraş: M 1739 MAV 438
călugăraş: părinte ~ ȚR 1793 IR IV, 119
(vel) cămăraş: M 1775 GH_1 34; v. şi c a i m a c a m
cămărăşie: ~ mare M 1776 GH_2 14; ȚR 1791 IR IV, 257
(vel) căminar: M 1755 UR II, 272
căminărie: ~ mare ȚR 1803 IR XII, 157
(vel) căpitan: M 1739 MAV 438; ȚR 1787 IR III, 38
cântăreț: ȚR 1793 IR VI, 80
ceauş: M 1775 GH_1 33; ȚR 1816 IR X_A, 471
cinovnic: ȚR 1810 IR IX, 279
(baş) ciohodar: M 1775 GH_1 39; iz ~ ȚR 1792 IR IV, 264
vel ciubucciu: M 1775 GH_1 37
(vel) clucer: ib. 29
clucerie: ~ mare M 1755 UR II, 273
comis: M 1775 GH_1 34
comişie: ~ mare M 1755 UR II, 273
condicar: ȚR 1775 IPS 172; M 1775 GH_1 35
copil: M 1775 GH_1 36
credincer: ib.
cumpărător: ȚR 1775 IPS 178
vel cupar: M 1742 MAV 229; boier ~ ȚR 1791 IR IV, 259
cupărie: M 1756 UR I, 80
dascăl: Tr 1791 ŞCH II, XXXII, 46: ȚR 1793 IR IV, 80
defteriu: ȚR 1793 IR VI, 80
delibaşă: ȚR 1795 ib. 622
diac: M 1775 GH_1 35
diacon: Tr 1791 ŞCH II, XXXII 46; ȚR 1793 IR VI, 80
divictar: M 1775 GH_1 36
doamnă: măria sa ~ M 1802 UR I, 5
dregător: M 1755 ib. II, 269
dregătorie: ȚR 1730 ANAT 215, 451
duhovnic = proistos: ȚR 1793 IR VI, 80
ecleziarh: părinte popă /ales/ ~ ȚR 1763 BUC_1 361, 453
egumen: părinte ~ ȚR 1733 COLȚ 72, 123
episcop: M 1796 IR VII, 262
epistat: boier ~ vel hatman al Divanului: ȚR 1816 ib. X_A, 471
(vel) grămătic: M 1775 GH_1 25; ȚR 1793 IR VI, 80
*grămăticie: M 1739 MAV 438
baş-haham: ȚR 1776 AJ 173, 189
(vel) hatman: M 1755 UR II, 271; ȚR 1816 IR X_A, 471; v. şi e p i s t a t
hătmănie: M 1755 UR II, 271
hotarnic: M 1775 GH_1 31
ibrictar: ib. 37
(vel) ispravnic: M 1775 GH_1 30; v. şi s l u g e r

isprăvnicie: ŢR 1768 SD V, 110, 160
izbaşă: M 1776 GH_2 29
(vel) jitnicer: M 1775 GH_1 29
jitnicerie: ~ mare M 1755 UR II, 273
maimarbaşa: ŢR 1795 IR VI, 657; ~ şi staroste ŢR 1819 ib. XI, 377
mazil: ŢR 1793 ib. V, 143
mănăstire: ŢR 1733 COLŢ 72, 123
vel medelnicer: M 1775 GH_1 28
medelnicerie: ~ mare M 1755 UR II, 273
mitropolie: M 1775 GH_1 43
moşnean: ŢR 1793 IR VI, 342
nazâr: M 1815 UR I, 269
nazirie: ib.
obraz: ŢR 1819 IR XI, 469
(vel) paharnic: M 1775 GH_1 34; boier biv vel ~ ŢR 1818 IR X_B, 226
paroh: Tr 1804 ŞCH II, CLXXXII, 257
păhărnicie: ~ mare M 1755 UR II, 272
părinte: v. călugăraş; ecleziarh; egumen
(vel) pitar: M 1775 GH_1 29
pitărie: ~ mare M 1755 UR II, 273
pivnicer: M 1742 MAV 228
polcovnic: M 1775 GH_1 39; ŢR 1781 AJ 929, 986
polcovnicie: M 1776 GH_2 26; ŢR 1781 AJ 929, 986
popă: Tr 1784 SD XIII, 14; v. şi ecleziarh; preot
(vel) portar: M 1775 GH_1 28
portărie: ~ mare M 1776 GH_2 20
poruşnic: M 1775 GH_1 39
*posleduitor: ib. 35
(vel) postelnic: ib. 31
postelnicel: ib. 36
postelnicie: ~ mare M 1755 UR II, 272
preot: M 1712 BÂR I, 1, 1; popă/ ~ Tr 1784 ŞCH II, I, 1; ŢR 1793 IR VI, 80
proistos = duhovnic: ŢR 1793 IR VI, 80
protopsalt: ib.
purtător de grijă: v. vătaf
rahtivan: M 1775 GH_1 37
sameş: ib. 35
saraibaşa: ib. 42
scriitor: ib. 35
vel serdar: ib. 25
serdărie: ib. 31
sluger: ŢR 1793 IR VII, 562; boier biv vel ~, ispravnic M 1797 ib. 565
slugerie: ~ mare M 1755 UR II, 273
sofragiu: M 1775 GH_1 37
(vel) spătar: ŢR 1730 ANAT 215, 451; M 1755 UR II, 273
spătărie: ~ mare M 1755 UR II, 272; ŢR 1787 IR III, 38
stareţ: ŢR 1793 IR VI, 119

staroste: M 1739 MAV 438; ~ de ovrei şi vechil de hahambaşa ŢR 1787 IR III, 62; v. şi m a i r m a r b a ş a
stăpân: ~ moşie M 1776 UR II, 218
stărostie: M 1775 GH_1 27
(vel) stolnic: M 1775 GH_1 34
stolnicie: ~ mare M 1755 UR II, 272
şamdangiu: M 1775 GH_1 37
şatârbaş: ib. 42
(vel) şătrar: M 1775 GH_1 29
şătrărie: ~ mare M 1755 UR II, 274
vel şerbegiu: M 1775 $GH_1$37
târgoveţ: M 1740 MAV 442
tufeccibaşa: ŢR 1795 IR VI, 622
(vel) vameş: M 1739 MAV 438
vătaf: M 1775 GH_1 32; ~ şi purtător de grijă ŢR 1783 IR I, 323
vătăşie: M 1776 GH_2 21
vechil: M 1813 CAL I, 189, 499; v. şi s t a r o s t e
vistier: ŢR 1820 IR XII, 410
vistiernic[9]: M 1755 UR II, 274
vistiernicie: ib.
voievod: 1821, ap. ŞIO II_1, 217
vel vornic: M 1741 MAV 273; ŢR 1776 AJ 25, 28
vornicel: ŢR 1780 IPS 180
vornicie: M 1741 MAV 273; ŢR 1776 AJ 25, 28
zapciu: M 1776 GH_2 21; ŢR 1816 IR X_A, 471
zaraf: M 1775 GH_1 36

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Administraţie

vel agă, vel armaş, bănie, becer, boier, boierie, boierime, vel cafegiu, vel caftangiu, caimacam, (vel) cămăraş, cămărăşie, (vel) căminar, căminărie, vel căpitan, cinovnic, (baş) ciohodar, vel ciubucciu, (vel) clucer, clucerie, comis, comişie, condicar, copil, credincer, vel cupar, cupărie, diac, divictar, domn, domnie, dregător, dregătorie, epistat, (vel) grămătic, grămăticie, vel hatman, ibrictar, (vel) ispravnic, izbaşă, (vel) jitnicer, jitnicerie, (vel) logofăt, logofeţie, maimarbaşa, vel medelnicer, medelnicerie, nazâr, nazirie, (vel) paharnic, păhărnicie, pârcălab, pârcălăbie, (vel) pitar, pitărie, pivnicer, (vel) portar, portărie, posleduitor, (vel) postelnic, postelnicel, postelnicie, purtător de grijă, rahtivan, saraibaşa, scriitor, vel serdar, sluger, slugerie, sofragiu, spătar, spătărie, staroste, stărostie, (vel) stolnic, stolnicie, şamdangiu, vel şătrar, vel şerbegiu, (vel) vameş, vătaf, vătăşie, vechil, vistier, vistiernic, vistiernicie, voievod, (vel) vornic, vornicel, vornicie, zapciu, zaraf

---

[9] Probabil *vistiernic*, în text apărând forma prescurtată *vist.* în cadrul boieriei: *visterniciea al doilea şi al treilea* M 1755 UR II, 274.

Instituţii religioase

ajutor, biserică, capelan, cântăreţ, dascăl, defteriu, diacon, episcop, baş-haham, mănăstire, mitropolie, paroh, părinte călugăraş, părinte egumen, părinte popă ecleziarh, popă, preot, proistos (duhovnic), protopsalt, stareţ

Armată

agie, (vel) armaş, armăşie, (baş) bulucbaşă, călăraş, căpitan, ceauş, copil, delibaşă, (vel) hatman, hătmănie, polcovnic, polcovnicie, poruşnic, serdar, (vel) spătar, spătărie, şatârbaş, (vel) şătrar, şătrărie, tufeccibaşa, zapciu

Meşteşuguri

butar, hotarnic, maimarbaşa

Agricultură, creşterea animalelor

moşnean, stăpân (al moşiei)

Şcoală

dascăl

Comerţ

staroste (de neguţători)

Categorii repartizate în două grupuri:

(vel) armaş: administraţie; armată
(vel) căpitan: id.
copil: id.
(vel) hatman: id.
(vel) serdar: id.
(vel) spătar: id.
(vel) şătrar: id.
zapciu: id.
maimarbaşa: administraţie; meşteşuguri
dascăl: instituţii religioase; şcoală
staroste: administraţie; comerţ

IRAT

Categoriile de persoane care primesc *irat*:

boier: v. n a z â r
boierie: v. c ă m i n ă r i e

cămăraş: marele ~ ŢR 1811 IR IX, 536
cămărăşie: ~ mare ib.
vel căminar: ŢR 1808 ib. XI, 672
căminărie: boieria ~ cei mari ŢR 1810 ib. IX, 535
ciohodar: fecior de boier scăpătat / numit / ici ~ ŢR 1811 ib. 274
delibaşă: ~ curţii ŢR 1795 ib. VI, 622
doamnă: luminăţia sa ~ ŢR 1813 ib. X_B, 158
dregătorie: ŢR 1787 ib. III, 38
fecior de boier: v. c i o h o d a r
hatman: M 1819 CAL I, 283, 555; v. şi v o r n i c
hătmănie: M 1814 UR I, 251
logofăt: ŢR 1798 IR VII, 478
logofeţie: ib.
(vel) nazâr: boieriul Domniei mele... biv vel postelnic ~ M 1814 UR I, 201
nazirie: ib.
polcovnic: ŢR 1787 IR III, 38
vel portar: ŢR 1819 ib. XI, 196
postelnic: v. n a z â r
spătar: ŢR 1787 IR III, 38
spătărie: ib.
tufeccibaşa: ŢR 1795 ib. VI, 622
vistier: ŢR 1813 ib. X_B, 84
velit vornic: ŢR 1799 ib. VII, 481; boier biv vel ~ / orânduit / hatman de menziluri M 1814 UR I, 251
zapciu: ŢR 1787 IR III, 38

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Administraţie

boier, boierie, cămăraş, cămărăşie, căminar, căminărie, ciohodar, dregătorie, logofăt, logofeţie, nazâr, nazirie, portar, vistier, vornic, zapciu

Armată

delibaşă, hatman, hătmănie, polcovnic, spătar, spătărie, tufeccibaşa, zapciu

Categorii repartizate în două grupuri:

zapciu: administraţie; armată

LEAFĂ

Categorii care nu mai sunt menţionate în această perioadă ca primind *leafă*:

caicciu, călăraş, căpetenie, cetaş, chiurecciu, codrean (tâlhar), croitor, dumengiu, gloată, hotnog, iuzbaşă, joimir, leah, lipcan, meşter, mutafaraca, pedestraş, satârgiu, sechiraş, serhatliu, sofagiu, târg, târgoveţ, tovarăş, vraci

Categorii care continuă să fie menţionate şi în această perioadă ca primind *leafă*, unele dintre ele fiind înregistrate şi în alte regiuni decât în prima perioadă:

beşliu: M 1742 MAV 389; ŢR 1795 IR V, 268
bulucbaşă: M 1751 SD XVI, 2, 99; ŢR 1787 IR III, 38
cazac: M 1763-4 CAL II, 133
căpitan: M 1760 SD XXII, 113; ŢR 1779 AJ 719, 779
cântăreţ: ŢR 1765 SD XV, 308; v. şi s c r i i t o r
ceauş: M 1776 GH_2 74; alai ~ M 1760 SD XXII, 127; ŢR 1787 IR III, 38
comişel: M 1776 GH_2 77
dascăl: ŢR 1747 IR I, 144; popă ~ ŢR 1749 BUC_2 193, 159; v. şi b i b l i o t e c a r; f i l o z o f; i e r o m o n a h
dorobanţ: M LET III, 157
fecior (de boier): M 1777 ÎNV 50; ŢR 1813 IR X_A, 340
ienicer: M 1742 MAV 370
lefegiu:M 1795 SU 516; ~ sărac ŢR 1812 IR XII, 843
levent: M 1760 SD XXII, 108
liude: ~ străin M 1760 SD XII, 123
mehter: M 1773 UR IV, 25
moldovean: oaste de ~ M LET II, 426
neamţ: ŢR DION 209
oaste: M LET III, 157; ŢR 1802 IR XII, 271; v. şi m o l d o v e a n
om: M 1776 IFC 46; ŢR 1802 IR XII, 271
pedestrime: M LET III, 157
pisar: M 1760 SD XXII, 113
sârb: ŢR DION 209
seimen: M 1741-2 MAV 321; ŢR 1786 IR III, 603
slugă: M 1772-3 UR XXI, 360; ŢR 1796 IR VI, 725
slujitor: M 1763-4 CAL II, 82; M LET II, 90
stegar: M 1763-4 CAL II, 133; ŢR 1788 IR III, 119
topciu: M 1776 GH_2 79
tunar: M 1818 IFC 104
turc: M 1763-4 CAL II, 131; ŢR DION 206
ungur: ŢR DION 209
vătaf: M 1763-4 CAL II, 132; ŢR 1777 AJ 385, 423

Categorii nou-menţionate în această perioadă ca primind *leafă*:

(vel) agă: M 1760 SD XXII, 103
ajutor: logofeţel ~ ŢR 1781 AJ 863, 941; logofăt ~ŢR 1781 ib. 874, 948; postelnic ~ ŢR 1793 IR VI, 601
apar: ~ al curţii gospod M 1776 GH_2 80
aprod: M LET III, 157
arap: M 1763-4 CAL II, 133
arhimandrit: ~ şi stareţ M 1794 UR XVI, 335
arhitect: M 1813 ib. I, 200; ŢR 1816 IR X_A, 746

(vel) armaş: M 1760 SD XXII, 135; ŢR 1821 IR XIII, 186
armăşel: M LET III, 157
armăşoaie: ŢR 1815 IR X_B, 274
arnăut: 1741-2 MAV 336; ŢR 1788 IR III, 119; v. şi c r o a t
ascherliu:M 1801 SD XVI, 102
avgibaşa: ŢR 1811 IFC 151
bairactar: M 1763-4 CAL II, 79
(vel) ban: ib. 132; ŢR 1783 IR I, 252
* baş hătmănesc: M 1795 SU 514
băneasă: M 1763-4 CAL II, 132; ŢR 1798 IR VII, 536
bărbat: M LET II, 417
bărbier: M 1776 GH_2 78
becer: M 1775 GH_1 36; ŢR 1815 IR X_A, 274
beizadea: M 1763-4 CAL II, 113; ŢR 1803 IR VIII, 642; v. şi f r a t e
beşleagă: M 1742 MAV 242
beteag: ŢR 1815 IR X_B, 274
bibliotecar: dascăl ~ şi purtător de grijă M 1785 UR I, 387
bimbaşă: ŢR 1809 IR IX, 312
(velit) boier[10]: M LET II, 459; ŢR 1804 TES II, XV, 335; v. şi j u d e c ă t o r
boierie: M 1755 UR II, 274
boiernaş: M LET III, 157; M 1776 GH_2 73; ŢR 1794 IR VI, 716
breaslă: M 1776 GH_2 5; ŢR 1803 IR VIII, 642
bucătar: M 1763-4 CAL II, 133; ŢR 1815 IR X_A, 366
buciucaş: ŢR 1788 IR III, 119; M 1795 SU 516
buciumaş: M 1776 GH_2 79
(vel) cafegiu (başa): M 1763-4 CAL II, 132
vel caftangiu: ib.
cahfegidină: M 1776 GH_2 80
caimacam: ŢR 1813 IR X_A, 479
calemgiu: ŢR 1818 ib. X_B, 119
calfă: M 1815 UR V, 444
cancelarist: ŢR 1790 IR III, 343
*candilinaş: ŢR 1796 ib. VI, 725
canonarh: M 1760 SD XXII, 133
capuchehaia: M 1742 MAV 243; ŢR 1819 IR X_A, 621
(baş) capuolan: M 1776 IFC 158; ŢR 1819 IR X_A, 621
caretaş: ~ gospod M 1760 SD XXII, 133
*cavarnalău: ŢR 1815 IR X_B, 274
cavas(baş): M 1795 SU 518
călărime: M LET III, 157
călugăriţă: ŢR 1813 IR X_A, 171; maică ~ M 1817-9 SD XIX, 61; ~ săracă ib.
cămăraş: M 1763-4 CAL II, 132

[10] Categoria *boier* este menţionată în numeroase sintagme alături de termenii desemnând pe diferiţii *boieri* deţinători de *boierii* (v. capitolul despre *leafă*).

cămărăşoaie: ŢR 1815 IR X_B, 274
(vel) căminar: M 1776 GH_2 75
căpităneasă: ŢR 1815 IR X_B, 274
căpitănie: ~ de scutelnici ŢR 1788 ib. III, 119
cărător de lemne: M 1795 SU 519
cărucer: M 1814 UR I, 208
cătană: ŢR 1813 IR X_A, 943
cântăreaţă: monahì ~ M 1817-9 SD XIX, 61
cârcserdar: ŢR 1809 IR IX, 312
ceasornicar: ~ gospod M 1763-4 CAL II, 132
cercetător: ŢR 1813 IR X_A, 976
chehaia: M 1776 GH_2 78
chirurg: ŢR 1793 IR V, 80
chiulhangiu: M 1776 GH_2 80
cilen: ŢR 1811 IFC 151
cin: ~ preoţesc M LET II, 190; ~ pământului ŢR 1818 IR X_B, 135
cinovnic: ŢR 1810 IR IX, 271
cioclu: ŢR 1786 ib. III, 606
ciohodar(baş): M 1763-4 CAL II, 132; capi ~ ib.
cirac: ŢR 1797 IR VII, 42
cişmegiu(başa): ŢR 1796 ib. VI, 658
*ciubuccioaie: ŢR 1815 ib. X_B, 274
(vel) ciubucciu: M 1763-4 CAL II, 132
clucer: ib.; ŢR 1779 AJ 719, 779
clucereasă: ŢR 1815 IR X_B, 274
comis: M 1760 SD XXII, 134; ŢR 1779 AJ 719, 779
comisie: ŢR 1811 IFC 151
condicar: M 1763-4 CAL II, 132; ŢR 1787 IR III, 595
condicăreasă: ŢR 1815 IR X_B, 274
copil (din casă): M LET III, 157; M 1763-4 CAL II, 132; ŢR 1815 IR X_B, 274
(vel) credincer: M 1763-4 CAL II, 132
creştin: ib. 131-133
croat: arnăuţilor ce le zic ~ ŢR DION 206; ŢR 1811 IFC 151
cucoană: ŢR 1815 IR X_B, 271
cumnată: ib. 274
vel cupar: M 1775 GH_1 30
*curcibaşa: ŢR 1815 IR X_B, 274
curtean: M 1783 UR II, 171
deliu(başă): ~ bosniac M LET III, 223; M 1795 SU 518
deputat: ŢR 1811 D.EC 52, 128
diac: M 1776 IFC 53
diacon: M 1776 GH_2 73; ŢR 1796 IR VI, 725
divan-efendi: M 1763-4 CAL II, 131; ŢR 1803 IR VIII, 642
divictar: M 1763-4 CAL II, 132
doamnă: M 1776 IFC 46
doctor:M 1763-4 CAL II, 132; ŢR 1780 F 25; ~ /aleşi/ profesori M 1813 ib. 47

doctoriță: ȚR 1813 IR X_A, 1052
doftoroaie: ȚR 1815 ib. X_B, 274
domniță: M 1776 IFC 46; ȚR 1803 IR VIII, 642
dragoman: ȚR 1810 IR IX, 526
dregător: ȚR 1797 ib. VII, 55; M 1804 ib. XII, 36
duhovnic: ȚR 1790 ib. III, 341; M 1818 IFC 104
ecleziarh: ȚR 1796 IR VI, 725; M 1814 CAL I, 207, 510
ecleziarhă: monahi ~ M 1817-9 SD XIX, 61
ecpaia: ȚR 1803 IR VIII, 642; M 1812 ib. X_B, 399
edecliu: M 1795 SU 517
egumen: ~ purtător de grijă ȚR 1794 IR VI, 75
*elchegiu = vetrar: ȚR 1793 ib. V, 96
epistat: ȚR 1796 ib. VI, 725; ȚR şi M ib. IX, 131
epitrop: boier ~ M 1783 ib. I, 252; ȚR 1796 ib. VI, 658
epitropie: ȚR 1815 ib. X_B, 271
fată (în casă): M 1763-4 CAL II, 133; ȚR 1815 IR X_B, 274
*fârtalnic: ȚR 1808 IR IX, 253; vătăşel ~ ib.
femeie: ȚR 1811 ib. XII, 733; M 1815 IFC 102
fierar: M 1815 UR V, 444
filozof: (dascălul) ~ ȚR 1794 IR V, 419
fluieraş: M 1776 GH_2 74
frate: ~ beizadea M LET II, 417
fuştaş; M 1763-4 CAL II, 133; ȚR 1801 IR VIII, 218
gealat: M 1776 GH_2 79
gerah: M 1763-4 CAL II, 132; ȚR 1793 IR VI, 711
ghimigiu = şăicar: ȚR 1793 IR V, 96 .
giuvaiergiu: M 1776 IFC 158
grădinar: M 1763-4 CAL II, 133
(vel) grămătic: ib 132; ȚR 1779 AJ 719, 779
*grămăticeasă: ȚR 1815 IR X_B, 274
grec: M 1763-4 CAL II, 133; ȚR DION 209
haham: ȚR 1802 IR VIII, 226
harabagiu: M 1815 IFC 102
harem: M 1776 ib. 46; v. şi ț i g a n
(vel) hatman: M 1776 GH_2 73; ȚR 1821 IR XIII, 186
hătmănească: ȚR 1815 IR X_B, 274
hoge: M 1763-4 CAL II, 131
hogeag: ȚR 1803 IR VIII, 642; v. şi ț i g a n
iamac: M 1776 GH_2 78
iasacciu: M 1817-8 IR X_B, 496
iazagiu: M 1760 SD XXII, 110
(vel) ibrictar: M 1763-4 CAL II, 132
icioglan: ib.
*ierochirica: M 1785 UR II, 264; ȚR 1796 IR V, 420
ierodiacon: ȚR 1778 IR I, 91
ieromonah: ~ dascăl M 1763-4 CAL II, 132; ȚR 1778 IR I, 91
inginer: ȚR 1803 IR VIII, 434

ipochimen: ŢR 1803 IR XII, 399; M 1817-9 SD XIX, 61
(vel) ispravnic: M 1776 GH_2 80; ŢR 1783 IR I, 252
izbaşă: M 1760 SD XXII, 127
învăţător: ŢR 1817 IR X_A, 413
jidov: M 1763-4 CAL II, 133
jimblar: ~ curţii gospod M 1776 GH_2 80
vel jitnicer: ib.
jitniceroaie: M 1763-4 CAL II, 132
joldunar: ~ curţii gospod M 1776 GH_2 80
judecător: ŢR 1775 IPS 165; M 1812 IR X_B, 399; boier ~ ŢR 1779 AJ 769, 820
jupâneasă: ~ văduvă ŢR 1803 IR VIII, 642
lăturaş: M 1783 UR II, 171
lefaş: ŢR 1804 TES II, XV, 335; ~ sărac ŢR 1813 IR X_A, 1052; *miluiaş ~ ŢR 1817 ib. 557
(vel) logofăt: M 1775 GH_1 31; ŢR 1779 AJ 719, 779
logofeteasă: ŢR 1815 IR X_B, 274
logofeţel: M 1741 UR IV, 402; ŢR 1781 AJ 863, 941
luător de seamă: ŢR 1808 IR IX, 267
lucrător: M 1813 UR I, 200
mabeingiu: M 1795 SU 517
maică: M 1817-9 SD XIX, 61; v. şi c ă l u g ă r i ţ ă
maimarbaşa: ŢR şi M 1807 IR IX, 131; ŢR 1813 ib. X_A, 821
mancă: M 1763-4 CAL II, 132
masalagiu: M 1763-4 ib. 82; ŢR 1809 IR XII, 906
maştehă: M LEI II, 417
mataragiu(başa); M 1763-4 CAL II, 132
mazil: M LET III, 157
măturătoare: M 1776 GH_2 80
(vel) medelnicer: ib.; ŢR 1779 AJ 719, 779
mehtupciu: M 1763-4 CAL II, 132; ŢR 1783 IR I, 252
menzilgiu: ŢR 1788 IR III, 119
*milaş: ŢR 1817 ib. X_A, 557; *miluiaş lefaş: v. l e f a ş
mitropolit: M 1760 SD XXII, 123
moaşă: M 1785 F 30; ŢR 1813 IR X_A, 1052
*monahi: M 1817-9 SD XIX, 61; v. şi c â n t ă r e a ţ ă; e c l e z i a r h ă
*muhurdangiu: M 1795 SU 517
muhurdar: M 1776 GH_2 76; ŢR 1814 IR X_A, 607
muiere: ŢR 1798 IR VII, 549
mumbaşir: M LET III, 224
mut: M 1795 SU 517
muzicant: ŢR 1813 IR X_A, 426
nalbantbaş: M 1776 GH_2 77
nazâr: ŢR 1797 IR VII, 59; M 1815 UR V, 436
nefer: M 1795 SU 518; ŢR 1801 SD XVI, 102
nepoată: ŢR 1815 IR X_A, 274
*nomocrator: ŢR 1790 ib. III, 357

nomofilax: M 1816 IFC 105
noră: ŢR 1815 IR X_B, 274
notar: ŢR 1820 ib. XII, 179
obraz: ŢR 1799 ib. VII, 481
ocârmuitor: ŢR 1819 ib. XII, 25
ocolaş: M 1799 UR IV, 77
odabaş: M 1776 GH_2 74; ŢR 1788 IR III, 119
odagiu: M 1776 GH_2 79; ŢR 1816 IR X_A, 1001
odăiaş: ŢR 1804 IR VIII, 480
oficial: ŢR 1808 ib. XII, 730
ofiţer: ib.
olar: ~ curţii gospod M 1776 GH_2 80
ostaş: ŢR 1803 IR VIII, 642
oştire: ŢR 1803 ib. XII, 146
(vel) paharnic: M 1776 GH_2 75; ŢR 1798 IR VII, 536
pandur: ŢR DION 209
panţir: M LET III, 517
paracliser: ŢR 1765 SD XV, 308
paznic: ŢR 1813 IR X_A, 943
păhărniceasă: ŢR 1815 ib. X_B, 274
păhărnicel: M 1776 GH_2 76
pământean: M 1814 UR I, 225
părinte: sobor ~ M 1794 ib. XVI, 335
păzitor: M 1813-4 CAL II, 139
pârcălab: M 1776 GH_2 81
pedagog: ŢR 1785 IR I, 387
*perivoci: ŢR 1811 IFC 151
(vel) peşchirgiu: M 1763-4 CAL II, 132
pietrar: ~ curţii gospod M 1776 GH_2 80
(vel) pitar: M 1763-4 CAL II, 133; ŢR 1781 AJ 874, 947
pitărească: ŢR 1815 IR X_B, 274
pivnicer: M 1763-4 CAL II, 133
polcovnic: M 1760 SD XXII, 121; ŢR 1779 AJ 705, 763
polcovniceasă: ŢR 1815 IR X_B, 274
polcovnicel: ib.
polcovnicie: ŢR 1808 ib. XII, 905
popă: v. d a s c ă l
(vel) portar: M 1763-4 CAL II, 133; ŢR 1813 IR X_A, 562
portărel: M 1763-4 CAL II, 132; ~ *lufelii ŢR 1799 AJ 667, 725
poruşnic: M 1775 GH_1 39
(vel) postelnic: M 1763-4 CAL II, 132; ŢR 1779 AJ 719, 779
postelniceasă: ŢR 1815 IR X_B, 274; M 1815-6 CAL II, 154
postelnicel: M 1763-4 CAL II, 132; ŢR 1803 IR XI, 343
poştameşter: M 1763-4 CAL II, 123
practicos: ~ la ale pravilii ŢR 1781 AJ 863, 941
preot: ŢR 1765 SD XV, 308; M 1795 SU 514; ~ slujitor de obşte M 1814 CAL I, 207, 510

preoteasă: ŢR 1815 IR X_B, 274
profesor: v. d o c t o r
*p(r)olcovnic: M 1795 SU 515
psalt: M 1776 IR I, 147
purtător de grijă: v. b i b l i o t e c a r; e g u m e n; s u i u l g i b a ş a
rahtivan: M 1775 GH_1 37
*rednic = logofăt mare de obiceiuri: ŢR 1797 IR VII, 55
reiz: ŢR 1793 ib. V, 96
rotmistru: ŢR 1808 IR XII, 730
rufet: M LET III, 157; M 1783 UR II, 171
rumân: ~ de ţară ŢR DION 209
saca: M 1776 GH_2 7
sacabaş: M 1795 SU 517
salahor: ŢR 1763 IFC 172; M 1763-4 CAL II, 109
sameş: M 1776 GH_2 75; ŢR 1803 IR XII, 33; v. şi v i s t i e r
sangeactar: M 1795 SU 517
saraci(baş): M 1760 SD XXII, 127
saraibaşa: M 1775 GH_1 42
sărac: ŢR 1796 IR VI, 658; v. şi l e f a ş; l e f e g i u
săracă: ŢR 1814 IR X_B, 339
sărăcime: ŢR 1814 ib. X_A, 1054
*sătărel: ~ gospod M 1763-4 CAL II, 132
sârmaci: M 1776 GH_2 74
schit: ŢR 1815 IR X_B, 274
scriitor: ŢR 1790 ib. III, 343; dascălul limbii moldoveneşti să fie şi ~ şi cântăreţ M 1803 UR I, 279
scutelnic: ŢR 1788 IR III, 119; v. şi c ă p i t ă n i e
(vel) secretar: M 1763-4 CAL II, 132
seiz(baş): M 1776 GH_2 77
serdar: M 1760 SD XXII, 124; ŢR 1763-4 IFC 172
serdăreasă: ŢR 1815 IR X_B, 274
servitor (bisericii): ŢR 1765 SD XV, 308
(vel) sluger: M 1776 GH_2 80; ŢR 1779 AJ 719, 779
slugereasă: ŢR 1815 IR X_B, 274
slujbaş: ŢR 1797 ib. VII, 59
slujitorime: M LET III, 157
sobor: v. p ă r i n t e
sofragioaică: ŢR 1815 IR X_B, 274
(vel) sofragiu: M 1763-4 CAL II, 132
*sohahor: M 1795 SU 516
soitariu: ib. 518
soră: ŢR 1793 IR V, 371
sotnic: M 1776 GH_2 74
soţie: ŢR 1817 IR X_A, 557
(vel) spătar: M 1763-4 CAL II, 131; ŢR 1787 IR III, 38

spătăreasă: M 1776 IFC 46
spion: ȚR 1816 IR X_A, 1001
spițer: M 1772-3 UR XXI, 360; ȚR 1780 F 25
stareț: v. a r h i m a n d r i t
stareță: ȚR 1813 IR X_B, 171
staroste: M 1776 GH_2 81
stegăreasă: ȚR 1815 IR X_B, 274
sticlar: ~ sacat de ochi ib.
(vel) stolnic: M 1760 GH_1 123; ȚR 1781 AJ 863, 941
stolnicească: ȚR 1815 IR X_B, 274; M 1818 IFC 105
suiulgiu(bașa): ȚR 1797 IR VII, 133; M 1804 UR V, 44; ~ purtător de grijă ȚR 1779 IR I, 120
surugiu: M 1760 SD XXII, 103; ȚR 1775 IR I, 105
șalgău: M 1741-2 MAV 446
(vel) șamdangiu: M 1763-4 CAL II, 132
șatâr(bașa): M 1776 GH_2 78
șăicar = ghimigiu: ȚR 1793 IR V, 96
(vel) șătrar: M 1772-3 UR XXI, 360; ȚR 1779 AJ 719, 779
șătrăreasă: ȚR 1794 IR V, 153
șătrărel: M 1795 SU 519
(vel) șerbegiu: M 1763-4 CAL II, 132
*șoiman: ib. 133
tagmă: ~ vorniciei obștirilor ȚR 1815 IR X_B, 274
taifa: M 1795 SU 514
tăietor de lemne: ~ curții gospod M 1776 GH_2 80
tălmaci: ȚR 1808 IR IX, 253
tălmăcitor: M 1814-5 CAL II, 154
tărăbonțaș: M 1783 UR I, 171
tâmplar: M 1795 SU 519
teslar: ~ curții gospod M 1776 GH_2 80
tobоșar: ib. 74
trâmbaci: M 1760 SD XXII, 123
trâmbițaș; ȚR 1788 IR III, 119; M 1818 IFC 104
tufecciu: M 1773 UR IV, 25
tulumbagiu(bașa): ȚR 1813 IR X_A, 977; M 1815 UR I, 444
țârcovnic: M 1776 GH_2 73
țigan: hogeaguri de ~ cu foi ib. 77
țiitoare: M LET II, 417
ucenic: M 1762 SD V, 109; ȚR 1778 IR I, 91
umblător: M 1760 SD XXII, 124
ușer: ib.
ușerel: M 1764 IFC 35
(vel) vameș: M 1763 CAL II, 133; ȚR 1779 AJ 719, 779
*vatrariu, *vetrar = elchegiu ȚR 1793 IR V, 96
văduvă: ȚR 1815 ib. X_B, 274
vătaf: M 1763-4 CAL II, 132; ȚR 1777 AJ 385, 423

vămăşoaie: ŢR 1815 IR X_B, 274
vătăşel: M 1783 UR II, 171; v. şi fârtalnic
vânător: M LET III, 157; ŢR 1811 IFC 151
vechil: M 1776 GH_2 76
vistier[11]: ŢR 1781 AJ 863, 941; M 1817-8 IR X_B, 496
vistierie: ŢR 1803 IR VIII, 642
vel vistiernic[12]: M 1776 GH_2 75
vizitiu: ib. 79
voluntar: ŢR 1790 IR III, 366
(vel) vornic: M 1760 SD XXII, 135; ŢR 1779 AJ 719, 779
vorniceasă: M 1776 GH_2 80; ŢR 1819 IR XI, 116
zabet: ŢR 1803 IR XII, 146
zaheregiu: M 1763-4 CAL II, 129
zapciu: ŢR 1763 IFC 172; M 1776 GH_2 73
*zasedetel ŢR 1810 IR IX, 215

Categorii menţionate ca muncind, dar neprimind *leafă*:

epitrop: vel logofăt de Ţara de Jos / orânduit / ~ M 1819 CAL I, 54, 595; boier biv vel vistier / orânduit/~ ib.
logofăt: v. epitrop
om: ŢR 1818 IR X_A, 1007
podar: ŢR 1815 ib. 697
portărel: M 1776 GH_2 20
vistier: v. epitrop
vistiernic: vtori ~ M 1755 UR II, 274; treti ~ ib.

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Administraţie

vel agă, aprod, vel armaş, ban, becer, beşleagă, boier, boierie, boiernaş, breaslă, cafegiu, caftangiu, cahfegidină, caimacam, calemgiu, cancelarist, capuchehaia, capuolan, cavasbaş, cămăraş, căminar, cercetător, chiulhangiu, cilen, cin, cinovnic, ciohodar, ciubucciu, clucer, comis, comisie, comişel, condicar, copil, credincer, cupar, curtean, deputat, diac, divan-efendi, divictar, dragoman, dregător, ecpaia, edecliu, epistat, epitrop, epitropie, fârtalnic, grămătic, harem, vel hatman, iamac, iazagiu, ibrictar, icioglan, ispravnic, izbaşă, jitnicer, judecător, logofăt, logofeţel, luător de seamă, mabeingiu, maimarbaşa, masalagiu, mataragiu, medelnicer, mehtupciu, menzilgiu, muhurdangiu, muhurdar, mumbaşir, nalbantbaş, nazâr, nomocrator, nomofilax, notar, ocârmuitor, ocolaş, odagiu, odăiaş, om, paharnic, paznic, păhărnicel, păzitor, pârcălab, perivoci, peşchirgiu, pisar, pitar, pivnicer,

[11] Cel mai adesea în texte apare forma *vist*, care poate fi prescurtarea ambelor denumiri, *vistier* sau *vistiernic*, sub care apare menţionată în documente această categorie.
[12] Vezi nota 11.

portar, portărel, postelnic, postelniceasă, postelnicel, poştameşter, practicos, rahtivan, rednic, salahor, sameş, saraci, saraibaşa, scriitor, secretar, seiz, sluger, slujbaş, slujitor, sofragiu, vel spătar, spion, staroste, stolnic, şamdangiu, vel şătrar, şerbagiu, tagmă, taifa, tălmaci, tălmăcitor, umblător, uşer, uşerel, vameş, vătaf, vătăşel, vechil, vistier, vistierie, vistiernic, vornic, vorniceasă, zabet, zaheregiu, zapciu, zasedetel

Armată

agă, aprod, armaş, armăşel, arnăut, ascherliu, avgibaşa, bairactar, beşleagă, beşliu, bimbaşă, boiernaş, breaslă, buciucaş, buciumaş, bulucbaşă, cavas, cazac, călărime, căpitan, cătană, cârcserdar, ceauş, chehaia, copil din casă, croat, deliu, fecior, fluieraş, fuştaş, grec, hatman, hogeag, iasacciu, icioglan, ienicer, joldunar, lefegiu, levent, mazil, mehter, moldovean, neamţ, nefer, oaste, odabaş, ofiţer, ostaş, oştire, pandur, panţir, pedestrime, polcovnic, polcovnicel, polcovnicie, poruşnic, reiz, rotmistru, rufet, rumân, sangeactar, sârb, sârmaci, scutelnic, seimen, serdar, slugă, slujitor, slujitorime, sotnic, spătar, stegar, şatâr, şăicar (ghimigiu), şătrar, şătrărel, toboşar, topciu, trâmbaci, tunar, ungur, vătaf, vânător, vetrar (elchegiu), voluntar, zabet, zapciu

Meşteşuguri

ajutor, apar, arhitect, bărbier, bucătar, buciumaş, cahfegidină, calfă, caretaş, cără- tor, cărucer, cântăreţ, ceasornicar, chirurg, chiulhangiu, cioclu, cişmegiu, curtean, doctor (profesor), doctoriţă, doftoroaie, fecior, femeie, fierar, fluieraş, gealat, gerah, giuvaergiu, grădinar, harabagiu, iamac, inginer, jimblar, lăturaş, lucrător, maimarbaşa, mancă, măturătoare, mehter, moaşă, muiere, nalbantbaş, olar, om, pietrar, pitar, rufet, saca(baş), salahor, sârmaci, slugă, soitariu, spiţer, staroste, sticlar, suiulgiu, surugiu, şalgău, şoiman, tăietor, tărăbonţaş, tâmplar, teslar, toboşar, trâmbaci, trâmbiţaş, tulumbagiu, ţigan, vizitiu

Instituţii religioase

arhimandrit, candilinaş, canonarh, (maică) călugăriţă, cântăreţ, cin preoţesc, dascăl, (iero)diacon, duhovnic, ecleziarh, egumen, haham, ieromonah, mitropolit, monahì (cântăreaţă, ecleziarhă), paracliser, părinte, popă, preot, psalt, servitor, slujitor, stareţ, stareţă, ţârcovnic

Şcoală

bibliotecar, cântăreţ, cirac, dascăl, diacon, filozof, hoge, ierochirica, ieromonah, învăţător, pedagog, psalt, purtător de grijă, ucenic

Activităţi casnice, gospodăreşti

bucătar, cahfegidină, fată în casă, fecior, femeie, om, slugă, vorniceasă

Categorii repartizate în două sau în mai multe grupuri:

chiulhangiu: meşteşuguri; administraţie
curtean: id.
iamac: id.
maimarbaşa: id.
nalbantbaş: id.
pitar: id.
salahor: id.
staroste: id.
buciumaş: armată; meşteşuguri
fluieraş: id.
mehter: id.
rufet: id.
sârmaci: id.
slugă: id.
toboşar: id.
trâmbaci: id.
bucătar: meşteşuguri; activităţi casnice, gospodăreşti
femeie: id.
aprod: armată; administraţie
boiernaş: id.
vătaf: id.
zapciu: id.
slujitor: armată; administraţie; instituţii religioase
cahfegidină: activităţi casnice, gospodăreşti; administraţie; meşteşuguri
om: id.
fecior(de boier): armată; meşteşuguri; activităţi casnice, gospodăreşti
cântăreţ: meşteşuguri; instituţii religioase; şcoală
dascăl: instituţii religioase; şcoală
diacon: id.
ieromonah: id.
psalt: id.

NAFACA

Categorii care nu mai sunt menţionate în această perioadă ca primind *nafaca*:

domn, sofagiu, turc

Categorii nou-menţionate în această perioadă ca primind *nafaca*:

boier: v. j u d e c ă t o r
judecător: boier ~ M LET II, 459
om: v. s u i u l g i u

suiulgiu: om ~ M 1741 UR V, 37

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Administraţie

boier judecător

Meşteşuguri

om suiulgiu

SIMBRIE

Categorii care nu mai sunt menţionate în această perioadă ca primind *simbrie*:

bucătar, capuchehaia, călăraş, cărăuş, chirigiu, comis, comişel, meşter, mocan, oaste, păcurar, pedestraş, pitar, socaci, sofagiu, tovarăş, trâmbiţaş, tunar

Categorii care continuă să fie menţionate şi în această perioadă ca primind *simbrie*, unele dintre ele fiind înregistrate şi în alte regiuni decât în prima perioadă:

cântăreţ: ŢR 1793 IR VI, 83
clucer: ŢR 1803 ib. XI, 151
dascăl: Tr 1729-30 SD V, 87, 149; ŢR 1749 BUC_1 299, 392
doctor: ŢR 1805 IR VIII, 684
gerah: ŢR 1813 ib. X_A, 1064
grădinar: ŢR 1780 BĂC LXIII, 113
grămătic: ŢR 1793 IR VI, 83
logofăt: ŢR 1807 ib. IX, 260
năimit: M 1755 DRA II, 303, 321
om: ŢR 1780 AJ 830, 898; Tr 1800 COM 160, 216
păstor: M 1742 BCI I, 250
popă: ŢR 1797 IR VII, 16; v. şi p r e o t
salahor: ŢR 1814 IR X_A, 985
slugă: M 1742 BCI I, 248; ŢR 1777 AJ 428, 474; Tr 1783 SD XII, CCI, 104; v. şi v i z i t i u
văcar: M 1742 BCI I, 252
vier: ŢR 1778 AJ 489, 540

Categorii nou-menţionate în această perioadă ca primind *simbrie*:

ajutor: v. c a p e l a n
argat: M 1742 BCI I, 250; ŢR 1791 IR IV, 297; Tr 1809 ACCOB 215, 198
arhimandrit: părinte ~ ŢR 1797 IR VII, 16
arnăut: ŢR 1821 ib. XIII, 159

bicicaş: ŢR 1801 IR VIII, 235
calfă: M 1741 UR V, 37; ŢR 1775 IR II, 197
*candilinaft: ŢR 1793 IR VI, 83; *candilariu ŢR 1803 ib. VIII, 366
canonarh: ŢR 1793 ib. VI, 83
capelan: ~ şi ajutor Tr 1788 ACCOB 100, 77
casier: ŢR 1821 IR XIII, 159
călugăr: părinte ~ ŢR 1803 IR VIII, 366
cârciumar: ŢR 1777 AJ 347, 386
ceauş: ŢR 1775 IR II, 197
chinovit: ŢR 1817 ib. X_A, 317
chirurg: ŢR 1793 ib. V, 80
cioban: M 1742 BCI I, 259; ŢR 1776 AJ 232, 252
cişmegiu: ~ meşter ŢR 1811 D.EC 38, 111
cler: ŢR 1793 IR VI, 83
copil: ŢR 1797 ib. VII, 16
defteriu: ŢR 1793 ib.VI, 83
diacon: Tr 1729 B. ŞCH 90; M 1742 BCI I, 250; ŢR 1747 COLŢ 81, 135
doică: ŢR 1803 IR XII, 395
drugar: ŢR 1747 SZMR XIX, 17
duhovnic = proistos: ŢR 1793 IR VI, 83
ecleziarh: M 1742 BCI I, 262; ŢR 1793 IR VI, 83
epistat: ŢR 1821 IR XIII, 161; v. şi p o s t e l n i c
epitrop: ŢR 1809 IR XI, 892
fată: Tr 1795 SD XII,CCXXXVI, 117
fecior: ŢR 1725-6 ib. XIV, XXXII, 39; M 1743 UR IV, 407; Tr 1775 SD XI CLXXV, 92
femeie în casă: M 1741-2 MAV 252
*gazdă: ŢR 1777 AJ 325, 361
glotaş: M 1814 UR II, 178
baş-haham: haham / făcut / ~ ŢR 1776 ib. 173, 189
herghelegiu: M 1814 UR II, 178
inginer: ŢR 1815 IR X_A, 919
ispravnic: ŢR 1804 TES II, XV, 327
isprăvnicel: v. v i e r
jitar: M 1796 CÂMP 185, 263
lefaş: ŢR 1804 TES II, XV, 335
liude: ŢR 1748 COLŢ 86, 140
magazier: ŢR 1819 SD XXII, 171
magopiţă: M 1742 BCI I, 275
morar: Tr 1811 ACCOB 223, 207
notăraş: Tr 1821 MNT 195
oier: v. s l u j b a ş
panţir: M 1796 CÂMP 185, 263
paracliser: ŢR 1797 IR VII, 16
paroh: Tr 1803 ŞCH II, CLXXX, 255; v. şi p r e o t

paznic: ȚR 1809 IR XII, 892
pământean: ȚR 1806 ib. 299
părinte: ȚR 1725 SD XIV, XXII, 24; ~ grecesc Tr 1792 ACCOB 68, 40; v. şi a r h i m a n d r i t; p r e o t
pilcar: ȚR 1747 SZMR XIX, 17
porcar: M 1729 BCI II, VIII, 197; ȚR 1777 AJ 451, 499
posluşnic: M 1742 BCI I, 273
postelnic: ~ /făcut/ epistat ȚR 1803 IR XI, 151
preot: ȚR 1732-40 MAN I, 129, 290; M 1742 BCI I, 235; popă /~ paroh Tr 1787 ACCOB 92, 67; părinte ~ Tr 1788 ib. 100, 77
prezident: Tr 1747 ŞCH I, XCIII, 215
prisăcar: M 1742 BCI I, 273
procurator: Tr 1805 ŞCH II, CXCI, 273
proistos = duhovnic ȚR 1793 IR VI, 83
protopsalt: ib.
sameş: M 1763-4 CAL II, 79; ȚR 1819 IR XI, 288
slujbaş: ȚR 1778 IFC 150; ~ oier ȚR 1812 IR XII, 53
slujitor: ȚR 1793 IR VI, 80; M 1796 CÂMP 190, 272
slujnică: ȚR 1800 IR XII, 129
sudit: ~ britanicesc ȚR 1818 D.EC 119, 185
taxidar: ȚR 1812 IR XII, 533
tărăbonțaş: M 1814 UR II, 178
tipograf: ȚR 1747 SZMR XIX, 17
țigan: ȚR 1779 AJ 706, 764; v. şi v i z i t i u
ucenic: M 1776 UR XIV, 1; Tr 1775 SD XII, CLXXV, 92; ȚR 1780 IR II, 189
vătăşel: M 1814 UR II, 178
vizitiu: M 1742 BCI I, 261; slugile casei ~ ȚR 1804-5 D.EC 4, 73; țigan moldovean ~ ib.
vlădică: ȚR 1732-40 MAN I, 129, 290
vornic: M 1796 CÂMP 185, 263
zapciu: ȚR 1797 IR VII, 52; M 1818 UR I, 252
zețar: ȚR 1747 SZMR XIX, 17

Categorii menționate ca muncind, dar neprimind *simbrie* (unele dintre ele fiind menționate în acelaşi document că primesc, dar şi că nu primesc *simbrie*):

preot: M 1742 BCI I, 273
sătean: M 1742 MAV 252
slugă: ȚR 1726 SD XIV, XXXII, 39; ~ mănăstirii / sunt enumerați: cârciumar, croitor, meşter, pescar / ib. XXIX, 34
ucenic: Tr 1775 ib. XII, CLXXV, 92

Aceste categorii aparțin următoarelor grupuri recompensabile:

Meşteşuguri

argat, bicicaş, bucătar, calfă, chirurg, cişmegiu, doctor, doică, drugar, fecior, gerah, glotaş, grădinar, inginer, magopiţă, meşter, mocan, morar, om, pilcar, slugă, slujitor, tărăbonţaş, tipograf, ţigan (vizitiu), ucenic, vizitiu, zeţar

Administraţie

casier, ceauş, clucer, epistat, epitrop, fecior, gazdă, grămătic, baş-haham, ispravnic, isprăvnicel, logofăt, magazier, notăraş, paznic, postelnic, prezident, procurator, sameş, slujbaş (oier), slujitor, taxidar, vătăşel, vornic, zapciu

Instituţii religioase

candilinaft, canonarh, capelan, cântăreţ, chinovit, cler, copil, dascăl, defteriu, diacon, ecleziarh, baş-haham, paracliser, paroh, părinte (arhimandrit, călugăr), popă, preot, proistos (duhovnic), protopsalt, slujitor, vlădică

Agricultură, creşterea animalelor

cioban, fecior, herghelegiu, jitar, năimit, păstor, porcar, prisăcar, slugă, văcar, vier

Activităţi casnice, gospodăreşti

argat, bucătar, femeie în casă, năimit, om, posluşnic, slugă (casei) vizitiu ţigan moldovean, slujitor, slujnică, ţigan

Comerţ

cârciumar, fecior, om, slugă, slujitor, sudit, ucenic

Şcoală

cântăreţ, dascăl, defteriu, protopsalt, ucenic

Armată

arnăut, ceauş, panţir, zapciu

Categorii repartizate în două sau în mai multe grupuri:

cântăreţ: instituţii religioase; şcoală
dascăl: id.
defteriu (proistos): id.
protopsalt: id.

baş-haham: administraţie; instituţii religioase
ceauş: armată; administraţie
zapciu: id.
mocan: meşteşuguri; agricultură, creşterea animalelor
argat: meşteşuguri; activităţi casnice, gospodăreşti;
ţigan vizitiu: id.
bucătar: id.
ucenic: meşteşuguri; şcoală; comerţ
năimit: agricultură, creşterea animalelor; activităţi casnice, gospodăreşti
om: activităţi casnice, gospodăreşti; comerţ; meşteşuguri
slugă: meşteşuguri; comerţ; activităţi casnice, gospodăreşti; agricultură, creşterea animalelor
fecior: meşteşuguri; activităţi casnice, gospodăreşti; comerţ; agricultură, creşterea animalelor; administraţie
slujitor: instituţii religioase; administraţie; comerţ; activităţi casnice, gospodăreşti; meşteşuguri

HAC

Categoriile de persoane care primesc *hac*:

calfă: ~ de ciubotar M 1814 UR XIV, 8
călugăr: M 1772-3 ib. XXI, 360
cărucer: M 1814 ib. I, 206
dascăl: M 1772-3 ib. XXI, 360
diacon: ib. 353
ecleziarh: ib.
femeie din casă: ib.
fierar: M 1808 SD XXI, 188
grosar: M 1784 CÂMP 107, 146
herghelegiu: M 1776 GH_2 40
jitar: ib.
liude: M 1763-4 CAL II, 109
om: M 1757 RAM 41; ŢR 1811 IR XII, 718
păstor: M 1776 GH_2 40
plutar: M 1763-4 CAL II, 109
preot: M 1772-3 UR XXI, 353
prisăcar: M 1766 SD VI, 104
psalt: M 1772-3 UR XXI, 353
salahor: M 1741-2 MAV 361
sameş: M 1772-3 UR XXI, 360
slugă: ŢR 1778 AJ 516, 574
stoler: M 1742 BCI I, 225
surugiu: M 1814 UR I, 206
ţimiraş: M 1816 ib. I, 45
văcar: M 1776 GH_2 40

vătaf: M 1763-4 CAL II, 109
vătăman: M 1784 CÂMP 107, 146
vizitiu: M 1820 BCI IV, 146

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Meşteşuguri

calfă, cărucer, fierar, plutar, salahor, stoler, surugiu, vătaf, vizitiu

Agricultură, creşterea animalelor

herghelegiu, jitar, păstor, prisăcar, văcar

Instituţii religioase

călugăr, diacon, ecleziarh, preot, psalt

Administraţie

grosar, sameş, ţimiraş, vătaf, vătăman

Activităţi casnice, gospodăreşti

femeie, slugă

Armată

ţimiraş

Şcoală

dascăl

Categorii repartizate în două grupuri:

ţimiraş: armată; administraţie
vătăf: administraţie; meşteşuguri

ANGARIE

Categoriile de persoane care primesc *angarie*:

dascăl: Tr 1791 ŞCH II, XXXII, 46
diacon: Tr 1815 ib. III, X, 21; iero ~ ib. II, CXXXVIII, 201

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Instituţii religioase

(iero)diacon

Şcoală

dascăl

MERTIC

Categorii care nu mai sunt menţionate în această perioadă ca primind **mertic**:

chehaia, curuţ, lavră, mănăstire, merticaş, neamţ, oaste, reiz, seraschier, turc

Categorii nou-menţionate în această perioadă ca primind *mertic*:

biserică: ŢR 1717 BUC$_1$ 184, 272
boier: ŢR 1811 IR XII, 578
căldărar: ŢR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 84
chinovit: ŢR 1817 IR X$_A$, 317
cin: ~ preoţesc M LET II, 190
ciocănaş: ŢR 1811 IR IX, 507
drugar: ŢR 1747 SZMR XIX, 17
fecior: ib.
femeie: v. l u c r ă t o a r e
lucrătoare: femeie ~ ŢR 1816 SD VII, 10, 16
mâglaş: ŢR 1811 IR IX, 507
pilcar: ŢR 1747 SZMR XIX, 17
rândaş: ŢR 1816-9 ib. CVI, 62
slujitor: M LET II, 190
tipograf: ŢR 1747 SZMR XIX, 17
zeţar: ib.
zidar: ŢR 1816-9 ib. CVI, 62
zugrav: ib.

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Meşteşuguri

căldărar, ciocănaş, drugar, fecior, femeie lucrătoare, mâglaş, pilcar, rândaş, tipograf, zeţar, zidar, zugrav

Instituţii religioase

biserică, chinovit, cin preoţesc, slujitor

Administraţie

boier

OBOROC

Categorii care nu mai sunt menţionate în această perioadă ca primind *oboroc*:

cuhnie domnească, curtea domnului, mănăstire, oaspete, paşă, slujitor, sol

Categorii nou-menţionate în această perioadă ca primind ***oboroc*:**

şved: M LET II, 158

Această categorie aparţine următorului grup recompensabil:

Armată

şved

EMICLIC

Categoriile de persoane care primesc *emiclic*:

arnăut: ŢR 1815 IR X_B, 207
ascherliu: M 1801 SD XVI, 102
bairactar: M 1795 SU 518
birnic: ŢR 1816 IR X_A, 799
bucătar: M 1764 IFC 42
bulucbaşă: M 1801 SD XVI, 102
calic: M 1819 IFC 102
cavasbaş: 1785, ap. ŞIO II_2, 33
călăraş: M 1815 IFC 97
ceasornicar: M 1764 ib. 42
ceauş: M 1760 SD XXII, 114
cioclu: ŢR 1816 IR X_A, 1001
ciohodar: M 1760 SD XXII, 114
comisie: M 1760 ib. 129
comişel: M 1795 SU 517
copil (din casă): M 1776 GH_2 78; ŢR 1778 IR I, 91
dascăl: ŢR 1797 IR VII, 41
deliu(başă): M 1795 SU 518
diacon: M 1772-3 UR XXI, 353
doctor: ŢR 1761 IFC 172
dulgher: ŢR 1816 IR X_A, 799
iamac: ib.
iasacciu: M 1763-4 CAL II, 135
ibrictar: M 1776 IFC 46
levent: M 1795 SU 515

lipcan: M 1815 IFC 97
liude: v. n e f e r
măturăriță: ~ moldoveancă M 1764 IFC 42
medelnicer: ib.
mehter(bașa): M 1795 SU 519; ~ turc M 1764 IFC 42
mehtupciu: M 1764 IFC 42
nefer: liude ~ M 1760 SD XXII, 114; ȚR 1813 IR X_A, 977
odabaș: M 1795 SU 518
odagiu: M 1764 IFC 42
odăiaș: ȚR 1804 IR VIII, 480
om: ȚR 1797 ib. VII, 108
părinte: v. p r e o t
podar: ȚR 1791 IR IV, 361; M 1817 IFC 98
poslușnic: ȚR 1816 IR X_A, 799
preot: M 1772-3 UR XXI, 353; părinte ~ ȚR 1800 IR VIII, 421
rufet: M 1763-4 CAL II, 82
sacabaș: M 1795 SU 516
salahor: ȚR 1793 IR V, 380
seizbașa: M 1795 SU 516
slugă: v. v i z i t i u
slujitor: ~ curții gospod M 1763-4 CAL II, 82; ~ bisericii ȚR 1800 IR VIII, 421
soitariu: M 1795 SU 518
spițer: M 1772-3 UR XXI, 360
stegar: M 1801 SD XVI, 102
străjer: M 1818 IFC 101
șatâr: M 1776 GH_2 78
școală: ȚR 1804 IR VIII, 437
tufecciu(bașa): M 1795 SU 518
tulumbagibașa: ȚR 1813 IR X_A, 977
ușerel: M 1764 IFC 42
vinovat: ȚR 1791 IR IV, 361
vizitiu: slugile casei ~ ȚR 1804-5 D.EC 4, 73; țigan moldovean ~ ib.
zapciu: ȚR 1793 IR V, 382; M 1795 SU 515

Aceste categorii aparțin următoarelor grupuri recompensabile:

Armată

arnăut, ascherliu, bairactar, bulucbașă, cavasbaș, călăraș, ceauș, copil din casă, deliu(bașă), iasacciu, levent, lipcan, mehter(bașa), nefer, odabaș, stegar, străjer, șatâr, tufecciu(bașa), tulumbagibașa, zapciu

Administrație

ciohodar, comisie, comișel, delibașă, ibrictar, lipcan, medelnicer, mehterbașa, mehtupciu, odagiu, odăiaș, rufet, seizbașa, slujitor, tufeccibașa, tulumbagibașa, ușerel, zapciu

Meşteşuguri

bucătar, ceasornicar, cioclu, doctor, dulgher, iamac, măturăriţă, mehter, podar, sacabaş, salahor, soitariu, spiţer, vizitiu

Instituţii religioase

diacon, (părinte) preot, slujitor

Şcoală

copil, dascăl, şcoală

Activităţi casnice, gospodăreşti

bucătar, slugă (casei) vizitiu ţigan moldovean

Categorii repartizate în două grupuri:

deliu(başă): armată; administraţie
mehter(başa): id.
tufecciu(başa): id.
tulumbagibaşa: id.
zapciu: id.
vizitiu: meşteşuguri; instituţii religioase
slujitor: administraţie; instituţii religioase

TAIN/ TAINAT

Categoriile de persoane care primesc *tain/tainat*:

ascherliu: M 1801 SD XVI, 103; ŢR 1803 IR VIII, 642
bairactar: M 1801 SD XVI, 103
beşleagă: M 1742 MAV 242; v. şi v e c h i l
bulucbaşă: M 1801 SD XVI, 102
capugiu: ŢR 1763 IFC 172
cazac: ŢR 1809 IR XII, 130
călugăr: v. d a s c ă l
căpitan: M 1817-8 IR X_B, 481
croat: ŢR 1811 IFC 151
cvartir: ~ ostăşesc ŢR 1807 IR IX, 142
dascăl: ~ preot călugăr grec ŢR 1803 ib. VIII, 442; ~ rumânesc ib.
delibaşă: ~ bosniac M LET III, 223
divan-ceauş: ŢR 1763 IFC 172
iamac: ~ sangeactarului ib.
iuzbaşă: ŢR 1813 IR X_A, 469

mehter(başa): ȚR 1763 IFC 172
moldovean: oaste de ~ M LET II, 426
mumbaşir: ib. III, 224
musafir: ~ turc M 1817-8 IR X_B, 481
nefer: M 1801 SD XVI, 103; ȚR 1809 IR XII, 890
oaste: M 1742 MAV 280; v. şi moldovean
om: ~ împărătesc ȚR 1763 IFC 172
ostaş: ȚR 1776 AJ 227, 211
oştire: ȚR 1801 IR XII, 99
paic: ȚR 1763 IFC 172
pandur: ȚR 1820 IR XI, 141
paşă: ȚR 1801 ib. XII, 99
preot: v. dascăl
rotmistru: ȚR 1809 IR XII, 730
sangeactar: ȚR 1763 IFC 172
slugă: ~ la divan-ceauş ib.
stegar: M 1801 SD XVI, 103
suiulgiu: om ~ M 1741 UR V, 34
vechil: ~ beşleagă M 1741-2 MAV 279

Aceste categorii aparțin următoarelor grupuri recompensabile:

Armată

ascherliu, bairactar, (vechil) beşleagă, bulucbaşă, cazac, căpitan, croat, delibaşă, divan-ceauş, iamac, iuzbaşă, mehter(başa), nefer, oaste, oştire, paic, pandur, rotmistru, sangeactar, stegar

Administrație

capugiu, delibaşă, mehterbaşa, mumbaşir, paşă

Meşteşuguri

mehter, suiulgiu

Instituții religioase

dascăl preot călugăr

Şcoală

dascăl

Activități casnice, gospodăreşti

slugă

Categorii repartizate în două grupuri:

delibaşă: armată; administraţie
mehter(başa): id.
dascăl: instituţii religioase; şcoală

ARVUNĂ

Categorii care nu mai sunt menţionate în această perioadă ca primind *arvună*:

(meşter) argintar, lucrător

Categorii care continuă să fie menţionate şi în această perioadă ca primind *arvună*, unele dintre ele fiind înregistrate şi în alte regiuni decât în prima perioadă:

meşter: v. m a i m a r

Categorii nou-menţionate în această perioadă ca primind *arvună*:

cavaf: M 1766 UR XIV, 1
căldărar: ŢR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 84
cărămidar: M 1742 MAV 236
căşar: M 1809 UR XIV, 239
chirigiu: Tr 1804 SD XII, CCCXIII, 152
lemnar: ŢR 1780 AJ 773, 823
locuitor = sătean: ŢR 1803 IR XII, 419
maimar: ~ meşter de lemn M 1742 MAV 236
podar: ŢR 1813 IR X_A, 833
sătean: v. l o c u i t o r
strungar: ŢR 1797 IR VII, 115
tâmplar: ib.
ţăran: ŢR 1797 ib. 343
zidar: ŢR 1780 AJ 733, 823

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Meşteşuguri

cavaf, căldărar, cărămidar, căşar, chirigiu, lemnar, maimar, meşter, podar, sătean, zidar

Agricultură, creşterea animalelor

locuitor sătean, ţăran

CÂŞTI

Categoriile de persoane care primesc *câşti*:

cişmegiu: ŢR 1812 IR XII, 887
nisipar: ŢR 1819 BUC$_1$ 596, 731

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Meşteşuguri

cişmegiu, nisipar

CUSUR

Categoriile de persoane care primesc *cusur*:

birnic: v. l o c u i t o r
inginer: ŢR 1815 IR X_A, 919
locuitor = sătean: ŢR 1803 ib. XII, 419; ~ birnic ŢR 1813 ib. X_A, 828
sătean: v. l o c u i t o r

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Agricultură, creşterea animalelor

locuitor (birnic, sătean)

Meşteşuguri

inginer

RĂMĂŞIŢĂ

Categoriile de persoane care primesc *rămăşiţă*:

inginer: ŢR 1816 IR X_A, 919
seimen: v. s l u j i t o r
slujitor: ~ seimen M 1742 MAV 337

Aceste categorii aparţin următoarelor grupuri recompensabile:

Armată

slujitor seimen

Meşteşuguri

inginer

Din expunerea sintetică a datelor, se observă că dintre termenii care desemnează formele de răsplată semnalaţi în *prima perioadă*, cel de ***leafă*** prezintă cea mai veche atestare şi, totodată şi cea mai largă utilizare (deşi mult mai restrânsă decât în secolul al XVIII-lea), fiind întrebuinţat în legătură cu un număr mai mare de categorii (59, faţă de 34 pentru ***simbrie***, 32 pentru ***plată***, 10 pentru ***mertic*** şi pentru ***venit***, 7 pentru ***oboroc***, 3 pentru ***arvună*** şi pentru ***nafaca***). În total sunt menţionate în această perioadă un număr de 122 de categorii care aparţin la opt grupuri. Precizăm că atestările documentare[13] ale acestor termeni sunt în număr aproape egal pentru ***leafă*** (60) şi ***simbrie*** (58), iar pentru ***plată*** (31), pentru ***mertic*** (11), pentru ***venit*** (9), pentru ***nafaca*** (6), pentru ***oboroc*** (5) şi pentru ***arvună*** (3).

Dacă numărul de categorii răsplătite este de peste patru ori mai mic decât în secolul al XVIII-lea, numărul de grupuri este acelaşi. Dar simpla enumerare a acestor grupuri, adică a sectoarelor vieţii sociale în care activitatea depusă este recompensată într-un anumit mod, nu ne înfăţişează decât o imagine cu totul aproximativă a relaţiilor de muncă şi răsplată. Interesantă este analiza grupurilor în fiecare dintre cele două perioade şi compararea lor în funcţie de felurile de recompensă cu care sunt distribuite.

Ca o primă constatare cu caracter general se impune aceea că în prima perioadă, în cadrul fiecărei forme de răsplată, grupul care cuprinde categoria de persoane cu cea mai veche atestare este totodată şi cel care conţine cele mai multe categorii, putând fi considerat ca fiind reprezentativ pentru termenul respectiv.

Astfel este *armata* pentru ***leafă*** (cea mai veche atestare întâlnită fiind cea din 1590-1 despre *călăraş* şi *daraban*), *meşteşugurile* atât pentru ***simbrie*** (cea mai veche menţiune, din 1617 despre *socaci*), cât şi pentru ***plată*** (cea mai veche semnalare din 1638 despre *vărnicer*) şi ***nafaca*** (cea mai veche atestare din 1698 despre *sofagiu*) sau *administraţia* pentru ***venit*** (cea mai veche menţiune din 1633 despre *boier*).

Armata apare mai slab reprezentată pentru ***simbrie***, ***plată*** şi ***mertic***, foarte rar pentru ***oboroc*** şi deloc pentru ***venit***, ***nafaca*** şi ***arvună***, după cum *meşteşugurile* sunt mai puţin reprezentate pentru ***leafă***, ***nafaca*** şi ***arvună*** şi deloc pentru ***venit***, ***mertic*** şi ***oboroc***.

Administraţia este cel mai bine reprezentată pentru ***simbrie***, foarte puţin pentru ***leafă***, ***venit***, ***nafaca*** şi ***oboroc*** şi deloc pentru ***plată***, ***mertic*** şi ***arvună***. *Instituţiile religioase* apar mai bine reprezentate la ***simbrie***, dar şi la ***leafă*** sau ***venit***, slab reprezentate la ***mertic*** şi ***oboroc***, neexistând la ***plată***, ***nafaca*** şi ***arvună***.

Şcoala este în mod egal reprezentată pentru ***leafă***, ***plată*** şi ***simbrie*** şi deloc pentru ***venit***, ***nafaca***, ***mertic***, ***oboroc*** şi ***arvună***. *Agricultura*, *creşterea animalelor* apar reprezentate mai bine la ***simbrie***, mai puţin la ***plată*** sau ***arvună*** şi deloc la

---

[13] Considerăm ca fiind a t e s t a r e   d o c u m e n t a r ă *fiecare* menţionare a *fiecărui* termen desemnând răsplata în legătură cu *fiecare* categorie recompensată – putând fi vorba astfel de mai multe atestări documentare într-un singur document (de ex. condica de venituri şi cheltuieli a vistieriei constituie un singur document conţinând mai multe atestări documentare ale mai multor termeni desemnând răsplata).

leafă, venit, nafaca, mertic și *oboroc*. La *plată* și la *simbrie* sunt prezente *activitățile casnice, gospodărești*, iar *comerțul*, numai la *plată*.

Comparând aceste observații, remarcăm absența unui grup comun tuturor termenilor de răsplată și prezența doar a unui astfel de grup pentru unii dintre ei. Astfel sunt patru grupuri pentru câte 5 termeni: *administrația* pentru *leafă, nafaca, simbrie, venit* și *oboroc*; *armata* pentu *leafă, plată, simbrie, mertic* și *oboroc*; *meșteșugurile* pentru *plată, simbrie, leafă, nafaca* și *arvună*; *instituțiile religioase* pentru *leafă, simbrie, venit, mertic* și *oboroc*; două grupuri pentru câte 3 termeni: *școala* pentru *leafă, plată* și *simbrie*; *agricultura, creșterea animalelor* pentru *plată, simbrie* și *arvună*; un grup, *activitățile casnice, gospodărești*, pentru 2 termeni (*plată* și *simbrie*), iar un alt grup, *comerț*, pentru 1 termen (*plată*).

Totodată menționăm că în această perioadă, în legătură cu *leafă*, nu apar grupurile: *agricultură, creșterea animalelor, activități casnice, gospodărești* și *comerț*; în legătură cu *simbrie, comerțul*; în legătură cu *plată, administrația* și *instituțiile religioase*; în legătură cu *venit, activitățile casnice, gospodărești, agricultura, creșterea animalelor, armata, comerțul* și *școala*; în legătură cu *nafaca, activitățile casnice, gospodărești, agricultura, creșterea animalelor, armata, instituțile religioase, comerțul* și *școala*; în legătură cu *mertic, activitățile casnice, gospodărești, administrația, agricultura, creșterea animalelor, meșteșugurile, comerțul* și *școala*; în legătură cu *oboroc, activitățile casnice, gospodărești, agricultura, creșterea animalelor, meșteșugurile, comerțul* și *școala*; iar în legătură cu *arvună, activitățile casnice, gospodărești, administrația, armata, instituțiile religioase, comerțul* și *școala.*

Am insistat asupra acestor date, întrucât ele sunt legate de cele două tipuri de raporturi de muncă și răsplată. Observațiile privitoare la folosirea termenilor *leafă, venit, mertic, nafaca* și *oboroc* exclusiv în cadrul relațiilor de tip o f i c i a l se verifică, deoarece aceste forme de răsplată apar numai cu acele grupuri în care categoriile erau angajate, în acea perioadă, la stat sau la domnie, în speță: *administrație, armată, instituții religioase, meșteșuguri* și *școală* și nu apar cu grupurile unde nu existau atunci astfel de angajări, cum sunt: *agricultură, creșterea animalor* și *comerț*.

Agricultura, creșterea animalelor și *comerțul* reprezintă sectoare ale vieții sociale în care s-au manifestat, până târziu, (aproape) în exclusivitate, raporturi de muncă cu caracter p r i v a t și, ca atare, formele de răsplată frecvent întâlnite sunt *plată, simbrie* și *arvună*. Există totuși în această perioadă și în aceste două sectoare, un t i p s p e c i a l de relații de muncă o f i c i a l e, pe care îl vom analiza la p. 74-76.

Plată, simbrie și *arvună* apar însă nu numai în legătură cu grupurile în care se întâlnesc raporturi de tip p a r t i c u l a r (*activități casnice, gospodărești, agricultură, creșterea animalelor, comerț, meșteșuguri, școală*), dar și cu acele grupuri unde angajarea are caracter o f i c i a l (*administrație, armată, instituții religioase, meșteșuguri, școală*).

Pentru această perioadă, atestările nu ne oferă exemple ale acelorași categorii angajate atât la stat, cât și la particulari, cum vor fi în secolul al XVIII-lea.

În *a doua perioadă* sunt răsplătite în cele șaptesprezece feluri, un număr de 538 de categorii care aparțin t u t u r o r grupurilor.

Dacă numărul categoriilor a sporit considerabil, în schimb, numărul grupurilor a rămas acelaşi. Ceea ce s-a modificat mai ales este modul în care sunt utilizaţi aceşti termeni, fapt ce se reflectă în felul în care sunt reprezentate cele opt grupuri pentru fiecare formă de răsplată în parte.

Pe măsura dezvoltării şi a specializării relaţiilor de muncă în secolul al XVIII-lea, se extinde utilizarea termenilor în discuţie şi, ca urmare, categoriile recompensate sunt cu mult mai numeroase.

Comparativ cu prima perioadă, în cea de a doua se observă o modificare în ce priveşte felurile de categorii retribuite cu fiecare din aceste forme de răsplată, în speţă: unele dintre categoriile semnalate anterior nu mai sunt înregistrate acum, altele se menţin ca fiind recompensate fie în acelaşi mod, fie în altul, fie în alte regiuni decât în prima perioadă; după cum se constată şi apariţia multor categorii noi, acestea constituind de fapt marea majoritate a atestărilor.

În mod firesc, întrucât atestările cele mai multe le prezintă şi în perioada a doua termenul *leafă*, numărul celor retribuiţi în acest mod este cu mult mai mare, şi anume 367 faţă de 140 pentru ***venit***, 124 pentru ***plată***, 95 pentru ***simbrie***, 58 pentru ***emiclic***, 35 pentru ***tain***, 28 pentru ***hac***, 26 pentru ***irat***, 18 pentru ***mertic***, 15 pentru ***arvună***, 4 pentru ***nafaca*** şi pentru ***cusur***, 3 pentru ***rămăşiţă***, 2 pentru ***angarie*** şi pentru ***câşti***, 1 pentru ***salariu*** şi pentru ***oboroc***.

Atestările documentare sunt în această perioadă următoarele: 541 pentru ***leafă***, 290 pentru ***plată***, 200 pentru ***simbrie***, 102 pentru ***venit***, 33 pentru ***emiclic***, 27 pentru ***tain***, 25 pentru ***hac***, 18 pentru ***irat***, 12 pentru ***mertic***, 11 penru ***arvună***, 7 pentru ***cusur***, 3 pentru ***angarie*** şi pentru ***rămăşiţă***, 2 pentru ***nafaca***, 1 pentru ***salariu***, pentru ***oboroc*** şi pentru ***câşti***.

În ce priveşte termenii care desemnează formele de răsplată ce continuă să fie atestaţi şi în a doua perioadă, observăm că termenul *plată* apare în legătură cu toate cele opt grupuri, dar în ordinea următoare[14]: *meşteşuguri, comerţ, administraţie, instituţii religioase, agricultură, creşterea animalelor, armată, activităţi casnice, gospodăreşti* şi *şcoală*. Comparativ cu perioada precedentă apar în plus *administraţia* şi *instituţiile religioase*, iar ordinea grupurilor (care era: *meşteşuguri, armată, comerţ, şcoală, activităţi casnice, gospodăreşti, agricultură, creşterea animalelor*) se modifică cu excepţia *meşteşugurilor* care rămân cel mai bine reprezentate şi acum.

Termenul *venit* apare în legătură doar cu şapte grupuri în următoarea ordine: *administraţie, instituţii religioase, armată, meşteşuguri, şcoală, agricultură, creşterea animalelor* şi *comerţ*. Lipsesc *activităţile casnice, gospodăreşti*. Grupurile sunt mai numeroase faţă de prima perioadă când erau prezente doar două grupuri în următoarea ordine: *administraţie* şi *instituţii religioase*.

Termenul *leafă* apare în legătură doar cu şase din cele opt grupuri, în următoarea ordine: *administraţie, armată, meşteşuguri, instituţii religioase, şcoală* şi *activităţi casnice, gospodăreşti*; lipsesc *agricultura, creşterea animalelor* şi *comerţul*. Spre deosebire de prima perioadă apar în plus *activităţile casnice, gospodăreşti*, iar ordinea grupurilor (care era: *armată, meşteşuguri, administraţie,*

---

[14] Ordinea enumerării grupurilor este cea a frecvenţei, adică a numărului de categorii pe care le conţine fiecare grup în parte.

instituţii religioase, şcoală) s-a schimbat, cei din *administraţie* fiind în a doua perioadă cei mai numeroşi.

Termenul *nafaca* apare în legătură cu două din cele opt grupuri, aceleaşi şi în aceeaşi ordine ca şi în prima perioadă: *administraţie* şi *meşteşuguri*. Lipsesc grupurile *activităţi casnice, gospodăreşti, agricultură, creşterea animalelor, armată, comerţ, instituţii religioase* şi *şcoală*.

În legătură cu termenul *simbrie* sunt prezente toate grupurile în următoarea ordine: *meşteşuguri, administraţie, instituţii religioase, agricultură, creşterea animalelor, activităţi casnice, gospodăreşti, comerţ, şcoală* şi *armată*. Faţă de prima perioadă apar în plus *activităţile casnice, gospodăreşti* şi *comerţul*, iar ordinea grupurilor (care era: *meşteşuguri, administraţie, agricultură, creşterea animalelor, armată, instituţii religioase, şcoală*) a rămas aproximativ aceeaşi, *meşteşugurile* şi *administraţia* fiind reprezentate la fel, în timp ce *instituţiile religioase* sunt mai bine reprezentate acum.

Termenul *mertic* apare în legătură cu trei grupuri în următoarea ordine: *meşteşuguri, instituţii religioase* şi *administraţie* (lipsesc grupurile *activităţi casnice, gospodăreşti, agricultură, creşterea animalelor, armată, comerţ* şi *şcoală*). Spre deosebire de prima perioadă când erau prezente doar două grupuri în următoarea ordine: *armată* şi *instituţii religioase*, se observă că nu numai numărul, dar şi felul grupurilor diferă, cu excepţia *instituţiilor religioase* care se menţin.

În legătură cu termenul *oboroc*, *armata* este grupul prezent în ambele perioade, fiind totodată şi singurul din a doua perioadă, în prima perioadă fiind reprezentate şi alte grupuri: *administraţie* şi *instituţii religioase*.

Termenul *arvună* este atestat în legătură cu aceleaşi două grupuri şi în aceeaşi ordine ca şi în prima perioadă: *meşteşuguri* şi *agricultură, creşterea animalelor*.

Referitor la termenii menţionaţi numai în perioada a doua, observăm că:

Termenul *irat* apare în legătură cu două din cele opt grupuri în următoarea ordine: *administraţie* şi *armată* (lipsesc grupurile *activităţi casnice, gospodăreşti, agricultură, creşterea animalelor, comerţ, instituţii religioase, meşteşuguri* şi *şcoală*).

Termenul *hac* apare în legătură numai cu şapte din cele opt grupuri (lipseşte *comerţul*), în următoarea ordine: *meşteşuguri, agricultură, creşterea animalelor, instituţii religioase, administraţie, activităţi casnice, gospodăreşti, armată* şi *şcoală*.

Termenul *angarie* apare în legătură cu două din cele opt grupuri în următoarea ordine: *instituţii religioase* şi *şcoală* (lipsesc grupurile *activităţi casnice, gospodăreşti, administraţie, agricultură, creşterea animalelor, armată, comerţ* şi *meşteşuguri*).

Termenul *salariu* apare în legătură cu un singur grup: *administraţie*. Lipsesc toate celelalte grupuri.

Termenul *emiclic* apare în legătură cu şase grupuri în următoarea ordine: *armată, administraţie, meşteşuguri, instituţii religioase, şcoală* şi *activităţi casnice, gospodăreşti*; lipsesc grupurile *agricultură, creşterea animalelor* şi *comerţ*.

Termenul *tain* apare în legătură cu şase din cele opt grupuri, în următoarea ordine: *armată, administraţie, meşteşuguri, şcoală, instituţii religioase* şi *activităţi*

casnice, gospodărești. Lipsesc grupurile *agricultură, creșterea animalelor* și *comerț*.

Termenul ***câști*** apare în legătură cu un singur grup: *meșteșuguri*. Lipsesc toate celelalte grupuri.

Termenul ***cusur*** apare în legătură cu două grupuri în următoarea ordine: *meșteșuguri* și *agricultură, creșterea animalelor*. Lipsesc grupurile *activități casnice, gospodărești, administrație, armată, comerț, instituții religioase* și *școală*.

Termenul ***rămășiță*** apare în legătură cu două grupuri în următoarea ordine: *armată* și *meșteșuguri*. Lipsesc grupurile *activități casnice, gospodărești, administrație, agricultură, creșterea animalelor, comerț, instituții religioase* și *școală*.

Observația făcută în prima perioadă privitoare la coincidența în cazul fiecărui termen de răsplată dintre grupul care conține categoria cu cea mai veche atestare întâlnită și grupul cel mai bine reprezentat (cuprinzând cele mai multe categorii) se menține și în a doua perioadă, pentru unii dintre termenii atestați numai în această perioadă.

Astfel sunt *meșteșugurile* pentru ***hac*** (cea mai veche atestare fiind cea din 1742 despre *salahor*). Pentru ***irat*** grupul cel mai bine reprezentat este *administrația*, iar cel care prezintă atestarea cea mai veche este *armata* (anul 1787 despre *polcovnic, spătar, zapciu*). Pentru ***emiclic*** grupul cel mai bine reprezentat este *armata*, deși cele mai vechi atestări sunt referitoare la categorii aparținând atât *armatei* (*ceauș, nefer*), cât și *administrației* (*ciohodar, comis*). Pentru ***tain*** grupul cel mai bine reprezentat este tot *armata*, deși atestările referitoare la categoriile aparținând acestui grup pot fi considerate ca fiind concomitent (1742: *beșleagă*) cu cele despre cei din *administrație* (1741: *suiulgiu*).

Comparând grupurile menționate în legătură cu termenii desemnând formele de răsplată atestați în a doua perioadă se constată, la fel ca și în prima perioadă, absența unui grup comun pentru toți termenii și prezența doar a unui astfel de grup pentru unii dintre ei, de ex.: *administrație* pentru 8 termeni: ***plată, venit, irat, leafă, nafaca, simbrie, hac*** și ***salariu***; *școală* pentru 7 termeni: ***plată, venit, leafă, simbrie, hac, angarie*** și ***tain***; trei grupuri pentru câte 6 termeni, și anume: *armată* pentru ***plată, venit, irat, leafă, simbrie*** și ***hac***; *instituții religioase* pentru ***plată, venit, leafă, simbrie, hac*** și ***angarie***; *meșteșuguri* pentru ***plată, venit, leafă, nafaca, simbrie*** și ***hac***; două grupuri pentru câte 4 termeni, în speță: *activități casnice, gospodărești* pentru ***plată, leafă, simbrie*** și ***hac***; *agricultură, creșterea animalelor* pentru ***plată, venit, simbrie*** și ***hac*** și un grup, *comerț*, pentru 3 termeni: ***plată, venit*** și ***simbrie***.

Categoriile care prestează *activități casnice, gospodărești* sunt recompensate în mod aproape egal cu ***leafă***, cu ***simbrie***, dar și cu ***plată***, mai rar cu ***hac***, cu ***emiclic*** și cu ***tain*** și deloc cu ***venit, irat, nafaca, angarie, salariu, mertic, oboroc, arvună, câști, cusur*** și ***rămășiță***. În perioada anterioară se întrebuințau termenii ***simbrie*** sau ***plată***.

Cei din *administrație* sunt cel mai frecvent retribuiți cu ***leafă*** și cu ***venit***, dar adesea cu ***simbrie***, cu ***irat*** și cu ***emiclic***, mai rar cu ***plată***, cu ***hac*** și cu ***tain***, foarte rar cu ***nafaca***, cu ***mertic*** și cu ***salariu*** și deloc cu ***angarie, oboroc, arvună, câști, cusur*** și ***rămășiță***. În secolul trecut termenul curent era ***simbrie***, rar ***leafă*** și ***venit***, foarte rar ***nafaca*** și deloc ***plată***.

Cei din *agricultură, creşterea animalelor* sunt recompensaţi cu *simbrie* şi cu *plată*, rar cu *hac*, foarte rar cu *venit*, cu *arvună* şi cu *cusur* şi deloc cu *irat, leafă, nafaca, angarie, salariu, emiclic, mertic, oboroc, tain, câşti* şi *rămăşiţă*. Situaţia este asemănătoare cu cea din perioada precedentă pentru termenii atestaţi atunci.

Cei din *armată* sunt cel mai des răsplătiţi cu *leafă*, cu *venit*, cu *emiclic* şi cu *tain*, dar şi cu *irat*, destul de rar cu *plată*, mai rar cu *simbrie*, foarte rar cu *hac*, cu *oboroc* şi cu *rămăşiţă* şi deloc cu *nafaca, angarie, salariu, mertic, arvună, câşti* şi *cusur*. Situaţia este similară cu cea din epoca anterioară pentru termenii atestaţi atunci.

Categoriile aparţinând *instituţiilor religioase* sunt mai des retribuite cu *leafă*, cu *simbrie*, dar şi cu *venit*, mai rar cu *plată*, *hac*, *emiclic*, *tain*, *mertic* sau cu *angarie*, deloc cu *irat, nafaca, salariu, oboroc, arvună, câşti, cusur* şi *rămăşiţă*. În secolul precedent, aceste persoane primeau *leafă, simbrie* sau *venit*, niciodată *plată*.

Cei din *comerţ* sunt răsplătiţi cu *plată* şi cu *simbrie*, foarte rar cu *venit* şi deloc cu *irat, leafă, nafaca, hac, angarie, salariu, emiclic, mertic, oboroc, tain, arvună, câşti, cusur* şi *rămăşiţă*. În perioadă anterioară se folosea numai *plată*.

Categoriile aparţinând *meşteşugurilor* sunt recompensate în mod frecvent cu *plată* şi cu *leafă*, dar şi cu *simbrie*, mai rar cu *hac*, cu *emiclic*, cu *mertic* şi cu *arvună*, foarte rar cu *venit, nafaca, tain, câşti, cusur* şi *rămăşiţă* şi deloc cu *irat, angarie, salariu* şi *oboroc*. Faţă de prima perioadă, când *simbrie* şi *plată* se întrebuinţau aproape la fel, iar *leafă* sau *nafaca*, rar, acum creşte importanţa răsplăţii cu *leafă*.

Cei aparţinând *şcolii* sunt răsplătiţi cel mai des cu *leafă*, rar cu *plată* sau cu *simbrie*, foarte rar cu *hac, venit, emiclic, angarie* şi *tain* şi deloc cu *irat, nafaca, salariu, mertic, oboroc, arvună, câşti, cusur* şi *rămăşiţă*. În prima perioadă, *leafă, simbrie* şi *plată* se foloseau în mod egal.

Consideraţiile de mai sus referitoare la grupuri au de fapt legătură cu tipurile de relaţii (o f i c i a l e, p a r t i c u l a r e şi c o m u n i t a r e).

Constatarea că termenul *leafă* şi, implicit răsplată cu *leafă*, apare în exclusivitate în cadrul acelor relaţii stabilite între stat sau domnie şi o anumită categorie de persoane angajată, rămâne valabilă şi acum, întrucât *leafă* este folosit n u m a i cu acele grupuri în care angajarea se face la stat ori la domn, respectiv: *administraţie, activităţi casnice, gospodăreşti, armată, instituţii religioase, meşteşuguri* şi *şcoală* şi n u apare în legătură cu *agricultură, creşterea animalelor* sau *comerţ*, grupuri în care nu se întâlnesc astfel de angajări în această perioadă (nu numai pentru termenul *leafă*, dar şi pentru ceilalţi termeni).

Termenii *irat, nafaca, oboroc, tain, cusur* şi *rămăşiţă* sunt întrebuinţaţi numai în legătură cu raporturile de tip o f i c i a l, cu care nu sunt atestaţi termenii *angarie* şi *salariu*.

Termenii *simbrie, plată, venit, mertic* şi *arvună*, înregistraţi şi în perioada anterioară, şi *hac* ori *emiclic*, atestaţi în acest secol, sunt utilizaţi referitor la relaţiile de muncă cu caracter p r i v a t, întâlnite în grupurile: *activităţi casnice, gospodăreşti, agricultură, creşterea animalelor, armată* (numai pentru *venit*), *meşteşuguri* şi *comerţ* (numai pentru *simbrie* şi *plată*), cât şi referitor la relaţiile de

tip o f i c i a l, prezente în grupurile: *administrație, armată, instituții religioase, școală* și *activități casnice, gospodărești* (pentru *hac*).

Spre deosebire de prima perioadă, în cadrul grupurilor: *administrație, instituții religioase* și *școală*, se manifestă nu numai raporturi de muncă cu caracter o f i c i a l, ci și p r i v a t (existența unor categorii angajate atât la stat, cât și la particulari și retribuite cu ***leafă, simbrie*** sau cu ***plată***).

În ce privește relațiile de tip c o m u n i t a r, situația diferitelor grupuri se prezintă în mod deosebit pentru fiecare termen de răsplată, și anume: ***leafă*** este folosit în mod izolat, iar ***venit***, rar, în legătură cu două grupuri: *instituții religioase* și *școală*; ***simbrie***, în legătură cu toate cele opt grupuri; ***plată***, doar cu șapte: *activități casnice, gospodărești, agricultură, creșterea animalelor, armată, instituții religioase, comerț, meșteșuguri* și *școală*; ***hac***, numai cu trei: *administrație, agricultură, creșterea animalelor și meșteșuguri*; ***angarie***, cu două: *instituții religioase* și *școală*; ***salariu***, cu unul: *administrație*; ***mertic, arvună*** și ***câști***, cu unul: *meșteșuguri*. Termenii ***irat, nafaca, emiclic, oboroc, tain, cusur*** și ***rămășiță*** nu apar în legătură cu raporturile c o m u n i t a r e.

Rezultă că în această perioadă, 6 termeni: ***plată, venit, simbrie, hac, mertic*** și ***arvună***, sunt atestați în legătură cu toate cele trei feluri de relații; 3 termeni, cu câte două feluri de relații, și anume: ***leafă*** și ***câști*** (o f i c i a l e și c o m u n i t a r e), ***emiclic*** (o f i c i a l e și p a r t i c u l a r e), iar 8 termeni, cu un singur fel de relații, și anume: ***irat, nafaca, oboroc, tain, cusur*** și ***rămășiță*** (o f i c i a l e), iar ***angarie*** și ***salariu*** (c o m u n i t a r e).

Situația celor t r e i tipuri de relații de muncă din fiecare perioadă, în raport cu termenii în discuție în lucrarea noastră, va fi prezentată pentru fiecare grup recompensabil în câte un tabel sintetic (v. Anexa III, p. 301).

DESCRIEREA TERMENILOR

Prezentarea termenilor referitori la formele de răsplată se va face pentru fiecare perioadă în parte în ordinea anunțată la p. XXII-XXIII și va urma același model pentru a evidenția asemănările, dar mai ales deosebirile.

PERIOADA I (până la 1711; 1716)

PLATĂ

După cum am arătat în INTRODUCERE, între termenii referitori la răsplata muncii, termenii ***plată*** și ***venit*** au o situație specială. Comparativ însă cu termenul ***venit***, cel de ***plată*** are și un corespondent verbal, și anume ***a plăti***, împreună cu care ocupă locul central în câmpul semantic al recompensării muncii atât prin semnificațiile lor, cât mai ales prin modul în care, grație acestor semnificații, termenii **plată** și **plăti** au fost folosiți încă de la început.

Dicționarele consideră cuvântul *plată* un derivat regresiv (*plată* – postverbal de la *plăti*, cf. DLR).

Ca orice postverbal, substantivul *plată* are două accepțiuni principale semnificând acțiunea, faptul de a r e c o m p e n s a (a c h i t a) o muncă, la fel ca și verbul *a plăti*; dar, spre deosebire de acesta, termenul *plată* se referă și la rezultatul acțiunii de a r e c o m p e n s a, în speță „ceea ce se plătește cuiva..." – v. DLR s.v.

Cu acest ultim sens, *plată* reprezintă un termen ce denumește o anumită formă de răsplată efectivă, folosit la fel ca oricare dintre termenii desemnând răsplata muncii. În comparație însă cu ceilalți termeni, *plată* prezintă avantajul de a semnifica o formă de recompensă ce se achită – și aceasta încă de la început – în două feluri: atât în bani (modalitate de achitare ce devine caracteristică pe măsură ce „numerarul devine tot mai căutat" Filitti, FIS 13, reprezentând majoritatea covârșitoare a exemplelor), cât și în natură.

Deși exemple de acest ultim fel sunt puține și privesc verbul *a plăti* și nu substantivul *plată*, ele dovedesc existența unei astfel de modalități și este mai mult ca sigur că și *plată* reprezintă o recompensă care s-a acordat încă de la început nu numai în bani, din moment ce se întâlnesc frecvent în epocă exprimări de tipul *plată de (cu) bani*, explicabile prin nevoia unei precizări (v. discuția de la p. 242-243).

Avantajul de care aminteam derivă din sensul etimonului, cuvântul slav **platiti** fiind utilizat în același mod.

Totodată, *plată* este unicul dintre termenii denumind răsplata muncii pentru care există nu un simplu corespondent verbal, ci unul ce poate fi întrebuințat, datorită semnificației lui foarte generale, în legătură cu toți ceilalți termeni pentru a desemna acțiunea de a r e c o m p e n s a.

Substantivul *plată* are semnificații comune (cu valoare substantivală) cu verbul *a plăti*, și, ca urmare, acest substantiv poate fi folosit în același mod ca și verbul corespunzător – și anume cu oricare dintre ceilalți termeni pentru a denumi acțiunea de a r e c o m p e n s a.

Astfel, ambii termeni, *plată* și *a plăti*, sunt utilizați pentru a desemna același act de răsplătire – cf. formulări de tipul *plăti leafă, simbrie, hac, emiclic, venit*, și chiar *plată*, de unde *plata lefii, simbriei...* etc.; iar prin generalizare și suprimare a determinantului, *plată* începe să fie folosit și singur, cu sensul general de „recompensă", dobândind statutul unui termen supraordonat sau generic în raport cu toți ceilalți termeni denumind recompensa muncii.

La aceasta contribuie și semnificația foarte generală a cuvântului *plată* cu sensul de „răsplată".

Exprimări de tipul *plăti plata* sau *plata plății* erau frecvente, ceea ce poate să însemne că nu erau considerate pleonastice la vremea aceea. Astfel de formulări ne permit să socotim termenul *plată* ca fiind inclus totdeauna în semnificația termenului *a plăti*, și, ca atare, pentru simplificarea expunerii, am preferat să vorbim de un singur termen, și anume *plată*, acesta fiind de fapt termenul ce interesează o lucrare referitoare la terminologia recompensării muncii.

Față de toți ceilalți termeni, *plată* desemnează acea formă de răsplată cu accepțiunea cea mai largă și, de aceea, poate fi utilizat pentru exprimarea atât a

ideii de r e c o m p e n s a r e (î n l e g ă t u r ă c u oricare dintre ceilalţi termeni), cât şi a ideii de r e c o m p e n s ă (î n l o c u l fiecăruia dintre ceilalţi termeni).

De fapt, ideea de r e c o m p e n s a r e priveşte mai mult pe cel ce acordă răsplata, iar ideea de r e c o m p e n s ă, pe cel ce o primeşte.

Caracterul „supraordonat" al termenului *plată* ar putea fi considerat nou în secolul al XVIII-lea, când ajunge să fie un termen neutru. Dovadă sunt formulările ce conţin pe *plată*, alături de un alt termen desemnând şi el o formă de răsplată, formulări în care *plată* semnifică achitarea recompensei, de ex.[15]:

– în cazul *lefii*:

doctor după slujba şi meşteşugul său să-şi aibă cea cuviincioasă p l a t ă de leafă ŢR 1803 IR VIII, 432; *tălmaci s-au dat cu p l a t ă câte 100 lei leafă* ŢR 1811 D.EC 44, 119; *p l a t a lefilor slujbaşilor* ŢR 1815 TES II, XXIII, 386;

– în cazul *simbriei*:

pentru părintele... preotul bisericii s-au rânduit... p l a t a sa simbrie Tr 1788 ACCOB 100, 77; *să-şi aibă p l a t a simbriei lor* /slujitorii bisericilor / *după hrisov* ŢR 1803 IR VIII, 366; *pentru p l a t a de simbrie a doctorului şi gerahului* ŢR 1803 ib. X_A, 1064;

– în cazul *emicliculu*i:

p l a t a acestui imeclic / pentru *arnăut*/ ŢR 1815 IR X_B, 207.

În schimb, verbul *a plăti* este utilizat frecvent în legătură cu ceilalţi termeni desemnând o formă de recompensă atât în perioada întâi, de ex.:

– în cazul *simbriei*:

nămitul de va sluji la un stăpân şi nu-i va p l ă t i simbria M 1646 LUP 51;

– şi chiar în cazul *plăţii*:

să chemi meşterii argintari... şi ce va fi plata lor vom p l ă t i tot ŢR 1708 SD X, 18, 75,

cât şi în a doua perioadă, de ex.:

– în cazul *lefii*:

să p l ă t e a s c ă lefile dascălilor M 1748 UR I, 62;

– în cazul *simbriei*:

are a p l ă t i simbrii la feciori ŢR 1776 AJ 178, 194; *să p l ă t i m dreaptă simbria sa* / pentru *dascăl* / ŢR 1794 IR VI, 262;

– în cazul *hacului*:

să p l ă t e a s c ă hacul cântarului şi a oamenilor ce vor fi la această trebuinţă M 1757 RAM 41; *hacul acestora* / al văcarilor/ *să p l ă t e a s c ă* M 1776 GH_2 40;

– în cazul *emiclicului*:

le va p l ă t i obicinuitul emiclic / vinovaţilor de la armăşie ce curăţă şanţurile / ŢR 1812 IR XII, 873;

– în cazul *venitului*:

/streinii/ *p l ă t e a u obicinuitul venit al isprăvnicii de suta de oi câte 1 oaie* ŢR 1768 SD V, 110, 160;

– şi chiar în cazul *plăţii*:

[15] Termenii desemnând formele de răsplată vor fi spaţiaţi în textul documentelor.

şi plata omului oi p l ă t i *eu* M 1800 SD XXII, II, 312; *plata salahorilor... i plata dulgherilor şi a herarilor... s-au* p l ă t i t *în bani* ŢR 1811 D. EC 22, 91 (Astfel de exprimări tautologice pentru normele de astăzi nu erau simţite probabil la fel în acea epocă).

Folosirea termenului *plată* în legătură cu ceilalţi termeni nu se obişnuia în perioada întâi, când era utilizat îndeosebi ca simplu termen care denumeşte o răsplată, independent de forma ei concretă. Termenul era probabil „simţit" (în mai mare măsură) ca având un sens propriu, distinct, utilizat în mod egal alături de alţii (***leafă, simbrie*** etc.). Devenind termenul general pentru recompensă, echivalentul acestuia pentru desemnarea unei „plăţi" oarecare, ***plată*** ajunge să fie utilizat mai ales în perioada a doua în legătură cu ceilalţi termeni, care desemnează o „plată" specială.

Deşi am întâlnit exemple referitoare numai la unii termeni, ***plată*** poate fi întrebuinţat în variaţie liberă cu oricare dintre ei. Astfel de utilizări trebuie să fi existat şi înainte de secolul al XVIII-lea (în cazul termenilor atestaţi în perioada întâi); absenţa lor documentară nu poate fi probantă atâta timp cât atestările pentru perioada veche sunt precare.

Utilizările verbului *a plăti* din perioada întâi în legătură cu diverşii termeni denumind răsplata, deşi mai rare, dovedesc existenţa latentă a acestei posibilităţi de folosire şi pentru substantivul ***plată***, din moment ce ambele cuvinte, ***plată*** şi ***a plăti***, au aceleaşi sensuri rezultate din modalităţi de utilizare similare. Întrebuinţările termenului ***a plăti***, din această perioadă, cu funcţie de reluare a unui alt cuvânt prin care se desemnează acordarea răsplăţii, şi anume verbul *a da*, ar putea fi considerate ca având valoare de „întărire" a ideii de d a r e a recompensei, de ex.: *1813 tal s-au dat la emirul de la Acherman* [= Cetatea Albă] *cu sebepi tahrir* [=proces verbal] *pentru lefile slujitorilor de acolo; şi s-au* p l ă t i t *deplin* ŢR 1694 CV 7; *3456 tal s-au dat la 432 salaori de li s-au* p l ă t i t *simbria* 1696 ib. 222; *5479 1/2 tal s-au dat leafă... care s-au* p l ă t i t *ot treti seama* 1703 ib. 720.

În perioada a doua astfel de exemple sunt mai numeroase:

– ***hac/plată***: *cel care din pricină de boală sau că ar fi dus aiurea cu altă trebuinţă sau cu chirie să aibă a da stăpânului moşiei pe aceste zile ce au fost să lucreze câte 20 bani noi pe zi sau să dea* p l a t ă *pe zi unui om ce ar lucra stăpânului moşiei cu hac în locul aceluia ce n-ar lucra din vreo pricină arătată mai sus ori după cum se va putea învoi* M 1767 CAL I, 24, 580;

– ***leafă/plată***: *văzând cum că* ***leafa*** *lor* / a şaugăilor / *este puţină câte un ban de o sare... le-am aşezat* p l a t a *lor să fie... trei bani de o sare* M 1757 UR II, 164; *prin acest hrisov hotărâm* p l a t a *şi* ***lefele*** *dascalilor* M 1766 ib. XIV, 188; *fiindcă dascălii şcolii domneşti... trebuie să-şi aibă şi* p l a t a *ostenelelor... adecă* ***leafa*** *ce le este orânduită* ŢR 1803 IR VIII, 436; *să faci o alegere de un protosdascalos...* ***leafa*** *pentru* p l a t a *ostenelelor sale este cu îndestulare rânduită* ŢR 1803 ib. 441; *au avut şcoală... cu dascăli... a căror* p l a t ă *li se urma... să li se orânduiască iarăşi* ***lefi*** *ca şi mai înainte* ŢR 1815 ib. X_A, 390;

– ***leafă/simbrie/plată***: *să se dea* p l a t a *dascălilor de la visterie şi fiindcă visteria are multe... cheltuieli... nu le-a fost viind rând a-şi lua* p l a t a... *au fost găsit cu cale... din venitul mănăstirii să dea* ***lefile*** *dascălilor... părintele mitropolit să împarţă...* ***simbriile*** *dascălilor* ŢR 1763 BUC_2 186, 221;

– *simbrie/plată*: *să împarță dascălilor simbriile... și pentru ca să-și ia plata mai cu lesnire... am hotărât... ca să-și ia* *p l a t a* ȚR 1749 BUC1 299, 392;

– *venit/plată*: *și pentru* *p l a t a* *ostenelei dascălului au lăsat /* răposatul hagiu, biv vel medelnicer / *o făcâie de moară ce este pre moșia... cum și țiganii ce i-a avut... iar dascălul... să-l mulțumească a fi* *p l a t a* *ostenelei sale numai cu venitul ce va ieși din acareturile ce se arată mai sus* ȚR 1804 IR VIII, 443 etc.

Astfel de utilizări paralele ale termenilor referitori la răsplată, și anume utilizarea în mod deliberat a doi sau a trei termeni în a c e l a ș i document în legătură cu recompensarea aceleiași categorii de persoane atestă faptul că termenii respectivi au trăsături comune și, ca urmare, ei pot fi folosiți în anumite situații ca și când s-ar referi la același lucru ori ca și când ar fi simțiți ca fiind echivalenți din punct de vedere semantic.

Această echivalență privește doar utilizările paralele în același document ale termenilor respectivi, căci, de fapt, fiecare termen particularizează – dintr-un anumit punct de vedere – ideea de r e c o m p e n s ă, în funcție de modul în care este considerată aceasta, în speță cine o dă sau cine o primește, conținutul ei, proveniența acestui conținut, achitarea efectivă, ce anume reprezintă recompensa etc.

Întrucât ideea de r e c o m p e n s ă este comună tuturor acestor termeni, ei au putut fi folosiți unul în locul altuia; dar în măsura în care fiecare dintre ei exprimă a l t f e l această idee, respectivii termeni reprezintă forme diferite de recompensare.

Datorită accepțiunilor sale multiple, termenul *plată* „acoperă" sensul tuturor celorlalți termeni, putând fi utilizat pentru a desemna diversele nuanțe ale ideii de r ă s p l a t ă. Dacă termenul *plată* semnifică la modul general orice recompensă sub orice aspect, al acordării, al achitării, al conținutului, al provenienței etc., ceilalți termeni manifestă o tendință de specializare sau sunt specializați sub un anumit aspect. Astfel, termenul ***leafă*** semnifică o recompensă acordată în mod oficial constând dintr-un cuantum fix, periodic... (v. p. 128).

În ce privește termenii ce apar în legătură cu ***plată***, trebuie să precizăm că nu orice ***plată*** este ***leafă***, ***venit*** etc., după cum nici orice ***leafă***, ***venit*** etc., nu reprezintă ***plată***, existând pe lângă contextele comune amintite mai sus numeroase situații în care acești termeni sunt utilizați în mod independent, fapt ce ne-a determinat să îi tratăm în mod separat.

Pe de altă parte, nici exemplele de mai înainte nu sunt toate de același tip. În cazul termenilor desemnând forme de recompensă, cum ar fi ***leafă***, ***simbrie***, se poate vorbi de o utilizare a lui ***plată*** în raport cu acești termeni ca un fel de „dublet stilistic", nu numai ca „echivalent semantic", atunci când se intenționa o variere stilistică. ***Plată*** era folosit în aceste situații mai ales cu referire la ideea de a c h i t a r e a răsplății, deci din punctul de vedere al celui ce o dă.

Termenul ***plată*** se comportă în a doua perioadă într-o oarecare măsură asemănător cu cel de ***venit***, atunci când recompensele desemnate de acești doi termeni pot fi date nu numai de către cel ce angajează, ci și de către diferiți particulari (nu și de către subalterni, ca în cazul termenului ***venit***, v. p. 116). Este vorba de acele situații, puține la număr, în care anumitor categorii de persoane (*dascăl, doctor, gerah, preot* etc.) li se dă voie în mod oficial ori li se interzice să primească de la

particulari şi *plată* ca un fel de răsplată suplimentară sau de taxă în schimbul serviciilor solicitate (v. p. 99, 100, 105). Aceste categorii sunt angajate şi recompensate de către domn în mod o f i c i a l ori de către o comunitate cu *leafă*, cu *plată*, cu *simbrie* sau cu *venit*.

Termenul *plată* nu cuprinde însă şi semnificaţia de „cadou", probabil pentru că răsplata pe care acest termen o desemnează implică aproape întotdeauna ideea de c o n t r a v a l o a r e în achitarea unei munci. Dovadă este distincţia ce se face într-un document din perioada a doua: *să aibă aceşti 4 epitropi fiecare c u n u m e d e d a r, i a r n u p l a t ă,* /s.n./ *câte tal 300 pe fieşcare an* ŢR 1796 IR VI, 725.

Ar fi greşit să se creadă că termenul *plată* îşi pierde în secolul al XVIII-lea calitatea de a desemna o formă de recompensare distinctă. Dar această modalitate de folosire absolută este concurată de celelalte modalităţi de utilizare, cea de determinare (supraordonare) şi cea de dublare a unui alt termen.

Plată devine astfel mai întâi un termen supraordonat şi, ulterior sau poate chiar concomitent, un „dublet stilistic". Menţiunile documentare din a doua perioadă fiind mult mai numeroase ne-au permis o analiză mai amănunţită a evoluţiei termenului *plată*, de unde şi consideraţiile de mai sus privind existenţa celor trei modalităţi caracteristice de utilizare ale acestui cuvânt (deşi nu se poate preciza întotdeauna dacă el denumeşte o formă de răsplată independentă sau dacă este folosit pentru varierea exprimării ori pentru indicarea achitării răsplăţii, cele trei modalităţi de utilizare suprapunându-se adesea).

Cu valoare stilistică (în scopul de a varia exprimarea) pot fi considerate şi acele utilizări ale altor termeni (de ex. *leafă, simbrie*) în exemplele în care în acelaşi document, aceeaşi categorie de persoane este atestată ca primind o formă de răsplată denumită în aceste două feluri. În măsura în care, aşa cum am arătat, aceeaşi idee de r e c o m p e n s ă poate fi privită din mai multe puncte de vedere, ea este exprimată prin mai mulţi termeni, termeni care, având trăsături comune, pot fi folosiţi unul în locul celuilalt. Lipsa unor distincţii clare între termenii în discuţie în perioada cercetată împiedică însă o delimitare exactă a lor.

Tripla calitate a termenului *plată* în ce priveşte modul în care acesta poate fi întrebuinţat, precum şi dubla accepţiune în ce priveşte conţinutul recompensei pe care o desemnează (achitarea *cu* sau *fără bani*), fac ca *plată* să nu poată fi considerat un termen specializat pentru a denumi o răsplată a muncii.

Datorită sensului său foarte general, *plată* nu era un termen capabil să precizeze prin el însuşi, să exprime singur în mod clar, la fel ca ceilalţi termeni o a n u m i t ă formă de recompensă, ci orice fel de recompensă. Din acest motiv, nevoia unei dezambiguizări s-a simţit încă de la început, caracterul echivoc al termenului *plată* impunând prezenţa unor determinări, fie că se recurgea la un determinant care preciza natura *plăţii* (bani sau altceva), fie că termenul *plată* era alăturat altora ce exprimau în mod specializat anumite forme de răsplată (*leafă, simbrie, venit* etc.).

Astfel de precizări devin probabil necesare atunci când şi alţi termeni apar în câmpul semantic al recompensării muncii. Căci nu ar fi întru totul hazardat, ţinând cont de cronologia diverselor influenţe suferite de limba română, să emitem ipoteza conform căreia *plată*, ca termen folosit pentru a exprima ideea de r ă s p l a t ă îi precedă pe ceilalţi, nu şi pe *venit*, deşi este atestat ulterior altor

termeni înregistraţi tot în prima perioadă: *leafă, simbrie, nafaca* etc. (v. p. 1). Nu se poate afirma că aceşti termeni s-ar fi desprins dintr-un termen iniţial sau general (*plată* sau oricare altul), dar pe măsură ce alţi termeni apar în câmpul recompensării muncii sfera de utilizare a termenului *plată* se restrânge datorită concurenţei celorlalţi termeni. El ajunge să fie din ce în ce mai rar folosit (nu şi în perioada cercetată) pentru a desemna o formă de recompensă distinctă, deşi acest termen îşi păstrează până astăzi (mai ales în limbajul curent) aceleaşi accepţiuni multiple rezultate din aceleaşi caracteristici de utilizare ca cele din epoca studiată.

Toate aceste considerente conferă termenului *plată* un statut aparte, motiv pentru care am început descrierea termenilor desemnând răsplata muncii prin prezentarea lui.

La sfârşitul observaţiilor de mai sus, ţinem să precizăm că ne-am ocupat în acest capitol de acele contexte în care termenul *plată* desemnează o formă specifică, distinctă, de recompensare, nu numai pentru că acestea constituie întrebuinţările lui cele mai frecvente în ambele perioade, dar şi datorită faptului că acest statut autonom justifică includerea lui *plată* în seria termenilor denumind răsplata muncii. Totodată, am reţinut şi acele exemple în care se întâlneşte verbul *a plăti* folosit în mod absolut considerând că ele implică şi termenul *plată*, cf. exprimări de tipul *plăti plată*, întâlnite în epocă.

În ce priveşte exprimările de tipul *plăti leafă, simbrie* etc. sau *plata lefii, simbriei* etc., am considerat că este vorba de *leafă, simbrie* etc. şi nu de *plată* în aceste contexte, deoarece aceştia reprezintă termenii de bază ai sintagmei (*plată* semnificând actul p l ă t i r i i, al a c h i t ă r i i, pentru oricare dintre aceste forme de răsplată). În mod similar am procedat şi cu acele sintagme în care se menţionează că se *plătesc* recompensele fără bani.

*

Din cercetarea materialului existent pentru *prima perioadă* (provenind din toate cele trei regiuni, mai rar din Transilvania), se observă că termenul *plată* desemnează o recompensă acordată unor categorii de persoane (în majoritate) angajate în mod temporar sau ocazional şi, probabil din astfel de motive, nu este întâmplător faptul că această recompensă apare încă de la început şi în mod special, în legătură cu **meşteşugurile**. Deşi acest grup este comun tuturor termenilor atestaţi în prima perioadă (cu excepţia lui *venit*), categoriile aparţinând acestui grup ce apar menţionate în condica de venituri şi de cheltuieli a vistieriei din timpul lui Constantin Brâncoveanu ca fiind răsplătite în mai multe feluri nu se suprapun decât foarte rar, şi anume *meşter* pentru *leafă, simbrie* şi *plată*, iar *salahor* şi *ţigan* pentru *simbrie* şi *plată*.

Condica vistieriei prezintă interes şi din alt punct de vedere. Deoarece în cuprinsul ei sunt atestate categorii angajate la curtea domnească şi remunerate în diferite moduri, condica oferă posibilitatea unei comparaţii între termenii respectivi. Astfel, cei recompensaţi cu *leafă* sau cu *simbrie* nu sunt aceiaşi cu cei care primesc *plată*, fiind vorba în general de categorii deosebite.

Mai mult chiar, despre *leafă* sau despre *simbrie* se menţionează în textul documentului că sunt *d a t e* sau *t r i m i s e* / cf. *513 tal s-au dat... pentru lefile slujitorilor* ŢR 1694 CV 8; *1000 tal s-au trimis... pentru lefile meşterilor cetăţii*

ŢR 1700 CV 549; *500 tal s-au dat lui..., doftorul cel mare, **simbria*** 1694 ib. 9; *1500 tal s-au trimis la jupânul Ianache pentru **simbria** lui* 1700 ib. 524/ şi nu ***plătite***, situaţiile când verbul ***a plăti*** este folosit în legătură cu *leafă* sau cu ***simbrie*** sunt rare şi, de fiecare dată, acesta nu apare singur, ci alături de verbul *a da*, v. p. 69.

Observaţia de mai sus dovedeşte şi altceva, şi anume faptul că ***plată*** (sau *a plăti*) era considerată formă de remunerare distinctă şi se acorda cu predilecţie acelor categorii la care se apela în mod ocazional pentru efectuarea unor anumite munci sau servicii de durată relativ scurtă. În schimb, cei care primesc *leafă* ori ***simbrie*** sunt angajaţi în mod permanent, stabil, fix, regulat, prestând munci de durată mai mare sau cu caracter iterativ.

Pentru ilustrarea acestor idei, exemplele din condică de categorii angajate în mod o f i c i a l şi aparţinând **meşteşugurilor** sunt sugestive. Astfel, Brâncoveanu avea la curte meşteşugari, mai ales de origine străină, a căror angajare este de presupus că avea caracter s t a b i l, r e g u l a t, din moment ce sunt menţionaţi periodic în socotelile vistieriei, adesea fără a se indica în ce anume consta munca lor. Aceştia erau răsplătiţi cu ***simbrie*** (*bucătarul, gerahul, sofagiul*[16], *trâmbiţaşul, tunarul,* nemţi, greci sau francezi) şi, într-un caz, cu *leafă* (*meşterii cetăţii*).

Meşteşugarii remuneraţi cu ***plată,*** români, mai rar străini, apar semnalaţi în legătură cu efectuarea, la un moment dat, a unor activităţi totdeauna specificate, deci atunci când angajarea avea un caracter p r o v i z o r i u, o c a z i o n a l, de ex.: *argat: 419 tal s-au dat... de au **plătit** meşterilor şi ~ carii au lucrat la casele domneşti* ŢR 1694 CV 39; *cărămidar*: v. p i e t r a r; *meşter: 600 tal s-au dat la 3 armeni ~ ce au venit de la Ţarigrad de au lucrat la baie* ŢR 1694 CV 38; *pietrar: 122 tal s-au dat **plata** ~ ce au lucrat pietrele la curtea domnească de la Târgoviştii şi la zidari şi la cărămidari* 1696 ib. 231; *zidar*: v. p i e t r a r.

În legătură cu obligaţiile faţă de Poartă apar adesea menţionaţi în condică *salahori* (a căror origine etnică nu este indicată): *5581 tal s-au dat la... căpitanu de la Cerneţi de au **plătit** la 600 de ~ ce au slujit* ŢR 1699 CV 485; *800 tal s-au trimis la... aga pentru **plata** a 200 de ~* 1700 ib. 546.

În acest sens, reţinem şi o informaţie dintr-o cronică: *orânduindu-se salahori şi cară să meargă să lucreze la cetatea Benderului... fără de **plată** să lucreze la cetate, atât carăle, cât şi oamenii în ferman poruncea* ŢR CM II, 160, precum şi observaţia lui Giurescu: „Domnii trebuie să dea în repetate rânduri salahori pentru repararea cetăţilor turceşti, pentru construirea de drumuri şi poduri" I. ROM III_2, 702.

Caracterul o c a z i o n a l al serviciilor pentru care erau angajaţi cei răsplătiţi cu ***plată*** apare mai clar în corespondenţa lui Brâncoveanu cu Braşovul, exemplele fiind elocvente pentru sensul în care am interpretat angajarea ca având un astfel de caracter. De câte ori avea nevoie, domnul apela la meşterii transilvăneni, comandându-le diferite lucrări, de ex.: *argintar: ~ pentru arginturi* ŢR 1707 SD X, 9, 102; *clopotar: ~ pentru clopot* ib. 6, 98; *meşter: ~ pentru rândul cositoriului* 1698 ib. 10, 63; *~ pentru rândul postavelor* 1707 ib. 15, 71; *pecetar: ~ pentru o peceate la un zanfir* 1698 ib. 5, 96.

---

[16] Cât priveşte categoria *sofagiu* aparţinând la două grupuri (administraţie, meşteşuguri), v. discuţia de la termenii *leafă, nafaca, simbrie* din capitolele respective.

Tocmai din aceste motive, şi anume al tipului de angajare o c a z i o n a l şi chiar special (fiecare angajare se făcea în condiţii diferite faţă de celelalte), activitatea pe care urmează să o presteze cei angajaţi este, cel mai adesea, indicată, notându-se tot felul de amănunte în legătură cu ea.

Din această corespondenţă aflăm şi de o organizare timpurie la vremea aceea, în raport cu celelalte două regiuni, a meşteşugarilor transilvăneni în *ţehuri* [= bresle]. Este vorba de *ţehul meşterilor argintari*, cărora li se face o comandă, pe baza unei angajări „colective": *deci ştim că, numai 1 meşter doi, de vor lucra la arginturile aceastea, să va prelungi zăbavă multă, şi noao ne trebuiesc vasele aceastea până la Paşti, să le avem gata aici... să chemi pre tot ~ ... ca să ia acest argint asupra tuturor, să-l lucreze cu mai mulţi... să le gătească toţi deodată* ŢR 1708 SD 17, 75.

Nu este lipsit de interes să amintim şi faptul că exista obligativitatea respectării unei tocmeli o dată făcute, după cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Brâncoveanu: *pentru rândul cositoriului cum că s-au tocmit câte un zlot ocaua, de aciasta prea multă plată vor să ia dumnealor meşterii, căce preţul cositoriului iaste un taler ocaoa... ce foarte scump iaste, crez... Însă, deaca s-au tocmit aşa, acum n-avem ce face: iat/ă/ că noi am trimis banii cu boiariul nostru, să-i dea* 1698 ib. 10, 63.

În legătură cu **armata**, observăm că ea se compune din aceleaşi categorii la *plată*, ca şi la *leafă* (unele din categorii angajate probabil permanent). În afară de *oaste* şi *slujitor*, ce prezintă atestări din documente diferite pentru cei doi termeni, celelalte categorii sunt indicate în condică ca fiind remunerate în ambele moduri. Această precizare, atunci când se referă la categorii menţionate în acelaşi document, ne sugerează o posibilă întrebuinţare încă de pe acum, dar care va fi frecventă în secolul al XVIII-lea, a lui *plată*, ca „dublet stilistic", pentru celelalte forme de răsplată, de data aceasta, pentru *leafă*.

Activităţile casnice, gospodăreşti cuprind o singură categorie (*argat*) ce ar putea fi repartizată şi în alt grup (**meşteşuguri**), deoarece s-ar părea că are aceleaşi îndeletniciri cu cele ale *meşterilor*, alături de care este citată (v. p. 73).

Angajările la particulari, mai rare în această perioadă, privesc categorii recompensate cu *plată*, ce aparţin grupurilor:

– **meşteşuguri**: *meşter*: *le-au iezit un hălăşteu... pe apa Bogdanei, rusie~* M 1644 IŞT 178; *vărnicer*: *~ care pot face var de piiatră* M 1638 HI, XV, I, 888; *zidar*: *~ să-mi spoiască neşte case* ŢR 1709 SD X, 7, 113;

– **şcoală**: *dăscăliţă muiare*: *~ pentru să o înveaţi carte şi alt meşterşug* M 1646 LUP 172.

Deşi **agricultura, creşterea animalelor** şi **comerţul** reprezintă domenii specifice pentru relaţiile de tip p a r t i c u l a r, unele informaţii din condica vistieriei şi din anatefterul lui Brâncoveanu atestă existenţa şi în aceste două domenii, dar n u m a i în prima perioadă a unor raporturi asemănătoare cu cele de tip o f i c i a l, în legătură cu care însă nu se foloseşte termenul ***leafă***, ci ***simbrie*** sau ***plată***. Nu ştim în ce măsură se poate afirma că este vorba de o angajare propriu-zisă, la stat ori la domn, în cazul unor categorii aparţinând grupurilor de mai sus; un lucru este însă sigur, şi anume: respectivele categorii „intră în relaţie" cu domnul (sau statul) prin intermediul muncii pe care o efectuează, activitatea şi

remunerarea lor făcându-se din dispoziţie domnească. Din primul grup fac parte *mocanii: ~ ce au păzit caii la câmpia Stăneştilor* ŢR 1695 CV 104; *~ ce s-au pus la carăle mocăneşti* 1697 ib. 311, remuneraţi cu ***simbrie***; precum şi *ciobanii: pân/ă/ le vor duce /* oile de sursat / *unde va f/i/ porunca* ŢR 1696 ANAT 279, 469 sau *haidăii: care au mers cu boii la Belgrad* ŢR 1695 CV 118; *~ carii au adus boii du pren judeţe* 1696 ib. 187, răsplătiţi cu ***plată***.

Aceste trei categorii menţionate adesea în condica lui Brâncoveanu, au îndeletniciri care ţin de specificul muncii lor, conform definiţiilor din DA pentru *cioban* „nume colectiv... dat păstorilor de oi, în cele mai multe regiuni, înlocuind pe vechiul p ă c u r a r" şi *haidău* „ servitor însărcinat cu paza vitelor mari, mai ales boi şi vaci, b o u a r, v ă c a r... păzitor la cirezile de vite mari... argat boieresc la vite" sau din DLR pentru *mocan*: „s p e c. cioban din regiunile muntoase", specific ce se integrează sferei relaţiilor agrare şi care ne îndreptăţeşte să le repartizăm în grupul **agricultură, creşterea animalelor** mai degrabă decât în alte grupuri (**meşteşuguri, activităţi casnice, gospodăreşti, administraţie**).

Dacă ţinem cont însă de faptul că *mocanii* au ocupaţii similare cu cele ale altor categorii atestate în condică ca fiind remunerate cu *simbrie* şi aparţinând **meşteşugurilor**: *cărăuşi domneşti de la carăle cu boi* ŢR 1696 CV 215 sau *chirigii carii au mers cu carăle la Belgrad* 1697 ib. 292 şi de faptul că *haidăii* ar putea fi consideraţi un fel de p a z n i c i, categorie inclusă la **administraţie** în veacul al XVIII-lea, observăm că şi *mocanii* şi *ciobanii* şi *haidăii* erau solicitaţi de către domnie pentru o muncă, care are de fapt legătură cu alte sfere de activitate, ei nelucrând propriu-zis în domeniul relaţiilor agrare în sensul strict al acestui termen (chiar dacă provin din acest domeniu). Este posibil ca în cazul unor astfel de categorii, ce aparţin **agriculturii, creşterii animalelor**, să fie vorba de o „detaşare" din domeniul lor specific de activitate în alte domenii, în funcţie de necesităţile domniei sau ale statului la un moment dat.

În ce priveşte **comerţul**, în condica vistieriei este menţionată o anumită persoană, remunerată cu ***plată*** (care, fiind şi „producător" şi „vânzător", ar putea fi repartizată în două grupuri: **comerţ** şi **meşteşuguri**): *jidovul care face silitra pentru iarba de puşcă* 1699 ib. 500, cf. şi alte atestări când aceeaşi persoană, despre care aflăm că avea o îndeletnicire denumită anume, este retribuită cu *bani*: *64 1/2 tal s-au dat la jidovul silitrariul pentru iarba de puşcă ce s-au luat de la el* ib. 497.

În legătură cu exemplele de mai sus se ridică o problemă similară ca în cazul categoriilor *cioban, haidău* şi *mocan*, deoarece nu credem că se poate vorbi pe baza unei singure situaţii, şi aceea nesigure, despre existenţa unor relaţii cu caracter o f i c i a l, nici în sfera **comerţului**, în speţă de o angajare la stat (sau la domn).

Şi alte categorii menţionate în condica sau în corespondenţa lui Brâncoveanu sunt în situaţia *silitrariului jidov* şi ar putea fi incluse în cele două grupuri: **meşteşuguri** şi **comerţ**, dacă avem în vedere ocupaţiile lor (aşa cum apar în definiţiile cuvintelor care desemnează respectivele categorii) sau atestările acestor categorii din secolul al XVIII-lea, de ex.: *argintar, brutar, cărămidar, clopotar, lumânărar* (angajaţi de domn) şi *vărnicer* (angajat de un particular), deşi documentele din prima perioadă nu justifică întotdeauna această posibilă repartizare.

Referitor la acest grup recompensabil (**comerț**), trebuie să precizăm că am reținut pentru analiza noastră numai o parte din relațiile de muncă manifestate în acest domeniu de activitate, deoarece nu am luat în considerație acele categorii de persoane, de ex.: *băcan, negustor, negutător* etc., care se ocupau de achiziționarea și de vânzarea produselor executate de alții și al căror „câștig" consta din câștigul muncii altora și în cazul cărora nu se poate vorbi de o angajare și de o r e c o m p e n s a r e în sensul în care am înțeles noi acest termen. Ne vom referi în schimb la acele categorii care doar lucrau în sfera comerțului, prin simplul fapt că erau angajați în cadrul unor bresle sau companii, ori la câte un negustor (*jupân*).

Două au fost în special motivele care ne-au determinat această opțiune:

– atât existența în acea vreme a unor categorii de meșteșugari care își vând produsele muncii lor (și care ar putea constitui chiar și un grup aparte **meșteșuguri** și **comerț**, cu atât mai mult cu cât apar răsplătiți în diferite moduri), cât și

– existența unei organizări a negustorilor, similare cu cea a meșteșugarilor, care cuprinde categorii angajate într-o prăvălie (boltă) și care muncesc în schimbul unei răsplăți (cel mai adesea *simbrie*, rar *plată*). Astfel de categorii (*calfă, fecior, slugă, ucenic* etc.), lucrează în sfera **comerțului**, dar nu ca vânzători și nici totdeauna ca producători. Ele vor fi repartizate în secolul al XVIII-lea și în alte grupuri: **activități casnice, gospodărești** sau **meșteșuguri** .

Totodată, această organizare în bresle a negustorilor presupune și existența unor categorii cu funcții de conducere, deci având atribuții multiple ce permit includerea acestor categorii în mai multe grupuri (**administrație, comerț, meșteșuguri**).

VENIT

Alături de termenul *plată*, dar din cu totul alte motive, cel de *venit* are o poziție specială între termenii referitori la răsplata muncii.

Pe de o parte, încă de la început, *venit* nu pare să fi avut statutul unui termen de sine stătător, independent de alți termeni. Atâta timp cât, așa cum rezultă din cercetarea documentelor, o serie întreagă de dări, taxe, amenzi, cadouri obligatorii, cote-părți, servicii, munci, avantaje etc.[17] sau chiar de alte forme de răsplată constituie integral ori parțial (surse de) *venit(uri)* pentru anumite categorii de persoane, în speță *dregătorii*, termenul *venit* (la fel ca și termenul *irat*), semnifică o recompensă al cărei conținut nu reprezintă un t o t individualizat, ca în cazul celorlalți termeni desemnând răsplata, ci un c o m p u s complex și eterogen format din una sau din mai multe părți componente (respectivele dări, taxe etc. ori forme de răsplată).

Din acest motiv, în cazul termenului *venit* nu se poate vorbi de un c o n ț i n u t reprezentat de o sumă de bani sau de altceva în natură dinainte stabilite și date drept răsplată, ca în cazul termenului *plată* ori al altor termeni denumind diversele forme de răsplată propriu-zise. Cel mai adesea, ceea ce reprezintă ca î n t r e g recompensa pe care cineva are d r e p t u l să o primească ca *venit* nu intră inițial

---

[17] Pentru simplificare, citarea acestor surse de câștig se va face astfel: dări, taxe etc.

în vederile sau în calculul celui ce acordă acest drept, ci rezultă în final din însumarea a ceea ce provine din diferitele părţi constituente. Ca urmare, în documente se menţionează adesea forma de plural a termenului (*venituri*), în legătură cu ceea ce primeşte o singură categorie de persoane (în acest sens, v. consideraţiile din capitolul despre FONDURI, p. 196).

Iar din moment ce conţinutul recompensei pe care o desemnează *venit* este format din părţi componente, urmează că acest termen trebuie să fie raportat la termenii ce denumesc aceste părţi constituente. De aceea, definirea termenului *venit* nu se poate face, în perioada studiată de noi, d e c â t p r i n r a p o r t a r e la toţi aceşti termeni şi nu printr-o simplă referire la o semnificaţie anumită, ca în cazul celorlalţi termeni desemnând răsplata muncii.

Această observaţie ar putea avea legătură cu sensul etimonului termenului *venit*. Fiind un derivat verbal de la verbul **veni** (< lat. **venire**), *venit* semnifică tot ceea ce provine drept câştig din orice sursă şi, ca urmare, trebuie raportat la orice reprezintă o sursă de câştig.

Pe de altă parte, într-o primă fază de organizare a statului termenul *venit* ar fi trebuit să-i preceadă sau să fie concomitent cu alţii (*leafă, simbrie, plată*), c a t e r m e n d e s e m n â n d o a n u m i t ă m o d a l i t a t e d e r e c o m p e n s a r e pentru aceiaşi *dregători*, căci modalitatea în sine corespunzătoare ideii de v e n i t exista, chiar dacă nu era denumită astfel[18].

În măsura în care aceşti dregători sunt tot aşa de vechi ca şi statul (ca instituţie), căci „nu se poate concepe o formaţie politică fără un aparat *administrativ* pentru încasarea dărilor şi executarea hotărârilor luate, *judecătoresc* pentru împărţirea dreptăţii şi un aparat *militar* pentru asigurarea ordinei interne şi externe (Giurescu, I. ROM II_1, 375), problema recompensării *dregătorilor* trebuie să se fi pus cu siguranţă încă de la început[19].

Cronicarul Grigore Ureche atribuie lui Alexandru cel Bun înfiinţarea tuturor *boieriilor* ce existau pe la sfârşitul secolului al XV-lea (cf. Bogdan, 0 27), dar ele trebuie să fi fost cu mult mai vechi: „Cel puţin aceste mari dregătorii /logofăt, vornic, vistiernic, stolnic, paharnic, postelnic, comis – n.n./ au trebuit să existe de la început. Ele corespundeau nevoilor elementare ale organizaţiei de stat şi ale Domnului, personificarea acestui stat. Sunt dregătoriile sau funcţiile care se întâlnesc şi în apus, la originea statelor germanice, precum şi în Ungaria" Giurescu, I. ROM II_1, 376 sau „În administraţia ţării, Domnul era ajutat de *dregători*. Sub acest nume generic se înţelegeau funcţionarii sau slujbaşii de toate gradele începând cu cei mari, de la curtea domnească şi isprăvind cu cei mici, din sate... În limba română, se mai întrebuinţau pentru a designa pe dregători, şi numirile de *boieri*, acest termen privind în special pe cei mari, şi *slugi domneşti*, dat de preferinţă micilor dregători" ib. 375.

Pentru a înţelege mai bine statutul categoriilor *boier* şi *dregător*, precum şi raportul dintre ele în întreaga perioadă cercetată de noi, redăm pe larg punctul de vedere al istoricului Giurescu:

---

[18] Chiar şi etimologic, termenul *venit* ar trebui să-i preceadă pe ceilalţi. El este atestat încă din secolul al XV-lea în documente slavone, v. DLR s.v., dar numai în legătură cu *venitul* rezultat în urma acordării unor danii.

[19] Aşa cum s-a pus şi problema răsplătirii personalului din armată, v. consideraţiile de la termenul *leafă*, p. 83-85.

„În primele veacuri ale vieţii noastre de stat, criteriul fundamental al nobleţei a fost *stăpânirea pământului*: era boier cine avea moşie, indiferent de suprafaţa acesteia. De aceea erau boieri nu numai deţinătorii de mii de fălci şi de sate întregi, dar şi moşnenii sau răzeşii care stăpâneau în devălmăşie un singur sat. Evident, tot boieri, şi foarte însemnaţi încă, erau şi dregătorii domneşti, aceia care administrau ţara, care strângeau dările, împărţeau dreptatea şi conduceau oştirea. Accentul principal cade totuşi, în epoca veche, asupra nobleţei teritoriale, asupra stăpânilor de moşii. Cu cât trece timpul însă, cu cât organismul de stat devine mai complex, cu cât sarcinile fiscale cresc, în legătură, în primul rând, cu accentuarea suzeranităţii turceşti, cu atât însemnătatea dregătorilor sporeşte. Bucurându-se de favoarea domnească, de scutiri de dări şi de veniturile legate de slujbele ce îndeplinesc, ei ajung *bogaţi*, posesori nu numai de numeroase moşii şi de aşezări frumoase... dar şi de capital mobiliar, de *bani*. Dregătoria devine o ţintă din ce în ce mai râvnită, un adevărat titlu de nobleţe, care întunecă tot mai mult pe celălalt. Cine a fost dregător poartă titlul respectiv, precedat de particula *biv*, toată viaţa;... urmaşii pun preţ pe faptul că se trag dintr-un dregător; ei ţin la titlul de *mazili* care se dă acestor scoborâtori, fără dregătorii, ai foştilor demnitari. *Apariţia acestei categorii sociale a mazililor este un semn netăgăduit de importanţa tot mai mare pe care o ia dregătoria ca criteriu de nobleţe*... Pe vremea lui Dimitrie Cantemir / 1716 – n.n. /, criteriul nobleţei îl formează deopotrivă slujba ca şi moşia: împărţirea pe care o dă învăţatul domn boierimii moldovene – dregători, curteni, călăraşi, răzăşi – ţine seamă de ambele. Din faptul însă că el înclină totuşi să considere pe răzeşi «mai degrabă ca ţărani liberi decât ca boieri»... rezultă că cel de al doilea criteriu pierduse din valoare, că stăpânirea pământului nu mai era suficientă, *în toate cazurile*, pentru a conferi calitatea de boier.

Sub Constantin Mavrocordat evoluţia în acest sens e terminată: boieri sunt numai aceia care deţin sau au deţinut slujbe. Împărţirea pe care o dă domnul boierimii ţine seamă *exclusiv* de acest criteriu... Constantin Mavrocordat, prin reforma sa din 1739, împarte pe boieri sau dregători – termenii au devenit acum sinonimi – în două mari categorii: I) *Boierii mari sau veliţii*, nouăsprezece la număr, de la ban până la clucerul de arie inclusiv, urmaşii acestora se numesc *neamuri*. II) *Boierii de clasa a doua*, cuprinzând restul dregătorilor; urmaşii lor se numesc *mazili*. Potrivit acestei împărţiri se acordă scutirile fiscale“ I. ROM III_2, 478.

Acelaşi istoric observă şi faptul că: „spre sfârşitul epocei fanariote, cu prilejul alcătuirii codicelui de legi a lui Caragea, se încearcă a se introduce în acest codice definiţiile diferitelor categorii de nobili şi scutirile fiscale respective. Criteriul rămânea tot slujba domnească; se preciza însă că *boieri* erau cei numiţi cu *caftan domnesc* într-o dregătorie, iar *boiernaşi* cei numiţi cu *carte domnească*“ id. ib. 713-719.

Dacă problema răsplătirii acestor *boieri-dregători* s-a pus încă de la începutul organizării statale, ideea de v e n i t pentru ceea ce reprezenta câştigul *boierilor-dregători* t r e b u i e să fi existat anterior atestării termenului *venit*, deşi din documente nu rezultă cât de vechi erau *veniturile*[20] acestora.

[20] Istoricii folosesc termenul *venit*, indiferent de perioadă fie utilizând acest termen în mod generic, deoarece el nu apare în texte decât mai târziu, fie extrapolând date ulterioare pentru o epocă anterioară.

Aceasta cu atât mai mult cu cât respectivii termeni ce desemnează dările, taxele etc. care formează *venitul* ca răsplată sunt şi ei în mare parte anteriori termenului *venit* (unii dintre ei fiind chiar atestaţi înaintea acestuia), întrucât dările, taxele etc., ca şi modalitatea în sine de recompensare, pe baza unei legiferări oficiale, prin utilizarea acestora drept surse de câştig şi/sau de *venit* trebuie să fi fost anterioare, dacă nu simultane cu ideea de v e n i t.

Faptul că termenul *venit* nu a fost folosit încă de la început în documente în legătură cu recompensa reprezentată de câştigul provenit din dări, taxe etc. (sau cel puţin nu am întâlnit foarte timpuriu acest termen utilizat astfel), surprinde dacă ne gândim că ideea de v e n i t în legătură cu câştigul provenit din *danii* exista.

La fel cum se acorda dreptul de a beneficia (dispune) de o sursă de câştig reprezentată de o dare, taxă etc., în mod similar se acorda dreptul de a beneficia de o sursă de câştig reprezentată de o d a n i e (ceea ce provine sau rezultă în urma acordării de către domnie a oricărui avantaj, constituind în sens larg *dania*). În acest caz, conţinutul recompensei desemnate prin termenul *venit* este reprezentat de ceea ce „produce“ respectiva d a n i e.

Am putea considera că această idee de v e n i t era subînţeleasă în cazul folosirii termenilor desemnând dările, taxele etc. ca surse de câştig. Astfel ar fi fost de aşteptat să existe un termen generic care lipsea (poate chiar termenul *venit* sau altul), mai ales că atunci când cuvântul *venit* începe să fie atestat, frecvent şi constant, în documentele din secolul al XVIII-lea în legătură cu ceea ce reprezintă recompensa unor anumite categorii de persoane, din modul cum acest termen este întrebuinţat reiese că are statutul unui termen generic (în raport însă n u m a i cu termenii ce reprezintă părţile constituente ale recompensei pe care o desemnează).

Această calitate ce îl apropie, dar îl şi deosebeşte de ***plată*** (celălalt termen considerat generic, în raport însă cu t o ţ i termenii ce fac parte din câmpul semantic al recompensării muncii), rezultă din modul în care cuvântul *venit* a fost întrebuinţat încă de la început graţie semnificaţiei lui foarte generale.

Caracterul de termen generic în cazul lui *venit* priveşte – credem – conţinutul eterogen şi complicat al recompensei pe care o desemnează, precum şi generalizarea în secolul al XVIII-lea a acestei recompense ca modalitate specifică de răsplătire a unor categorii de persoane (*dregătorii*).

Faptul că termenul *venit* reprezintă în perioada cercetată o recompensă de natură specială, compusă din părţi constituente diferite (dări, taxe etc., dar şi alte forme de răsplată), conferă lui *venit* statutul unui t e r m e n d e l e g ă t u r ă: nu numai între două serii, două categorii de termeni (termenii ce desemnează dările, taxele etc. şi termenii ce denumesc formele de răsplată), ci de fapt între două modalităţi de recompensare (v. INTRODUCERE, p. XX), exprimate prin aceste două serii de termeni, ambele modalităţi coexistând doar în cazul termenului *venit*.

Termenul *venit* (*venitul* ca răsplată) face astfel legătura, trecerea de la mai vechile modalităţi de recompensare, când recompensarea se făcea prin acordarea d r e p t u l u i de a reţine (primi) în beneficiul personal, ca răsplată, o dare, o taxă etc. şi mai noile modalităţi, când se introduce un nou sistem de retribuire corespunzător noii idei de s a l a r i z a r e, sistem care constă în acordarea unei anumite forme de răsplată, în speţă, *leafă*.

De altfel, raporturile dintre cei doi termeni, *venit* şi *leafă*, ilustrate îndeosebi prin modul de recompensare a *dregătorilor* vor fi înfăţişate pe larg în perioada a doua, întrucât prezintă un interes deosebit pentru lucrarea noastră.

În calitate de termen de legătură, s-ar putea ca tocmai *venit* să fi fost termenul care a facilitat antrenarea în câmpul semantic al recompensării muncii a acelor termeni ce nu au legătură directă cu ideea de r ă s p l a t ă şi care desemnează dările, taxele etc. Ipoteza ar putea părea hazardată, întrucât nu se poate susţine preexistenţa sau concomitenţa documentară a termenului *venit* (poate cel mult a ideii de v e n i t) în raport cu termenii reprezentând dările, taxele etc., ci doar a folosirii acestor dări, taxe etc. ca surse de câştig, indiferent de ideea sau de denumirea de v e n i t.

Atâta timp cât termenul *venit* semnifică ideea de c â ş t i g la modul general, răsplata pe care acest termen o desemnează poate fi constituită din o r i c e are sau poate avea legătură cu ideea de c â ş t i g. Iar din moment ce orice dare, taxă etc. poate reprezenta în principiu o sursă de câştig, această sursă de câştig poate constitui şi (o sursă de) *venit*, dat fiind modul în care a fost iniţial concepută recompensa denumită prin termenul *venit*. Trebuie precizat însă faptul că orice dare, taxă etc. d e v i n e o sursă de câştig n u m a i atunci când se legiferează dreptul de a beneficia (de a încasa în folos propriu) respectiva dare, taxă etc. – sursa de câştig devenind astfel şi o s u r s ă d e r e c o m p e n s a r e din punctul de vedere al celui ce are dreptul să beneficieze de ea (anumite categorii de persoane în legătură cu anumite surse de câştig).

Indiferent din ce ar fi alcătuit conţinutul acestei recompense, termenul *venit* reprezintă un termen ce denumeşte o a n u m i t ă formă de recompensă, motiv pentru care acest termen a fost inclus în seria termenilor desemnând răsplata muncii. Capacitatea acestui termen de a atrage sub denumirea generică de *venit* tot ceea ce reprezintă o sursă de câştig, explică modul în care termenii ce desemnează diferitele dări, taxe etc. se deplasează din alte zone semantice în sfera răsplătirii muncii. Aceşti termeni ajung să fie utilizaţi în documente în legătură cu anumite categorii de persoane în momentul când respectivele dări, taxe etc. reprezintă surse de recompensare a acestora, surse denumite sau nu în texte (surse de) *venit*. Dar dacă orice dare, taxă etc. constituie o sursă de câştig, nu orice dare, taxă etc. reprezintă şi o sursă de *venit*.

Există dări, taxe etc., despre care n u se menţionează în documente că fac parte din *venitul* ca răsplată (deşi s-ar putea să fie vorba de *venit* şi în unele situaţii în care acest termen nu apare în text). În acest caz, termenii ce desemnează respectivele dări, taxe etc. vor fi trataţi separat de termenul *venit* de ex.: ***adet, bacşiş, baston, bărbânţă, brudină, cheia bisericii, chirie, ciubote, colac, curuncă/ curupcă, dar, dicheomă, geremea, hatalm, herâie, ispaşă, mear, mită/mâzdă, pensie/pension, peşcheş, premion, ruşfet, sărindar, taxă, telalâc, treapăd, tringhelt, tult.***

Pe de altă parte, există şi dări, taxe etc., despre care se menţionează în documente că fac parte din *venitul* ca răsplată, putând constitui fie integral, fie parţial, conţinutul recompensei desemnate prin termenul *venit*. În acest caz, termenii respectivi ar trebui să fie trataţi împreună cu *venit*, dar am preferat să-i tratăm şi pe aceştia separat, deoarece majoritatea acestor termeni, menţionaţi în u n e l e

documente ca reprezentând *venitul* ca răsplată, sunt atestaţi în alte documente în mod independent de termenul *venit*, şi anume ca simple surse de câştig de sine stătătoare (fără a se specifica în texte că ele constituie *venit*). Este vorba de acei termeni desemnând acele dări, taxe etc., ce constituie conţinutul recompensei denumite prin termenul *venit*:

– fie în întregime, ca în cazul termenilor: ***avaet, branişte, butărit, camănă/căminărie/căminărit, ciohodărit, cotărit, desetină, filodorimă, folărit, gărdurărit, gloabă, grămăticie, mortasipie, păhărnicie, părpăr/părpărit, plocon, pogonărit, săpunărit, solărie/solărit, stărostie, şugubină, tahmis, vamă, vădrărit, vornicie, zeciuială,***

– fie în parte (împreună cu alte forme de răsplată sau cu alte dări, taxe etc.), ca în cazul termenilor: ***alăm, avaet, bour, camănă, cărăuşie, cotărit, cuniţă, dar, desetină, dijmărit, filotimon, gloabă, goştină, gros, huzmet, împlineală, întreială, mortasipie, ocnă, oierit, ort stărostesc, păhărnicie, pârcălăbie, pecete agească, plocon, pripas, răsură, rusumat, solărie/ solărit, stărostie, taxă, ugeret, uşur, vamă, vădrărit, vinărici, zeciuială.***

În ambele cazuri, recompensa constituită din aceste dări, taxe etc. şi denumită prin termenul *venit* poate fi asociată la rândul ei cu alte forme de răsplată sau surse de câştig desemnate prin alţi termeni.

Situaţiile în care termenul *venit* este înregistrat alături de cel de *irat*, vor fi menţionate în capitolul despre irat, la p. 124, iar raporturile cu termenul *plată* în legătură cu care *venit* apare atestat, au fost amintite în capitolul despre plată, la p. 70.

Am reţinut astfel în lucrare tot ceea ce se specifică în mod expres în documente sub titulatura generală de venit: fie bani, fie orice altceva în natură, indiferent dacă aceşti bani ori acest altceva în natură au sau nu vreo denumire specializată – existând situaţii când o sumă de bani ori ceva în natură necalificate în vreun fel constituie (surse de) *venit*.

*

Informaţiile despre utilizarea termenului *venit*, pe care le deţinem pentru *prima perioadă* (provenind din Ţara Românească şi din Moldova), sunt extrem de reduse şi de neconcludente, dacă ne referim la documentele scrise în limba română şi nu numai. Puţinătatea lor nu a permis istoricilor decât unele observaţii în legătură cu *veniturile dregătorilor* atunci când tratează despre diversele dregătorii. Recompensarea trebuie să fi fost similară în cele două provincii româneşti din moment ce « după cum remarca Miron Costin, în afară de ban şi de hatman „celelate dregătorii (ale Ţ. Rom. şi Mold.) sunt toate cu aceleaşi numiri şi aceleaşi slujbe“, o dovadă certă a unităţii organizării social-politice a celor două ţări surori» Strihan-Stoicescu, IF 173 s.v. *dregător*.

Practic pentru epoca veche nu există ştiri; ele apar abia în secolul al XVII-lea, dar puţinele lucrări care conţin date despre *veniturile boierilor* sunt scrise în limbi străine şi, deşi toţi istoricii se bazează pe ele, nu au putut fi luate în consideraţie pentru istoria vocabularului românesc, de ex.: *Istoria în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească* a lui Miron Costin şi *Descriptio Moldaviae* a lui Dimitrie Cantemir (aceasta din urmă terminată în 1716). Şi în perioada a doua există astfel de lucrări: Cantacuzino, Fotino (v. Bibliografia).

Cele câteva însemnări româneşti atestă existenţa şi circulaţia termenului *venit* utilizat la fel ca în documentele slavone. Cuvântul denumeşte *venitul* rezultat în urma acordării de către domn a unor avantaje (danii) prin m i l u i r e a unor categorii aparţinând **administraţiei** sau **instituţiilor religioase** cu tot *venitul* ce provine din următoarele surse (d a n i a reprezentând tot o sursă de câştig, dar acordarea ei are şi o motivare de natură morală), de ex.:

– *de la ocină cu vadul cu morile cu tot* ***venitul*** *şi cu tot hotarul dupretutindene* pentru *boierin logofăt* ŢR 1618 DIR B III, 204, 230;

– *de la sat* pentru *boier* M 1633 DRH A XXI, 363, 461;

– *de la dijma şi* ***venitul*** *de pe moşia sfintei mănăstiri* pentru *călugăr* ŢR 1703, ap. I. ROM III_2, 723.

Domnul avea de unde milui. Toată ţara era a lui (v. Codrescu, UR XXIII, XIV). Formula cea mai uzitată de întărire a unei proprietăţi şi de acordare a unei imunităţi era: „să-i fie uric cu tot venitul în vecii vecilor şi fiilor lui, nepoţilor, strănepoţilor şi prestrănepoţilor lui", v. Sachelarie, IF 486 s.v. *uric*.

În cazul *dregătorilor*, astfel de privilegii privesc recompensarea oficială a unor servicii aduse domnului sau ţării „pentru slujba dreptă şi credincioasă", nefiind de fapt o răsplată dată pe baza unei angajări în muncă, ci oferirea unei favori. «D./regătorii/ până în sec. 18.:. erau răsplătiţi cu „mila" domnească prin danii de ocine, scutiri de dări sau concedarea unor venituri domneşti» Strihan-Stoicescu, ib. 174 s.v. *dregător*. Despre concedarea unor venituri domneşti nu avem însă ştiri până în secolul al XVIII-lea decât din lucrările scrise în limbi străine.

Tot de un avantaj este vorba şi în situaţiile referitoare la **instituţiile religioase**, care au beneficiat dintotdeauna de atenţia domnilor, de ex.: /Brâncoveanu/ *au zidit* / biserică / *făcutu-i-au... odăjdii şi... odoară... şi cu alte lucruri şi* ***venituri*** *o au înzestrat* ŢR CM II, 259.

Singura informaţie din prima perioadă semnificativă pentru utilizarea termenului *venit* în epocă şi mai ales revelatoare pentru evoluţia lui ulterioară este cea privitoare la *venitul* ca recompensă în legătură cu o anumită dregătorie:

/carte de pârcălăbia Râmnicului şi Buzăului/ *slugilor Domnii meale, pârcălabilor de la târgul Râmnicului şi Buzăului... s(ă) fie volnici cu această carte... de s(ă) ţiia pârcălăbiia dentru aceste târguri împreun(ă) şi cu ceale 12 sate denprejurul târgului şi cu judecata lor. Să ia vamă de la tot omul ori cine ce feal de bucate ar vende den toate să ia dup(ă) obiceai... Iar căpitanul care ar fi, au alţi dregători domneşti, nimic să nu s(ă) amestece în* ***venitul*** *pârcălăbiei, nici în judecata lor, fără cât numai pârcălabii să-i judece* ŢR 1695 ANAT 1, 366. Documentul conţine şi dispoziţii şi reglementări în privinţa evitării abuzurilor: *iar carii den căpetenii s-ar amesteca în* ***venitul*** *pârcălăbii, unii ca aceia bine să ştie că rea scârbă şi certare va petreace de către Domniia mea* ib.

Deşi scrise în a doua perioadă, ştirile despre termenul *venit* din cronica lui Neculce referitoare la prima perioadă prezintă interes, fiind similare din punctul de vedere al utilizării acestui termen cu informaţia din anatefter:

/ Cantemir / *l-au pus pre... vel ban şi de atunce se aşază această boierie cu temei în Moldova... dupre cum le fusăse alte boierii aşa şede şi cu băniea la Divan; iar de aici înainte s-au aşezat rândul după spătarul cel mare şi i s-au făcut şi* ***venit*** *boieriei* M LET II, 313; *vama Ocnei şi altor târguri să fie* ***venitul*** *domnilor* ib. 337.

LEAFĂ

Cea mai veche semnalare pe care am întâlnit-o despre termenul *leafă* – care este totodată şi cea mai veche atestare privitoare la un termen de răsplată[21] – ca şi majoritatea celorlalte menţiuni (provenind din toate cele trei regiuni, extrem de rar din Transilvania) se referă la personalul din **armată** (45 de categorii din totalul de 58, raportul fiind covârşitor faţă de celelalte grupuri).

Faptul nu este surprinzător dacă se are în vedere etimologia cuvântului, despre care dicţionarele afirmă că provine din tc. **ülefé** sau **ölefé** (cf. DA), cuvânt ce desemnează „salariu care se dădea în vremea ienicerilor" (cf. Ali Mehmet Ağakay, TS, care înregistrează termenul în forma **ulûfe**). Păstrând sensul etimonului, cuvântul *leafă* este folosit iniţial, în limba română, pentru sfera militară. Cele câteva excepţii de la această utilizare servesc la înţelegerea modului în care termenul s-a deplasat, încă de timpuriu, spre alte sectoare ale vieţii sociale, începând cu zonele limitrofe ale domeniului militar, reprezentate de categorii de angajaţi ce aveau alte îndeletniciri, ţinând de **meşteşuguri**, dar care deserveau, într-un anumit fel, **armata**: *vracii* şi *croitorii*, de pe lângă oastea lui Mihai Viteazul – ŢR 1599 D. ROM XXIX, 123; *mehterii* (muzicanţi într-o fanfară militară – cf. DLR, deci: muzică militară) atestaţi alături de *mutafaracale* şi *beşlii* ŢR 1694 CV 37; *meşterii cetăţii Belgrad*, funcţionând probabil în cadrul armatei de acolo 1700 ib. 549.

Informaţiile referitoare la *leafă* provenite din condica vistieriei privesc, în cea mai mare parte, tot pe cei din armată (16 categorii din 20 menţionate), dar observăm că această răsplată se poate acorda şi unor persoane din afara domeniului militar.

În acest sens, prezintă interes raporturile dintre *leafă* şi: *cântăreţ, pisar, sofagiu* – categorii care nu au legătură directă cu **armata** (deoarece aparţin altor grupuri: **administraţie, instituţii religioase**[22]), dar presupuse a fi angajate la curtea domnească, din moment ce figurează în socotelile vistieriei. Dintre aceste trei categorii, *cântăreţ* şi *sofagiu* sunt înregistraţi în condică ca fiind remuneraţi în mai multe feluri, *cântăreţ* cu două forme de răsplată, iar *sofagiu* cu trei, poate tocmai datorită procesului de extensiune a utilizării lui *leafă*. Un anume Stavrino, *cântăreţ* şi *dascăl*, apare retribuit mai întâi cu ***simbrie***, în anii 1697 CV 327 şi 1698 ib. 364, iar în 1700 cu *leafă* ib. 508. *Sofagiul* este răsplătit cu ***simbrie*** în 1698 ib. 426, cu *nafaca* în 1699 ib. 433 şi cu *leafă* 1700 ib. 540.

Cât despre *sofagiu*, acesta prezintă interes şi din alt punct de vedere. Dicţionarele îl glosează „slujbaş la curtea domnească din ţările române în e p o c a f a n a r i o t ă /s.n./, care avea grijă de Divanuri şi sofale" – cf. DLR, dar exemplificările se bazează toate pe citate din condica lui Brâncoveanu, deci înainte de fanarioţi! Mai curios este faptul că *sofagiul* nu apare angajat la curtea domnilor fanarioţi (v. condicile domneşti din secolul al XVIII-lea). Conform definiţiei,

---

[21] De remarcat că acest fapt nu reflectă decât înregistrarea cuvintelor în scris în prima perioadă şi nu neapărat circulaţia lor reală în limbă, cu atât mai mult cu cât *simbrie* şi *plată*, semnalaţi ulterior în raport cu *leafă* este posibil să fi pătruns în vocabular înaintea acesuia, cf. etimologiile respectivelor cuvinte.

[22] Este vorba de biserica de la curtea domnească.

categoria *sofagiu* ar putea aparţine **administraţiei**, dar dacă avem în vedere faptul că *sofagiii* erau străini (fie nemţi, fie greci), ca şi alţi meşteşugari de la curtea lui Brâncoveanu, ei ar putea fi repartizaţi (şi) în grupul **meşteşuguri**, fiind mai degrabă meşteri decât simpli slujbaşi.

O altă problemă este legată de efectivul propriu-zis al armatei române. În acea vreme, oştile domnilor erau alcătuite „atât din proprietarii de pământ, mari şi mici", cât şi din „lefegii (ostaşi cu leafă)" recrutaţi în genere dintre străini, v. Giurescu, I. ROM III_2, 740-762. Unele categorii, cum sunt: *cazac, joimir, leah, neamţ, sârb, tătar, ungur,* menţionate ca fiind răsplătite cu *leafă* în acte domneşti şi în cronici, trebuie considerate tocmai în această calitate, şi anume de lefegii, de membri ai unui anumit grup (**armata**).

Din cauza numărului mare de lefegii, unii domni întâmpinau dificultăţi în întreţinerea oştilor. Este cazul lui Mihai Viteazul, despre care aflăm din scrisoarea unor boieri că: *acuma leafă n-are de unde da oştii şi nici aspri nice dentr-o parte nu-i vine, ci acum au slobozitu oştile pren ţeară, deci pre unde află dobitocu sau pâine sau ce voru afla totu iau cu sila* ŢR 1599 D. ROM XVIII, 111 sau al lui Constantin Şerban care: *au chemat pre toţi căpitanii de dorobanţi şi iuzbaşii şi ciauşii vătaşi şi cetaşii, de s-au sfătuit cu dânşii zicându-le: „trebuiaşte... să scoatem din mijlocul nostru pre siimenii sârbi, că nu iaste ţării de nici un folos. Răposatul Mihai-Vodă i-au strâns pentru vrăjmaşul Vasilie-Vodă. Iar eu acum n-am nici un vrăjmaş... iar când vom avea vreun păs de undeva, ne vom apăra... şi mai bine voi da acele lefi siimeneşti voao şi feciorilor voştri*" ŢR CM I, 165.

Referitor la unele categorii menţionate în textele cronicarilor şi care au fost înregistrate de noi ca făcând parte din **armată**, se impune o precizare, şi anume că ele ajung să primească *leafă*, numai în măsura în care devin, în mod ocazional, membri ai unui anumit grup, cum este **armata**. Astfel, *cetaş, codrean, fecior de boier, gloată, moldovean, om, târg, târgoveţ,* sunt reţinuţi în calitate de angajaţi în **armată**, deci ca membri ai acestui grup, şi nu ca *fecior de boier, moldovean, om* etc. *Moldovenii* erau lefegii în armata lui Mihai Viteazul, v. D. ROM XXIX, 123. Cât priveşte *gloatele*, ele „nu luau parte la război decât în mod excepţional", v. Giurescu, I. ROM II_2, 473; iar „când domnul – într-o împrejurare deosebită – avea nevoie grabnică de o trupă mai numeroasă «striga târgul în leafă» şi în felul acesta îşi sporea armata" ib. 514.

În ce priveşte condica lui Brâncoveanu, exprimarea succintă nu ne permite să afirmăm cu certitudine, în unele situaţii, dacă este vorba de lefegiii domneşti sau de cei ai împărăţiei turceşti, ori altfel spus, dacă unele categorii de persoane primesc *leafă* ca angajaţi ai curţii domneşti sau ca angajaţi ai Porţii Otomane. Un lucru este sigur şi anume că toate aceste categorii figurează în socotelile vistieriei, întrucât li se acordă *leafă* din dările ţării. Nu ştim însă dacă exista obiceiul ca unii dintre funcţionarii turci să fie plătiţi cu *leafă* de către Ţările Române, deşi acest lucru s-ar părea că reiese din unele notaţii ce apar în condică. Este cazul *mutafaracalelor, beşliilor, mehterilor, ienicerilor, serhatliilor, slujitorilor, meşterilor,* despre care se menţionează date ce ar putea pleda în favoarea unei astfel de interpretări.

Mutafaracalele, termen pe care editorul condicii, Aricescu, îl explică în text în două feluri: „impiegaţi turci" CV 37 sau „furnizori de oştire" ib. 8, sunt citaţi în condică fără nici o menţiune specială, dar aproape întotdeauna împreună

cu alte categorii din armata română fie *beşlii* sau *mehteri* ŢR 1694 CV 8, fie *slujitori* 1702 ib. 647.

Ienicerii de la Camenița 1694 ib. 7 sau *serhatliii de la șanțul Rușavei* [= Orşova] 1701 ib. 602, primesc *leafă* din haraciul țării cu sebepi-tachrir, pe baza „rânduielii de la împărăţie" ib.

Pe de altă parte, *slujitorii*, deşi parte componentă a armatei române (Giurescu îi defineşte ca fiind „subalterni ai marilor dregători, grupaţi pe judeţe şi având şi ei o organizare militară" I. ROM III_2, 712 şi, ca atare, nu îi menţionează printre corpurile de lefegii, care cuprind, după opinia acestuia pe: dărăbani, seimeni, levenţi, fuştaşi, drăgani, peici, nemţi, cazaci, beşlii, saragele, lipcani, talpoşi, catane ş.a. pentru secolul al XVIII-lea, v. ib. 749-762) sunt atestaţi, ca şi când ar fi în cetăţile turceşti, cf. formulări de tipul *lefile slujitorilor de acolo* / de la Acherman / ŢR 1694 CV 7; ~ *de la cetatea Rusciucului* ib. 8; ~ *ot Diiu* 1697 ib. 266. În cazul *slujitorilor celor ce au mers cu carăle la Camenița, însă la 10 steaguri de cazaci* 1699 ib. 477 sau *ce au mers za lefegii la Bugeac* 1698 ib. 420, s-ar părea că este vorba de armata noastră. Alţi *cazaci* sunt *cei carii au mers la aceste caice* / domneşti / 1698 ib. 387.

Astfel de exprimări, întocmai ca şi în cazul referirilor la soldaţii turci (*ienicerii de la Camenița* 1694 ib. 7 sau *serhatliii de la Rușava* 1697 ib. 593), ne-ar putea îndreptăţi să-i considerăm pe *slujitori* ca funcţionând în cetăţile turceşti. Dar dacă *mutafaracalele* sunt numai la turci, interesant este tocmai faptul că apar citaţi, cel mai adesea, alături de *slujitori*, care sunt numai la români. Este foarte probabil, în aceeaşi ordine de idei, ca şi *meşterii cetăţii Belgrad* 1700 ib. 549, cărora li se trimite *leafă* cu „sebepi tahrir", să fi fost numai turci. Situaţiile merită atenţie, deoarece în condică există menţiuni referitoare la unii turci, cum este cazul unui oarecare Suliiman Efendi ce primeşte *68 taleri pentru leafa lui ce are de la împărăție* ib. 516.

Întrucât intenţia noastră a fost aceea de a înregistra toate categoriile de persoane remunerate cu *leafă*, care apar în documentele româneşti din această epocă, am reţinut printre cei răsplătiţi şi pe cei ce prezintă un statut discutabil, stabilirea apartenenţei lor (numai) la efectivul personalului românesc sau turcesc din cadrul armatei ori al curţii domneşti sau împărăteşti, fiind o chestiune ce depăşeşte preocupările acestei lucrări.

Ar mai fi de observat că, printre categoriile din **armată** am trecut şi pe acelea ce alcătuiesc, după opinia specialiştilor, echipajul aşa-zisei „flotile de Dunăre" *de la trei caice domneşti care umblă pe Dunăre pentru paza hoților* 1698 ib. 387, echipaj format din chiurecciu[23] „vâslaş", dumengiu „pilot", topciu „tunar", căpitan „ofiţer" (v. Giurescu, I. ROM III_2, 761). La aceştia trebuie să mai adăugăm şi pe *caiccii de la caicul Neculi căpit* ŢR 1698 CV 406.

Grupul **şcoală** este reprezentat printr-o singură categorie angajată de şi pentru domn: *dascăl: ~ de vor se şade cu Ştifan Vodă* / fiul lui Petru Şchiopul/ M 1594 D. ROM XCIX, 190.

În cazul *lefii*, se constată că toate categoriile de persoane sunt angajate de către domn (din dispoziţie domnească) şi efectuează activităţi în folosul acestuia ori

[23] *Şi nu chirigiu, cum crede Aricescu că ar putea fi interpretat cuvântul din text: la 28 de chiricii* (= chirigii) CV 406.

al statului, desemnând pe cei ce îndeplinesc anumite funcţii cu caracter permanent, stabil, în armată sau la curtea domnească (cele remarcate în legătură cu angajările ocazionale din armată privesc fluctuaţii neimportante ale efectivului acesteia, armata reprezentând un serviciu constant prestat pentru ţară şi pentru domn; v. în acest sens, un exemplu dintr-o cronică: / Dimitraşco vodă Cantemir / *să facă oaste de moldoveni până la zece mii. Să deie de tot polcovnicul câte o sută de ruble, de rotmistru câte treizeci şi de chihai şi de stegar câte zece şi de tot tovarăşul câte cinci ruble şi aceşti bani să le fie dintâi de cheltuială; iar apoi dacă s-or aşeza să le deie* ***lefe*** M LET II, 344.

Faptul că ***leafa***, ca răsplată a muncii, se acordă tuturor celor angajaţi în mod o f i c i a l va fi valabil pentru întreg secolul al XVIII-lea. Angajarea cu caracter o f i c i a l priveşte numai o parte din categoriile remunerate cu ***simbrie*** ori cu ***plată***, exceptând pe cei retribuiţi cu aceste două forme de răsplată tocmiţi la particulari.

NAFACA

Informaţiile din prima perioadă provenind din condica lui Brâncoveanu (pentru Ţara Românească) sau din cronici (pentru Ţara Românească şi Moldova) fiind puţine şi sumare, nu ne permit să ne pronunţăm asupra semnificaţiei acestui termen. În condica vistieriei termenul *nafaca* este folosit în legătură cu o singură categorie de persoane (*sofagiu*), de origine străină (grec), despre care se menţionează doar că era răsplătită în trei feluri: cu ***simbrie***, cu *nafaca* şi cu ***leafă***. Ordinea citării termenilor priveşte cronologia atestărilor din condică a celor trei tipuri de recompensă în legătură cu *sofagiu*. Alte categorii, *cântăreţ* şi *meşter*, menţionate în aceeaşi condică primesc două tipuri de recompensă: ***leafă*** şi ***simbrie*** (v. p. 83 şi, respectiv, p. 90).

Despre modul de angajare şi despre îndeletnicirile *sofagiilor* nu suntem informaţi, categoria putând fi repartizată în două grupuri: **administraţie** şi **meşteşuguri** (v. l e a f ă, p. 83-84). În schimb, aflăm că erau mai mulţi *sofagii* şi toţi străini, cei care primesc *nafaca* sunt greci ŢR 1698 CV 352, iar cei ce primesc *simbrie*, nemţi sau greci (v. s i m b r i e, p. 90).

Ca urmare, nu putem preciza dacă este vorba de o singură recompensă denumită în trei feluri diferite, în funcţie de ceea ce se intenţiona să se exprime prin denumirea formei de răsplată acordate – caz în care cei trei termeni ar fi echivalenţi ca semnificaţie. Sau dacă, dimpotrivă, *sofagiul* primea pur şi simplu trei forme de recompensă distincte între ele – caz în care cei trei termeni ar fi independenţi ca semnificaţie. De altfel, din modul în care erau folosiţi diferiţii termeni referitori la răsplată, chiar şi numai în condica vistieriei, nu rezultă că existau la vremea aceea distincţii nete între ei. Se poate constata doar că termenii ***leafă*** şi ***simbrie*** apar atestaţi în condica vistieriei înaintea termenului *nafaca*, în legătură cu alte categorii de persoane.

Un singur lucru este cert: *nafaca* reprezintă o formă de recompensă acordată în mod o f i c i a l, atâta timp cât termenul este menţionat într-un document oficial, fapt ce denotă existenţa în limbă a acestui cuvânt, chiar dacă utilizarea lui este redusă.

Celelalte informaţii din condica lui Brâncoveanu referitoare la *nafaca*[24] nu servesc la elucidarea relaţiilor dintre cei trei termeni în discuţie, nici la definirea statutului – autonom sau asemănător – al termenului *nafaca* în raport cu termenii *leafă* ori ***simbrie***.

Că termenul *nafaca* ar putea reprezenta în această perioadă o recompensă distinctă de cea desemnată de termenul *leafă*, o dovedeşte cealaltă menţiune despre *nafaca* (provenită dintr-o cronică): *strângându-i pe toţi* / pe turcii datornici / *la dânsul* / Mihnea-Vodă/ *îi ţinea cu mertice, cu nafacale, cu lefi până au venit vremea care o socotea el* ŢR CM I, 385.

Tot la prima perioadă se referă şi o altă informaţie din cronica lui Neculce, scrisă însă în a doua perioadă în care termenul *nafaca* este utilizat cu un sens mult mai general: *boierii munteneşti rădicase cap un domn... pre un prost, anume Antonie şi-i da nafaca lui pre zi de cheltuială câte 10 potronici* M LET II, 215.

SIMBRIE

Din cele spuse despre ***simbrie*** rezultă că acest termen (atestat în *prima perioadă* în toate cele trei regiuni, extrem de rar în Transilvania), are o sferă de utilizare mai largă decât cel de *leafă* (a cărui folosire era mai unitară), fiind întrebuinţat cu un număr ceva mai mare de grupuri, şase, faţă de cinci de la *leafă*. Grupurile comune sunt: **administraţie, armată, instituţii religioase, meşteşuguri** şi **şcoală**, în plus apare în legătură cu ***simbrie*** grupul **agricultură, creşterea animalelor**.

Se impun o serie de diferenţe privind caracteristicile acestor grupuri. **Armata** nu mai este în cazul ***simbriei*** la fel de bine reprezentată ca la *leafă*; dimpotrivă, puţinele categorii care aparţin **armatei** au toate un statut discutabil. Patru dintre ele, *călăraş, oaste, pedestraş, slugă*, sunt menţionate în cronici, deci nu prezintă siguranţă sub aspectul exactităţii întrebuinţării termenilor privitori la răsplată, cu atât mai mult cu cât, în legătură cu două dintre aceste categorii, şi anume *călăraş* şi *pedestraş*, sunt folosite în textul respectiv două forme de remunerare, *leafă* şi ***simbrie***, ceea ce ar putea susţine ideea de v a r i a ţ i e s t i l i s t i c ă în utilizarea celor două cuvinte desemnând aceeaşi recompensă (mai ales că nu este vorba de o folosire a acestor termeni într-un document administrativ, deci cu sens „tehnic"): /Alexandru Vodă Iliaş/ *strânse puţinei călăraşi şi pedestraşi... şi le zise: staţi cu mine şi eu să vă dau lefi îndoite, iar ei răspunseră că nu vor sta căci ai călcat jurământul şi ne-ai oprit* ***simbriile*** *şi ne-ai stricat obiceiurile* ŢR CM I, 145.

Categoria *slugă* apare şi într-o scrisoare domnească din care aflăm că: *deşi ne-ar fi mai cu temei şi cu îndrăzneal/lă/ tot lucrul, când am avea~ multe* ŢR 1656 SD IV, XLVIII, 47, domnul, fiul craiului Ardealului este nevoit să renunţe la dragoni şi la dorobanţi, deoarece *întreace cheltuial/a/ pre venitu: unde-s ~ mai multe decât* ***simbrii****... alt bine nu va izvorî ce numai ură* ib. *Slugă* s-ar putea referi însă, în acest text, în sens larg, la toţi slujbaşii curţii (deci la cei din **administraţie**),

---

[24] Termenul *nafaca* apare atestat în forma de plural fără nici o altă specificare, de ex.: *ce au cheltuit... vistierul de bani şi de marfă şi de nafacale* ŢR 1694 CV 11.

cf. că *noi suntem fii, iar boiarii dup/ă/ noi toţ Mării sale sunt direapte şi jurate* ~ ŢR 1656 SD IV, XLVIII, 48 şi nu numai la oşti.

Tunarul atestat la curtea lui Brâncoveanu: *simbria ~ şi trâmbiţaşului nemţi* 1700 ŢR CV 540, aparţine **armatei**, dacă avem în vedere definiţia din DLR „militar care serveşte într-o artilerie, artilerist, topciu, servantul unui tun" şi afirmaţia lui Giurescu: „ S-au fabricat arme de foc la noi în veacul al XVII-lea? Un răspuns sigur e greu de dat, pentru Muntenia şi Moldova, deoarece n-avem suficientă informaţie... Cert este că numai în Transilvania, oraşele săseşti fabricau atât tunuri cât şi puşti; de aici se aprovizionau adesea domnii noştri" I. ROM III_2, 771. Dacă ţinem cont însă şi de alţi autori care consideră – fără să spună pe ce bază – că „Brâncoveanu avea la curtea sa un meşter tunar cu ajutoarele lui" socotind şi pe alţi „tunari care apar în această vreme... ca meşteri turnători de tunuri, chiar dacă vor fi îndeplinit şi funcţia militară", v. Olteanu-Şerban, M 160, am putea repartiza categoria *tunar* (şi) în grupul **meşteşuguri**. Informaţiile fiind precare, cu toate că am constatat că în această condică şi, mai mult chiar, în această perioadă, cei angajaţi în **armată** primesc ***leafă*** şi nu ***simbrie***, nu ştim în ce măsură acest fapt ne îndreptăţeşte să înclinăm în favoarea ultimei interpretări.

Administraţia prezintă nu numai atestări mai numeroase pentru ***simbrie*** (la ***leafă*** este reprezentată doar prin două categorii), dar şi mai semnificative pentru cercetarea noastră. Dacă până în secolul al XVIII-lea se poate vorbi de o accepţiune „militară" a cuvântului ***leafă*** (datorată utilizărilor), tot aşa termenul ***simbrie*** ar putea avea o accepţiune „administrativă", toţi funcţionarii curţii domneşti primind această formă de răsplată atât cei în slujba domnului, cât şi cei în slujba statului, incluzând pe dregătorii de toate rangurile.

Şi această accepţiune a termenului ***simbrie*** este datorată tot utilizărilor acestui cuvânt în legătură cu acele categorii de persoane, aparţinând **administraţiei**, menţionate în condica vistieriei şi care toate sunt atestate ca primind numai ***simbrie***. Este vorba de *capuchehaia, clucer, comis, comişel*[25], *grămătic, logofăt, pitar*. (Toate aceste categorii vor fi atestate ca primind ***leafă*** în condicile lui Grigore Ghica şi Mihail Suţu din secolul al XVIII-lea).

Este în afară de îndoială faptul că aceste categorii făcând parte din aparatul administrativ ar fi putut fi angajate ocazional din moment ce sunt menţionate aproape anual în condică. În legătură cu unele dintre ele, *capuchehaia, grămătic, logofăt*, nu credem că se pune aceeaşi problemă de la ***leafă,*** în ce priveşte apartenenţa lor la curtea domnească şi/sau împărătească, ştiut fiind că „răspunzători de actele Domnilor sunt reprezentanţii sau, cu termenul consacrat turc, *capichihaiele* acestora la Poartă" Giurescu, I. ROM III_2, 463.

Exemplele sunt: *1000 tal s-au trimis jupânului Ianache capichehaiaua pentru* ***simbria*** *dumnealui* ŢR 1702 CV 647; *200 tal s-au trimis gramaticului de la capichehaiale însă 100 tal din* ***simbria*** *lui şi tal 100 dar* 1703 ib. 695; *100 tal s-au trimis la Odriiu* ***simbria*** *logofătului al capichehaialelor* 1702 ib. 682.

---

[25] În condică apare *simbria lui vel comis şi doi comişei* ŢR 1695 CV 144, formă care ar putea fi interpretată ca fiind pluralul lui *comişel*, boier subaltern al *comisului*. *Comişelul* este răsplătit şi cu ***leafă,*** atunci când este menţionat printre cei din armata lui Mihai Viteazul: *com/iş/ei* ŢR 1599 D. ROM XXIX, 123.

Referitor la *clucer, comis, pitar*, se pare că aceşti boieri remuneraţi cu *simbrie* la curtea lui Brâncoveanu, aveau îndeletniciri speciale, de ex.: *clucer: s-au dat la ~ ca să cumpere grâu să fie de treaba jicniţii* ŢR 1695 CV 148; *s-au dat simbria lui vel ~* ib.; *s-au dat simbria ~ al doilea* ib.; *comis: s-au dat la vel ~ pentru chieltuiala fânului de povodnici şi pentru simbria ~* 1699 ib. 502; *pitar: s-au dat la vel ~ pentru chieltuiala fânului de telegarii domneşti şi simbria lui vel ~ i vtori ~* 1695 ib. 144.

Demn de relevat ni se pare şi un alt fapt. Aproape cu o jumătate de secol mai devreme decât apariţia primelor condici ale fanarioţilor (care s-au păstrat), condica lui Brâncoveanu conţine unicele informaţii (după ştiinţa noastră) aparţinând unui domn român despre felul cum erau remunerate categoriile de persoane aparţinând clasei boiereşti sau făcând parte din administraţia aparatului de stat în perioada de dinainte de secolul al XVIII-lea. Cele câteva exemple din condică, extrem de preţioase, ni se par suficiente pentru a înţelege care erau termenii folosiţi pentru denumirea răsplăţii acordate aparatului administrativ pe vremea lui Brâncoveanu şi, probabil, în întreg secolul al XVII-lea. (Menţionăm că ne referim la una din modalităţile de răsplată de care beneficiau *dregătorii* şi nu la toate recompensele pe care le primeau aceştia, în speţă ceea ce constituiau câştigurile lor, asociate, probabil, *simbriei*).

În vreme ce la curtea domnilor fanarioţi, aceste categorii pe care le vom include în subgrupa *curtea domnească*, parte componentă a **administraţiei**, vor primi în exclusivitate, *leafă*, Brâncoveanu le acordă ***simbrie***. Mai mult chiar, în conformitate cu menţiunile din condică, ***simbrie*** apare în legătură cu următoarele grupuri: **administraţie, armată, instituţii religioase, meşteşuguri, şcoală**, grupuri ce vor apărea toate şi la curtea lui Ghica în 1776, dar nu la ***simbrie***, ci la ***leafă*** (unde sunt prezente în plus şi **activităţile casnice, gospodăreşti**).

Dacă în secolul al XVIII-lea *leafă* era termenul folosit prin excelenţă la „curtea gospod" şi în administraţia de stat, în secolul al XVII-lea (mai înainte de această perioadă nu avem ştiri), acest termen este ***simbrie***. Din aceste motive, documentul lui Brâncoveanu prezintă o importanţă cu totul aparte, căci aruncă o lumină nouă cu privire la termenul ***simbrie***. Deşi publicată de aproape un secol, condica nu s-a bucurat de atenţia lingviştilor. Studiind-o, putem spune, fără exagerare, că cei 10 ani de socoteli ale vistieriei suplinesc lipsa de informaţii dintr-un secol întreg.

Felul în care ***simbrie*** ajunge să fie înlocuit de ***leafă*** în secolul al XVIII-lea reprezintă un proces interesant şi, după câte ştim, nestudiat până acum, ca de altfel întreaga problematică a răsplătirii muncii.

Dacă în secolul al XVII-lea, serviciile pentru stat sau pentru domn sunt remunerate fie cu ***simbrie*** (cel mai adesea), fie cu ***leafă***, cei doi termeni fiind folosiţi în mod egal uneori în condica vistieriei (v. cazurile de retribuire cu două forme de răsplată ale unor categorii), în secolul al XVIII-lea are loc o restrângere a utilizării termenului ***simbrie***, nu în sensul că el nu va mai putea fi folosit pentru acest tip de relaţii de muncă, ci în acela că ***leafă***, întrebuinţându-se în mod exclusiv pentru aceste raporturi de muncă, îl va elimina treptat şi definitiv pe ***simbrie*** din sfera aparatului de stat şi a curţii domneşti, pentru care ***leafă*** devine termenul predilect.

Distincţia iniţială, reprezentată şi de cele mai vechi atestări, dintre armată/ nonarmată în cazul folosirii celor doi termeni, *leafă* şi *simbrie*, nu este operantă pe tot parcursul secolului al XVII-lea şi nici chiar în condica vistieriei. În principal, *leafă* se acordă personalului din **armată**, dar, după cum am văzut apar şi alte categorii remunerate tot la fel (*cântăreţ, croitor, dascăl, meşter, pisar, sofagiu, vraci*), după cum alte categorii aparţinând **armatei** (*slugă, tunar*) sunt retribuite cu *simbrie* – formă de răsplată care se acordă, în special, personalului civil.

Simbrie se dă la curtea lui Brâncoveanu tuturor celorlalte categorii de persoane ce fac parte din alte grupuri decât **armata** (cu excepţia lui *tunar*, despre care am vorbit), dar există categorii aparţinând acestor grupuri care primesc, în schimb *leafă* (v. exemplele de mai sus), după cum sunt cazuri de categorii retribuite şi cu *leafă* şi cu *simbrie* (*cântăreţ, dascăl, meşter, sofagiu*).

Dacă *simbrie* are o accepţiune „administrativă“, nu este mai puţin adevărat că se poate afirma că tot *simbrie* era şi forma de răsplată caracteristică şi pentru **meşteşuguri**, deoarece categoriile aparţinând acestui grup şi care primesc *leafă* sunt discutabile (v.p. 83): unele (*croitor, mehter, vraci*) funcţionează pe lângă **armată**, iar alta (*meşter*) este retribuită şi cu *leafă* ŢR 1700 CV 549 şi cu *simbrie* ib. 540. Tot la fel, *cântăreţ* apare răsplătit şi cu *leafă* 1699 ib. 508 şi cu *simbrie* 1697 ib. 327. Un oarecare Hurmuz, atestat în condica vistieriei, era şi *popă* şi *cântăreţ* totodată: *popa Hurmuz cântăreţul* 1695 ib. 85, după cum un anume Stavrino era şi *cântăreţ* 1697 ib. 327 şi *dascăl* 1698 ib. 426, ambele persoane fiind răsplătite cu *simbrie*. De remarcat că aceste ultime categorii, *cântăreţ, dascăl, popă*, sunt repartizate în grupul **instituţii religioase** (este vorba de biserica de la curtea domnească).

Ceea ce rezultă clar din exemplele din condică, este faptul că cei ce aparţin **meşteşugurilor** şi primesc *simbrie* sunt angajaţi la curtea domnească, unii dintre ei în mod stabil sau reangajaţi periodic, din moment ce sunt menţionaţi aproape anual, indicându-se (uneori) şi în ce anume constă munca lor, de ex.:

cărăuş: v. exemplul de la p l a t ă, p. 75; *chirigiu: la 99 de ~ care au fost la Belgrad* ŢR 1697 CV 253; *meşter: ~ să împlinească funiile care se ţin în seama haraciului* ib. 29; *om: pentru 80 de ustuacicuri... la 640 de ~* 1695 ib. 110; *salahor: ~ ce au tocmit să slujească la treaba împărăţiei* 1694 ib. 21.

Referitor la personalul curţii, se observă că majoritatea celor ce fac parte din **meşteşuguri** erau de origine străină. Astfel, *sofagiul* 1698 ib. 426, *tunarul* ib. 540, *trâmbiţaşul* ib., *bucătarul* 1704 ib. 715 erau nemţi; alt *sofagiu* 1698 ib. 426 era grec; *gerahul* 1702 ib. 661 era francez. (Brâncoveanu mai avea şi pe *doftorul cel mare* 1694 ib. 9, nu ştim de ce origine, despre care Aricescu spune că era „medicul curţii domneşti“ ib.).

Personalul **şcolii** este reprezentat, ca şi la *leafă* prin aceeaşi categorie, numai că *dascălii* recompensaţi cu *simbrie* funcţionează la şcoala de la Colţea M 1708 COLŢ 52, 93.

În ce priveşte raporturile de muncă cu caracter p a r t i c u l a r, din unele reglementări oficiale, conţinute în pravila lui Vasile Lupu, aflăm motivele pentru care se putea pierde sau nu *simbria*, şi deci, indirect, felul cum erau remunerate unele categorii angajate la particulari şi care aparţin grupului **agricultură, creşterea animalelor**, şi anume:

grădinar: de să va afla vreun viiar sau vreun ~ să fie furând la locul ce ăzeaştia el, acela să-şi piiardză simbriia şi să fie bătut ca un fur M 1646 LUP 9; *ăstor de oi: de să va găsi... vreun ~ să fie mulgând oile stăpânu-său furiş... să-şi iiardză simbria* ib.; *văcar: de va lua demâneaţă bou de la plugar, şi boul nu să va 'nia în cireadă cu alte vite... şi va intra în niscare pâni sau în vii şi va face agubă, să plătească ~ paguba, iar simbria... să să dia, să nu să oprească* ib. 12; *ier:* v. g r ă d i n a r.

Cât de importantă era acordarea acestei răsplăţi, aflăm tot indirect din dispoziţia, cel puţin ciudată, pe care o prevede textul legii, în cazul când stăpânul nu espectă convenţia: *nămitul de va sluji la un stăpân şi nu-i va plăti simbriia şi de-i va ura numai atâta, precât va fi simbriia, să nu se cearte, ce să fie iertat* ib. 51.

Din modul cum este redactat acest paragraf, nu se poate preciza care este domeniul de activitate al *năimitului* şi, ca urmare, nici grupul din care aparţine (**agricultură, creşterea animalelor, activităţi casnice, gospodăreşti** sau chiar **meşteşuguri**).

Din sfera relaţiilor agrare fac parte şi *păcurarii* M 1699 SD XI, 214, 93, atestaţi ca primind *simbrie* într-un document privat şi posibil a fi angajaţi la particulari.

Din corespondenţa lui Brâncoveanu cu vărul lui, boierul Iordache Cantacuzino, aflăm despre existenţa unor *oameni* angajaţi la acest boier şi răsplătiţi cu *simbrie*, dar despre care nu se precizează ce îndeletniciri aveau (probabil de natura **activităţilor casnice, gospodăreşti,** din moment ce puteau fi folosiţi drept curieri): *pentru arginturile dumneavoastră am fost scris să trimiţi un ~ al dumitale să i le dăm în mână; la care răspunzi dumneata că, neavând ~ să trimiţi, de aceia n-ai trimes, căci câţi sunt pre lângă dumneata sunt cu simbrie, iar cei ce au fost m-au lăsat toţi şi s-au risipit* ŢR 1698 CANTAC LXXIII, 168.

În legătură cu raporturile de muncă dintre particulari, semnalăm şi exemplul unui *socaci* (categorie aparţinând **meşteşugurilor**), angajat de un logofăt pentru ca să-şi poată răscumpăra ocina, pe care rudele lui au vândut-o acestuia în timpul foametei. În acest scop logofătul *îl bagă ~ spre simbrie*, tocmind să-i slujească *până i se va umplea simbriia drept 3200 de bani*, cât era preţul „cumpărătoarei" ŢR 1617 DIR B III, 173, 146.

Categoria *mocanilor*, remuneraţi cu *simbrie* în condica lui Brâncoveanu a fost menţionată în capitolul despre p l a t ă, la p. 75.

MERTIC

Atestat în *prima perioadă* în Ţara Românească şi în Moldova, termenul *mertic* (ce face parte din seria formelor de răsplată suplimentare: *emiclic – tain – mertic – oboroc*) este utilizat la fel ca termenul *tain*, şi anume în legătură cu diferitele obligaţii faţă de Poartă şi cu anumite categorii reprezentând persoane de origine turcă, aparţinând **armatei** şi care beneficiază de produsele constituind darea denumită *mertic*[26]: *chehaiaua vizirului* ŢR 1702 CV 652; *seraschier ot Belgrad* 1700 ib. 750 sau *turcii datornici* (v. exemplul de la n a f a c a, p. 87).

---

[26] „Cu sensul de măsură, *m.*/ertic/ apare subînţeles în denumirea unor dări, care se percepeau în natură. Astfel, în actele domneşti de scutiri, întâlnim adeseori, printre alte dăjdii şi *m.*/erticul/" Constantinescu, IF s.v.

Tot din personalul **armatei** fac parte şi *slujitorii ot Târgovişte* ŢR 1703 CV 351 sau *curuţii* care *au trecut de s-au dus la Belgrad* 1698 ib. 351. Ei primesc în această perioadă *mertic*, o recompensă asemănătoare cu cele desemnate prin termenii *emiclic* şi *tain*, acordate tot celor din **armată**, dar în perioada a doua. Este de fapt singura utilizare ce poate justifica considerarea lui *mertic* ca termen denumind o răsplată în prima perioadă.

S-ar putea ca aceşti *slujitori* să fie români şi să fie unii din *merticaşii* despre care nu se menţionează în condica lui Brâncoveanu decât că primesc *mertic de fân* 1702 ib. 644, *merticaş* putând fi de fapt orice categorie care beneficia de un *mertic*, de ex.: *50 de bolovani de sare... să aibă a luarea sfântul schit.... la vreame când iau ş-alţi merticaşi* ŢR 1689 SD XIV, 3.

În acest sens, Iorga notează: „Merticele de sare fiind... un privileghi vechi de ale ţării" SD XI, 201. Iar Giurescu observă:"În legătură cu transmiterea ştirilor şi cu drumurile pe care le făceau dregătorii şi slugile domneşti prin ţară, era obligaţia conacelor /să găzduiască pe aceşti trimişi ai stăpânirii/ şi a merticelor / să le dea o anumită cantitate de alimente şi de furaje /" I. ROM II_2, 573.

O utilizare constantă şi caracteristică pentru termenul *mertic* (care se menţine şi în perioada a doua şi care nu se întâlneşte în cazul termenilor *tain* sau *emiclic*), este în legătură cu daniile făcute de domnie **instituţiilor religioase** (biserici, lavre, mănăstiri) şi *slujitorilor* acestora.

„Ca danie anuală, *m.*/ertic/ este sinonim cu obrocul pe care, cu timpul îl înlocuieşte. Era şi el o rentă viageră livrată anual" Constantinescu, IF s.v. De ex.: *187 1/2 tal s-au dat la mănăstirea... pentru grâu obroace 500 ce au mertic de la domnie pe an* ŢR 1695 CV 148.

OBOROC

Atestat rar în prima perioadă în Ţara Românească şi în Moldova, termenul *oboroc* apare menţionat în legătură cu un număr redus de categorii de persoane ce primesc în mod o f i c i a l *oboroc*. Din lipsă de informaţie (dincolo de inconvenientul prezentat de faptul că una din ştiri provine dintr-o cronică), nu se poate preciza întotdeauna pentru ce anume se dă *oboroc* şi nici originea etnică, apartenenţa la un grup ori statutul acestor categorii la curtea domnească:

jitnicer mare, ispravnic pre toate obroacele de pâine ce se dau la curtea domnului şi la slujitorii curţii şi la oaspeţi ce vin în ţară... sluger mare, ispravnic pre toate obroacele ce se dau la cuhnea domnească şi la slujitorii curţii M LET I, 105[27]; *şi viindu oaspeţi turci şi tătari ş-alţi în toate dzile şi hiindu şi slujitori a curţii, fără oboroace nu pot hi* M 1696-7 SD XVI, 199.

De acelaşi gen sunt şi informaţiile din condica lui Brâncoveanu în legătură cu daniile făcute mănăstirilor, cu obligaţiile faţă de Poartă (*paşă*), dar şi cu ceea ce se dădea unor categorii aparţinând **armatei**: *200 tal s-au dat pentru... (500) ob.*

---

[27] Informaţia priveşte interpolarea referitoare la dregători din cronica lui Grigore Ureche – Simion Dascălul, despre care Constantinescu notează:«S-au desemnat cu numele de *o.*/broc/ – după unitatea de măsură în care se calculau – şi unele venituri domneşti în natură; slugerul mare era „ispravnic pre toate oboroacele ce se dau la cuhnele domneşti"; jicnicerul mare „pre toate oboroacele ce se dau la curtea domnului"» IF s.v.

(obroace) de secară, ce s-au dai de la Cerneţi slujitorilor celor ce au mers la Belgrad şi pentru... (20) speaie de grâu ce li s-au făcut pâine ŢR 1694 CV 30; *996 1/2 tal s-au trimis la căpitanul de margine pentru 20 de cară ce s-au dat Paşii de la Nicopoe 80 boi şi cu 600 obroace de făină, care aceste cară i s-au dat în locul ploconului ce are obiceai de ia* 1698 ib. 387.

Cu privire la aceste utilizări, Aricescu notează: „Un fel de baniţă" CV 30. Filitti remarcă şi el: < Părţile... dăruite de domn din impozitele în natură se numesc „obroc". Mai târziu li s-a zis „mertic"> FIS 8. Stoicescu observă în acelaşi sens: „În Ţara Românească exista chiar o obligaţie / a satelor aflate în cale/ de a da conace (adăpost), mertice şi obroace (hrană) atât slujitorilor domniei, cât şi diverşilor soli străini care treceau prin ţară" SDMD 142. Iar Constantinescu afirmă: „Cu sens de tain, *o.*/broc/ este raţia cuvenită ostaşilor, fie altor slujbaşi ori figuri alese... Termenul *o.*/broc/, cu sensurile de măsură, danie, raţie de întreţinere şi oim, a fost, de la o vreme, dublat şi, până la urmă, înlocuit, în Ţ. Rom., prin cuvântul de origine maghiară mertic" IF s.v.

Deşi inclus în seria termenilor desemnând recompensele suplimentare, pe baza similitudinilor de utilizare cu acelea ale lui *mertic, oboroc* nu prezintă totuşi un statut clar ca termen denumind o formă de răsplată.

TAIN

Informaţiile din *prima perioadă* provenind din documentele brâncoveneşti sunt puţine şi se referă la obligaţiile (biruri, dări) faţă de Poartă, folosire asemănătoare cu cea a termenului *mertic*, dar fără indicarea unor anumite categorii de persoane, fapt ce nu justifică considerarea lui *tain* ca fiind un termen ce desemnează o formă de răsplată în această perioadă: *3392 tal s-au dat la...aga, omul casap başii pentru banii tainurilor* ŢR 1700 CV 546; *un bir ce s-a pus în toate judeţele pentru tainurile de carne carii să dau la împărăţii* ŢR 1700 ANAT 147, 426; *catastif ce s-au scos pentru sursatul tainurilor împărăteşti să dea cei cii au oi, fiişticari pre cum scrie în catastif* ŢR f.a. ib. 155, 428.

ARVUNĂ

Arvună constituie termenul reprezentativ din seria celor patru termeni (*arvună – câşti – cusur – rămăşiţă*), care desemnează acel tip de recompense parţiale menţionate în legătură cu acel tip de învoieli stabilite într-o relaţie de muncă – răsplată în care se convine ca ceea ce constituie răsplata să nu se dea în întregime şi o singură dată, ci o parte din ea să fie dată la început, la încheierea acordului dintre cel ce angajează şi cel angajat (de ex. *arvună*, atestat în ambele perioade), fie la sfârşit, la terminarea muncii prevăzute prin acord (de ex. *cusur, rămăşiţă*, dar şi *câşti*, atestaţi în a doua perioadă), fie pe parcurs (de ex. *câşti*). Sistemul este menţionat frecvent mai ales în zapise şi îndeosebi în a doua perioadă (pentru *arvună* şi în prima) şi priveşte modalitatea de achitare a răsplăţii în mai multe părţi, îndeobşte în două.

În *prima perioadă arvună* este atestat în toate cele trei regiuni ca termen specializat[28] pentru a denumi acea parte din recompensă ce se dă inițial în cadrul unor anumite învoieli (ca un fel de răsplată anticipată). Menționăm că aceste învoieli nu privesc orice fel de recompensă şi nici orice fel de activitate. Sistemul priveşte în cazul lui *arvună*, ca şi a celorlalți termeni din serie: *căşti*, *cusur*, *rămăşiță*, atestați în a doua perioadă, modalitatea de achitare a răsplății în mai multe părți, de obicei în două. El este frecvent în zapise şi mai ales în perioada a doua (pentru *arvună* şi în prima).

Ca modalitate de achitare parțială, *arvună* reprezintă o parte dintr-un întreg. Întrucât această parte de recompensă se achită totdeauna în *bani* (aşa cum rezultă din documente), înseamnă că *arvună* trebuie raportat la acele recompense ce se achită *în bani* şi care cel mai adesea nu sunt calificate în nici un fel sau sunt denumite prin termenii *plată*, în prima perioadă ori *plată* şi *hac*, în a doua perioadă. Ca urmare, *arvună* nu poate fi considerat ca fiind un termen specific utilizat în legătură cu o anumită recompensă.

Şi cum astfel de recompense se dau de obicei pentru anumite activități, este firesc ca termenul *arvună* să fie atestat în legătură cu anumite categorii de persoane angajate şi retribuite cu formele de răsplată de mai sus. În prima perioadă aceste categorii sunt în număr redus şi aparțin:

– **meşteşugurilor**, grup în care se manifestă relații de tip o f i c i a l:

meşter: pentru postavele ca să tocmească cu ~ de acolo să le facă... vom trimite o sumă de bani arvună înainte ȚR 1697 SD X, 7, 60; ~ *argintari* / angajați cu *plată*/... *şi arvună le-am trimis acum t' 200, ca să le dea înainte* 1708 ib. 17, 75 sau

– **agriculturii, creşterii animalelor**, grup în care se manifestă relații de tip p a r t i c u l a r:

lucrător: de să va tocmi vreun ~ şi de va lua asupra sa să lucreadze o vie şi va lua arvonî de la stăpân M 1646 LUP 4.

PERIOADA a II-a (1711; 1716 – 1821)

PLATĂ

În *perioada a doua*, deşi mențiunile documentare sunt mult mai numeroase, termenul *plată* îşi menține în mare parte caracteristicile de utilizare din perioada întâi, iar observațiile făcute pe baza condicii vistieriei în ce priveşte termenul *plată* din prima perioadă pot fi generalizate şi în secolul al XVIII-lea. Astfel, constatarea referitoare la acordarea acestei forme de răsplată celor angajați în mod t e m p o r a r sau o c a z i o n a l se verifică şi în perioada a doua, existând însă situații când termenul *plată* este folosit şi pentru angajări cu caracter p e r m a n e n t ori s t a b i l.

[28] Există situații când termenul *arvună* nu apare menționat în documente, chiar dacă acordul prevede ca o parte din recompensă să se dea înainte, după cum există alte situații în care nu se menționează nici un fel de recompensă la care termenul *arvună* este raportat (chiar dacă această recompensă este subînțeleasă).

Față de prima perioadă (când erau prezente doar șase grupuri), în această perioadă termenul *plată* apare în legătură cu toate grupurile în următoarea ordine: **meșteșuguri** (foarte bine reprezentat), câte două grupuri: **comerț** și **administrație**; **instituții religioase** și **agricultură, creșterea animalelor** (reprezentate în mod aproape egal), **armată** și **activități casnice, gospodărești** (reprezentate la fel) și **școală**.

Termenul *plată* este atestat în această perioadă în legătură cu toate cele trei tipuri de relații: o f i c i a l e (prezente în grupurile **administrație, armată, instituții religioase, meșteșuguri, școală**), p a r t i c u l a r e (în toate grupurile – în afară de **armată**) și c o m u n i t a r e (în toate grupurile – în afară de **administrație**). *Plată* poate apărea atât în legătură cu raporturile de muncă cu caracter o f i c i a l (la fel ca *venit, irat, leafă, nafaca, simbrie* și *hac*) sau cu cele cu caracter p a r t i c u l a r (la fel ca *venit, simbrie* și *hac*), dar, spre deosebire de prima perioadă, și cu cele cu caracter c o m u n i t a r (la fel ca *simbrie, hac, venit, angarie, salariu* și, izolat, ca *leafă*), în cazul fiecăruia dintre aceste raporturi întâlnindu-se cele două tipuri de angajare în muncă.

În prima perioadă relațiile erau de tip o f i c i a l (în grupurile: **activități casnice, gospodărești, agricultură, creșterea animalelor, armată, comerț** și **meșteșuguri**) și p a r t i c u l a r (în grupurile **comerț** și **școală**).

Spre deosebire de termenii *venit, irat, leafă, nafaca* și *hac, plată* este folosit ca și *simbrie* în raport cu toate grupurile, ceea ce diferă fiind modul în care sunt reprezentate aceste grupuri din punctul de vedere al numărului de categorii de persoane conținute (documentele și categoriile sunt mai numeroase la *plată* în raport cu *simbrie*). Dacă *simbrie* este utilizat în mod aproape egal în legătură cu **meșteșugurile, administrația** și **instituțiile religioase**, în cazul *plății*, **meșteșugurile** sunt reprezentate în mod covârșitor în comparație cu celelalte grupuri.

Se poate vorbi, astfel, în această a doua perioadă, de un mod de utilizare p r e d i l e c t, de fapt, de o continuare a unei întrebuințări mai vechi, întâlnite și în secolul trecut, a acestui termen, pentru cei din domeniul **meșteșugurilor**. (De o astfel de utilizare „predilectă“ vom vorbi și în cazul *simbriei*, care manifestă însă o „preferință“ și pentru utilizarea „administrativă“).

În această perioadă apar în plus la *plată*, **administrația** (dar, ca și în cazul *simbriei*, nu este vorba de administrația curții domnești, care rămâne locul favorit de utilizare a termenului *leafă*, și într-o oarecare măsură, și a lui *venit*, nemaifiind și a termenului *simbrie* ca în prima perioadă) și **instituțiile religioase**, destul de slab reprezentate față de ceilalți termeni.

Și în cazul *plății*, ca și în cazul *simbriei*, nu există nici un grup în care să se manifeste numai un singur tip de relații de muncă, în fiecare dintre grupuri coexistând câte două sau câte trei feluri de relații (situația este total diferită de cea de la *leafă, irat* și *venit*, și deosebită, într-o oarecare măsură, de cea de la *hac*). Astfel, în legătură cu grupurile: **instituții religioase, meșteșuguri** și **școală** sunt prezente cele trei tipuri de relații (o f i c i a l e, p a r t i c u l a r e, c o m u n i t a r e), iar în legătură cu următoarele grupuri, câte două feluri de relații: **activități casnice, gospodărești, agricultură, creșterea animalelor** și **comerț**: p a r t i c u l a r e și c o m u n i t a r e; **administrație**: o f i c i a l e și p a r t i c u l a r e; **armată**: o f i c i a l e și c o m u n i t a r e.

Altfel spus, raporturile de muncă cu caracter o f i c i a l se manifestă doar în interiorul a cinci grupuri (situaţie identică cu cea de la *simbrie* şi puţin deosebită de cea de la *leafă*, unde apar în plus **activităţile casnice, gospodăreşti**); cele cu caracter p a r t i c u l a r, în toate grupurile în afară de **armată** (situaţie total diferită de *leafă*, unde nu se manifestă astfel de relaţii şi similară întrucâtva cu cea de la *simbrie*, unde apare **comerţul** şi nu apar **instituţiile religioase**); cele cu caracter c o m u n i t a r, în toate grupurile în afară de **administraţie** (situaţie mult diferită de cea de la *leafă*, unde sunt prezente doar **instituţiile religioase** şi uşor deosebită faţă de cea de la *simbrie*, unde se întâlnesc toate grupurile).

Activităţile casnice, gospodăreşti prezintă relaţii de tip:

– p a r t i c u l a r: *om: giubeaua cocoanei... să o trimeţi cu* ~ ŢR 1779 SN, LXXIII, 131; ~ *care-i va aduce ogari* ŢR 1800 BĂC CXVI, 189; ~ (numit în text şi *muncitor*[29]) *au curăţit tot gunoiul după acel măidan* ŢR 1811 IR XII, 876; *rumân: i-am trimis 4 corfe cu plata* ~ Tr 1778 BĂC XXXVI, 63; *salahor:* ~ *ce au curăţit gunoiul dăn curte* ŢR 1782 BUC_2 253, 299; *slugă: de vei tocmi* ~ *şi nu te va sluji bine* ŢR 1818 CAR 28; *ţigan:* ~ *pentru muncă* ŢR 1778 AJ 595, 657;

– c o m u n i t a r: *slugă:* ~ *de rachieri în prăvălii* ŢR 1797 IR XII, 122; ~ *de neguţător* ŢR 1818 D. EC 119, 185.

Întrucât nu se menţionează în ce anume consta munca lor, categoria *slugilor* poate fi repartizată în două grupuri: **comerţ şi meşteşuguri.**

Administraţia prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l (domenii ale administraţiei de stat):

– administrarea instituţiilor religioase: *epitrop* ŢR 1813 IR X_A, 201;

– administrarea departamentelor: *scriitor:* ~ *în slujba sameşului* M 1819 CAL I, 54, 595;

– administrarea judeţelor: *logofeţel:* ~ *al judeţului să ţie condică... să treacă toate cărţile de judecată* ŢR 1780 IPS 78;

– administrarea menzilului [= poşte]: *ţiitor:* ~ *menzălurilor* M 1814 UR I, 208;

– administrarea spitalelor: *econom:* ~ *să aibă grijă de grâu şi de toate ale mâncării* ŢR 1796 IR VI, 725;

– pază, supraveghere: *om păzitor:* ~ *la râmători domneşti* ŢR 1779 AJ 638, 698;

– strângerea dărilor: *om:* ~ *de prin sate ca să caute huzmetul fără cusur* ŢR 1811 IR XII, 524;

– p a r t i c u l a r: *mumbaşir:* ~ *osteneala pentru o scrisoare* M 1821 SD XXII, 294.

Următoarele categorii sunt menţionate ca muncind, dar neprimind ***plată***: *boier: prin toate judeţele cele molefsite* / de ciumă / *să se orânduiască câte un* ~ *al acestui judeţ carele să slujească fără* ***plată*** ŢR 1814 IR X_A, 978; *epitrop: să fie peste spital 2 boieri mari cari să se numească* ~ *cei mari care ca nişte iubitori de patria lor şi cu evlavie vor îmbrăţişa această slujbă de obşte fără de* ***plată*** ŢR 1796 ib. VI, 725; *statornicim până la săvârşirea vieţii* ~ /Casei / *Răsurilor şi Milelor pe*

[29] Aceşti *oameni* angajaţi de neguţătorii ce aveau prăvălii pe uliţa Şelari, efectuează o muncă în folos obştesc.

credinciosul boier biv vel vistier (nic)... a păzi interesul cel sfânt al casălor. Nădăjduim numai întru răsplătire dumnezeiască îndurare şi a patrii cunoştinţă, iar nici o ***plată****, nici o* ***liafă****... în veci să nu fie din veniturile aceste* M 1819 CAL I, 54, 598; *ispravnic: ~ la slujba dijmăritului sunteţi datori a da ajutor... să nu vă cutezaţi să cereţi* ***plată*** ŢR 1820 IR XI, 240; *îngrijitor: orânduindu-se ~ la aceste iraturi dumnealui paharnicul... au şi primit numitul boier îngrijirea aceasta făr de vreo* ***plată*** *a ostenelei asupra dumnealui numai şi numai pentru folosul săracilor ce să hrănesc de la cutia milosteniei* ŢR 1814 ib. X_A, 811.

Agricultura, creşterea animalelor prezintă relaţii de tip:

– p a r t i c u l a r: Este vorba în genere despre o singură categorie, cea a ţăranilor slobozi, ilustrând numai componenta a g r i c u l t u r ă, nu şi c r e ş t e r e a a n i m a l e l o r, care apar în documente sub denumirea de *locuitori*[30], *oameni, săteni,* cf. RAM 140 şi, am adăuga noi, şi de *lucrători*; *cosaş* / numit în text şi *lucrător*, iar în rezoluţia domnului, *cositor* /: *~ au cosit copiţi de fân pe moşia Mogoşoaia* ŢR 1798 DRA I, 699, 869; *lucrător: vă înştiinţăm că într-această răzmiriţă trecută, ~ ce lucrează pe la vii şi alte trebuinţe peste an, s-au nărăvit rău a cere* ***plată*** *peste măsură şi acum fiindcă se apropie lucrul viilor, face trebuinţă a se pune în orânduează cum se cade a se urma* ***plata*** *~. Să socotiţi pentru fieşcare lucru de cu primăvara până toamna cum este a se* ***plăti*** *atât la vie, cât şi la coasă, seceră şi alte trebuinţe, dând nizamul cel drept şi să arătaţi Domniei mele cu anafora* ŢR 1792 IR VI, 327. / De observat că este vorba de un act oficial: *pitac către... veliţii boieri pentru a pune nart* [=preţ maximal] *zilei celor ce lucrează la sapă, coasă şi la alte lucrări, cât să li se deie pe zi* ib., ca şi cazul unui catalog *pentru toate cele ce ni se porunceşte ca să punem preţ... la tot lucrul de vie, arătură, seceriş, coasa de fân, strânsul fânului, fânul ce se vinde cu carul* ŢR 1775 ib. II, 205, în care nu se indică decât *narturile* pentru operaţiile de muncă remunerate, nu şi denumirea celor ce le efectuează /; *lucrător* / numit în text şi *argat* / *~ ce ajutau la strânsul câmpului* / pe săteni/ Tr 1809 ACCOB 215, 200; *om: ~ să-i curăţască nişte livezi a lui* M 1738 UR X, 204; *~ din satul... au cosit... fălci* M 1796 DRA II, 640, 641; / Hrisovul ce *hotărăşte lucru lăcuitorilor... ce să află cu şiderea pe moşii boiereşti, mănăstireşti şi răzăşeşti* şi în care se face referire la ***plata*** unui *om* M 1767 CAL I, 24, 580 a fost menţionat la p. 69 /; *salahor: la ~ cei ce sapă* ŢR 1775 IR II, 205; *~ copii* ŢR 1804 ib. XII, 315.

Precizăm că domnul nu este cel ce acordă răsplata, ci doar cel ce reglementează condiţiile de remunerare, dând poruncă pentru fixarea *narturilor* în cazul muncilor efectuate de unele categorii (*lucrător, salahor*), care erau angajate şi recompensate de particulari.

– c o m u n i t a r: *om* / numit în text şi *locuitor ţăran* sau *ţăran localnic* /: *arătare de iarba mănăstirei ce în tărie au cosit-o ~ săcani... şi din porunca gospod... s-au hotărât a li se* ***plăti*** *cosire... fiind eu rânduit... să măsor cosâre*

---

[30] Termenul *locuitor*, pe care nu l-am întâlnit decât rar la celelalte forme de răsplată, desemnează nu numai pe cei de la sate, ci şi pe cei de la oraş, care nu aveau totdeauna o ocupaţie de sine stătătoare, fiind folosiţi la efectuarea a tot felul de munci sau la prestarea unor servicii cu caracter ocazional în urma unor învoieli de scurtă durată, motiv pentru care pot fi repartizaţi în diferite grupuri. Pentru *locuitori*, numiţi în text şi *lucrători*, v. şi exemplul de la s i m b r i e, p. 161.

*locuitorilor țărani... ce au făcut... pe moșia mănăstirii, ... am măsurat și dupe cum s-au găsit, socotind și bănești **plata** cosârii* M 1797 DRA II, 665, 670.

Explicația dată de editori înaintea textului: „listă de oameni care au cosit cu forța fân pe moșia... cărora potrivit poruncii domnești li s-a luat fânul și li s-a plătit cositul" ib., ridică problema caracterului acestui tip de angajare „forțat" – este, de altfel, singurul caz întâlnit – angajare care ar putea să nu antreneze același fel de remunerare cu *plată*, ca celelalte angajări, deși putem considera că răsplata se acordă pentru o muncă efectuată, indiferent dacă ea este făcută de bună voie sau în mod silit.

Următoarele categorii sunt menționate ca muncind, dar neprimind *plată: birnic* ȚR 1816 IR X_A, 1085; *județ*: ib.; *lude* ib.; *posluşnic*: ib.; *scutelnic*: ib.; *scutit*: ib.; *slujitor*: ~ *adusul unor podini* ib.; v. discuția de la p. 102.

Armata prezintă relații de tip:

– o f i c i a l: *nefer ~ ce au adus dubasele de la Sulina* M 1763-4 CAL II, 145; *pandur: ~ pentru paza țării* ȚR 1819 IR XI, 270; *poteraș: ~ ce umblă pentru prinderea făcătorilor de rele tâlhari* M 1820 ib. XI, 530; *rufetul căpitanului de podari* / dintre cei enumerați, numai *căpitanul* și *ceaușul de podari* pot fi repartizați în grupul **armată** / M 1776 GH_2 31.

– c o m u n i t a r (dacă luăm în considerație pe cei ce nu primesc *plată*): *căpitan ~ ce slujesc la aceste bresle... neavând altă **plată** afară de scuteală* ȚR 1797 IR VII, 79. (Nu se precizează despre ce bresle era vorba).

Comerțul prezintă relații de tip:

– p a r t i c u l a r: *sudit: ~ britanicesc în slujba numitului Atanasie Boiangiu unde se neguțătorea cu porumb* ȚR 1818 D. EC 119, 185;

– c o m u n i t a r: *fecior: ~ popei... slujind la jupânul Gligorie* / la compania grecilor / Tr 1724 SD XII, XXXV, 24.

Instituțiile religioase prezintă relații de tip:

– o f i c i a l:

– cei angajați la biserici sau la mănăstiri ortodoxe: *cântăreț: ~ slujind numai bisericii* ȚR 1794 IR VI, 75; *dascăl: ~ la mănăstirea Hurezu* ȚR 1794 ib. 178; *egumen: ~ ce se află la această mănăstire, purtători de grijă bisericii și lucrurilor ei* ȚR 1794 ib. 75; *preot: ~ de la o mănăstire afierosită cu numire de școală elinească* M 1765 ib. I, 272; *~ de la mănăstirea Hurezu* ȚR 1794 ib. VI, 178; *~ ce vor sluji la biserică* M 1802 UR VII, 131; *preot duhovnic: ~ la spitalul de la biserica Sf Visarion carele să ispovedească, să îngrijească și îngroape pe cei ce vor muri* / de ciumă / *cu orânduială creștinească* ȚR 1786 IR III, 604;

– cei angajați la bisericile de pe moșia unor particulari, ctitorite (probabil) de aceștia: *preot: boeriul Domniei mele..., vel sluger, având moșie pe care moșie fiind și biserică... au așezat pe ~ care de-a pururea slujește sfânta liturghie* ȚR 1793 IR V, 59;

– p a r t i c u l a r: *popă: ~ căruia i s-a **plătit** serindariu* Tr 1806 SD XIII, 123; *preot: ~ nu împlinesc datoria cea preoțească a lor către orășenii creștini... zăbovindu-i și cerându-le întâi **plata** pentru îngropare, pentru slujbă și pentru cetania ce are a face* ȚR 1795 IR VI, 18;

– c o m u n i t a r: *dascăl* / hirotonisit / *diacon*, v. p. 105; *diacon*[31]: ~ (la biserica din Șcheii Brașovului) *pe lângă aceasta mă îndatorez ca ce ar veni a scrie*

---

[31] Această categorie este angajată și răsplătită de comunitate cu ***simbrie***, v. p. 163, dar primește și *plată* pentru o muncă suplimentară, tot din partea comunității.

pentru treaba sf(i)ntei biserici, a socoti, a inprotocolălui şi a expedălui cu toată nepregetarêa la toată porunca voi fi gata a sluji Tr 1814 ŞCH III, VII, 16.

Următoarele categorii sunt menţionate ca primind, dar şi neprimind *plată* de la enoriaşi: *popă/preot*[32]: (la biserica din Şcheii Braşovului) *pentru îngropăciunea feţi ce au trecut de şapte ani în sus, fie sau bărbat sau femeie, de va fi mai cu avere* / fl. nemţ. creiţ 2- / *de va fi de mijloc* / 1-/, *de va fi sărac* / -30 /, *iară de la cei ce sunt de tot săraci, nimica plată să nu ia, ci în dar să să îngroape* Tr 1784 ŞCH II, I, 1; *popă/preot parohul din satul Tărlungeni*[33]*: de la slujba mortului, de la omul mare, fiind gazdă mai bună plătesc*/flor. cră. 1- /, *cei mai săraci* /30-/, *unii şi nimic* Tr 1787 ACCOB 92, 67.

Categoria *preot* apare ca muncind, dar neprimind *plată*: ~ *neuniţi să îndatoreze pe numitele cătane de legea sa, ce în cuprinsul parohiilor ar fi aşezaţ... fără plată cu trebuincioasele slújbe duhovniceşti a-i griji* Tr 1792 ŞCH II, XLIV, 64; ~ *la spital sunt îndatoraţi a căuta pe bolnavi cu ispovedenie i grijanii, a îngropa pe săracii ce vor muri acolo şi a le face pomeniri fără de plată* ŢR 1815 IR X_A, 276.

Meşteşugurile prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l (diverse domenii ale activităţii de stat sau de la curtea domnească, în care angajarea are caracter stabil, regulat):

– activitate tipografică: *drugar*: ŢR 1747 SZMR XIX, 17; *pilcar*: ib.; *zeţar*: ib.;

– asistenţă medicală şi socială: *doctor: ~ la spital... datoriu a merge de câte 2 ori pe zi... să vază pe toţi bolnavii şi după boala fieştecăruia să rânduiască şi doftoriile ce se vor căde prin reţete* M 1785 UR I, 112; *gerah: ~ datoriu... a urma întocmai după rânduiala dohtorului* ib.; ~ *al doilea al spitalului... nelipsit de la spital şi purtătoriu de grijă la dohtorii şi la mâncarea bolnavilor* ib.; *moaşă*: ŢR 1813 F 27;

– exploatarea ocnelor: *ciocănaş: toată sarea câtă se scoate de la ocne... să taie de oameni orânduiţi într-adins, cari se numesc~* ŢR 1807 IR IX, 504; *ludele ~ de la ocne* ŢR 1811 ib. 507; *măglaş:* ib.; *pârgar: noi ~ de la Valea Ocnei... scoatem sare din ocnă cât este trebuinţă... noi robii Măriei tale... 10 liude* ŢR 1794 ib. V, 181; *şalgău*: M 1757 UR II, 164;

– exploatarea păcurii: *locuitor: ~ ce lucrează puţurile de păcură* ŢR 1819 IR XI, 409; *moşnean*: v. p ă c u r e ţ; *păcureţ: moşnean ~ ce lucrează puţurile cu păcură* ŢR 1808 IR XII, 806; *om: ~ străini de lucrează puţurile cu păcură* ŢR 1785 ib. I, 491;

– iluminatul oraşelor: *fanaragiu*: M 1776 GH_2 77;

– lucrări publice (construcţii, canalizare, cişmele*): calfă: ~ de suiulgiu să slujească la toate cele trebuincioase* M 1804 UR V, 43; *cişmegiu: ~ la lucrul cişmelelor* ŢR 1812 IR XII, 887; *slugă: ~ care pururea priveghează pentru nestricarea drumurilor* ŢR 1812 ib. 886; *suiulgiu: ~ pentru meremetul i pentru*

---

[32] Această categorie încasează **veniturile** ***patrafirului***, v. p. 122.
[33] Această categorie primeşte ***simbrie***, v. p. 164.

curățenia fântânii de a fi pururea dreasă și de a nu se împuțina curgerea apei ȚR 1793 IR V, 406; ~ *bașa... la fântânele nouă ce în urmă s-au făcut pentru cheltuiala și purtarea de grijă i s-au întocmit și altă* ***plată*** ȚR 1797 ib. VII, 133[34];

– serviciul menzilului [= poște]: *surugiu*: M 1802 UR I, 8; *slugă: ~ ce se află în lucrarea și privegherea poștei* ȚR 1812 IR XII, 810.

Despre *meșterii* atestați în unele condici domnești M 1763-4 CAL II, 124 sau despre *țiganii* ce *lucrează la grajdul gospod* M 1741 MAV 220, nu se poate preciza, din lipsă de informație, care era statutul lor la curte.

Unele categorii angajate în mod o f i c i a l să muncească fără ***plată*** în schimbul unor scutiri, erau ***plătite*** numai în anumite condiții: *olar: ~* / plătit numai / *dacă va fi trebuință de mai multe oale de lut pentru trebuința meremeturilor* M 1804 UR V, 43; *pietrar: ~* / plătit numai / *de va fi trebuință de vreo zidire mai multă decât întocmire pentru cișmele sau drumurile apelor* ib.; *rufet: ~ căpitanului de podari* / compus din / *61 liude: pietrari, teslari, toporași* / plătiți numai / *când se va face pod de iznoavă* M 1776 GH_2 31.

În cazul *spitalioților* se specifică: *60 de oameni pentru slujba bolnavilor care să aibă numele de~... în vremea sănătății să slujească la spital la slujbele cele mai ușoare, iar în vremea ciumei să aibă câte 5 lei pe lună* ȚR 1796 IR VI, 725, iar despre *mâglași* se afirmă: *slujba lor nu este napristan, ci numai când este trebuință atunci slujesc și atunci sunt* ***plătiți*** ȚR 1811 ib. IX, 507.

Următoarele categorii angajate în mod o f i c i a l sunt menționate ca primind, dar și neprimind ***plată*** de la particulari: *doctor: de la cei cu stare proastă... scăpătați săraci* ***plată*** *să nu ceară nimic, fiindcă pentru una ca aceasta își au fieștecare* ***leafa*** *orânduită*.../ În schimb, se precizează / *de la cei cu stare bună și au, se cade și trebuie să* ***plătească*** *osteneala ~ și să-l mulțumească precum se cade* ȚR 1780 F 25; ~ *să fie osârguitori nu numai la boieri și la cei ce le dă mâna a le* ***plăti*** *vizitele în oraș și pe afară după trebuință ce se va întâmpla, ci mai vârtos pentru cei săraci și cu neputință de* ***plată*** *ai orașului și la cei ce vin la spitalul de acolo unde să fie îndatorați ~ a merge făr de* ***plată*** ȚR 1813 IR X_A, 1064[35]; *gerah: ~ căutau în cele trebuincioase pe sărmanii cei fără de putere de* ***plată*** ȚR 1814 ib. 1062; ~ *să se îndatoreze toți a merge fără pregetare la orice bolnavi săraci de aici din politie, fără cea mai puțină* ***plată*** ȚR 1815 ib. X_B, 271.

Mai numeroase sunt categoriile solicitate, în mod ocazional, pentru efectuarea unor anumite munci, operații, lucrări, servicii etc., cu caracter temporar din domenii diverse (chiar dacă aceste solicitări se repetau, fiecare din ele reprezenta o angajare în sine, de durată relativ scurtă):

– executarea unor obiecte: *meșter*[36]: *~ fierari, teșghetari, țigani, sârbi fiind trebuință a se lucra piroane în formă pentru vasele cele trebuincioase* ȚR 1794 IR V, 307; *nalbant: ~ pentru potcovitul unui cal cu 4 potcoave și cu 32 cuie* ȚR 1791 ib. IV, 330;

---

[34] Această categorie este angajată și răsplătită în mod oficial de domn cu ***leafă*** (v. p. 147), dar primește și ***plată*** pentru această muncă suplimentară, tot de la domn.

[35] Această categorie este angajată în mod oficial cu ***leafă*** (v. p. 146) răsplată denumită în text și ***(plată de) simbrie***.

[36] Apar, ca și în perioada întâi, dar nu angajați la curtea domnească, meșteri de diferite origini etnice.

– facerea varului: *locuitor: ~* / pentru / *var dă spitaluri* ŢR 1811 D. EC 33, 104; *sat: toate ~ acele dintr-acel judeţ care au meşteşugu facerii varului... facerea varului şi căratu lui* ib.;

– îndatoriri către Poartă (aprovizionare, reparaţii etc.): *cărăuş: salahorilor şi ~ ce se trimit ... în slujbele împărăteşti* M 1743 UR IV, 402; *lingurar: ~ ca să facă lopăţ pentru treaba cetăţii Voziei* M 1742 MAV 353; *locuitor: ~ pentru orânduiala untului* ŢR 1819 SD XXII, 171; *salahor*: v. c ă r ă u ş;

– lucrări publice (construcţii edilitare, pavarea şi repararea podurilor [= străzilor], construirea unor poduri, lucrări contra inundaţiilor etc.): *calafaciu: meşteri ~* ŢR 1811 D. EC 22, 91; *cărăuş* / numit în text şi *locuitor* /: *~ încarcă podini* ŢR 1810 IR XII, 865; *dulgher: ~ şi fierari ce au lucrat podu Olteniţa-Turtucaia* ŢR 1811 D. EC 22, 91; *meşter ~ au lucrat* / la spitale / ŢR 1811 ib. 27, 97; *fierar*: v. d u l g h e r; *ţigani ~ dă la 15 cuşniţe* / pentru podul de la Ruşciug / ŢR 1811 IR 41, 114; *locuitor* / numit în text şi *muncitor* /: *~ ce au lucrat la facerea podului... pe dinaintea caselor* ŢR 1798 IR VII, 536; *~ ai poliţiei şi ai satelor pentru care tufă / nuiele, gunoi, paie / ... pentru meremetul podurilor* ŢR 1802 ib. VIII, 301; *~ birnic: pentru suma podinilor ce s-au orânduit a se face de către ~ spre facerea podurilor celor mari săvârşindu-se de tăiat... s-au început acum de se şi cară şi se aduc în Bucureşti* ŢR 1813 ib. X_A, 831; *lucrător* / numit în anafora şi *salahor* /: *~ la facerea podului* ŢR 1816 ib. 1087; *maimarbaşa* / numit în text şi *meşter* /: *~ care au lucrat la podurile după apa Jiului* ŢR 1812 D. EC 61, 141; *meşter: ~ lucrător pentru podul de peste apa Dâmboviţei* ŢR 1794 IR V, 392; *morar:* / aleşi dintre / *~ ce sunt pe la morile mănăstireşti şi boiereşti... pentru bătutul parilor şi aşezatul scaunilor şi al urşilor* ŢR 1793 ib. 389; *om: ~ cari au ştiinţa căratului podinilor pe apă cu pluta* ŢR 1808 ib. XII, 858; *pietrar: lucrător ~ pentru întocmirea curţii domneşti* M 1812 UR I, 190; *podar: să se facă podul pe uliţa... s-au tocmit~* ŢR 1813 IR X_A, 833; *salahor: liude ~ pentru facerea podului Mogoşoaiei* ŢR 1793 ib. V, 383; *~ ce au tăiat cheresteaoa în păduri* ŢR 1811 D. EC 22, 91; *~ lucrători ce vor dezgropa parii şi vor deschide matca Dâmbovicioarei* ŢR 1816 IR X_A, 862; *teslar: lucrător ~* M 1812 UR I, 190; *zidar: meşter ~ au lucrat* / la spitale/ ŢR 1811 D. EC 27, 97.

Unii dintre cei angajaţi de particulari efectuau munci în folos obştesc: *podar* ŢR 1800 SD V, 205 sau lucrau în diferitele fabrici ori cherhanale înfiinţate în mod particular: (despre condiţiile de angajare şi de recompensare ale celor ce lucrau la aceste fabrici şi cherhanale aflăm din acte oficiale, putându-se considera că este vorba de relaţii de tip o f i c i a l în legătură cu angajarea şi cu recompensarea respectivelor categorii):

argat: ~ / la fabrica de arnici / Tr 1809 ACCOB 215, 200; *om: ~ cu ştiinţa meşteşugului* / la cherhanaua de bumbac / ŢR 1805 IR XII, 298; *~ ce au ştiinţa acestui meşteşug* / la fabrica de farfurii / ŢR 1806 ib. 299; *~ lucrători meşteşugului acestuia* / la cherhanaua de testemeluri şi iminele / ŢR 1802 ib. VIII, 282; *postăvar: pentru cât tort va trebui mai mult la fabrica de postav* / de la Pociovalişte / *... să se lucreze de către cei din Bucureşti ~* ŢR 1794 BUC_1 473, 581; *ţesător: ~ să ţească la fabrica de postav* ŢR 1795 ib. 465, 573.

Următoarele categorii sunt menţionate ca muncind, dar neprimind *plată*: *locuitor: ~ ce-i are casa podurilor* ŢR 1811 IR XII, 853; *podar: ~ orânduiţi pentru*

*trebuința podurilor mari... numai pentru aceste locuri slujesc, neavând **plată**, nici leafă, nici nimic... să fie apărați de toate cererile și podvezile și nestrămutați din orânduiala lor* ȚR 1815 IR X_A, 697; *țigan: 4 salașe de ~ meșteri de hier pentru lucrul fabricei de hârtie* ȚR 1796 ib. VI, 688.

La fel cum domnul trimite temporar pe *postăvarii* din București să lucreze la fabrica de postav din Pociovaliște ȚR 1794 BUC_1 473, 581, tot așa hotărăște *să fie trimiși, la aceeași fabrică, fiindcă este trebuință dă oameni și muieri pentru lucru cu **plată*** ȚR 1781 AJ 909, 972 și *unii din București ce sunt datori, neavând a plăti, stau pe la închisorile dumneavoastră, însă cei cu datorii mărunte câte zece doaozeci și până la treizeci de lei, ce sunt săraci... să-i trimiteți pe toți la Pociovaliște să-i puie să lucreze pă bani cu **plată** până vor plăti datoriia lor și apoi, dă vor mai vrea pentru câștigu și folosul lor, vor rămânea a lucra iarăși cu **plată**;* sau *unile muieri, care pentru netrebniciile și urâte faptele lor... să trimit pă la mănăstiri și pă la locuri cu osândă... să le puie să lucreze cu **plată** la lucru fabricii* ib.

În același sens, semnalăm că *salahorii* necesari pentru *trebuința șanțurilor* sunt adunați, din poruncă domnească, *dintre cei mulți... ce se încunjură în politie fără de treabă, fără de meșteșug și fără de nici o slujbă* ȚR 1803 IR XII, 426.

Interesante sunt documentele din care se poate constata că nu toate meșteșugurile se desprinseseră definitiv de agricultură. Astfel, se hotărăște ca *podarii... cei care din neputință de boală sau de vreo trebuință a lucrării pământului nu vor putea însuși să vie, să-i puie cu **plata** sa om vrednic în loc* ȚR 1803 ib. 418 sau *birnici, lude, aceste județe să facă podinile fără de **plată**,* / iar / *scutelnici, posluşnici, slujitori să le aducă fără **plată**... fiindcă într-această diiastimă* / mai-iunie / *sunt slobozi lăcuitorii de orice lucru al pământului* ȚR 1816 ib. X_A, 1085, ori *osăbit mai arătând și casa obștiei... că ar fi având **plătite** podeli și lăcuitorii după tocmeală, nu li-au mai adus, să scrie... ca, după vremea plugului, să se îndatoriască și să să siliască pe aciia ca să aducă podilile numaidecât, spre a se puhe în lucrare facire podurilor* M 1818 BÂR II, CXXXII, 222.

Cei de mai sus efectuau o muncă în folos obștesc, cu caracter mai mult sau mai puțin periodic, dar care necesita renunțarea, cel puțin pentru o perioadă de timp, la ocupațiile agrare. Deoarece ocupația de bază a acestor categorii era agricultura, se întâmpla uneori să nu se respecte convențiile, ceea ce făcea necesară intervenția domniei, ca în exemplele citate.

Din același motiv: *postăvarii neputând merge ei înșuși... când au osebita munca pământului, trimit pă copii sau oameni în locu lor la lucru* ȚR 1799 BUC_1 508, 628. Pentru că norma de lucru era mare, acești postăvari de la fabrica de postav de la Pociovaliște cer, dar domnul nu aprobă, ca *să lucreze o săptămână, iar două să fie slobozi și nu numai una, cum era obiceiul* ib. Despre aceiași *postăvari* în document se mai menționează: *în săptămâna ce lucrează **plată** de bani nu este, că pentru aceasta sunt scutiți și pentru aceea plătește epistatul dajdia lor* / dar / *în săptămâna ce sunt slobozi voind pentru folosul și câștigul lor a lucra lână de a fabricii, să le **plătească** epistatul... pe câte ocă va lucra* ib.

– p a r t i c u l a r: *cărămidar: ~ având lipsă de țigle ca să coperim casa* Tr 1795 SD XII, CCXLIII, 119; *cărăuș:~pentru saci de lână* Tr 1727 ib. XLVIII, 31; *cășar: ~ de la cășărie de au lucrat... cașcaval* M 1809 UR XIV, 239; *ceasornicar:*

două ceasornice să le îndrepteze ~ ŢR 1810 BĂC CLXXVI, 275; *chirigiu:* v. d u c ă t o r i u d e s a r c i n i; *corăbier:* v. d u c ă t o r i u d e s a r c i n i; *cusătoare: ~ pentru cusut* Tr 1803 SD XII, 145; *doctor: nu pot să mă urnesc din pat... să-m trimiţ pe unul din~* M 1795 ib. VII, 172, 257; *doică:* ŢR 1779 AJ 723, 783; *ducătoriu de sarcini: de vei tocmi ~ sau chirigiu cu cai sau cu carul sau corăbieriu să mute de la un loc la altul lucrul tău* ŢR 1818 CAR 27; *dulgher: ~ trebuincioşi pentru isprăvirea casii acesteia* ŢR 1820 SD XI, 269; *hotarnic:* ŢR 1780 IPS 140; *lăcătuş: ~ pentru ladă* Tr 1779 BÂC XXXVI, 63; *locuitor* / de pe moşia unui boier /: *~ care lucrează meşteşugul tăbăciei la piei de capră neguţătoreşti* ŢR 1792 IR IV, 123; *meşter: ~ de o îmbrăcat... svânta carte* / Evanghelia / Tr 1726 SD XVI, 6, 161; *~ lemnar pentru lucru ce au lucrat la meşteşugu... lemnării* ŢR 1783 BUC_2 256, 304; *~ lucrător: a face din nou sau a priface binale* M 1813 UR I, 199; *salahor: ~ trebuincioşi pentru isprăvirea casii acesteia* ŢR 1820 SD XI, 269; *telal: ~ au strigat la mezat casa răposatului şi nişte lucruri* ŢR 1778 AJ 474, 524; *teleleică: de avea cinevaşi să vânză cevaşi, vândea prin femei ~ prin taină... plătea osteneala acei ~* ib.; *zidar: ~ socotind a lucra... cărămizi* ŢR 1779 IND VI, 201; *~ trebuincioşi pentru isprăvirea casii acesteia* ŢR 1820 SD XI, 269.

O serie de acte oficiale conţin reglementări în ce priveşte *narturile* stabilite din porunca domnului pentru diversele munci efectuate de meşteşugarii angajaţi şi remuneraţi de particulari (situaţie similară cu cea din domeniul relaţiilor agrare sau al comerţului): *butar: ~ încărca şi descărca buţile* ŢR 1792 IR VI, 259; *coşar: lude din cei scăpătaţi, din pământeni să se facă ~ a merge negreşit din casă în casă, în toată săptămâna... să măture coşurile fiecăruia* ŢR 1796 ib. VII, 137; *dulgher: ~ meşter* ŢR 1804 ib. XII, 315; *legător: legatul unei buţi* ŢR 1793 ib. V, 347; *lemnar:* ŢR 1813 ib. X_A, 885; *lucrător: ~ la binale* ŢR 1804 ib. XII, 315; *meşter: ~ de lemn* ŢR 1775 ib. II, 205; *şalvaragiu: plata postavurilor de ţară şi al hainelor gata de postavurile ce fac ~* ŢR 1813 ib. X_A, 885; *şindrilar: locuitori ~ şi vărniceri* ŢR 1803 ib. XII, 317; *vărnicer:* v. ş i n d r i l ar; *zidar: ~ meşteri* ŢR 1775 IR II, 205.

S-ar putea ca unii dintre meşteşugarii de mai sus să fi fost organizaţi în *bresle,* deşi acest lucru nu este specificat întotdeauna, dar o anume organizare a lor este sugerată (indirect) din modul diferenţiat în care se indică *plata: plata lucrătorilor / taler / 1 / parale / 20 Dulgherul şi zidarul meşter... / taler / 1 Al doilea mână... / parale/ 30 Al treilea mână.../parale/25 Salahori.../parale/ 15 Salahori copii* ŢR 1804 IR XII, 315; *plata lemnarilor şi zidarilor, adecă a celui ce este meşter pe zi po parale 90, iar călfile ziua po parale 70 i ucenicii ziua po parale 50 şi salahorii ziua po parale 55* ŢR 1813 ib. X_A, 885.

Totodată, într-o vreme când meşteşugurile nu erau separate de negoţ, unii dintre aceştia (*şalvaragiu, şindrilar, vărnicer*), ar putea fi încadraţi în câte două grupuri (**meşteşuguri şi comerţ**).

– c o m u n i t a r (bresle meşteşugăreşti şi/sau negustoreşti): *calfă: ~ *başcalii*[37] *ce vor lucra haine în prăvăliile croitorilor* ŢR 1781 IR II, 144; *~ de zăbunar* ŢR 1819 ib. XI, 371; *dulgher: ~ de va fi binaua jos pe pământ... pentru catul de sus* ŢR 1795 ib. VI, 695; *lucrător: ~ la breasla cojocarilor* (blănari,

---

[37] Pavlescu explică termenul astfel: *başcaliu*= breslaş cu dugheană, v. BRES 587.

işlicari) ŢR 1780 IR II, 191; *meşter: ~ care au lucrat păilă de capră (la compania grecilor din Sibiu)* Tr 1724 SD XII, XXXIV, 23; *zidar: ~ meşteşugul zidăriei* ŢR 1795 IR VI, 695.

În cazul *dulgherilor*, când stăpânul binalei nu face „tocmeala cu rupta", acesta ***plăteşte*** conform *narturilor* fixate de către domn prin nizam: *la călfi câte tl. 1 1/2, la meşteri buni câte tal. 1 tocmai, la meşteri de a 2-a mână câte bani 75 şi la ucenici câte bani 45* ŢR 1795 IR VI, 695.

Meşteşugarii organizaţi în bresle şi ***plătiţi*** de către particulari în schimbul serviciilor solicitate sunt adesea avertizaţi prin dispoziţii domneşti în scopul evitării abuzurilor: *isnaful* / boiangiilor / *să păzească un drept şi o cumpănită* ***plată*** *pentru văpsitul lucrurilor norodului fără de a cere preţ nesuferit că vor pierde privilegiul* ŢR 1803 ib. XII, 282.

Acei meşteşugari care nu făceau parte din bresle sau dintre cei *cu ştiinţă ce veneau de peste Dunăre* nu erau *volnici a face tocmeli şi a lua asupra lor nămeştii şi zidiri, dacă nu ştie meşteşugul*, ci trebuiau *să lucreze cu zioa la meşteri sau unde va găsi şi să-şi ia* ***plata*** *după meşteşugul lui, urmând nartului ce... am dat* ŢR 1802 ib. 271.

La *ţehiul croitorilor români* din Şcheii Braşovului se hotăreşte *cu ce feli de preţ să cade a lucra toţi meşterii hainele, nu unu mai sus şi altu mai jos, cu* ***preţu plăţii*** *şi să ne stricăm unu pă altu meşterii* Tr 1794 MNT 258. Despre aceşti *meşteri* mai aflăm: *încă şi strejacele şi... lebedeele paturilor cătăneşti... în vremea oşti... făr de* ***plată*** *le coasem din moşii strămoşii noştri* ib. 494.

Categoria *vătaf* este menţionată ca muncind, dar neprimind ***plată***: *~ de lăutari pentru osteneala ce făceau cu cântare fără* ***plată*** ŢR 1818 IR X_A, 424.

Comunităţile de tip religios (biserici, mănăstiri) angajează şi recompensează cu ***plată*** următoarele categorii:

butnar: ~ de au cercuit nişte poloboce M 1742 BCI I, 259; *căldărar: ~ să dreg arama câtă va fi stricată pe bisearică, în mănăstire* ŢR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 84-85; *dulgher: ~ calfa am luat asupră-mi toată dulgheria şi tâmplăria care va trebui la biserica cea nouă* ŢR 1819 BUC_1 597, 731; *meşter: ~ de au cuperit turnul* (la mănăstire) M 1742 BCI I, 249; *nisipar: ~ să car nisip... până ce se va isprăvi biserica* ŢR 1819 BUC_1 596, 731; *om: ~ să lucreze până să va sfârşi şi... lucrul lemnăriei la metoh* ŢR 1800 DÂMB 1060, 948; *zugrav: ~ să zugrăvească o biserică la satul...* ŢR 1786 IR III, 602.

Obligativitatea răsplătirii celor angajaţi la mănăstiri rezultă indirect din următoarea dispoziţie, similară cu cea discutată la s i m b r i e (v. p. 161): *şi când se va îneca moara sau se va strica zăgazul, igumenul cu* ***plată*** *din cheltuiala mănăstirii să le dreagă şi să le întocmească, că nu sunt nimeni datori să lucreze fără* ***plată*** ŢR 1791 DRA I, 624, 781.

Unele categorii sunt remunerate nu pentru practicarea, ci pentru transmiterea meşteşugului lor ("aşa cum o dovedesc zapisele de ucenicie încheiate în afara breslelor, în gospodăriile boiereşti" Pavlescu, BRES 182): *bucătar: ~ am luat... un copil de ţigan ca să-l învăţ meşteşugul bucătăriei* M 1807 ib. 183; *zugrav: ~ l-au avut la meşteşug* / pe fiul unui copil de casă / *să-i dea* ***plată*** *ceea ce se va găsi cu cale de către meşterii zugravi* ŢR 1770 SZMR XXX, 36.

Şcoala prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l: *dascăl: ~ cel mare al epistimiurilor* M 1766 UR XIV, 190; ~ *ce învaţă carte grecească bisericească* ib.; ~ *latinesc* ib.; ~ *pe la ţinuturi* ib.; ~ *de la şcoala cea mare domnească şi grecească* ib.; ~ *musicos pentru a învăţa ucenicii meşteşugul cântărilor* ŢR 1784 IR III, 383; *rânduiţi cu plată domnească şi ~ ca să se afle în toată vremea să înveţe copii... se află şi cuviosul Isaia Singhel Erochirica ~ slovenesc* / la şcoala slovenească / ŢR 1798 ib. VII, 453; ~ *moldoveneşti la învăţătura feciorilor de preoţi şi diaconi de la şcoala aşezată la mănăstirea Socola* M 1803 UR VII, 131; *ipo~ elinesc* M 1776 ib. XVI, 190; *proto~* ŢR 1803 IR VIII, 441; ~ *rumâni... pe la oraşele judeţelor* ŢR 1815 ib. X_A, 366; *ierochirica:* v. d a s c ă l; *singhel:* v. d a s c ă l; *ucenic: ~ sărman la şcoală* ŢR 1815 IR X_A, 366.

În cazul unui *dascăl* aşezat prin carte domnească *ca să ţie şi să înveţe 25 copii latina-gramata, aici în Bucureşti făr-de plată* se prevede: *iar peste 25 copii, câţi va mai putea să mai adune, de la aceia să-şi ia plata lui* ŢR 1796 IR VII, 38.

La fel ca şi în cazul *simbriei*, există unii *dascăli* retribuiţi cu *plată*, care desfăşoară o activitate în folos obştesc, fiind însă angajaţi de particulari la şcolile înfiinţate de aceştia: la şcoala românească de la biserica făcută de un biv vel paharnic pe moşia lui ŢR 1792 ib. VI, 123; la biserica de pe moşia unui vel sluger care *au aşezat... dascăl şi au făcut rânduială de învaţă copiii sărmani* ŢR 1793 ib. V, 59; la şcoala de pe moşia unui *biv vel vistier* ŢR 1797 ib. VII, 33.

– p a r t i c u l a r: *dascăl: ~ i-au trimis... un copil ca să-l înveţe carte* ŢR 1776 AJ 200, 217; *copilul dat la un ~ cu tocmeală* ŢR 1794 IR VI, 266.

– c o m u n i t a r: *dascăl*[38]*: ~ înălţat la treapta diaconii... fiindcă obiceiul cel bun întărit şi înrădăcinat iaste în loc de pravilă, după care în toate eparhiile cele pravoslavnice... diaconii ţin şi şcoalele... şi diaconul să ţie şi şcoala* / din Şcheii Braşovului / ... *spre zidirea turmii lui Chr cu învăţătura şi spre folosul pruncilor, odrăslind şi plata ce obicinuia de dascăl, fiindcă şi diaconia şi dăscălia poate împlini* Tr 1791 ŞCH II, XXXII, 46.

RĂSPLATĂ

Atestat rar şi relativ târziu numai în a *doua perioadă* nu ca termen desemnând o anumită formă de recompensă, ci pentru a justifica acordarea diferitelor recompense – toate categoriile de persoane în legătură cu care termenul apare utilizat fiind deja recompensate într-un anumit mod. Probabil pentru că aceste recompense erau date în genere mai mult din raţiuni morale, se simţea nevoia unei anumite justificări a acordării lor şi atunci se apela la acest termen, ***r ă s p l a t ă***, care prin conţinutul lui semantic putea fi folosit pentru a exprima o astfel de justificare (este posibil ca acesta să fie motivul pentru care cel mai adesea în documente este folosit abstractul verbal *răsplătire* şi nu substantivul *răsplată* sau verbul *a răsplăti*, utilizate şi acestea, dar extrem de rar).

Aceasta deoarece, spre deosebire de termenul *plată*, cel de *răsplată* nu implică neapărat ideea de c o n t r a v a l o a r e. Ca urmare, recompensa pe care o

[38] Ca *dascăl* primea *plată*, iar ca *diacon* avea *venit diaconesc* (v. p. 122). Fiind una şi aceeaşi persoană, dar având două îndeletniciri, categoria poate fi inclusă în două grupuri: instituţii religioase şi şcoală.

desemnează nu reprezintă un simplu echivalent dat în schimbul efectuării unei munci, ci se poate oferi şi din alte considerente decât acela de a achita (pur şi simplu) o anumită muncă.

Numai aşa se explică – credem – felul în care *răsplată* este utilizat în această perioadă, şi anume în legătură fie cu termenul *leafă*[39], desemnând o formă de recompensă oferită ca (un fel de) avantaj, fie cu acordarea unor privilegii, de ex.:

– *năpăstuire ce cearcă aceste mai sus numite dregătorii... o aşa mică şi proastă **răsplătire** a slujbelor sale cu a se folosi adecă numai cu o puţină leafă ce li se dă* ŢR 1814 IR X_A 463;

– *Noi suntem datori a le **răsplăti*** / preoţilor şi diaconilor ţării / *ostenelele rugelor seale, ce fac de a pururea către Dumnezeu pentru Domn şi pentru tot neamul... i-au uşurat de această dare de bani* M 1780 IR II, 34; *având a lua de la noi... boier mare vistiernic... o sumă de 3500 lei, pentru plata acestora bani* / împrumutaţi / *şi pentru o dreaptă **răsplată** de recunoştinţă a slujbei... pe întreaga vreme a domniei noastre dăm kioşcul nostru din Copou* M 1787 UR XIV, 270; *credincios boerul Domnii mele... biv vel şătrar... ştiind că slujbele tale s-au făcut cunoscute Domniei mele... iată dar întru **răsplătirea** slujbelor şi a ostenelilor tale te cinstim cu paialâc de vel clucer... trimeţându-ţ şi domnescul caftan* ŢR 1789 SD V, 119, 163.

Astfel de motive ne îndreptăţesc să nu considerăm termenul ***răsplată*** (***răsplăti***) ca fiind în perioada studiată de noi un termen ce desemnează o recompensă a muncii şi, ca atare, vom folosi acest termen în lucrarea noastră pentru a exprima ideea de r ă s p l a t ă la modul general (la fel ca şi alţi termeni: ***recompensă, remuneraţie, retribuţie,*** nefolosiţi în epocă).

VENIT

Nu prima, ci cea de a *doua perioadă* oferă de fapt informaţii despre ***venitul*** ca răsplată. Aceste informaţii (provenind din toate cele trei regiuni, rar din Transilvania), sunt numeroase abia către mijlocul secolului al XVIII-lea, cam în acelaşi timp cu cele despre termenul *leafă*. Dacă în cazul acestuia se poate vorbi de o absenţă documentară justificată din anumite motive (v. p. 126-127), nu acelaşi lucru se întâmplă în cazul termenului *venit*. Termenul era extrem de rar folosit în veacul trecut.

Cu toate acestea, modul în care sunt redactate chiar de la începutul secolului al XVIII-lea aproape toate documentele din a doua perioadă atestă existenţa dintotdeauna parcă a unui termen ca şi inexistent până atunci, căci formulările ce apar frecvent şi constant în texte: *după (pe) obicei(ul) (cel) (vechi), obicinuitul obicei*[40] nu reprezintă în fond decât c o n t i n u a r e a unor mai vechi modalităţi de recompensare cu *venit*, anterioare domniilor fanariote.

Altfel spus, aceste modalităţi existau fie că nu erau înregistrate în documente (româneşti), fie că nu erau denumite cu termenul *venit*. Iar atunci când aceste

[39] V. şi exemplele de la *leafa* ca „avantaj“, p. 149, 150, 151 şi de la p. 239.

[40] «„După obiceiu" expresie care atestă, o dată cu vechimea, şi caracterul... instituţional» Constantinescu IF 365 s.v. *plocon*.

modalităţi încep să fie înregistrate şi denumite astfel, documentele în care apar, conţin (unele dintre ele) informaţii ce par contradictorii.

La 1755[41], hrisovul lui Matei Ghica este redactat de parcă atunci s-ar introduce această formă de răsplată (v. în acest sens şi observaţia lui Răşcanu: „Matei Ghica aşază veniturile boierilor pentru a pune capăt abuzurilor / fixând / leafa şi venitul fiecărui boier" LEF XC):

înştiinţatu-ne-am şi am aflat adevărul pentru partea cea mai aleasă mai cinstită adecă orânduealа boierimii neavând nici o chivernisală, nici un venit spre starea şi întemeierea ei... ce la toate locurile boierimea să pune întâi la orânduеală de chivernisală, apoi şi alţii toţi după a lor rânduеală, iară aici lipsind aceasta s-au pricinuit şi la multe neamuri stricăciune şi cădere şi la poroncile, la trebuinţele domniei de multe ori lipsă de slujbă... n-am putut suferi văzând o stricăciune ca aceasta la o boierime şi la o cinste a domniei şi iată am făcut Domnia mea mare milă cu toată boierimea măcar că mila aceasta ce s-au făcut este şi cu oarecare păgubire a vistieriei şi a cămării Domniei mele... s-au făcut tuturor boieriilor venit de chivernisală... care boierie şi ce venit să aibă cu hotărâre arătăm M 1755 UR II, 269.

Ştirea este cel puţin curioasă, deoarece într-o condică anterioară, a unui alt domn fanariot, tot din Moldova, scrisă în anii 1741-2, *dregătorii* aveau deja ***venituri, venituri*** ce trebuie să fi existat cu mult înainte (spre deosebire de răsplata cu ***leafă*** ce li se dă abia acum de către acelaşi domn), din moment ce în condică este invocat o b i c e i u l v e c h i, formulare care atestă o consacrare prin tradiţie a ***veniturilor*** date unor categorii de persoane, de ex.: *vel ban* M 1742 MAV 229; *călăraş* 1739 ib. 438; *căpitan* ib.; *grămăticie* ib.; *preot (bisericii)* 1740 ib. 442; *staroste* 1739 ib. 438; *vameş* ib.

Este vorba de condica lui Constantin Mavrocordat[42], „domnul reformator" (Giurescu, I. ROM III_1, 259) şi „personalitatea cea mai remarcabilă, totuşi, din şirul domnilor fanarioţi" (Constantiniu, ISPR 182), care introduce un nou sistem de recompensare prin repunerea în circulaţie a termenului *leafă* (v. p. 130). Ea conţine câteva informaţii despre termenul ***venit*** şi mai vechi, datând din anii 1705, 1720 sau 1730. Aceste ştiri împreună cu cea referitoare la *preoţi* M 1712 BÂR I, 1, 1 sunt singurele până spre mijlocul secolului al XVIII-lea, când termenul începe să fie utilizat frecvent în legătură mai ales cu recompensarea *dregătorilor*.

Pe baza acestor informaţii răzleţe despre termenul ***venit*** existente până la 1740 nu putem afirma cu certitudine că acest termen ar fi circulat în limbă până la această dată. Dar, spre deosebire de termenul *leafă* investit de la această dată cu o nouă semnificaţie şi, ca atare, nefolosit astfel până la 1740), termenul ***venit*** se pare că se utiliza, dar nu era înregistrat în documente.

Ce-i drept, informaţiile din condica lui Constantin Mavrocordat sunt lipsite de caracter sistematic şi atunci Matei Ghica poate să considere hotărârea lui ca fiind prima reglementare a ***veniturilor*** *dregătorilor* (hrisovul acestuia din 1755 se ocupă îndeosebi de marii dregători). Dar, deşi anunţă că fixează ***venituri*** noi, Matei

[41] În legătură cu anul documentului, v. p. 112.

[42] Condica lui Constantin Mavrocordat este tipărită în mod fragmentar de Iorga în SD VI, p. 219-451.

Ghica face totuşi apel şi la tradiţie (dovadă că obiceiurile se păstrau), indicând prin aceeaşi formulare *după obicei(ul) vechi* că respectă vechile ***venituri*** în cazul unor dregătorii, cum sunt: *bănia mare* M 1755 UR II, 272; *căminar mare* ib. 272; *cluceria mare* ib. 273; *comişia mare* ib. 273; *postelnicia mare* ib. 271.

Un an mai târziu, Matei Ghica întăreşte într-un nou hrisov hotărârea lui: *am împodobit toate boieriile... cu venituri, pentru care s-au facut şi testamentul nostru* M 1756 ib. I, 80.

De fapt, de ***veniturile** dregătorilor* se vor ocupa aproape toţi domnii fanarioţi şi în special Grigore al III-lea Ghica în a lui *Condică de orânduieli*[43] (s-ar putea ca şi în veacurile trecute ceilalţi domni să fi făcut la fel, dar nu avem informaţii explicite cu privire la acest lucru).

Este cel mai interesant document nu numai despre termenul ***leafă***, dar şi despre cel de ***venit***, Giurescu considerând că „sub raportul intern, domnia lui... Grigore Ghica e însemnată prin r e g l e m e n t a r e a p r e c i s ă /s.n./ pe care o introduce în veniturile şi lefurile dregătorilor, mari şi mici, civili şi militari, de la curte şi din ţinuturi" I. ROM III_1, 307.

Acestuia, lui Grigore Ghica şi nu lui Matei Ghica (de al cărui hrisov avea cunoştinţă) îi atribuie Iorga meritul de a fi fixat ***veniturile** dregătorilor*: „Între reformele în sens european, apusean, cu condici, registre, socoteli de zi, programe, budgete – pe care le introduse în Moldova... Grigore Alexandru Vodă Ghica e şi aceia a fixării veniturilor boiereşti, de la demnitarul cel mai înalt până la cel mai de jos slujbaş. De acum înainte fiacare putea şti ce are de dat şi fiecare trebuia să ştie ce are de luat" SD XXII, 9. Suprimate de Constantin Mavrocordat „veniturile cele vechi fură restabilite în parte după acesta, dar de la 1769, ele încetară mai cu totul, lăsând în loc lefi şi scutelnici. Domnul care a făcut această reformă definitivă e tot Grigore Alexandru Ghica" id. ib. 25.

Fără a contrazice părerea lui Iorga, trebuie să remarcăm că nici Grigore Ghica nu ignoră tradiţia ţinând cont de ***veniturile*** existente anterior lui, atunci când declară că întâia lui condică este *scrisă după altă condică mai veche tot a ţării Moldaviei pentru orânduiala **veniturilor** boierilor ţării şi altor dregători de acolo* M 1775 GH_1 3. Cu toate acestea, domnul hotărăşte ca *nime să nu cuteze a lua şi a urma pe obiceiurile vechi, ce fieştecarele să ia **venitul** cu carte gospod scoasă de pe rânduiala condicii aceştia* ib., lăsând astfel impresia că este vorba de o nouă reglementare a ***veniturilor***.

Aceeaşi impresie vrea să o lase Grigore Ghica şi în a doua variantă a condicii sale din anul următor: *a se îndrepta şi obiceiul ce s-au urmat păn acum,... care prea puţin folos aducea boierilor ce se împărtăşia; şi nici o analoghie nu avea, cu a lor trebuincioase cheltuiele... rupând şi surpând toate condicile vechi ce au fost până acum... ca de acum înainte după această nouă domniască condică de **veniturile** boieriilor şi de alte rânduiale să se urmeze să se dea la fieştecarele **venit*** M 1776 GH_2 3-4.

Domnul oscilează însă din nou între tradiţie şi inovaţie, atunci când declară că *s-au lăsat la unele boierii şi o samă din **venitul** ce au fost şi mai înainte în condicile vechi* ib. 5.

---

[43] Iorga publică prima formă a condicii, din 1775, păstrată într-o copie din 1820, în SD XXII, p. 9-44; varianta din 1776 este publicată de Răşcanu în 1887 şi de Codrescu, în UR XIX, p. 384-392.

Deoarece prezentau asemănări – deci o continuitate – Iorga compară datele furnizate de hrisovul lui Matei Ghica şi de varianta din 1775 a condicii lui Grigore Ghica cu însemnările lui Miron Costin şi ale lui Dimitrie Cantemir din prima perioadă în legătură cu *veniturile* diferitelor dregătorii[44].

Dacă la cele două documente din secolul al XVIII-lea studiate de Iorga am adăuga şi varianta din 1776 a condicii lui Grigore Ghica, rezultă o imagine a organizării personalului de la *curtea domnească* recompensat cu *venit*, comparabilă cu cea prezentată la termenul *leafă* privitoare la acelaşi personal.

Documentele menţionate mai sus în legătură cu termenul *venit* vor fi discutate şi la termenul *leafă* (v. p. 131), deoarece oferă date şi despre această formă de răsplată. Celelalte documente discutate la termenul *leafă*: *Catastiful de dăjdii moldoveneşti* al lui Ioan Teodor Callimachi, *Condica de socoteli* a lui Grigore Callimachi şi *condica* lui Mihail Suţu nu conţin ştiri despre răsplata cu *venit*.

Toate aceste informaţii despre *venit* se referă la Moldova, pentru Ţara Românească situaţia fiind similară cu cea de la termenul *leafă* (v. p. 132).

Întrucât condica lui Constantin Mavrocordat conţine, după cum am văzut, date despre *veniturile dregătorilor*, ar trebui să fie şi ea supusă comparaţiei, numai că informaţiile din această condică nu ne permit să ne pronunţăm asupra modului de angajare a *dregătorilor*, deci nu se poate preciza dacă şi câţi fac parte din personalul *curţii domneşti*. (Nu vom reţine acest document nici la termenul *leafă* şi pe motiv că cei răsplătiţi astfel nu aparţin clasei boiereşti).

Cei atestaţi ca având *venit* în condica lui Mavrocordat aparţin grupurilor:

– **administraţie**: *cupar, grămăticie, logofăt, pivnicer, staroste, vameş, vornic (vornicie)*;

– **armată**: *călăraş, căpitan, spătar*;

– **instituţii religioase**: *preot*.

În plus apare şi categoria *târgoveţilor*.

Din analiza tuturor acestor acte rezultă date amănunţite despre utilizarea termenului *venit*, dar nu şi suficient de clare, şi anume nu se poate preciza întotdeauna cu exactitate în ce constă *venitul* ca răsplată şi în ce raport este el atât cu răsplata cu *leafă*, cât şi cu diferitele dări, taxe etc. ce îl constituie, *venitul* fiind (sau cel puţin aşa reiese din texte), termenul generic (cel mai cuprinzător).

Nu numai raporturile dintre diverşii termeni referitori la răsplată nu sunt pe deplin lămurite, dar nici efectivul exact al celor ce primesc *venit* nu poate fi stabilit. (De altfel, dregătoriile variază ca număr, sporind mereu, şi uneori şi ca denumire atât de la un domn fanariot la altul, cât mai ales faţă de prima perioadă, când erau prezente doar următoarele: *armăşie, bănie, cămărăşie, clucerie, comişie, hătmănie, logofeţie, medelnicerie, păhărnicie, postelnicie, serdar, spătărie, stolnicie, vistiernicie, vornicie* – ne referim la lucrările cercetate de noi).

Din modul cum este formulat primul paragraf al condicii lui Grigore Ghica din 1775, şi anume: *Condica visterii gospod de veniturile boieriilor i altor dregătorii...* (GH$_1$ 3), ar putea rezulta fie că *leafa* ca răsplată este subsumată *venitului* ca răsplată, atunci când *boierii-dregători* primesc şi una şi alta, căci nu toţi –

[44] În SD XXII, p. 11-25.

şi nu ştim din ce motive – primesc şi *leafă*[45] (de altfel, nici în varianta din 1776 a condicii nu sunt menţionaţi toţi *dregătorii* ca primind *leafă*), fie că *leafa* este echivalată cu *venit*, atunci când aceştia nu primesc decât *leafă*.

Observaţia priveşte *venitul* ca recompensă ce poate fi constituit integral sau parţial din răsplata cu *leafă*.

Dacă iniţial, în perioada întâi şi chiar în a doua, termenul *venit* apare în texte mai ales în legătură cu o serie de termeni desemnând dări, taxe etc., corespunzător modalităţii de recompensare conform căreia aceste dări, taxe etc. reprezintă recompensa denumită prin termenul *venit*, la un moment dat însă, şi anume în ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea, termenul *venit* începe să fie menţionat în documente în legătură şi cu un alt termen, în speţă *leafă*.

Astfel, *venitul* ca recompensă ajunge să fie reprezentat, integral sau parţial, de noua formă de răsplată denumită prin termenul *leafă*, o dată cu modificările survenite în sistemul de salarizare a *dregătorilor*, când încă nu se renunţase la vechile modalităţi de recompensare (*venit*).

Varianta din 1775 a condicii lui Grigore Ghica reflectă cel mai bine acest proces de tranziţie, şi anume în cazul u n o r categorii de persoane (*dregători*) se menţionează că primesc drept *venit*, *leafă pe lună ot vist*, de ex.:

vtori armaş M 1775 GH_1 41; *treti armaş* ib. 42; *becer* ib. 36; *baş bulucbaş de curte* ib. 39; *baş-ciohodar* ib.; *iş-ciohodar* ib. 35; *vel ciubucciu* ib. 37; *vtori comis* ib. 34; *treti comis* ib. 37; *copil* ib. 36; *credincer* ib.; *vtori grămătic* ib. 37; *ibrictar* ib.; *pivnicer* ib. 42; *vtori portar* ib.; *treti portar* ib. 37; *vtori postelnic* ib. 31; *treti postelnic* ib. 35; *postelnicel* ib. 36; *rahtivan* ib. 37; *sofragiu* ib.; *treti spătar* ib. 35; *stolnic de curte* ib. 37; *şamdangiu* ib.; *şatârbaş* ib. 42; *vel şerbegiu* ib. 37,

iar în cazul a l t o r *dregători* se menţionează că *leafa* constituie doar o parte componentă, fiind inclusă alături de a l t c e v a în conţinutul *venitului* (sau cel puţin aşa rezultă din text), de ex.:

vel cafegiu ib. 36; *vtori cămăraş* ib. 34; *cămăraş de izvoade* ib. 39; *vel căpitan* ib. 30; *condicar al divanului* ib. 42; *vel cupar* ib. 30; *divictar* ib. 36; *vel grămătic* ib. 25; *vtori logofăt* ib. 31; *logofăt de vistierie* ib. 33; *logofăt de taină* ib. 39; *polcovnic* ib.; *vel portar* ib. 28; *poruşnic* ib. 39; *postelnicia mare* ib. 21; *vel vameş* ib. 30; *vornic de poartă* ib. 38; *vornic gospod* ib. 33.

În varianta din 1776 a condicii se va renunţa la acest sistem.

Şi în alte documente se întâlnesc astfel de situaţii de tranziţie în legătură şi cu alte categorii de persoane, de ex.:

s-au dăruit lor / boierilor ispravnici ai ţinuturilor / *adăogirea aceasta a lefilor ca să se mulţumească cu acele drepte şi nesmintite venituri* ŢR 1803 IR XII,

---

[45] În studiul lui Iorga amintit mai înainte, am întâlnit aceeaşi folosire nu întotdeauna foarte riguroasă a termenilor referitori la răsplată, frecventă în toate lucrările de istorie, explicabilă (poate) prin lipsa de interes a istoricilor pentru problematica recompensării muncii. Astfel, Iorga nu menţionează întotdeauna termenul *leafă* acolo unde el apare în textul condicii din 1775, în schimb presupune că este vorba de *leafă* şi în unele cazuri în care termenul nu apare în text, admiţând probabil că toţi *dregătorii* beneficiază de acelaşi sistem de recompensare şi părându-i-se ciudat ca unii să primească *leafă*, iar alţii, nu. Din documentele cercetate rezultă însă că nu exista la acea vreme un criteriu unic şi fix de acordare a răsplăţii, afirmaţie valabilă în cazul tuturor formelor de recompensare, deci şi al *venitului*.

35; *aceşti bulucbaşi* / agieşti / *neavând niscaiva alte venituri... decât numai leafa ce le este orânduită* ŢR 1804 IR VIII, 490 sau:

venitul aceştii hătmănii... va fi pe fieştecare an aciasta adică liafă câte – lei pe toată luna... după hotărârea ponturilor / şi / *câte cinci parale de cal pe cias* / şi / *avaetul... va fi erat nestrămutat aceştii hătmănii întru aceste şapte ponturi alcătuindu-să slujba... aceştii hătmănii, cât şi iratul ei* M 1819 CAL I, 283, 555 etc.

Menţionăm şi faptul că există situaţii în care cele două forme de răsplată, *venit* şi *leafă*, sunt asociate ca recompense distincte în legătură cu ceea ce primeşte o anumită categorie de persoane (v. p. 254).

Pe de altă parte, în conformitate cu titlul condicii din 1775, am putea considera şi că t o ţ i cei menţionaţi în cuprinsul ei au dreptul la *venit* (deşi în această variantă a condicii, spre deosebire de cea din 1776, termenul *venit* nu apare decât înaintea marilor dregătorii), în care situaţie ar fi vorba de mult mai mulţi, adică şi de următoarele categorii care fac parte din personalul *curţii domneşti*, boiernaşi, dregători mai mici ori slugi domneşti, de ex.: *becer, bulucbaş, ciohodar, ciubucciu, copil, credincer, cupar, grămătic, ibrictar, pivnicer, poruşnic, posleduitor, postelnicel, rahtivan, saraibaşa, scriitor, sofragiu, şamdangiu, şatârbaş, şerbegiu, vameş, zaraf.*

Un an mai târziu, în cuprinsul condicii din 1776, *veniturile* sunt specificate separat şi chiar înaintea *lefurilor* (care sunt menţionate la sfârşitul fiecărei dregătorii cu formula *bez rânduita leafă*), nu numai pentru că *veniturile* totalizau sume mai importante (cum consideră Giurescu, I. ROM III_2, 481), dar şi pentru că reprezentau forme de recompensare anterioare răsplăţii cu *leafă* şi consacrate deja prin tradiţie – afirmaţie mai mult dedusă *din* decât susţinută *de* puţinele documente (din prima perioadă), dar împărtăşită de toţi istoricii.

În introducerea la această variantă a condicii, lucrurile sunt însă mai puţin clare:

să se dea la fieştecarele v e n i t / s.n. / *după stepena şi rânduiala boieriei sale, atât din răsuri pe toată luna* / acest *venit* este de fapt *leafa*, care se va da din răsuri / *cum şi alte v e n i t u r i* / s.n. / *ce sunt rânduite la fieştecare dregătorie* / acestea sunt *veniturile* propriu-zise alcătuite din diferitele combinaţii de surse de câştig /. *Precum se arată anume la veliţi boieri, la al doile, al treile şi la toţi câţi se cuprind într-această nouă domniască condică* M 1776 GH_2 4.

Din cele menţionate în continuare în document, rezultă că termenul *venit* era deja folosit atât pentru exprimarea ideii de f o n d din care se achită o anumită recompensă fie că era chiar *venit*, fie că era *leafă*, cât şi pentru exprimarea ideii de r e c o m p e n s ă (v. capitolul despre FONDURI, p. 194-196).

Noutatea o prezintă introducerea după 1740 a *lefii* ca modalitate, deocamdată suplimentară, de remunerare a *dregătorilor*, întrucât nu se renunţase încă la mai vechile modalităţi constând din *venituri* constituite din dări, taxe etc. ori din alte forme de răsplată.

De ce recompensarea *dregătorilor* prezintă mare interes pentru problematica noastră devine lesne de înţeles dacă ne gândim că răsplătirea acestora reflectă cel mai bine schimbările survenite în sistemul de retribuire.

Această constatare desprinsă pe baza documentelor şi sesizată de toţi istoricii noştri – căci puţinele consideraţii ale istoricilor despre ideea de r ă s p l a t ă se

referă cu precădere la *veniturile dregătorilor*, îndeosebi ale celor mari – va fi ilustrată pe larg în capitolul despre termenul *leafă*.

Ca o concluzie la cele spuse, redăm in extenso punctul de vedere al istoricului Giurescu referitor la **Salarizarea dregătorilor** şi la felul în care mai vechile sisteme de răsplătire fac posibilă trecerea la noua formă de remunerare:

„În primele veacuri ale vieţei noastre de stat, dregătorii n-au avut salarii sau lefuri fixe; în locul acestora, ei se bucurau de venituri legate de natura dregătoriei respective... de o parte a gloabelor sau amenzilor ce pronunţau în calitate de judecători, şi de darurile sau plocoanele pe care le primeau de la subalternii lor. În veacul al XVIII-lea, prin reformele sale din 1740 (Muntenia) şi 1742 (Moldova), Constantin Mavrocordat *introduce salarizarea*; el fixează lefuri lunare dregătorilor; aceştia continuă însă să beneficieze şi de anumite venituri şi plocoane. Abia în veacul al XIX-lea, prin reformele cu caracter apusean, se desfiinţează acestea din urmă; leafa rămâne singura plată *legală* a dregătorului sau slujbaşului. Zicem *legală* deoarece în afară şi pe deasupra legii, vechiul obicei, practicat sute de ani, se mai menţine câtva timp; chiar şi azi, din nefericire, lupta împotriva lui n-a încetat pretutindeni.

Înainte de salarizarea introdusă de către Constantin Mavrocordat şi ca o fază premergătoare şi pregătitoare a ei, constatăm, la finele secolului al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea, că marii dregători moldoveni primesc, în întregime sau în parte, veniturile anumitor ţinuturi sau oraşe ale ţării. Astfel – potrivit celor afirmate de Miron Costin şi Dimitrie Cantemir – marele logofăt primea drept plată «dijmele ţinutului Cernăuţilor», vornicul de ţara de jos venitul ţinutului Bârlad, vornicul de ţara de sus pe acela al Dorohoiului, hatmanul pe al ţinutului Suceava, postelnicul venitul pârcălăbiei Iaşilor, paharnicul venitul Cotnarilor, medelnicerul jumătate din venitul târgului Ştefăneşti etc. Aceste venituri legate de anumite ţinuturi sau oraşe, reprezentau, în genere, cifre puţin variabile; se ştia cât reprezintă fiecare din ele anual; n-a fost deci prea greu să se treacă la salarizarea lunară din vremea lui Constantin Mavrocordat.

Nu cunoaştem în detalii această salarizare; avem, în schimb, informaţii asupra veniturilor legate de diferitele dregătorii pe vremea lui Matei Ghica; ni le dă însuşi voevodul în hrisovul său din... 1754[46]. Aflăm, de pildă, că «vornicia mare a ţării de sus va lua toată mortasipia Chişinăului – adică darea de vite şi produsele vândute în piaţă – după hotărârea condicii cei mari domneşti». Spătăria mare «va lua de la ocnă câte o para de tot drobul de sare»; acelaşi venit îl avea şi Bănia cea mare. «Stolniciea va lua din pogonăritul de tiutiun un ban şi jumătate, iar un ban din slujba aceia va lua medelnicerul». În felul acesta se înşiră veniturile pentru diferitele dregătorii, mari şi mici.

O nouă rânduială în ce priveşte lefile şi veniturile face Grigore Ghica în a doua domnie a sa din Moldova. Prin hrisovul din 1/12 septemvrie 1776 «rupând şi surpând toate condicile vechi, ce au fost până acum» el hotărăşte «ca de acum înainte după această nouă domnească condică de veniturile boierilor şi de alte orânduiale... să se urmeze»... Se specifică de asemenea, şi chiar înaintea lefilor,

---

[46] Tot de anul 1754 vorbeşte şi Iorga în SD XXII, p. 9 şi ib. V, p. 158-159, în schimb Codrescu publică un document, ce pare a fi acelaşi, datat însă 7263 (deci 1755), în UR II, p. 267-278.

deoarece totalizau sume mai importante, şi «veniturile» dregătorilor precum şi «plocoanele» pe care le primesc aceştia de la subalternii lor" I. ROM III$_2$, 479-481.

Personalul de la *curtea domnească* răsplătit cu *venit* şi menţionat în documentele Ghiculeştilor face parte din **administraţie** (marea majoritate):

bănie, becer, boierie, cafegiu, caftangiu, cămăraş (cămărăşie), căminar, ciohodar, ciubucciu, clucer (clucerie), comis (comişie), condicar, credincer, cupar, diac, divictar, dregător, grămătic, ibrictar, ispravnic, izbaşa, jitnicer (jitnicerie), logofăt (logofeţie), medelnicer (medelnicerie), paharnic (păhărnicie), pârcălab, pitar (pitărie), pivnicer, portar (portărie), posleduitor, postelnic (postelnicie), postelnicel, rahtivan, saraibaşa, scriitor, sluger (slugerie), sofragiu, stărostie, stolnic (stolnicie), şamdangiu, şerbegiu, vameş, vătaf (vătăşie), vistier, vistiernic (vistiernicie), vornic (vornicie), zaraf

şi din **armată** (mai puţini):

agie, armaş (armăşie), bulucbaş, călăraş, căpitan, ceauş, copil, hătmănie, polcovnic (polcovnicie), poruşnic, serdar, spătar (spătărie), şatârbaş, şătrar (şătrărie), zapciu.

Comparând aceste categorii cu cele ce alcătuiesc personalul de la *curtea domnească* remunerat cu *leafă* (v. p. 133-134), observăm că cei ce primesc *venit* sunt mai puţin numeroşi şi că aparţin doar la două grupuri faţă de cinci câte apar la termenul *leafă*, unde sunt în plus **activităţile casnice, gospodăreşti, instituţiile religioase** şi **meşteşugurile.**

Deşi am luat în consideraţie şi pe cei care erau nesiguri sub aspectul recompensării cu *venit* (v. p. 111), aceştia nu schimbă nici numărul, nici raporturile dintre grupuri.

Dacă am ţine cont şi de condica lui Constantin Mavrocordat, am putea considera că este reprezentat şi grupul **instituţii religioase**, numai că *preoţii* menţionaţi în condică ca având *venit* slujesc la bisericile domneşti din Botoşani şi nu la curtea domnească ca cei răsplătiţi cu *leafă*.

Raportată din punctul de vedere al repartizării în grupuri, la totalitatea categoriilor recompensate cu *venit*, situaţia personalului domnesc ce primeşte *venit* este numai într-o oarecare măsură similară, **administraţia** şi **armata** fiind grupuri comune şi cel mai bine reprezentate. Celelalte categorii în afara personalului domnesc, ce au drept la *venit* aparţin şi altor grupuri: **instituţii religioase, şcoală** şi **agricultură, creşterea animalelor.** Cât despre **meşteşuguri** şi **comerţ**, categoriile ce fac parte din aceste grupuri aparţin şi **administraţiei.**

În schimb, la termenul *leafă* repartizarea în grupuri a *curţii domneşti* este vizibil asemănătoare cu cea a tuturor categoriilor răsplătite astfel.

Menţionăm şi faptul că, spre deosebire de *leafă*, termenul *venit* nu apare atestat referitor la categorii reprezentând persoane de origine străină.

Observaţiile privitoare la termenul *venit* ne permit desprinderea unor caracteristici proprii utilizării acestui termen încă de la început (deci valabile şi pentru prima perioadă), caracteristici care îl apropie cel mai mult de termenul *leafă* comparativ cu celelalte forme de răsplată.

Astfel, *venit* apare atestat (nu în exclusivitate ca *leafă*, dar într-o proporţie covârşitoare), în legătură cu relaţiile de tip o f i c i a l, referitor la activităţi depuse mai ales în folosul statului (al societăţii), dar şi al domnului (acestea din urmă fiind

mai puţine ca la termenul *leafă*). Şi cum aceste activităţi sunt prestate în exclusivitate de către *dregători* (dregătoria, iar nu moşia, devenind prin reforma lui Constantin Mavrocordat criteriul nobleţii, v. Giurescu, I. ROM III_2, 469), este firesc ca tocmai aceştia să primească *venit*, *venitul* constituind modalitatea caracteristică de recompensare a *dregătorilor* (cea mai veche şi cea acordată în mod constant şi în mod general, în perioada cercetată de noi).

Atribuţiile *dregătorilor* angajaţi la curtea domnească ori care fac parte din aparatul de stat sunt de ordin a d m i n i s t r a t i v, – căci **administraţiei** i se subsumau în acea epocă toate celelalte însărcinări de natură financiară, fiscală, judecătorească, chiar şi militară (*dregătorii* cumulând îndeobşte mai multe din ele).

De acelaşi ordin sunt şi atribuţiile majorităţii celorlalte categorii (în afara *dregătorilor* şi a două categorii aparţinând grupurilor **şcoală** şi **agricultură, creşterea animalelor**) recompensate cu *venit*, dar angajate în diferite sectoare ale vieţii sociale (**instituţii religioase, meşteşuguri, comerţ**), *administraţia* fiind domeniul predilect în care această formă de răsplată este utilizată, domeniul cel mai bine reprezentat din punctul de vedere al categoriilor de persoane şi cel în care raporturile de muncă, cu rare excepţii, au caracter o f i c i a l.

În cadrul **administraţiei**, un loc aparte îl ocupă în această perioadă administraţia *curţii domneşti*, domeniu favorit de utilizare a termenului *leafă*, dar şi a celui de *venit* (pentru *venit* era foarte probabil domeniul favorit şi în prima perioadă, dar lipsa atestărilor româneşti nu pot susţine afirmaţia).

Proprie însă termenului *venit* ni se pare, aşa cum am menţionat, folosirea lui în legătură cu *dregătorii* – parte componentă a *curţii domneşti* – dovadă fiind în acest sens tocmai grupurile ce nu sunt menţionate la acest termen în raport cu cel de *leafă*. Căci aceştia – *dregătorii* mari şi mici (în prima perioadă puţinele documente se referă doar la cei mari) formează marea majoritate a categoriilor recompensate cu *venit*, iar *venitul* pe care îl primesc ca răsplătă îl primesc î n c a l i t a t e d e d e ţ i n ă t o r i a i u n o r d r e g ă t o r i i (orice dregătorie reprezentând în primul rând o anumită f u n c ţ i e, un anumit rang într-o ierarhie de ordin administrativ ori militar şi, în al doilea rând o activitate de o anumită natură).

În virtutea acestei calităţi, a autorităţii pe care o dă deţinerea unei dregătorii (a unei funcţii), *dregătorii* primesc de fapt c e e a c e r e v i n e d e d r e p t d r e g ă t o r i e i r e s p e c t i v e (şi nu unui dregător anume pentru o activitate anume), conform unei vechi tradiţii, a unei practici consacrate de o b i c e i, acel „obicei al pământului" invocat adesea în documente şi de care fiecare domn trebuia să ţină cont. Astfel, conform *obiceiului (vechi)* ori *din vechime* iau *venit* sau au *obicinuitul venit* diferite categorii menţionate în documente, din Moldova, dar şi din Ţara Românească: *cafegiu* ŢR 1790 IR III, 337; *căminar* M 1784 SD VII, 107, 236; *cupar* M 1756 UR I, 80; *delibaşa* ŢR 1795 IR VI, 622; *măria sa doamna* M 1802 ib. XII, 43; *isprăvnicie* ŢR 1768 SD V, 110, 160; *părinte popă ecleziarh* ŢR 1763 BUC_1 361, 453; *preot* M 1712 BĂR I, 1,1; *spătar* ŢR 1791 IR II, 52; *vechil* M 1813 CAL I, 189, 499; *vornic* ŢR 1780 IPS 90 etc. Formularea *după obicei* ori *după obiceiul lor* apare şi în legătură cu dispoziţiile domneşti referitoare la comunităţi pentru categoriile: *baş-haham* ŢR 1776 AJ 173, 189; *maimarbaşa* ŢR 1819 IR XI, 377; *staroste de ovrei* ŢR 1787 ib. III, 62.

Din acest motiv, am putea considera că ceea ce primează într-o relaţie de recompensare cu *venit*, ceea ce se răsplăteşte în fond este f u n c ţ i a, r a n g u l şi nu munca. Bineînţeles că şi aceasta este răsplătită, dar în subsidiar – existând o relaţie foarte strânsă între rang, slujbă şi ceea ce se consideră că trebuie să se acorde drept recompensă. O astfel de constatare explică atât modul în care *veniturile* sunt înregistrate în documente, cât şi felul în care a fost concepută încă de la început a se da această formă de răsplată (c u i a n u m e ş i d e l a c i n e a n u m e).

Întrucât pentru fiecare dregătorie în parte era instituit încă din vechime şi fixat prin tradiţie un anumit *venit*, special şi specializat, în legătură directă cu atribuţiile dregătoriei respective, dar mai ales întrucât funcţia era cea care trecea pe primul plan, nu întâmplător în cazul acestei forme de răsplată, se menţionează cel mai adesea în documente dregătoriile şi nu *dregătorii* (recte categoriile de persoane recompensate, aşa cum apar la celelalte forme de răsplată) – o dovadă în plus că ceea ce se recompensează este funcţia, indiferent de cine o deţine.

De aceea, *veniturile* au şi denumiri speciale legate de respectiva dregătorie, aceste denumiri specializate fiind în funcţie nu numai de marile dregătorii, dar şi de cele mai mici, de ex.:

venitul pârcălăbiei M 1775 GH_1 34; *venitul stărostiei* ib.; *venitul logofeţiei cei mari* M 1776 GH_2 7; *venitul logofeţiei al doilea* ib. 22; *venitul logofeţiei al treilea* ib. 23; *venitul logofeţiei de vistierie* ib. 26; *venitul agiei* ib. 15 etc. Dacă *venitul logofeţiei cei mari* îl ia *vel logofăt*, iar *venitul agiei, vel aga* etc., se întâmplă însă ca *venitul vătăjiei de harabagii* să îl ia *pârcălabul de Galaţi* M 1804 UR I, 211, iar *din venitul isprăvniciei* să ia *vtori stolnic* M 1775 GH_1 34 sau *din venitul serdăriei, vtori spătar* ib. 31 etc.

Şi *veniturile* celor aparţinând **instituţiilor religioase** au denumiri specializate: *venituri bisericeşti* (pentru *episcop*) M 1796 IR VII, 262; *venit diaconesc* (pentru *diacon*) Tr 1791 ŞCH II, XXXII, 46; *veniturile patrahirului* (pentru *popă preot*) Tr 1784 ib. II, I, 1; *venitul preoţesc al ştolariului* (pentru *preot*) Tr 1817 ib. III, XXXII, 79. Situaţia este similară pentru cei ce deţin anumite funcţii în cadrul unor comunităţi, de ex.: *venituri ce se numesc ale hahamului* ŢR 1787 IR III, 62; *cu nume de venit al maimarebăşăi* ŢR 1819 ib. XI, 377.

Că nu oricine a r e d r e p t u l să primească *venit*, ci doar a n u m i t e categorii de persoane, o dovedeşte faptul că (aproape) toţi cei ce primesc *venit* sunt posesori a tot felul de funcţii în toate sferele de activitate din care fac parte (dregătoriile deja amintite stau mărturie în acest sens). *Dregătorilor* curţii domneşti li se acordă acest drept nu neapărat sau nu atât în calitate de membri ai acestei curţi, ci în primul rând ca deţinători ai unor d r e g ă t o r i i ori f u n c ţ i i în stat, fiind mai ales vorba de dregătorii cu caracter public şi mai puţin personal şi care ţin toate de domeniul administraţiei sau al armatei.

Chiar şi cei, puţini la număr, ce primesc *venit* şi îşi desfăşoară activitatea în alte sectoare ale vieţii sociale sunt în majoritate deţinători ai unor funcţii în ierarhia unor comunităţi de ordin profesional (*maimarbaşa*) sau religios (*capelan şi ajutor, haham, staroste de ovrei*).

În ce priveşte categoriile aparţinând **instituţiilor religioase**, numeroase şi cu ranguri diferite în ierarhia bisericească, acestora li s-a acordat dintotdeauna dreptul de a beneficia de o sursă de *venit* (v. şi prima perioadă, p. 82).

Numai aşa, şi anume prin faptul că funcţia este cea care se are în vedere atunci când domnul acordă dreptul de a primi *venit*, se explică – credem – obligaţia existentă pe vremea aceea ca subalternii (şi nu numai ei, ci, într-un sens mai larg, orice particular sau toţi „cei de jos") să-i „plătească" pe superiori, pe „cei de sus".(Astfel, din punctul de vedere al celor ce plătesc, dar nu şi angajează, se poate considera că se răsplăteşte funcţia şi nu munca, iar din punctul de vedere al celui ce plăteşte şi angajează se răsplăteşte şi funcţia, dar şi munca, în măsura în care orice funcţie implică şi o anumită muncă).

Căci la prima vedere ar putea părea cel puţin curios – aceasta numai din punctul nostru de vedere – ca ceva dat de un inferior unui superior să fie considerat drept răsplată; acest c e v a dat în mod obligatoriu şi consacrat prin tradiţie constând din cadouri ori cote-părţi din încasări se subsumează semnificaţiei de „cadou" ca tot ceea ce este obligaţie faţă de superiori, indiferent de cum este denumită.

Pe atunci însă acest sistem era curent şi deriva dintr-un vechi principiu: „În Ţara Românească vechiul principiu era acelaşi ca şi în Moldova. Îl vedem şi în «anatefterul» lui Brâncoveanu. E principiul vechiului regim apusean: funcţia hrăneşte pe funcţionar. Astfel pârcălabii au «venitul pârcălăbiei»... Vătafii de plai sunt răsplătiţi cu scutirea de orice dări afară de «birul vătăşesc» Iorga, SD XXII, 21. În baza acestui principiu „subalternul trebuie să plătească pe superior, iar publicul pe toţi dregătorii în măsura ce avea a face cu dânşii şi fără ca banii să treacă întâi prin vistieria statului cum se face azi" id. IFC 57.

Răşcanu remarcă acelaşi lucru: «În trecut funcţionarii statului nu numai că nu avuseseră lefi, dar încă după sistema care se păstrează şi în document / condica lui G. Ghica din 1776 – n.n. / slujbaşii de jos erau datori să plătească superiorilor aceia ce se numea „plocoane" – numit venitul boierilor. Un seimen de curte d.e. avea pe lună liafă 3 lei. El era dator să dea pe fieştecare an 1 leu şi jumătate hatmanului. Aprozii nu aveau nici o liafă, dar fiecare aprod era dator să dea vătafului de aprozi 5 lei. Şi aşa mai departe. Aceasta se numea venitul boierilor, afară de alte izvoare » LEF XCI . Iar Codrescu observă: „Boierii se plăteau din ceea ce exploatau. Cum aveau sub dânşii alţi funcţionari, aceştia îi plăteau pentru funcţia lor. Fiecare se plăteau unii de la alţii, iar poporul pe toţi" UR XVII, 394.

Principiul enunţat mai sus priveşte de fapt una dintre cele două modalităţi de recompensare (discutate în INTRODUCERE, v. p. X-XI), şi anume cea dată de cei ce nu angajează, modalitate specifică *venitului* ca răsplată. Aparent ar fi vorba – dar aceasta numai din punctul de vedere al celui ce primeşte *venit* – de o parte care se d ă din partea domnului (la fel ca la celelalte forme de răsplată) şi de o alta, care se i a din partea diferitelor persoane (subalterne ori particulare). Această a doua parte priveşte nu numai cadourile, dar şi amenzile, taxele şi chiar dările (din care se achită şi prima parte).

În realitate însă, din punctul de vedere al celui ce angajează *venitul* se d ă oricum, şi anume prin dispoziţie domnească (fie că se dă direct din partea domnului, fie că se dispune de către acesta să se dea din partea persoanelor subalterne ori particulare); iar în fapt, *venitul* se i a în ambele situaţii – dovadă fiind în acest sens utilizarea frecventă a termenului *lua* în legătură cu această formă de răsplată (v. p. 267-268).

Ambele modalităţi de recompensare coexistente de la început în cazul *venitului* ca răsplată erau legale la vremea aceea, adică recunoscute oficial şi legiferate prin dispoziţiile domneşti în vigoare, domnul fiind în amândouă situaţiile cel care dă decizia conform căreia urmează să se primească *venit* şi de la cine anume. De altfel, toate *veniturile* de care ne ocupăm sunt legale, indiferent din partea cui provin. Menţionăm că nu am luat în consideraţie ceea ce se da sau se lua în mod neoficial ori ocazional (întâmplător) de către *dregători* sau de către alţi deţinători de funcţii, în speţă, cadouri, câştiguri ilegale din abuzuri ori favoruri, deşi unele ar putea fi socotite legale din moment ce apar în documente, distincţia dintre legal şi ilegal fiind mai puţin fermă în acele timpuri.

Iar atâta timp cât orice dregătorie, prin atribuţiile pe care le comportă înseamnă, de fapt, o activitate cu caracter oficial, permanent, stabil, depusă în folos obştesc, deci se încadrează relaţiilor o f i c i a l e, rezultă că şi *venitul* ca răsplată este primit în întregime tot în mod o f i c i a l, chiar dacă el nu este conceput în exclusivitate a fi dat de către domn (stat) în folosul căruia este efectuată activitatea, ci provine şi de la subalterni ori de la particulari.

Ceea ce se cuvine (revine) *dregătorilor* şi altor deţinători de funcţii din partea persoanelor subalterne ori particulare formează numai o parte din *veniturile* lor, care sunt de altfel considerabile, deoarece ei beneficiază în afară de *venit* şi de alte forme de răsplată *cu bani* (*leafă, simbrie*) sau *fără bani*, precum şi de o serie de avantaje – cuantumul exact al *veniturilor* nefiind indicat în documente, dar trebuind să fi fost proporţional cu importanţa dregătoriei sau a funcţiei respective.

Foloasele pe care *dregătorii* le obţin din exercitarea atribuţiilor explică atât interesul pentru dregătorii într-o vreme când exista obiceiul ca domnul să vândă dregătoriile, cât şi frecventele abuzuri. Astfel de abuzuri explicabile prin cupiditatea *dregătorilor* sunt facilitate, dacă nu chiar generate de sistemul care permitea celor ce au dreptul să beneficieze de (o sursă de) *venit* (sau de câştig) să aibă şi dreptul să încaseze ei înşişi respectiva sursă, să reţină şi să pretindă mai mult decât li se cuvenea după obicei ori după porunca domnească.

De fapt, o r i c e s e l u a direct de la particulari sau de la subalterni, fără intermediul unui împuternicit din partea domnului genera abuz, chiar dacă dreptul de a lua (primi) se acorda în mod oficial. Chiar şi când încasarea o făceau diferiţi oameni domneşti ori subalterni ai marilor *dregători*, aceştia comiteau la rândul lor abuzuri, căci „caracteristic orânduirii feudale este că, prin însăşi structura ei, înlesnea abuzul", v. Strihan-Stoicescu, IF 2 s.v. *abuz*, din moment ce „d./regătorii/, obişnuit, în sec. 18-19 îşi cumpărau dregătoriile; domnul, care îşi plătise scaunul la turci, vindea marile dregătorii celor care dădeau mai mult. Vânzarea se repercuta din treaptă în treaptă fiecare d./regător/ recuperându-şi preţul din vânzarea posturilor la subalterni". id. ib. 174 s.v. *dregător*.

Din astfel de motive, abuzurile se întâlnesc în cazul tuturor surselor de câştig reprezentate de dări, taxe etc. ce pot constitui recompensa desemnată prin termenul *venit* – şi nu în cazul celorlalte forme de răsplată (*leafă, nafaca, simbrie, hac*).

Documentele conţin repetate intervenţii ale domnilor în scopul de a se înfrâna abuzurile, şi anume dispoziţii şi reglementări privind cine, de la cine, ce şi cât anume au dreptul să primească fiecare, precum şi pedepse prevăzute în caz că nu se respectă legalitatea, de ex.:

care dintre boieri va face niscaiva lucruri împotriva dreptății, au pentru că vor primi a lua daruri, au vor căuta a face hatâruri... să se scoată din cinstea dregătoriei sale, să se lipsească de la curtea domnească și din toată mila și ***venitul*** *boieriei lui, să rămâie ca unul din cei proști locuitori* M 1755 UR II, 275; *polcovnicul nu își are* ***veniturile*** *polcovnicii cele drepte, care au fost obicei a le lua... numai cele ce au fost obicinuite și drepte să aibă voie a le lua și acum de la fieștecare, iar mai mult cu nici un ban să supere pe cinevași că să va pedepsi strașnic și va întoarce îndoit* ȚR 1781 AJ 919, 986; *orânduit vătaf la plaiul – sud – ... să-i fie știut ce este* ***venitul*** *lui anume de a lua din plai pentru slujba lui spre a nu se întinde mai mult* ȚR 1783 IR I, 323 etc. (v. și exemplul din anatefter din prima perioadă de la p. 82).

Un motiv în plus de a se renunța la mai vechiul sistem de recompensare, după cum o dovedește și următorul exemplu: *de vreme ce vorniciile au fost din vechime obicinuite și era* ***venitu*** *al veliților dvornici și fiindcă se întâmpla multe năpăstuiri și jafuri lăcuitorilor, pentru aceia s-au fost și rădicat de săvârșit și în locul acestora s-au orânduit veliților dvornici lefi de la vistierie* ȚR 1780 IPS 90.

Ceea ce nu este pertinent întotdeauna în cazul activităților recompensate cu ***venit*** este ideea de a n g a j a r e î n m u n c ă. Se poate vorbi în legătură cu *domnul* și familia lui, dar și cu *dregătorii* (îndeosebi cei mari), atunci când aceștia primesc ***venit***, de o angajare propriu-zisă în muncă, în sensul obișnuit de persoana angajată și care muncește – persoană care angajează și care recompensează, deci de o răsplată care se dă în urma unei angajări, la fel ca la cei retribuiți cu alte forme de răsplată ?

Referiri la modul de angajare a *dregătorilor* nu se fac în documente și, atâta timp cât deținerea unei dregătorii implică automat dreptul de a primi ***venit***, astfel de referiri nici nu sunt necesare. În fond, numirea într-o dregătorie este tot un fel de angajare cu caracter oficial, permanent, stabil, chiar dacă ea nu corespunde întru totul accepțiunii actuale a termenului, deoarece funcția era aceea care se plătea, iar câștigul de la particulari sau de la subalterni era considerat oficial.

Documentele, în genere, reglementează ***veniturile*** *dregătorilor* și atestă rar numirile în funcții ale acestora. Absența ideii de a n g a j a r e în cazul celor ce primesc ***venit*** ar putea fi pusă în legătură și cu faptul că dreptul de a primi ***venit*** era consacrat prin tradiție (acel o b i c e i invocat în documente și care nu apare în mod obișnuit în cazul unei angajări cu o altă formă de răsplată).

Din astfel de motive preferăm să vorbim în cazul termenului ***venit*** de relații de tip o f i c i a l și nu de raporturi de muncă de tip o f i c i a l, întrucât nu se poate considera în cazul tuturor exemplelor în care apar relații de tip o f i c i a l că există și o angajare de tip o f i c i a l (observația este valabilă și pentru relațiile de tip p a r t i c u l a r sau c o m u n i t a r).

Așa s-ar putea explica de ce tocmai termenul ***venit*** și nu ***leafă*** sau altul[47] este cel folosit pentru a desemna forma de recompensă întâlnită cu predilecție în legătură cu persoana *domnului* – cel mai înalt dregător în stat – de ex.:

Vasilie Ceaurul, cumpărând de la noi / domn */ desetina de stupi a ținutul Bacăului pentru 1750 unghi, din care somă ne-au dat 1570, iar 180 unghi... n-au vrut să ni-i deie, fiind* ***venitul*** *nostru* M 1717 UR IX, 158,

---

[47] În prima perioadă este utilizat într-o cronică termenul *nafaca*, v. p. 87.

precum şi în legătură cu ceilalţi membri ai familiei domnului:

veniturile cele obicinuite a măriei sale doamnei M 1802 UR I, 5.

Dintr-o cronică aflăm că Nicolae Mavrocordat *au chiematpe toţi boierii... şi aducând catastihele visteriei, le-au arătat câte dăjdii şi câte venituri domneşti s-au strâns la visterie într-acel an* M LET II, 154[48].

Despre *veniturile domnului* şi cuantumul lor, ştirile sunt puţine: „Faptul nu trebuie să surprindă; el e în deplin acord cu concepţia dominantă de atunci, potrivit căreia statul este domnul, nevoile statului sunt nevoile domnului şi ale curţii sale, veniturile statului sunt totuna cu veniturile domnului", v. Giurescu, I. ROM II_2, 576. Acelaşi istoric apreciază că „veniturile Domnului erau... considerabile; şi obligaţiile lui însă erau numeroase şi grele..., tabloul obligaţiilor / fiind / în proporţie cu veniturile" ib. II_1 364.

Sub raportul foloaselor obţinute din îndeplinirea slujbei, situaţia *bisericii* este întrucâtva similară celei a *dregătorilor*. Reprezentanţii diferitelor culte primesc *venit* tot în mod o f i c i a l, dacă avem în vedere că acest lucru era acceptat şi recunoscut unanim, fiind consacrat prin tradiţie – deşi ceea ce li se oferă nu este întotdeauna legiferat de domnie, chiar dacă este prevăzut în dispoziţiile domneşti, ci cel mult „încuviinţat", aprobat de comunitatea religioasă, ortodoxă sau de alt cult (din acest punct de vedere comunităţile de ordin religios au acelaşi regim cu biserica ortodoxă oficială).

Categoriile aparţinând **instituţiilor religioase** nu sunt angajate de particularii de la care primesc *venit*, dar, spre deosebire de *dregători*, acestea oficiază întotdeauna serviciul religios în folosul respectivilor particulari.

*

În a doua perioadă termenul *venit* apare cu referire la şapte grupuri (faţă de două din prima perioadă), în următoarea ordine: **administraţie** (cel mai bine reprezentat), **instituţii religioase, armată** (reprezentate în mod egal), **meşteşuguri, şcoală, agricultură, creşterea animalelor, comerţ** (foarte slab reprezentate). Grupurile relevante din această perioadă (**administraţie** şi **instituţii religioase**) sunt cele care erau reprezentate şi în prima perioadă – dovadă a unei continuităţi şi unităţi în utilizarea termenului *venit*.

Spre deosebire de prima perioadă, când termenul *venit* este atestat în legătură numai cu relaţiile de tip o f i c i a l, în cea de-a doua perioadă, *venit* apare în legătură cu toate cele trei tipuri de relaţii: o f i c i a l e (prezente în toate grupurile în afară de **şcoală**), p a r t i c u l a r e (în grupurile **agricultură, creşterea**

---

[48] Şi două documente ulterioare, dar care se referă la perioada studiată de noi: *nefiind Domnie aici în ţară, stau amorţite şi nepuse în lucrare veniturile Domniei, precum vămi, ocne şi alte huzmeturi şi obicinuite dăjdii* ŢR 1821 I. REV II, LXXXIII, 168; *iar voievodul fanariot se hrănea fără dreptate din veniturile lefilor şi din milele cele orânduite pentru locuitorii cei săraci, trei părţi de greci ce-i avea împreună cu sine, pentru fii, fete şi ginerii lui şi pentru celelalte familii ale fanarioţilor din Ţarigrad. Aceşti voievozi luau veniturile huzmeturilor, adică a desetinei, goştinei şi vădrăritului, dimpreună cu ale vămilor şi ocnelor cu cuvânt că sunt acestea pentru gephargii dlui după urmarea celor din vechime pământeni domni, care aceştia luau numai veniturile vămilor şi ocnelor şi dintr-acelea acei pământeni domni împărţeau mile şi ajutoare către cei săraci pământeni, iar fanarioţii, adăugând plata huzmeturilor, se foloseau numai ei şi grecii neamului lor* ŢR 1822 ib. XCIV, 209.

animalelor şi armată), c o m u n i t a r e (în grupurile **instituţii religioase** şi **şcoală**).

Se observă că în nici unul din grupuri nu coexistă toate cele trei tipuri de relaţii, ci cel mult două – situaţie asemănătoare cu cea întâlnită în cazul termenului *leafă* şi diferită de cea existentă în cazul celorlalţi termeni.

Existenţa unor relaţii de tip c o m u n i t a r în cazul lui *venit* în legătură cu grupurile **administraţie, armată, comerţ** şi **meşteşuguri**, este discutabilă. Faptul că hrisoavele sunt emise din partea domnului ar putea fi interpretat ca o dovadă în favoarea unor relaţii de tip o f i c i a l. Felul în care sunt redactate unele documente sugerează însă posibilitatea interpretării acestor relaţii ca având caracter c o m u n i t a r, domnul fiind doar cel care consfinţeşte ceea ce comunitatea a hotărât.

Administraţia[49] prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

– înregistrarea, redactarea, legalizarea actelor: *cămăraş: ~ de izvoade, de tot pecetluitul ce se dau la bresle cu pecete gospod* M 1776 GH_2 28; *condicar: a fi orânduiţi la fieştecare judeţ câte un logofăt din mazilii judeţului carile să ţie condică, a trece într-însa toate pricinile dă judecăţi şi jălbile ale norodului, să se numească ~ al judeţului... fieştecare vânzare de moşie sau de vie ori dă nemestii ori dă ţigani să le treacă toate în condică* M 1775 IPS 172; *diac: ~ de Divan, de tot hrisovul... de toată anaforaua şi de toată cartea de giudecată a veliţilor boieri de scris... de toată cartea de jalobă şi de hotărât... de tot răvaşul de jalobă* M 1776 GH_2 29; *divictar: ~ de hrisov ce s-a pecetluit... de anafora iscălită... de anafora pecetluită... de pecetluituri ce se fac pentru lăcuitori ce umblă prin raia... de pecetluite ce se dau la bresle* M 1775 GH_1 36; *izbaşă: ~ de tot răvaşul ce va ieşi cu răspuns de la gospod* M 1776 GH_2 29; *logofăt: când se vor vinde fieştecare slujbă, cărţile de slujba aceia să fie protocolite de vel ~* M 1755 UR II, 269; *logofeţie: ~ al treilea, de hrisovu de moşie ce s-au hotărât cu giudecata Divanului* M 1775 GH_1 32; *posleduitor: la doi ~ de tablile vist* ib. 35; *scriitor: la 6 ~ de cărţile vist* ib.;

– hotărârea moşiilor: *logofăt: pe câte pietre veţi pune... venitul dumisale vel ~* M 1754 IŞT 74; *vornic: ~ de poartă de fieştecare piatră ce vor pune hotare când se vor trimite să hotărască moşii* M 1776 GH_2 27;

– preţuirea averii: *vornic: ~ de poartă de preţuit dugheni i casă* M 1775 GH_1 38;

– supravegherea vânzărilor: *cămăraş: vel ~ dând la fieştecare dughiană câte 2 coturi, un halep şi un arşin... priveghind de apurure ca să vânză neguţitorii marfa lor cu coturile ce se vor da* M 1776 GH_2 14;

– administrarea oraşelor, a judeţelor, a plaiurilor, a menzilurilor, pază, supraveghere, judecată: *boier: cea căzută a lor datorie către plinirea poroncilor şi a slujbilor domniei şi să se silească zi şi noapte pentru pricina giudecăţilor să lumineze pe săracii locuitori cu sfânta dreptate* M 1755 UR II, 275; *ispravnic: ~ judeţului* ŢR 1768 SD V, 110, 168; *nazirie: ~ pentru ostenelile şi jertfirile sale* M 1815 UR I 246; *vătaf: slugii Domniei mele... va păzi poruncile Domniei mele şi va chivernisi pe locuitori cu dreptate... l-am orânduit ~ la plaiul – sud – pentru slujba lui... datoria să păzească plaiul şi potecile plaiului de hoţi, tâlhari, furi de*

[49] Majoritatea categoriilor aparţinând administraţiei primesc şi *leafă*.

dobitoace... să păzească satele plăieşeşti să nu fugă sau să treacă peste plai... să judece pricini de gâlcevuri mai mici şi curvii... ~ şi purtător de grijă plaiului acestuia ŢR 1783 IR I, 323.

Agricultura, creşterea animalelor prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

moşnean: v. exemplul de la p. 123.

– p a r t i c u l a r:

stăpân: ~ moşiilor, v. exemplul de la p. 123.

Armata prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

călăraş: ~ ce păzesc la trecătoare M 1739 MAV 438; *hatman/hătmănie: orânduim ~ menzilurilor şi a marginii Prutului Moldaviei pe boeriul... datoriu a se afla faţi întru toate următoareli cercetări, pentru pricini de giudecată şi alţi obşteşti trebuinţe... Toate menzilurile inam... să vor da prin ~. Socoteala ugeretului inam cu casa menzilului să însărcinează a o căuta ~. Va avea îngrijire spre a fi numărul cailor deplin de la poşti cu surugii... Paşaporturile celor ce vor treci pisti hotar la acea parte urmeazi a să da prin ~. Toţi vătafii de arabagii atât din Eş i de pe la alte târguri... cât şi pe la marginea Prutului să să orânduiască de către ~ şi toate pricinile atingătoare acestor vătăjii să se caute numai la ~. Venitul aceştii ~ pentru jărtvire ostinelilor... întru aceste şapte ponturi alcătuindu-să toată slujba şi îngrijăre aceştii ~ cât şi iratul ei* M 1819 CAL I, 283, 555;

– p a r t i c u l a r:

căpitan: pentru moşie... a dumi(sale) jic(nicereasa)... am luat-o în sama me ca să o stăpânesc şi să o dijmuesc pre deplin... şi tot vinitu ce să va strângi din zeciuiala dejmă a moşiii să o arăt anumi cu izvod. Şi eu să aibu a lua pentru osteniala me a cince din vinitul moşiii M 1773 DRA II, 453, 454.

Categoria *căpitan* aparţinând **armatei**, are de fapt atribuţii de ordin administrativ, dar în domeniul agrar: administrarea moşiei unui particular.

Comerţul prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

staroste: doi care vor avea pricină de giudecată şi se va căuta pricina de ~ breslei / neguţătorilor / M 1783 BRES 553.

Instituţiile religioase prezintă relaţii de tip

– o f i c i a l:

ecleziarh: părintelui popii Filacto am ales pe sfinţia sa cu tot săborul bisericesc să ne fie ~. Şi cerând sfinţia sa că de-i vom da zeciuiala şi alte venituri după vechiul obicei aşa va primi, iar de nu, nu primeşte ŢR 1763 BUC_1 361, 453; *episcop: ~ să ocârmuiască sufletele pravoslavnicilor ce să află întru a sa eparhie, să judece şi să cerceteze a doua oară pricinile bisericeşti... ipodiaconi şi diaconi să hirotonisească... biserici să sfinţească* M 1796 IR VII, 262; *preot*: M 1712 BÂR I, 1,1.

Ca neavând *alt venit ca să-şi poată agonisi cele trebuincioase* sunt menţionaţi *preoţii* şi *dascălii* de la o *sfântă biserică* ŢR 1820 IR XI, 97. *Părinţii călugăraşi* şi *stareţul* de la schitul Cernica *nici un venit nu au afară de mila creştinilor* ŢR 1793 ib. VI, 119;

– c o m u n i t a r:

*diacon: venind canditatul de diaconie, dascalul... l-am înălțat la treapta diaconii prin hirotonisirea noastră... îl trimitem spre împlinirea datoriei și chemării sale cei diaconești la biserica și orașul dumneavoastră ... a căruia **venitul** diaconesc să urmeze după hotărârea noastră* Tr 1791 ȘCH II, XXXII, 46; *baș-haham*[50]*: **veniturile** ~ dă cununii, dă logodne și dă dăspărțiri să aibă a le lua, a le cerca și dupe obiceiul lor și nimini la **veniturile** lui să nu să amestece, nici să îndrăznească vreunul a să arăta cu neascultare, pentru că oricare să va arăta cu nesupunere, unul ca acela să știe că să va cerceta dă către Domniia mea* ȚR 1776 AJ 173, 189; *paroh / preot: spre a nu să scădea direptul **venit** al neputincioșilor preoți de către cei sănătoși... în rândul **venitului** preoțesc vi se pune această orânduială: fieștecare paroh să-și ție protocol întru care să-și însămnează de osăbitul său venit, anume de la cine? cât? și pentru ce slujbă? și în ce zi? au căpătat... nici un preot... să nu fie exclădăluit... dintru această așezată rânduială a **venitului** parohialicesc* Tr 1804 ȘCH II, CLXXXII, 257; *popă/preot*[51]*: norma, adecă orânduiala **veniturilor** patrahirului,... ce s-au dat pentru lăcuitorii neuniți de legea grecească, fie cătane, fie provințialist și pentru ~ lor* Tr 1784 ib. I, 1; *staroste: l-am făcut Domnia mea ~ de ovrei... pricinile cele mai mici ce avea ovreii între dânșii le judeca... pentru osteneala lui și fiind și vechil de hahambașa... când strângea banii dăjdiei de la ovrei lua și alte **venituri** ale hahamului după orânduiala și obiceiul lor* ȚR 1787 IR III, 62.

Meșteșugurile prezintă relații de tip:

– o f i c i a l:

administrarea breslelor*: maimarbașa: se dedese un nizam de Ipsilanti Vodă la isnaful dulgherilor și al zidarilor orânduindu-se și un ~ asupră-le cu carte domnească la mână și cu orânduială de **venit** câte 11 și 12 parale de tot lemnarul și zidarul... au adus treaba la catahrisis, grijind ~ numai de a-și agonisi orânduitele paralele lui* ȚR 1795 IR VI, 657; *fiindcă această cumpanie* / de zidari, dulgheri, tâmplari / *are ~ hotărâm ca de a pururea ~ cel după vremi să fie și staroste cumpaniei... Când se vor întâmpla pricini între cumpaniști, starostea și cu epitropii să cerceteze acea pricină... ~ starostea fiind însărcinat cu trebuințele maimarebășăei la domneasca noastră curte* ȚR 1819 ib. XI, 377; *staroste*: v. m a i m a r b a ș a.

Școala prezintă relații de tip:

– c o m u n i t a r:

dascăl: v. mai sus d i a c o n, precum și p. 105.

Și în perioada a doua se întâlnesc (mai rar) exemple de categorii de persoane ori de instituții care beneficiază de ***venitul*** rezultat în urma acordării unor avantaje (privilegii de altă natură decât cele din perioada întâi), avantaje oferite din partea domnului, dar uneori și din partea unor particulari[52].

---

[50] Această categorie primește și ***simbrie***, v.p. 164.

[51] Această categorie beneficiază de dreptul de a primi ***venit*** prin încasarea unor sume de bani pentru oficierea serviciului religios, sume denumite în text și cu termenii ***plată/plăți***, termenul ***venit*** fiind menționat doar în titlul documentului (v. p. 99 și 206).

[52] *Sfânta mănăstire... să aibă a o stăpâni această prăvălie de băcănie den București*/închinată de către un ieromonah/ *părintele egumenul să aibă a și-o chivernisi luându-și **venitul** prăvăliei ca să fie cu chiverniseala sfintii mănăstiri ca și noi să avem vecinică pomenire* ȚR 1733 COLȚ 72,123.

Avantajele înnoite adesea la fiecare domnie constau din dreptul de a stăpâni o proprietate (loc, moşie, scaun de carne) ori de a construi şi exploata o leasă, un puţ de păcură – toate fiind surse p r o d u c ă t o a r e de *venit* sau pur şi simplu constau din dreptul de a beneficia de *venitul* provenit dintr-o oarecare sursă (acareturi, dughene, ocne, scaune). În prima perioadă daniile priveau (părţi de) ocină (moşie), locuri (de prisacă), munţi, mori, sate, ţigani şerbi etc.

Aceste utilizări ale termenului *venit* continuând mai vechile utilizări din prima perioadă în legătură cu daniile domneşti s-ar putea să explice de ce până târziu s-a păstrat în conţinutul acestui cuvânt ideea de f a v o a r e în sensul că recompensa pe care o desemnează termenul *venit* se oferă nu numai ca un drept ce se cuvine cuiva (pentru a recompensa o activitate sau un serviciu anume), ci şi ca o favoare ce se face cuiva şi din alte motive şi, ca atare, poate fi chiar şi solicitată.

Ideea de m i l ă apare şi în legătură cu *veniturile dregătorilor* în hrisovul lui Matei Ghica (v. p. 107) sau într-un alt exemplu: *acel ce va avea miluire venitul cantariului* M 1799 UR I, 88. Astfel de folosiri ale termenului *venit* ar putea fi considerate similare cu cele ale *lefii* ca a v a n t a j, unul din documente referindu-se la ambii termeni (v.p. 155). Tot de un avantaj ar fi vorba în cazul *venitului* primit de membrii familiei domnitoare, de ex.: *măria sa doamna* M 1802 IR XII, 43.

Exemple de acest fel sunt:

– *preoţii de la 4 biserici domneşti ce sunt în târg la Botoşani care sunt sărace... din 4 iarmaroace ce este obicei de să fac... acolo... să aibă să facă ei dugheanile iarmaroacelor şi venitul dugheanilor... l-am dat bisăricilor. Iar vinitul dugheanilor de la alte 2 iarmaroace... să aibă târgoveţii de Botoşani a face ei dugheanile şi să ia ei acel vinit* M 1740 MAV 442; *stăpânii moşiilor să nu se lipsească de venitul ce li se cade a avea de pe moşiile lor* M 1766 UR II, 218; *carte ce s-au dat părintelui mitropolitului pentru venitul ce are sfânta mitropolie de aici din ocnă, câte o para de tot drobul... să fie volnic a strânge venitul... după miluirea ce are* M 1775 GH_1 43; *boerul Domniei mele... biv 3-lea logofăt... m-am milostivit pentru a sa strădanie şi credincioasă slujbă şi l-am miluit cu venitul acestui scaun* / de carne / ŢR 1792 IR IV, 209; *boerul Domniei mele... vel logofăt de Ţeara de Sus... pe moşia dumnealui fiind vărsătură de apă au avut din vechime leasă pentru vânătoarele de peşte... să aibă voie a-şi face leasă ca prin cheltuiala şi osteneala lui să-şi aibă tot folosul şi tot venitul din vânătoarea peştelui... nesupărat întru nimic de nimeni* ŢR 1792 ib. 465; *să aibă a ţinea pe moşia lor... trei scaune pentru tăiatul cărnii al căror venit să fie al lor apărat de către vinăriceari... de la carele de peşte i de ologării ce se vor pune pe moşie să ia obicinuitul* venit... *această milă au avut moşnenii de la domni* ŢR 1793 ib. VI, 342; *boerul Domniei mele... biv vel sluger, ispravnic de curte, carele din copilăreasca sa vârstă s-au aflat şi să află slujind în domneştile noastre curţi... l-am miluit cu un loc domnesc să-i fie... danie şi miluire cu tot venitul* M 1797 ib. VII, 565; *boerul Domniei mele... vel vistierul ca să aibă a lua venitul păcurei de la două puţuri de păcură ce are dumnealui... la care vameşii domneşti să nu se amestece, ce tot venitul ce se va aduna de la păcură, ce va ieşi dintr-aceste două puţuri să fie pe seama casei dumnealui... după rugăciunea ce au făcut Domniei mele... şi atât după evghenia neamului domniei sale... cât şi după slujbele domniei lui căzându-i-se a fi împărtăşit cu această milă am binevoit de am făcut har* ŢR 1820 ib. XII, 410 etc.

IRAT

Atestat numai în *perioada a doua* în Ţara Românească şi în Moldova, termenul *irat* este corespondentul de origine turcă al termenului ***venit***, având aceeaşi semnificaţie foarte generală rezultată din utilizări similare cu cele ale lui ***venit***. Există chiar situaţii când în acelaşi document cei doi termeni sunt folosiţi ca şi cum ar fi simţiţi ca fiind echivalenţi, de ex.:

*orânduind **venitul** spătăriei care dregătorie ca o veche ce este nu voim a o lipsi de **iraturile** ei* ŢR 1787 IR III, 38[53]; ***venitul** căminăriei este **irat** al ... vel căminar* ŢR 1808 ib. XI, 672; v. şi exemplele despre ***venitul/iratul** hătmăniei* de la v e n i t, p. 111 sau ***veniturile** măriei sale doamnei* de la p. 119.

De remarcat folosirea termenului *irat* în forma de plural, din aceleaşi motive ca şi în cazul termenului ***venit***.

Uneori termenul *irat* este utilizat în titlul documentului, iar în text apare termenul ***venit***, ce desemnează o recompensă al cărei conţinut este constituit de o altă formă de răsplată, de ex. *leafă*:

*hrisovul de **iraturile** nouă ce s-au întocmit a lua logofeţii cei mari şi vornicii al 3-lea şi al 4-lea... tot **venitul** şi folosul ce au nu priveşte la alt, decât numai la leafa ce li se dă* ŢR 1814 IR X_A, 463.

În ce priveşte raporturile dintre termenii *leafă* şi *irat* din acest document, notăm afirmaţia lui Urechia: „Domnitorul ordonă nazirului casei lefelor să servească leafă zişilor judecători divaniţi suplimentari. Aceştia nu aveau iraturi ca boierii divaniţi halea, adică în activitate“ ib. 461.

Alteori, la fel ca şi în cazul lui ***venit***, conţinutul complex al recompensei desemnate prin termenul *irat* este constituit de o altă formă de răsplată, de ex. *leafă*:

*polcovnicu za seimeni... nu are alt **irat** fără de numai tal 30 **leafă*** ŢR 1787 ib. III, 38.

Menţiunile despre existenţa unei tradiţii în ce priveşte dreptul de a primi *irat* sunt târzii: *boieria cămănăriei cei mari* d u p ă v e c h i u l o b i c e i /s.n./ *are **irat** a lua căminărit* ŢR 1810 ib. IX, 535; *această boierie este alcătuită* d i n v e c h i m e, d e s u m ă d e a n i /s.n./ *şi are **irat*** ŢR 1811 ib. 274.

Ca şi termenul ***venit***, cel de *irat* este utilizat (rar) în legătură cu membrii familiei domnului[54]: ***iraturile** obicinuite a măriei sale doamnei* M 1814 UR I, 42; *fiindcă unele din **iraturile** luminatei doamnei s-au ridicat încă din anul trecut, am întocmit în locul acelora **irat**, ca de la fieşcare râmător ce va ieşi din ţară preste hotar să dea câte taleri doi de un râmător* / afară din vama cea orânduită /... *s-au dat această carte lui... ce s-a orânduit la schelele... ca să aibă volnicie a strânge şi a lua acest **venit** după cum mai sus se cuprinde... ispravnicilor să-i daţi ajutorul... orânduitului acestuia spre a putea strânge şi a lua acest **irat*** ŢR 1815 IR X_B, 316.

Spre deosebire de termenul ***venit***, *irat* este utilizat numai în a doua perioadă şi numai în legătură cu două grupuri (faţă de şapte de la termenului ***venit***), în

[53] Din document nu rezultă dacă *iraturile spătăriei* cuprind sau sunt asociate cu alte recompense: în bani (*leafă*) şi în natură.

[54] Termenul *irat* apare şi în legătură cu persoana *domnului*, dar într-o traducere: *eraturile ce se cuvin Domnilor* M 1802 UR III, 193.

următoarea ordine: **administrație**, **armată** (reprezentate aproape în mod egal), grupuri în care se manifestă numai relații de tip o f i c i a l (nu și de alte tipuri, ca în cazul lui *venit*).

Deși în număr mult mai mic, nu numai cele două grupuri, dar și toate categoriile de persoane atestate în legătură cu termenul *irat* sunt comune celor doi termeni, *irat* și *venit* – dovadă că acești termeni sunt utilizați în epocă în mod asemănător (mai mult chiar, din cele 18 atestări, o treime o formează acelea în care în textul documentelor ambii termeni apar folosiți împreună). Categoriile de persoane (dregători de diferite ranguri) care primesc *irat* desfășoară activități de ordin a d m i n i s t r a t i v, indiferent de apartenența la un grup.

Administrația prezintă relații de tip:

– o f i c i a l:

ciohodar: această boierie ce se numește ici ~ s-a dat această treabă la Grigorie Argintoianu pentru oareșicare ajutor, fiind fecior de boier scăpătat[55] ȚR 1811 IR IX, 274; *logofăt / logofeție: ~ a obiceiurilor... o adunătoare de toate obiceiurile și rânduielile politicești și de privileghiurile pământului în care să se scrie toate ca să se păzească și să fie cunoscute... așezare de ~ mare al obiceiurilor să aibă... și iraturi de la slujbele ce se strâng la cochii-vechi* ȚR 1798 ib. VII, 478; *nazâr / nazirie: menzilurile țării... neavând așezare de ~ am ales și am dat ~ aceasta asupra cinstitului și credinciosului boeriul Domniei mele... biv vel postelnicu... iar îngrijirea acesteia urmează întru aceste mai jos cuprinse... Să fie îngrijire a se afla prin menzăluri deplin suma cailor hotărită și a surugiilor și căruceri... Căpitanii de pe la menzăluri... să se cerceteze și de către ~ facerea menzilhanalelor și întocmirea lor ~ va avea purtare de grijă... toate pricinile ce se vor întâmpla între căpitani, surugii și alți oameni ai menzilurilor de către ~ se vor cerceta... Socoteala cu casa menzilurilor pentru banii ugeretului..., să se caute de către ~. Acestea sunt îndatoririle și spre îndestularea îngrijirei la această ~ va ave și va trage dl iraturile care... s-au hotărât* M 1814 UR I, 201-207.

Armata prezintă relații de tip:

– o f i c i a l:

hatman: menzilurile au fost sub privegherea acelui după vreme ~ boierul rânduit să aibă rangul hătmăniei... orânduim ~ de menziluri pre al nostru cinstit și credincios boieriŭ... biv vel vornic M 1818 UR I, 251; *polcovnic: ~ za seimeni* ȚR 1787 IR III, 38; *zapciu: ~ cei mari și cei mici ai spătăriei* ib.

LEAFĂ

Față de prima perioadă, cea de-a doua ne oferă o imagine mult mai complexă și diferită în legătură cu termenul *leafă*. Dacă cea mai veche atestare (încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea) era cea a lui *leafă*, în raport cu ceilalți termeni, în epoca fanariotă termenul *leafă* este menționat destul de târziu, și anume către mijlocul secolului al XVIII-lea (anii 1741-2, în același document, condica lui Constantin Mavrocordat, o dată cu termenul *hac*); în schimb, *simbrie* și *plată* erau deja utilizați până la această dată.

---

[55] Această dregătorie se acordă și din considerente morale.

Această stare de lucruri se va modifica după 1741, dată de la care începe să fie frecvent utilizat termenul *leafă*, fapt ce va determina schimbări în ceea ce priveşte raporturile dintre termenii în discuţie. Atunci când vorbim de semnalările târzii ale termenului *leafă* în secolul al XVIII-lea, înţelegem de fapt absenţa lui din documente, timp de aproape 40 de ani[56]. (O oarecare absenţă există şi în cazul termenilor ***simbrie, plată*** şi chiar ***venit***, dar numai de vreo 15 ani, care s-ar putea datora lipsei de documente într-o perioadă poate mai puţin reflectată în documente, explicaţie puţin plauzibilă totuşi şi oricum nu singura, în cazul *lefii*).

Această absenţă şi întârziere de ordin documentar s-ar putea să aibă mai degrabă legătură cu modificările pe care le suferă utilizarea termenului *leafă* în perioada a doua şi chiar să şi explice r e a p a r i ţ i a şi folosirea lui târzie. Ar fi posibil ca atestarea documentară târzie a cuvântului *leafă* în a doua perioadă să nu corespundă circulaţiei reale a cuvântului, fiind uşor de presupus, dar greu de demonstrat, că el era întrebuinţat şi înainte de această dată, lipsa de informaţie nepermiţându-ne decât să avansăm această idee ca simplă ipoteză.

Deşi curios la prima vedere, este posibil ca, l a u n m o m e n t d a t, acest cuvânt să fi circulat (mai) puţin sau deloc în limbă, el nemaicorespunzând unei forme de răsplată ori, altfel spus, răsplata pe care o desemnase înainte de a c e l m o m e n t, nemaiacordându-se, în acelaşi mod, în noile condiţii social-istorice.

Această ipoteză (şi nu prima), deşi hazardată la prima vedere, pare totuşi verosimilă, dacă luăm în consideraţie faptul că, în răstimpul dintre condica lui Brâncovenu (1694-1704), şi apariţia primelor condici ale fanarioţilor (1741), nu am mai întâlnit vreun document (oficial) în care să fie utilizat termenul *leafă*. (Despre existenţa altor condici anterioare anului 1741, nu s-a păstrat nici o informaţie, nici măcar indirectă).

Mai mult chiar, în timp ce în secolul trecut se putea vorbi de o „specializare" a folosirii acestui termen, în legătură cu personalul armatei (utilizare conformă cu sensul etimonului), în secolul al XVIII-lea, *leafă* devine termenul general întrebuinţat de cancelaria domnească pentru t o a t e categoriile de persoane care desfăşoară o anumită activitate în folos obştesc.

Răsplata cu *leafă* este preferată altor forme (***simbrie, plată, hac***) şi concurată de alta (***venit***), în sensul că termenul *leafă* este utilizat în mod predilect şi obişnuit în documentele oficiale în toate situaţiile în care munca este depusă în interesul statului sau al domnului (în astfel de documente şi de situaţii sunt folosiţi şi ceilalţi patru termeni, dar, treptat, ei ajung să fie înlocuiţi cu *leafă*). Astfel, sfera de utilizare a termenului *leafă*, depăşind graniţele domeniului militar, se modifică şi se lărgeşte foarte mult: toţi cei ce intră într-o relaţie de muncă-răsplată, cu caracter o f i c i a l (de tip autoritate-angajat), sunt plătiţi cu *leafă*. Din aceste motive, domeniul de folosire preferat pentru *leafă*, devine cel a d m i n i s t r a t i v, înţelegând prin **administraţie**, tot ceea ce ţine de organizarea serviciilor statului ori ale domnului.

---

[56] O semnalare târzie (1738), am întâlnit în anatefterul lui Brâncoveanu, document aparţinând primei perioade, şi anume o *Însemnare pentru câtă cheltuială coprinde la o şaică*, în care se menţionează *leafa căp<i>tanului de lun<ă> 6 tl. 300*, alături de *plata la meşter de lemn tl. 90* ŢR 1738 ANAT 477.

Dacă în secolul trecut, comparativ cu ceilalţi termeni, circulaţia termenului *leafă* era relativ restrânsă, după cum rezultă din numărul mic de documente şi din sfera de utilizare limitată (prima atestare, ca şi majoritatea celorlalte fiind legată de **armată**), în perioada a doua, circulaţia cuvântului se extinde, documentele care îl atestă sunt numeroase, iar sfera lui de întrebuinţare se diversifică, lărgindu-se, dar şi modificându-se (prin schimbarea accepţiunii iniţiale de la cea militară la cea administrativă). O dată readus în circulaţie, cuvântul va fi folosit permanent şi constant în toate documentele oficiale, ajungând să fie cel mai des folosit comparativ cu ceilalţi termeni.

Procesul de transfer semantic al termenului *leafă*, trecut din sfera militară în celelalte domenii (proces aflat într-o fază incipientă şi în secolul anterior, când se observă extinderea timidă a utilizării lui, prin deplasarea din zona armatei spre alte domenii ale vieţii sociale: administraţia de la curtea domnească, şcoală, biserică), se desăvârşeşte în această perioadă, accentul trecând pe sectorul administrativ şi generalizarea întrebuinţării lui cu referire la întreaga organizare de stat, precum şi la curtea domnească (locul unde se desfăşoară activitatea domnului în modul cel mai direct). ***Leafă*** devine forma de răsplată folosită cu predilecţie şi în mod general de domn atât la curtea sa, cât şi în administraţia statului (înţelegând prin aceasta toate serviciile care asigurau funcţionarea statului feudal în acea vreme).

Modul în care termenul *leafă* parcurge această trecere, din sfera militară în cea administrativă, nu este înregistrat în documentele timpului. Presupunerea ca el să fi circulat frecvent în limbă timp de aproape 40 de ani, cu această nouă accepţiune, fără să fi fost vreodată înregistrat în scris (într-o perioadă când ceilalţi termeni sunt totuşi – deşi rar – atestaţi), este greu de susţinut, dacă nu imposibil. În orice caz, chiar dacă termenul ar fi „dispărut" din limbă, cum ar putea rezulta din aceea că nu mai este atestat în documente, atunci când mai apare folosit la cronicari el este utilizat n u m a i în legătură cu **armata**, deci în acelaşi mod ca şi până atunci, şi nu pentru **administraţie**. În acest sens pledează ştirile răzleţe din cronicile vremii şi mai ales faptul, semnalat de către toţi istoricii, şi anume îndelungul proces de decădere a armatei, petrecut în răstimpul de peste 100 de ani cât durează stăpânirea fanarioţilor, când se anulează veleităţile de politică externă autonomă ale domnilor noştri (v. Giurescu, I. ROM III_2, 739; 862-768).

Armata ajunge să fie garda personală a domnului şi un aparat de poliţie internă (atribuţiile celor din armată în secolul al XVIII-lea fiind de ordin administrativ, fiscal sau represiv), deşi există şi câteva încercări de reorganizare a oştirii, datorate fie unor iniţiative dinlăuntru, fie unor impulsuri din afară. Astfel sunt informaţiile unor cronicari, Neculce, LET II, 426 şi Pseudo Amiras ib. III, 157 despre constituirea unei oşti pe vremea lui Grigore al II-lea Ghica, informaţii care constituie, de fapt, singurele şi cele mai vechi ştiri întâlnite despre răsplata cu *leafă*, din perioada de după instaurarea domniilor fanariote, ele putând fi considerate ca o continuare a mai vechii utilizări a termenului.

Interesant este faptul că informaţiile din cronici referitoare la recompensarea cu *leafă* a celor din **armată** (*oaste de moldoveni: aprod, armăşel, boiernaş, călărime, copil de casă, dorobanţ, panţir, pedestrime, rufet, slujitor, slujitorime, vânător*) coincid cu ştirile din condica lui Constantin Mavrocordat, în care apar menţionate ca primind *leafă* categorii aparţinând tot **armatei** (*arnăut, şalgău*).

În aceeaşi ordine de idei este de observat şi faptul că majoritatea categoriilor care nu mai apar atestate ca fiind remunerate cu *leafă* în această a doua perioadă aparţin tocmai **armatei**.

Devine explicabil în astfel de condiţii, de ce termenul *leafă* nu mai este folosit. „Uitarea" lui este legată de scăderea treptată a importanţei şi chiar de dispariţia armatei ca atare. Pare verosimil ca, cel puţin o perioadă, *leafă* să nu mai fie utilizat şi, astfel să-şi piardă accepţiunea iniţială cu care intrase în limbă. Acea absenţă şi întârziere documentară, de care vorbeam, ar corespunde în acest caz unei realităţi istorice, fiind necesar un oarecare timp pentru ca termenul să reînceapă a fi nu numai folosit, dar să primească şi o nouă semnificaţie. Discontinuitatea pe care o remarcam la începutul consideraţiilor despre *leafă* capătă în această lumină sens, nemaifiind deloc întâmplătoare nevoia de a se căuta un termen care să desemneze noile raporturi de muncă şi de răsplată a ei, inaugurate într-un anume fel de domniile fanariote.

De ce s-a apelat la acest termen şi nu la altul, este uşor de înţeles, dacă ne gândim că el corespundea cel mai bine ideii de salarizare şi formei de remunerare pe care domnii intenţionau să o acorde în acel moment celor ce efectuau servicii în folosul lor sau al statului. S-a recurs deci la forma de răsplată (*leafă*), folosită în exclusivitate în cadrul raporturilor de muncă cu caracter oficial (ilustrate, în special, prin armată), recompensă care se concretiza într-un cuantum fix, stabilit dinainte prin dispoziţie domnească şi plătit în mod regulat, „caracteristici" pe care nu le prezenta ***simbrie***, termen utilizat şi în legătură cu astfel de raporturi, dar şi în cele cu caracter particular ori comunitar, în care angajarea se făcea pe baza unei învoieli. Aceste „caracteristici" nu le prezenta nici ***venit***, termen utilizat şi el în legătură cu relaţiile de tip oficial, dar care nu corespundea ideii de salarizare, idee concepută în aşa fel încât în acordarea formei de răsplată respective să nu fie relevante nici specificarea categoriei de persoane care primeşte răsplata, nici a slujbei pe care o îndeplineşte, nici a funcţiei pe care o deţine şi nici a persoanelor de la care se primeşte răsplata.

Acestea ni se par că ar putea fi motivele şi condiţiile ce au permis renunţarea la ***simbrie*** şi înlocuirea lui cu *leafă* atât în administraţia curţii domneşti, cât şi în domeniul, mai larg, al administraţiei întregii ţări. După cum am arătat în prima perioadă, informaţiile care s-au păstrat de pe vremea lui Brâncoveanu atestă folosirea ***simbriei***, ca formă de răsplată la curte şi nu a *lefii*, despre care nu se poate afirma că se întrebuinţa pe atunci în mod obişnuit în acest domeniu, din moment ce exemplele furnizate de condica vistieriei sunt accidentale (o singură categorie aparţinând **administaţiei**, şi anume *pisar*, este remunerată numai cu *leafă*, iar o alta, *sofagiu*, apare răsplătită în mai multe feluri).

Ca atare, cele câteva exemple de utilizare a termenului *leafă* din prima perioadă în alte domenii decât cel al **armatei**, deşi existente, sunt nesemnificative şi interpretabile şi nu credem că ar putea susţine întru totul teza transferului din domeniul **armatei** în cel al **administraţiei**. Nefiind suficiente pentru a justifica acest proces, exemplele pot cel mult să ofere o cale de explicare a fenomenului, prin înţelegerea mecanismului de acordare a acestei forme de răsplată şi a caracteristicilor ei.

Mai degrabă ni se pare că explicaţia rezidă în cu totul alte cauze, şi anume, în transformările pe care le suferă **armata** o dată cu dispariţia ultimilor domni români dinaintea fanarioţilor, transformări sociale ce antrenează (şi) schimbări pe plan lingvistic.

Fenomenul de decădere a armatei, d o m e n i u s p e c i f i c de utilizare a lui *leafă* în perioada de dinaintea domniilor fanariote, facilitează înţelegerea felului în care, la rândul lui, termenul cade în desuetudine chiar de la începutul secolului.

Epoca fanariotă corespunde unei perioade în care se manifestă o schimbare în natura relaţiilor sociale şi, implicit, a raporturilor de muncă şi răsplată, în directă legătură cu noua organizare a ţării.

Poate nici un alt termen referitor la recompensarea muncii nu reflectă mai bine şi mai exact transformările petrecute în această perioadă ca cel de *leafă*, domnii fanarioţi fiind preocupaţi de instaurarea unor cadre instituţionalizate noi, necesare funcţionării în bune condiţii a serviciilor statului.

Ni se pare că afirmaţia lui Iorga: „Între câte merite au fanarioţii e şi acela că au introdus în principate î n a d o u a j u m ă t a t e a s e c o l u l u i a l X V I I I – l e a /s.n./ norme administrative europene, că au regularizat ocârmuirea. Au rămas de la dânşii registre de ordine şi de socoteli" IFC 3, este susţinută de informaţiile din documentele oficiale, referitoare la *leafă*, care încep să abunde abia după jumătatea veacului.

Într-un sens foarte larg, toate compartimentele vieţii sociale în care ajunge să fie întrebuinţat cuvântul *leafă* ţin de **administraţie**, dar am preferat să nuanţăm datele oferite de documente şi să i z o l ă m a c e l e a ş i grupuri ca şi în perioada precedentă, nu atât pentru simetria expunerii, cât îndeosebi pentru depistarea unor diferenţieri în folosirea lui *leafă*, prin comparaţie cu ceilalţi termeni desemnând diferitele forme de răsplată a muncii. Astfel, în **administraţie**, am inclus şi *curtea domnească*, care reprezintă o subgrupă, un subdomeniu al domeniului mai mare, format de **administraţie**.

CURTEA DOMNEASCĂ

Problema recompensării personalului de la curtea domnească în secolul al XVIII-lea, şi, în cadrul acestui personal, a *boierilor-dregători*, ca elemente reprezentative, suscită un interes special, nu numai pentru că asemenea informaţii sunt numeroase şi prezintă un caracter unitar şi sistematic, cât mai ales pentru că, în acet domeniu, se înregistrează o schimbare în ce priveşte forma de răsplată acordată.

Ştiri despre retribuirea personalului domnesc şi, în special, a *dregătorilor*, nu am mai întâlnit de pe vremea lui Brâncoveanu, şi, dat fiind modul în care astfel de ştiri reapar tocmai în anii 1741-3, putem presupune că nici nu au (mai) existat. Faptul nu înseamnă însă, că acest personal nu era sau a încetat să fie retribuit între timp, dar probabil că se continua acordarea aceloraşi forme de răsplată din secolul trecut, printre care şi ***simbrie***, recompensă semnalată în condica vistieriei. (După cum s-a putut constata, *dregătorii* beneficiau oricum de *venituri*, numai că termenul *venit* nu era înregistrat în documente).

Cea mai veche utilizare a termenului *leafă*, în legătură cu *boierii*, pe care am întâlnit-o şi despre care vorbesc şi istoricii, provine dintr-o cronică şi nu dintr-un

act oficial şi datează din vremea lui Constantin Mavrocordat, „promotorul unor reforme în câteva sectoare principale ale vieţii sociale şi de stat" Georgescu-Strihan, JUD 6. De numele acestui domn se leagă şi apariţia în aceeaşi perioadă (1741-2), a primei condici a unui domn fanariot, precum şi redactarea aşezământului Ţării Moldovei[57], în cuprinsul cărora sunt remunerate cu *leafă* categorii care nu aparţin clasei boiereşti: *arnăut, logofeţel, seimen, şalgău* (categoria *logofeţel*, ce face parte din **administraţie**, putând fi considerată că aparţine clasei boiereşti). Ca urmare, se poate afirma că se constată atestarea documentară, în mod concomitent, în perioada a doua, a termenului *leafă* în legătură cu grupurile: **administraţie, armată** şi **meşteşuguri**, care sunt şi cele mai numeroase.

Cronica din care deţinem informaţia referitoare la *boieri* este cea a lui Neculce, el însuşi răsplătit de domnul Constantin Mavrocordat pentru ultima sa slujbă, aceea de judecător de Divan în timpul uneia din domniile acestuia în Moldova. Felul cum cronicarul relatează ştirea ne lasă să înţelegem că ar fi vorba despre introducerea unui n o u sistem de remunerare a *boierilor*: *au pus din boierii mazili, pre mine, Ioan Neculce biv vel vornic şi pe Iordachi dulgheriul biv vel postelnic şi pre Aristarh biv vel ban să fie judecători aici în Iaşi dimpreună cu boierii cei mari la toate trebile şi judecăţile şi sfaturile să fie nelipsiţi şi le-au făcut şi nafaca leafă, câte 50 lei de boier pre lună* M LET II, 459.

Deşi Iorga notează în legătură cu această informaţie: „O ştim numai din Neculce" SD XXII, 21, aceeaşi ştire este relatată şi de cronicarul Canta: *le-au rânduit şi leafă 50 lei fieştecăruia boier* M ib. III, 177.

În favoarea ideii că termenul este învestit acum pentru prima oară cu această nouă semnificaţie, rezultată dintr-o nouă întrebuinţare în legătură cu o anumită categorie de persoane pledează şi faptul că Neculce simte nevoia să-l explice în text, făcând apel la un alt cuvânt mai vechi, *nafaca*[58], mai adecvat – după el – noii situaţii, pe care îl echivalează cu *leafă*. O dovadă în plus că termenul *leafă* nu mai fusese folosit până la 1740 cu această nouă semnificaţie o constituie şi felul în care este relatată informaţia, şi anume fără a invoca o b i c e i u l, acel obicei ce ar fi atestat o continuitate, deci şi existenţa unei tradiţii şi care este des întâlnit în documente în cazul termenului *venit*, dar nu şi al altor forme de răsplată.

După câte se vede, n o u l t e r m e n folosit, în conformitate cu cele spuse de Neculce, prima oară de Constantin Mavrocordat a „prins", iar schimbarea în privinţa recompensării *dregătorilor* s-a produs, trecându-se de la ***simbrie*** la *leafă*, întrucât mai târziu, în 1743, succesorul acestuia, Ioan Mavrocordat, îl reia, acordarea de *leafă* corespunzând b o i e r i r i i[59] (conform relatării altui cronicar): *a iertat şi boierit pe toţi*/ boierii[60]/ *făcându-le lefi* M ib.III, 201.

De aici înainte, *leafă* începe să facă „carieră", ajungând termenul consacrat la *curtea domnească*, nu numai pentru *dregătorii* de toate rangurile, dar şi pentru

---

[57] Referitor la acest document, remarcăm că Filitti, FIS 37 îl datează în 1743, considerând, fără a menţiona însă pe ce anume se bazează, că este „publicat cu data greşită 1741, în Uricar IV, 396-408".

[58] Cuvântul *nafaca*, tot de origine turcească, apare folosit nu numai în cronica lui Neculce, dar şi la alţi cronicari, din perioada întâi, când este atestat şi în condica lui Brâncoveanu.

[59] „A boieri pe cineva însemna a-l numi într-o dregătorie" Strihan-Stoicescu, IF 173 s.v. *dregător*.

[60] Nu ni se spune despre ce *boieri* este vorba.

categoriile de persoane ce intră sub incidenţa unei angajări la curte, acestea primind în mod automat *leafă* pentru munca pe care o desfăşoară acolo, existând situaţii când aceeaşi categorie de persoane, pentru acelaşi fel de activitate, este recompensată în mod diferit, după cum este sau nu angajată la curte.

Hrisovul în care Matei Ghica fixează tuturor boieriilor *venit de chiverniseală* M 1755 UR II, 269-276, ne informează, în mod indirect şi cu totul sumar, despre existenţa unei condici a vistieriei în Moldova (care nu s-a păstrat însă), deci a unui prim a c t o f i c i a l de data aceasta, din care aflăm că t o ţ i *boierii* primeau *leafă*: *pentru alte boierii al doilea şi mai gios, s-au pus la rânduială şi p r e a c e i a* /s.n./ cu *leafă, după cum arată anume c o n d i c a v i s t i e r i e i* /s.n./ ib. 274.

Catastiful de dăjdii moldoveneşti[61] al lui Ioan Teodor Callimachi, precum şi *Condica de socoteli* din anii 1763-4 a lui Grigore Callimachi, prefigurează, prin însemnările dispersate pe care le conţin despre remunerarea cu *leafă* a personalului de la curte, „condicile de lefi" de mai târziu. Astfel, la capitolele intitulate „daturi" din catastif, sunt trecute *lefi ce-au plinit* M 1760 SD XXII, 103 şi *lefi de pe afară* ib. 123, iar în condica de socoteli apar *lefile turcilor* M 1763-4 CAL II, 131 şi *lefile creştinilor* ib., enumerându-se categoriile cărora li se acordă. Mult mai târziu apare o altă condică de socoteli, a lui Scarlat Alexandru Callimachi, din anii 1813-4 şi 1815-6.

În anul 1775 este emis la Iaşi cel mai interesant şi poate şi cel mai important document privitor şi la *leafă*, nu numai la *venit*, şi anume *Condica de veniturile boieriilor şi de alte orânduiale* a lui Grigore al III-lea Ghica (îndeosebi varianta din 1776). Importanţa ei constă atât în faptul că prezintă o imagine cuprinzătoare asupra întregului personal angajat la curtea domnească (despre care informaţiile de până atunci erau lacunare şi disparate), cât mai ales, în caracterul ei „programatic", în măsura în care oferă un cadru organizatoric, instituţionalizat în problema recompensării de la curtea domnească, cadru care se va menţine şi la care vor trebui să se refere aproape toţi domnii fanarioţi.

Atent la aspectele pozitive şi înnoitoare ale perioadei fanariote, Iorga apreciază caracterul modern şi avansat în epocă al măsurii lui Ghica şi numeşte condica „cel dintâi regulament de lefi" SD XXII, 11, caracterizând-o ca pe „o reformă în sens european pentru fixarea veniturilor boiereşti, de la demnitarul cel mai înalt până la cel mai de jos slujbaş" ib. 9.

Despre Grigore Ghica, acelaşi istoric notează: „Administrator excelent şi iubitor de reforme / care a vrut / să facă orânduială în această lume încâlcită, plină de abuzuri, nedreptăţi şi şicane a veniturilor boierilor. Din cele vechi, el păstră pe cele ce i se părură că se mai pot păstra şi le stabili o dată pentru totdeauna. Pentru a despăgubi pe funcţionarii săi care pierduse foarte mult prin această operaţie de regularizare, el le crescu lefile, a căror cifră fu şi ea stabilită prin actul de reformă din 1776" id. IFC 57.

Deoarece *lefurile* i se par prea mari, în noul hrisov, din 1777, Grigore Ghica hotărăşte să le scadă ca să le poată plăti la vreme. Din relatarea unui cronicar rezultă însă că această grijă a domnului era mai veche (1764): *cui făcea leafă nu le*

[61] Catastiful este publicat de Iorga în SD XXII, p. 97-139 şi datat cu aproximaţie (c. 1760); pentru simplificarea citării, am indicat doar anul 1760.

făcea mari, dar în toate lunile le plătea; nu putea să zică cineva căci nu şi-au luat leafa şi emiclicul M LET III, 262.

Ultimul capitol al condicii din 1776, consacrat acestei forme de răsplată, este intitulat *Lefile veliţilor boieri şi ai celorlalţi boieri şi boierănaşi şi a zapciilor şi a slujitorilor curţii gospod* M 1776 GH_2 73-77.

Din 1795 se păstrează alt document, tot din Moldova, cuprinzând *lefurile* date la curtea unui alt domn fanariot, Mihail Suţu[62].

Din compararea acestor condici, rezultă unele diferenţe privind *lefurile* acordate sau numărul şi denumirile categoriilor de persoane remunerate, conform cu specializările unor funcţii ori cu atribuţiile deţinute la curte sau în administraţia de stat.

Pentru Ţara Românească nu există, nu s-a păstrat sau, cel puţin, nu ştim să se fi publicat vreo condică similară cu cele din Moldova, referitoare la retribuirea personalului de la curtea domnească. Ca urmare, nu se poate afirma dacă toţi *dregătorii* din Ţara Românească primeau *leafă* ca şi cei din Moldova (de ex.: „m./arele/ c./ăminar / nu avea nici leafă, nici loc în Divan" Strihan-Stoicescu, IF 83 s.v. *căminar*).

Iorga ne informează că „regimul fanariot aduse – mai ales prin măsurile, din 1761, ale lui Constantin Mavrocordat – şi aici schimbarea în sensul lefilor fixe sau al veniturilor combinate din vistierie" SD XXII, 21. În mod indirect, din cuprinsul a două anaforale publicate în colecţia de *Acte judiciare*, aflăm despre existenţa unei condici şi în Ţara Românească, pe vremea lui Alexandru Ipsilanti *de când am făcut Domnia mea c o n d i c i d e l e f i* /s.n./ ŢR 1779 AJ 667, 725 şi *condica pecetluită pentru boierii de la departamenturi* ib. 719, 779. În cel de-al doilea caz nu este vorba de curtea domnească, ci despre *boierii* orânduiţi *judecători* la diferitele departamente.

Din afirmaţiile altor istorici rezultă însă că sistemul ar fi anterior în Muntenia: „În veacul al XVIII-lea, prin reformele sale din 1740 (Muntenia) şi 1742 (Moldova), Constantin Mavrocordat *introduce salarizarea*; el fixează lefuri lunare dregătorilor" Giurescu, I. ROM III_2, 479 sau «Prin reformele din Ţ. Rom. (1739) şi din Mold. (1741), C. Mavrocordat „a rânduit leafă" chiar şi b./oierilor/ lipsiţi de dregătorii» Strihan-Stoicescu, IF 53 s.v. *boier*. Afirmaţia lui Giurescu se bazează pe existenţa hrisovului din „fevruarie 1740", tradus în franceză în 1742 în „Mercure de France" care prevedea prin articolul cinci să fie aleşi boieri veliţii mazili – adică din cei care n-au dregătorii – care să cerceteze pricini şi să împartă dreptate, primind în schimb, leafă anuală de la vistierie, v. I. ROM III_1, 256.

Chiar dacă aşa ar sta lucrurile, importantă ni se pare observaţia lui Filitti: „Reformele lui C. Mavrocordat n-au fost, în detaliile lor, aceleaşi în amândouă principatele; n-au putut fi respectate de el însuşi în toate domniile lui şi au fost în mare parte desfiinţate de urmaşii lui. Ca urmare, nu amănuntele şi nu diferenţele importă, ci liniile mari, ideile călăuzitore" FIS 38. Şi, am adăuga noi, important este mai ales faptul că acest domn a repus în circulaţie definitivă termenul *leafă*, dovadă existenţa lui în vocabularul activ până în zilele noastre.

În ce priveşte repartizarea în grupuri a personalului de la curtea domnească răsplătit cu *leafă*, am considerat categoria *dregătorilor* de toate felurile ca fiind

[62] Documentul este publicat de Urechia în IR III, p. 514-521.

formată din subgrupe care se subsumează grupurilor mai mari, **administraţie** sau **armată**, în funcţie de specificul dregătoriei fiecăruia dintre ei, aceste două grupuri reprezentând, în acelaşi timp, doar o parte componentă (deşi cea mai numeroasă) a personalului „gospod". Clasificarea, propusă de noi, a tuturor categoriilor de persoane alcătuind *curtea domnească*, a încercat să depăşească inconvenientele pe care le prezintă atât definiţiile din dicţionare, cât şi lipsa de informaţie din cuprinsul condicilor lui Ghica sau Suţu, care conţin o simplă listă, fără nici o menţiune privind specificul muncii celor remuneraţi.

Totodată, am încercat şi de această dată să evităm ca termenii folosiţi în descrierea materialului să fie aceiaşi cu cei atestaţi în documente şi să ţinem cont de totalitatea categoriilor recompensate şi în alt mod decât cu *leafă*.

Din personalul *curţii domneşti*, am considerat că fac parte n u m a i a c e l e categorii de persoane menţionate în condicile lui Ghica M 1776 GH_2 73-81 şi Suţu M 1795 514-521 (excluzând celelalte categorii, puţine la număr, care apar în diversele condici de socoteli sau sămi ale vistierei, deoarece informaţiile furnizate de astfel de surse nu ne permit întotdeauna să ne pronunţăm asupra modului de angajare ori asupra apartenenţei la curte a acestora).

Demn de relevat este şi faptul că toţi cei care fac parte din *curtea domnească* sunt atestaţi ca primind *leafă* în condica din 1776 a lui Ghića, în schimb, cei care nu aparţin acestei curţi (de ex. *fanaragiu, rufetul căpitanului de podari*) sunt menţionaţi în aceeaşi condică ca primind *plată*, v. p. 99 şi 100.

În conformitate cu ansamblul grupurilor întocmite pentru totalitatea categoriilor de persoane răsplătite în toate felurile, membrii *curţii domneşti* remuneraţi cu *leafă* aparţin următoarelor grupuri în ordinea frecvenţei (Se observă că în cazul lui *leafă* apar *dregătorii* şi nu dregătoriile, ca în cazul lui *venit*):

Administraţie

ban, becer, cafegiu, caftangiu, capuchehaia, cămăraş, căminar, chiulhangiu, ciohodar, ciubucciu, clucer, comis, comişel, condicar, credincer, cupar, diac, divan-efendi, divictar, edecliu, grămătic, harem[63]*, iamac, ibrictar*[64]*, ispravnic, izbaşă, jitnicer, logofăt, mabeingiu, masalagiu, mataragiu, medelnicer, mehtupciu, muhurdangiu, muhurdar, odagiu, paharnic, păhărnicel, pârcălab, peşchirgiu, pisar, pitar, pivnicer, portar, portărel, postelnic, postelnicel, rahtivan, salahor, sameş, saraci, saraibaşa, secretar, seiz, sluger, sofragiu, staroste, stolnic, şamdangiu, şerbegiu, taifa, vameş, vătaf vechil, vistiernic*[65]*, vornic*

Armată

agă, armaş, bairactar, beşliu, buciucaş, bulucbaşă, cavas, căpitan, ceauş, chehaia, copil de casă, deliu(başa), fuştaş, hatman, hogeag, icioglan, joldunar,

---

[63] *Leafa la harem* [= locuinţa Doamnei, cf. Giurescu, I. ROM III_2, 479] *la tot haremu... izbaşa şi toţi fustaşii haremului* M 1795 SU 519.

[64] Un *biv ibrictar* este menţionat într-o samă a vistieriei M 1776 IFC 46, fără a se preciza dacă este sau nu angajat la curte.

[65] Dacă *vel vistiernic* apare răsplătit cu *leafă* alături de *vtori* şi *treti vistiernic* în condica lui Grigore Ghica 1776 GH_2 75, în care se menţionează şi *venitul visterniciei cei mari* ib. 19, în hrisovul lui Matei Ghica din 1755 se specifică însă: *iară leafă să nu aibă nici vtori vist nici treti vist* UR II, 274, acestor două dregătorii (*visterniciea al doilea* şi *al treilea*) fiindu-le rezervat un anumit *venit* ib.

lefegiu, levent, nefer, odabaş, polcovnic, poruşnic, sangeactar, seimen, serdar, sotnic, spătar, stegar, şatâr, şătrar, şătrărel, topciu, tufecciu, vătaf, zapciu

Meşteşuguri

apar, bărbier, bucătar, buciumaş, caretaş, cărător, doctor, fluieraş, gealat, iamac, jimblar, măturătoare, mehter(başa), mut, nalbantbaş, olar, pietrar, pitar, saca(baş), sârmaci, soitariu, spiţer, tăietor, tâmplar, teslar, toboşar, trâmbaci, ţigan, vizitiu

Instituţii religioase

arhimandrit, canonarh, diacon, preot, psalt, ţârcovnic / la biserica gospod/

Activităţi casnice, gospodăreşti

cahfegidină, fată din casă, vornicească

Nu apar categorii aparţinând grupurilor:

agricultură, creşterea animalelor
comerţ
şcoală.

Am păstrat denumirea de *armată* pentru unitatea şi simetria descrierii în cadrul celor două perioade, precum şi în ansamblul întregii organizări a societăţii, deşi Răşcanu înlocuieşte termenul *armată* prin *parte slujitorească*, deoarece i „se pare a pângări acest cuvânt, întrebuinţându-l în veacul al XVIII-lea, când puţinii oameni armaţi se întrebuinţau numai pentru alaiurile domneşti" LEF C.

Ca o primă observaţie privitoare la personalul curţii domneşti care este, de altfel, destul de numeros, trebuie să remarcăm p r e z e n ţ a a c e l o r a ş i g r u p u r i (minus şcoală, în legătură cu care v. observaţia de la p. 148), ca acelea pe care le-am degajat pentru toate categoriile de persoane remunerate cu *leafă* în secolul al XVIII-lea. S-ar putea considera astfel că organizarea *curţii domneşti* reprezintă la scară mică organizarea întregii societăţi feudale la vremea aceea. Această observaţie este interesantă, întrucât evidenţiază diferenţa dintre cei doi termeni, *leafă* şi *venit*, ambii atestaţi referitor la *curtea domnească.*

Majoritatea categoriilor ce fac parte din personalul domnesc şi care primesc *leafă* o formează *dregătorii* aparţinând la două grupuri, **administraţie** şi **armată**, grupuri comune cu singurele două grupuri prezente în legătură cu personalul *gospod* răsplătit cu *venit*. Întregul personal de la *curtea domnească* remunerat cu *leafă* face parte însă şi din alte trei grupuri (**meşteşuguri, instituţii religioase, activităţi casnice, gospodăreşti**) – grupuri ce deosebesc în esenţă cei doi termeni.

Dacă *venit* constituie modalitatea caracteristică de recompensare a *dregătorilor*, parte componentă a *curţii domneşti* (deşi cea mai numeroasă, dar nu exclusivă), *leafă* reprezintă acea formă de răsplată specifică î n t r e g i i c u r ţ i d o m n e ş t i. Ca modalitate nouă de recompensare, este firesc ca tocmai *curtea domnească* să fie locul unde această răsplată (*leafă*), să fie introdusă mai întâi, de

aici emanând procesul de modernizare care va cuprinde toate celelalte compartimente ale vieţii sociale, proces reflectat şi prin schimbarea produsă în sistemul de recompensare. *Curtea domnească* reprezintă astfel domeniul favorit de utilizare a termenului *leafă* în secolul al XVIII-lea (cum se pare că a fost *simbrie* în secolul al XVII-lea), şi numai într-o oarecare măsură, domeniu favorit pentru termenul *venit*.

Felul în care mai vechea modalitate de recompensare utilizată în ambele perioade în legătură cu *dregătorii*, şi denumită prin termenul *venit* este înlocuită mai întâi parţial, şi ulterior definitiv, prin noua formă de răsplată, *leafă*, a fost ilustrat pe larg în capitolul despre *venit* – situaţiile de tranziţie fiind reprezentate de exemplele în care conţinutul *venitului* ca recompensă este constituit, parţial ori integral, de răsplata cu *leafă* (v. p. 110). În legătură cu *dregătorii* se poate considera că aceştia primesc *leafă* (spre deosebire de *venit*), în primul rând în calitate de membri ai *curţii domneşti*.

Lefurile nu au denumiri speciale ca *veniturile*; într-un document apare însă o calificare privitoare la *dregători*: *sporiul lefelor dregătoreşti* M 1818 UR I, 254, iar în prima perioadă, un singur exemplu: *lefi siimeneşti*, v. p. 84.

Fenomenul de sporire a numărului de *dregători* este des întâlnit în epoca fanarioţilor. În acest sens, Giurescu observă: „În veacul al XVIII-lea, numărul dregătorilor creşte considerabil. Schimbându-se prin reforma lui Constantin Mavrocordat, criteriul *boieriei*, hotărându-se anume că boier este cel ce are o slujbă sau o dregătorie domnească... dându-se apoi *lefi* şi *scutiri* acestor dregători, se produce o adevărată năvală spre slujbe. Fiecare doreşte să ajungă într-un post, spre a intra în rândul «boierilor» şi a se bucura de avantajele materiale respective. Domnii sunt nevoiţi să sporească mereu numărul dregătorilor. Unul din procedeele obişnuite este *împărţirea* atribuţiunilor: ceea ce până atunci făcea un singur dregător, acum fac doi sau trei; ei poartă *nume deosebite*, în legătură cu atribuţia specială şi limitată care le revine. Astfel de pildă, ceea ce făcea, în veacurile XV-XVII, *medelnicerul* cu subalternii lui, fac la sfârşitul veacului al XVIII-lea, trei dregători deosebiţi: *Mataragiul* (cel care ţine ligheanul!), *Ibrictarul* (cel ce toarnă apa din ibric!) şi *Peşchergi-başa* (cel care dă Domnului peşchirul sau prosopul să se şteargă). Un alt procedeu a fost *dublarea* sau chiar *quadruplarea* dregătoriilor: e cazul vorniciei şi logofeţiei. În sfârşit, sunt şi dregătorii cu totul noi, corespunzând unor noi nevoi, obiceiuri sau obligaţii; în această categorie intră, de pildă, «naziria de poduri», apoi slujba lui «buhurdangi-başa», a lui «tutungi-başa» etc... O caracteristică a epocei fanariote este înmulţirea considerabilă a dregătorilor personali, de la curtea domnească... izvoarele noastre le mai spun şi «boiernaşi» I. ROM III_2, 472-476.

Referitor la noul statut al *dregătorului* şi la noua formă de răsplată a acestuia, notăm observaţia lui Iorga: „Prin aceasta, Domnia recunoaşte funcţionari ai ei permanenţi, cu atribuţii strict fixate şi cu specială răspundere... în acei boieri cari pe vremuri stăteau cu titluri, atribute şi onoruri anumite la *îndemâna* Domniei, gata a primi trecătoare *însărcinări de ispravnici*, pe lângă rosturi pe care le îndeplineau mai mult ca un *drept* decât ca o datorie a lor. Precum Poarta face tot mai mult Domni, odată aleşi acasă şi întăriţi numai la Constantinopol, ai Principatelor autonome, *funcţionari ai Imperiului*, tot astfel, cugetând după aceleaşi *idei de stat* scoase din cetirile lor franceze, aceşti Domni sunt aduşi a vedea în reprezintanţii

neamurilor celor mari din Moldova şi din Ţara Românească nişte *funcţionari ai administraţiei lor*. Turcii nu îndrăzniră a cere Voievozilor veniturile ţărilor în schimbul unei lefi, dar voievozii fanarioţi îşi putură îngădui a cere boierilor veniturile slujbelor în schimbul unui număr de lei proporţional cu sumele adunate de dânşii" SD XXII, 10-11.

Spre deosebire de categoriile de persoane răsplătite cu ***simbrie*** la curtea lui Brâncoveanu şi care aparţineau, conform informaţiilor desprinse din condică, următoarelor grupuri: **administraţie, armată, instituţii religioase, meşteşuguri, şcoală** (v. p. 89), se observă că la curtea domnilor fanarioţi sunt prezente aceleaşi grupuri, plus **activităţile casnice, gospodăreşti** şi minus **şcoala**. Diferenţa nu constă atât în numărul grupurilor, cât al celor ce alcătuiesc personalul *curţii domneşti*, deşi mai mult ca sigur pe vremea lui Brâncoveanu au funcţionat mai multe categorii decât cele menţionate în condica vistieriei.

Informaţiile din această condică nu ne permit să afirmăm cu certitudine dacă toţi *dregătorii* primeau aceeaşi formă de răsplată, în speţă ***simbrie***, ceea ce ştim însă sigur este că o parte dintre *dregătorii* din Ţara Românească erau recompensaţi astfel şi aceştia sunt cei pe care i-am repartizat în grupurile de mai sus (despre cei din Moldova nu avem ştiri în acea vreme, situaţia fiind inversată în raport cu cea din secolul al XVIII-lea).

De fapt, condica vistieriei nu se ocupă de salarizare, ci de veniturile şi cheltuielile vistieriei. Informaţiile despre termenii ***leafă, nafaca, simbrie, plată*** etc., pe care le-am desprins din această condică nu se referă decât indirect la recompensare, în sensul că suntem informaţi că respectivii termeni sunt utilizaţi în legătură cu anumite categorii de persoane.

Surprinzător rămâne însă faptul că, deşi condica a stat în atenţia tuturor istoricilor, aceştia nu au remarcat în nici un fel utilizarea termenului ***simbrie*** pentru retribuirea *dregătorilor*.

Cu o singură excepţie: în *Dicţionarul de instituţii feudale* se menţionează în cazul a două categorii atestate în condica lui Brâncoveanu că primesc ***simbrie*** «în condica vistieriei lui C. Brâncoveanu, începând din 1694, sunt trecuţi câte 1000 de taleri anual: „simbria" **m.**/arelui/ **c.**/lucer/ şi alţi 500 de taleri „simbria" **c.**/lucerului/ II „după obicei"» Strihan, IF 107 s.v. *clucer*, precum şi „începând de la 1694, în condica vistieriei lui C. Brâncoveanu **m.**/arele **c.**/omis/ este trecut cu o simbrie de 180 de taleri pe an, iar din 1698 de 200 de taleri, plătiţi din birul lefilor sau birul tainurilor" id. ib. 112 s.v. *comis*. Deci n u m a i în cazul acestor două categorii şi nu şi în cazul altora: *capuchehaia, comişel, grămătic, logofăt, pitar*, categorii atestate în condica lui Brâncoveanu ca primind ***simbrie***, dar în legătură cu care nu se menţionează acest fapt atunci când sunt înregistrate respectivele categorii în dicţionarul mai sus citat. Mai mult chiar, în capitolul privitor la *dregători* din acelaşi dicţionar, nu se mai face nici o referire la această răsplată cu ***s i m b r i e***, afirmându-se doar că „**d.**/regătorii/ până în sec. 18 nu erau plătiţi cu leafă, ca în statul modern" Strihan-Stoicescu, ib. 173 s.v. *dregător*, ceea ce ne poate îndreptăţi să susţinem că nici aceşti istorici nu consideră pe ***simbrie*** ca fiind un termen utilizat pentru recompensarea *dregătorilor*. Nu mai este cazul să reamintim că şi alte categorii aparţinând altor grupuri sunt atestate în condică ca primind ***simbrie***.

Probabil că istoricii nu considerau că acest termen avea „atributele" necesare pentru o formă de răsplată unică ce se acorda unor *dregători*. ***Simbrie*** nu era

„simţit" – şi se (prea) poate ca acest lucru să fi fost un fapt real – ca fiind un termen „adecvat" pentru a corespunde ideii de s a l a r i z a r e, idee ce reprezintă pentru istorici o „achiziţie" a timpurilor mai moderne. Toţi istoricii pe care i-am consultat, vorbesc, în diverse feluri, despre inexistenţa unui sistem de salarizare a n t e r i o r secolului al XVIII-lea şi măsurilor fanariote (probabil pentru că cei ce apar răsplătiţi cu *simbrie* şi rar, cu *leafă*, în condica lui Brâncoveanu, nu erau consideraţi ca fiind „salarizaţi").

În acest sens[66], Bălcescu scrie: „La început boierii nu primeau lefuri pentru slujbele lor, decât oarecare daruri de la subalternii lor" PAAM 597. Răşcanu afirmă acelaşi lucru: „În trecut funcţionarii statului... nu avuseseră lefi" LEF XCI. Şi Bogdan remarcă: „Sistemul lefii, dată de vistierie ca plată a slujbei făcută de dregători, a fost introdus de noi târziu abia în secolul XVIII" BCI, V, 58. În acelaşi sens, Iorga observă: „L e f i n u s u n t p e n t r u n i m e n i[67] /s.n./, ci numai scutiri, monopoluri, daruri, mile şi bacşişuri" SD XXII, 21. Filitti notează şi el: „Pentru a asigura funcţionarea serviciilor statului într-o vreme când f u n c ţ i o n a r i i n u e r a u r e t r i b u i ţ i /s.n./, s-au acordat oarecare avantagii fiscale mai multor categorii sociale" FIS 24 şi: „Numai pentru Moldova şi numai din a doua jumătate a sec. XVII, avem urme documentare că dregătorii, î n l o c d e l e a f ă /s.n./ aveau câte o parte din veniturile statului" ib. 46-47. Stoicescu constată acelaşi lucru: „Una din deosebirile cele mai de seamă dintre dregătorii feudali şi funcţionarii statului modern este şi aceea că primii nu primeau leafă, veniturile lor fiind realizate de la locuitori în schimbul slujbelor pe care le îndeplineau (judecăţi, strângerea dărilor etc.) din răsplătirea slujbei prestate domnului ţării cu „mila" domnească (danii de ocine, scutiri de dări), din darurile pe care le primeau de la subalterni sau de la diverşi soli străini în trecere prin ţară, ca şi din concedarea de către domnie a veniturilor unor ţinuturi. Aceste venituri erau proporţionale cu importanţa dregătoriei celui care le strângea, precum şi cu aceea a slujbei prestate. Bunul plac al dregătorilor domniei, care săvârşeau dese abuzuri, juca şi el un rol de seamă în stabilirea acestor venituri. La aceste venituri considerate „legale" în timpul orânduirii feudale se adăugau apoi o seamă de alte câştiguri ilicite, realizate din abuzurile pe care oricare dregător le putea săvârşi precum şi din „cadourile" pe care le primeau de la cei cărora le făceau diverse favoruri" SDMD 131. Strihan-Stoicescu notează şi ei: „*D.*/regătorii/ până în sec. 18 nu erau plătiţi cu leafă, ca în statul modern. Ei erau răsplătiţi cu „mila" domnească prin danii de ocini, scutiri de dări sau concedarea unor venituri domneşti... Prin reforma lui Mavrocordat s-a început salarizarea *d.*/regătorilor/, plătindu-li-se „lefe" după rangul dregătoriilor. Prin hrisovul lui Gr. III Ghica din... 1775 s-au reglementat (în Mold.) drepturile *d.*/regătorilor/ mari şi mici atât la salariu cât şi la perceperea altor venituri (ex. plocoane)" IF 174 s.v. *dregător*. Iar Constantiniu afirmă: „Pentru a proteja contribuabilii de abuzurile dregătorilor, care se retribuiau pe seama supuşilor – Constantin Mavrocordat a introdus salarizarea dregătorilor" ISPR 185 şi: „Politica de reformă a domnilor fanarioţi... a lovit în privilegiile boierimii" ib. 181.

---

[66] Afirmaţia lui Giurescu a fost redată in extenso în capitolul despre termenul *venit* (v. p. 112).

[67] Acest n i m e n i priveşte numai pe *dregători*, deoarece *lefuri* existau şi pe vremea lui Brâncoveanu şi chiar mai înainte, pe vremea lui Mihai Viteazul (v. exemplele din prima perioadă).

Departe de a contrazice sau nega astfel de opinii autorizate, care sunt de altfel şi destul de numeroase, credem totuşi că se poate vorbi de o retribuire şi cu *simbrie* a *dregătorilor* şi chiar a personalului de la curtea lui Brâncoveanu, informaţiile din condică fiind, sperăm, suficiente pentru a ne îndreptăţi să afirmăm acest lucru. De ce n-am putea vorbi (şi) de o recompensare cu *simbrie* a (unor) *dregători* de la curtea lui Brâncoveanu, din moment ce ei apar atestaţi ca fiind răsplătiţi în acelaşi mod în condica vistieriei alături de alte categorii aparţinând altor grupuri? (Despre aceste alte categorii nu ştim dacă, la fel ca şi dregătorii, ele mai beneficiau şi de alte forme de răsplată).

Este posibil ca acel fel de recompensare să nu corespundă ideii moderne de salarizare, în sensul că termenul *simbrie* din secolul al XVII-lea să nu desemneze răsplata de un anumit fel conform unei mentalităţi mai noi (caracter decizional, fix, regulat, periodic şi simplu, fără a mai fi asociată cu altceva). Acest deziderat nu va fi realizat nici în secolul al XVIII-lea, când se generalizează răsplata cu *leafă*, dar nu se renunţă încă la sistemul de asociere a ei cu alte forme de răsplată cu bani sau fără bani, ci mult mai târziu „abia în veacul al XIX-lea /când/ prin reformele cu caracter apusean, se desfiinţează acestea din urmă; leafa rămâne singura plată legală a dregătorului sau slujbaşului“ Giurescu, I. ROM III_2, 479.

Ar mai fi de adăugat încă un fapt, şi anume că nu putem şti exact ce înţeleg autorii mai sus citaţi prin noţiunea de salarizare sau de retribuire şi este greu de afirmat în aceste condiţii care este raportul dintre observaţiile noastre şi această noţiune, deşi nu credem că diferă prea mult şi oricum acest lucru nu ar putea anula cu totul afirmaţia noastră. Cu atât mai mult cu cât credem că termenii de care ne ocupăm în lucrarea de faţă şi, legat de aceştia, modalităţile de recompensare a muncii, trebuie judecate numai în funcţie de condiţiile din acea vreme, fără a fi influenţaţi de perspectiva actuală asupra lor.

În urma cercetării întreprinse de noi a rezultat în mod sigur un lucru: existenţa ideii de răsplată pentru munca efectuată de *dregători*, în speţă acordarea *simbriei* ca răsplată acestor categorii la curtea lui Brâncoveanu (şi probabil în întreg secolul al XVII-lea), răsplată înlocuită în secolul al XVIII-lea prin cea cu *leafă*.

Celelalte modalităţi de recompensare ale *dregătorilor* despre care vorbesc istoricii şi care apar în documente depăşeau sumele cu caracter oarecum fix ce constituiau *simbria* sau *leafa* şi se acordau în baza unei relaţii strânse între rangul pe care boierii îl deţineau şi slujba pe care o îndeplineau şi ceea ce se considera că trebuie să li se acorde ca o formă de răsplată conform unei tradiţii ce nu putea fi neglijată.

Din analiza atentă a informaţiilor din condica lui Brâncoveanu nu se poate afirma însă, că *simbria* s-ar fi dat „la întâmplare“ şi că ea nu ar fi fost fixată la un anumit cuantum, acordat pe o anumită perioadă, condica înregistrând o evidenţă exactă a cheltuielilor vistieriei în fiecare an (sumele erau adesea aceleaşi pentru diferiţii dregători ca şi pentru alte categorii). Nici *leafa* nu se dădea „la întâmplare“, ci conform rangului. Astfel, potrivit condicii din 1776 „leafa cea mai mare o primeşte vel postelnicul: 6000 lei pe an sau 500 lunar, urmează apoi cei 4 vornici mari, cu câte 5000 de lei anual, «sărdarul ot Lăpuşna Orheiu» cu 4800, vel

hatmanul cu 4000, vel vistiernicul cu 3600, vel logofătul şi vel spătarul cu câte 3000, vel.paharnicul, vel cămănarul, vel gramaticul, vel banul, vel comisul şi ispravnicii celor mai multe dintre ţinuturi cu câte 2400 lei. Ceilalţi dregători primesc mai puţin, de la 1800 lei anual sau 150 lunar (vel aga, vel stolnicul, vel portarul, ispravnicul de Cernăuţi) până la 2 lei lunar (teslarii, pietrarii, tăetorii de lemne) şi chiar un leu (fuştaşii de Divan). Totalul este de 242.936 lei anual sau de 20.244,80 lei lunar" Giurescu I.ROM III_2, 481 – ceea ce reprezenta un raport covârşitor de 500 la 1, între leafa cea mai mare şi leafa cea mai mică. Mai mult chiar, condica din 1795 „prevede, între alte lefuri, şi pe aceea a capuchehaiei de la Stambul, de 6500 de lei lunar: o sumă enormă, cu mult mai mult decât primea vel logofătul adică primul ministru; prevede şi lefurile capuchehaielor de la serhaturi adică din raiele (Hotin, Bender, Akerman şi Chilia); acestea primeau numai suma, foarte modică, de 100 lei lunar" id. ib.

Ceea ce nu era pregnant la *simbrie*, spre deosebire de *leafă*, era caracterul s p e c i a l i z a t (deoarece *leafă* era „simţit" ca fiind specializat pentru armată, *simbrie* era termenul folosit în mod general pentru răsplată) şi, probabil că din aceste motive s-a renunţat la *simbrie* şi s-a recurs la *leafă*, a cărui utilizare unitară şi destul de strictă în legătură cu personalul din armată, oferea un astfel de „model" care, după cum s-a putut observa, a fost cel urmat în secolul al XVIII-lea.

Afirmând că termenul *leafă* corespunde cel mai bine ideii de s a l a r i z a r e – aşa cum această idee este înţeleasă în timpurile actuale, dar de fapt cum era înţeleasă destul de modern şi în timpul domniilor fanariote – înţelegem de ce acest termen, *leafă* şi nu altul, a fost ales pentru a ilustra o astfel de idee. Termenul *venit*, existent în epocă, deşi desemnând şi el o formă de recompensă, nu corespundea – credem – acestei idei, ci mai degrabă ideii mult mai generale de r e c o m p e n s a r e, în sensul cel mai larg cu putinţă – astfel că acest termen a putut face legătura la un moment dat între cele două modalităţi de recompensare. Dovadă felul în care cei doi termeni, *venit* şi *leafă*, sunt utilizaţi în cele două variante ale condicii lui Grigore Ghica. Dar dacă *venit* este termenul de legătură, termenul *leafă* face efectiv trecerea la noua modalitate de recompensare corespunzătoare ideii de s a l a r i z a r e.

Desigur că orice termen care denumeşte o răsplată a muncii poate fi considerat ca referindu-se la o sursă de câştig din punctul de vedere al celui ce beneficiază de ea. Dar nu orice sursă de câştig(*venit*) este şi o formă de răsplată, în măsura în care această sursă nu reprezintă întotdeauna ceva dat în mod fix, regulat, permanent etc.; deci nu corespunde întru totul ideii de s a l a r i z a r e, în felul în care corespundea acea formă de răsplată intenţionată a se da la un moment dat şi care este denumită prin termenul *leafă*.

Din astfel de motive, considerăm că nu termenul *venit* (reprezentativ pentru ideea de c â ş t i g de orice natură), ci cel de *leafă* (ilustrând o a n u m i t ă formă de câştig corespunzător ideii mai noi de s a l a r i z a r e), reflectă cel mai bine modificările survenite în perioada pe care o studiem, în sistemul de răsplătire, modificări ilustrate în mod elocvent în legătură cu recompensarea *dregătorilor*.

În ce priveşte *leafă*, caracteristica ei rămâne aceeaşi ca şi în perioada întâi, şi anume e x c l u s i v i t a t e a acordării ei în mod o f i c i a l pentru orice activitate (şi deci o r i c ă r e i categorii de persoane, indiferent de natura acestei

activităţi), care este prestată în folosul statului (al societăţii) sau al domnului (în acest fel sunt utilizaţi şi termenii ***venit, simbrie*** etc., dar nu în mod exclusiv).

Cei răsplătiţi cu *leafă* denumesc pe cei ce îndeplinesc anumite funcţii, cu caracter permanent sau stabil şi care lucrează în acele sectoare unde se manifestă raporturi de muncă cu caracter o f i c i a l. Aria acestor sectoare se extinde foarte mult în această perioadă, depăşind graniţele celor două domenii din prima perioadă: **armata** şi **curtea domnească**, domenii ce se menţin şi acum, unul pierzând însă, iar altul câştigând în importanţă.

Pătrunderea relaţiilor cu caracter o f i c i a l se face simţită în întreaga organizare a societăţii feudale din secolul al XVIII-lea, cuprinzând, în afara administraţiei *curţii domneşti*, pe care am prezentat-o deja, întreaga administraţie a vieţii de stat, fapt ce se reflectă în transformarea şi modernizarea tuturor sferelor de activitate, precum şi în numărul mare de categorii de persoane angajate numai în cadrul raporturilor de muncă o f i c i a l e şi răsplătite cu *leafă* (cu o singură excepţie: breasla evreilor, v. p. 145).

Aceste categorii, deşi mult mai numeroase, aparţin aceloraşi grupuri (spre deosebire de prima perioadă apar în plus **activităţile casnice, gospodăreşti**), iar configuraţia grupurilor, sub raportul categoriilor conţinute, este total diferită faţă de cea din epoca precedentă. Importanţa pe care o capătă acum unele grupuri atestă intensificarea organizării statului în diverse domenii de activitate în care se face simţită iniţiativa domnului. Toate grupurile cuprind, pe lângă cei deja menţionaţi ca făcând parte din curtea domnească, şi a l t e categorii pe care le prezentăm în continuare.

Activităţile casnice, gospodăreşti

muiere: ~ pentru curăţitul caselor celor molîfsite /de ciumă/ *ca să le măture, să le spele, să le spoiască şi să le facă tot felul de curăţenie* ŢR 1798 IR VII, 549; *om*[68]*: ~ grajdului gospod* M 1776 IFC 46; *slugă: ~ din spiţărie de la spital* M 1772-3 UR XXI, 360; *epistat la lazaret în vremea ciumei având sub el ~* ŢR 1796 IR VI, 725.

Administraţia

Am considerat ca fiind a d m i n i s t r a ţ i e d e s t a t sistemul pe care domnul îl impune numeroaselor compartimente de tip administrativ ale vieţii sociale, cum sunt:

– administrarea bisericilor, a mănăstirilor: *egumen: ~ la mănăstire, purtători de grijă bisericii şi lucrurilor ei* ŢR 1794 IR VI, 75;

– administrarea departamentelor, a Divanului, a comisiilor, a caselor, a cutiilor etc.: *ajutor: am orânduit pe lângă clucerul... ~ la treaba logofeţiei pe Nicolae Greceanu post* ŢR 1793 IR VI, 601; *logofăt ~ la scris la acel departament al străinelor pricini... să fie apururea statornici şi nestrămutaţi în câtă vreme îşi vor păzi datoria lor făr de cusur* ŢR 1820 ib. XII, 179; *boier: ~ divanit şi a celor ce se află în slujba vistieriei şi a Divanului* ŢR 1803 ib. XII, 180; *~ judecător* ŢR 1779 AJ 769, 820; *~ rânduiţi la depertamenturi unul de 7 şi altul de 8 judecători şi la departamentul de criminalion* / sunt enumeraţi: *ban, ceauş, clucer, ispravnic,*

---

[68] Denumirea de *om* pare a reprezenta o categorie angajată la curte, fără a se menţiona însă în ce anume consta activitatea pentru care era remunerată.

logofăt, medelnicer, mehtupciu, paharnic, pitar, polcovnic, postelnic, serdar, sluger, stolnic, şătrar, vameş, vătaf, vistiernic / ŢR 1783 IR I, 252; *boiernaş:~ slujitori acestui departament al epitropiei* ŢR 1797 ib. VII, 465; *calemgiu: ~ numindu-se logofăt de posluşnici cu această purtare de grijă* / la / *catastişele posluşnicilor* ŢR 1818 ib. X_B, 119; *cancelarist: ~ ce slujeşte la canţelaria excelenţei* ŢR 1790 ib. III, 343; *cilen: ~ Divanurilor, departamenturilor* ŢR 1811 IFC 151; *cinovnic: ~ ce slujesc... prin marile dregătorii* ŢR 1810 IR IX, 279; *condicar: ~ de lefi* M 1763-4 CAL II, 132; *~ la sud* /numit în text şi *logofăt*/ *a ţinea condica judeţului pentru slujba şi ostenelele lui* ŢR 1787 IR III, 595; *deputat: ~ însărcinat cu comisia cercetătoare a metalurilor* ŢR 1811 D. EC 52, 128; *epistat: vel vornic al obştirilor carele să fie ~ şi nazir al trebilor obşteşti* ŢR 1797 IR VII, 59; *ipo~ al casei podurilor* ŢR 1812 ib. XII, 866; *epitrop: ~ la cutia milosteniei* ŢR 1804 ib. VIII, 480; *grămătic: ~ prahticos la ale pravilii orânduit la departament* ŢR 1781 AJ 863, 941; *judecător: ~ orânduit pentru judecăţile norodului... cercând şi alte semne i dovezi după afară, nu numai zisele lor* ŢR 1780 ib. 854, 935; *logofăt: un proin <al> 3 <lea> ~ care ţine condica celor ce se judecă... să stea la judecăţi, să scrie anaforale şi cărţi de judecată* ŢR 1781 ib. 874, 947; *~ ai Divanului* ŢR 1803 IR VIII, 501; *logofeţel: ~ ce este ajutorul lui proin <al> 3 <lea> logofăt* ŢR 1781 AJ 863, 941; *nazâr: boier orânduit ~ casii lefilor* ŢR 1815 TES II, XXIII, 386; *nomocrator* ŢR 1790 IR III, 357; *nomofilax:* M 1818 IFC 104; *notar: să aibă acest departament al străinelor pricini un al treilea logofăt ce se numeşte în hrisov şi ~* ŢR 1820 IR XII, 179; *perivoci: ~ ce sunt pe lângă ofiţeri* ŢR 1811 IFC 151; *practicos: alţi ~ şi cu ştiinţă desăvârşită la ale pravilii* ŢR 1781 AJ 874, 947; *rednic: logofăt mare de obiceiuri sau ~ prin strădania... să se scrie istoria, orânduiala politicească şi dregătoriile ţării noastre* ŢR 1797 IR VII, 55; *sameş: pentru primirea banilor şi darea lefilor i pentru întâmplătoarea corespondenţie... orânduit ~ pe... biv vel medelnicer... slujind la casa lefilor* ŢR 1815 ib. X_B, 109; *scriitor: ~ Divanului şi departamenturilor* M 1812 ib. 396; *slujbaş: ~ ai departamentului epitropiei* ŢR 1797 ib. VII, 59; *slujitor: ~ curţii gospod* M 1763-4 CAL II, 82; *tălmaci: ~ rusesc... la departamentul pricinelor străine* ŢR 1817 IR X_B, 206; *tălmăcitor: ~ legilor* M 1814-5 CAL II, 154; *vistier: ~ sameş la toate aceste cutii... orânduit în slujbele epitropiei obştei* ŢR 1804 IR VIII, 480; *vornic: boeriu... numindu-l vel ~ de obştie... purtare de grijă la casa milei* M 1803 UR I, 123; *zasedetel: ~ pe la fieşcare judeţ* ŢR 1810 IR IX, 215;

– administrarea lucrărilor publice (construcţii, canalizare etc.): *epistat: ~al şanţului ot sud Dâmboviţa* ŢR 1801 IR VIII, 125; *vornic: vel ~ de politie... îngrijire asupra zidirilor ce se fac în oraş* M 1813 UR I, 198;

– administrarea menzilului: *nazâr: boeriu... biv vel vornic orânduit ~ asupra menzilurilor ţării* M 1815 UR I, 246;

– administrarea ocnelor: *curtean* M 1783 UR II, 171; *vătăşel* ib.;

– administrarea oraşelor, a judeţelor: *caimacam: boierul Domniei mele biv vel ban... l-am orânduit ~ la Craiova* ŢR 1813 IR X_A, 479; *dregător: ~ de pe la toate ţinuturile* M 1804 UR I, 362; *ispravnic: ~ judeţelor* ŢR 1803 IR XII, 146; *pârcălab; postelnicul ~ de Galaţi* M 1817-8 ib. 493; *postelnic*: v. p â r c ă l a b;

– administrarea poliţiei, pază, supraveghere, respectarea narturilor, a vânzărilor etc.: *boier: ~ prin 5 plăşi ale politiei... spre săvârşirea treburilor ce necontenit se caută la comité* ȚR 1807 IR IX, 256; *clucer: ~ la 4 județe... însărcinat cu străjuirea lor despre hoți şi făcătorii de rele* ȚR 1819 ib. XI, 152; *epistat: ~ la casa astinomiei* [= poliție] ȚR 1821 ib. XIII, 160; *fârtalnic: ~ la comité* [= poliție] ȚR 1808 ib. IX, 253; *ispravnic: ~ ținuturilor... să poarte de grijă... pentru ocrotirea locuitorilor* M 1803 ib. XII, 35; *logofăt: ~ casei priveghere*i ȚR 1818 ib. X_A, 1007; *luător de seamă: ~ pe lângă comité, la spitalul de soldați* ȚR 1803 ib. IX, 267; *nazâr*: v. s e r d a r; *odagiu: ~ la departamentul priveghere*i ȚR 1816 IR X_A, 1001; *odăiaş:~ pentru paza zărăfiei* ȚR 1804 ib. VIII, 480; *om: ~ ce s-au aflat în această slujbă la casa astimoniei* ȚR 1821 ib. XIII, 160; *paznic: ~ la fieşcare căpitănie... de a sluji... la lazareturi* ȚR 1813 ib. X_A, 943; *păzitor: oameni ~ la şcheli pentru zahirelile care să încarcă şi discarcă* M 1813-4 CAL II, 139; *postelnicel: ~ halea... orânduit la câte patru poduri mari dând la mâna fieşcăruia câte o foaie pecetluită cu ce nart este a se vinde* / lemnele / ȚR 1803 IR XI, 343; *serdar: ~ nazârul schelei Galaților* M 1817-8 ib. X_B, 494; *slujbaş: ~ spre săvârşirea treburilor la comité* ȚR 1807 ib. IX, 256; *spion: ~ la departamentul priveghere*i*... pentru cei ce intră strecurați prin paznici* ȚR 1816 ib. X_A, 1001; *vătăşel: ~ de prin mahalale* ȚR 1814 ib. 990; *zabet: ~ prin județe pentru străjuire şi paza nizamului* ȚR 1818 ib. X_B, 307;

– administrarea spitalelor, a lazaretelor: *boiernaş:~ să cerceteze la toate casele de starea sănătății fiecăruia* ȚR 1794 IR VI, 716; *cercetător: pitarul... ce este orânduit în politie unul din ~ bolnavilor de năprasnica boală a ciumei* ȚR 1813 ib. X_A, 976; *epistat: ~ la spitalurile nouă... pentru cele molifsite lucruri când se va întâmpla năprasnica boală* ȚR 1798 ib. VII, 542; *grămătic: ~ la lazaret în vremea ciumei* ȚR 1796 ib. VI, 725; *logofăt: ~ la spital... pentru a scrie în condică numele bolnavilor* ib.; *pitar*: v. c e r c e t ă t o r;

– administrarea şcolilor: *epistat: ~ şi păzitor cărților* M f.a. UR III, 21; *păzitor*: v. e p i s t a t; *sameş: ~ la şcoală* ȚR 1815 IR X_A, 366;

– executarea poruncilor: *portărel: ~ lufelii ca să fie... atât de trebile musafirilor, cât şi de a să trimite pe afară unde va fi trebuință de slujbă cu porunca domniei* ȚR 1799 AJ 667, 725; *postelnic: ~ trimițându-să de aici cu trebi... în Țara Leşască* M 1742 MAV 398;

– strângerea dărilor: *ispravnic*[69]*: ~ dă ungureni... să strângă birul... să încheie socoteala cu vistieria* ȚR 1811 D. EC 47, 117; *ocolaş: la fieştecare ocol spre strângerea birului* M 1799 UR IV, 77; *om: pe lângă acei 3 ~ ai epitropiei, să mai orânduieşti alți trei... până vor isprăvi strângerea acestor bani de aici din politie* ȚR 1811 IR IX, 632; *umblător*: M 1760 SD XXII, 124; *zaheregiu* M 1763-4 CAL II, 129.

Următoarele categorii sunt menționate ca muncind, dar neprimind *leafă*: *epitrop: a fi ~ acel după vremi vel logofăt al Țării de Gios, fără a priimi* ***liafă*** *pentru slujba sa* M 1819 CAL I, 54, 595; *om: pentru paza celor 2 lazareturi ~ din*

[69] Modificarea hotărârii în ce priveşte modalitatea de recompensare a categoriei *ispravnicilor* prin schimbarea răsplății din *simbrie* (1765) în *leafă* (1811) s-ar putea să aibă legătură cu generalizarea răsplății cu *leafă* pentru toți cei angajați la stat.

cei ce sunt scutiți de bir... ca să nu plătească casa lefi și pentru aceasta ȚR 1818 IR X_A, 1007; *portărel: 14 ~ fără liafă* M 1776 GH_2, 20 / menționați la curtea domnească alături de /*12 ~ cu liafă* ib.

După cum se știe, în secolul al XVIII-lea, justiția nu era separată de administrație, domnul fiind instanța supremă, care numea, ca și în perioada anterioară, în funcția de j u d e c ă t o r i, pe *marii boieri,* dar una din măsurile înnoitoare a fost introducerea, din a doua jumătate a acestui secol, a s a l a r i z ă r i i judecătorilor (reformă judiciară legată de numele lui C. Mavrocordat, cf. Georgescu-Strihan, JUD 14), ceea ce explică apariția printre cei remunerați cu *leafă,* în perioada fanariotă, a unei noi categorii, cea a *judecătorilor.*

În legătură cu *judecătorii,* merită subliniat și un alt fapt, și anume, că ei constituie o subgrupă dintr-un grup mai mare (**administrație**), care beneficiază n u m a i de această formă de remunerare cu *leafă* și nu cu *simbrie,* cu *plată* sau cu *hac.* Cât privește celelalte modalități de recompensare, există și în cazul *judecătorilor* obiceiul cumulului *lefii* cu câștigurile (*veniturile*) obținute direct de la împricinați.

Situația *judecătorilor* este similară, sub aspectul retribuirii, cu cea a *dregătorilor* (din care erau și recrutați); o altă subgrupă, mai mare, aparținând aceluiași grup, **administrația**, ce formează personalul *curții domnești* și cărora li se acordă tot numai *leafă* (asociată cu alte forme de răsplată).

Dacă *boierii-dregători* angajați la curte sau ca *judecători* primesc numai *leafă,* ceilalți *dregători,* adică *boieri* cu diferite atribuții de ordin administrativ, fiscal, judecătoresc, polițienesc, diplomatic etc., care funcționează în alte domenii ale administrației de stat sunt răsplătiți în general tot cu *leafă,* dar și cu *simbrie* (deși extrem de rar) și deloc cu *plată* (menționându-se chiar că unii dintre aceștia muncesc fără a primi *plată,* v. p. 96-97).

Armata

Conform cu cele spuse mai înainte despre armată, atribuțiile celor ce fac parte din acest grup sunt de ordin:

– f i s c a l: *seimen: ~ hănești... carei au umblat de au strâns ușorul de la tătari* M 1741-2 MAV 321;

– j u d e c ă t o r e s c: *armaș: ~ orânduit la departament* ȚR 1821 IR XIII, 186; *căpitan: ~ za lefegii* / orânduit judecător /ȚR 1819 ib. X_A, 621; *ceauș: proin ~ agiesc* ib. 631;

– p o l i ț i e n e s c (pază, supraveghere, executarea poruncilor, administrarea menzilului etc.): *arnăut: ~ ce se află în slujba agiei* ȚR 1815 IR X_B, 207; *ascherliu: din străini să strângem o sumă de ~ să-i trimitem în Țara Românească asupra zurbaliilor ce s-au răsculat la Vidin* / sunt enumerați *bairactar, bulucbaș, nefer, stegar* / M 1801 SD XVI, 102; *~ pentru paza țării* ȚR 1804 IR XII, 148; *beșleagă:* M 1742 MAV 242; *beșliu: la fiecare menzilhanea orânduit câte un ~ ca să nu poată lua cai drumeții, ca să plătească deplin ugeretul, ca să nu se abată la urmări fără cale* ȚR 1795 IR V, 268; *bulucbaș: ~ ce să trimit pă afară cu trebi și porunci* ȚR 1811 IFC 151; *cazac: ~ pământeni ce era a rămânea pentru slujba și trebuința țării* ȚR 1809 IR XII, 730; *căpitan: ~ pentru paza lazareturilor și cercetarea mahalalelor* ȚR 1786 ib. III, 603; *vel ~ menzi-*

lurilor să îngrijească pentru caii menzilurilor a fi hrăniţi ŢR 1787 IR III, 38; *căpitănie:* v. s c u t e l n i c; s l u j i t o r; *cătană: ~ la lazareturi* ŢR 1813 IR X_A, 943; *cârcserdar: a orânduit ~ pre bimbaşa... să încunjure* / judeţele / *şi oriunde vor simţi că s-au ivit hoţi şi făcători de rele... să-i prindă* ŢR 1809 ib. IX, 312; *croat*: ŢR 1811 IFC 151; *fuştaş:~ ai Divanului şi ai haremului... trepădând unde li se porunceşte* ŢR 1801 IR VIII, 218; *hatman*: v. v e n i t, p. 111; *nefer: ~ la departamentul privigherei* ŢR 1816 IR X_A, 1001; *ofiţer: ~ pe la fieşcare judeţ* ŢR 1810 ib. IX, 215; *oştire: celor vechi ~ ale pământului cât şi acelor ce acum de curând s-au strâns pentru paza hotarelor ţării* ŢR 1803 ib. XII, 146; *polcovnic: orânduit la sud... spre săvârşirea şi spre odihna şi petrecirea făr' de grijă a lăcuitorilor şi a călătorilor din rândul făcătorilor de rău* ŢR 1779 AJ 705, 763; *scutelnic: în breasla spătăriei două căpitănii de ~ cari sunt pentru paza focului* ŢR 1788 IR III, 119; *seimen: ~ gata spre orice treabă a ţării şi pentru paza curţii domneşti* ib.; *slujitor: ~ a fieşcăruia dintre căpitănii* ŢR 1813 ib. X_A, 943; *stegar: ~ de la grajd gospod* 1763-4 CAL II, 133; *tulumbagiu: ~ în slujba podului* M 1815 UR I, 444; *~ başa cu neferi... de când s-au început boala* ŢR 1813 IR X_A, 977; *zapciu: ~ ai politiei... să se afle... la acea slujbă a comitetului* ŢR 1807 ib. IX, 261.

Deşi categoria *tulumbagiilor* poate fi repartizată şi în grupul **meşteşuguri**, am considerat că face parte din **armată**, bazându-ne pe afirmaţia lui Bălcescu, care îi enumeră printre corpurile de „slujitori dinlăuntru“, v. PAAM 627.

Despre „organizarea unei flotile comerciale“ (v. Giurescu, I. ROM III_2, 615) şi despre remunerarea cu ***leafă*** a personalului aferent, aflăm din *hrisovul pentru corăbiile ţării ce sunt a umbla pe Dunăre: la toate şăicile maistrite şi bolozanele judeţelor să se orânduiască câte un căpitan creştin... şi câte un reiz turc şi câte un vetrar sau elchegiu şi câţi şăicari sau ghimigii vor trebui după mărimea vasului, toţi creştini* ŢR 1793 IR V, 96.

Arnăutul solicitat de către un particular de la *ogeacurile curţii... să cerceteze pe toţi trecătorii... a plăti trecătoarea* / peste pod / ŢR 1800 SD V, 205, este răsplătit cu ***leafă*** de acesta, dar pentru o muncă în folos obştesc.

Un *turc* ridicat la rangul de *vechil beşleagă*, cu sarcina de a-i apăra pe concetăţenii români împotriva turcilor apare ca muncind, dar neprimind ***leafă***: ***leafă*** *nu i s-au făcut nemică, nici* ***tain***, *fiind şezător la Huşi* M 1741 IFM 180.

În legătură cu puţinele informaţii din condici (în care nu apare de această dată decât termenul ***leafă***, nu şi cel de ***simbrie*** sau de ***plată***), se menţine aceeaşi observaţie ca şi în perioada întâi, privitoare la anumite categorii de persoane ce primesc ***leafă***, numai în calitate de membri ai unui anumit grup, şi anume **armata**, de ex.: *aprod, armăşel, boiernaş, călărime, cătană, copil de casă, deliu, dorobanţ, iuzbaşă, mazil, moldovean, mumbaşir, oaste, ostaş, pandur, panţir, pedestrime, rufet, rumân de ţară, slujitor, slujitorime, vânător*.

Totodată îşi păstrează valabilitatea şi observaţiile în ce priveşte unele categorii de militari, cum sunt: *cazac, croat, grec, neamţ, sârb, ungur*.

Referitor la cei răsplătiţi cu ***leafă***, funcţionând fie în armată, fie la curtea domnească, se ridică aceeaşi problemă semnalată în perioada anterioară, a apartenenţei unor categorii la armata sau la curtea română ori otomană. Este vorba de *ienicerii de Hotin* M 1763-4 CAL II, 113 şi de *turci* (cuprinzând pe: *beşleagă, beşliu, condicar, divan-efendi, hoge, iazagiu, mehter, nalbantbaş, nefer, salahor,*

seiz, serdar) M 1763-4 CAL II, 131-133, categorii atestate ca primind *leafă* în condica lui Callimachi.

Uneori informaţiile sunt clare: *orânduindu-ne puternica împărăţie cu o sumă de bani ca să dăm în lefile ienicerilor de Bender* M 1742 MAV 351; *Paşa trimeţându-i* / boierului Antiohi Caragea / *şi 40 de delibaşi tot ales bosnaci... zicându-le Paşa... la toate ce va porunci domnul să urmeze* / să scoată pe lazi din ţară / M LET III, 223; *delibaşa şi cu bumbaşirul întorcându-se la Iaşi... mulţumindu-le* / domnul / *de slujba ce au făcut* ib. 224.

Instituţiile religioase prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l (cei angajaţi la bisericile domneşti de la curte sau de la harem): *copil: ~ *calinarşi de la biserica cea mare* M 1763-4 CAL II, 133; *dascăl*: v. i e r o m o n a h ; *ieromonah: ~ dascăl de la biserica gospojdii* M 1763-4 CAL II, 137; *mitropolit* M 1760 SD XXII, 123; *proin ~*: M 1763-4 CAL II, 131.

În număr mai mare sunt cei ce oficiază serviciul religios la alte biserici ori la alte mănăstiri ortodoxe: *arhimandrit: ~ şi stareţ sfintei mănăstiri Neamţ* M 1794 UR XVI, 335; *candilinaş*: v. p a r a c l i s e r; *cântăreţ: ~ slujind bisericii de la mănăstire* ŢR 1794 IR VI, 75; *dascăl: ~ la biserica din Târgu Frumos* M 1814 CAL I, 207, 510; *diacon: ~ la mănăstirea Cozia şi Tismana* ŢR 1796 IR VI, 725; *duhovnic*: M 1818 IFC 104; *ecleziarh*: ŢR 1796 IR VI, 725; *paracliser: ~ care să fie şi candilinaş* ib.; *părinte*: M 1794 UR XVI, 335; *preot: ~ cari să fie şi duhovnici, pe rând să aibă a face sfânta leturghie pe toate zilele* / la biserica spitalului / ŢR 1796 IR VI, 725; *~ duhovnicul puşcăriei... după slujba sa în care se află cu primejdia vieţii lui* ŢR 1790 ib. III, 341; *servitor: ~ bisericii din Râmnicu Vâlcea* / sunt enumeraţi: *cântăreţ, paracliser, preot* / ŢR 1765 SD XV, 308; *sobor: ~ părinţilor* M 1794 UR XVI, 335; *stareţ:* v. a r h i m a n d r i t.

Referiri la personalul bisericesc am întâlnit şi în cronici: *cinul preuţesc era cinstit, slujitorii îşi lua... lefile deplin* M LET II, 190.

– c o m u n i t a r:

În legătură cu termenul *leafă* am întâlnit o informaţie singulară privind folosirea lui într-un domeniu care nu îi este specific, cel al c o m u n i t ă ţ i l o r de ordin religios, unde se manifestă un alt tip de relaţii decât cele o f i c i a l e, caracteristice pentru această răsplată.

Documentul care ne furnizează ştirea nu este de fapt un act emis de domnie, ci o anafora în care domnul este înştiinţat că: *breasla evreilor pământeni de aici au dat jălbi Măriei tale că pentru rânduielile legii lor au de ţinut haham şi dascăl cu cheltuială şi p l a t ă d e l e a f ă* /s.n./ *de la breaslă* ŢR 1802 IR VIII, 226. Reţinem utilizarea lui *leafă* în raport cu cele două categorii (*haham* şi *dascăl*), care nu erau angajate la stat sau la domn, ci într-o comunitate ce avea o administrare proprie.

S-ar putea să fie vorba de o folosire mai puţin riguroasă a termenului, după cum este posibil şi ca să se fi produs o influenţă între situaţia acestei bresle, de fapt o comunitate de tip religios, şi cea a instituţiilor bisericeşti oficiale, al căror personal era remunerat în mod curent cu *leafă* (deşi nu era „angajat" totdeauna de domn), de unde extensiunea termenului spre o zonă în care activitatea avea tot un caracter obştesc, dar în folosul comunităţii respective. Observăm că în rezoluţia domnului la anafora nu apare termenl *leafă* şi probabil că nu întâmplător: *de vreme*

*ce din bună voia lor au făcut breasla evreilor adaus al *gabelei lor, întărim a li se păzi acest aşezământ* ŢR 1802 IR VIII, 226.

Meşteşugurile (sporirea numărului de domenii ale activităţii de stat):

– asistenţa medicală şi socială: *chirurg: ~ al politiei... datoria sa pe veri unde îl cheamă* ŢR 1814 IR X_A, 1061; *cioclu*[70]*: ~ pentru ridicatul celor bolnavi* ŢR 1798 ib. VII, 550; *doctor: ~ la spitalul de lângă mănăstirea Sf. Spiridon* M 1772-3 UR XXI, 360; *~ ai obştii... a fi gata în tot ceasul nu numai spre căutare acelor putincioşi ci şi spre vindecare a celor scăpătaţi* M 1778 F 20; *~ de prin judeţe* ŢR 1813 IR X_A, 1053; *~ la spitalul de săraci de la Buzău* ŢR 1793 ib. VII, 711; *~ de la Craiova a fi stătători apururea acolo, spre a căuta la întâmplări de boală atât familiile boiereşti cum şi ceilalţi orăşani şi locuitori din partea locului* ŢR 1813 ib. X_A, 1064; *orânduiala ~ va fi într-acest chip: cea dintâi se va alcătui din doi ~ aleşi profesori* M 1813 F 47; *doctoriţă: ~ din politie* ŢR 1813 IR X_A, 1052; *gerah: care căutau în cele trebuincioase pe sărmani... cu bună ştiinţă de gerăhie* ŢR 1814 ib. 1062; *moaşă: ~ întâi şi al doilea* M 1813 F 47; *spiţer: ~ la spitalul de pe lângă mănăstirea Sf. Spiridon* M 1772-3 UR XXI, 360; *~ de la spiţeria spitalului şi politiei din Iaşi* M 1785 ib. I, 112;

– exploatarea ocnelor: *rufet: ~ ocnii adecă şangăi, lăturaşi, curteni, tărăbăpţaşi* M 1783 UR II, 171;

– îndatoriri către Poartă: *salahor: ~ ce s-au trimis la cetatea Călburn* ŢR 1763 IFC 172;

– lucrări publice (construcţii edilitare, drumuri, poduri, cişmele, canalizare etc.): *arhitect: ~ trebuincios pentru politie* ŢR 1816 IR X_A, 746; *calfă: ~ în slujba podului* M 1815 UR V, 444; *cişmegiu: ~ pentru că slujesc în adevăr* ŢR 1801 IR VIII, 29; *iamac: ~ /* tulumbagiului / *în slujba podului* M 1815 UR V, 444; *inginer: ~ politiei... la trebuinţe ale ţării ce privesc la meşteşugul ingineriei* ŢR 1814 IR X_A, 75; *lucrător: ~ întru păzirea bunei rânduiele... întru săvârşirea lucrării binalelor* M 1813 UR I, 200; *om ~ cu ştiinţă de meşteşugul dulgheriei, pentru facerea podurilor şi bună aşezare a podinilor* ŢR 1816 IR X_A, 799; *suiulgiu: ~ a fi supt ascultarea lui ~ başa să slujească la toate cele trebuincioase apelor* M 1804 UR V, 44;

– serviciul menzilului: *cărucer: ~ spre ţinerea menzilului* M 1814 UR I, 208; *poştameşter*: M 1763-4 CAL II, 123; *surugiu: ~ de la menzilhanalele ţării* ŢR 1797 IR VII, 128.

Cei care îndeplinesc o funcţie de conducere într-o breaslă sau într-un grup de meşteşugari şi care primesc *leafă* în mod o f i c i a l de la domn ar putea fi incluşi (şi) în grupul **administraţie** (observaţia este valabilă şi pentru celelalte forme de răsplată), de ex.:

cişmegibaşa: v. s u i u l g i b a ş a; *maimarbaşa: au ales epistat asupra acestei trebi pe... polcovnicul om de ispravă, cu ştiinţa meşteşugului deplin... să se numească ~ pentru poruncile domneşti cât şi la ale obştii... să se păzească o bună orânduială a breslelor acestora /* de lemnari, zidari, cărămidari, nisipari, tâmplari / ŢR şi M 1807 IR IX, 131; *suiulgibaşa: am orânduit pe Dumitru căp ~ ca să fie*

[70] Despre *ciocli*, Giurescu afirmă că erau organizaţi în bresle de caracter social, v. I. ROM III_2, 581-582.

purtător de grijă... pentru bună starea / a două fântâni / *spre a fi păzite şi pururea drese* ŢR 1779 IR I, 120; *pentru purtarea de grijă i meremetul şi curăţirea atât acelor 2 cişmele ce de mai înainte sunt făcute... am făcut Domnia mea ~ pentru cheltuiala şi osteneala lui ce are la aceste 2 numite fântâni vechi* ŢR 1797 ib. VII, 133; ~ / numit şi *cişmegibaşa* / *au luat epistasia cişmelelor* ŢR 1811 ib. XII, 883; *vătaf: ~ de coşari care slujeşte iarăşi pe toată obştea* ŢR 1790 ib. III, 337; *mai mare peste dânşii unul cu nume de ~ mergând spitalioţii cu dânsul să ridice... pe cei bolnavi şi pe cei smreduiţi şi să ia lucrurile lor mişcătoare* ŢR 1796 ib. VI, 725.

Ca şi în perioada anterioară, se întâlnesc categorii aparţinând **meşteşugurilor**, având origini etnice diferite:

doctor neamţ M 1786 IFC 5; *fierar: ţiganul ~ ce drege ferăle podului* M 1815 UR V, 444; *harabagiu jidov* M 1815 IFC 102; *muzicant neamţ* ŢR 1813 IR X_A, 426; *reiz turc* ŢR 1793 ib. V, 96; *salahor cazac* ŢR 1763 IFC 172; *zabet: ~ turci de pe la judeţele ţării, orânduiţi ca să străjuiască şi ocrotească pe săracii locuitori de supărări şi bântuieli ce s-ar obrăznici a le face neguţătorii turci şi alţi călători turci* ŢR 1815 IR X_A, 671; v. *turcii* răsplătiţi cu *leafă* la curtea lui Callimachi M 1763-4 CAL II, 131.

O serie de meşteşugari atestaţi în condici sau în sămi ale vistieriei şi al căror statut la curte nu este clar, nu au fost incluşi în personalul „gospod":

calfă: ~ teslarilor M 1818 IFC 104; *ceasornicar: ~ gospod* M 1763-4 CAL II, 132; *giuvaergiu* M 1776 IFC 158; *grădinar* M 1763-4 CAL II, 133; *mancă: ~ a beizadelelor* ib.

Categoria *podar* a fost menţionată ca muncind, dar neprimind *leafă* în capitolul despre p l a t ă, la p. 101-102.

Într-o epocă în care meşteşugurile nu se separaseră complet de negoţ, există şi în această perioadă o serie de meşteşugari ce îşi vindeau produsele muncii lor. Când însă aceştia erau răsplătiţi cu *leafă* la curtea domnească din personalul căreia fac parte (fiind angajaţi stabil), cum este cazul *aparilor*, al *jimblarilor* şi al *olarilor Curţii gspd* M 1776 GH_2 80 sau al lui *sacabaş* ib. 77, este puţin probabil ca ei să-şi fi putut exercita şi funcţia de „vânzători", pe lângă cea de „producători". În schimb, asupra *ceasornicarilor* ori a *giuvaergiilor* menţionaţi mai sus, nu ne putem pronunţa din lipsă de informaţie.

Şcoala (diversificarea şi specializarea personalului care poate fi şi de origine străină):

cirac: la un ~ iar la Râmnic ŢR 1797 IR VII, 42; *bibliotecar: la şcoala domnească ot S-tul Sava am orânduit Domnia mea pe chir Amvrosie dascăl a fi ~ şi purtător de grija ucenicilor* ŢR 1785 UR I, 387; *dascăl: ~ elinesc* M 1748 ib. I, 62; *~ latinul* ŢR 1778 IR I, 91; *ipodi~* ŢR 1793 ib. V, 58; *~ de pe la ţinuturi* M 1793 UR II, 54; *~ românesc* ŢR 1797 IR VII, 34; *~ elineşti de la mănăstirea D-na Balaşa* ŢR 1797 ib. 41; *proto~* ŢR 1803 ib. VIII, 441; *~ franţez* ŢR 1815 ib. X_A, 390; *filozof dascălul ~* ŢR 1797 ib. VII, 41; *hoge: ~ turc* M 1763-4 CAL II, 131; *ierochirica: ~ la şcoala elinească numită Academia domnească din Iaşi* M 1785 UR II, 264; *învăţător: ~ român* ŢR 1817 IR X_A, 413; *pedagog: ~* / orânduit / *peste ceilalţi ucenici ai şcoalei... spre a-i poveţui a-şi învăţa matemele... a cerceta a nu lipsi din şcoală nici unul şi a nu se face... pricină de gâlceavă* ŢR 1785 UR I, 387; *purtător de grijă:* v. b i b l i o t e c a r; *vătaf*[71]: *~ la şcoala domnească* M 1776 IR I, 147.

[71] Despre acest *vătaf*, Giurescu scrie: „ Azi i-am zice pedagog", v. I. ROM III_2, 925.

Ca şi în prima perioadă, şi în secolul al XVIII-lea există *dascăli* personali ai domnului, răsplătiţi cu ***leafă*** (pe care i-am considerat ca fiind angajaţi o f i c i a l, dar nu ştim dacă şi la curtea domnească, spre deosebire de *dascălii* angajaţi la alţi particulari şi răsplătiţi cu ***simbrie*** sau ***plată*** şi nu cu ***leafă***): *~ franţuz al beizadelelor* M 1776 IFC 53.

Ca *dascăli* sunt orânduiţi câteodată foşti *boieri:* un *biv izbaş orânduit ~ şcoalei... să fie la învăţătura cărţii cât şi la cântările bisericeşti* (la şcoala domnească de la biserica gospod din Iaşi) M 1776 IR I, 147; un *biv vel stolnic ce s-au aflat al doilea ~ la şcoala elinească* ŢR 1820 ib. XI, 88.

Atribuţiile didactice ale personalului bisericesc erau frecvente, după cum categorii aparţinând **instituţiilor religioase** funcţionau în cadrul şcolilor (înfiinţate la început pe lângă biserici sau mănăstiri; abia în perioada aceasta şcolile cunosc un treptat proces de laicizare şi de autohtonizare), de ex.: *arhimandrit orânduit dascăl la şcoală* ŢR 1797 IR VII, 31; *cântăreţ ce învaţă ucenicii cântări greceşti şi româneşti* ŢR 1790 ib. IV, 419; *ierodiacon la şcoală* ŢR 1778 ib. I, 91; *ieromonah:* ~ / orânduit / *dascăl musicos... a paradosi meşteşugul muzicii la cei ce vor voi a-l învăţa... la şcoala de muzică a slujbei sfintelor biserici* ŢR 1813 ib. X_A, 422; *popa Florea i Lupul, dascăli sloveneşti* ŢR 1749 BUC_2 193, 159; *psalt la şcoală* 1785 UR II, 264.

Totodată, unii *dascăli* erau orânduiţi: *atât pentru învăţătura cărţii, cât şi pentru glasuri şi alte bisericeşti cântări* (la şcoala domnească de la biserica gospod) M 1776 IR I, 147; *~ limbii moldoveneşti să fie scriitori şi cântăreţi ca şi ucenicii să înveţe de aceste* ŢR 1803 UR I, 279; *~ musicos... fiind însuşi şi protopsaltis* ŢR 1814 IR X_A, 354.

LEAFA CA „AVANTAJ"

Un caz interesant şi specific de utilizare a termenului ***leafă*** în raport cu ***simbrie, plată, hac***, dar asemănător într-o oarecare măsură cu ***venit*** îl constituie situaţiile în care el nu mai desemnează o „răsplată a muncii", oferită o dată cu angajarea şi efectuarea ei, aşa cum a fost în toate exemplele de până acum, ci reprezintă, în sens larg, un oarecare a v a n t a j acordat cuiva (şi) din alte considerente.

Documentele în care se întâlnesc asemenea utilizări, destul de numeroase, aparţin numai perioadei a doua şi provin în special din Ţara Românească (42) şi numai în mică măsură din Moldova (6).

Sensul general de „avantaj", căruia i se pot subsuma semnificaţiile lui ***leafă*** din astfel de exemple prezintă o serie de valori contextuale ce ar corespunde fie unei s u b v e n ţ i i (similare întrucâtva unui „ajutor social" sau „medical"), fie pur şi simplu unei f a v o r i.

Încadrarea diferitelor nuanţe semantice în sfera mai largă a „avantajului" ne-a fost sugerată nu numai din necesitatea de a recurge la alţi termeni decât aceia folosiţi în „litera" documentului, cât mai ales din dorinţa de a respecta „spiritul" textelor cercetate. Din analiza lor rezultă că acest „fel" de ***„leafă"*** nu se acordă pe baza vreunei reglementări oarecare, ci este la d i s c r e ţ i a domnului, chiar şi atunci când este vorba de oferirea unei „subvenţii" şi nu numai a unei „favori", de

ele beneficiind în fapt n u a n u m i t e categorii de persoane, ci u n e l e persoane anume indicate[72]. Amintim că unele dintre aceste persoane primesc *leafă* şi ca „răsplată a muncii", nu numai ca „avantaj" (în acest sens, v. categoriile menţionate în celelalte capitole). Totodată, este posibil ca şi în cazul altor categorii, „rânduirea" în slujbă şi recompensarea să fie făcute în scopul de a se oferi un „avantaj", numai că acest lucru nu este menţionat în documente.

Desigur că există o serie de criterii care sunt avute în vedere când se acordă o astfel de *leafă*, dar din analiza unor asemenea criterii nu se deduce (de fapt n u s e p o a t e deduce, dat fiind modul în care era redactat textul documentelor respective) că orice persoană sau categorie de persoane, intrând sub incidenţa unor astfel de condiţii de acordare primeşte automat acest „avantaj" (altfel spus, oferirea lui are caracter accidental).

Modul cum ajunge termenul *leafă* să semnifice ideea de a v a n t a j reprezintă un proces semantic nesemnalat şi nestudiat până acum, care oferă şi o altă imagine asupra acestui cuvânt (tot aşa cum ideile de î n v o i a l ă, c o n t r i b u i r e, c i s l u i r e proiectează o lumină nouă în înţelegerea unor termeni ca *simbrie, plată* sau *hac*, v. p. 208-214. Această semnificaţie apărută relativ târziu în conţinutul semantic al lui *leafă* (mai precis în ultimul sfert al veacului al XVIII-lea) se subordonează în fond aceleiaşi idei de d e c i z i e şi aceluiaşi caracter o f i c i a l de la baza acordării *lefii* ca răsplată, în ce priveşte tipul de raporturi de muncă şi persoana ce oferă răsplata, în speţă domnul.

Noua utilizare a lui *leafă* are legătură, credem, şi cu înţelesul etimonului conform căruia cuvântul a fost folosit iniţial în limba română în raport cu armata – v. observaţiile noastre privitoare la prima perioadă, precum şi sensul (1) de la definiţia lui *leafă* din DA: „(M i l i t.) (Înv.) Solda ienicerilor turci; p. g e n e r. s o l d a ostaşilor de orice fel".

Numai interpretând semnificaţia iniţială de „soldă" a cuvântului *leafă* ca pe un fel de „subvenţie" sau „stipendiu" acordat de domnie celor din armată (care nu aveau un „câştig" sigur decât de pe urma prăzilor de război, în rest trebuind să fie „întreţinuţi" permanent de către domn spre a fi la dispoziţia acestuia oricând era nevoie) putem înţelege „saltul" târziu al lui *leafă* de la sensul de „răsplată pentru muncă" la cel de „avantaj", a v a n t a j care este în fond tot un fel de „subvenţie" ori „stipendiu", de fapt un „ajutor de întreţinere" similar cu „solda".

Observaţia de mai sus este singura ce poate oferi o verigă de legătură în explicarea celor două înţelesuri destul de disparate la prima vedere. În favoarea acestei interpretări pledează cele câteva exemple în care *leafă* se acordă drept „ajutor" sau chiar „recompensă" şi „stimulent" pentru alţii, unor militari distinşi sau accidentaţi pe câmpul de luptă, de ex.:

– fiindcă Dumitru, feciorul lui Moldovan Ianake Sprinceană s-au arătat cu slujbă vrednică ostăşească la războiul ce s-au făcut de către oştile noastre asupra vrăjmaşilor nemţi la Vaslui pentru dreaptă răsplătire slujbei lui şi pentru ca să facem pildă şi altor slugi credincioase ce se vor arăta cu vrednicie... hotărâm ca să

---

[72] Pentru a înţelege mai bine motivaţia şi mecanismul de acordare a *lefii* ca „avantaj", am considerat necesar ca în acest capitol să indicăm şi numele persoanelor care apar în documente ca beneficiind de acest tip de răsplată.

i se dea... leafă... câte 10 bani... care această milă de leafă să o aibă nestrămutat M 1788 IR III, 179. (Din comentariul editorului Urechia aflăm că este vorba de ceata de neferi condusă de acest Dumitru care a ajutat oştirea lui Nicolae Mavrogheni hărţuită de austrieci).

– *lefi la câteva obraze, unele scăpătate şi alţi betegiţi şi sluţiţi de pe la războaiele ce s-au întâmplat anul trecut peste Olt* ŢR 1803 ib. XII, 395; *să se plătească câteva **lefi** la cei ce din războaie pentru ţară s-au sacatestefsit... s-aşterneţi şi catastiful pentru câţi sunt într-adevăr vrednici de milă* ib. 396.

Dacă ţinem cont de atribuţiile extramilitare ale celor din armată în secolul al XVIII-lea, se subsumează acestor exemple şi cazul unui:

– *Ilie polcovnic ce s-au aflat în adevăr slujind la treaba molepselii de năprasnica boală a ciumei care este trebuinţă şi folos de obşte, cheltuind multă trudă şi osteneală până când i s-au întâmplat boala de care au rămas slutit şi nedestoinic a mai putea sluji şi a se chivernisi pe sineşi; deci după slujba ce au slujit fiind cu cale a se ajuta şi a avea o milă domnească pentru ajutoriu vieţei lui... orânduim să aibă **leafă** câte tal cincisprezece* ŢR 1796 ib. V, 148.

Interesant de observat este faptul că această *leafă* se acordă n u m a i d u p ă întreruperea sau d u p ă încetarea, din motive de sănătate, a unei activităţi mai ales cu caracter ocazional, nefiind edificator dacă aceste persoane au fost remunerate cu *leafă* şi pe timpul efectuării respectivei munci.

Caracterul „special“ al *lefii* rezultă în mai toate exemplele date din întregul context. Formularea *milă de leafă* M 1788 ib. III, 179 ni se pare revelatorie pentru ilustrarea ideii că această utilizare a lui *leafă* era simţită ca fiind „altceva“ decât *leafa* obişnuită, şi anume *leafa* ca „răsplată pentru muncă“, întrucât era concepută a se da din alte considerente.

Tot ca o „recompensă“, dar şi ca un „ajutor de boală“, de data aceasta, însă pentru o activitate cu caracter permanent şi care a fost depusă timp îndelungat primesc *leafă* şi unele persoane aparţinând altor categorii sociale ce fac parte din grupurile **administraţie, meşteşuguri,** de ex.:

– *acela doftor carele întru slujba sa cu sârguinţă se va afla nelipsit în curgere până la 20 de ani dacă după aceia din trupească slăbiciune nu va putea urma lucrarea meşteşugului, epitropia casii* / doftorilor / *să fie îndatorită a-l pune la cale cu o **leafă** cuviincioasă şi ajutor după trebuinţă spre înlesnirea vieţuirii sale, ca o răsplătire pentru osârdie ce au arătat în slujba sa* M 1813 F 47. (Acest hrisov este singurul ce conţine o dispoziţie cu caracter oarecum general, deşi este posibil să se refere numai la doctorii rânduiţi prin acest act).

– *de vreme ce Răducan logofăt se află în starea ce ni se arată neputincios de a mai sluji, poruncim dar ca la slujbă să se puie altul în locul lui, iar cu dânsul facem Domnia mea milă atât pentru scăpătăciunea lui şi pentru sacatlâcul patimii în care se află cât şi mai vârtos pentru cea de atâţia ani până acum slujbă a lui şi poruncim... să se aşeze la catastih **lefilor**... cu taleri 15... lipit la tagma foaiei slujbaşilor Divanului* ŢR 1807 IR IX, 113. (Este de presupus că primeşte *leafă*, din moment ce este aşezat la catastiful lefilor).

– / Răducanu postelnic / *om scăpătat şi bătrân şi-şi ţine viaţa cu puţina leafă câte tal. 10* ŢR 1793 ib. V, 374.

Am reținut pentru discuția de față și acele exemple în care r â n d u i r e a î n s l u j b ă și acordarea *lefii* în urma acestei angajări reprezintă de fapt „ajutorul" oferit de domn unor persoane având mai ales dificultăți materiale:

– *fiindcă dumnealui biv vel clucerul Stanciul s-au aflat slujind patriei în vreme de 40 de ani trecuți cu multă trudă și osteneală... De aceea este cu cale a avea un cuviincios ajutor de mângâiere bătrânețelor sale spre semn de răsplătire ostenelelor ce au cheltuit în această curgere de ani. Prin pitac îl orânduiește Divanul judecător la departamentul de 8 nu în locul altuia, ci adaos peste câți sunt acum acolo rânduiți judecători căruia i se rânduiește și* ***leafă*** *câte tal 300... Să-l așezi la catastiful lefilor* ȚR 1809 IR IX, 439.

– *milostivire făcând Domnia mea asupra jăluitorului* / dascăl / ... *să i se orânduiască...* ***leafă*** *câte tal 15* ȚR 1814 ib. X_A, 347, deoarece *are mare râvnă spre învățătură, dar starea scăpătăciunii în care se află nu-l ajută a întâmpina cheltuielile ce urmează a avea spre săvârșirea râvnei sale și face rugăciune Măriei tale a fi ajutat cu vreo milă spre a-și înlesni trebuința* ib. 346.

– *dragomanului Sadatoglu ce se află pe lângă consulul rusesc aici în București și fiind scăpătat și sărac, i s-a orânduit această* ***leafă*** *po taleri 100... A murit rămâindu-i soția în sărăcie văzând slujba numitului ce au împlinit în curgere de 47 ani, să dea Divanul soției dragomanului din suma banilor ce este pentru săraci orânduită acei taleri 100 pe lună ce a fost orânduiți soțului său urmând de la zioa ce au murit soțul ei* ȚR 1810 ib. IX, 526.

– *jalba polcovnicului Grigore Basca că se află în desăvârșită scăpătăciune și sărăcie, nechivernisit de mulți ani și rugăciunea de a se orândui la vreun departament, ca cu* ***lefușoara*** *ce va lua-o să-și întâmpine hrana cea de toate zilele. Jăluitorul fiind destoinic la această treabă, cu cuviință este a dobândi mila Măriei tale, ca să se orânduiască judecător la un departament* ȚR 1819 ib. XI, 177. La această anafora, domnul *făcând milostivire asupra jăluitoriului* poruncește *să se orânduiască judecător în locul altuia* ib.

Reținem și formularea ***ajutor de leafă*** pentru o „recompensă" și „stimulent" totodată, ce se acordă unor persoane, în urma muncii pe care au efectuat-o mult timp, dar pe care trebuie să o facă în continuare:

fiindcă dohtoru Silivestru și dohtoru Costandin sunt acum ani douăzeci și trei de când se află slujind țării și cu toată osârdia cătând de obște, mulțime de bolnavi nu numai în politie i pe afară în țară, ci și pe la alte locuri străine, pe unde după trebuință din poruncă au fost trimis, socotit-am dară că acești doi bătrâni doctori a cărora osârdie și plăcută slujbă este cunoscută și știută de obște se cuvine să li se facă de la stăpânire un ***ajutor de leafă****, nu numai spre răsplătirea celor până acum urmate slujbe și osteneli ale lor, ci și pentru că și de acum înainte să se poarte cu asemenea protimie și dor întru căutarea de obște a pătimașilor bolnavi. De aceea iată Divanul printr-acest pitac le orânduiește amândurora leafă... câte taleri 250* ȚR 1808 ib. XII, 901.

S-ar putea ca acest ***ajutor de leafă*** să reprezinte de fapt o „majorare" a ***lefii***, așa cum crede Petrescu atunci când notează că: / Ipsilanti face un / „adaos simțitor în beneficiul a 2 medici de «văpsea» din București, care împlinise 23 de ani de servicii. Salariul lor fu ridicat la suma de 250 lei pe lună / în timp ce / alții... numiți din nou erau plătiți cu 80 lei" LOM 56. Desigur că nu se poate respinge o astfel de

opinie, deşi exprimarea din document nu este clară în acest sens, iar termenii utilizaţi în cazurile de majorare a ***lefii*** erau consacraţi şi cu totul alţii: *adaos, prostichi, spor*, v. p. 239. Totodată aceşti *2 bătrâni doctori* se află într-o poziţie similară din punctul de vedere al „vechimii în muncă" (23 de ani) cu doctorii cărora se prevede să li se acorde *leafă* ca „avantaj" după 20 de ani, în eventualitatea unui accident.

Într-o situaţie specială, primind *leafă* ca un fel de „avantaj", sunt şi *cei 10 feciori de boieri scăpătaţi* / la şcoală / *cari să-şi aibă mâncarea şi ajutorul lor la îmbrăcăminte din această **leafă*** ŢR 1813 IR X_A, 340, *precum şi ucenicii de la amândouă şcoalele cei carii să vor sili cu învăţătura şi vor fi săraci, lipsiţi de trebuinţele lor... a-i ocroti a-i chivernisi pe unii cu **leafă**, pe alţii cu îmbrăcăminte şi pe alţii cu hrană, ca nu cumva pentru lipsa lor să lase învăţătura* M 1762 SD V, 109.

Dacă în toate exemplele de mai sus, ***leafa*** ce se acordă este legată în vreun fel de ideea de m u n c ă, putând fi asemănată într-o oarecare măsură cu ***leafa*** ca „răsplată" a unei activităţi şi, ca atare, aceste exemple reprezintă o situaţie de tranziţie, în schimb, în alte cazuri se constată că nu mai există nici o legătură între ***leafa*** ce se oferă cuiva şi ideea de m u n c ă, acordarea ***lefii*** fiind un act de „milă" propriu-zisă sau o simplă „favoare". Cei ce primesc asemenea ***lefi*** sunt fie cei lipsiţi cu totul de mijloace de subzistenţă, fie cei ce fac parte din familiile domnului ori ale unor slujbaşi ai acestuia sau ai statului (şi a căror situaţie materială nu este totdeauna indicată în documente), fie persoane favorizate de domn.

Categoria celor lipsiţi (total) de mijloace materiale apare cel mai adesea menţionată sub denumirea de:

– *sărac(-ă, -ime)*, termen atestat frecvent, dar destul de târziu: *la atâtea săraci ce li se dau **lefi** şi mile* ŢR 1798 IR VII, 171; *săracii lefegii* ŢR 1812 ib. XII, 843; *obraze din lefaşii săraci îşi iau **leafa*** ŢR 1813 ib. X_A, 1052; ***lefile** bietelor sărace* ŢR 1814 ib. 339; *cutia milosteniei de unde se hrănesc sumă de sărăcime cu prisosul **lefilor** ce li se dă* ŢR 1814 ib. 812; *ca să nu rămâie săracii lefaşi lipsiţi de această mângâiere, mai vârtos că acum sosesc aceste zile ale sfintei Învieri* ŢR 1815 ib. 271; ***lefile** săracilor celor vrednici de milă* ŢR 1818 ib. X_B, 314. / *Săracii* sunt numiţi şi *milaşi* sau *miluiaşi lefaşi* ŢR 1817 ib. X_A, 557 / sau

– *obraz scăpătat* (care desemnează mai degrabă persoanele sărăcite şi nu sărace): *se ajutorează cele mai multe obraze scăpătate cu **lefile** şi milele ce se dau necurmat* ŢR 1799 ib. VII, 481; ***lefi** la câteva obraze, unele scăpătate* ŢR 1803 ib. XII, 395 ori

– *om sărman: casa **lefilor** nu poate să aibă această adăstare, fiind îndatorată a face răspunderea **lefilor** la orânduita vreme, mai vârtos că între lefaşi sunt mulţi ~, cari numai la această **leafă** nădăjduiesc* ŢR 1815 ib. X_B, 110.

Tot din cauza unei situaţii materiale precare primesc *leafă*:

– *stareţa cu 30 maici călugăriţe de la schitul Başcov* / care / *se află în desăvârşită sărăcie, neavând nici moşie, nici vii, nici alt cât de mic acaret... pentru a lor bună petrecere arată că li s-au fost orânduit **leafă** taleri 30... locul lor fiind cuviincios de ajutor, precum multe sărace călugăriţe se împărtăşesc cu **leafă**... cu adaos din ceea ce se arată că au avut a fi îndoit sau pre cât li se va orândui de Măria ta, care acea orânduită **milă de leafă** ce se va hotărî să se dea* ŢR 1813 ib.

X$_A$, 171; *lefile ce sunt hotărâte a lua maicile călugăriţi şi alţi ipochimeni* / sunt enumerate: / *doă fiice a cluceru Ioniţi Gane, călugăriţile celi săraci cu totul... Zinaida monahì, eclisiiarhă, Macariia monahì, căntăriaţa, Pilaghiia monahì, muma condicar[iu]lui Gheorghii* etc. M 1817-9 SD XIX, 61.

Dintre persoanele care au *leafă* în calitate de „rude" distingem pe cele aparţinând familiei domnului (*beizadea, doamnă, domniţă*), cărora (probabil) li se acordă *leafă* în virtutea unor drepturi conferite de un anumit statut pe care îl deţin la curtea domnească, de ex.: *liafa prea iubit fratelui nostru Alecsandru beizadea* M 1742 MAV 381; *leafa luminaţilor beizadele care dintru vechime s-au obişnuit a se da de la casa răsurilor* M 1814 UR I, 216; *măriei sale doamne* M 1776 IFC 46; *lefile domniţelor* M 1819 CAL I, 54, 599. Aceste persoane (*beizadea, doamnă, domniţă*) sunt enumerate alături de altele (*spătar, spătăreasă*) ca făcând parte din *harem* M 1776 IFC 46.

Celelate persoane desemnând diferite „grade de rudenie" sunt cel mai adesea *văduvele* unor dregători, indicate prin acest termen în documente sau (şi) prin forma de feminin de la numele dregătorului – soţ respectiv (menţionăm că am interpretat aceste forme de feminin ca fiind întotdeauna denumirea unor persoane văduve sau soţii, care primesc *leafă* în această calitate). În afară de văduve, apar şi copii, nurori, surori, cumnate etc., dar şi cucoane, jupânese.

Exemplele sunt numeroase, cele mai multe cuprinse în *Îndreptarea lefilor cutiei milosteniei* ŢR 1815 IR X$_B$, 274[73], de ex.: *Bălaşa armăşoaia, Smaranda văduva cămarăşoaia, Smaranda căpităneasa a căpitanului Ene, Ecaterina ciubuccioaia văduva, Ecaterina clucereasa, Elena condicăreasa, copiii Smarandei serdăresei ot Radu-Vodă, Iona stegăreasa văduva, cumnata pitarului Dumitrache, două fete sărace Zoiţa şi Vasilica sân popa Negul ot Colţea, Arghira fata, nepoata lui clucerul Burche, Vărvara grămăticeasa, hătmăneasa Cozonica, Maria III logofeteasa, păhărniceasa Zoiţa Tufeanca, Ilinca pităreasa sân pitarul Dragomir, Dumitrana polcovniceasa nora ceauşului ot biserica Amzei, Efimia postelniceasa, Iana preoteasa văduva ot biserica Doamnei, Sultana serdăreasa văduvă, Zoiţa slugereasa a lui Ianache, Maria sofragioaica, Zamfira stolniceasa Ştirboaia văduva, Chiriachi văduva lui hagi Gheorghe, Catinca văduva sora vornicului Samurcaş, Elena văduva a lui Ştefan împuşcat de turci cu 4 copii, Sanda văduva oloagă, Stanca văduva bătrână, Safta vămăşoaia* etc.

În calitate de „*soţii*" sau de „*văduve*" ce primesc *leafă* mai apar:

bănesei Mariei M 1763-4 CAL II, 132; *jic. Mariei* ib.; *roaba Măriei tale, Bălaşa, soră lui Anastasie, proin iuzbaşă al Divanului domnesc: mă aflu însărcinată cu 6 fete şi 2 copii, nici hrana de toate zilele nu am, mă rog să te milostiveşti a mi se orândui şi mie o* ***leafă*** *după starea şi trebuinţa hranei că şi bărbatul meu a slujit curţii domneşti fără de nici un cusur* ŢR 1793 IR V, 371; *şătrăreasa piteşteanca, cum că se află la proastă stare vrednică de milă* ŢR 1794 ib. 153; *jupânesele văduve* M 1803 ib. VIII, 642; *fiind şi unul Gheorghe bimbaşa,*

---

[73] Despre acest document, editorul Urechia notează: „De la cutie se dau pensiuni diverse. Aşa sunt şi pensiunile pentru servii aduse ţării. Între acestea menţionăm ale câtorva doctori sau văduvele lor. Se mai dau şi la cucoane văduve, de multe ori la cele tinere şi frumoase, după stăruinţa lui beizadea" IR X$_B$, 274.

după ce au arătat destulă vitejie într-acel război... s-au şi omorât, rămânându-i femeia văduvă şi însărcinată cu copii. Ipsilant i-a orânduit leafă... câte tal 40 spre hrana sa şi a sărmanilor copii şi când au lipsit Măria sa, i-au tăiat acea leafă şi fiindcă răposatul bimbaşa este tuturor ştiut că au perit la război pentru patrie, socotim că n-ar fi de cuviinţă să rămâie lipsită de acel puţin ajutor al lefei ŢR 1811 IR XII, 733; *să se adauge taleri 20 pe lângă taleri 80 cu care se vede trecută în catastif Elena soţia paharnicului Costache teologul* ŢR 1817 ib. X_A, 557; *spătăresei Maria Roset* M 1817-8 ib. X_B, 493; *săracele văduve ce au lefi* ŢR 1818 ib., 314; *să aibi a da leafa ce au avut orânduită răposatul vornic Constantin Filipescul la dumneaei vorniceasa soţia dlui* ŢR 1819 ib. XI, 116. Menţionăm că *vorniceasa ot Gspjda* din condica lui Grigore Ghica M 1776 GH_2 80, nu este în aceeaşi situaţie cu *vorniceasa* de mai sus, deoarece reprezintă o persoană din suita Doamnei, semnalată în text alături de *cahveghidina Gspjdei* şi de *10 fete din casă ot Gspjda* ib.

Dintr-o cronică aflăm despre Constantin Mavrocordat care a dispus, ca şi înaintaşii săi, fără nici o rezervă, de toate veniturile vistieriei, mergând până într-acolo încât: *şi toţi grecii* / care luaseră boieriile / *aveau lefi mari de la visterie şi vro dzece ţiitori măritate a tătâne-său* / Neculai Mavrocordat /, *bărbaţii lor tot cu lefe şi cu boierii era. Aşijdere un frate a lui anume Iancul beizade avea leafă... şi maştihă-sa că avea grea casă, cu multe roabe... şi osăbit şi leafă* M LET II, 417.

Dacă în unele exemple din *Îndreptarea lefilor cutiei milosteniei* ŢR 1815 IR X_B, 274, citate mai sus, s-ar părea că este vorba despre persoane aflate în dificultate materială, după cum rezultă din text, în cazul altor persoane, din modul succint de redare din acest document, nu se poate afirma ce statut aveau şi în ce calitate sau din ce motive primeau *leafă* (se poate, cel mult, presupune în cazul celor aflate în situaţii similare cu cele discutate până acum), de ex.:

Iorgache beceru ot Târgovişte, Ioniţă beteagul, Gheorghe cavarnalău sacat ot Târgu-de-afară, Enache curcibaşa ot Spirea, Bita doftoroaia vnuc Matraca ot Târgovişte, Tănase odobaşa orbul ot Spirea, Preda polcovnicelul ot Sf. Ştefan, Anastase sticlarul sacat de ochi ot Sf. Nicolae din Şelari, Smaranda topliceanca, veneţiana văduvă, dohtoriţa ot Doamna-Bălaşa, Maria văduva botezata ot Zlătari, Maria Oprişănoaia ot Olari ce acum s-a călugărit, Gheorghe biv vel vornic de harem ot Spirea etc.

Este posibil ca o parte dintre personele mai sus amintite nominal printre „rude" să primească *leafă* şi ca o „favoare", nu neapărat ca un „ajutor", după cum se poate ca ambele sensuri să coexiste, corespunzător celor două motivaţii în acordarea răsplăţii.

Despre situaţii sigure de acordare a *lefii* drept „favoare" se poate vorbi, credem, doar în cazul câtorva exemple, în care numele persoanei nu apare indicat:

să aibi a da... leafa pentru un obraz ştiut ŢR 1806 ib. VIII, 654[74]; *poruncim să dai unui obraz anonim... care această leafă să urmezi a i-o da* ŢR 1813 ib. X_A,

[74] În legătură cu acest exemplu, Urechia notează: „O miluire neobişnuită face Constantin Ipsilante... dar de astă dată nu de la cutia milelor, ci din casa răsurilor cu titlul de leafă. Şi ce e mai curios e că numele persoanelor ajutate rămân neindicate. Domnul mărginindu-se a zice, că leafa este, pentru un obraz ştiut" IR VIII, 654. De fapt „amatori de funcţiuni n-au lipsit niciodată din Ţara Românească. Ori o funcţiune, ori o pensiune a fost idealul boierului şi al boiernaşului" id. ib. 489.

139; *cu acest pitac să dai... câte tal 400 la un ipochimen ştiut* ŢR 1819 IR XI, 243. (Deşi cuvântul *leafă* nu apare în acest ultim exemplu, este foarte probabil ca aceasta să fie răsplata acordată, din moment ce se porunceşte nazârului casei lefilor să dea banii).

În cazul unui anume Dimitrie Paleologu s-ar putea să coexiste cele două sensuri de „avantaj" şi de „favoare" în acordarea *lefii* (dar tot fără vreo legătură cu ideea de m u n c ă): *fiind din părinţi de bun neam ai patriei sale şi într-o bună stare odinioară aflându-se, după ce în urmă din ale vremilor nenorociri întâmplate s-au văzut pe sineşi golit de această bună stare, i s-a mai adăugat apoi şi a bătrâneţilor osândă,... încât nici o altă nădejde nu i-a mai rămas spre a-şi agonisi de sineşi cea mai puţin mângâiere la trupeştile sale slăbiciuni şi trebuinţe pentru rămăşiţa ticăloasei lui vieţi. Derept aceea dintru omenirii şi dintru creştinătăţii datorie îndemnându-ne şi cu o milostivire privind asupra lui, iată prin sinet orânduim o vecinică* ***milă*** *şi* ***ajutor*** *pe obrazul său şi hotărâm...* ***leafă*** *câte tal 500* ŢR 1817 ib. X_B, 245.

În alt exemplu, se pare că cele două sensuri ale lui *leafă* coexistă, numai că de data aceasta *leafa* se acordă şi ca „răsplată pentru muncă", nu numai ca „avantaj": *fiind şi această mănăstire/*Sadova*/ neînchinată nicăieri, am hotărât să se dea sub mâna unui singur otcârmuitor, pentru totdeauna, ca să îngrijească a săvârşi toate cele orânduite pomeniri şi a îngriji pentru chivernisirea şi fericirea acestui sfânt lăcaş am aflat pe sfinţia sa proin Ungro-Vlahia chir Nectarie sub a cărui îngrijire rânduim şi dăm această mănăstire cu toate acareturile, viile, moşiile, robii şi orice alte venituri ca să o aibă nestrămutat cât va trăi... tot* ***iratul*** *şi* ***venitul*** *ce are această mănăstire să fie numai pentru cheltuielile prea sfinţiei şi orânduielile bisericii. Pentru cheltuielile şi trebuinţele prea sfinţiei, rânduim ca să aibă a lua şi câte taleri 1000... de la casa lefilor* ŢR 1819 ib. XII, 25. (Este de presupus că ceea se primeşte este *leafă*, din moment ce respectiva sumă de bani se acordă de la casa lefilor).

Poate cel mai interesant document şi cu care ar fi trebuit să începem discuţia de faţă este următorul:

dumneata vel vornice al obştirilor, l e a f a ce se dă s ă r a c i l o r /s.n./ *nu are asemănare cu l e a f a i n g i n e r u l u i* /s.n./, *fiindcă aceea este m i l ă* /s.n./, *iar a inginerului s i m b r i e* /s.n./, *fiindcă nu este el dator a fi răbdător de dreptul său; de aceea poruncim dumitale, ca negreşit să i se plătească cusurul lefei ce are a lua până când s-au scos din catastih* ŢR 1815 ib. X_A, 919.

Din anafora aflăm: *cu luminată poruncă Măriei tale s-au orânduit cu leafă de la cutia milosteniei dum. Ernesti Maer inginer, cu taleri 75 pe lună... care au şi luat de la epitropie leafă pe trei luni numai... taleri 225, iar pe 5 luni... taleri 375, pentru multă lipsă de bani ce avea epitropia, după cum nu s-au răspuns nici celorlalţi lefaşi pe let acesta, iarăşi dumnealor boierii... orânduiţi pentru îndreptarea lefilor, neavând mijloc văzând că lefile cele orânduite covârşesc iraturile epitropiei, l-au scos cu totul din catastihul* ***lefilor*** *milosteniei* ŢR 1815 ib. X_A, 919.

Interesul prezentat de acest document priveşte distincţia clară care exista în epocă între cele două *lefi*, dar şi faptul că se ajunsese deja la o confuzie, din moment ce a fost nevoie de o reglementare de „ordin lingvistic" din chiar partea

domnului. Textul mai dovedeşte şi altceva, şi anume concurenţa vie dintre cei doi termeni, *leafă* şi *simbrie*, şi mai ales faptul că *simbrie* păstra încă, moştenit din secolul trecut, statutul clar al unui termen desemnând „răsplata muncii", pe când *leafă*, intrat în limbă cu o accepţiune restrânsă, ulterior dispărut şi reapărut după o absenţă de circa o jumătate de secol, cu o semnificaţie nouă (similară cu cea deja existentă a lui *simbrie*), nu ajunsese încă să aibă o configuraţie semantică clară şi unitară, ceea ce a putut permite „extensiunea" lui *leafă* în sfera mai largă a „avantajului", de care ne-am ocupat aici.

Că nu se poate pune semnul echivalenţei între *leafă* şi *milă* (un alt motiv pentru care am preferat să nu interpretăm sensul lui *leafă* ca „milă" în contextele discutate mai sus) stă mărturie următorul document: *poruncim tuturor ucenicilor de la şcoală să nu arătaţi împotrivire povăţuirilor sale* / ale nazărului epitrop / *ci să fiţi următori şi ascultători, mulţumindu-vă cu m i l a* /s.n./ *ceea ce vă este orânduită de Domnia mea c a r e s ă n u o s o c o t i ţ i c a l e a f ă ş i d a t o r i e* /s.n./, *ci să o cunoaşteţi o milă de la domnie rânduită spre mângâierea şi ajutorul vostru în vreme ce voi nu slujiţi Domniei sau altuia, ci înşive vouă, vă slujiţi folos şi procopseala voastră* ŢR 1786 IR III, 77.

În acest sens, pledează şi un alt exemplu: *lefi şi mile pe toate zilele* /săracilor/ ŢR 1798 ib. VII, 171, în opoziţie cu *milă de leafă* M 1788 ib. III, 179.

Faptul că nu se poate pune semnul echivalenţei semantice nici între *leafă* şi *ajutor* ni-l dovedeşte exemplul *doctorilor* cărora li se oferă atât *leafă*, cât şi *ajutor* (deşi din felul cum este redactat textul, nu rezultă clar dacă *ajutorul* dat este în plus faţă de *leafă*): *epitropia casii să fie îndatorită a-l pune la cale cu o leafă cuviincioasă şi ajutor după trebuinţă* M 1813 F 47, în opoziţie cu *ajutor de leafă* ŢR 1808 IR XII, 901 sau *ajutor al lefei* ŢR 1811 ib. 733. În altă situaţie se vorbeşte de *lefi* pentru *obraze*, ce se dau în mod separat de *ajutoare*: *câteva pitace ce sunt orânduite a se da ajutoruri pe la obraze scăpătate din jupânese* ŢR 1803 ib. 395.

o

NAFACA

Şi în a doua perioadă informaţiile despre termenul *nafaca* sunt relativ puţine şi sumare, dar aparţin altei regiuni (Moldova şi nu Ţara Românească).

Într-un testament din februarie 1741 al lui Grigore Ghica, *nafaca* apare înregistrat referitor la categoria *suiulgiilor* angajaţi o f i c i a l şi aparţinând **meşteşugurilor**. Această utilizare ar putea fi considerată că reprezintă – deşi la o distanţă de aproape o jumătate de secol – o continuare a unei mai vechi folosiri a termenului *nafaca* din condica vistieriei în legătură cu *sofagii*, categorie ce face parte (şi) din grupul **meşteşuguri**:

doi oameni suiulgii... a purta de grijă spre tot folosul haznelii aducând apa dinaintea porţii curţii domneşti din care se îndestulează toată obştea... şi nacafaoa lor de bani să aibă a umbla după cum iaste orânduit din începutul haznelii M 1741 UR V, 34.

Aceşti *suiulgii* primeau şi *tain* (v.p. 173), pe lângă *nafaca*; dovadă că în acea vreme cei doi termeni denumeau tipuri de recompensă distincte, acordate (probabil) în funcţie de diferite criterii (*nafaca* se da pe lună, *tain*, şi pe zi şi pe lună).

În schimb, cele două informaţii din condica lui Neculce sunt cu totul diferite. Una dintre ele prezintă interes, întrucât termenul *nafaca* este folosit ca şi când ar fi un cuvânt frecvent şi cunoscut în limbă (deşi nu este atestat în documente), cuvânt la care se apelează pentru a explica un alt termen, *leafă*, introdus acum – octombrie 1742[75] – de Constantin Mavrocordat în scopul de a desemna noua formă de răsplată acordată de către acest domn *boierilor judecători* M LET II, 459 (v. l e a f ă, p. 130).

Anul exact la care este „introdus", de fapt reintrodus termenul *leafă* în Moldova o dată cu noul sistem de recompensare a *dregătorilor* nu are prea multă importanţă (ori 1741 ori 1742, după cum pretind istoricii). Important este faptul că sistemul este inaugurat de către Constantin Mavrocordat în Moldova (nici asupra regiunii nu toţi istoricii sunt de acord), iar Constantin Mavrocordat a domnit în Moldova după Grigore Ghica, deci după septembrie 1741. Se înţelege acum de ce Ghica acordă *suiulgiilor nafaca* şi nu *leafă*, aşa cum aceştia ar fi trebuit să primească şi cum de fapt ei vor şi primi mai târziu (în 1779 şi în 1804, v. p. 147 şi, respectiv, p. 146), ca orice categorie care intră sub incidenţa unei angajări la stat (domn). Aceasta o dată cu generalizarea termenului *leafă* în legătură cu astfel de angajări pe măsură ce se organizează toate sectoarele vieţii sociale. Înainte de introducerea acestui nou sistem de recompensare, pentru angajările o f i c i a l e se utiliza probabil (şi) termenul *nafaca*, din moment ce acesta este termenul folosit de Ghica, dar mai ales din moment ce Neculce recurge tocmai la *nafaca* ca la un cuvânt vechi pentru a lămuri un cuvânt nou (*leafă*).

Faptul că *nafaca* este asociată în cazul *suiulgiilor* cu *tain*, o recompensă suplimentară, aşa cum şi *leafă* este asociată tot cu *tain*, constituie o dovadă în plus că termenul *nafaca* avea în acea vreme un statut egal cu cel al termenului *leafă* şi (probabil) o semnificaţie ce ar putea fi considerată apropiată de a acestuia.

Asocieri dintre termenii *leafă* şi *tain* se întâlnesc chiar în cronica lui Neculce (*oaste de moldoveni*), dar şi în condica lui Constantin Mavrocordat (*beşleagă*), atestarea din condică (1742) fiind din aceeaşi perioadă (1741) cu atestarea din documentul despre *suiulgii*.

Nafaca desemnează o formă de răsplată de sine stătătoare folosită la fel ca celelalte. În consecinţă, se poate considera că la un moment dat cei doi termeni, *nafaca* şi *leafă*, au prezentat caracteristici comune de utilizare, ulterior însă termenul *leafă* evoluează complex şi diferit, în timp ce termenul *nafaca* nu mai este întâlnit în documente.

Cele câteva informaţii despre termenul *nafaca* din a doua perioadă atestă utilizarea termenului în legătură cu un număr redus de categorii de persoane, aparţinând la două grupuri (**administraţie** şi **meşteşuguri**) – grupuri în care se manifestă relaţii de tip o f i c i a l.

SIMBRIE

În secolul al XVIII-lea termenul *simbrie* are, la fel ca şi în prima perioadă, o sferă de utilizare mai variată decât *leafă*, fiind întrebuinţat în toate cele trei regiuni, rar în Transilvania, în legătură cu t o a t e grupurile (apar în plus faţă de perioada

[75] Din cronica lui Neculce rezultă ca dată a evenimentului: octombrie 1742.

întâi, **activităţile casnice, gospodăreşti** şi **comerţul**). De fapt, *simbrie* este termenul cel mai des folosit în epocă până la mijlocul secolului, şi anume cu referire la aproape toate grupurile (în ordinea cronologică a atestărilor): **instituţii religioase, activităţi casnice, gospodăreşti, agricultură, creşterea animalelor, şcoală, administraţie, meşteşuguri, comerţ.**

În ciuda faptului că prezintă o circulaţie mai redusă (numărul de documente în care este atestat acum fiind aproape de două ori mai mic decât în cazul lui *leafă*, în prima perioadă documentele fiind în număr aproximativ egal pentru cei doi termeni), *simbrie* manifestă un grad de diversitate mai mare – diversitate manifestată încă de la început –, în ce priveşte întrebuinţarea lui, rezultată atât din folosirea în legătură cu cele două tipuri de raporturi de muncă, cât şi din numărul mai mare de grupuri (la *simbrie* sunt în plus, faţă de *leafă*, tocmai cele două grupuri în care se întâlnesc relaţiile de tip p a r t i c u l a r: **agricultura, creşterea animalelor** şi **comerţul**). **Meşteşugurile** rămân şi acum cel mai bine reprezentate pentru *simbrie*, ceva mai bine chiar decât **administraţia**, deşi termenul se întâlneşte încă destul de mult întrebuinţat pentru o serie de categorii aparţinând grupurilor **administraţie** (puţine totuşi, dacă le raportăm la numărul covârşitor de mare de categorii remunerate cu *leafă*) şi **instituţii religioase.**

Preferinţa manifestată de la început pentru utilizarea lui *simbrie* în raport cu **meşteşugurile**, care se menţine şi se accentuează în această perioadă ne-ar putea îndreptăţi să observăm un oarecare început de specializare a termenului în legătură cu acest grup (probabil şi din cauza întrebuinţării lui *simbrie* în relaţiile de muncă cu caracter p a r t i c u l a r, cărora le este proprie această răsplată). Se observă astfel că *simbrie* îşi pierde accepţiunea „administrativă“ din secolul al XVII-lea, pe măsură ce *leafă* ajunge termenul folosit, prin excelenţă, la curtea domnească şi în întreaga administraţie de stat. Ne-am îngăduit să vorbim despre această accepţiune a lui *simbrie* datorată utilizărilor, destul de pronunţată în ambele perioade, dar interesantă n u m a i pentru secolul al XVII-lea, prin comparaţie cu termenul *leafă*, care prezenta pe atunci o evidentă specializare pentru **armată** (caracterul restrâns al întrebuinţării lui *leafă* manifestându-se chiar mai pregnant în prima perioadă). Atestările lui *leafă* din perioada a doua, deşi mult mai numeroase, ne dau aceeaşi imagine unitară a folosirii lui şi acum, **administraţia** fiind într-un raport covârşitor faţă de celelalte grupuri care, la rigoare, s-ar putea toate subsuma acesteia.

Dacă ar fi să comparăm cei doi termeni, *leafă* şi *simbrie*, în cele două perioade şi să încercăm să degajăm pentru fiecare dintre ei o accepţiune specifică, legată de o utilizare majoră, am fi tentaţi să considerăm că specializarea „administrativă“ a lui *simbrie*, din secolul al XVII-lea, ar reprezenta n o t a lui caracteristică, în raport nu numai cu *leafă* din secolul al XVII-lea (care avea o specializare „militară“), dar şi cu *simbrie* sau *leafă* din secolul al XVIII-lea (care încep şi ajung să se specializeze, primul pentru **meşteşuguri** şi al doilea, pentru **administraţie**).

Nu numai folosirea lui *simbrie* este mai redusă sub raport statistic în epoca fanarioţilor faţă de *leafă*. Chiar şi aria lui de utilizare se modifică, r e s t r â n g â n d u - s e (*simbrie* pierde teren, acolo unde *leafă* îl câştigă!), dar, în acelaşi timp, deşi pare curios, d i v e r s i f i c â n d u - s e (*simbrie* prezintă o varietate mai mare sub aspectul întrebuinţării, şi anume cu cele opt grupuri, mai multe deci şi decât la

leafă şi decât la *simbrie* din secolul al XVII-lea, îmbrăţişând, astfel, toate sectoarele vieţii sociale).

Dacă *leafă* nu îl poate îndepărta încă complet pe *simbrie* din domeniul administraţiei, în schimb, reuşeşte să-l înlăture total şi definitiv dintre termenii folosiţi în legătură cu personalul *curţii domneşti* şi, poate, în acest fapt constă deosebirea mare dintre *simbrie* şi *leafă*, concurentul lui neaşteptat, dacă ne gândim la modul cum erau împărţite sferele de utilizare ale celor doi termeni înainte de secolul al XVIII-lea.

Cuvântul *simbrie* mai poate fi întâlnit în condicile domneşti din perioada aceasta (ale lui Mavrocordat sau ale lui Callimachi), dar nu referitor la curtea domnească, ci pentru cu totul alte categorii, cum sunt: *femeie în casă* M 1741-2 MAV 252; *sameş:* M 1763-4 CAL II, 79; *sătean* M 1741-2 MAV 167; *slugă* ib.

Spre deosebire de *leafă*, care de la început a apărut şi s-a menţinut numai în legătură cu raporturile de muncă cu caracter o f i c i a l, răsplata ca *simbrie* a fost acordată şi în cele cu caracter p a r t i c u l a r. Din analiza materialului cercetat rezultă o serie de exemple care atestă coexistenţa celor două tipuri de relaţii de muncă în interiorul unor grupuri, cum sunt: **administraţie, meşteşuguri, şcoală.**

Întrucât categoriile retribuite cu *simbrie* şi angajate la diferite comunităţi aparţin tuturor grupurilor, *simbrie* ar putea fi considerat ca o formă de răsplată s p e c i f i c ă pentru raporturile de muncă de tip c o m u n i t a r, şi anume:

– comunităţile de tip *profesional* remunerează cu *simbrie* pe cei care fac parte din următoarele grupuri: **activităţi casnice, gospodăreşti, administraţie, armată, instituţii religioase, comerţ, meşteşuguri, şcoală;**

– comunităţile de tip *teritorial*, pe cei din următoarele grupuri: **agricultură, creşterea animalelor, administraţie, armată;**

– comunităţile de tip *religios*, pe cei din următoarele grupuri: **activităţi casnice, gospodăreşti, administraţie, agricultură, creşterea animalelor, instituţii religioase, meşteşuguri.**

În cazul *simbriei* nu există nici un grup în care să se manifeste doar un singur tip de relaţii de muncă, în fiecare din grupuri coexistând câte două sau câte trei feluri de relaţii (situaţie similară cu cea de la *plată*, diferită într-o oarecare măsură de cea de la *hac* şi total deosebită de cea de la *leafă, irat, venit*).

Astfel, în grupurile: **administraţie, meşteşuguri** şi **şcoală** se manifestă cele trei tipuri de relaţii: o f i c i a l e, p a r t i c u l a r e şi c o m u n i t a r e, iar în următoarele grupuri, câte două feluri de relaţii: **armată** şi **instituţii religioase,** o f i c i a l e şi c o m u n i t a r e; **activităţi casnice, gospodăreşti, agricultură, creşterea animalelor** şi **comerţ**, p a r t i c u l a r e şi c o m u n i t a r e.

Altfel spus, raporturile de muncă cu caracter o f i c i a l sunt prezente numai în interiorul a cinci grupuri (situaţie identică cu cea de la *leafă*, de la *venit* sau de la *hac*, unde apar **activităţile casnice, gospodăreşti**); cele cu caracter p a r t i c u l a r, doar în şase grupuri din opt (situaţie total deosebită de *leafă*, unde nu sunt prezente deloc astfel de relaţii, şi de *venit*, unde este prezent un singur grup, uşor deosebită faţă de *plată*, unde apar în plus **instituţiile religioase** şi, destul de diferită faţă de *hac*, unde se întâlnesc doar trei grupuri); iar cele cu caracter c o m u n i t a r, în toate grupurile (situaţie similară cu cea de la *plată*, unde nu apare **administraţia**, total deosebită faţă de cea de la *leafă* sau de la *venit*, unde sunt prezente doar

instituţiile religioase şi destul de diferită de *hac*, unde se întâlnesc numai trei grupuri).

Activităţile casnice, gospodăreşti prezintă relaţii de tip:

– p a r t i c u l a r: *argat: m-am apucat ~ să slujesc la ci m-a puni* M 1795 DRA II, 624, 624; *fecior* (la vornic): M 1745 BCI IV, 81; *femeie în casă* (la polcovnic): M 1741-2 MAV 252; *năimit*[76] M 1755 DRA II, 303, 321; *om: ~ ce-i vor fi având întru posluşania lor* ŢR 1813 D.EC 86, 161; *slugă: ~ m-am tocmit să-i slujesc* ŢR 1752 SD XIV, XV, 218; *~ casii ţigan moldovean... vizitiu şi la altele ale casii* ŢR 1804-5 D.EC 4, 73; v. şi **m e ş t e ş u g u r i**; *slujnică:* ŢR 1800 IR XII, 129; *ţigan: ~ pentru muncă* ŢR 1779 AJ 706, 764;

– c o m u n i t a r: *argat: ~ la mănăstire* M 1742 BCI I, 250; *~ la neguţător* ŢR 1795 IR V, 248; *fecior: ~ ce au slujit la mănăstire* ŢR 1726 SD XIV, XXXII, 39; *posluşnic: ~ ce îmblă peste an la moşiile mănăstirii şi la alte pusluşanii* M 1742 BCI I, 273; *slugă: ~ i-au slujit unui braşovean* ŢR 1777 AJ 428, 474.

Părând a fi angajaţi la comunităţi sunt şi *oamenii mănăstirei* ŢR 1816 IR X_A, 321, fără a se putea însă preciza, din lipsă de informaţie cu ce anume se îndeletniceau. Din acelaşi motiv, avem îndoieli şi asupra repartizării *argaţilor* sau a *slugilor* în acest grup.

Sunt atestate ca muncind, dar neprimind *simbrie slugile mănăstirei care au fost de la curte, când au venit... să slujească fără de simbrie* /şi anume/: *Dumitru cârciumariul, Ion croitorul, Mihai meşterul, 3 păscari* ŢR 1726 SD XIV, XXIX, 34. Aceştia îşi exercitau probabil profesiunea indicată de numele lor (în care caz ar putea aparţine şi altor grupuri).

Administraţia prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l (diferite domenii ale administraţiei de stat):

– administrarea bisericii: *grămătic: ~ la biserica domnească* ŢR 1797 IR VII, 16;

– administrarea ocnelor: *vătăşel* M 1814 UR II, 178;

– administrarea oraşelor, a judeţelor: *ispravnic: ~ din 12 judeţe* ŢR 1819 IR XI, 288; *logofăt: ~ de la plasă* ŢR 1807 ib. IX, 260; *magazier: ~ du prin judeţe... pentru orânduiala untului* ŢR 1819 SD XXII, 171; *sameş: ~ de la cinci judeţe ot preste Olt* ŢR 1820 ib. VII, 13, 18; *slujbaş: ~ ai politiei* ŢR 1816 IR X_A, 998;

– administrarea poliţiei, pază, supraveghere: *casier: ~* (de la casa privegherei) ŢR 1821 IR XIII, 159; *epistat: ~ ce se află în slujbă la astinomie* ŢR 1821 ib. 161; *logofăt: ~ al casei* (privegherei) ŢR 1821 ib. 159;

– administrarea spitalelor, a lazaretelor: *epitrop: al doilea ~ la spital* ŢR 1809 IR XII, 892; *paznic: ~ de la lazareturi ot Văcăreşti şi Colentina* ŢR 1821 ib. XIII, 159;

– strângerea dărilor: *epistat*: v. p o s t e l n i c; *oier*: v. s l u j b a ş; *postelnic: ~ s-a făcut epistat vorniciei politiei... a împlinit banii semei haraciului de la politia Bucureştilor şi i-a istovit la vistierie* ŢR 1803 IR XI, 151; *slujbaş: ~ prin plăşile judeţului... să numere oile fieşcăruia... şi să dea răvaşe de plată pentru oierit* ŢR 1787 ib. III, 627; *~ oier* ŢR 1812 ib. XII, 533; *taxidar: ~ la oierit* ib.

[76] Deoarece nu se specifică natura muncii efectuate, categoria *năimitului* ar putea aparţine şi grupului agricultură, creşterea animalelor.

Nemaifiind vorba de *curtea domnească*, activitățile remunerate cu ***simbrie*** din domeniul **administrației** sunt prestate numai în folosul statului, nu și al domnului.

– p a r t i c u l a r: un singur exemplu despre categoria *gazdă*, angajată de boierii *care au cumpărat vămile ot prez Olt și neavând pe alt om ca să le poarte grija să le plătească cıferturile la visterie, s-au rugat de State de l-au făcut ~ dându-i zapis la mână... ca să împlinească banii la visterie după ponturi și după ciferturile ce să vor pune, iar de nu să va întâmpla vreun cifert a nu proftacsi banii, State să ridice banii cu dobândă și orice pricini de judecată să va întâmpla pentru vămi, State să aibă a le căuta cu judecată și pentru osteneala lui* ȚR 1777 AJ 325, 361;

– c o m u n i t a r: *ispravnic: ~ dă ungureni să strângă birul și să încheie socoteala cu vistieria* ȚR 1811 D.EC 43, 117; *isprăvnicel*: v. v i e r; *notăraș: ~ la țehiul tăbăcarilor* ȚR 1821 MNT 196; *procurator: norodul de ar avea ceva jalbe cu temei, să le dea înainte la ~ săracilor... care le stă într-ajutori* ȚR 1805 ȘCH II, CXCI, 273; *vornic (slujitor sătesc):* M 1796 CÂMP 190, 272.

Agricultura, creșterea animalelor prezintă relații de tip:

– p a r t i c u l a r: *cioban: ~ să le erneză 60 oi* M 1755 SD XXI, 131; *păstor:* M 1755 DRA II, 303, 321; *porcar* /numit în text și *fecior*/: *~ au slujit* ȚR 1777 AJ 451, 499; *vier: ~ la viia dumnealui ceaușu* ȚR 1780 ib. 799, 856;

– c o m u n i t a r: *cioban: ~ la mănăstire* M 1742 BCI I, 269; *fecior: ~ ce au slujit la mănăstire la vie* ȚR 1726 SD XIV, XXXII, 39; *păstor: ~ la mănăstire* M 1742 BCI I, 250; *porcar: ~ au păscut... mascuri a oamenilor de Oșerhei* M 1729 ib. II, VIII, 197; *jitar (slujitor sătesc):* M 1796 CÂMP 190, 272; *văcar: ~ la mănăstire* M 1742 BCI I, 252; *vier*[77]*: ~ al mănăstirii pentru o vie ce au sădit-o* ȚR 1778 AJ 489, 540.

Din declarația unui boier, cuprinsă în condica lui Mavrocordat, s-ar putea deduce fie că exista și în domeniul relațiilor agrare (în Moldova) sistemul remunerării cu ***simbrie*** a țăranilor, fie că obiceiul era ca aceștia să muncească numai în contul obligațiilor feudale, fără a primi bani: *acei ani ce i-au slujit, nu i-au slujit cu **simbrie**... ci ca și alți săteni, fiind și el sătean, pe obiceiul boierescului* M 1741-2 MAV 252.

Soluționarea unor astfel de neînțelegeri între stăpâni și țărani se impunea, întrucât apăruseră măsuri de reglementare a raporturilor de muncă, în Țara Românească, dar care puteau fi similare și în Moldova. Astfel, administrația Olteniei interzicea luarea la muncă fără ***plată*** a *locuitorilor*[78]: /lucrurile și clăcile/ *se întind... de... cade foarte greu locuitorilor... să publicăluiești la toți lăcuitorii județului ca să știe să nu lucreze la nimeni fără **plată**, fără porunca chesaricești administrații, că oricare va face împotriva aceștii porunci și va pune pe cineva să lucreze fără **plată**, să știe că aceia să va globi la fișcuș cu acea gloabă cu care să va cădea după fapta lui și din **simbria** lui să vor **plăti** aceale zile de lucru lucrătorilor* ȚR 1733 DRA I, 154, 337.

---

[77] În legătură cu acest *vier*, menționăm că egumenul tăgăduiește că ar fi fost angajat cu ***simbrie***, ci *pă scuteala și pă zăciuiala bucatelor ce va strânge du pă moșii, fiindcă era și isprăvnicel al acelei moșii, al sfintei mănăstiri* ȚR 1778 AJ 489, 540 / deci avea și o funcție administrativă /.

[78] Termenul *țăran* apare rar în documente, prin *locuitori* înțelegându-se, de fapt, *țărani.*

Documentul prezintă interes şi pentru că ne informează despre două moduri diferite de retribuire: funcţionarii administrativi primesc *simbrie* (de la stat), dar ei trebuie să *plătească*, deci s ă a c o r d e *plată* celor pe care i-ar fi angajat în slujba lor.

Armata prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l: *arnăut: ~ trebuincioşi ai casei* (privegherei) ȚR 1821 IR XIII, 159; *zapciu: ~ ce este orânduit pe plasă... urmând şi păzind poruncile domniei... pentru bună petrecerea locuitorilor* ȚR 1797 ib. VII, 52; *~ ce se rânduiesc pe la ocoale spre împlinirea birului şi săvârşirea tuturor rânduielilor şi havalelor* M 1818 UR I, 252;

– c o m u n i t a r: *ceauş* /la breasla pânzarilor şi abagiilor/ *~ ce va fi pentru toate înlesnitoarele trebi a se tocmi de starostea... să aibă a se purta întru toate cu supunere şi ascultare* ȚR 1775 IR II, 197; *panţir (slujitor sătesc): ~ drept ostenelele sale* M 1796 CÂMP 185, 263.

Comerţul prezintă relaţii de tip:

– p a r t i c u l a r: *fecior: ~ la braşovean* ȚR 1776 AJ 178, 194; *om: ~ la cumpărat zaherea* Tr 1800 COM 160, 216; *slugă: ~ la braşovean... să cumpere marfă ca să neguţătorească la târg* ȚR 1779 AJ 645, 703; *sudit: ~ britanicesc... i-au slujit la negoţul porumbului* ȚR 1818 D.EC 119, 185.

Am considerat că este posibil să fie vorba de relaţii de tip p a r t i c u l a r, întrucât s-ar fi putut să existe negustori, care să nu fie încadraţi în vreo breaslă (companie) sau cel puţin nu interesează acest aspect al poziţiei lor sociale, atunci când suntem informaţi despre un negustor că angajează şi răsplăteşte pe cineva cu *simbrie* în scopul efectuării unei anumite munci în folosul lui. Chiar dacă exemplele sunt discutabile, existenţa unor categorii angajate la negustori, ca la orice particular, este probabilă. Atâta timp cât *simbrie* era răsplata acordată în mod obişnuit în comunităţile de tip profesional, ea putea fi oferită şi în mod individual de un negustor oarecare, acordarea ei făcându-se însă conform statutului privind condiţiile de angajare şi de remunerare fixate de conducerea colectivă a acestor comunităţi.

Cât priveşte pe *cârciumar*, acesta nu apare vânzând pe cont propriu, ci ca angajat al cuiva: *stegar spătăresc... având-l pă el* / Pârvul streinul din Bucureşti / *~ cu simbrie, de i-au vândut vin, rachiu şi vutcă* ȚR 1777 AJ 347, 386.

– c o m u n i t a r: / Unele exemple se pot referi la *breslele negustoreşti* şi/sau *meşteşugăreşti*, situaţie similară cu cea de la **meşteşuguri** (cei menţionaţi sunt mai ales angajaţi la negustorii companişti): *slugă: ~ la bolta jupânului... mă leg şi eu la toate a fi bun şi ascultător* Tr 1783 SD XII, CCI, 104; *~ de neguţători capanlăi* ȚR 1801 IR VIII, 145; *ucenic: am tocmit pe... feciorul lui Mihai cojocariul din Craiova ca să slujească fără de* ***simbrie****, adică ~ la învăţătură... la cele ce-i va porunci a asculta pentru treaba negustorii* (la compania grecilor din Sibiu) Tr 1775 SD XII, CLXXV, 92.

Argaţii, slugile sau *slujitorii* menţionaţi în documentele oficiale referitoare la *narturile* diferitelor produse de băcănie, fără a se indica în ce consta ocupaţia lor, sunt greu de repartizat într-un grup anume (putând aparţine **activităţilor casnice, gospodăreşti, comerţului** sau **meşteşugurilor**): *argat: cheltuiala cu* ***simbria*** *~* (la nartul cărnii) ȚR 1791 IR IV, 297; *slugă: chiria prăvăliei şi* ***simbria*** *~* (cheltuiala celui ce ţine cherhanaua vânzării făcliilor de ceară) ȚR 1790 ib. III, 395; ***simbria*** *~*

de la moară (la nartul pâinii) ŢR 1797 IR VII, 108; *slujitor: ~ la cherhanaua lumânărarilor (cheltuiala la făcutul unei oca cu simbria ~)* ŢR 1795 ib. V, 248.

Instituţiile religioase prezintă relaţii de tip o f i c i a l:

– *cei ce sunt orânduiţi în slujba bisericilor domneşti* / de jos din curtea veche, din sus a haremului domnesc / *fieşcăruia după slujbă şi după vrednicie: slujitori (cliros) ai bisericilor* / sunt enumeraţi: *candilinaft, canonarh, cântăreţ, dascăl, defteriu, diacon, ecleziarh, grămătic, preot, proistos* (adică *duhovnic*), *protopsalt* / ŢR 1793 IR VI, 83; *părinte arhimandrit:* ŢR 1797 ib. VII, 16; *copil:* ib.; *paracliser:* ib.; *popă:* ib.

– cei ce oficiau serviciul religios la alte biserici sau la alte mănăstiri ortodoxe: *candilariu: ~ la mănăstirea Cozia şi Tismana* ŢR 1803 IR VIII, 360; *călugăr:* v. p ă r i n t e; *cântăreţ: ~ de la biserica de la spital* ŢR 1808 IR XII, 905; *chinovit: de la mănăstirea Bistriţa* ŢR 1817 ib. X 317 *dascăl: ~ la mănăstirea Hurezu* ŢR 1794 ib. VI, 178; *diacon: ~ ce sluješte la biserica de la mănăstire* M 1742 BCI I, 250; *ecleziarh:* ŢR 1803 IR VIII, 360; *părinte:* ŢR 1725 SD XIV, XXII, 24; *~ călugăr* ŢR 1726 ib. XXV, 26; *preot: ~ de la biserica Colţea să păzească slujbele sfintelor biserici şi orânduiala bolnavilor săraci după la spitaluri* ŢR 1747 COLŢ 81, 135; *slujitor: ~ bisericii* ŢR 1800 IR VIII, 421; *vlădică: ~ la mănăstirea Colţea* ŢR 1732 MAN I, 290.

Despre *2 preoţi ce slujesc la o biserică de piatră* se afirmă că li s-a *dat **sâmbrie*** M 1742 BCI I, 274, în schimb, alţi *2 preuţi ce slujesc la o biserică de lemn îş eu sărindare peste an şi altă **sâmbrie** nu li se dă* ib.

– c o m u n i t a r (diferitele culte amintite la comunităţile de tip religios, v. p. 8)

– *Biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului* are o situaţie aparte în cadrul bisericii ortodoxe româneşti, datorită contextului istoric şi geografic în care a evoluat, fiind nevoită să lupte „pentru a putea dăinui în credinţa pravoslavnică" (v. Stinghe, ŞCH I, III) şi să ţină legătura cu celelalte biserici ortodoxe din cele două ţări române. Din moment ce cultul religios ortodox este cel oficial, urmează că şi activitatea celor care slujesc în această biserică ar trebui să se circumscrie relaţiilor de tip o f i c i a l.

Numai că ortodoxismul nu mai reprezenta, în acea vreme, cultul de stat în Transilvania, iar refuzul de a se uni cu biserica catolică, singularizează poziţia celor din Şcheii Braşovului, care devin, din astfel de motive, un fel de „comunitate ortodoxă a românilor" din această regiune. Deşi problema depăşeşte preocupările lucrării de faţă, am reţinut informaţiile despre personalul bisericesc remunerat cu ***simbrie***:

diacon: ~ / care era şi / *dascăl în chilie ţinând cheile bisericii şi strângând banii* Tr 1729 B. ŞCH 90; *~ îndatorindu-mă... a fi gata, încât atârnă chemarea diregătorii mele în toată râvna, cu toată neprejetarea zioa şi noaptea în lipsele cele sufleteşti gata a fi de a sluji... veţi binevoi... a mă sfinţi cu darul diaconiei... sf(i)ntei biserici şi d(u)mneavoastră a vă putea sluji cuviincioasa simbrie a-m statornici, după cum, şi din vechime acest obicei au fost* Tr 1814 ŞCH III, VII, 16; *paroh: ~ neuniţi* Tr 1803 ib. II, CLXXX, 225.

– *Biserica ortodoxă a Companiei greceşti* din Braşov: *ajutor:* v. c a p e l a n; *capelan: ~ supus parohului şi ajutoriu* Tr 1788 ACCOB 100, 77; *paroh:* v. p o p ă;

părinte: ~ preotul bisericii să nu aibă a să amesteca la alte lucruri... fără numai la slujba bisericească: a ţinea după poruncile împărăteşti protocol şi a împlini toate care spre îndreptare preoţilor s-au dat Tr 1788 ACCOB 100, 77; *~ grecesc* Tr 1792 ib. 68, 40; *popă: ~ rumânesc* ib.; *~ /preot parohul din satul Tărlungeni simbria de famelie* Tr 1787 ib. 92, 67; *preot:* v. p ă r i n t e; p o p ă.

– *Biserica catolicească* din Iaşi: *preot:* M 1800 SD I, CV, 45.

– *Breasla evreilor: baş-haham: l-am făcut ~ peste tot norodul ovreesc ce să află în Ţara Rumânească, ca să fie el îndreptător legii ovreeşti... să poarte grija pentru toate trebile dupe orânduiala legii voastre să ia simbria ostenelii lui* ŢR 1776 AJ 173, 189.

Meşteşugurile prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l (domenii ale activităţii de stat):

– activitate tipografică: *dascăl: ~ la tipăritul ceasloavelor* ŢR 1750 SZMR XIX, 23; *drugar:* ib.; *fecior: ~ care au vărsat slovă* ib.; *liude: ~ ce au curăţat slovă* ib.; *pilcar:* ib.; *tipograf· ~ să aibă a scoate pe zi o coală* ŢR 1747 ib. 17; *zeţar:* ib.

– asistenţă medicală şi socială: *chirurg: ~ ştiind meşteşugul hirurgiei, rânduit la episcopie, pentru căutarea creştinilor ce au trebuinţă* ŢR 1793 IR V, 80; *doctor: ~ la Craiova* ŢR 1813 ib. X_A, 1064; *~ cu ştiinţă... la acest fel de boală... urmând cu alergături prin mahalalele politiei, spre cercetare bolnavilor* ŢR 1817 ib. 1002; *doică: ~ ce cresc copiii sărmani ai orfanotrofiei* ŢR 1803 ib. XII, 395; *gerah: ~ la Craiova* ŢR 1813 ib. X_A, 1062;

– exploatarea ocnelor: *glotaş:* ŢR 1814 UR II, 178; *herghelegiu:* ib.; *tărăbonţaş:* ib.;

– exploatarea păcurii: *om: ~ străini ce lucrează puţurile de păcură* ŢR 1785 IR I, 491;

– îndatoriri către Poartă: *salahor: ~ pentru trebuinţa de lucru pe la cetăţi* ŢR 1814 IR X_A, 985;

– lucrări publice (construcţii edilitare, canalizare, cişmele etc.): *calfă: ~ de suiulgii... de trebuinţă haznalelor şi supt ascultare la acele ce le-ar da învăţătură suiulgiii* M 1741 UR V, 37; *cişmegiu: 7 oameni* / ai maimarbaşalei / *~ meşteri pentru lucrul apei* ŢR 1811 D. EC, 38, 111; *inginer:* ŢR 1815 IR X_A, 919; *meşter:* v. c i ş m e g i u; *om: ~ ai lui suiulgibaşa... cu ştiinţă de meşteşugul acesta... cu care se slujesc la alergat şi la povăţuiri şi unde este trebuinţă* ŢR 1811 IR XII, 883;

– serviciul menzilului: *bicicaş: au pus ~ nişte văcari, porcari... de slujesc tot cu această orânduială a fi nelipsiţi cu caii şi cu tacâmurile cele date de la casa* / menzilhanalelor/ ŢR 1801 IR VIII, 235.

Personalul angajat pentru o muncă în folos obştesc la diferitele fabrici sau cherhanale înfiinţate de particulari, nu era denumit încă într-un anume fel, fiind desemnat prin sintagma *cei ce: ~ vor avea ştiinţa acestui meşteşug să lucreze la această fabrică* / de testemeluri / ŢR 1819 IR XI, 401 sau prin alte denumiri ca: *argat, slugă* / la fabrica de arnici/Tr 1809 ACCOB 215, 200;

– p a r t i c u l a r: *grădinar:* ŢR 1780 BĂC LXIII, 113; *morar: ~ m-am tocmit... a-i sluji cu direptate la moara dumnialor* / a doi jupâni/ *cia de tabac* Tr 1811 ACCOB 223, 207; *vizitiu:* v. s l u g ă, p. 160.

– c o m u n i t a r: calfă ~ *de pânzar şi abagiu* ȚR 1775 IR II, 197; ~ *de jimblar* ȚR 1791 ib. IV, 303; ~ *de lumânărar* ȚR 1793 ib. V, 247; ~ *de işlicar şi cojocar* ȚR 1795 ib. 272; ~ *la neguțătorii epistați ai cherhanalei lumânărarilor politiei* ȚR 1794 ib. 248; ~ *ce au a lucra în prăvăliile zăbunarilor* ȚR 1819 ib. XI, 371; *fecior: ~ dă au lucrat cojocărie* / în cadrul unei tovărăşii de băcănie şi cojocărie / ȚR 1776 AJ 44, 47; *magopiță: ~ la mănăstire* M 1742 BCI I, 275; *ucenic: ~ de ciubotar* M 1776 UR XIV, 1; ~ *de cojocar* TR 1780 IR II, 189; ~ *de croitor* ȚR 1781 ib. 144; ~ *de cuiumgiu* ȚR 1786 BUC_2 277, 328; ~ *de blănar subțire şi cojocar gros* ȚR 1786 ib. 280, 338; ~ *de şelar* ȚR 1819 IR XI, 373; ~ *de cavaf* ȚR 1819 ib. 383; *vizitiu: ~ la mănăstire* M 1742 BCI I, 261.

Ucenicii, remunerați cu ***simbrie*** de breslele meşteşugăreşti (şi/sau negustoreşti), aveau un statut special (fiind denumiți şi ***simbriaşi***, cf. Pavlescu[79], BRES 185), întrucât nu mai erau nici ucenici, căci terminaseră învățătura, iar munca le era plătită, dar nici calfe, deoarece nu aveau libertatea încheierii contractului individual de muncă, continuând să fie legați de vechiul stăpân. În perioada în care erau răsplătiți, *ucenicii* munceau, de fapt, atât pentru breasla ce avea interes să pregătească meşteri cât mai buni, dar şi pentru ei înşişi, fiind vorba de desăvârşirea pregătirii lor. Astfel, *ucenicul* / de ciubotar / *va fi tocmit 3 ani la stăpânul său după ce va împlini acei 3 ani, să mai slujească o jumătate de an şi să-i dea ~ trei lei **simbria** lui* M 1766 UR XIV, 1; ~ / de croitor /: *după ce va ieşi din ucenicie să şază tot la mâna aceluiaşi meşter care l-a învățat meşteşug* ȚR 1781 IR II, 144.

Explicația unei asemenea hotărâri constă, după părerea lui Pavlescu, în „dorința de a scoate calfe cât mai desăvârşite şi de a răsplăti munca depusă de meşteri în învățătura foştilor ucenici sau de a da meşterilor putința angajării altei calfe" BRES 185.

La compania grecilor din Sibiu, *ucenicul* era *tocmit să slujască fără de **simbrie**, adecă ~ la învățătură, patru ani. Şi au slujit cu dereptate şi s-au împlinit vreme şi i-au dat **simbrie** în anul dintâi... du pe regula cumpanii, iar al doilea au găsit şi ne-am învoit cu dânsul ca să-i dau şi i-am şi dat **simbrie**... şi al treilea an... **simbrie** să-i umble...* Tr 1775 SD XII, CLXXV, 92.

Deşi această breaslă este negustorească, ca şi altele din cele menționate mai înainte, acest aspect nu ne interesează, deoarece *ucenicii*, deşi lucrau în domeniul comerțului, nefiind şi „vânzători", nu erau remunerați în această calitate.

Şcoala prezintă relații de tip:

– o f i c i a l: *dascăl: ~ cel dintâi al învățăturilor... filosoficeşti din şcoala cea elinească* ȚR 1749 BUC_1 299, 322; ~ *al doilea de învățăturile gramaticii* ib.; ~ *sloveneşti* ȚR 1764 ib. 190, 226; ~ *în limba românească* ȚR 1792 IR IV, 121; *ipodi~* ȚR 1797 ib. VII, 30; *ucenic: ~ sărman la şcoală* ȚR 1815 ib. X_A 366.

La fel ca şi în perioada întâi, dar spre deosebire de *leafă*, se întâlnesc *dascăli* răsplătiți şi cu ***simbrie***, la unele şcoli înființate de către particulari: la biserica de pe moşia unui sluger ȚR 1793 IR VI, 116 sau la şcoala de pe moşia unui biv ceauş agiesc ȚR 1813 ib. X_A 400. Aceşti *dascăli* efectuau o activitate în folos obştesc: ~ *aşezat de învățătura sărmanilor copii fără de plată, cu **simbrie** de la sineşi* ȚR 1793 ib. VI, 116.

[79] Giurescu menționează numai breasla ciubotarilor din Iaşi şi din Botoşani ca având *simbriaşi*, cf. I.ROM III_2, 585; v. şi Constantinescu, IF 58 s.v. *breaslă*.

Într-o vreme când şcoala nu era despărţită complet de biserică, dascălii, angajaţi de boieri şi răsplătiţi din veniturile bisericii, erau aleşi uneori din personalul bisericesc: *sunt... dascăli: unul preot călugăr grec învăţând copiii boierilor şi altul rumânesc învăţând copiii orăşenilor* ŢR 1803 IR VIII, 442.

Această categorie aparţine de fapt **şcolii** ca îndeletnicire (*dascăl*), dar şi **instituţiilor religioase** ca provenienţă (*preot călugăr*). În cazul altor categorii similare, atribuţiile lor erau şi de natură religioasă şi de natură didactică: *cântăreţii curţilor domneşti, adecă protopsaltul şi deftereul... sunt însărcinaţi şi au datorie neapărată a ţine şcoală şi a paradosi meşteşugul cântărilor* ŢR 1814 ib. X_A 354.

– p a r t i c u l a r: *dascăl: un copil dat la un ~* ŢR 1794 IR VI, 266; *~ franţozul* ŢR 1804 ib. VIII, 459;

– c o m u n i t a r: *dascăl: ~ la şcoala companiei grecilor* Tr 1799 ACCOB 146, 145; *~ pe care au cumfirmăluit înălţata curte la şcoala cea noao a grecilor din Braşov* Tr 1800 ib. 154, 149.

HAC

Atestat numai în a doua perioadă, în Moldova şi, rar, în Ţara Românească. Informaţiile despre termenul *hac* fiind puţine, frecvenţa lui este redusă în comparaţie cu ***venit, leafă, simbrie*** sau ***plată***. Apărut relativ târziu în seria termenilor referitori la răsplata muncii (abia spre mijlocul secolului al XVIII-lea), *hac* ajunge să concureze ceilalţi termeni, având o utilizare uşor diferită de ***simbrie***, de ***plată*** şi de ***leafă*** sub raportul numărului de grupuri (şapte la *hac*, ca şi la ***venit***, faţă de opt la ***simbrie*** şi la ***plată*** şi faţă de şase la ***leafă***). Zonele diferenţiatoare sunt cele reprezentate de grupurile **agricultură, creşterea animalelor**, în legătură cu care apare *hac* spre deosebire de ***leafă*** şi **comerţ**, unde *hac* nu se înregistrează.

În legătură cu acest termen am întâlnit o unică atestare în care *hac* este folosit ca şi când ar fi considerat ca fiind echivalent cu un alt termen, şi anume ***leafă***:

pre suma surugiilor şi a cărucerilor ce se vor hotărî a da din ţară spre ţinerea menzilurilor, după hotărârea ce se va da de către vistieriea, de hacul sau leafa ce trebuie să dea satele la un fieştecarele surugiu sau căruceriu din însuşi suma acea hotărâtă spre hacul sau leafa lor, va lua... boieriul nazâr câte doue parale de tot leul care îi va trage Dl de la casa menzilului pre suma ce va cuprinde hacul surugiilor, şi casa menzilurilor întru aşezarea surugiilor pre la menzăluri, se va îngriji ca plătind acest avaet din însuşi hacul sau leafa hotărâtă de visterie a da satele să se aşeze şi surugii pe la menziluri, dar şi căruceri fără să fie silite satele a da un ban mai mult peste hotărârea ce si va da din visterie M 1814 UR I, 206.

Dincolo de repetiţiile supărătoare pentru noi, dar frecvente la vremea aceea, remarcăm raportul de e c h i v a l e n ţ ă s e m a n t i c ă dintre cei doi termeni. S-ar putea să fie vorba şi de o folosire cu valoare explicativă a cuvântului ***leafă*** pentru *hac*, deşi textul este relativ târziu (începutul veacului al XIX-lea), comparativ cu vechimea şi cu circulaţia lui *hac* în limbă. Cât priveşte utilizările paralele ale termenilor *hac* şi *emiclic*, v. e m i c l i c, p. 171.

După cum am constatat şi la alţi termeni, grupul care conţine cea mai veche atestare întâlnită, în speţă **meşteşugurile**, este şi cel mai bine reprezentat din

punctul de vedere al categoriilor de persoane. În mod diferit față de *leafă* și de *venit*, dar similar cu *simbrie* și cu *plată*, *hac* nu este utilizat în legătură cu personalul *curții domnești* și nici în legătură cu răsplătirea celorlalți *dregători*.

În ce privește tipurile de raporturi de muncă, se constată că în interiorul unor grupuri (de ex. **armată, instituții religioase, școală**), se manifestă un singur fel de relații, și anume cele cu caracter o f i c i a l, iar în cadrul altor grupuri, coexistă câte două tipuri de raporturi (o f i c i a l e și p a r t i c u l a r e în legătură cu **activitățile casnice, gospodărești**; o f i c i a l e și c o m u n i t a r e în legătură cu **administrația**; p a r t i c u l a r e și c o m u n i t a r e în legătură cu **agricultura, creșterea animalelor**). Într-un singur grup, **meșteșugurile**, se întâlnesc toate cele trei feluri de relații de muncă (o f i c i a l e, p a r t i c u l a r e, c o m u n i t a r e).

Altfel spus, raporturile cu caracter o f i c i a l apar în șase din cele opt grupuri (situație identică cu cea de la *leafă* și ușor diferită de cea de la *plată*, *simbrie* sau *venit*); cele cu caracter p a r t i c u l a r, doar în trei grupuri (situație total deosebită de cea de la *leafă*, unde nu se întâlnesc astfel de raporturi și destul de diferită față de cea de la *simbrie* sau de la *plată*, unde sunt prezente mai multe grupuri, dar deosebită și de cea de la *venit*, unde este prezent un singur grup); cele cu caracter c o m u n i t a r, tot doar în trei grupuri (situație deosebită atât de cea de la *leafă* sau de la *venit*, unde apare un singur grup, cât și de cea de la *simbrie* sau de la *plată*, unde se întâlnesc mai multe grupuri).

Activitățile casnice, gospodărești prezintă relații de tip:

– o f i c i a l: *femeie din casă*[80]*: ~ ce face bucate la oamenii casei* M 1772-3 UR XXI, 353;

– p a r t i c u l a r: *slugă* / la clucer /*: ~ care își cere hacu* ȚR 1778 AJ 516, 574.

Administrația prezintă relații de tip:

– o f i c i a l:

– administrarea bisericilor, a mănăstirilor: *sameș: ~ mănăstirii* (Sf. Spiridon din Iași) M 1772-3 UR XXI, 360;

– îndatoriri către Poartă: *vătaf*[81] (*de plutari*)*: 3 ~ ci-au dus cheresteaoa cu 12 plute la Cetatea Albă* M 1763-4 CAL II, 109;

– c o m u n i t a r: *grosar*: ~ (la obștea din Câmpulung) M 1784 CÂMP 107, 146; *vătăman*: ib.

Agricultura, creșterea animalelor prezintă relații de tip:

– p a r t i c u l a r: *herghelegiu* (la transportul unor buți) M 1787 PO 61, 302; *om: ~ ce ar lucra stăpânului moșiei* M 1767 CAL I, 24, 508; *prisăcar: ~ și-au luat pe prisăcărit* M 1766 SD VI, 104;

– c o m u n i t a r: *herghelegiu: ~ pentru păscutul cailor sătenilor* M 1776 GH_2 40; *jitar: ~ pentru paza țarinilor* ib.; *păstor: ~ la oi și râmători* ib.; *văcar: ~ pentru păscutul vitelor sătenilor* ib.

---

[80] Categoria *femeie din casă* apare menționată printre oamenii mănăstirii Sf. Spiridon din Iași, alături de *dascăl, diacon, preot* etc., deci părând a fi angajată în mod o f i c i a l și nu în mod c o m u n i t a r (de mănăstire).

[81] Categoria *vătafilor* poate fi repartizată și în grupul meșteșuguri.

Armata prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l: *ţimiraş* (la casa menzilului): ~ *spre purtarea cărţilor visteriei* M 1816 UR I, 45.

Am repartizat categoria *ţimiraşilor* în grupul **armată**, bazându-ne pe afirmaţia lui Giurescu, care îi consideră astfel: „Unii dintre plăeşi – în Moldova, dintre străjeri – poartă, în veacul al XVII-lea, numele de «*ţimiri*» sau «*ţimiraşi*»" I.ROM III$_2$, 758. Dacă avem în vedere atribuţiile lor în secolul al XVIII-lea, *ţimiraşii* ar putea fi incluşi şi în grupul **administraţie**.

Instituţiile religioase prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l: Printre *oamenii* mănăstirii Sf. Spiridon din Iaşi sunt enumeraţi: *călugăr: ~ ot schit din Codru Iaşii* M 1772-3 UR XXI, 360; *diacon: ~ câtă vreme au fost ciumă, păzind biserica astă-vară* ib. 353; *ecleziarh*: ib.; *preot*: ib.; *psalt*: ib.

Un alt *preot* este cel ce se angajează la un particular, dar efectuează o muncă în folos obştesc: ~ *dat-am adivărat zapis la cinstita mâna cuconului Gheorghie Buhuş agă... m-am tocmit la dumnealui... să slujăsc sfintei bisărici opştii şi să nu dau zăticnire slujbii cât de puţin şi... să mă port cu toată orânduiala cuviincioasă a sluji şi a păzi bisărica* M 1817 CAL I, 259, 541.

Meşteşugurile prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

– lucrări publice: *cărămidar*: M 1742 MAV 236; *maimar: ~ meşter de lemn* ib.;

– îndatoriri către Poartă: *plutar: la 13 liude* M 1763-4 CAL II, 109; *salahor: ~ pedestri* M 1741-2 MAV 316.

Din modul cum este redat pasajul referitor la *salahori* din condica lui Constantin Mavrocordat (care reprezintă şi cea mai veche menţiune întâlnită privitoare la răsplata cu *hac*), ar putea rezulta că ar mai fi vorba şi despre o altă categorie, în afară de aceştia, şi anume: / pentru cheresteaua ce se trimite la Vozia cu carăle / *au pornit... sărdariul lemnele şi 50 de salahori pedestri dându-li şi hacul lor câte 5 lei pe lună, şi dzăce cară câte cu 4 boi dându-li şi acelora hat* / sic! / *câte dzăce lei de car pe lună* M 1741-2 MAV 316[82].

Dincolo de absenţa termenului care denumeşte pe cei ce mânau carele, ceea ce încurcă suplimentar înţelegerea citatului este şi cuvântul *hat*, posibil a fi o formă greşită pentru *hac*, în alt pasaj din condică menţionându-se *la car/e/ fiind să li se dea hacul lor* ib. 355. Facem această afirmaţie, bazându-ne pe informaţiile existente încă din perioada precedentă în legătură cu obligaţiile domnilor noştri către Poartă. Încă de pe vremea lui Brâncoveanu sunt atestaţi *salahori* şi *cărăuşi*, răsplătiţi cu *simbrie* (v. p. 90). Spre deosebire de predecesorul său, Mavrocordat acordă *salahorilor hac*, şi este de presupus că şi celor care însoţesc carele, fie că sunt *cărăuşi, căruceri* etc. sau chiar *salahori*. În sprijinul unei astfel de ipoteze, pledează şi un alt fapt. Din aceeaşi perioadă, de la acelaşi domn şi din aceeaşi regiune, datează şi Aşezământul Ţării Moldovei în care se aminteşte despre *multele rele şi jafuri* făcute de serdari *salahorilor* şi c ă r ă u ş i l o r / s.n. / *ce se trimit cu plată în slujbele împărăteşti* M 1743 UR IV, 402.

---

[82] Un exemplu similar din perioada întâi despre *simbrie* însă: *160 tal s-au dat simbria la 4 cară de la Piteşti... care slujesc aici* ŢR 1701 CV 633.

– serviciul cântarului: *om: hacul cântarului şi ~ ce vor fi la această trebuinţă* (în târgul făinii) M 1757 RAM 41;

– serviciul menzilului: *cărucer*: M 1814 UR I, 206; *surugiu*: ib.

– p a r t i c u l a r: *fierar: ~ tocmit... şi muncind... la meşteşugul herării* M 1808 SD XXI, 188; *vizitiu*: M 1820 BCI IV, 146;

– c o m u n i t a r: *calfă: ~ ce vor ieşi pe hac* (la breasla ciubotarilor) M 1814 UR XIV, 8; *oricarele din breslaşi va tocmi ~* (la breasla blănarilor) M 1820 BLĂN 13; *oricarele ucenic, împlinindu-şi uceniciia la stăpânul său... să nu fie volnic a deşchide dughiană deosăbit, ci să aibă a sluji ~ cu hac, la stăpân unde să va putea tocmi... luându-şi de pe tot anul adeverinţă de la stăpânul său de unde au slujit* ib.; *stoler*: ~ (la mănăstire) M 1742 BCI I, 225.

Deşi breslele de mai sus sunt meşteşugăreşti şi negustoreşti, aceste *calfe* (spre deosebire de cele *başcalii*, v. p l a t ă, p. 103), nu aveau îndeletniciri în sfera comerţului, menţionându-se că abia *apoi* / după / *curgirea de şasă ani... voind ca să fiia başcaliu cu dughiană... să aibă a plăti 40 lei testir la cutiia* M 1820 BLĂN 193.

Şcoala prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l: *dascăl*[83]*: ~ ce au învăţat pe băiet* M 1772-3 UR XXI, 360.

*ANGARIE

Atestat rar şi târziu numai în a doua perioadă în Transilvania în legătură cu un număr redus de categorii de persoane despre care se menţionează doar că primesc *angarie*:

ierodiacon: pentru fl. 35, ... pentru angariia me de un an întreg... dirept am primit aceasta adeverez Tr 1800 ŞCH II, CXXXVIII, 201[84]; *diacon: am priimit din angaria mea pă acest viitor an pă jumătate* Tr 1815 ib. III, X, 21.

Termenul apare şi în sintagma *angariile (de plată)*, *angarie* putând însemna de data aceasta (numai) o parte dintr-o altă formă de recompensă (*plată*):

angariile de plată a dascalului... încă n-aţi dat... să aveţi a plăti dascalilor, că jalbă la noi să nu vie, că de cumva... n-aţ avea a plăti, vom fi siliţi prin slăvitul maghistrat a face de a li să da angariile lor la vremea sa, adecă la tot fârtalul Tr 1791 ib. II, XXXII, 46[85].

Angarie apare în legătură cu puţine categorii de persoane aparţinând la două grupuri, **instituţii religioase** şi **şcoală** (reprezentate în mod egal), grupuri în care se manifestă relaţii de tip c o m u n i t a r.

SALARIU

Atestat extrem de rar şi de târziu în a doua perioadă în Transilvania într-un document unde se indică numai numele persoanei şi îndeletnicirile pentru care

---

[83] V. nota 80 de la p. 167.

[84] Observaţia editorului Stinghe în legătură cu acest document: „Cvitanţă a ierodiaconului ... pentru salariul său anual" ŞCH II, 201, ne-a determinat includerea lui *angarie* printre termenii referitori la răsplata muncii.

[85] Editorul Stinghe notează în legătură cu acest document: „/Episcopul/ porunceşte a plăti regulat competinţele dascalilor, ca să nu se mai plângă aceştia consistoriului" ŞCH II, 46.

primeşte *salariu*. Din îndatoririle prevăzute în contract, ar rezulta că este vorba de o categorie aparţinând **administraţiei** (probabil *notar*), categorie angajată de o comunitate de tip profesional:

eu acesta de jos iscălit Sighismundu Iacşi, am primit bucuros cererea / companiei grecilor din Braşov / *a primi locu notaraşiia d-sale şi am şi tocmit şi învoit dupe punturi:... Eu am a urma la toate sesiile dsale, portând buna rânduiala la protocolu şi di toate decretur ce-i vor veni de la aceste mai înalte inştanţii... A purta corespondenţiia opştească deregătoriia dsale ce va avea... Pe arhiv. dsale s-o ţin în rânduiala buna... Fagaduit salarium al meau de către dsa* Tr 1800 ACCOB 163, 158.

MERTIC

În perioada a doua folosirea termenului *mertic*, atestat numai în Ţara Românească,se diversifică, dar se şi modifică: un număr mai mare de categorii de persoane aparţinând la trei grupuri (faţă de două, din prima perioadă), în următoarea ordine: **meşteşuguri** (reprezentat covârşitor), **instituţii religioase, administraţie** (foarte slab reprezentate). Dacă grupul **instituţii religioase** este comun celor două perioade, grupul **armată** nu mai apare; apar în schimb grupurile **meşteşuguri** şi **administraţie**. Aceste trei grupuri sunt comune pentru termenii *mertic, emiclic* şi *tain*, din această perioadă.

În timp ce în prima perioadă termenul *mertic* este atestat numai în legătură cu relaţii de tip o f i c i a l, în perioada a doua, *mertic* apare înregistrat în legătură cu toate cele trei tipuri de relaţii: o f i c i a l e (prezente în toate grupurile), p a r t i c u l a r e şi c o m u n i t a r e (în grupul **meşteşuguri**).

Mertic nu mai este menţionat în această a doua perioadă cu referire la diversele categorii reprezentând persoane de origine străină, dar utilizarea privitoare la **instituţiile religioase** se menţine.

Caracteristic şi nou pentru termenul *mertic* în a doua perioadă este prezenţa grupului **meşteşuguri**, cel mai bine reprezentat numeric şi din punctul de vedere al tipurilor de relaţii. În genere, categoriile de persoane aparţinând acestui grup sunt recompensate altfel, primind *merticul* ca ceva suplimentar; observaţia este valabilă şi pentru celelalte grupuri.

Administraţia prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

boier: merticele de sare ale ~ să se urmeze a se da precum şi anul trecut, după obicei ŢR 1811 IR XII, 578.

Instituţiile religioase prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

biserică: ŢR 1717 BUC_1 184, 272; *chinovit (mănăstire):* v. s i m b r i e, p. 163; *cin preoţesc:* v. l e a f ă, p. 145; *slujitor:* v. l e a f ă, p. 145

Meşteşugurile prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

ciocănaş: v. p l a t ă, p. 99; *mâglaş:* v. p l a t ă, p. 99

– p a r t i c u l a r:

femeie lucrătoare: ~ ori pentru torturi, pentru țesut ori pentru înălbit ori pentru alte ajutorințe ale casii ȚR 1816 SD VII, 10, 16; *câți oameni vor lucra zidar, rândaș, pentru zugrăvirea unei mănăstiri... osteneala stării în picioare* ȚR 1816-9 SZMR CVI, 62; *zugrav: să zugrăvească mănăstirea* ib.

– c o m u n i t a r:

căldărar; v. p l a t ă, p. 104

EMICLIC

Atestat relativ târziu, numai în perioada a doua în Moldova și în Țara Românească *emiclic* constituie termenul reprezentativ din seria *emiclic – tain – mertic – oboroc*, cu a cărui descriere ar fi trebuit să începem discutarea acestei serii, dar el nu este atestat în prima perioadă, la fel ca termenii *mertic* și *oboroc*.

Felul în care termenul *emiclic* este uneori utilizat nu ne permite să afirmăm dacă *emiclic* este o formă de răsplată considerată ca fiind echivalentă cu o alta, și anume *hac* sau dacă este numai asociată acesteia, de ex.:

hacul și cheltuiala oamenilor mănăstirei... lei 20 lui preotul... al doilea, afară de hacul lui pentru imiclic, ce au păzit biserica la vremea ciumei astă-vară M 1772-3 UR XXI, 353; *10 lei diaconu... tij imiclic, afară de hacul lui, câtă vreme au fost ciumă, păzind biserica* ib.;

ori dacă *emiclic* ca formă de răsplată este inclus într-o alta (*leafă* sau *simbrie*) sau dacă este asociată acestora[86],de ex.:

lefile ce s-au dat pe acest an... lei 280 lui... spițer pe 9 luni... câte 39 lei pe lună lei 102 bani 90 tij lui, imiclic pe 5 luni, pe 4 luni câte 20 lei, pe o lună 22 lei 90 bani ib. 360;

slugile casii... ce cu simbrie le tocmesc... țigan moldovean... vizitiu. Pe lună, taleri 10 i la 3 luni o părechе cizme și parale 8 pă zi emeclic sau mâncare din curte ȚR 1804-5 D.EC 4, 74.

Exemplele referitoare la termenul *emiclic*, ca și la ceilalți termeni ai seriei, din ambele perioade, nu sunt întotdeauna clare nici în ceea ce privește conținutul acestor recompense (conținut convertit adesea în bani) și nici în ceea ce privește asocierea acestora cu alte forme de răsplată (v. termenul *emiclic* în raport cu termenii *hac* sau *simbrie*), existând însă destule situații când aceste recompense se acordă simplu, fără a fi cumulate cu o altă formă de răsplată fapt ce le conferă un statut autonom și care justifică includerea lor în această lucrare.

Spre deosebire de ceilalți trei termeni ai seriei, cel de *emiclic*, deși atestat numai în a doua perioadă, are sfera de utilizare cea mai largă: în legătură cu cel mai mare număr de categorii de persoane aparținând la șase grupuri în următoarea ordine: **armată** (cel mai bine reprezentat), **administrație** și **meșteșuguri**, **instituții religioase** și **școală** (reprezentate în mod aproape egal), **activități casnice, gospodărești** (slab reprezentat).

În raport cu ceilalți termeni ai seriei atestați în a doua perioadă, grupurile sunt mai numeroase în cazul lui *emiclic* decât în cazul lui *mertic* sau *oboroc*, dar

---

[86] Așa cum consideră editorul acestui document: „Tain, remunerație în afară de leafă" Cojocaru, D. EC /Glosar/.

sunt aceleaşi, în acelaşi număr şi aproape în aceeşi ordine cu cele menţionate în cazul lui *tain* – ceea ce ar putea însemna că cei doi termeni, *emiclic* şi *tain*, au utilizări asemănătoare în această perioadă. Dovadă însă că cei doi termeni reprezentau tipuri de recompense distincte în acea epocă este faptul că se putea primi şi una şi alta (*ascherliu* M 1801 SD XVI, 103), dar nu concomitent, ci consecutiv, de ex.: *emiclic: din vreme ce se vor scrie la steag şi până se vor porni* ib.; iar *tain: după ce vor porni, atât la drum cât şi în locul unde au să meargă* ib.

Termenul *emiclic* este atestat în legătură cu două tipuri de relaţii: o f i c i a l e (prezente în toate grupurile) şi p a r t i c u l a r e (în grupurile **meşteşuguri, activităţi casnice, gospodăreşti**) – situaţia este diferită în raport cu ceilalţi termeni atestaţi în perioada a doua: trei tipuri de relaţii în cazul lui *mertic*, un singur tip (o f i c i a l), în cazul lui *oboroc* şi al lui *tain*.

Termenul *emiclic* prezintă, comparativ cu ceilalţi termeni, utilizarea cea mai unitară sub aspectul semnificaţiei şi al conţinutului recompensei pe care o desemnează, chiar dacă termenul este folosit în legătură cu numeroase categorii aparţinând unor domenii sociale variate. La fel ca şi termenul *tain*, cel de *emiclic* este folosit în legătură cu diverse categorii reprezentând persoane de origine străină ce fac parte din **armată**.

O utilizare aparte din punctul de vedere al motivaţiei pentru care se putea acorda această recompensă (probabil din raţiuni filantropice), este cea privitoare la *emiclicul* dat categoriei reprezentate de *calici* M 1819 IFC 102.

Multe dintre categoriile atestate în cazul termenului *emiclic* au fost deja menţionate în legătură cu termenii ce desemnează formele de răsplată cu care de fapt sunt angajate şi recompensate respectivele categorii, răsplăţi pe lângă care este asociat *emiclic*, ca recompensă suplimentară.

Activităţile casnice, gospodăreşti prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

bucătar: v. m e ş t e ş u g u r i

– p a r t i c u l a r:

slugă: v. s i m b r i e, p. 167

Administraţia prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

ciohodar: v. c e a u ş; *comisie*: ~ *gospod* M 1760 SD XXII, 129; *comişel*: v. l e a f ă, p. 133; *ibrictar*: v. l e a f ă, p. 133, nota 64; *odăiaş:* v. l e a f ă, p. 142; *slujitor:* ~ *curţii gospod,* v. l e a f ă, p. 141

Armata prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

arnăut: v. l e a f ă, p. 143; *ascherliu*: v. l e a f ă, p. 143; *bairactar*: v. l e a f ă, p. 143; *cavasbaş: 8 lei emiclicul lui* ~ 1785, ap. ŞIO II_2, 33; *bulucbaşă:* v. l e a f ă, p. 143; *călăraş:* M 1815 IFC 97; *ceauş: lei 40 emeclicul ~ i cioh/o/da/riului/... ci-au îmblat pe margine pentru teftic* M 1760 SD XXII, 114; *copil de casă:* v. l e a f ă, p. 133; *deliu(başă):* v. l e a f ă, p. 133; *iasacciu:* M 1763-4 CAL II, 135; *levent*: v. l e a f ă, p. 134; *lipcan*: M 1815 IFC 97; *mehter:* ~ *turci* M 1764 ib. 42; *nefer*: v. l e a f ă, p. 143; *odabaş:* v. l e a f ă, p. 134; *stegar:* v. l e a f ă, p. 143; *străjer:* ~ *în podgorie* / în vremea molipsirii / M 1818 IFC 101; *şatâr*: v. l e a f ă, p. 134;

tufecciu(başa): v. l e a f ă, p. 134; *tulumbagibaşa:* v. l e a f ă, p. 144; *zapciu: ~ trebuincioşi de paza lor* / a vinovaţilor puşcăriei / ŢR 1793 IR V, 382.

Despre categoria *pandur* aflăm din lucrările de istorie că primea *emiclic*: „S-au trimis 30 de panduri la judeţul Argeş pentru prinderea de hoţi. Divanul ordonă să li se deie emiclic, adică raţiune pe zi la panduri, câte 10 parale şi câte 20 la căpeteniile lor" Urechia, IR IX, 310. <Pentru serviciile aduse ţării, p./andurii/primeau ca „ermilic" / sic! / (raţie) câte 10 parale de fiecare zi, iar căpeteniile lor 20 parale pe zi> Voinea, IF 351 s.v. *pandur*.

Instituţiile religioase prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

diacon: v. h a c, p. 168; *slujitor:* v. s i m b r i e, p. 163.

Meşteşugurile prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

bucătar: ~ de la casile de beilic M 1764 IFC 42; *ceasornicar:* ib.; *cioclu: unui napristan ~* / la departamentul privegherei / ŢR 1816 IR X_A, 1001; *doctor:* M 1761 IFC 172; *dulgher: din ~ ce sunt posluşnici pe la boieri ori iamaci sau din birnici la lucru podurilor* ŢR 1816 IR X_A, 799; *măturăriţă: la 2 ~ moldovenci* M 1764 IFC 42; *medelnicer:* ib.; *mehter(başa):* v. l e a f ă, p. 134; *mehtupciu:* ib.; *odagiu:* ib.; *om: ~ la facerea pâinii* ŢR 1797 IR VII, 108; *podar: ~ să lucreze la destupatul şanţurilor după orânduiala şi obiceiul ce au fost* ŢR 1791 IR IV, 361; *~ rânduiţi la lazaret de pază* M 1815 IFC 102; *saca(baş):* v. l e a f ă, p. 134; *salahor: ~ din mahalalele Bucureştilor* / pentru lucrul podurilor Mogoşoaiei / ŢR 1793 IR V, 380; *soitariu:* v. l e a f ă, p. 134; *spiţer:* v. l e a f ă, p. 146; *uşerel:* M 1764 IFC 42; *vinovat: din ~ puşcăriei şi din cei închişi la grosul spătăriei şi al agiei să lucreze la destupatul şanţurilor* ŢR 1791 IR IV, 361.

– p a r t i c u l a r:

vizitiu: v. a c t i v i t ă ţ i c a s n i c e, g o s p o d ă r e ş t i.

Şcoala prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

copil: ~ de la şcoală ŢR 1778 IR I, 91; *dascăl: ~ elinesc,* v. l e a f ă, p. 147; *şcoală:* ŢR 1804 IR VIII, 437.

TAIN

În perioada a doua termenul *tain*, atestat în Ţara Românească şi în Moldova, apare în legătură cu un număr destul de mare de categorii de persoane aparţinând la şase grupuri în următoarea ordine: **armată** (cel mai bine reprezentat), **administraţie, meşteşuguri** (reprezentate în mod egal), **şcoală, instituţii religioase, activităţi casnice, gospodăreşti** (foarte slab reprezentate).

Felul în care termenul este atestat în această perioadă dovedeşte, în pofida absenţei atestărilor, existenţa unei tradiţii în acordarea acestei recompense: *2 oameni suiulgii... tainurile lor... să li se dea p e c u m s u n t o b i c i n u i t e* /s.n./ M 1741 UR V, 34; *tainul... oamenilor agiei d i n v e c h i m e* /s.n./ *s-au urmat până la august leat 1811, iar de atunci... s-au precurmat şi apoi s-au pus în orânduială... d u p ă v e c h i u l o b i c e i* /s.n./ ŢR 1812 IR XII, 861.

De altfel, şi exprimerea *tainul cuviincios* ce apare referitor la *ascherlii* ȚR 1801 SD XVI, 103, se referă probabil la instituţionalizarea unei tradiţii şi nu la eventualitatea unor abuzuri, despre care nu am întâlnit informaţii în legătură cu acest termen.

Caracteristic pentru termenul *tain* în această perioadă este folosirea predilectă a acestuia în raport cu cei din **armată**, grup reprezentat covârşitor faţă de toate celelalte. Şi în cazul lui *emiclic*, acest grup cuprinde cele mai multe categorii, dar, numeric, diferenţa nu este mare faţă de cei din **administraţie**.

Dacă grupurile sunt aceleaşi şi în aceeaşi ordine în această perioadă în legătură cu termenii *tain* şi *emiclic*, ele sunt însă mai slab reprezentate în cazul lui *tain*, dat fiind şi numărul mai mic de categorii de persoane menţionate la acest termen. Spre deosebire de *emiclic* şi de *mertic*, dar la fel ca *oboroc* (din ambele perioade), termenul *tain* este atestat numai în legătură cu relaţii de tip o f i c i a l (prezente în toate grupurile).

Comparativ cu termenul *emiclic*, *tain* apare înregistrat în perioada a doua în legătură cu mult mai multe categorii reprezentând persoane de origine străină (îndeosebi turci), care fac parte mai ales din **armată** şi care primesc *tain*, fără ca această recompensă să fie asociată cu altceva.

Şi alte categorii sunt reprezentate de persoane de origine turcă, începând cu *paşa* ȚR 1801 IR XII, 99 şi până la *musafirii turci din Galaţi* M 1817-8 ib. X_B, 481, precum şi de cele câteva categorii aparţinând **administraţiei**.

Activităţile casnice, gospodăreşti prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

slugă[87]*: la ~ lor* / ale divan-ciauşilor/ ȚR 1763 IFC 172

Administraţia prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

capugiu: ȚR 1763 IFC 172; *mumbaşir*: v. l e a f ă, p. 145.

Armata prezintă relaţii de tip:

– o f i c ia l:

ascherliu: v. l e a f ă, p. 143; *beşleagă:* v. l e a f ă, p. 143; *cazac*: v. l e a f ă, p. 143; *căpitan:* M 1817-8 IR X_B, 481; *croat*: v. l e a f ă, p. 144; *cvartir: ~ ostăşeşti* ȚR 1807 IR IX, 142; *delibaşă:* v. l e a f ă, p. 145; *divan-ceauş:* ȚR 1763 IFC 172; *iamac: ~* / sangeactarului / ib. 142; *iuzbaşă: ~ de divan* ȚR 1813 IR X_A, 469; *nefer: ~ şi pandurilor ce sunt a sluji la casa privegherii* ȚR 1820 ib. XI, 141; *oaste*: v. l e a f ă, p. 127; *~ împărăteşti* M 1742 MAV 288; *ostaş: ~ împărăteşti în vremea războiului* ȚR 1776 AJ 227, 211; *oştire: ~ din Bucureşti* ȚR 1801 IR XII, 99; *pandur*: v. n e f e r; *vechil beşleagă:* M 1741-2 MAV 279.

Categoria *vechil* a fost menţionată ca muncind, dar neprimind *tain*, în capitolul despre l e a f ă, la p. 144.

Instituţiile religioase: *dascăl:* v. ş c o a l ă.

Meşteşugurile prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

suiulgiu: v. n a f a c a, p. 156.

---

[87] Din lipsă de informaţie, nu ştim cu ce se îndeletniceşte singura categorie ce ar putea fi repartizată în acest grup şi care apare menţionată printre *oamenii împărăteşti*.

Şcoala prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

dascăl: ~ preot călugăr: v. s i m b r i e, p. 166.

Cât priveşte forma *tainat* (< tc. tâyinat, pl. lui *tayin*), ea este atestată numai în perioada a doua în Ţara Românească şi în Moldova referitor numai la categorii aparţinând **armatei** şi la unele categorii reprezentate de persoane de origine turcă (toate fiind deja menţionate): *ascherliu, beşleagă, cvartir ostăşesc, musafir turc, nefer, ostaş, oştire, paşă.*

OBOROC

Termenul *oboroc* nu mai apare folosit în a doua perioadă. Am întâlnit totuşi o singură informaţie într-o cronică despre *şvezii* (categorie aparţinând **armatei**), aflaţi în Iaşi, care primesc *oboroc* M LET II, 158.

ARVUNĂ

În perioada a doua termenul *arvună,* atestat în Ţara Românească şi în Moldova, este utilizat la fel ca în prima perioadă. Deşi folosit mai frecvent şi în legătură cu un număr mai mare de categorii de persoane, aceste categorii aparţin aproape în exclusivitate **meşteşugurilor.** Chiar şi acele categorii repartizate în alte grupuri din punctul de vedere al provenienţei lor (de ex. *locuitor, sătean, ţăran*), ar putea fi încadrate şi în grupul **meşteşuguri,** dacă avem în vedere îndeletnicirile lor. Întrucât în acea epocă nu se poate vorbi de o specializare strictă a meşteşugurilor, am preferat să considerăm că *arvună* apare în perioada a doua în legătură cu două grupuri în următoarea ordine: **meşteşuguri, agricultură, creşterea animalelor.**

Termenul *arvună* este atestat în această perioadă în legătură cu toate cele trei tipuri de relaţii: o f i c i a l e, p a r t i c u l a r e (în ambele grupuri) şi c o m u n i t a r e (în grupul **meşteşuguri**).

Ca şi în prima perioadă, *arvună* trebuie raportat la acele recompense ce se achită în *bani* şi care cel mai adesea nu sunt calificate în nici un fel sau sunt denumite în această perioadă prin termenii *plată* şi *hac.*

Agricultura, creşterea animalelor prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

locuitor sătean: v. c u s u r, p. 176;

– p a r t i c u l a r:

*ţăran: au avut tocmeală cu ~ /*ce aduc cherestea de vânzare */ şi au dat arvună din vreme* ŢR 1797 IR VII, 343.

Meşteşugurile prezintă relaţii de tip:

– o f i c i a l:

cărămidar: să le dai şi arvonă M 1742 MAV 236; *maimar meşter de lemn /* angajat cu ***hac*** */*: ib.; *podar: s-au tocmit cerând şi arvună înainte după obicei* ŢR 1813 IR X_A, 833;

– p a r t i c u l a r:

căşar / angajat cu ***plată*** */*: *asupra căriia sumă mi-au dat întâi arvună* M 1809 UR XIV, 239;

– c o m u n i t a r:

cavaf: să nu aibă voie să umble pe la case ***arvonind*** *mai fă fără de știrea starostelui și a breslașilor* M 1766 UR XIV, 1; *căldărar* / angajat cu ***plată*** /: *și acum înainte ne-au dat* ***arvună*** *t' 50* ȚR 1757 SD XIV, 85; *meșter:* ~ / din breasla zidarilor, lemnarilor, tâmplarilor, strungarilor /*de vor umbla tocmind și luând* ***arvună*** *pe la multe locuri mergând când la unul, când la altul* ȚR 1797 IR VII, 115.

CÂȘTI

Atestat rar numai în a doua perioadă în Țara Românească în legătură cu un număr redus de categorii de persoane aparținând unui singur grup (**meșteșuguri**), și care sunt angajate cu ***plată*** în mod:

– o f i c i a l:

cutia nu are acum bani peșin d-a ***plăti*** *cișmegiilor* ***câștiul*** *banilor ce după contract are a li se da de la zi întâi a acestei luni* ȚR 1812 IR XII, 887 ori

– c o m u n i t a r:

nisiparu... voi căra nisip... și sfinția sa să-mi ***plătească*** *banii* ***câștiuri, câștiuri****, cărând și luând* ȚR 1819 BUC_1 596, 731; *iar acum înainte să mi se dea taleri una mie cinci sute trecându-se toate* ***câștiurile*** *în dosul acestui zapis... eu dulgheru calfa adeverez* ȚR 1819 ib. 597, 731.

Dacă în primul exemplu s-ar putea să fie vorba de o utilizare a termenului ***câști*** asemănătoare cu cea a termenilor ***cusur*** ori ***rămășiță,*** în al doilea exemplu termenul ***câști*** este folosit în legătură cu modalitatea de achitare a unei recompense (***plată***) în „rate". Aceste rate determinate de fazele de lucru sunt denumite ***rând(uri)*** în cazul *pârgarilor*, angajați tot cu ***plată*** în mod o f i c i a l:

noi pârgarii de la Valea Ocnei... obicei avem de ni se ***plătește****... câte trei tal 25 și oca sare 2500* ***rânduri, rânduri*** *până la Sfântu Vasile* ȚR 1794 IR V, 181.

Termenul ***rânduri*** apare și în legătură cu achitarea ***lefii*** într-un exemplu de la p. 218.

CUSUR

Atestat rar numai în a doua perioadă în Țara Românească.

Dacă ***arvună*** reprezintă partea din recompensă ce se dă la început, ***cusur*** reprezintă acea parte ce se dă la sfârșit fie pentru că așa s-a convenit între cele două părți la încheierea acordului dintre ele, fie pentru că, din diferite motive, întreaga sumă oferită drept răsplată nu poate fi achitată la timpul stabilit. Uneori, ambii termeni, ***arvună*** și ***cusur***, sunt utilizați în același document în legătură cu recompensa acordată aceleiași categorii de persoane: *tocmindu-se și podul cu sătenii... dându-le și* ***arvună*** *tal 200... dar s-au risipit oamenii... să se aducă locuitorii... ca să li se mai dea și cellalt* ***cusur*** *de bani până a li se împlini tal 332 bani jumătate după legătura zapisului lor* ȚR 1803 IR XII, 419.

Termenul ***cusur*** reprezintă, ca și termenul ***arvună,*** o sumă de bani dintr-o recompensă achitată tot în bani, de unde și formulările ***cusur(ul) (de) bani(lor).*** Recompensa din care face parte ***cusur*** poate să nu fie calificată în nici un fel, ca în exemplul de mai sus sau poate fi denumită prin termeni diferiți, de ex.:

– *plată: fiindcă numai taleri 1 de podină s-au dat întâi, adecă pe jumătate bani din* ***plata*** *cea hotărâtă,... trebuinţă este să se dea acum şi ceilalţi bani pe jumătate ca să se plătească de tot... să se plătească şi* ***cusurul*** *banilor ce mai rămân a se plăti locuitorilor birnici* ŢR 1813 IR X_A, 831.

Reţinem şi formularea *cusurul de plată: să meargă pe la acei săteni... pornindu-i a aduce... toată podina ce mai sunt datori după zapisele lor şi să-l şi isprăvească podul ce mai lipseşte, spre a-şi lua şi ei în urmă cusurul de plată ce este hotărât de Domnia mea* ŢR 1804 ib. XII, 438.

– *leafă: negreşit să i se plătescă* /inginerului/ *cusurul lefei ce are a lua până când s-au scos din catastif* ŢR 1815 ib. X_A, 919.

Termenul *cusur* apare numai în relaţiile de tip o f i c i a l şi în legătură cu un număr redus de categorii de persoane, de fapt ar fi vorba de una singură – dacă exceptăm categoria *inginer*, ce face parte din grupul **meşteşuguri** – indiferent de denumirile sub care apare menţionată în documente: *locuitor birnic, sătean, om,* categorie aparţinând prin provenienţă grupului **agricultură, creşterea animalelor,** dar prin îndeletnicire, grupului **meşteşuguri.**

RĂMĂŞIŢĂ

Atestat rar numai în a doua perioadă în Ţara Românească şi în Moldova în legătură cu un număr redus de categorii de persoane angajate în mod o f i c i a l cu *leafă* şi aparţinând grupurilor:

– **armată:**

slujitorilor săimeni din curte să fie volnici a-şi strânge rămăşiţa ce s-au orânduit în lefile lor M 1742 MAV 337;

– **meşteşuguri:**

jăluitorul... inginerul cerându-şi rămăşiţa lefei pe aceste luni trecute... să se plătească... toată această rămăşiţă de leafă până s-au scos din catastiful lefilor ŢR 1816 IR X_A, 919.

În legătură cu această categorie, reţinem o informaţie dintr-un alt document, în care termenii *cusur* şi *rămăşiţă* sunt utilizaţi în mod paralel: *negreşit să i se dea acel cusur de leafă* / inginerului /; *halul epitropiei este ştiut că nu are putere a răspunde rămăşiţurile lefilor anului trecut* ŢR 1815 ib. 919.

NATURA MUNCII

În ce priveşte n a t u r a activităţii pe care o efectuează cei recompensaţi cu diferitele forme de răsplată, se observă că în cazul celor mai multe dintre acestea (*angarie, emiclic, hac, irat, leafă, mertic, nafaca, tain, venit*), natura muncii nu este indicată sau este menţionată rar şi în mod cu totul sumar. Explicaţia rezidă probabil în faptul că majoritatea surselor documentare din ambele perioade, fiind dintre cele ce aparţin autorităţilor – în special condici – accentul se punea cu precădere pe consemnarea celor recompensaţi şi a sumelor de bani oferite acestor categorii angajate în mod o f i c i a l la curte sau la stat.

În schimb, alte documente oficiale, de felul hrisoavelor sau al cărţilor de numire (multe dintre ele reînnoite la fiecare nouă domnie) conţin amănunte legate

de atribuţiile şi obligaţiile celor răsplătiţi cu *leafă*, de ex.: *cioclu, condicar, dascăl, doctor, epistat, gerah, hatman, inginer, ispravnic, judecător, logofăt, maimarbaşa, nazâr, polcovnic, suiulgiu, vornic* sau cu ***venit*** (activităţile fiind adesea mai mult deduse din felul în care se menţionează că se primeşte ***venitul*** şi nu specificate ca atare), de ex.: *cămăraş, condicar, diac, divictar, logofăt, staroste, vătaf, vornic.*

În cazul acestor forme de răsplată, ***simbrie***, dar mai ales ***plată***, datele despre munca efectuată de cei angajaţi sunt frecvente şi destul de amănunţite. Informaţiile sunt mai cuprinzătoare şi mai numeroase în secolul al XVIII-lea atât în documentele oficiale, cât şi în cele personale.

Înseşi exemplele din condici (de pildă condica vistieriei) conţin detalii referitoare la activităţile celor recompensaţi cu ***plată*** sau cu ***simbrie***, dar uneori şi cu *leafă*; deşi în cazul ***lefii*** aceste date, chiar şi atunci când ele provin din secolul al XVIII-lea, sunt reduse, raportate la mulţimea documentelor.

În legătură cu ***plată***, se indică cel mai adesea în ambele perioade în ce anume constă activitatea efectuată, notându-se tot felul de detalii (clauze, penalizări etc.), mai ales în zapise, documente frecvente pentru această formă de răsplată, dar şi în acte oficiale, de ex. scrisori domneşti:

clopotariul ne scrie pentru clopotul... cum că l-au făcut să-i zici să facă şi lemnul, adec/ă/ butucul clopotului, împreun/ă/ şi cu legăturile de fier ce trebuiesc şi limba ŢR 1707 SD X, 6, 98.

*

La sfârşitul acestor observaţii cu privire la utilizarea tuturor termenilor ce apar în documente în legătură cu ideea de r ă s p l a t ă, considerăm că se poate vorbi de două tipuri de activităţi rezultate din două tipuri de angajare şi care antrenează două tipuri de recompensare, în speţă cu caracter p e r m a n e n t sau cu caracter o c a z i o n a l.

Atunci când angajarea are caracter p e r m a n e n t, activităţile pe care le desfăşoară cei recompensaţi au caracter s t a b i l. Iar atunci când angajarea are caracter o c a z i o n a l, activităţile au caracter t e m p o r a r. Totodată, menţionăm că angajările ocazionale se pot repeta în funcţie de solicitări, dar îşi păstrează caracterul temporar.

Această opoziţie nu priveşte caracterul o f i c i a l, p a r t i c u l a r sau c o m u n i t a r al raporturilor muncă-răsplată, reprezentând un cu totul alt aspect al relaţiilor de retribuire a muncii. În cadrul tipului o f i c i a l de relaţii de muncă pot să apară atât angajări p e r m a n e n t e, cât şi o c a z i o n a l e, după cum în cazul relaţiilor p r i v a t e sau c o m u n i t a r e coexistă ambele feluri de angajări (observaţia este valabilă pentru ambele perioade, dar îndeosebi pentru secolul al XVIII-lea, ale cărui menţiuni documentare sunt cu mult mai numeroase).

Trebuie să precizăm totodată că, atunci când vorbim despre caracterul p e r m a n e n t / o c a z i o n a l al angajării, nu ne referim la natura activităţii în sine sau la raportul dintre muncă şi persoana care o efectuează, ci avem în vedere relaţia a n g a j a t – c e l c e a n g a j e a z ă, şi anume c a r a c t e r u l c o n v e n ţ i e i ce se stabileşte între cel ce munceşte şi cel ce răsplăteşte (natura muncii putând fi aceeaşi în ambele situaţii, ceea ce diferă fiind tipul de angajare care poate antrena o schimbare în privinţa recompensării).

Ca mai toate observaţiile şi concluziile pe care le-am desprins în legătură cu termenii analizaţi, nici în cazul acesta nu se pot delimita graniţe foarte exacte între diferitele forme de răsplată, întrebuinţările acestor termeni suprapunându-se adesea.

Distincţia p e r m a n e n t / o c a z i o n a l a rezultat pe baza informaţiilor privitoare la modul de angajare şi/sau la natura activităţii, oferite de documente, informaţii destul de sumare (mai numeroase în secolul al XVIII-lea) şi nesigure, chiar şi atunci când există.

Atâta timp cât documentele nu menţionează pentru ce anume se dau recompensele, este greu de precizat care este tipul de angajare. Desigur că se poate presupune ţinând cont de îndeletnicirile obişnuite ale respectivelor categorii de persoane şi de domeniile (grupurile) în care ele îşi desfăşoară activitatea.

În general şi nu la modul absolut se poate vorbi în ambele perioade de un tip de angajare şi de răsplătire cu caracter p e r m a n e n t, s t a b i l, reprezentat îndeosebi prin *leafă* şi, într-o măsură mai mică, prin ceilalţi termeni şi de un alt tip cu caracter o c a z i o n a l, t e m p o r a r, reprezentat în special prin *plată*, dar şi prin ceilalţi termeni, niciodată însă prin *leafă*.

Dar dacă termenul *plată* este folosit pentru tipul de angajare *stabil*, *leafă* nu se utilizează niciodată în legătură cu tipul de angajare *temporar*. Aceasta constituie o deosebire între *leafă*, pe de o parte şi toţi ceilalţi termeni, pe de alta. Atunci când *leafă* se acordă în unele situaţii pentru activităţi cu caracter *ocazional*, este vorba doar de solicitări cu un astfel de caracter, întrucât cei ce le efectuează au îndeletniciri care ţin de un specific permanent.

Totodată, putem considera că există un mod specific de întrebuinţare a lui *plată* pentru acele activităţi ce se efectuează pe baza unor angajamente temporare sau ocazionale, fapt pentru care termenul este folosit în mare măsură în zapise, documente ce înregistrează tocmai acest tip de angajamente.

În cazul *plăţii* acest tip de angajare *ocazional* apare în legătură atât cu relaţiile p a r t i c u l a r e, cât şi cu cele o f i c i a l e sau c o m u n i t a r e şi în legătură cu toate grupurile, pe când cel *permanent* doar în **administraţie, armată, instituţii religioase, meşteşuguri** şi **şcoală**. Interesante sunt acele exemple în care activităţi cu caracter permanent sunt recompensate cu forme de răsplată denumite în acelaşi document când *leafă*, când *simbrie*, când *plată* (v. p. 274).

Observaţia de mai sus constituie o altă deosebire, de data aceasta, dintre *plată* (termen lipsit de un specific semantic atunci când denumeşte o formă de răsplată), pe de o parte, şi toţi ceilalţi termeni, pe de alta.

Cât priveşte *simbrie*, termenul este utilizat în legătură cu ambele tipuri de angajare, în prima perioadă frecvenţa angajărilor cu caracter permanent fiind mai mare, fapt ce îl apropie de termenul *leafă*, în timp ce în a doua, angajamentele ocazionale sunt mai numeroase, fapt ce îl apropie de termenul *plată*. *Simbrie* reprezintă şi termenul utilizat frecvent pentru relaţiile de tip c o m u n i t a r în cadrul cărora se manifestă cele două tipuri de angajare în muncă, în mai mare măsură fiind cele cu caracter stabil.

Referitor la *venit* şi la *irat*, nu se poate preciza întotdeauna dacă în cazul acestor forme de răsplată este vorba de o angajare propriu-zisă în muncă ca în cazul celor recompensaţi cu celelalte forme de răsplată, şi, ca urmare, nu se poate stabili

tipul de angajare. Cu atât mai mult cu cât, din modul cum sunt redactate documentele, mai exact din lipsa de informaţie, nu ştim nici ce fel de muncă este efectuată de cei care primesc *venit (irat)* şi nici despre ce tip de angajare, *stabil* sau *temporar*, este vorba.

Dar atâta timp cât numirea într-o dregătorie are caracter stabil, permanent şi poate fi asimilată unei angajări, rezultă că şi dreptul de a primi *venit* este permanent. Deţinerea unei dregătorii comportă o serie de atribuţii strict delimitate şi specializate. Cu toate acestea, probabil din cauza înmulţirii dregătoriilor, atribuţiile ajung să fie formale: „La finele epocii fanariote, sărdarul rămâne însă, întocmai ca mulţi alţi dregători, numai cu titlul şi cu veniturile, fără vreo atribuţie efectivă", Giurescu, I.ROM III_2, 470.

Dreptul de a primi *venit* are caracter p e r m a n e n t, chiar şi atunci când *venitul* se primeşte o c a z i o n a l pentru activităţi cu caracter întâmplător, ca în cazul celor aparţinând **instituţiilor religioase**, precum şi al altor categorii. Aceasta deoarece se poate considera că activitatea are caracter permanent, întrucât ea se repetă.

Observaţia referitoare la termenul *venit* este valabilă şi în legătură cu *venitul* rezultat în urma miluirilor cu danii.

Situaţia celor două tipuri de angajare în muncă, în raport cu toţi termenii analizaţi în lucrarea noastră, va fi prezentată în fiecare perioadă pentru fiecare grup recompensabil în parte în câte un tabel sintetic (v. Anexa IV, p. 303).

PERSOANA CARE ACORDĂ RĂSPLATA

Persoana care recompensează diferă în funcţie de tipul de relaţie muncă-răsplată, după cum angajarea are caracter o f i c i a l, p a r t i c u l a r ori c o m u n i t a r (putând fi domnul, un particular oarecare sau o comunitate). Această persoană este deseori menţionată în documente, mai ales în cele din secolul al XVIII-lea, existând însă şi situaţii când ea nu este indicată, dar poate fi subînţeleasă.

În cadrul relaţiilor o f i c i a l e, deci al angajărilor făcute de către domnie, la stat, în armată ori la curtea domnească, persoana care acordă răsplata este reprezentată în ambele perioade, în exclusivitate, prin domn. Prin aceasta nu se înţelege că el este cel ce o plăteşte efectiv, ci numai cel care dă dispoziţia acordării ei în cazul ambelor modalităţi de recompensare din cadrul relaţiilor o f i c i a l e (v. INTRODUCERE, p. XX). În calitatea sa de persoană oficială, domnul are facultatea de a decide acordarea răsplăţii, el fiind cel ce hotărăşte „orânduirea" în slujbă şi ceea ce se oferă drept răsplată (bani sau altceva).

În ceea ce priveşte prima modalitate de recompensare, de care ne ocupăm în această lucrare, atunci când răsplata este acordată în întregime direct numai din partea domnului, oferirea ei se face printr-un intermediar, o persoană împuternicită să execute dispoziţia domnească de angajare şi de recompensare.

De o angajare propriu-zisă, efectivă, făcută de către domn nu se poate vorbi, acesta investind (însărcinând), în mod obişnuit, pe cineva cu o astfel de calitate.

Există desigur situaţii când însuşi domnul ţării numeşte în funcţii sau în posturi de primă mărime ori din imediata lui apropiere.

Domnul, în calitate oficială, hotărăşte acordarea tuturor formelor de răsplată, şi anume:

arvună, leafă[88], *mertic, nafaca, oboroc, plată, simbrie*, în ambele perioade, şi *emiclic, hac, tain*, numai în a doua perioadă – tuturor acelora care prestează munci în folosul statului ori al lui personal. Întrucât este vorba de t o a t e categoriile angajate în mod o f i c i a l la stat sau la domnie de către domnul ţării, categorii destul de numeroase, nu le vom mai enumera.

Referitor la cei ce slujesc la bisericile domneşti ori la celelalte biserici ori mănăstiri ortodoxe, aceştia sunt numiţi direct de către domn sau aleşi din porunca acestuia, de mitropolit (*preoţii ce se vor aşeza de către preasfinţia sa părintele mitropolit* M 1803 IR VII, 131) sau de „soborul" bisericesc. Recompensarea este acordată pe baza unei dispoziţii domneşti printr-un act oficial (care atestă prezenţa domnului în ceea ce priveşte acordarea unor forme de răsplată ori a altor privilegii, indicarea celor recompensaţi şi a fondurilor din care se achită răsplata, la fel ca în cazul celor angajaţi la stat – domn).

Împuterniciţii, unul sau mai mulţi, cărora li se porunceşte să achite răsplata sunt frecvent indicaţi îndeosebi în documentele din a doua perioadă; dar ei trebuie în mod obligatoriu presupuşi, chiar dacă nu apar menţionaţi. Ei sunt numeroşi, putând fi reprezentaţi de diferite persoane având însărcinări pe linie administrativă, bisericească ori militară, de ex.:

– *vel agă*, în cazul *emiclicului* în a doua perioadă pentru *arnăut* ŢR 1815 IR X_B, 207; în cazul *lefii* în prima perioadă pentru *ienicer* ŢR 1694 CV 7; *slujitor* 1697 ib. 266 şi în a doua perioadă pentru *arnăut* ŢR 1815 IR X_B, 207; în cazul *plăţii* în a doua perioadă pentru *lucrător* ŢR 1811 ib. XII, 852;

– *(boier) epitrop (al spitalurilor)*, în cazul *emiclicului* în a doua perioadă pentru *podar* ŢR 1803 IR XII, 418; *vinovat* ŢR 1791 ib. IV, 361; în cazul *hacului* în a doua perioadă pentru *călugăr* M 1772-3 UR XXI, 360; *dascăl* ib.; *diacon* ib.; *femeie din casă* ib.; *preot* ib.; *psalt* ib.; în cazul *lefii* în a doua perioadă pentru *dascăl* M 1765 ib. I, 272; *doctor* M 1772-3 ib. XXI, 360; *egumen* ŢR 1803 IR VIII, 360; în cazul *plăţii* în a doua perioadă pentru *doctor* ŢR 1813 F 27; *pietrar* M 1804 UR V, 43;

– *mitropolit*, în cazul *lefii* în a doua perioadă pentru *dascăl* M 1748 UR I, 62; în cazul *plăţii* în a doua perioadă pentru *dascăl* ŢR 1752 BUC_2 161, 195; în cazul *simbriei* în a doua perioadă pentru *dascăl* ŢR 1749 ib. 299, 392;

– *(biv)(vel) vistier (epistatul epitropiei obştirilor)*, în cazul *lefii* în prima perioadă pentru cei din *oastea* lui Mihai Viteazul ŢR 1599 D.ROM XXIX, 123 şi în a doua perioadă pentru *caimacam* ŢR 1813 IR X_A, 943; *căpitan* ib.; *dascăl* ŢR 1813 ib. 345; *doctor* ŢR 1813 ib. 777; *obraz* ŢR ib. 139; *salahor* ŢR 1763 IFC 172; în cazul *tainului* în a doua perioadă pentru *om împărătesc* ib.;

– *vistier* şi alţi boieri, în cazul *merticului* în a doua perioadă pentru *neamţ* ŢR CM I, 290 etc.

---

[88] *Leafa* ca „avantaj" are acelaşi regim de acordare ca şi *leafa* cu sensul de „răsplată a muncii".

Uneori răsplata este oferită printr-un „superior" într-o funcţie (post) unor „subalterni" sau unor angajaţi ai lor:

– în cazul *lefii*:

maimarbaşa pentru *logofăt* ŢR 1802 IR XII, 271; *om (de slujbă)* ib. (cf. *cheltuiala ce are cu plata de leafă la un logofăt şi la doi oameni de slujbă* ib.);

– în cazul *simbriei*:

maimarbaşa pentru *cişmegiu* ŢR 1811 D.EC 38, 111;
suiulgiu pentru *calfă (de suiulgiu)* M 1741 UR I, 37;

– în cazul *plăţii*:

cel dintâi didascăl pentru *dascăl* ŢR 1775 UR I, 77;
maimarbaşa pentru *lucrător* ŢR 1816 IR X_A, 1087.

Alteori, un angajat la curtea domnească este desemnat să acorde *leafă* unor categorii, despre care nu suntem informaţi dacă fac parte din personalul curţii: *gerah (gospod)* pentru *doftor* M 1776 GH_2 77.

În unele situaţii se menţionează şi o a doua persoană împuternicită:

– în cazul *lefii*:

mitropolit ⟶ *episcop* pentru *dascăl* M 1748 UR I, 62;

– în cazul *plăţii*:

vistier ⟶ *epitrop* pentru *dascăl* M 1765 UR I, 74.

Inginerul cu care *locuitorii* încheie un zapis în scopul efectuării unor lucrări ocazionale s-ar putea să fie şi cel ce acordă *plata* din partea domnului: *locuitorii din satu... au dat acest zapis la mâna enginerului... şi tovarăşilor dumisale* ŢR 1820 D. EC 144, 239.

În perioada în care conducerea ţării a avut-o *Divanul*, acesta acordă răsplata următoarelor categorii (câteodată se indică şi persoana împuternicită):

– în cazul *lefii*:

boier ŢR 1807 IR IX, 256; *cazac* ŢR 1809 ib. XII, 130; *cântăreţ* ib. IV, 419; *doctor* ŢR 1808 ib. IX, 901; *judecător* ŢR 1790 ib. III, 357; *logofăt* ŢR 1808 ib. XII, 198

sau prin: *vel vornic al oştirilor* pentru *epitrop* ŢR 1811 ib. IX, 301; *suiulgibaşa* ŢR 1811 ib. XII, 883;

– în cazul *plăţii*:

coşar ŢR 1790 IR IV, 421; *maimarbaşa* ŢR 1812 D.EC 61, 141

sau prin: *general vice prezident* pentru *meşter dulgher* ŢR 1811 D. EC 27, 97.

Unele categorii remunerează cu ***simbrie*** alte categorii, din ***leafa*** ce o primesc de la domnie, de ex.:

boier pentru *logofăt* ŢR 1807 IR IX, 260; *maimarbaşa* pentru *meşter cişmegiu: care această* ***leafă*** / a maimarbaşalelor / *să ni se urmeze de-a pururea, drept* ***simbria*** *oamenilor... oameni ai noştri cişmegii meşteri, pe care avem a-i ţinea cu* ***simbrie*** *dă la noi* ŢR 1811 D. EC 38, 111; *suiulgibaşa* pentru *om* ŢR 1811 IR XII, 883.

Referitor la ***venit***, termenul prezintă o situaţie specială, nu numai pentru că în cazul acestei forme de răsplată coexistă cele două modalităţi de recompensare, dar mai ales deoarece nu putem considera că domnul este cel ce acordă ***venit***. El este doar acela ce acordă d r e p t u l de a primi ***venit***, şi anume persoana care în cadrul ambelor modalităţi dă decizia în baza căreia urmează să se primească ***venitul***

şi de la cine anume. Domnul nu este în exclusivitate cel din partea căruia se primeşte *venitul*, dar chiar şi atunci când *venitul* se primeşte din partea domnului, acesta nu este cel ce îl acordă ca în cazul *lefii*, ci numai cel care dispune ca *venitul* să fie dat de către particulari, în speţă contribuabili. Este vorba de ceea ce se primeşte drept *venit* şi este constituit din dări sau din taxe. Când aceste obligaţii fiscale se strâng la vistierie, este de presupus existenţa unei persoane intermediare care să înmâneze suma primită drept *venit*, dar o astfel de persoană nu este menţionată decât într-un singur exemplu:

a şapte ban din mortasipiia Bârladului cu mâna dumnealui vel vist pentru *vtori clucer* M 1775 GH₁ 41; *vtori jitnicer* ib.; *vtori medelnicer* ib.; *vtori pitar* ib.; *vtori sluger* ib.; *vtori şătrar* ib.

Ceea ce este prevăzut a se primi drept *venit* şi este constituit din taxe, din dări, din amenzi şi din cadouri obligatorii se dă tot conform unei dispoziţii domneşti direct de către particulari (subalternii putând fi consideraţi tot un fel de particulari).

Atât subalternii (subordonaţii) în cadrul aceleiaşi dregătorii sunt obligaţi să plătească pe superiori, cât şi orice persoană particulară (locuitor, administrat, împricinat, cumpărător, vânzător, sol, enoriaş etc.) are această obligaţie în următoarele situaţii: dacă este în subordinea sau sub jurisdicţia unei dregătorii, dar şi a unei funcţii din ierarhia bisericească ori profesională, dacă are în vreun fel legătură cu atribuţiile acestora în schimbul serviciilor pe care le solicită, dacă face vreo tranzacţie comercială ori dacă arendează (cumpără) un venit al ţării sau al cămării domneşti.

În cazul enoriaşilor s-ar putea să nu fie vorba întotdeauna de o obligaţie a acestora conform unei dispoziţii domneşti, ci pur şi simplu de un obicei vechi, acela de a finanţa bisericile.

Aceşti subalterni şi particulari nu au calitatea particularilor ori a membrilor unei comunităţi întâlniţi la celelalte forme de răsplată, întrucât nici unii, nici alţii, nu angajează şi nici nu beneficiază întotdeauna (ca în cazul subalternilor sau al unor particulari) de munca depusă de cei pe care îi plătesc. Totodată, chiar dacă câştigul provine de la particulari, relaţiile sunt de tip o f i c i a l şi nu p a r t i c u l a r ori c o m u n i t a r.

Ca urmare, în legătură cu tot ceea ce se primeşte ca *venit*, indiferent din partea cui provine, credem că a c o r d a r e a priveşte nu răsplata, ca în cazul celorlalte forme de recompensă, ci d r e p t u l de a primi *venit*. Cei cărora li se dă în mod oficial acest drept, li se dă dreptul să-şi ia *venitul*. *A lua* este termenul frecvent utilizat în documente pentru răsplata cu *venit* (v. p. 267), şi nu *a da*, cuvânt ce exprimă ideea de a c o r d a r e la modul general şi care se întâlneşte în legătură cu celelalte forme de răsplată.

În relaţiile o f i c i a l e domnul este cel ce acordă t u t u r o r categoriilor de persoane începând cu el însuşi dreptul de a primi *venit*, de fapt dreptul de a reţine în beneficiul propriu o dare, o taxă, o amendă, un cadou obligatoriu – acestea putând reprezenta simple surse de câştig ori surse de *venit* (sau de *irat*). Din această cauză în documente se indică frecvent nu numai c i n e primeşte (aceste categorii fiind deja menţionate), dar şi d e l a c i n e se primeşte – aceste persoane fiind de asemenea menţionate. Cum ele sunt foarte numeroase şi cum din lipsă de infor-

mație nu se poate preciza întotdeauna calitatea lor (simpli particulari, contribuabili, subalterni etc.), ele vor fi enumerate fără a se încerca o clasificare ori o definire a lor[89] (problemă ce depășește preocupările noastre), de ex.:

venit

în a doua perioadă, în relațiile o f i c i a l e:

/ de la / *cela ce vinde... de la cel ce a cumpărat* / vite/ pentru *preot* M 1712 BÂR I, 1, 1;

de la cei care li se va da carte la mână pentru *logofăt/condicar al județului* ȚR 1775 IPS 172;

de tot satul pentru *stărostie* M 1775 GH_1 28;

de la fieștecare ușerel pentru *vel portar* ib. 29;

de la cumpărătorii slujbelor visteriei și cămării / desetină, goștină, ocnă, vamă, vădrărit / pentru *logofeția mare* M 1776 GH_2 7; *vistiernicia mare* ib. 10;

de la rufetul măcelarilor și păscarilor pentru *polcovnic* ȚR 1781 AJ 929, 986;

de la toți casnicii câți se află locuitori în plai pentru *vătaf de plai* ȚR 1783 IR I, 323;

/ de la / *mila creștinilor* pentru *părinte călugăraș* ȚR 1793 ib. VI, 119; *stareț* ib.;

de la cei ce se află în eparhia sa, preoți, diaconi și de obște, parte bisericească și mirenească și tot norodul pravoslavnic pentru *episcop* M 1796 ib. VI, 262;

de la toți cei ce umblă prin menzil pentru *nazâr* M 1815 UR I, 246 etc.

irat

în a doua perioadă în relațiile o f i c i a l e:

de la starostea de negutători pentru *marele cămăraș* ȚR 1811 IR IX, 536;

/ de la / *negutătorii cei ce vor trece vitele* pentru *măria sa doamna* ȚR 1815 ib. X_B, 316;

/ de la / *sameși* pentru *vistier* ȚR 1813 ib. 84 etc.

În ce privește relațiile de muncă dintre particulari, apar menționate în documentele din ambele perioade diferite persoane care angajează și răsplătesc pe cineva pentru o muncă depusă în folosul lor sau al unor colectivități. În prima perioadă aceste persoane (una sau mai multe) care acordă răsplata sunt în număr mic și apar în legătură cu puține forme de răsplată:

boier în cazul ***simbriei*** pentru *om* ȚR 1698 CANTAC LXXVIII, 168;

logofăt în cazul ***simbriei*** pentru *socaci* ȚR 1617 DIR B, III, 146, 173;

vel logofăt și *vel serdar* (uneltitori împreună cu craiul Ardealului în scopul răsturnării domnului Moldovei) în cazul ***plății*** pentru *oaste* M 1653 SD IV, 29;

stăpân în cazul ***arvunei*** pentru *lucrător* M 1646 LUP 4; în cazul ***plății*** pentru *cel ce va aduce negoț* ib. 47; în cazul ***simbriei*** penru *năimit* ib. 9; *păstor* ib. 51;

un oarecare Toma Cantacuzino / boier / în cazul ***plății*** pentru *zidar* ȚR 1709 SD X, 10, 103;

cela ce-și va da fata în cazul ***plății*** pentru *dăscăliță* M 1646 LUP 172.

Un *spătar*, fondator al școlii de la mănăstirea Colțea, plătește din veniturile lui ***simbriile dascălilor*** M 1709 COLȚ 52, 93, dar nu este și beneficiarul activității

---

[89] Ordinea citării persoanelor este cea cronologică, a apariției lor în documente.

retribuite, deoarece *dascălul* prestează o muncă în folosul obştii – situaţie ce va fi întâlnită şi în secolul al XVIII-lea.

În a doua perioadă persoanele particulare ce acordă răsplata sunt numeroase şi aparţin tuturor categoriilor sociale (boieri, cler, meşteşugari, negustori, ţărani liberi etc.), care au posibilitatea să angajeze şi să recompenseze pe cineva. Precizăm că nu este întotdeauna vorba de o angajare propriu-zisă la un particular, ci de statutul de particular al celui care plăteşte o muncă sau un simplu serviciu ocazional prestat în folosul lui (în principiu putând fi orice particular).

Dacă *leafă* se acordă şi în această perioadă în exclusivitate din partea domnului, am întâlnit câteva exemple, extrem de rare (patru), în comparaţie cu numărul mare de documente referitoare la această răsplată, exemple în care *leafa* o dau persoanele particulare.

Excepţiile corespund unor situaţii în care documentele sunt fie personale, fie oficiale, dar cu referire la acte şi la persoane particulare, şi anume:

– într-o inscripţie dintr-o biserică din Râmnicu Vâlcea, suntem informaţi despre o *familie de boieri*, urmaşă a ctitorilor unei biserici, care face o danie de bani din averea ei, ca *să se plătească totdeauna, pe fiecare an, ... lefile fiecărui servitorilor bisericii, precum se află scrişi în testamentul care v-am lăsat fiind vie... lafa 2 preoţi, 300 lei, idem a cântăreţilor din dreapta, 220, idem cântăreţilor din stânga şi paracliserului 150... Acestea s-au dat de mine spre pomenirea mea, fiindcă biserica este făcută de strămoşii noştri* ŢR 1765 SD XV, 308;

– o anafora la jalba unor *târgoveţi* din Târgu Frumos, care purtau de grijă *bisăricii cu toate cele trebuincioase, dintru în vechimi şi până în zioa de astăzi, adică cu a lor cheltuială s-au făcut boltili i acoperământul bisăricii... asăminea şi toată liafa şi hrana preoţălor slujători de opştii i diiacon şi clisiiarh şi dascal* M 1814 CAL I, 207, 510;

– anaforaua la jalba *evreilor* ŢR 1802 IR VIII, 226 (v. discuţia de la p. 145);

– o jalbă către domn a unui *neguţător*, ce administra veniturile unui pod şi ale unei moşii de pe valea Oltului, şi care, din cauză că avusese de suferit de pe urma răzvrătirilor, cere *să i se dea un arnăut vrednic de la ogeacurile curţii căruia să-i plătesc eu leafa; carele să cerceteze pe toţ trecători, fiind aceasta şi trebuincioasă la nizam şi cei cu miziluri de ale lor trebuinţe, cum şi zaherelile de neguţătorie, să-i îndatoreze a plăti trecătoarea* ŢR 1800 SD V, 85, 205. (Din felul cum este formulată jalba se deduce că arnăutul solicitat este angajat la curte cu *leafă*).

Exemplele de mai sus sunt toate discutabile. Din aceste patru cazuri nu rezultă că *leafa* o poate acorda (şi) un particular sau (şi) o comunitate de tip religios (ortodox sau mozaic), ci doar faptul că banii pentru achitarea ei provin de la particulari, cei angajaţi şi retribuiţi efectuând însă o muncă în folos obştesc şi *nu* pentru particulari, cu alte cuvinte, categoriile discutate (aparţinând **instituţiilor religioase** ori **armatei**) nu sunt angajate *de* şi *în* folosul lor personal (deşi *arnăutul* ar putea fi considerat ca angajat de neguţător, dar cu acordul domniei, fiind vorba de fapt de o detaşare; în schimb, *servitorii bisericii* sunt angajaţi de biserică, iar *dascălul* şi *hahamul*, de breasla evreilor).

Exista din cele mai vechi timpuri obiceiul, din partea ctitorilor sau a enoriaşilor, să asigure cu cheltuiala lor construirea, înzestrarea, precum şi retribuirea

personalului bisericesc, fapt ce trebuie pus în legătură cu situaţia aparte a clerului, care dintotdeauna a beneficiat şi de surse proprii de finanţare. Altfel spus, toate aceste categorii primesc de fapt *leafă*, domnul fiind cel ce acordă în mod obişnuit *leafă* şi acestor categorii, numai că în aceste situaţii, f o n d u r i l e din care se acordă *leafa* provin de la particulari.

Din motivele expuse mai sus, nu considerăm că aceste situaţii sunt relevante în acordarea *lefii*.

În schimb, în cazul celorlalte forme de răsplată (în special *simbrie* şi *plată*), persoanele particulare apar frecvent, de ex.:

agă în cazul ***hacului*** pentru *preot* M 1817 CAL I, 259, 541;

arendaş în cazul ***arvunei*** pentru *locuitor* ŢR 1810 IR XII, 909;

biv vel ban în cazul ***simbriei*** pentru *dascăl (franţoz)* ŢR 1804 ib. VIII, 459;

boier în cazul ***simbriei*** pentru *gazdă* ŢR 1777 AJ 325, 361;

braşovean în cazul ***simbriei*** pentru *slugă* ŢR 1777 ib. 428, 474;

călugăr monah în cazul ***plăţii*** pentru *om* M 1738 UR X, 204;

ceauş în cazul ***simbriei*** pentru *vier* ŢR 1780 AJ 799, 856;

clucer în cazul ***hacului*** pentru *slugă* ŢR 1778 ib. 516, 574; în cazul ***merticului*** pentru *oameni (rândaş, zidar, zugrav)* ŢR 1816-9 SZMR CVI, 62;

cucoană (soţia răposatului boier biv vel spătar) în cazul ***hacului*** pentru *fierar* M 1818 SD XXI, 188;

cucon în cazul ***simbriei*** pentru *argat* M 1795 DRA II, 624, 624;

femeie (în casa sa) în cazul ***merticului*** pentru *femeie lucrătoare* ŢR 1816 SD VII, 16;

hagiu / socru / în cazul ***simbriei*** pentru *slugă* ŢR 1799 SN LXXIV, 132;

jitnicereasă în cazul ***venitului*** pentru *căpitan* M 1773 DRA II, 453, 454;

jupân / stăpâni ai unei mori de tabac / în cazul ***simbriei*** pentru *morar* Tr 1811 ACCOB 223, 227;

logofăt în cazul ***plăţii*** pentru *bucătar* M 1807 BRES 183; în cazul ***simbriei*** pentru *slugă* ŢR 1752 SD XIV, XV, 218;

mahalagiu în cazul ***arvunei*** şi al ***cusurului*** pentru *sătean* ŢR 1803 IR XII, 419;

moşnean în cazul ***plăţii*** şi al ***simbriei*** pentru *om (străin)* ŢR 1785 ib. I, 491;

neguţător armean în cazul ***plăţii*** pentru *om (din sat)* M 1796 DRA II, 640, 641;

orăşean (creştin) în cazul ***plăţii*** pentru *preot* ŢR 1795 IR VI, 18;

păhărnicească în cazul ***plăţii*** pentru *mumbaşir* M 1821 SD XXII, 294;

pitar în cazul ***plăţii*** pentru *zugrav* ŢR 1786 IR III, 602;

podar în cazul ***plăţii*** pentru *om* ŢR 1803 ib. XII, 418;

sătean în cazul ***hacului*** şi al ***plăţii*** pentru *om* M 1767 CAL I, 24, 580; în cazul ***plăţii*** pentru *lucrător* Tr 1809 ACCOB 215, 197;

stăpân (al moşiei) în cazul ***plăţii*** pentru *cosaş* ŢR 1798 DRA I, 699, 869;

stegar (spătăresc) în cazul ***simbriei*** pentru *cârciumar* ŢR 1777 AJ 347, 386;

stolnic în cazul ***simbriei*** pentru *porcar* ŢR 1777 ib. 451, 499;

vistier în cazul ***plăţii*** pentru *doctor* M 1795 SD VII, 172, 257;

vopsitor în cazul ***plăţii*** şi al ***simbriei*** pentru *argat* Tr 1809 ACCOB 215, 198; în cazul ***simbriei*** pentru *slugă* ib.;

vornic în cazul *simbriei* pentru *grădinar* ŢR 1780 BĂC LXIII, 113;
zapciu în cazul *arvunei* pentru *locuitor* ŢR 1810 IR XII, 909.

Unele categori angajate cu *leafă* de la stat (domn) pot sau nu primi şi *plată* de la particulari pentru servicii cu caracter ocazional (situaţiile au fost deja menţionate, v. p. 100 şi 105).

Cât despre cei aparţinând instituţiilor religioase şi angajaţi de către comunităţi cu *simbrie*, s-ar putea ca unele câştiguri provenite de la enoriaşi pentru oficierea serviciilor religioase să nu facă parte din *simbrie*, ci să fie considerate drept *plată* suplimentară (v. mai departe discuţia de la p. 188).

Meşteşugarii organizaţi în *bresle* (*cete*, *isnafuri*), solicitaţi în mod ocazional de particulari sunt *plătiţi* de către aceştia conform dispoziţiilor domneşti în vigoare, care încuviinţează de fapt hotărârile comunităţii respective (uneori *plata* nu se dă direct meşteşugarilor), de ex.:

iar peste acest preţ / hotărât / *nici starostea nici meşterii să nu poată cere mai mult şi cei cu binale să nu dea banii în mâna meşterilor ci în mâna starostelui şi starostea să plătească la meşteri* ŢR 1795 IR VI, 695; *norodului ce au trebuinţă de văpsit... să li să păzască dreptatea la plata preţului văpsitului... isnaful acesta* / al boiangiilor/ *să păzească un drept şi o cumpănită plată pentru văpsitul lucrurilor norodului fără de a cere preţ de plată nesuferit că vor pierde privilegiul* ŢR 1803 COM 169, 231; *pentru plata încărcatului şi descărcatului buţilor are să deie stăpânul buţilor plata cea orânduită mai jos, ... să facă butarii cete şi nartul să se păzească* ŢR 1792 IR IV, 259.

Există situaţii când nu se poate preciza dacă unii negustori angajează în calitate de simpli particulari sau de membri ai unei bresle (companii), în care caz învoiala şi recompensarea se fac cu ştirea starostelui şi potrivit prevederilor din statutul comunităţii respective, de ex. în cazul *simbriei*:

braşovean pentru *fecior* ŢR 1776 AJ 178, 194;
sluger pentru *om* ŢR 1780 ib. 830, 898;
un oarecare Atanasie Boiangiu pentru *sudit britanicesc* / căruia / *îi va plăti simbria ce s-a găsit cu cale de stărostia za neguţători* ŢR 1818 D.EC 119, 185.

Uneori se indică şi o persoană intermediară care achită răsplata din partea acestor negustori:

am luat eu...sluga jupânului Ilie Vornicu de la jupânu Gligorie lei 22... de am plătit... la cărăuşi, pentru saci 18 Tr 1727 SD XII, XLVIII, 31.

Cei angajaţi prin zapise la comunităţile de tip religios sau la particulari pentru lucrări de mai mare amploare pot angaja, la rândul lor, în calitate de particulari, în scopul de a fi ajutaţi, alţi meşteşugari pe care îi remunerează cu *plată*, de ex.:

lemnar pentru *om* ŢR 1800 DÂMB 1060, 948;
zidar pentru *dulgher* ŢR 1819 BUC_1 595, 729;
un oarecare Joseph Weltz maurer meister [=*meşter zidar*] (angajat la un porucic) pentru *dulgher* ŢR 1820 SD XI, 269; *meşter* ib.; *salahor* ib.; *zidar* ib.

De acordarea recompenselor din partea comunităţilor este vorba numai atunci când se poate preciza dacă cei răsplătiţi sunt angajaţi de către o anumită comunitate şi efectuează o muncă în folosul acesteia. Chiar dacă informaţile privitoare la comunităţi provin adesea din acte oficiale, domnul sau o altă autoritate

(în cazul bisericilor din Ardeal) nu este decât acela care consfinţeşte ceea ce comunitatea respectivă a decis în această privinţă ca fiind obligaţie a tuturor membrilor ei (adesea menţionaţi şi în documente).

Comunităţile de tip profesional meşteşugăreşti şi/sau *negustoreşti* acordă:

– hac

breslaş (stăpân) pentru *calfă* (de blănar) M 1820 BLĂN 13;

– plată[90]

jupân (de la compania grecilor din Sibiu) pentru *feciorul popei: mi-au dat al mieu ce au fost cu dreptatea şi ce au găsit aceşti neguţători... că e cu cale* Tr 1724 SD XII, XXXV, 24;

rufetul zăbunarilor pentru *calfă* ŢR 1819 IR XI, 371;

– simbrie

breasla pânzarilor şi abagiilor pentru *calfă* ŢR 1775 IR II, 197;

jupân (de la compania grecilor din Sibiu) pentru *ucenic* Tr 1775 SD XII, CLXXV, 92;

meşter pentru *ceauş* (tocmit de staroste şi de epitropi la breasla pânzarilor şi abagiilor)*: **simbria** ce i se va cădea să i se plătească de către meşteri* ŢR 1775 IR II, 197;

stăpân (sau *meşterul* la care se tocmeşte să slujească) pentru *ucenic (de ciubotar)* M 1796 UR XIV, 1; *~ (de croitor): precum se va găsi cu cale de către terzibaşa şi epitropii rufetului lor* ŢR 1781 IR II, 194;

stăpân jupân pentru *slugă* (tocmită cu *ştirea şi cu aşezământul cinstitii cumpanii şi cu voinţa noastră la bolta acestuia*) Tr 1783 SD XII, CCI, 104;

precum se va găsi cu cale de către cuiumgibaşa şi de proesti ai rufetului pentru *ucenic (de cuiumgiu)* ŢR 1786 BUC_2 277, 328;

să i se hotărască de breaslă cât să ieie pentru *ucenic (de işlicar)* ŢR 1787 IR III, 55;

ţehiul tăbăcarilor pentru *notăraş* Tr 1821 MNT 196.

Compania grecilor din Sibiu *şi compania grecească de comerţ oriental* din Braşov acordă printr-un împuternicit:

– salariu

a ridica... prin cfitanţie mele de la colector dsale Tr 1800 ACCOB 163, 158.

Comunităţile de tip religios:

Biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului acordă uneori printr-un împuternicit:

– angarie

prin *maghistrat* pentru *dascăl* Tr 1791 ŞCH II, XXXII, 46;

prin mâna dum. orânduitul curator şi epitrop al sfin biserici pentru *ierodiacon* Tr 1800 ib. CXXXVIII, 201;

– plată

pentru *diacon* / Ar fi un fel de ***plată*** suplimentară solicitată în cererea de îmbunătăţire a **simbriei** cu care era angajat /*: pe lângă aceasta* / pentru care primea ***simbrie*** / *mă îndatorez.. a scrie.... la toată porunca voi fi gata a sluji după măsurată **plată** care veţi binevoi... a-m orândui* Tr 1814 ŞCH III, VII, 16;

---

[90] Cei din *ţehul meşterilor argintari* amintiţi în prima perioadă (v. p. 74) sunt angajaţi şi remuneraţi cu ***plată*** de către domn.

– ***simbrie***

orăşeni pentru *dascăl (diacon)* Tr 1729 B.ŞCH 90; *prezident* Tr 1747 ŞCH I, XCIII, 217;

poporani pentru *paroh* Tr 1803 ŞCH II, CLXXX, 255;

prin *curatori şi neguţători* de la biserică pentru *diacon* Tr 1814 ib. III, VII, 16;

– dreptul de a primi ***venit***

/ de la / *lăcuitori neuniţi de lege grecească fie cătane, fie provinţialist* pentru *preot* Tr 1784 ŞCH II, I, 1.

Biserica companiei greceşti din Braşov acordă:

– ***plată***

pentru *popă/preot paroh* Tr 1787 ACCOB 92, 68 (v. p. 206-207);

– ***simbrie***

famelii parohii / din / *satul Tărlungeni* pentru *popă/preot paroh* ib.;

prin *curatori ai bisericii* (cărora „Guberniumul" le porunceşte, la cererea neguţătorilor companiei) pentru *dascăl* Tr 1800 ib. 154, 149;

prin *epitrop* pentru *părinte grecesc* Tr 1792 ib. 68, 40; *popă rumânesc* ib;

prin / adunarea / *amândoo părţile din cei din cetăţeni şi din cei din Companie pentru aşezământul şi rânduiala bisericii* pentru *părinte preot* Tr 1788 ib. 100, 77; *capelan şi ajutor* ib.

Biserica catolicească din Iaşi acordă:

– ***simbrie***

gospodari pentru *preot* M 1800 SD I, CV, 145; *slugă (din casă) a preotului* ib.

– Breasla evreilor acordă:

– ***leafă***

breasla evreilor pământeni pentru *dascăl* ŢR 1802 IR VIII, 326; *haham* ib.;

– ***simbrie***

dă la toţi ovreii prin *vechil* pentru *baş-haham* ŢR 1776 AJ 173, 189.

Atunci când angajează în calitate de comunităţi de tip religios, mănăstirile recompensează din veniturile lor printr-un împuternicit (*egumen*) acordând:

– ***hac***

pentru *stoler* M 1742 BCI I, 225;

– ***plată***

pentru *butnar* M 1742 BCI I, 259; *dascăl* ŢR 1794 IR VI, 178; *meşter* M 1742 BCI I, 259; *morar* ib. 249; *preot* ŢR 1794 IR VI, 178;

– ***simbrie***

pentru *argat* M 1742 BCI I, 250; *cioban* ib. 259; *fecior* ŢR 1726 SD XIV, XXXII, 39; *magopiţă* M 1742 BCI I, 275; *păstor* ib. 250; *posluşnic* ib. 273; *prisăcar* ib.; *slugă* ib. 248; *văcar* ib. 252; *vier* ŢR 1778 AJ 489, 540; *vizitiu* M 1742 BCI I, 261.

Comunităţile religioase obişnuiesc să angajeze în mod ocazional diferiţi meşteşugari prin intermediul unor împuterniciţi la mâna cărora se încredinţează zapisele şi care oferă răsplata în numele mănăstirii sau al bisericii în folosul cărora se efectuează lucrarea, de ex.:

prin *părinte arhimandrit egumen* (de la mănăstirea Hurezu) în cazul *arvunei*, al *merticului*, al *plății* pentru *căldărar* ȚR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 84-85;

prin *episcop* (al Buzăului) în cazul *plății* pentru *dulgher calfă* ȚR 1819 BUC_1 597, 731; *nisipar* ib. 596, 731; un oarecare Joseff Weltz *paler maiszter* [=? *meșter*] ib. 599, 734.

Angajarea și acordarea *plății* unui *zugrav* se fac prin *boierii Divanului* ȚR 1786 IR III, 602.

Comunitățile de tip teritorial acordă:

– *hac*

locuitorii din Câmpulung pentru *grosar* M 1784 CÂMP 107, 146; *vătăman* ib.;

– *simbrie*

familii de ungureni pentru *ispravnic de ungureni* (care nu este angajat de către comunitate) ȚR 1811 D.EC 43, 117;

locuitorii din Câmpulung pentru *slujitor sătesc* M 1797 CÂMP 190, 272; *slujitori sătești* (*jitar, panțir, vornic*) 1796 ib. 185, 268;

oamenii din Oșerhei pentru *porcar* M 1729 BCI II, VIII, 197.

Atunci când categoriile care au dreptul să beneficieze de *venit* sunt reprezentate de mai-marii unor comunități se pune problema c a l i t ă ț i i celor de la care se primește respectiva sursă de *venit*, și anume, dacă aceștia, ca membri ai comunității respective pot fi considerați subalterni sau simpli particulari, ei nefiind nici cei ce angajează, dar nici cei ce beneficiază de activitatea pe care o desfășoară mai-marii comunităților. Atât cei care au dreptul să primească, cât și cei de la care se primește au calitatea de membri ai unei comunități, și, ca urmare, ar trebui ca ceea ce se primește ori se dă să se subsumeze raporturilor de tip c o m u n i t a r. Cu toate acestea, domnul este cel care dispune acordarea acestui drept hotărând totodată și cine trebuie să primească, dar și cine trebuie să dea sau să nu dea și cât anume. S-ar putea ca domnul să fie doar persoana care încuviințează prin dispoziții domnești (acte oficiale) ceea ce comunitatea respectivă a decis în mod colectiv în conformitate cu statutul și cu obiceiurile ei. Mai-marii acestor comunități – este vorba în special de comunitățile de tip profesional, dar și religios – desfășoară activități în folos comunitar și este firesc ca o parte din câștigurile lor să provină de la comunitatea respectivă sub formă de *venit*. Situația acestor categorii este asemănătoare cu cea a *dregătorilor*, numai că cei de la care se primesc câștigurile sunt membrii comunității respective și nu subalterni, ca în cazul *dregătorilor*, întrucât organizarea breslelor este făcută pe alte criterii, de ex.:

dintr-acei neguțători ce se vor giudeca pentru *staroste* (de neguțători) M 1783 BRES 553;

de la tot meșterul acestor isnafuri /zidari, dulgheri, tâmplari / pentru *maimarbașa și staroste cumpaniei* ȚR 1819 IR XI, 377.

Sintetizând cele prezentate în acest capitol, reiese că persoana care recompensează reprezintă s i n g u r u l t e r m e n al relației de răsplătire care prezintă relevanță în cadrul diferiților termeni, întrucât schimbarea lui antrenează o modificare a formei de răsplată acordate. Această persoană variază în funcție de tipul de raporturi (de muncă) putând fi domnul, un particular sau o comunitate.

În ceea ce privește relațiile o f i c i a l e, deoarece domnul poate acorda fie recompensa, fie dreptul de a reține drept recompensă (în beneficiul propriu) o sursă

de câştig (*venit, irat*), răsplata se dă ori numai din partea acestuia ori şi din partea altor persoane (subalterni sau particulari care nu angajează). Persoana care acordă *leafa* este, ca şi în prima perioadă, în mod exclusiv domnul (cele câteva excepţii de la această regulă sunt nereprezentative în comparaţie cu majoritatea covârşitoare a exemplelor). Persoanele care oferă *simbrie, plată* sau *hac* pot fi în ambele perioade atât oficiale (domnul), cât şi particulare, iar în a doua perioadă apar şi comunităţile, după cum cei ce muncesc sunt angajaţi la stat, la un particular sau la o comunitate.

În cazul relaţiilor de muncă o f i c i a l e, unde angajarea şi retribuirea se fac pe baza unei dispoziţii domneşti, iar munca este depusă în folosul statului ori al domnului (niciodată al unui particular), domnul este cel care dispune acordarea răsplăţii printr-un împuternicit, formele de răsplată oferite fiind *leafă, simbrie, plată* şi *hac*, dintre care numai *leafă* se poate acorda *şi* pentru servicii în folosul domnului, celelalte numai pentru angajări la stat.

În cazul relaţiilor de muncă p a r t i c u l a r e, angajarea şi recompensarea se fac de către un particular oarecare, iar munca este efectuată în folosul acestuia, formele de răsplată acordate fiind *simbrie, plată* şi *hac.*

În cazul relaţiilor de muncă c o m u n i t a r e, angajarea şi răsplătirea se fac de către o comunitate, munca fiind depusă în folosul acesteia, formele de răsplată oferite fiind *simbrie, plată* şi *hac* (unicul caz întâlnit pentru *leafă* nu îl putem considera relevant, cu atât mai mult cu cât categoriile retribuite de comunitatea respectivă – breasla evreilor – apar răsplătite în două moduri: şi cu *simbrie*, nu numai cu *leafă*).

Prezintă interes situaţiile în care recompensarea unor categorii pentru o muncă cu caracter obştesc se face nu de către domn şi nu cu *leafă,* ci de un particular, cu *simbrie*, cu *plată* ori cu *hac*, ceea ce înseamnă că aceste forme de răsplată se pot acorda atât de către domn, cât şi de către particulari pentru activităţi în folos obştesc (situaţia este nouă numai pentru *plată* în a doua perioadă, deoarece *simbrie* era folosit astfel şi în prima perioadă).

Asemenea exemple nu pot fi încadrate în nici unul din tipurile de relaţii discutate, deoarece constituie un caz aparte, angajarea şi retribuirea fiind făcute de către particulari, dar nu pentru o muncă efectuată în folosul lor.

FONDURILE DIN CARE SE ACHITĂ RĂSPLATA

În legătură cu acordarea diferitelor recompense o problemă interesantă priveşte *procurarea banilor necesari*, în speţă constituirea f o n d u r i l o r din care urmează să se achite aceste recompense – problemă legată direct de persoana care acordă răsplata. Chiar şi atunci când recompensa se dă în natură, ea este convertită (echivalată) adesea din punctul de vedere al celui ce o dă, tot în bani.

În relaţiile o f i c i a l e aceste fonduri sunt uneori greu de delimitat de ceea ce constituie conţinutul recompensei, de fapt de ceea ce reprezintă recompensa propriu-zisă. Delimitarea este cu atât mai dificilă cu cât ea priveşte şi problema definirii exacte a noţiunii de r ă s p l a t ă (v. INTRODUCERE, p. XX-XXV).

Această dificultate nu ţine numai de terminologie ori de exprimare, ambele lipsite oricum de claritate şi de unitate în perioada cercetată de noi, ci provine din imposibilitatea de a preciza ce reprezintă de fapt numeroasele dări, taxe, amenzi, cadouri etc. întâlnite în documente în legătură cu ideea de r e c o m p e n s ă. Şi anume aceste dări, taxe, amenzi, cadouri etc. ar putea fi considerate că reprezintă fie *conţinut*, fie *fonduri*, fie şi una şi alta – aceasta în funcţie de ceea ce se intenţionează să se acorde drept răsplată.

Atunci când în baza unei legiferări se acordă dreptul ca anumite dări, taxe etc. să fie reţinute în beneficiul propriu, ele constituie recompensa ca atare (conţinutul ei), dar ar putea fi considerate că reprezintă şi *fonduri* (un fel de fonduri ce se confundă cu conţinutul). Aceasta mai ales în cazul în care aceste dări, taxe etc. se strâng la vistierie şi de acolo se dau celor ce au dreptul să beneficieze de ele, căci în cazul în care se dau direct beneficiarilor, nu credem că se mai poate vorbi despre ideea de f o n d (deşi ideea rămâne în subsidiar, căci orice răsplată se dă d i n c e v a).

Important ni se pare în acest caz nu atât faptul dacă aceste dări, taxe etc. trec sau nu prin vistierie şi dacă sunt sau nu considerate f o n d u r i, ci, dacă ajungând (sau nu) în vistierie, ele sunt destinate „ca atare“ să reprezinte surse de câştig, rămânând tot dări, taxe etc. încasate însă în beneficiul propriu. Altfel spus, aceste dări, taxe etc. nu sunt propriu-zis nici conţinut, nici fonduri, dar ar putea fi considerate că devin şi una şi alta în momentul legiferării dreptului amintit mai sus.

Atunci însă când aceste dări, taxe etc. nu mai sunt reţinute în beneficiul propriu, ci sunt adunate într-un anumit loc oficial (vistierie, casă, cutie, epitropie etc.) formând un anumit *fond*, fond destinat ulterior pentru achitarea unei anumite recompense, numai atunci se poate considera că respectivele dări, taxe etc. reprezintă propriu-zis f o n d u r i (fonduri distincte de recompense).

În acest al doilea caz, merită subliniat nu numai faptul că dările, taxele etc. trec prin vistierie, ci faptul că ajungând în vistierie ele sunt transformate şi devin a l t c e v a, şi anume un *fond* al vistieriei, fond din care se achită o anumită formă de răsplată corespunzător ideii de s a l a r i z a r e (de ex. *leafă*).

Aceasta deoarece în primul caz domnul acordă doar d r e p t u l d e (a primi o) r e c o m p e n s ă şi nu răsplata propriu-zisă (recompensa fiind constituită din altceva), iar în al doilea caz domnul acordă r ă s p l a t a propriu-zisă, de unde şi necesitatea creării (instituirii) unui *fond* din care să poată fi achitată.

Dacă în primul caz ceea ce se dă dreptul să se primească ca răsplată are legătură directă cu ceea ce reprezintă dările, taxele etc., în al doilea caz, ceea ce se primeşte ca răsplată (de ex. *leafă*) nu mai are în nici un fel legătură cu dările, taxele etc. care, devenind fond al vistieriei au suferit o transformare şi au căpătat o altă destinaţie. Totodată, din punctul de vedere al celui recompensat se poate afirma că în primul caz există o legătură între cei de la care se percep dările, taxele etc. şi cei ce au dreptul să le încaseze în folos propriu. În al doilea caz însă nu interesează de la cine anume se strâng dările, taxele etc. care servesc la achitarea răsplăţii (de ex. *leafa*).

Menţionăm că nu are importanţă dacă cei ce beneficiază direct de ele ca recompense sau sunt recompensaţi din ele strâng ei înşişi respectivele dări, taxe etc. căci în majoritatea situaţiilor nici unii, nici alţii nu fac acest lucru, deci nu în acest sens este vorba de legătura dintre cei ce le primesc şi cei ce le dau.

Se poate vorbi astfel de două feluri de f o n d u r i, constituite şi într-un caz şi în altul din a c e l e a ş i dări, taxe etc., deoarece aceste dări, taxe etc. servesc de fapt în ambele cazuri la a c h i t a r e a recompensei (sau a ceea ce se consideră drept recompensă). Numai că depinde (aşa cum am arătat) sub ce formă se face această achitare, existând în esenţă două moduri de a o concepe, din punctul de vedere al fondurilor:

– o modalitate în care fondurile, deci dările, taxele etc. servesc direct, adică sunt concepute a se da aşa cum sunt drept recompense, chiar dacă sunt sau nu strânse într-un loc oficial;

– o altă modalitate în care fondurile, deci dările, taxele etc. trec obligatoriu nu numai printr-un anumit l o c o f i c i a l, dar şi printr-o anumită f o r m ă i n s t i t u ţ i o n a l i z a t ă, în scopul de a deveni fonduri propriu-zise din care se achită răsplata.

Ca urmare, trebuie distins între două feluri de fonduri, în speţă între două feluri de dări, taxe etc., deoarece:

– u n a este darea sau taxa care este strânsă în scopul direct de a răsplăti, deci a cărei destinaţie este cunoscută dinainte de a fi strânsă şi care, chiar dacă devine fond oficial al vistieriei rămâne tot dare, taxă şi atunci când este utilizată în folos propriu;

– a l t a este darea sau taxa care este strânsă într-un loc oficial nu cu scopul imediat şi direct de a răsplăti şi, care ajunsă în vistierie, devine fond, din care ulterior domnul răsplăteşte – deci care capătă o destinaţie specială, după ce a fost strânsă (destinaţia nefiind cunoscută dinainte).

În principiu, toate dările, taxele etc. pot fi socotite *fonduri* din punctul de vedere al celui care decide acordarea răsplăţii sau a dreptului de a recompensa – toate formele de răsplată şi sursele de câştig achitându-se din dări, taxe etc. Pe de altă parte, aceste dări, taxe etc. constituie totodată şi *fonduri* ale vistieriei. Dar dacă tot ceea ce se adună în vistierie reprezintă *fonduri* ale ţării (denumite în documente prin termenii *venit, irat, avaet* etc.), nu tot ceea ce este fond al vistieriei reprezintă şi fond din care se achită răsplata; ci numai o parte din fonduri serveşte la răsplătirea domnului (cu familia sa) şi a dregătorilor.

Este vorba de fonduri ale ţării şi/sau ale cămării domneşti, deoarece vistieria şi cămara erau după vremuri când unite, când separate, domnul dispunând de toate încasările. În acest sens, Răşcanu menţionează că pe timpul lui Grigore Ghica, la 1776, veniturile ţării erau formate din răsuri, sferturi, ajutorinţă, darea mazililor, a neguţitorilor, a ruptaşilor, iar veniturile domnului, din vădrărit, goştină, desetină, vamă, ocnă. Din aceste venituri, domnul dădea oarecare sume celor trei mari boieri: vel logofăt, vel vistier şi vel postelnic. Doamna îşi avea veniturile ei deosebite. Veniturile domneşti se dădeau în antrepriză „se vindeau"; câteodată se căutau în regie „în credinţă". Sumele ce lua domnia întreceau uneori veniturile ţării, v. LEF CXII-CXVIII. Şi Filittti afirmă acelaşi lucru: „Cea mai mare parte a încasărilor statului servea la satisfacerea exigenţelor turceşti, ce rămânea se întrebuinţa în lefuri la ostaşi şi trebuinţele curţii domneşti" FIS 18 şi: «Deşi documentele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea vorbesc de „venitul vistieriei" şi „venitul cămării domneşti", de fapt Domnul dispunea de toate încasările, iar cheltuielile se pot rezuma în trei posturi: către Turci, ale curţii şi pensiile boierilor» ib. 51. În

acelaşi sens, Giurescu observă: „Ţările noastre, de altfel ca mai toate ţările Europei, n-au cunoscut, la început, deosebirea între veniturile statului şi veniturile suveranului. Principiul sistemului roman, transmis apoi Bizantinilor, potrivit căruia se face o separaţie hotărâtă între *fisc* şi *res privata*, nu s-a aplicat la noi decât târziu. Aşadar în primele secole, tot ce se încasa, toate veniturile aveau o singură destinaţie: vistieria domnească" I.ROM II_1, 363 şi: „De unde la început toate veniturile erau ale Domnului, de la o vreme – fără a se putea preciza epoca – s-a făcut o separaţie între veniturile acestuia şi acelea ale ţării. Pe timpul lui Brâncoveanu, veniturile Domnului, provenind din ocne, vămi, oierit, dijmărit, vinărici, se strâng deosebit la *cămară*; toate celelalte venituri merg la *vistierie*" ib. 389.

Cele două modalităţi de achitare (din punctul de vedere al fondurilor) au legătură de fapt cu ceea ce se acordă drept răsplată. Iar ideea de f o n d din care se achită răsplata este legată de ideea de s a l a r i z a r e (deci de a doua modalitate de achitare) putându-se spune că apare o dată cu ea. În momentul în care se trece la noua formă de recompensare (reprezentată prin *leafă*), automat şi în mod necesar se va pune şi problema *fondurilor* din care această recompensă trebuie achitată. Şi înainte de generalizarea în secolul al XVIII-lea a acestei recompense existau rudimente ale ideii de s a l a r i z a r e, căci unele forme de răsplată acordate în mod oficial şi denumite ***leafă, simbrie, nafaca*** etc. sunt atestate înainte de acest secol (deşi într-o proporţie mai mică). Ele sunt concomitente o perioadă mare de timp cu dările, taxele etc. încasate ca atare drept răsplată – acest din urmă sistem de recompensare dispărând treptat pe măsura extinderii ideii de s a l a r i z a r e.

Până atunci şi separat de ideea de s a l a r i z a r e, problema *fondurilor* practic nu se punea, din moment ce dările, taxele etc. constituie prin ele însele şi fonduri şi recompense (conţinut) – în conformitate cu prima modalitate de achitare. Nici atunci când aceste dări, taxe etc. reprezintă surse de ***venit*** sau de ***irat*** şi nu numai simple surse de câştig, o astfel de problemă nu se pune.

Din acest motiv, în fixarea ***veniturilor***, preocuparea domnilor nu rezidă, de fapt, în procurarea propriu-zisă a fondurilor din care urmează să se achite această răsplată, aşa cum se întâmplă în cazul altor forme de răsplată (de ex. ***leafă***), ci în „găsirea" diverselor combinaţii de dări, taxe etc. d e j a e x i s t e n t e şi care constituie atât f o n d u r i l e (sursele) din care se achită ***veniturile***, dar care reprezintă totodată şi c o n ţ i n u t u l acestor ***venituri***. Altfel spus, ***veniturile*** „răsplăţi" se achită din ***veniturile*** „fonduri". (Afirmaţia este valabilă şi pentru prima perioadă, deşi în ce vor fi constat în această perioadă ***veniturile*** se poate doar presupune, căci nu se poate preciza întotdeauna din lipsă de informaţie).

Astfel de dări, taxe etc. existau şi se creau în permanenţă, impuneri, încasări, contribuţii, obligaţii fiind de tot felul şi din ce în ce mai multe într-o epocă „în care caracteristica generală în materie de finanţe este abuzul", v. Urechia, IR VI, 610, deoarece „fiscalitatea, atât la oraş cât şi la sat, a fost o dură realitate în ţările noastre în intervalul 1601-1821", v. Giurescu, I.ROM III_2, 684, iar „exigenţele nesfârşite ale turcilor împiedicau orice uşurări fiscale", v. Filitti, FIS 43.

Trebuia numai ca unele din aceste dări, taxe etc. să fie destinate pentru plata ***veniturilor***, deci să reprezinte *fonduri* pentru achitarea lor. Această destinare se poate face în două feluri corespunzător celor două modalităţi de recompensare: şi

anume domnul poate dispune în mod direct de acordarea lor sau în mod indirect prin dispoziţie domnească, acordarea fiind în acest caz din partea persoanelor particulare ori subalterne. Aceste două modalităţi de recompensare nu privesc cele două modalităţi de achitare discutate mai înainte, ci conţinutul *veniturilor*, componenţa eterogenă şi complicată a acestora, constituite adesea, dar nu în mod obligatoriu, din ceea ce se primeşte atât de la domn, cât şi de la diferite persoane, fiind vorba de acel „îndoit sistem de strângere a lefii", care dispare în 1775, după opinia lui Iorga, SD XXII, 11. În realitate, sistemul de care vorbeşte acest istoric nu priveşte *leafa*, ci *venitul* ca răsplată şi nu dispare la această dată.

Totodată, precizăm că în fapt toate dările, taxele, amenzile, cadourile etc. se strâng de la particulari în toate situaţiile pe baza unei dispoziţii domneşti – fiind vorba de contribuabili (în cazul dărilor şi al unor taxe) sau de simpli particulari ori subalterni (în cazul amenzilor, al altor taxe şi al cadourilor). Rezultă astfel că cele două modalităţi de recompensare se referă numai la prima modalitate de achitare.

Din punctul de vedere al fondurilor, c e e a c e s e d ă din partea domnului trebuie să provină din vistierie, deci să aibă legătură cu ideea de f o n d şi să fie constituit în principal din dări sau din taxe (de fapt din toate obligaţiile fiscale şi impunerile, indiferent de felul în care sunt denumite în documente ori în lucrările de istorie).

Iar ceea ce se dă din partea persoanelor particulare sau subalterne ar trebui să provină direct de la aceştia (neavând propriu-zis legătură cu ideea de f o n d) şi să fie constituit din câştigurile rezultate din exercitarea atribuţiilor, din taxe (pentru servicii, prestaţii, tranzacţii, schimburi comerciale, oficierea serviciului religios), din amenzi şi din cadouri.

Menţionăm că nu trebuie să se confunde c e e a c e s e d ă cu c e e a c e s e p r i m e ş t e, dările, taxele, amenzile, cadourile etc. fiind aceleaşi în esenţă, ceea ce diferă este doar punctul de vedere din care ele sunt considerate, şi anume fie din al celui ce este obligat să le dea, fie din al celui ce are dreptul să le primească (de ex. *avaet* reprezintă o dare, o taxă, un cadou în raport cu cei ce îl dau, dar şi o sursă de câştig în raport cu cei ce îl primesc).

Deşi termenul *venit* reprezintă în multe cazuri denumirea sub care dările, taxele, amenzile, cadourile etc. apar în documente, nu se poate considera că acest termen este în aceeaşi situaţie cu cel de *leafă*. Faptul că respectivele dări, taxe etc. sunt acordate drept *venit* celor care au dreptul să le primească nu înseamnă că ele suferă o transformare ca în cazul răsplăţii cu *leafă*. Aceasta deoarece ele rămân (de fapt) tot dări, taxe etc., indiferent dacă ele apar sub numele de *venit* şi indiferent dacă sunt strânse sau nu la vistierie şi dacă devin un fond al vistieriei din care se achită *venitul* (întrucât nu devin un fond distinct de ceea ce reprezintă răsplata cu *venit*). Astfel că legătura dintre dări, taxe etc. ca părţi constituente şi ceea ce rezultă ca întreg (*venitul*) se păstrează, *venit* nefiind de fapt decât un nume general.

Cei ce au dreptul să primească *venit* ştiu de la cine provin fondurile, pe când cei ce primesc *leafă* nu ştiu şi nici nu interesează acest lucru, – în cazul *venitului* fondurile având adesea legătură cu atribuţiile dregătoriei (slujbei respective). Mai mult chiar, în ceea ce se primeşte drept *venit* este implicat cel ce primeşte, din moment ce se cunoaşte exact destinaţia (destinatarul) anumitor fonduri dinainte de a fi strânse, în sensul fie că există dări, taxe etc. percepute în folosul integral sau

parţial al unor *dregători*, fie că unele din aceste dări, taxe etc. sunt create în mod special ca să constituie *venit* pentru unii dintre aceştia.

Documentele cuprind regulamente speciale referitoare la *veniturile* „fonduri" ce contribuie la plata *veniturilor* „recompense".

Regulamentele cuprind şi reglementările mereu necesare ale *veniturilor* care se amestecă adesea din cauza lipsei de fonduri şi a înmulţirii dregătoriilor (ca în cazul celorlalte răsplăţi), dar şi a cupidităţii dregătorilor. Lipsa de fonduri se datora în mare parte instabilităţii economice şi financiare, căci „vechea noastră organizare fiscală a fost în veşnică prefacere, după bunul plac al Domnilor şi nevoile lor băneşti, izvorîte în cea mai mare parte, din dependenţa noastră faţă de Turcia", v. Filitti, FIS 3.

La aceasta se adaugă şi modificările[91] (schimbările) survenite de la un domn la altul şi chiar de la un an la altul la acelaşi domn (v. cele două variante ale condicii lui Grigore Ghica), modificări ce nu afectează principiul de acordare a dreptului de a primi *venit*, ci doar combinaţiile de fonduri (dări, taxe etc.) care formează conţinutul şi cuantumul *veniturilor*. Aceste combinaţii sunt adeseori complicate, mai ales în ceea ce priveşte *veniturile dregătorilor* cărora le sunt destinate, cele mai multe şi amănunţite informaţii vădind o preocupare constantă din partea domnilor în acest sens. Dat fiind modul în care au fost iniţial concepute (*veniturile* depinzând de dregătorii, de natura slujbei respective), nu a existat niciodată un sistem unic şi unitar în stabilirea lor.

Existenţa sau nu a celor două modalităţi de recompensare cu *venit*, precum şi raportul dintre ele în cadrul fiecărei dregătorii (funcţii) în parte nu pot fi determinate, întrucât nu era nici o regulă după care aceste două modalităţi intrau în combinaţie în conţinutul *veniturilor*, iar între ele nu exista o delimitare strictă.

Din cauza acestor două componente care provin din fonduri (surse) diferite, *venitul* este o formă de răsplată c o m p l e x ă, şi, ca atare, în documente apare uneori forma de plural a termenului (*venituri*), (formulare ce nu se întâlneşte în cazul celorlalte forme de răsplată), ca şi cum ar fi vorba de mai multe recompense acordate u n e i s i n g u r e categorii de persoane, deşi este vorba de o singură răsplată, cf. *veniturile polcovniciei* ŢR 1781 AJ 929, 986; *veniturile cele obişnuite* (pentru *măria-sa doamna)* M 1802 IR XII, 43; *veniturile patrahirului (*pentru *popă preot)* Tr 1784 ŞCH II, I, 1; *veniturile baş-hahamii* ŢR 1776 AJ 173, 189 etc.

O astfel de exprimare corespunde mai bine conţinutului variat şi multiplu al acestei forme de recompensare, şi anume felului în care ea a fost concepută să fie formată din mai multe părţi (mai multe fonduri, mai multe *venituri* pentru o singură categorie de persoane) sau aşa cum spune Grigore Ghica în condica sa: *obiceiul de se strângea... din mai multe feliuri de lucruri o orânduită sumă* M 1776 GH_2 4.

În acelaşi fel ne explicăm şi formularea ***alte venituri*** ce apare în legătură cu unele dregătorii: *venitul vorniciei... şi alte venituri ce-or fi* pentru *vel vornic* M 1741 MAV 273.

---

[91] Aceste modificări nu intră în preocupările noastre. De unele din ele se ocupă Iorga în studiul amintit (v. p.109). Exemplele sunt însă numeroase. Am reţinut unul singur: *am rădicat domnia mea de tot această slujbă a vorniciei... şi în locul acestui venit ce era al dumnealor vel dvornici am rânduit a avea dumnealor alt venit* ŢR 1776 AJ 25, 28.

În cazul celei de a doua modalități de achitare, în care fondurile sunt distincte de recompense, problema fondurilor capătă o importanță deosebită.

În prima perioadă referirile sunt sumare și nediferențiate. Banii se dau „din vistierie", lucru exprimat direct ȚR 1599 D. ROM XXIX, 123 sau subînțeles în celelalte cazuri, *vistierul* fiind cel ce ține evidența veniturilor și a cheltuielilor, precum și a acordării diferitelor recompense, atunci când acest lucru se face din partea domnului (nefiind vorba întotdeauna de persoane angajate de către domn). Vistierul consemnează pe de o parte veniturile realizate prin contribuțiile orașelor ardelenești și prin sumele încasate de la diverse persoane particulare, iar pe de altă parte cheltuielile legate de întreținerea oștilor lui Mihai Viteazul, v. ib.

Procurarea fondurilor destinate răsplăților constituie o problemă perpetuă, documentele din vremea lui Mihai Viteazul și mai ales a lui Brâncoveanu („a cărui domnie are o deosebită importanță sub raportul organizării financiare", v. Giurescu, I.ROM III_2, 638) oferindu-ne informații utile în acest sens.

Se instituie sub Brâncoveanu chiar și un „bir al lefilor": *rânduiala de birul lefilor ce s-au pus pre siliști la județe* ȚR 1696 CV 207, din care se plătesc *lefurile slujitorilor*, dar și ale *mutafaracalelor* 1698 ib. 420. Acest bir se dovedește uneori a fi insuficient, sumele trebuind să se completeze cu bani din *haraci*: *rânduiala de un bir de lefi ce s-au scos pre județe... tal 5850 acești bani ai lefilor s-au dat toți în lefile slujitorilor... afară din tal 1227 ce s-au dat den haraci de s-au plinit suma de banii lefilor* 1697 ib. 473.

Despre acest bir, Giurescu notează: „În condica vistieriei lui Brâncoveanu găsim trecut, mai mulți ani la rând, *birul lefilor*... Deși, după nume, s-ar putea bănui că el servea la plata lefilor dregătorilor, credem că mai degrabă se referă la lefile *soldaților cu plată sau lefegiilor*. La această concluzie ne duce și constatarea că în aceeași condică apare și *birul oștii*, dar numai în anii când nu există «birul lefilor», adică în 1695... și în 1697" I.ROM III_2, 701. Un *catastih de birul lefilor* este menționat și în anatefter în anii 1696, 1698, 1699, 1700, 1701, v. ANAT 470, 420, 422, 427, 421.

Condica vistieriei ne informează despre dările, destul de numeroase, care constituie fonduri ale vistieriei, din care se achită diferitele recompense, aceleași dări putând servi la achitarea mai multor recompense, de ex.:

– *bani de birul posmagilor* în cazul *plății* pentru *brutar* ȚR 1695 CV 125;

– *bani de birul salahorilor* în cazul *simbriei* și al *plății* pentru *salahor* 1694 ib. 21;

– *bani de haraci* în cazul *lefii* pentru *sofagiu* 1700 ib. 540;

– *bani de poclonul împăratului* în cazul *lefii* pentru *mutafaraca* 1696 ib. 164; *slujitor* ib. 165;

– *bani de poclonul vezirului*, în cazul *merticului* pentru *curuț* 1698 ib. 352; în cazul *nafacalei* pentru *sofagiu* ib.;

– *bani de vel seamă* în cazul *lefii* pentru *slujitor* 1697 ib. 266; în cazul *merticului* pentru *merticaș* 1702 ib. 644; în cazul *plății* pentru *beșliu* 1695 ib. 83; în cazul *simbriei* pentru *popă cântăreț* 1695 ib. 85.

În perioada a doua informațiile sunt mult mai numeroase și mai bogate în tot felul de amănunte (mai ales în a doua parte a secolului al XVIII-lea), denotând o preocupare constantă din partea domnilor în scopul procurării fondurilor din care

se achită recompensele. În principiu, aceste fonduri constau tot din dări, taxe etc. strânse într-un loc oficial – acesta însă nemaifiind ca în prima perioadă doar vistieria (sau cămara), ci o serie de c a s e sau c u t i i. Sub aceste nume figurează în documente acele instituții create în mod special în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, unde se adună fondurile destinate pentru diferitele sectoare ale vieții sociale și pentru recompensarea celor angajați oficial în aceste sectoare. Aceasta în directă legătură cu generalizarea salarizării în întreaga administrație de stat. Și cum această generalizare este legată de introducerea și de extinderea *lefii* ca formă de recompensare în relațiile o f i c i a l e, este firesc ca hotărârile, destul de numeroase, luate în legătură cu acordarea acestei răsplăți să ilustreze cel mai bine modificările petrecute în sistemul de achitare a recompenselor. În acest sens, tot condica lui Grigore Ghica din 1776 constituie punctul de referință.

Înainte de această dată, dar și ulterior, recompensele se achită (așa cum rezultă din documente) din diferitele dări sau taxe (strânse obligatoriu la vistierie, deși nici acest fapt nu este specificat întotdeauna), de ex.:

– *banii după bir* în cazul *lefii* pentru *ispravnic* ȚR 1811 D. EC 43, 117; *sameș* ib.;

– *dăjdii* în cazul *emiclicului* pentru cei menționați în catastiful de dăjdii moldovenești M 1760 SD XXII, 97-139; în cazul *lefii* pentru *bulucbaș* M 1751 ib. XIV, 2, 99; *dascăl* M 1748 UR I, 62;

– *venitul din huzmeturile domnești* în cazul *simbriei* pentru *doctor* ȚR 1813 IR X_A, 1064; *gerah* ib.;

– *vama Craiovei* în cazul *lefii* pentru *doctor* ȚR 1780 F 25; *moașă* ib.; *spițer* ib. etc.

Alteori, indicarea fondurilor este simplă: *(veniturile) vistieriei (domniei)* în cazul *emiclicului* pentru *arnăut* ȚR 1815 IR X_B, 207; în cazul *lefii* pentru *dascăl* M 1748 UR I, 62; *doctor* ȚR 1815 IR X_A, 1063; *polcovnic* ȚR 1779 AJ, 705, 763; *rednic* ȚR 1797 IR VII, 55; *slujbaș* ȚR 1815 ib. X_B, 108; *tulumbagiu* ȚR 1813 ib. X_A, 977; *vătaf* ȚR 1777 AJ 385, 423; pentru cei menționați în varianta din 1775 a condicii lui Ghica SD XXII, 21-44; în cazul *nafacalei* pentru *om suiulgiu* M 1741 UR V, 34; în cazul *plății* pentru *cărăuș* M 1741 ib. IV, 402; *dascăl* ȚR 1752 BUC_2 161, 195; *dulgher* ȚR 1811 D.EC 22, 91; *salahor* M 1741 UR IV, 402; în cazul *tainului* pentru *căpitan* M 1817-8 IR X_B, 481; *croat* ȚR 1811 IFC 151; *ostaș* ȚR 1801 IR XII, 99; *pașă* ib.;

– *cămara (domnească, domniei)* în cazul *lefii* pentru *muzicant* ȚR 1813 IR X_A, 426; în cazul *plății* pentru *pârgar* ȚR 1794 ib. V, 181;

– *cuhnie (gospod)* în cazul *tainului* pentru *iuzbașă* ȚR 1813 ib. X_A, 469 etc.

În anul 1776, așa cum rezultă din prefața condicii, Grigore Ghica hotărăște instituirea unui venit special care *să nu aibă nici un amestec cu celelalte venituri; nici să se numiască venit a visteriei gspod; nici să se strângă la visteria domniască, ci să se numiască „Ghenicon" venitul boieriilor... și acest venit pe toată luna, să se dea din venitul răsurilor, ciferturilor, și agiutorinții, cum și din răsura dăjdilor mazililor, negutitorilor și a ruptașilor, care s-au așezat și s-au hotărât să se ea câte patrusprezece parale de tot leul răsură. Acest venit de mai sus numit al răsurilor* va fi administrat de *epitropi* (vel logofăt, vel vornic, vel spătar și vel ban) *carii după vremi se vor afla într-aceste dregătorii, în deosebită Casă*

thesavrofilakion, în Svânta Mitropolie, iar *logofeţelul* şi *sameşul* vor împărţi şi vor da *pe toată luna fieştecăruia, după condica aceasta nesmintit, începând de la 15 a lunei până la sfârşitul lunei... tuturor rânduita liafă* M 1776 GH_2 4-5.

Această orânduială, pentru care şi mitropolitului ţării i se cere *ca să lege şi să oprească volnicia celor ce ar cugeta şi vrea a strica această bună orânduială* ib., se datorează – după opinia lui Iorga – „spiritului organizator al lui Ghica" (IFC 103) şi va fi menţinută, cu mici modificări, în tot timpul domniilor fanariote.

Despre *casa răsurilor* se găsesc referiri în multe documente (ŢR 1804 TES II, XV, 335; M 1819 UR I, 40 etc.), iar Stoicescu notează: „Casa răsurilor (lefurilor)... instituţie unde se strângeau răsurile pentru plata slujbaşilor statului, după ce aceştia au fost salarizaţi prin reformele lui C. Mavrocordat" IF s.v.

Deşi despre *răsurile* reţinute pentru recompensarea anumitor categorii am întâlnit ştiri din vremea lui Constantin Mavrocordat şi chiar mai înainte, despre existenţa unei *case a răsurilor* nu am găsit informaţii până la Grigore Ghica: „La 1 sept. 1776, Gr. Al. Ghica a dat venitului realizat din r./ăsuri/ un statut deosebit de al vistieriei: sub numele de ghenicon (venitul boierilor), r./ăsurile/ erau administrate de o epitropie specială compusă din... Această casă a r./ăsurilor/, numită şi casa lefilor, a devenit o instituţie financiară de importanţă capitală, o dată cu sporirea corpului funcţionăresc", v. Constantinescu, ib. 402 s.v. *răsură.*

Uneori, „încurcându-se" veniturile, este nevoie de o *legiuită hotărâre pentru plata lefilor ca vistieria să nu se mai amestece la banii lefilor, de la ispravnicaturi să se trimită drept la casa răsurilor* ŢR 1804 TES II, XV, 327, iar în 1815, se porunceşte vistierului să facă hrisov pentru *osebirea lefilor ţărâi din vistieria domniei* ib. 386. Totodată, se hotărăşte *deosebirea dării lefilor slujbaşilor ţării şi altor obraze din vistieria domniei la casa lefilor* ŢR 1815 IR X_B, 108.

Înmulţindu-se numărul *lefilor*, venitul iniţial al c a s e i r ă s u r i l o r (devenită ulterior c a s a l e f i l o r) se dovedeşte insuficient.

Astfel de reglementări devin necesare, deoarece: „din momentul în care – pe lângă vechiul sistem de plată, prin venituri şi plocoane legate de natura slujbei – dregătorii au început să primească şi *o leafă fixă lunară*, s-a pus problema *fondurilor necesare* în acest scop. Să se fi luat din sumele pe care le produceau diversele biruri şi dijme ar fi însemnat să se scadă veniturile vistieriei. De aceea se recurse la un alt sistem, şi anume la înfiinţarea unei adiţionale, numită *răsură.* De fiecare leu sau taler încasat, se fixă un adaos de câţiva bani; acesta servi la plata dregătorilor. În hrisoavele pentru dări din veacul al XVIII-lea se menţionează adeseori la cât se urcă răsura... Concomitent cu creşterea numărului dregătorilor, a crescut şi răsura" Giurescu, I.ROM III_2, 700-701.

Este mereu nevoie de completarea venitului iniţial prin adunare de fonduri suplimentare sub numele de *lipsa casei răsurilor* M 1777 UR IV, 114; ŢR 1804 TES II, XV, 327; cf. *neajungerea casei răsurilor în sumă de 298, 463 al unui an curgătoriŭ să se ia cu dreaptă analogie de la locuitorii birnici sub numele de lipsa lefelor ca o îndatorire a ţărei a plăti celor ce slujesc pentru ţară* M 1812 UR I, 190 sau de *adaos* ŢR 1804 TES II, XV, 335; M 1814 UR I, 222; ori de *plată de lefi, iar nu strângere de bir* M 1812 IR X_B, 399.

În 1802, „răsura" se majorează, devenind *15 parale la leu* M 1802 UR I, 11.

Se iau şi alte măsuri: *pentru madeaua lipsei lefilor... alt mijloc nu puturăm găsi decât să se vânză vinăriciul anului viitor 1816 cu adaos de 22 de bani peste cei canonisiţi din vechime cinci bani de vadră* ŢR 1815 IR X_B, 110; *spre întâmpinarea lipsei lefilor ce este să se plătească celor ce slujesc ţării până la sfârşitul viitorului ianuarie s-au împrumutat ţara taleri 223. 650 de la biv vel vistierul... cari bani să se răspundă dumisali din adaosul vinăriciului din toată ţara* ŢR 1815 ib. 112. Cu toate acestea, este nevoie uneori de scăderea sau de micşorarea unor ***lefuri***: *ca să mai uşurez răspunderea locuitorilor, am făcut un simţitor scăzământ chiar la* ***lefile*** *slujbaşilor* / din catastihul lefilor / ŢR 1818 ib. 135; *din toate* ***lefile*** *cele cari sunt de la 40 lei în sus ce se dau de la casa răsurilor se hotărăşte a se opri câte 2 parali de tot leul şi din însuşi* ***lefile*** *domniţelor şi beizadelilor şi capuchehailor Ţarigradului* M 1819 CAL I, 54, 599.

Se înregistrează şi cazuri când ***lefurile*** nu se dau, vorbindu-se de *nestatornicia* ***lefilor*** ŢR 1814 IR X_A, 817; *dascălii* n-au *luat* ***leafa*** *câte patru cinci luni fiindcă vistieria avea multe trebi de împlinit* ŢR 1764 BUC_2 190, 226; *neplătindu-se numai în decemvrie* ***lefele*** *pământenilor* M 1814 UR I, 225.

Şi în cazul ***simbriei*** se întâlnesc aceleaşi probleme: *cu multele trebi şi deosebitele cheltuieli ce are vistieria de multe ori s-au fost păgubind dascălii de* ***simbria*** *lor* ŢR 1765 BUC_2 195, 233 şi se iau aceleaşi măsuri: *spitalurile de la Dudeşti să se dea întru îngrijirea şi chivernisirea epitropului Sf. Pantelimon* / mănăstire / *ca să lipsească* ***simbria*** *altuia de al doilea epitrop de vreme ce mănăstirile au fost închinate la numitul spital* ŢR 1809 IR XI, 892.

Aceleaşi dificultăţi apar şi în achitarea ***plăţii***: *vistieria având multe trebi şi osebite cheltuieli, de multe ori nu le venea rândul dascălilor a-şi lua* ***plata*** *şi câte 4 şi 5 luni* ŢR 1752 BUC_2 161, 195.

De la *casa răsurilor* înfiinţată în 1776 primesc ***leafă*** toate categoriile menţionate în condica lui Ghica din acelaşi an M 1776 GH_2 73-81, precum şi altele, de ex.: *capuchehaia* M 1819 CAL I, 54, 592; *epistat* ŢR 1804 TES II, XV, 327; *inginer* ŢR 1803 IR VIII, 434; *sameş* ŢR 1803 ib. XII, 33 etc.;

iar de la *casa lefilor*: *logofăt* ŢR 1816 IR X_A, 461; *vornic* ib.

Remarcăm că celelalte forme de răsplată nu se acordă de la *casa răsurilor*.

Dacă în ce priveşte celelalte aspecte (persoana care acordă, perioada, modalităţile de acordare, conţinutul răsplăţii), între cele două sensuri ale cuvântului ***leafă*** există asemănări, deosebirile se referă mai ales la fondurile din care cele două feluri de ***lefuri*** urmează să se plătească; în acest sens, menţionăm încercările domnilor de „instituţionalizare" deosebită a veniturilor (fonduri), şi anume *leafa* ce desemnează o „răsplată a muncii" să se acorde de la *casa răsurilor*, iar celălalt fel de ***leafă***, de la *epitropie* ori de la *casa (cutia) milelor (miloşteniei, milosteniilor)*.

Despre istoricul celor două c a s e speciale şi despre existenţa celor două tipuri de ***lefuri***, aminteşte hrisovul lui Scarlat Callimachi: *am aflat dar că şi Casa Răsurilor şi Casa Cutii Milelor se află într-o mulţime de lipsiri şi neîntemeiere şi în rânduială cuviincioasă altui viac, iar nu acestui de acum... Chibzuind Domniia mea... adăogând venituri acestor case... s-au mai îndreptat stare acestor Case, care agiunsăsă a fi numai în numire de Casă, dar fără adevărată fiinţă a lucrului acestuia. La acesti casi obşteşti care sunt pentru adivărată trebuinţă şi privinţă a supuşilor, căci de la cea întâi izvoraşte plata* ***lefilor*** *celor ce să jărtfesc şi slujăsc*

pentru patrii, de la cea de al doilea să închipuieşte voinţa cea svântă, ca săracul şi văduva să s/ă/ miluiască. Aceste case neavând epitropul lor vecinic..., neavând punir(i)le la cale cea temeinică, oricât să vor îndrepta, tot în zădar va fi... Casa Răsurilor este alcătuită de Grigore Ghica Voevod la anul 1775[92]*... au legiuit ca această casă să fie osăbită a pământului... Casa Mililor... s-au alcătuit de Mihail Suţu Voievod la 1794 şi de Alecsandru Moruz Voevod s-au legat la epitropia cea sângură acelui după vreme vornic al obştii* M 1819 CAL I, 54, 592.

Mai târziu *cutia milelor* este alipită la *epitropia obştirilor* ŢR 1817 IR X_A, 557.

În majoritatea cazurilor *leafa* ca „avantaj" se dă de la:

(cutia) epitropie(i) pentru *obraz* ŢR 1799 IR VII, 481; *maică călugăriţă* ŢR 1813 ib X_A, 171; *obraz (scăpătat)* ŢR 1803 ib. XII, 395; *postelnic* ŢR 1793 ib. V, 374; *şătrărească* ŢR 1794 ib. 153;

epitropia casei doftorilor pentru *doctor* M 1813 F 47

cutia milelor (milosteniei, milosteniilor) (de obşte) pentru *călugăriţă (săracă)* ŢR 1813 IR X_A, 171; *cucoană* ŢR 1815 ib. X_B, 271; *dascăl* ŢR 1814 ib. 347; *femeie* ŢR 1811 ib. XII, 733; *ipochimen* ŢR 1803 ib. 399; *maică călugăriţă* M 1817-9 SD XIX, 61; *miluiaş lefaş* ŢR 1817 IR X_A, 557; *obraz* ŢR 1813 ib. 139; *polcovnic* ŢR 1796 ib. V, 148; *văduvă* ŢR 1818 ib. X_B, 314; *sărac* ŢR 1817 ib. X_A, 557; cei menţionaţi în *Îndreptarea lefilor* ŢR 1815 ib. 274.

Deşi separarea fondurilor destinate celor două tipuri de *leafă* a stat în intenţia domnilor, această hotărâre nu se respectă din diferite motive, fondurile amestecându-se uneori, astfel că există situaţii când *leafa* ca „avantaj" se acordă:

– de la *casa răsurilor* pentru *beizadea* M 1814 UR I, 216; *domniţă* ŢR 1819 CAL I, 54, 599; *logofăt* ŢR 1807 IR IX, 113; *obraz* ŢR 1806 ib. III, 654 sau

– de la *casa lefilor* pentru *ipochimen* ŢR 1819 IR XI, 243; *ocârmuitor* ŢR 1819 ib. XII, 25; *om (sărman)* ŢR 1815 ib. X_B, 110,

după cum există cazuri când *leafa* ca „răsplată pentru muncă" sau o altă formă de răsplată se dau de la *casa milosteniei* ori de la *epitropie*, de ex.:

– *(veniturile) epitropiei (obştei, obştirilor)* în cazul *emiclicului* pentru *vinovat* ŢR 1794 IR V, 393; în cazul *lefii* pentru *boiernaş slujitor* ŢR 1794 ib. VII, 59, *cişmegiu* ŢR 1814 ib. X_A, 816; *doctor* ib.; *epitrop* ŢR 1794 ib. VII, 59; *logofăt* ib.; *maimarbaşa* ŢR 1811 D.EC 38, 111; *polcovnic* ŢR 1794 IR VII, 59; în cazul *plăţii* pentru *morar* ŢR 1793 ib. V, 389; *salahor* ŢR 1793 ib. 383; *suiulgiu* ŢR 1813 ib. X_A, 865

– *(iraturile) cutiei milosteniei (epitropiei) (de obşte)* în cazul *lefii* pentru *arhitect* ŢR 1816 IR X_A, 746; *dascăl* ŢR 1815 ib. 390; *doctor* ŢR 1813 ib. 1052; *doctoriţă* ib.; *epitrop* ŢR 1817 ib. 557; *gerah* ib.; *logofăt* ib.; *moaşă* ŢR 1813 ib. 1052; în cazul *plăţii* pentru *doctor* ŢR 1815 ib. 390.

Totodată, exista obiceiul ca de la fiecare aceste două *case* (*răsurilor* sau *milelor*) să se acorde *leafă* în acelaşi timp (este vorba de atestări în acelaşi document) şi celor ce efectuau o anumită muncă, dar şi celor ce beneficiau de o „milă domnească", de ex.:

de la *epitropie* pentru *cişmegiu* ŢR 1814 IR X_A, 816; *doctor* ib.; *sărac* ib.

---

[92] În conformitate cu discuţia de la p. 198, ar fi vorba de anul 1776.

de la *casa răsurilor* pentru *beizadea* ȚR 1819 CAL I, 54, 599; *capuchehaia Țarigradului* ib.; *domniță* ib.

de la *cutia milosteniei* pentru *doctor* ȚR 1813 IR X_A, 1052; *doctoriță* ib.; *moașă* ib.; *obraz (lefaș sărac)* ib.

Doctorii sau *gerahii* recompensați de la *epitropie* erau datori să presteze o muncă cu caracter oarecum filantropic:

doftorii și gerahii ce s-au așezat cu ***leafă*** *de la epitropie să se îndatoreze toți a merge fără pregetare la orice bolnavi săraci de aici din politie, fără cea mai puțină plată* ȚR 1815 ib. X_B, 271.

Uneori fondurile pentru achitarea ***lefii*** ca răsplată acordată unei singure categorii provin de la mai multe case:

casa milelor și *casa răsurilor* pentru *vornic* M 1803 UR I, 123; *casa podurilor* și *casa milosteniei* pentru *inginer* ȚR 1816 IR X_A, 919 etc.

Despre *tulumbagibașa* cu *neferi* se afirmă că ***leafă*** *de la casă* / a lazareturilor / *nu au fără numai emeclic, fiindcă au* ***leafă*** *de la vistierie* ȚR 1813 IR X_A, 977.

În celelalte situații fondurile provin de la (din):

cămărășia de ocne pentru un oarecare Dumitru, feciorul lui Moldovan Ianake Sprinceană M 1778 IR III, 179; *huzmetul vămilor* pentru un anume Dimitrie Paleologu ȚR 1817 ib. X_B, 245; *vistierie (~ țării)* pentru *doctor* ȚR 1808 ib. X, 901; *domniță* M 1817-8 ib. X_B, 493; *femeia văduvă a unui bimbașă*[93] ȚR 1811 ib. XII, 733; *maică călugăriță* ȚR 1813 ib. X_A, 171; *obraz* ȚR 1815 ib. X_B, 108; *stareță* ȚR 1813 ib. X_A, 171.

La fel ca și *casa răsurilor*, și *casa milelor* întâmpină greutăți în acordarea ***lefurilor***. Despre *stenahoria ce are epitropia cu răspunderea* ***lefilor*** ȚR 1800 ib. VIII, 134, fiind „daturile" mai mari decât veniturile, se vorbește frecvent în documente:

jălbi de la săracele văduve ce au ***lefi*** *de la cutia milosteniei, plângându-se că nu li se dau* ***lefile*** *cele orânduite, zicând unele că de 4-5 luni, altele de 6-7 luni nu li s-a dat, din care pricină se află lipsite de ajutorul hranei vieții lor* ȚR 1818 ib. X_B, 314; *că săraci cei adivărați s-au închiat întru lăcrămaria a fi răbdători în tot anul de câteva luni, pentru lipsire și neagiungere* M 1819 CAL I, 54, 595.

Se propun diferite soluții pentru completarea fondurilor sau pentru respectarea separării lor:

după hrisoavele epitropiei se dă la vistierie po câte tal 500 pe toată luna la cutia milosteniei care este irat vechi legat de domni pentru ***lefile*** *săracilor ce s-au urmat la cei scăpătați* ȚR 1813 IR X_A, 819; *să împlinească de la acei polcovnici și căpitani ce au fost în anul trecut suma datoriilor și fără zăbavă să-i teslimatisească la epitropie în trebuința* ***lefilor*** *săracilor* ȚR 1814 ib. 818; *de acum înainte să nu se mai împărțească* ***leafă*** *săracilor prin alte deosebite mâini nici de către sfânta mitropolie, precum obișnuia de opria din banii sfertului și împărția la osebiți lefași... ci toată suma iraturilor să se adune la epitropie și chiar de la epitropie să se împărțească în* ***lefi****, după catastih* ȚR 1815 ib. 271.

---

[93] Ulterior primește *leafă* de la cutia milosteniei.

Unii *arhierei* şi *egumeni* sunt obligaţi să dea o sumă de bani la *cutia milosteniilor ca să se dea în lefile săracilor în anii de norocire când nu vor fi boli* / în anii când va fi ciumă, banii merg la casa lazareturilor / ŢR 1817 IR X_A, 329.

Uneori este nevoie să se recurgă chiar şi la măsuri riguroase (reducere, suprimare), în caz de insuficienţă a fondurilor. Astfel, epitropia obştirei propune în 1796 supresiunea de la pensiuni a mai multor feţe cari au primit din nou slujbe / judecător, cămăraş /, căci *a lua câte 2 lefi unii şi alţii nici una, nu este cu cale* Urechia, ap. IR VI, 659; *iraturile ce să socotesc ale cutiei lipsind până la suma lefilor şi de aceea nu se ajunge a se da lefile săracilor. Să iconomisească sărăcimea ce au leafă pentru ajutorul hranei vieţii de la tal 5 până la tal 30 în sus pe câtă vreme au luat să fie luat iar pe cât n-au apucat să ia, să lipsiţi nefiind mijloc de unde a li se da afară de dohtori şi gerahi ai politiei* ŢR 1814 ib.X_A, 1054; *să se deschidă lăzile celor ce au murit de năprasnica boală şi să le scrie lucrurile în foaie puindu-le preţ şi agonisindu-şi cevaşi dintr-acestea se va da iarăşi spre ajutorul lefii săracilor* ib.; *neajungându-se iraturile s-au scos din catastif unele cocoane ce aveau leafă de la cutia milosteniei* ŢR 1815 ib. X_B, 271.

Pentru preîntâmpinarea greutăţilor, dar mai ales pentru evitarea abuzurilor se hotărăşte: *a se tocmi* un catastih *de câţi se cuvine a avea leafă de la cutia milosteniei de obşte, la care trebuieşte a se pune osârdie prin chibzuire şi cercetare de ipochimenele acelea numai ce sunt vrednice în adevăr de milă şi ajutor spre a nu se face catahrisis, rămâind săracii cei vrednici de milă fără de ajutor; orânduim să întocmiţi un catastih de numele acelora care în adevăr sunt vrednici şi făcând 6 stări, cea dintâi stare po tal 40, cea de a doua po tal 30, a treia po tal 20, a patra po tal 15, a cincea po tal 10, şi a şasea po tal 5, după care urmează ca cele mai proaste cu tal 5 să fie cele mai multe, cele de 10 mai puţine şi asemenea cele până la 40 să rămâie cele mai puţine* ŢR 1803 ib. XII, 399.

Măsura este luată deoarece, aşa cum notează Urechia, „abuzurile erau mari – se acordau de la cutie lefi la boieri şi jupânese de boieri şi obraze ştiute după bunul plac al lui Vodă. Toţi cei ce n-aveau poftă de a munci căutau să fie trecuţi la catastiful cutiei. Cei ce nu erau admişi la «sportula» boierilor zilei şi a lui Vodă erau respinşi de la cutie" IR XII, 399.

Celelate case sau cutii sunt create (probabil) după modelul *casei răsurilor* având ca scop instituirea unor fonduri speciale (provenite tot din dări sau taxe), care servesc la achitarea nu numai a *lefii*, dar şi a altor forme de răsplată. Aceste fonduri sunt suplimentate în caz de *neajungere*, grija domnilor fiind aceea de a acorda răsplata în mod regulat. *Casele* şi *cutiile* poartă denumiri variate în funcţie de destinaţia fondurilor (termenii *casă* sau *cutie* şi, rar, *departament*, fiind utilizaţi în documente în mod paralel şi similar alături de cei de *venit* sau de *irat*), de ex.:

– *casa doctorilor* în cazul *lefii* pentru *doctor* M 1814 CAL I, 209, 512; *gerah* ib.; *moaşă* ib.; în cazul *plăţii* pentru *doctor* ŢR 1813 F 27

– *casa menzilului* în cazul *hacului* pentru *ţimiraş* M 1814 UR I, 45; în cazul *lefii* pentru *nazâr* M 1815 ib. 246

– *(iraturile) casei privegherii* în cazul lui *leafă* pentru *doctor* ŢR 1817 IR X_A, 1002; în cazul *tainului* pentru *nefer* ŢR 1820 ib. XI, 141; *pandur* ib. / dar şi / *(venitul) departamentului privegherii* în cazul *emiclicului* pentru *cioclu* ŢR 1816 ib. X_A, 1001; în cazul *simbriei* pentru *doctor* ŢR 1817 ib. 1002

– *casa şcoalelor* în cazul *lefii* pentru *dascăl* ŢR 1815 IR X_A, 388; în cazul *simbriei* pentru *dascăl* ŢR 1817 ib. 386 / dar şi / *cutia şcoalelor* în cazul *lefii* pentru *dascăl* ŢR 1797 ib. VII, 41; în cazul *emicliciului* pentru *dascăl* ib. sau *venitul şcoalelor* în cazul *lefii* pentru *dascăl* M 1785 UR II, 264; *doctor* ŢR 1804 IR XII, 461; *ierochirica* M 1785 UR II, 264; *psalt* ib.; în cazul *plăţii* pentru *dascăl* ŢR 1801 IR VIII, 29 etc.

Hotărârile luate în scopul strângerii banilor pentru *leafa dascălilor* suferă tot timpul modificări, de ex.: de la *boierii cu boierii* şi de la *dregători*, la *preoţi şi diaconi*, de la aceştia la *vistierie*, apoi iar de la *preoţi* M 1747 IR I, 144, cf. M 1748 UR I, 62-7; ulterior, din *venitul mănăstirii* ŢR 1764 BUC_2 190, 226; apoi de la *casa şcoalelor* sau din *iratul eparhiilor* ŢR 1815 IR X_A, 388. Aceste fluctuaţii în provenienţa fondurilor se întâlnesc şi în cazul remunerării *dascălilor cu simbrie* ŢR 1749 $BUC_1$199, 392 sau cu *plată* ŢR 1752 BUC_2 161, 195.

Cei ce „arendează slujbe" recompensează, din veniturile realizate, categorii angajate de stat (domn):

– *de la vânzarea oieritului, a dijmăritului, a vinăriciului* în cazul *lefii*: pentru *doctor* ŢR 1780 F 25; *moaşă* ib.; *spiţer* ib.

– *din vânzarea ocnelor mari* în cazul *merticului*: pentru *boier* ŢR 1811 IR XII, 578

– *cumpărătorii vămii Vălenilor de Munte* în cazul *plăţii*: pentru *locuitor* ŢR 1819 IR XI, 409

– *boierii cumpărători ai slujbei oieritului* în cazul *simbriei*: pentru *slujbaş oier* ŢR 1812 ib. XII, 553; *taxidar* ib.

Arnăutul solicitat de la curte de către neguţător, este plătit cu *leafă*, probabil din veniturile pe care acesta le încasa din administrarea unui pod şi a unei moşii ŢR 1800 SD V, 85, 205.

Unii particulari, proprietari ai moşiilor pe care întemeiază biserici şi şcoli, angajează şi retribuie, din veniturile proprii, personalul aferent ce efectuează însă o activitate în folosul obştii, de ex.:

– în cazul *hacului*:

agă pentru *preot* M 1817 CAL I, 259, 541.

– în cazul *plăţii*:

boier (sluger) pentru *dascăl* ŢR 1793 IR V, 59; *preot* ib.

boier (biv vel vistier) pentru *dascăl* ŢR 1797 ib. VII, 33.

Dascălului de la biserica şi şcoala înfiinţate de un *biv vel paharnic* i se acordă *plată* din ajutorul dat de *locuitorii* de pe moşie: *de 100 de piei ce lucrează câte parale 10, precum şi din alte venituri* ŢR 1792 ib. IV, 123.

– în cazul *simbriei*:

sluger pentru *dascăl* ŢR 1793 IR VI, 116

biv ceauş (agiesc) pentru *dascăl* ŢR 1813 ib. X_A, 409.

În relaţiile p a r t i c u l a r e, problema fondurilor din care se achită răsplata nu se pune şi, ca urmare, ele nu sunt indicate în documente. Reţinem totuşi următoarea formulare dintr-un exemplu:

să se găsească alt dascăl pentru copil cu plată mai mică ca să se poată ajunge din venitul capitalului ŢR 1794 IR VI, 266.

La şcolile întemeiate de particulari *dascălii* erau recompensaţi de către aceştia din veniturile lor personale (uneori din danii – v. exemplul amintit la p. 70, în care *dascălii* primesc drept *plată*, *venitul* provenit de la acareturi sau chiria de la prăvălii). Pe de altă parte, aceste şcoli beneficiau de venituri sau de avantaje din partea domnilor ori a locuitorilor.

Comunităţile acordă răsplata pe baza deciziei colective luate de conducerea acestora (orice comunitate având un conducător, care însă nu hotărăşte în mod individual, ca în cazul domnului sau al unui particular).

Acordarea răsplăţii, sistemul de acordare a acesteia, din punctul de vedere al perceperii sumei, al strângerii banilor şi al participării membrilor unei colectivităţi, şi nu al achitării propriu-zise, se poate face în două feluri:

– din partea î n t r e g i i comunităţi, privită ca o entitate de sine stătătoare, având un statut similar cu cel pe care îl are domnul sau orice persoană care angajează şi recompensează ori

– din partea f i e c ă r u i a dintre membrii unei comunităţi, privită ca totalitate de indivizi care participă în comun la acordarea răsplăţii.

Aceste două sisteme se întâlnesc la toate cele trei tipuri de comunităţi în mod diferit în legătură cu diversele forme de recompense.

P r i m u l s i s t e m d e a c o r d a r e a răsplăţii apare în cazul tuturor tipurilor de comunităţi şi se referă la categorii aparţinând tuturor grupurilor, indiferent de modul în care ele sunt angajate (permanent sau ocazional). Este vorba de toate situaţiile în care practic nu se indică în documente f e l u l cum este adunată din partea colectivităţii suma destinată recompensei (*angarie, hac, plată, salariu, simbrie, venit*), ci doar hotărârea prin care se acordă răsplata. Exemplele referitoare la comunităţile de tip profesional şi religios, mai rar, teritorial au fost deja semnalate în capitolul despre persoana care acordă răsplata (v. p. 187-189). În acest capitol am reţinut doar acele situaţii în care în texte se menţionează la modul general fondurile din care se achită recompensa, de ex.:

Comunităţile de tip teritorial acordă

– *simbrie*:

locuitorii din Câmpulung din banii obţinuţi prin vânzarea unor locuri de păscut pentru *slujitor sătesc* M 1797 CÂMP 190, 272

– *hac*:

din banii controbuţii pentru *grosar* M 1784 CÂMP 107, 146; *vătăman* ib.

A l d o i l e a s i s t e m d e a c o r d a r e a răsplăţii se întâlneşte în cazul tuturor tipurilor de comunităţi şi se referă la categorii aparţinând îndeosebi **instituţiilor religioase**, dar şi, mai rar, **administraţiei (armatei)** sau **activităţilor casnice, gospodăreşti** şi priveşte îndeosebi *simbria*, dar şi *venitul* ori, rar, *leafa*.

Comunităţile de tip profesional acordă:

– *simbrie* pentru:

ceauş (tocmit de staroste şi de epitropi la breasla pânzarilor şi abagiilor): *simbria ce i se cădea să i se plătească de către meşteri după analoghia ce se va face şi starea fieşcăruia* ŢR 1775 IR II, 197.

Comunităţile de tip teritorial acordă:

– *simbrie* pentru:

ispravnic de ungureni / orânduit după întărirea domnilor în Valahia asupra familiilor de ungureni /: ~*pentru a lor* ***simbrie*** *lua dă la acele familii răsură la leu câte 4 parale* / hotărâre luată în 1765 şi ulterior modificată prin schimbarea răsplăţii din ***simbrie*** în ***leafă*** / ŢR 1811 D.EC 43, 117.

Comunităţile de tip religios:

– Biserica din Şcheii Braşovului acordă

– ***simbrie*** pentru:

dascăl (diacon): ~ i s-au făgăduit şi orăşanii să-i dea ***simbrie*** *de casă pot(ronici) 1 sau 3-4, cine ce se va îndura* Tr 1729 B.ŞCH 90; *paroh neunit: nu pot scoate de la poporanii săi căzută* ***simbrie*** Tr 1803 ŞCH II, CLXXX, 255

– dreptul de a primi ***venit*** pentru:

popă/preot (este vorba despre ***veniturile patrafirului***, constituite din diferite sume de bani încasate pentru oficierea serviciului religios, sume denumite în text prin termenii ***plată/plăţi*** sau ***taxă***): *norma, adecă orânduiala* ***veniturilor patrahirului****, ce s-au dat... pentru lăcuitori neuniţi de legea grecească, fie cătane, fie provinţialist şi pentru popii lor. Pentru cununiile... să se plătească / fl. nemţ.creiţ. – 30 / Pentru îngropăciunea pruncului, până când iasă de şapte ani, împreună cu blagoslovirea api / – 24 / Pentru îngropăciunea feţi, ce au trecut de şapte ani în sus, fie sau bărbat, sau femeie / 2- /... Fieştecare preot de va fi chemat afară de paroh şi va fi la petrecania mortului /- 6/ Cine ar avea să sărbască sărbătoarea sau praznicul sfântului său, pentru blagoslovirea flerturilor, a grâului şi a colacului să* ***plătească*** */- 3 / Pentru molitfa şi stropirea cu sfeştanie a casi unde au zăcut muierea chendelă / – 6 / Pentru o liturghie / – 12 / Care pofteşte rugăciunile cele de 40 de zile, care să fac după sfârşitul liturghi, adecă parastas / – 30 / Pentru pomelnicul morţilor peste un an / – 12 / Câţi stâlpi a evanghelii va vrea cineva să se citească pentru mort, pentru tot stâlpul / – 30 / Pentru cetirea a toate psaltirii / 1- / Pentru un paraclis / – 3 / Când umblă cu crucea la Bobotează pă la case botezând / – 3 / Care va vrea ca în toate duminecile în casa sa să să facă apă sfinţită, va* ***plăti*** *peste an, adecă pentru 52 de dimineţi, în care să va blagoslovi apa / 3. 6 /... Protopopului pentru ce va da testimonie la prilejul căsătorii, că s-au strigat în biserică de tri ori / – 6 / Pentru un sărindar întreg / 5 – ... Însă ca popi tecşile, adecă preţurile acestea nici a le mai ridica, nici după voia sa a le lua, sau care n-au fost în obiceai a le aduce înăuntru, să nu fie slobozi tare să porunceşte* Tr 1784 ŞCH II, I, 1.

– Biserica Companiei greceşti (de comerţ oriental) din Braşov acordă ***simbrie*** pentru:

popă/preot parohul / din / *satul Tărlungeni famelii parohii 91.* ***Simbria*** *preotului de famelie pă anu / flor. cră. 10 1/2* / Tr 1787 ACCOB 92, 67-68 / În continuare se indică sumele de bani percepute drept ***plată*** pentru oficierea diferitelor servicii religioase /: *Cu sf(â)nta cruce umblăm întru an de 4 ori; să câştigă o dată / 1, 30 / Dintr-aceştia să dă dascălului / 18. – / La zioa sfintelor Paşti să câştigă / 5 – / Dintr-aceştia să dă dascălului / 1. – / La zioa Naşteri Domnului Hs. să câştigă / 30. / De la cununie plătesc peste tot / – 30 / De la botezul pruncilor / 4 1/2 / De la slujba mortului...* ***plătesc*** */1.- / De la copii, făcând predicaţia plătesc / 25 – / Să tâmplă morţii într-un an, mari şi mici / 8. – / Să botează prunci într-un an / 20. – / Peste an la praznice şi la alte slujbe care avem*

noi s-ar mai câştiga / 8 – / Căsătorii să tâmplă întru an 2 sau 3. În anul 1785 am dat pentru toată famelia câte 2 1/2. De la slujba mortului dintr-un fiorint să dă dascalului de la omul mare. De la prunci iarăşi din plata preotului / 3 – / Tr 1787 ACCOB 92, 67-68 / sume despre care nu se poate preciza, din lipsă de informaţie, dacă reprezintă tot *simbria*, deci dacă o alcătuiesc sau dacă constituie numai câştigurile suplimentare, pe lângă *simbrie* /.

– dreptul de a primi *venit* (pe lângă *simbrie*) pentru:

capelan şi ajutor: a treia parte de la discos şi de la ţolar din venitul ce va veni Tr 1788 ACCOB 100, 77.

Părintele preot trebuie să fi beneficiat tot de o parte din acest *venit* (pe lângă *simbrie*), deşi în cazul lui se specifică doar atât:

s-au orânduit... un disc să umble în toate sărbătorile şi duminicile şi afară dintr-aceste după ţălar să urmeze ib.

– Biserica catolicească din Iaşi acordă:

– ***simbrie*** pentru:

preot: să luăm datoriile ce au fost a simbriei, adecă fân şi păpuşoi şi clăcile, înainte, rânduind ca să dea fieştecare gospodar ~ pentru simbrie adecăte o rublă turcească M 1800 SD I,CV, 145. Această „rânduială" nefiind primită de toţi, *pater... prefect catolicilor care sunt în toată Ţara Moldovei* întăreşte *de la Paşte încolo să fie dator fieştecare gospodar a da ~ pentru datoria simbriei douăzeci de parale, dar să nu treacă Sânta-Măria Mare şi trecându-se şi neplătindu-se, ori fân, ori aceste 20 de parale, s-aibă a da fieştecare gospodar preţul fânului după cum s-a vinde* ib.; *slugă (din casă) a preotului: să fie dator poporul a plăti 4 parale de fieştecare gospodar* ib.

– Breasla evreilor acordă:

– ***leafă*** pentru:

*haham: breasla evreilor pământeni... pentru rânduielile legii lor au de ţinut ~ şi dascăl cu cheltuială şi plată de leafă de la breaslă... neavând alt mijloc de a o purta au avut obicei, ca şi la alte politii, unde se află evrei cu locuinţă, de dă fieşcare evreu la ocaua de carne ce cumpără pentru mâncarea lor, câte o para mai mult, care para se adună la un loc numindu-se aceasta gabelă, din care aceasta se plătesc **lefile** ~ şi a dascălului* ŢR 1802 IR VIII, 226; *dascăl:* ib.

– ***simbrie*** pentru:

*baş-haham: pentru obiceiul ce au fost între ovrei, care s-au chemat *curunca... acel obicei s-au rădicat, numai s-au aşăzat să ia simbriia ostenelii lui dă la toţi ovreii... dă tot omul ce va fi casnic, câte 1 leu pă an* ŢR 1776 AJ 173, 189 (Banii sunt strânşi şi daţi prin vechil).

– dreptul de a primi ***venit*** pentru:

*baş-haham: **veniturile** dă cununii, dă logodne şi dă despărţiri* ŢR 1776 AJ 173, 189; *staroste de ovrei... şi fiind şi vechil de haham-başa lua de tot ovreiul casnic câte taleri 1... şi alte **venituri** ale hahamului după orânduiala lor* ŢR 1787 IR III, 62.

Cel de-al doilea sistem de acordare a răsplăţii, specific mai ales *simbriei* (dar întâlnit, mai rar, în legătură şi cu ***plată***, cu ***venit*** sau cu ***hac*** şi într-un singur caz, cu ***leafă***) şi caracteristic îndeosebi comunităţilor de ordin religios, este hotărât, după cum s-a văzut, de conducerea comunităţii respective, fără ca domnul să fie implicat (chiar şi atunci când informaţiile provin din acte oficiale, ele atestă doar faptul că

această „cunoștință și „întărește" ceea ce era deja hotărât de comunitate). Modul acesta special de răsplătire nu privește, de fapt, acordarea în sine a răsplății, achitarea ei, ci doar s i s t e m u l d e a d u n a r e a b a n i l o r, mecanismul de strângere a fondurilor destinate simbriei (*plății, hacului, lefii, venitului*), mecanism care are în vedere nu comunitatea ca întreg, ci comunitatea constituită dintr-un număr oarecare de membri, care trebuie să c o n t r i b u i e t o ț i la adunarea banilor, astfel că răsplata se acordă din partea t u t u r o r. În virtutea hotărârii că toți cei ce formează comunitatea respectivă trebuie să participe în comun la acordarea recompensei, aceștia devin un fel de c o n t r i b u a b i l i:

evreii pentru *dascăl* și *(baș)haham*; *familiile* pentru *ispravnic* și *preot*; *gospodarii* pentru *preot* și *slugă*; *meșterii* pentru *ceauș*; *orășenii* pentru *dascăl* (*diacon*); *poporanii* pentru *paroh*.

Acești contribuabili nu sunt nici cei ce angajează, nici subalterni, ci particulari care beneficiază de serviciile celor recompensați din banii lor. Totodată, nu întotdeauna cei recompensați de aceste comunități sunt și angajați de ele (de ex. *ispravnicii de ungureni*), după cum în cazul persoanelor aparținând **instituțiilor religioase** nu știm dacă se poate vorbi de o angajare propriu-zisă.

Suma de bani care se percepe poate fi:

– e g a l ă, aceeași pentru toți contribuabilii (ca în cazul evreilor, al familiilor și al gospodarilor);

– v a r i a b i l ă (benevolă), la latitudinea, „îndurarea" fiecăruia (ca în cazul orășenilor);

– v a r i a b i l ă, dar conform cu un criteriu, „starea fieștecăruia" (ca în cazul meșterilor).

Trebuie să precizăm că ceea ce diferențiază cele două sisteme de acordare a răsplății în cazul comunităților este tocmai acest procedeu de adunare a banilor, care privește participarea colectivă a tuturor membrilor unei comunități, c o n t r i b u ț i a fiecăruia dintre ei. Totodată menționăm că acest lucru nu înseamnă că cel răsplătit își „adună" el însuși banii de la contribuabili, ci doar că el primește suma a d u n a t ă de la aceștia printr-o persoană delegată (împuternicită). Deși acest fapt nu este consemnat decât în ce privește breasla evreilor (unde banii sunt adunați de o anumită persoană și oferiți de alta), credem că acest sistem era generalizat la toate comunitățile în discuție. La primul mod de acordare nu se indică, decât rareori, de unde provin fondurile din care se face răsplata. Remarcăm și faptul că nu toate categoriile de persoane angajate de comunități sunt răsplătite în acest fel, ci doar unele (v. exemplele de mai înainte).

Ar mai fi de adăugat că nu se poate afirma dacă pentru toți cei ce beneficiază de acest sistem de recompensare prin contribuția tuturor membrilor comunității, el constituie singura răsplată, reprezentând „salarizarea" lor (cum s-ar părea că este în cazul *ispravnicilor*, dovadă că această retribuire este modificată ulterior) sau dacă formează numai o parte suplimentară de câștig (așa cum am putea fi tentați să credem despre categoriile aparținând **instituțiilor religioase**), deoarece acest lucru nu este specificat în text.

O altă observație privește c u a n t u m u l unei astfel de ***simbrii***, care pare că nu este stabilit inițial la o sumă fixă, ci rezultă din însumarea contribuțiilor fiecăruia(chiar dacă numărul contribuabililor este știut, suma totală apare în final, după perceperea contribuțiilor individuale).

Modul în care se percep sumele care constituie *venit* pentru cei ce îl primesc în cadrul comunităţilor religioase se subsumează modului general în care se constituie *venitul* pentru oricare dintre categoriile ce au dreptul să primească această recompensă. Suma totală apare în final după perceperea sumelor individuale, direct şi numai din partea particularilor, nu şi a domnului. Acest mod este asemănător întrucâtva unuia dintre sistemele în care se primeşte *simbrie* (v. p. 205-206 şi 207), numai că în cazul *venitului* aceşti particulari, în fapt enoriaşi, nu pot fi consideraţi contribuabili, în măsura în care în calcularea *venitului* nu se pleacă de la o sumă de indivizi ce trebuie să c o n t r i b u i e la adunarea sumei de bani ce urmează să fie primită drept *venit*. Ceea ce dă fiecare dintre enoriaşi nu este impus, deşi este prevăzut să se dea direct în schimbul oficierii diferitelor servicii religioase n u m a i în momentul în care astfel de servicii sunt solicitate.

Sumele încasate drept *venit* pot fi hotărâte, fixate dinainte (adesea în mod diferenţiat), probabil printr-un consens statuat de practica obiceiurilor religioase, în acest caz fiind indicate în documente sau pot fi lăsate la bunăvoinţa membrilor comunităţii şi atunci nu mai sunt menţionate.

Din punctul de vedere al modului în care se primeşte *venit* toţi reprezentanţii **instituţiilor religioase** îşi strâng *venitul* la fel (deci şi categoriile aparţinând cultului ortodox oficial). Totodată, aceasta este şi deosebirea dintre *venitul* primit de către cei care aparţin tuturor **instituţiilor religioase** şi *venitul* pe care îl primesc dregătorii.

Menţionăm că aceste *venituri* pot constitui câştiguri suplimentare, clerul beneficiind şi de alte modalităţi de recompensare (bani, avantaje etc.).

Am afirmat că sistemul este întrucâtva asemănător cu cel întâlnit în cazul *simbriei*, şi anume în legătură cu cei răsplătiţi cu *simbrie* în cazul comunităţilor religioase. (Este vorba îndeosebi de breasla evreilor şi probabil de biserica catolicească din Iaşi; în ce priveşte biserica din Şcheii Braşovului şi biserica Companiei greceşti, modurile de recompensare fiind destul de asemănătoare în cazul *simbriei* şi al *venitului*, aceste recompense pot fi considerate ca fiind a l c ă t u i t e din diferite câştiguri şi nu asociate acestora. Întrucât despre aceste câştiguri se menţionează în documente că se *plătesc*, ele pot fi considerate că reprezintă *plată* pentru respectivele categorii.

Participarea membrilor acestor comunităţi religioase, precum şi a celorlalte comunităţi profesionale sau teritoriale la adunarea banilor destinaţi *simbriei* este o obligaţie impusă tuturor în scopul de a se crea un f o n d din care să poată fi acordată *simbria*; de unde şi necesitatea ca această sumă ce constituie fond să fie avută de la început în vedere, precum şi îndatorirea ca toţi membrii să participe în comun la strângerea ei. Ideea de f o n d apropie acest sistem de adunare a banilor destinaţi pentru achitarea *simbriei* de ideea de s a l a r i z a r e, prezentă în cazul recompenselor acordate în mod oficial de către domn. Cu atât mai mult cu cât în cazul unor comunităţi, de ex. *breasla evreilor*, aceşti bani nu numai că se strâng de către colectivitatea respectivă, dar ei devin şi o anumită dare, denumită *gabelă*[94] (v. p. 207) – fapt ce ar corespunde formelor de instituţionalizare din cadrul

---

[94] „O dare specială se înfiinţează sub Mihail Constantin Suţu, aceea a gabelei evreilor" Urechia, IR VIII, 226.

răsplăţilor oficiale. Iar în cazul *ispravnicilor de ungureni*, banii pentru ***simbrie*** se strâng din răsuri, tip de impunere întâlnit şi în legătură cu cei recompensaţi oficial cu *leafă*. Când aceşti *ispravnici* vor fi retribuiţi cu *leafă*, această răsplată o vor reţine *din banii ce vor strânge după bir* ŢR 1811 D.EC 43, 119.

Se poate afirma astfel că aceste comunităţi reprezintă un fel de fază de tranziţie, corespunzătoare probabil unei perioade de tranziţie, deşi nu se poate preciza dacă organizarea şi funcţionarea sistemului de recompensare din cadrul comunităţilor premerge sau este concomitent cu instituirea sistemului de salarizare de către domn la scara întregii activităţi de stat.

Procedeul de adunare a banilor prin c o n t r i b u i r e se întâlneşte şi în cazul ***plăţii*** în legătură cu unele categorii angajate de domn în mod o f i c i a l pentru munci cu caracter ocazional (v. p. 213).

O situaţie aparte o prezintă cei menţionaţi în condica lui Grigore Ghica (*herghelegiu, jitar, păstor, văcar*), pentru care domnul hotărăşte ca vornicelul satului împreună cu sătenii să fie datori să tocmească (angajeze) cu *hac*, dar banii pentru *hac* să îi dea sătenii M 1776 GH_2 40. Menţiunea din această condică rămâne cea mai inedită şi poate cea mai interesantă dintre atestările referitoare la termenul *hac*.

Deşi documentul are un scop precis, şi anume fixarea lefurilor şi a veniturilor funcţionarilor ţării, precum şi a tuturor slujitorilor curţii domneşti, el oferă în acelaşi timp şi o imagine asupra stării generale a Moldovei din acea vreme furnizând informaţii preţioase despre administraţie, justiţie, puterea armată şi finanţe. Şi dacă termenul folosit aproape exclusiv pentru răsplată este cel de ***leafă***, apare totuşi şi o menţiune referitoare la *hac*, cu atât mai demnă de reţinut, cu cât este unica din condică şi singura ce prezintă relevanţă în cadrul opoziţiilor ***leafă/hac***; ***hac/simbrie*** şi ***leafă/simbrie***.

La sfârşitul capitolului cuprinzând *venitul cantarilor în ce chip să se urmeze* există o dispoziţie de altă natură privitoare la „rânduiala" angajării la sate a unor categorii de persoane, dispoziţie aparent curioasă, ce merită analizată pentru a se putea înţelege de ce a fost nevoie de o astfel de precizare într-o condică domnească:

Fieştecare vornicel al satului, dimpreună cu sătenii să fie dator să tocmească un văcar sau doi, pentru păscutul vitelor sătenilor; şi herghelegii pentru păscutul cailor; şi păstori la oi şi la râmători; şi jitari pentru paza ţarinilor; şi ***hacul*** *acestora să cisluiască sătenii pe vitele ce vor avea şi să plătească fieştecarele după cum va veni pe vită*[95] ib.

Nici vornicelul şi nici cei angajaţi de el nu sunt sluijitori ai curţii sau funcţionari de stat. Cu toate acestea, domnul se arată interesat indirect prin această măsură de „averea mişcătoare" a supuşilor săi care constituia bogăţia principală a ţării, dar şi o importantă sursă de venituri graţie nenumăratelor taxe fiscale existente din toate timpurile asupra vitelor. Ca urmare, el este cel ce hotărăşte ca vornicelul şi cu sătenii să tocmească herghelegii jitari, păstori, văcari, pe care însă

[95] Aceeaşi dispoziţie este mai târziu completată prin introducerea obligativităţii de a se încheia *zapise*, atunci când se face angajarea, probabil din aceleaşi motive ca şi la ***simbrie***: *şi când vor tocmi satele păstorii numiţi să ieie şi zapise de la mâna lor* M 1794 UR IV, 51.

să-i plătească satele. Neintrând sub incidenţa condiţiilor de acordare a *lefii* (deoarece nu erau angajaţi pe baza unei decizii domneşti la curte sau în aparatul de stat), aceştia nu puteau primi *leafă*, ci o altă formă de răsplată. Întrebarea firească este, de ce oare primesc *hac* şi nu *simbrie* sau pur şi simplu *plată*, din moment ce angajarea se face pe baza unei t o c m e l i ? (Domnul poate acorda şi aceste două forme de răsplată, chiar şi printr-o î n v o i a l ă).

Motivul acordării acestei forme de răsplată şi nu a alteia rezidă, credem, în ideea de c i s l u i r e ce apare în text şi care poate avea legătură cu termenul *hac*. Se ştie că cisla era procedeul de impunere colectivă în perceperea unei dări. Suma globală de plată pentru un sat se repartiza locuitorilor p r o p o r ţ i o n a l cu averea fiecăruia de către sfatul bătrânilor, care cunoştea bine situaţi materială a fiecărui consătean, astfel că prin respectarea principiului echităţii se evitau abuzurile şi nedreptăţile, cf. Giurescu, I.ROM III_2, 636, care aminteşte şi o definiţie din vremea lui Constantin Mavrocordat: „Cisla iaste bună că, cine pe ce are, pe aceia dă“ id. ib.

Consideraţiile despre termenul *cislă* ne permit să observăm că şi în cazul *hacului* din condică este vorba de o anumită sumă fixată dinainte, impusă sau nu de domn (acest lucru nu este specificat), sumă ce se împarte î n m o d d i r e c t p r o p o r ţ i o n a l (ş i n u e g a l) cu vitele fiecărui sătean. Chiar dacă sătenii şi cu vornicelul sunt cei ce fixează suma acordată drept *hac* şi nu domnul, important este faptul că se pleacă de la u n î n t r e g c e u r m e a z ă s ă f i e î m p ă r ţ i t, deci de la o sumă ce se c i s l u i e ş t e.

Ideea de p r o p o r ţ i e pe care o conţine *cisla* se potriveşte în fond cu sensul de bază al cuvântului *hac*, ce provine din tc. hak „dreptate, echitate“ (cf. Baubec-Grecu, DTR), idee care se păstrează şi în înţelesul cuvântului românesc *hac*, atunci când înseamnă „răsplată“, fapt pentru care el ajunge să desemneze şi o anumită formă de răsplată. În acest sens, ni se pare adecvată definiţia din DA a termenului *hac*: „I. (Mold.) 1. Ceea ce trebuie să dea cineva după drept: (mai de mult) (răs)plată; (astăzi) simbrie, leafă, salar“.

Prima parte a formulării din document (*ceea ce trebuie să dea cineva*) are avantajul unei maxime generalizări, dar totodată şi cu restricţia necesară (*după drept*) care individualizează termenul în raport cu celelalte sinonime. Acest d u p ă d r e p t din conţinutul *hacului* corespunde p r o p o r ţ i e i din *cislă*, deci nu în mod egal, ci p r o p o r ţ i o n a l. Ca urmare, *hacul* se plăteşte în comun de către toţi, în funcţie de averea fiecăruia (suma repartizându-se între membrii unei colectivităţi proporţional cu venitul fiecăruia).

Faptul rezultă din câteva pasaje concludente ale textului citat:

şi hacul acestora / cuantumul sumei despre care nu se precizează cine îl fixa şi cum se fixa – n.n. / *s ă c i s l u i a s c ă*[96] / s.n. / *sătenii pe vitele ce vor avea* / proporţional deci – n.n. / şi / abia după aceea – n.n. / *s ă p l ă t e a s c ă f i e ş t e c a r e l e* / s.n. / *după cum va veni pe vită.*

Analiza acestui citat ne sugerează şi o altă observaţie în legătură cu un a n u m i t s i s t e m de acordare a *hacului* într-o comunitate din punctul de vedere

---

[96] Din formularea *hacul acestora să cisluiască*, se poate deduce că este vorba de o sumă totală, al cărei cuantum este cunoscut înainte de *cisluire*.

al perceperii sumei destinate răsplăţii. O observaţie asemănătoare am făcut-o la ***simbrie*** în ce priveşte modul de adunare a sumei necesare pentru răsplată (v. p. 209).

În exemplul din condica lui Ghica, *hacul* se acordă conform schemei:

$$\begin{array}{ll} & \left\{\begin{array}{l} C_1\,(=V_1) \\ C_2\,(=V_2) \\ C_3\,(=V_3) \longrightarrow H \\ C_4\,(=V_4) \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ C_n\,(=V_n) \\ C \longrightarrow H \end{array}\right. \end{array} \quad \begin{array}{l} H = B \longrightarrow \text{(to } C_1 \ldots C_n) \\ H = B \longrightarrow \text{(to } C) \end{array}$$

unde:

H = *hac*; B = bani, sumă totală; C = contribuabil; V = cotă-parte, sumă individuală.

Hacul (H) este o sumă de bani (B) al cărei cuantum este fixat dinainte şi care se repartizează la un număr de contribuabili ($C_1 \ldots C_n$), contribuţiile acestora variind în funcţie de averea fiecăruia ($V_1 \ldots V_n$), fiecărui $C_1 \neq C_2 \neq C_3 \neq \ldots C_n$ corespunzându-i câte un $V_1 \neq V_2 \neq V_3 \neq \ldots V_n$, astfel că toate sumele individuale adunate la un loc refac suma iniţială.

Deci se pleacă de la o sumă cunoscută dinainte ce trebuie plătită în comun de toţi şi, după împărţire proporţională şi însumare, se ajunge din nou la acea sumă iniţială.

În situaţiile amintite ***simbria*** se acordă conform schemei:

$$b_1 \underset{>}{\leq} b_2 \underset{>}{\leq} b_3 \underset{>}{\leq} \ldots \underset{>}{\leq} b_n \longrightarrow \left\{\begin{array}{l} (b_1 = C_1) \\ (b_2 = C_2) \\ (b_3 = C_3) \longrightarrow B = S \\ (b_4 = C_4) \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ (b_n = C_n) \end{array}\right.$$

unde: b = bani, cotă parte; C = contribuabil; B = bani (sumă totală); S = ***simbrie***.

De data aceasta, se pleacă *nu* de la o sumă globală, fixată dinainte, ci de la un număr de contribuabili ($C_1 \ldots C_n$) reprezentaţi fiecare prin câte o sumă mică de bani (b) ce este contribuţia individuală a fiecăruia şi care toate se adună într-o sumă mare (B) al cărei cuantum abia la sfârşit se ştie şi care constituie ***simbria*** (S)(suma acesteia nefiind fixă, ci depinzând de numărul contribuabililor). Chiar dacă suma este cunoscută dinainte sau este în vederea celui ce o acordă sau o primeşte, important este faptul că ea n u a p a r e i n i ţ i a l ca fiind un tot ce se împarte, ci rezultă prin însumare, deci a p a r e î n f i n a l.

De observat că diferitele sume (b) pot fi egale ($b_1 = b_2 = \ldots = b_n$), situaţie întâlnită cel mai adesea, ca în cazul categoriilor: *baş-haham* ŢR 1776 AJ 173, 184; *preot* M 1800 SD I, CV, 145; *ispravnic* ŢR 1811 D.EC 43, 117 sau pot varia (mai mari sau mai mici între ele), diferenţierea putând avea la bază un criteriu evident:

după analoghia ce se va face și starea fieșcăruia pentru *ceauș* ȚR 1775 IR II, 197 sau dimpotrivă, fiind la latitudinea fiecăruia: *cine ce va îndura* pentru *dascăl (diacon)* Tr 1729 B. ȘCH 90.

Exemplul referitor la *ceauș* prezintă unele similitudini cu cel discutat în cazul lui *hac*, în ce privește ideea de a n a l o g h i e „proporție", asemănătoare cu ideea de c i s l ă. Spre deosebire însă de *hac*, la *simbrie* nu se menționează că ar fi vorba despre o sumă fixată dinainte și care urmează a fi împărțită proporțional, ci se specifică doar faptul că fiecare contribuție este proporțională cu averea fiecărui contribuabil.

Din cele expuse, se observă că în cazul *hacului* se pornește de la suma globală la individ contribuabil (sumă individuală), iar în cel al *simbriei*, de la individ contribuabil (sumă individuală) la suma globală. Deosebirea provine din faptul că la *hac* intervine în plus față de *simbrie* o idee nouă, aceea de c i s l u i r e (în afara ideii de c o n t r i b u i r e, comună ambilor termeni).

Astfel, la *simbrie*:

individ ce acordă —contribuire→ cel ce primește,

iar la *hac*:

sumă care constituie răsplata —cisluire→ individ ce acordă —contribuire→ cel ce primește.

Aceste trăsături diferențiază nu numai *hacul* de *simbrie*, dar și pe ambele de *leafă*, unde nu apare nici una din aceste idei. Dar dacă ideea de c o n t r i b u i r e s-ar putea explica prin caracterul de învoială ce stă la baza atât a *simbriei*, cât și a *hacului* (în cadrul relațiilor de muncă stabilite prin acest tip de convenție) deosebindu-le pe amândouă de *leafă*, ideea de c i s l u i r e s-ar părea că apropie *hacul* de *leafă*, fiind vorba de fapt tot de o decizie, de un anumit fel de decizie ca și în cazul acordării *lefii*, care privește însă doar sistemul, mecanismul de acordare a răsplății și nu cuantumul sumei sau modul de încasare a banilor.

De un sistem de strângere a banilor asemănător cu cel existent în cadrul comunităților (sau putând fi considerat astfel), ar putea fi vorba și în cazul relațiilor o f i c i a l e. Și anume, atunci când pentru unele lucrări sau servicii publice cu caracter ocazional exista obiceiul ca cei angajați la stat să fie remunerați cu *plată* conform unei decizii oficiale, din banii adunați p r o p o r ț i o n a l, de la particulari prin intermediul unui delegat, adesea indicat, de ex.: *analogon ce s-au făcut pe acele prăvălii ale neguțătorilor pentru plata muncitorilor* ȚR 1811 IR XII, 876; *plata salahorilor lucrători... se va da de către dumneavoastră* / vel spătar și vel dvornic / *din banii ce s-au strâns de pe la mahalale după cisla ce este făcută* ȚR 1816 ib. X_A, 862. Menționăm că acești particulari nu sunt cei ce angajează, dar ei beneficiază de munca efectuată de cei recompensați.

Acest sistem apare și în cazul *simbriei* în anatefterul lui Constantin Brâncoveanu din prima perioadă: *catastih de rânduiala carălor împărătești care ne-au venit poruncă să trimitem la Beligrad, care s-au rânduit pre judeați ca să dea cu toții afară numai din boiarii mazâli și sutași și log(ofeți).... și popi, dăr(ă)banți, scutealnici care-și dau carăle osăbi. Iar alalți să dea cu toții fiește-*

*care sat precumu-l va ajunge cisla. Şi carul să fie nou şi cu 4 boi... şi cu chirigiu, om de credinţă... Şi cei ce vor face carul să dea **sembrie** chirigiilor pe ce să va tocmi deplin* ŢR 1697 ANAT 87, 416.

Deşi am întâlnit sistemul de încasare a banilor prin contribuire şi chiar prin cisluire sau prin analoghisire şi în unele situaţii de achitare a *plăţii* ori a ***simbriei***, nu am considerat că el este relevant în cazul acestor termeni, ci doar în legătură cu *hac*. Categoriile recompensate astfel cu ***plată*** sunt angajate de domn pe baza unei decizii oficiale pentru activităţi în folosul statului, iar sistemul priveşte doar modalitatea de procurare a fondurilor din care se achită răsplata, modul concret de adunare a banilor, care sunt strânşi şi daţi printr-un împuternicit din partea domniei.

La *hac* şi la ***simbrie*** sistemul apare în legătură cu cei angajaţi la comunităţi, fiind o chestiune de organizare internă a comunităţii respective, care şi angajează şi retribuie, deşi dispoziţia o poate da uneori domnul (ca în exemplul din condica lui Ghica referitor la *hac*). Contribuabilii sunt de fapt cei ce beneficiază de munca celor recompensaţi şi de la care se strâng banii destinaţi răsplăţii.

La ***simbrie*** sistemul de încasare a banilor priveşte doar ideea de contribuire; într-o singură situaţie (cea a *ceauşilor*) se întâlneşte şi ideea de analoghisire, legată în fond, ca şi la ***plată***, de modul concret de adunare a banilor. Numai în cazul lui *hac*, credem că acest sistem ar putea avea legătură cu sensul etimonului, fapt pentru care am considerat ideea de cisluire ca fiind specifică acestei forme de răsplată şi nu altora.

Nu ştim dacă şi în alte cazuri este vorba de acelaşi sistem (deşi exemplul în care este vorba de ***leafă*** sau de *hac* ar putea susţine o astfel de interpretare, *cisluirea* nemaifiind explicită, ci doar subînţeleasă):

*zapciii... a să mulţămi pentru osteneala lor, numai cu **simbriea** ce prin izvoade cu pecetea domnească se hotărăşte a lua de la un sat pentru un şfert* M 1818 UR I, 252; *după hotărârea ce se va da de către vistieriea de **hacul** sau **leafa** ce trebuie să dea satele la un fieştecarele surugiu sau căruceriu din însuşi suma aceea hotărâtă spre **hacul** sau **leafa** lor* M 1814 ib. 206 etc.

Exemplele de mai sus ar putea fi considerate ca reprezentând faze de tranziţie corespunzătoare ideii de salarizare.

În acelaşi fel am putea interpreta şi situaţiile în care ***leafa*** se acordă din contribuţiile preoţilor (v. p. 218).

În alte documente se indică diferite persoane particulare de la care se strâng conform unei dispoziţii domneşti fondurile (bani sau altceva), din care se achită recompensele (***plată, simbrie, tain***):

*orice dregător ispravnic... să aibă a da câte tal 6 la numita biserică şi şcoală... ca şi aceşti bani să se cheltuiască la trebuinţa bisericei şi la **simbria** dascălului şcoalei şi a cântăreţilor* ŢR 1798 IR VII, 422; *Divanul au găsit neguţători cari prin contract s-au însărcinat a da **tainurile** de carne* / pentru ostaşii împărăteşti / ŢR 1808 ib.XII, 735; *fieştecare dughengiu când i-a veni rândul să dea 6 parale pentru **plata** ostenelei lui* /a fanaragiului/ M 1776 GH_2 17.

PERIOADA DE ACORDARE A RĂSPLĂȚII

Perioada pentru care se acordă răsplata este indicată în documentele din ambele secole studiate, mai des în cele din secolul al XVIII-lea. Există şi situaţii când ea este menţionată incomplet sau nu este menţionată deloc. Perioada variază în cazul diferiţilor termeni, putând fi *an, ceas, lună, săptămână* sau *zi*, neexistând o unitate de măsură fixă şi nici o singură unitate pentru un anumit termen desemnând răsplata ori pentru un anumit tip de relaţii de muncă sau pentru o anumită categorie recompensată.

Când vorbim de perioada de timp pentru care se acordă orice formă de răsplată, credem că ar trebui făcută o distincţie între *perioada (1)*, reprezentând unitatea de măsură care este avută în vedere, atunci când o anumită categorie de persoane este angajată şi recompensată, adică unitatea de timp pentru care se calculează răsplata şi *perioada (2)*, reprezentând durata de achitare a răsplăţii pentru timpul cât este angajat şi recompensat sau funcţionează cineva într-o slujbă, într-un post etc.; deci perioada pentru care se acordă efectiv răsplata; *perioada (2)* care poate sau nu să coincidă cu *perioada (1)*. Cu alte cuvinte, există o perioadă prospectivă, care este în fond cea care interesează în modul de acordare a unei răsplăţi şi o altă perioadă efectivă, ce măsoară de fapt intervalul de timp pentru care este recompensată o anumită categorie de persoane şi în care s-a prestat o activitate, această perioadă fiind cel mai adesea indicată în condicile sau în registrele de socoteli.

Distincţia dintre cele două perioade este valabilă şi în textele dinainte de secolul al XVIII-lea, numai că documentele, puţine ca număr, nu ne-au permis ilustrarea ei într-un mod elocvent. Trebuie să precizăm că o astfel de distincţie priveşte angajările cu caracter permanent şi nu cele ocazionale (în cazul cărora nu este neapărat necesar să se indice perioada, întrucât angajarea durează atâta timp cât durează şi lucrarea respectivă – caracterul ocazional al angajărilor împiedicând fixarea dinainte şi delimitarea exactă a duratei de execuţie. Or, în astfel de condiţii nu se poate pune problema stabilirii unei unităţi de timp drept măsură.

În general, durata propriu-zisă de angajare a cuiva (şi anume intervalul de timp cât funcţionează un angajat într-o slujbă) nu este specificată în text. Această durată nu trebuie confundată nici cu *perioada (1)*, care priveşte modul de calculare a răsplăţii şi nici cu *perioada (2)*, care se referă la modul de achitare. Ea ar putea fi considerată *perioada (3)* – perioadă care apare rar menţionată în documente – reprezentând timpul cât cineva urmează să muncească efectiv şi să fie răsplătit. Ceea ce este specificat uneori în cazul angajărilor cu caracter ocazional, dar şi permanent ar putea fi socotit că reprezintă *perioada (3)* sau *perioada (2)*.

În ce priveşte distincţia dintre cele trei perioade, ea va fi menţionată numai în măsura în care textul îngăduie operarea acestei distincţii, deoarece există situaţii în care ea nu poate fi operată. În cele mai multe cazuri însă, modul în care apar menţionate în documente diversele perioade de timp în legătură cu diverşii termeni desemnând răsplata diferă, fapt ce ne-a permis stabilirea acestor distincţii între mai

multe perioade. Exprimările diferite din texte atestă tocmai existenţa unor astfel de perioade, chiar dacă nu întotdeauna formulările sunt clare în acest sens.

Astfel, formulări făcute la modul general, în care perioadele sunt menţionate ca atare, de tipul pe *an, ceas, lună, săptămână, zi* sau exprimări în care aceste perioade apar însoţite de determinativul *fiecare* sau *tot*, credem că se referă la *perioada (1)*, şi anume atunci când *anul, ceasul, luna, săptămâna* sau *ziua*, sunt luate drept u n i t ă ţ i d e m ă s u r ă, deci ca unităţi de calculare a acordării recompensei. Ele atestă o anumită stabilitate, periodicitate, continuitate ori regularitate în caracterul activităţilor pentru care sunt angajate diferitele categorii de persoane, ceea ce permite şi antrenează fixarea unei anumite perioade de timp ca unitate de măsură.

Atunci când în formulări se specifică fie numele anului, al zilei, dar mai ales al lunii respective, fie numărul de ani, de luni, de zile ori de subdiviziuni sau de submultipli ai acestora, indicându-se uneori şi sumele de bani date pe fiecare an, lună, zi – considerăm că aceste situaţii se referă la *perioada (2),* deci la achitarea recompensei. Ele se întâlnesc în unele cazuri de reglementare sau de achitare retroactivă a răsplăţii, dar mai ales de evidenţă a cheltuielilor vistieriei (de ex. în condicile sau în sămile vistieriei ori în catastifele de dăjdii ce ţin o evidenţă strictă şi periodică a socotelilor şi în care sunt enumeraţi cei ce primesc recompense din dările strânse în anumite luni).

Totodată, când recompensa se acordă pe o perioadă de timp mai mare (de ex. *an*), se indică deseori în formulare *luna* sau alte subdiviziuni ale anului, ce reprezintă în fapt perioadele de achitare.

Într-un sens mai larg, ideea de p e r i o a d ă d e t i m p pentru care se acordă răsplata are legătură cu ideea de s a l a r i z a r e, întrucât numai atunci când apare această idee se va pune în mod obligatoriu problema unei periodicităţi, a unei ritmicităţi sau a unei regularităţi în ceea ce priveşte darea răsplăţii, deci a stabilirii unei perioade de timp. În principiu, orice formă de răsplată este concepută a se da în raport cu o anumită perioadă de timp şi, ca urmare, această perioadă trebuie subînţeleasă, chiar dacă ea nu este menţionată ca atare. Din acest motiv fixarea perioadei de timp pentru acordarea recompensei – ne referim la *perioada (1)* – este avută neapărat în vedere în cazul formelor de răsplată.

În legătură cu t o a t e formele de răsplată o astfel de perioadă apare indicată în text, deseori specificându-se în acelaşi document şi *perioada (2),* care ilustrează de fapt modul concret în care se aplică *perioada (1).* Rareori se înregistrează şi *perioada (3),* probabil pentru că acest lucru nu se consideră necesar, dar şi din cauza instabilităţii politice şi economice din acea vreme (domniile durau puţin şi se schimbau des, iar organizarea financiară era în necontenită prefacere). Un alt motiv l-ar putea constitui şi caracterul normativ al documentelor oficiale care, în marea lor majoritate, prevăd fie numirea în slujbă şi stabilirea unei recompense fără menţionarea duratei de timp cât urmează să funcţioneze cel numit în respectiva slujbă, fie ţinerea unei evidenţe a cheltuielilor vistieriei.

Perioadele (1) şi *(2)* sunt indicate în mod special şi frecvent în documentele oficiale, în legătură cu relaţiile o f i c i a l e, dar şi în cele c o m u n i t a r e, comunităţile prezentând în acest sens o organizare şi un statut de funcţionare asemănătoare cu cele ale oricărei instituţii de stat (domnul fiind însă adesea cel ce aprobă sau încuviinţează hotărârile comunităţii respective).

Comparativ cu cele oficiale, documentele particulare referitoare la relaţiile de muncă p a r t i c u l a r e conţin mai rar informaţii despre perioada de timp pentru care se acordă răsplata. Aceasta deoarece în cadrul raporturilor dintre particulari, fiind vorba de o înţelegere între cele două părţi, perioada de timp este la latitudinea fie cel mai adesea a celui ce angajează, fie a celui angajat, ea depinzând atât de natura muncii pentru care se face învoiala, cât şi probabil de unele obiceiuri instaurate prin tradiţie. Cel mai frecvent, astfel de înţelegeri privesc activităţi ocazionale care durează un timp limitat ce nu este necesar a fi menţionat în documente (zapise).

Observaţia este valabilă şi pentru unele angajări la comunităţi, nu numai la particulari.

O serie de formulări indică ca perioade de acordare a răsplăţii sau ca moment de achitare (acest lucru nefiind suficient de clar totdeauna) a n u m i t e termene sau circumstanţe, evenimente, ocazii, prilejuri, unităţi calendaristice, sărbători religioase etc. – formulări explicabile într-o epocă în care nu se cristalizase încă ideea de s a l a r i z a r e. În astfel de situaţii s-ar părea că este vorba de d a t a sau de o c a z i a când se acordă răsplata şi nu de perioada pentru care se angajează, ocaziile reprezentând totodată şi motivaţia acordării respectivei recompense.

Aceste termene sau circumstanţe nu au însă întotdeauna un caracter „ocazional", deoarece în legătură cu unele dintre ele se observă o anumită periodicitate prin faptul că astfel de ocazii se repetă la anumite intervale (regulate) de timp. În general, aceste termene sau circumstanţe se referă la *perioada (2)*. Când anul apare ca *perioada (1)* sunt menţionate o serie de circumstanţe sau de ocazii ce se încadrează de fapt în an ca perioadă mai mare şi care ar putea fi considerate ca termene de achitare, deci *perioada (2)*, de ex. datele unor sărbători, Sf. Gheorghe sau Sf. Dumitru – situaţii în care se poate vorbi atât de ideea de f r a g m e n t a r e în ce priveşte perioada pentru care se acordă răsplata –, cât şi de darea recompensei în două rate.

Anul este luat ca unitate de măsură pentru:

– *angarie*

în a doua perioadă în relaţiile:

– c o m u n i t a r e:

de un an întreg, care mi se face de la 15 august 1799 până la 15 august 1800 pentru *ierodiacon* Tr 1800 ŞCH II, CXXXVIII, 201.

S-ar putea ca în următorul exemplu, *perioada (1)* de acordare să fie **anul**, **fârtalul** fiind *perioada (2)* de achitare:

la vremea sa, adecă la tot fârtalul pentru *dascăl* Tr 1791 ib. II, XXXII, 46.

– *emiclic*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

(pe un an deplin de la 1 ianuarie până la sfârşitul lui decembrie) pe (un) an... pe lună... pentru *copil din casă* M 1776 GH_2 78; *dascăl* ŢR 1797 IR VII, 41.

– *hac*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

20 lei 60 pe acest an 1772 a câte 1 1/2 lei pe lună pentru *femeie din casă* M 1772-3 UR XXI, 353, exprimare ce poate fi subînţeleasă şi pentru *ecleziarh*, în cazul căruia textul este lacunar: *lei 60 a 5 lei* ib.;

– p a r t i c u l a r e:

pe an pentru *preot* M 1817 CAL I, 259, 541;

– c o m u n i t a r e:

în curgire de şasă ani pentru *calfă (de blănar)* M 1820 BLĂN 13 (Din faptul că i se cere adeverinţă *pe tot anul* de la stăpân rezultă că **anul** este luat ca unitate de măsură);

pe pol an pentru *grosar* M 1748 CÂMP 107, 146.

– irat

în a doua perioadă în relaţiile

– o f i c i a l e:

pe fieşcare an pentru *hatman* M 1819 CAL I, 283, 555; *spătar* ŢR 1787 IR III, 38.

– leafă

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e (într-un singur exemplu, exprimarea fiind echivocă)

lefa pana la un an pentru *călăraş* M 1590 D.ROM LXXVI, 168; *dorobanţ* ib.;

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

pe (fiecare, tot, deplin) an pentru *cazac* ŢR 1809 IR XII, 730; *clucer* ŢR 1815 ib. X_A, 386; *dascăl* M 1766 UR XIV, 188; *învăţător* ŢR 1817 IR X_A, 413; *servitor (bisericii)* ŢR 1765 SD V, 308; *spătar* ŢR 1787 IR III, 38;

pe un an deplin adecă de la 1 ianuar până la sfârşitul lui decembre pentru *cirac* ŢR 1797 IR VII, 41; *dascăl (elin)* ib.;

pe un (acest) an (deplin) câte... pe (de) lună po (câte) tal (lei)... pentru *dascăl* ŢR 1797 ib. 41; *doctor* M 1772-3 UR XXI, 360; *dascăl filozof* ŢR 1797 IR VII, 41; *vătaf* ib.; cei enumeraţi în varianta din 1776 a condicii lui Ghica M 1776 GH_2 73-81;

câte 80 lei pe an, care bani să-i ieie pe jumătate la Sfântul Gheorghie şi pe jumătate la Sfântul Dimitrie pentru *dascăl* M 1748 UR I, 66.

O astfel de modalitate de achitare f r a g m e n t a r ă apare numai în cazul *dascălilor* şi numai atunci când **leafa** se acordă a n u a l. Această idee de f r a g m e n t a r e ce se manifestă doar în legătură cu *leafă* (ne referim la formele de răsplată) priveşte darea acesteia „în două rate“, la două date diferite, în funcţie de termenele la care se adunau dările din care se achita răsplata. Astfel se orânduieşte ***leafa** dascălilor de la preoţi*, care sunt *iertaţi de alte dăjdii*, în schimbul obligaţiei de a da *numai un galben într-un an pentru şcoale, însă zece potronici la Sfântul Gheorghie şi zece potronici la Sfântul Dumitrie*, pe care îi va strânge mitropolitul, iar episcopii vor da ***lefele** dascălilor pe jumătate la Sf. Gheorghie şi pe jumătate la Sf Dumitrie* ib. După cum se observă, datele de strângere a banilor coincid cu cele de achitare a ***lefii***.

În acelaşi sens, notăm şi o altă hotărâre, tot în legătură cu ***leafa** dascălilor: 750 lei din cel de obşte venit al şcoalelor care să se dea pe tot anul în 2 rânduri la fieştecare 6 luni* M 1803 ib. 279.

– mertic
în prima perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
pe an pentru *mănăstire* ŢR 1695 CV 148;
în a doua perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
sare pre an bolovani o sută, la vremea când vor lua şi alte sf. mănăstiri / la vremea de mertice de sare / pentru *biserică* ŢR 1717 BUC_1 184, 272; *mănăstire* ŢR 1813 IR X_A, 145.
În cazul *boierilor*, anul ca perioadă este subînţeles:
să se urmeze a se da precum şi anul trecut ŢR 1811 IR XII, 578.
– plată
în prima perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
pe tot anul pentru cela ce (să va apuca de vreo vie streină părăsită sau de vreo casă pustiită... să le tocmească şi să le înnoiască) M 1646 LUP 55
în doua perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
pe (de) (un) an pentru *dascăl* ŢR 1775 BUC_2 215; 248; *econom* ŢR 1796 IR VI, 725; *logofăt* ib.; *slugă* ib.;
plată anuală pentru *dascăl* ŢR 1776 BUC_2 220, 257;
– p a r t i c u l a r e:
pe (de) (un) an pentru *dascăl* ŢR 1776 AJ 200, 217; *ţigan* ŢR 1779 ib. 714, 775; *zugrav* ŢR 1770 SZMR XXII, 36;
păr într-un an şi giumătate pentru *bucătar* M 1807 BRES 183;
3 ani pentru *doică* ŢR 1779 AJ 723, 783;
– c o m u n i t a r e:
pe jumătate de an pentru *dascăl* Tr 1776 SD XII, CLXXVII, 93.
Feciorul popei, care adevereşte că a slujit jupânului *ani 16*, iar *acum nepohtind dumnealui să mă mai ţie, nici eu nemaiputând să-i mai slujesc dumnealui* Tr 1724 ib. XII, XXXV, 24, este plătit probabil pentru această perioadă.
salariu
în a doua perioadă în relaţiile:
– c o m u n i t a r e:
florinţ... patru sute pe anu, care am a le ridica în tot firtal de anu Tr 1800 ACCOB 163, 158
simbrie.
în prima perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
pre (de) (un) an pentru *clucer* ŢR 1697 CV 338; *dascăl* 1699 ib. 452; *grămătic* 1702 ib. 659; *popă* 1694 ib. 9; *trâmbiţaş* 1700 ib. 540; *tunar* ib.;
de uă jumătate de an pentru *bucătar* 1704 ib. 715; *doctor* 1700 ib. 539; *grădinar* ib. 540;
– p a r t i c u l a r e:
într-o jumătate de an pentru *socaci* ŢR 1617 DIR B III, 173, 146;
în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

pe (de) (un) an pentru *dascăl* ŢR 1804 IR VIII, 459; *diacon* M 1742 BCI I, 250; *ecleziarh* ib. 262; *părinte călugăr* ŢR 1726 SD XIV, XXV, 29; *preot* M 1742 BCI I, 250;

pe anul leat 1797 pentru *canonarh* ŢR 1797 IR VII, 16; *defteriu* ib.; *diacon* ib.; *ecleziarh* ib.; *grămătic* ib.; *paracliser* ib.; *părinte arhimandrit* ib.; *popă* ib.; *protopsalt* ib.;

dă 7 ani, de un an câte lei 30, care fac 210 pentru *părinte* ŢR 1726 SD XIV, XXVI, 30;

– p a r t i c u l a r e:

p(r)e (un) an pentru *dascăl franţoz* (i s-au dat *pre 6 luni taleri 500 din taleri 1000, simbria pre un an*) ŢR 1804 IR VIII, 459; *femeie în casă* M 1741 MAV 252; *grădinar* (*de va primi să se tocmească pe trei ani*) ŢR 1780 BĂC 113; *vier* (*slujind aceşti ani, îşi cere simbriia dă ani 4*) ŢR 1780 AJ 799, 856; *vizitiu* ŢR 1804 D.EC 4, 73;

pe un an şi jumătate pentru *fată* Tr 1795 SD XII, CCXXXVI 117;

pe 7 ani pentru *ţigan* ŢR 1799 AJ 706, 764;

– c o m u n i t a r e:

pe (piste, întru) (un) an pentru *argat* M 1742 BCI I, 268; *baş-haham* ŢR 1776 AJ 173, 189; *calfă (de pânzar)* ŢR 1775 IR II, 197; *fecior* ŢR 1726 SD XIV, XXIX, 39; *notăraş* ŢR 1821 MNT 195; *părinte preot* Tr 1788 ACCOB 100, 77; *porcar* M 1729 BCI II, 197; *posluşnic* M 1742 ib. I, 268; *ucenic (de cojocar)* ŢR 1780 IR II, 89; *văcar* M 1742 BCI I, 252;

o (de) jumătate de an pentru *magopiţă* M 1742 BCI I, 275; *ucenic (de ciubotar)* M 1776 UR XIV, 1.

Porcarii cărora li se dă *simbrie pe an* M 1729 BCI II, VIII, 197 sunt angajaţi *să pască mascuri de la sveti Gheorghe până la sveti Dimitrie*. S-ar putea ca a n u l d e m u n c ă e f e c t i v ă pentru *porcar* să fie de 6 luni, dar ***simbria*** să se considere că se acordă ca şi când ar fi vorba de un an întreg. Acest exemplu ilustrează diferenţa între perioada pentru care se acordă ***simbrie***, deci *perioadă (1)* considerată ca unitate de măsură şi perioada de timp în care se munceşte efectiv, deci *perioadă (2)* (şi nu perioada pentru care se achită ***simbria***).

– tain

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

pe un an pentru *cazac* ŢR 1809 IR XII, 730

– venit

în a doua perioadă, în relaţiile:

– o f i c i a l e:

p(r)e (în) (fieştecare, tot, un) an(ul) pentru *boierie* M 1755 UR II, 269; *vel căpitan de dărăbani (de lefegii)* M 1775 GH_1 30; *ici-ciohodar* ŢR 1792 IR VI, 264; *hatman* M 1819 CAL I, 555, 283; *nazâr* M 1815 UR I, 246; *polcovnic* M 1775 GH_1 39; *vtori spătar* ŢR 1803 IR XII, 153;

pe an, însă pe 4 sferturi, adecă pentru trei luni pentru *vel cupar* M 1756 UR I, 80;

lei 240 (120) pe an, însă câte 20 (zăci) pă lună pentru *vtori cămăraş* M 1775 GH_1 34; *vtori paharnic* ib.; *vtori spătar* ib.; *vtori stolnic* ib. 34;

într-un an o dată... începându-se de la zi întâi a lui ghenar pentru *vel cupar* ib. 30; *vornicia mare de Țara de Jos* M 1775 GH_1 17;

pre (într)un un (pe giumătate) la Sfântu Gheorghe și (pe giumătate) la Sfântu Dimitrie[97] pentru *hatman* ib. 20; *vel serdar* ib. 25; *stărostie* ib. 28;

trei să e într-un an... însă un pol leu să e la luna lui noemvrie și un leu pol la luna lui fevr pentru *comișia mare* ib. 44.

Luna este luată ca unitate de măsură pentru:

– *emiclic*

în a doua perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

pe (o) lună pentru *bucătar* M 1764 IFC 42; *copil (școală)* ȚR 1778 IR I, 91; *medelnicer* M 1764 IFC 42; *mehter turc* ib.; *mehtupciu* ib.; *odagiu* ib.; *ușerel* ib.;

pe doi luni pentru *iasacciu* M 1763-4 CAL II, 135;

pe luna lui iulie în vremea molipsirii pentru *strājer* M 1818 IFC 101.

– *hac*

în a doua perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

pe lună pentru *salahor* M 1741-2 MAV 361;

lei 102... pe 1772, însă 42 lei pe 6 luni câte 7 lei pe lună i 60 pe 6 luni câte 10 lei pe lună pentru *preot* M 1772-3 UR XXI, 353.

– *leafă*

în prima perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

pe lună pentru *cazac* ȚR 1599 D.ROM XXIX, 123; *codrean* M LET II, 258;

de luna lui august pentru *slujitor* ȚR 1698 CV 13;

za aprilie i za mai pentru *mutafaraca* 1694 ib. 37;

de trei luni de om de lună po tal patru pentru *caicciu* 1698 ib. 406; *chiurecciu* ib. 387; *dumengiu* ib.; *topciu* ib.;

în a doua perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

pe (po, de) (fiecare, toată) luna pentru *arhimandrit și stareț* M 1794 UR XVI, 335; *arhitect* ȚR 1816 IR X_A, 746; *ascherliu* M 1801 SD XVI, 102; *ban* ȚR 1803 IR VIII, 642; *beșleagă* ib.; *bibliotecar* ȚR 1785 ib. I, 387; *boier* M LET II, 459; *boiernaș* ȚR 1798 IR VII, 220; *bulucbașă* ȚR 1787 ib. III, 38; *cafegi-bașa* M 1817-8 ib. X_B, 493; *caimacam* ȚR 1813 ib. X_A, 479; *calfă* M 1815 UR I, 444; *cancelarist* ȚR 1790 IR III, 343; *capuchehaia* ȚR 1803 ib. VIII, 642; *capuolan* M 1776 IFC 158; *cavas* ȚR 1798 IR VII, 220; *căpitan* ȚR 1786 ib. III, 603; *cântăreț* ȚR 1790 ib. IV, 419; *cârcserdar* ȚR 1809 ib. IX, 312; *ceauș* ȚR 1787 ib. III, 38; *cercetător* ȚR 1813 ib. X_A, 977; *chirurg* ȚR 1793 ib. V, 80; *cioclu* ȚR 1786 ib. III, 603; *cișmegiu* ȚR 1811 ib. XII, 883; *clucer* ȚR 1793 ib. VI, 418; *condicar* ȚR 1790 ib. III, 343; *dascăl* ȚR 1749 BUC_2 159, 193; *doctor* ȚR 1784 IR I, 397; *dragoman* ȚR 1810 ib. IX, 526; *dregător* M 1804 UR I, 362; *epistat* ȚR 1798 IR VII, 542;

---

[97] În acest sens, Iorga notează: „Plata se va face la cele două termine militare: Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru" SD XXII, 13.

epitrop ȚR 1797 IR VII, 59; *femeie* M 1815 IFC 102; *fierar* M 1815 UR I, 444; *fuștaș* ȚR 1803 IR VIII, 642; *gerah* ib.; *giuvaergiu* M 1776 IFC 158; *grămătic* ȚR 1803 IR VIII, 642; *harabagiu* M 1815 IFC 102; *hatman* M 1819 CAL I, 283, 555; *iamac* M 1815 UR I, 444; *ierochirica* ȚR 1796 IR VI, 725; *ierodiacon* ȚR 1778 ib. I, 91; *ieromonah* ib.; *inginer* ȚR 1803 ib. VIII, 434; *ispravnic* ȚR 1811 D.EC 43, 117; *judecător* ȚR 1803 IR VIII, 642; *logofăt* ȚR 1786 ib. III, 603; *logofețel* ȚR 1820 ib. XI, 178; *maimarbașa* ȚR și M 1807 ib. IX, 131; *masalagiu* ȚR 1809 ib. XII, 906; *nazâr* M 1815 UR I, 444; *nefer* ȚR 1801 SD XVI, 102; *ocolaș* M 1799 UR IV, 77; *odăiaș* ȚR 1804 IR VIII, 480; *ostaș* ȚR 1803 ib. 642; *paharnic* ȚR 1790 ib. III, 357; *părinte* 1794 UR XVI, 335; *pedagog* ȚR 1785 IR I, 387; *pitar* ȚR 1810 ib. IX, 271; *polcovnic* ȚR 1786 ib. III, 603; *portărel* ȚR 1779 AJ 705, 763; *postelnic* ȚR 1793 IR VI, 601; *postelnicel* ȚR 1803 ib. XII, 343; *preot* ȚR 1790 ib. III, 341; *sameș* ȚR 1804 ib. VIII, 480; *scriitor* ȚR 1790 ib. III, 343; *seimen* ȚR 1786 ib. 603; *serdar* M 1763-4 CAL II, 109; *sluger* ȚR 1810 IR IX, 271; *slujbaș* ȚR 1797 ib. VII, 59; *stegar* ȚR 1787 ib. III, 38; *suiulgiu* ȚR 1779 ib. I, 120; *surugiu* ȚR 1775 ib. 105; *tălmaci* ȚR 1808 ib. IX, 253; *trâmbițaș* ȚR 1803 ib. VIII, 642; *tulumbagiu* ȚR 1813 ib. X_A, 977; *ucenic* ȚR 1778 ib. I, 91; *vătaf* ȚR 1790 ib. III, 337; *vătășel* ȚR 1814 ib. X_A, 990; *vistier* ȚR 1804 ib. VIII, 480; *vornic* ȚR 1797 ib. VII, 59; *zabet* ȚR 1803 ib. VIII, 642; *zapciu* ȚR 1807 ib. IX, 261; cei enumerați în varianta din 1775 a condicii lui Ghica M 1775 SD XXII, 21-44; cei enumerați în condica lui Suțu M 1795 SU 514-521; cei orânduiți ca *judecători* și ca *boieri epitropi* ȚR 1783 IR I, 252; cei care *slujesc la lazareturi* M 1814 UR I, 188;

pe aprilie pentru *beșleagă* M 1760 SD XXII, 103;

pe trecuta lună a lui noiembrie pentru *(jăluitor) boiernaș* ȚR 1812 IR X_A, 941;

lei 270... pe 9 luni câte 30 lei pe lună pentru *spițer* M 1772-3 UR XXI, 360 etc.

În cazul *judecătorilor*, *leafa* este *rânduită pe lună*, dar se hotărăște *să se ia la fiecare trei luni o dată* ȚR 1776 AJ 58, 62 ori *la triminie* ȚR 1779 ib. 719, 779.

Păgubași 2 triminii întregi, când nu li se dă ***leafa*** sunt *lefașii (boieri, dregători, slujbași)* ȚR 1804 TES II, XV, 335. Pentru aceștia, se hotărăște să se achite ***leafa*** *pe (la) fieșcare diminie* ȚR 1804 ib. 327.

Se întâlnesc și alte procedee de achitare a ***lefii***:

în fieșcare patru luni o dată pentru *vel căpitan (de seimeni)* ȚR 1788 IR III, 119; *ceauș* ib.; *odabaș* ib.; *seimen* ib.; *slujitor* ib.; *zapciu* ib.

Aceste fluctuații în indicarea perioadei de acordare a ***lefii*** pot fi legate și de caracterul ocazional al unor angajări cu luna, fapt ușor de dedus atunci când textul este mai amplu:

cercetător (al bolnavilor de ciumă): *să i se dea **leafă** pe lună câte tal 100 atât pe lunile care au slujit până acum cât și de acum înainte, în câtă vreme s-a mai slujit la această treabă* ȚR 1813 ib. X_A, 976; *căpitan: să li se urmeze **leafa** până se va ridica această boală* ȚR 1786 ib. III, 603; *cioclu* ib.; *polcovnic de ciocli* ib.; *zapciu* ib.

Uneori se prevede achitarea anticipată a ***lefii***:

*ascherliu: le vei da și **leafa** câte pe trii luni sau și pe patru luni înainte* ȚR 1801 SD XVI, 102.

În cazul modalității lunare de acordare a *lefii* se întâlnește și formularea *pe luni*, pentru următorii:

doctor ȚR 1780 F 25; *judecător* ȚR 1775 IPS 165.

Dacă *luna* este luată ca unitate de măsură, nu întotdeauna darea *lefii* coincide cu începutul lunii, cum se întâmplă în cazul unor categorii:

pe toată luna de la zi întâi a trecutului luni decembrie pentru *logofăt* ȚR 1803 IR VIII, 499;

la fieșcare începutul lunii pentru *suiulgiu* ȚR 1812 ib. XII, 886; *surugiu* ȚR 1812 ib. 810,

ci poate să corespundă unor date calendaristice:

să se dea nesmintit pe toată luna... începând de la 15 zile a lunei până la sfârșitul lunei pentru *boierie (dregătorie)* M 1776 GH_2 5;

pe lună de la 16 aprilie până la 16 iulie pentru *nefer* M 1817-8 IR X_B, 493.

O dovadă a faptului că luna este *perioada (1)* avută în vedere în calcularea *lefii* sunt și alte exprimări:

pe lună câte 15 lei 70 bani, care fac pe an două sute lei pentru *dascăl* M 1765 UR I, 272; *pe lună taleri patruzeci* / și alți douăzeci pentru ierburi / *cari se fac într-un an tal cinci sute* pentru *doctor* ȚR 1803 IR VIII, 432.

În cazul *maimarbașalelor* se indică toate cele trei perioade: *pe toată luna... dă acum dă la zi întâi ale aceștii luni mai să înceapă a ni se da leafă câte taleri 400 pă fieștecare lună..., în toată curgerea vremii dă 15 ani* ȚR 1811 D.EC 38, 111.

Și *leafa* ca „avantaj" se acordă *pe (fiecare, toată) luna* pentru *clucer* ȚR 1809 IR IX, 439; *dascăl* ȚR 1814 ib. X_A, 347; *măria sa doamna* M 1776 IFC 46; *doctor* ȚR 1808 IR XII, 901; *dragoman* ȚR 1810 ib. IX, 526; *femeie* ȚR 1811 ib. XII, 733; *ipochimen* ȚR 1819 ib. XI, 243; *jupâneasă văduvă* M 1803 ib. VIII, 642; *logofăt* ȚR 1807 ib. IX, 113; *maică călugăriță* ȚR 1813 ib. X_A, 171; *obraz (anonim)* ȚR 1813 ib. 139; *polcovnic* ȚR 1796 ib. V, 148; *postelnic* ȚR 1793 ib. 374; *sărac lefaș* ȚR 1817 ib. X_A, 557; *soție* ib.; *stareță* ȚR 1813 ib. 171; *șătrăreasă* ȚR 1794 ib. V, 153;

de la zi întâi a trecutului ianuar până la sfârșitul acestui următor an pentru cei enumerați în Îndreptarea lefilor ȚR 1815 IR X_B, 274.

– mertic

în prima perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

de luni 2 1/2 ot noiemvrie zi 16 până la sfârșitul lui ghenarie pentru *merticaș* ȚR 1702 CV 644.

– nafaca

în prima perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

de 7 luni de aprilie, mai, iunie, iulie, august, septemvrie, octomvrie pentru *sofagiu* ȚR 1698 CV 352;

în a doua perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

pe lună pentru *boier judecător* M LET II, 459; *om suiulgiu* M 1741 UR V, 34.

– plată

în prima perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
de uă lună pentru *haidău* ŢR 1695 CV 118;
două luni iulie şi august pentru *salahor* 1699 ib. 412;
495 tal... plata de trei luni, însă la 28 de chiricci de om de lună po tal 5, tal 420 şi topciului şi dumengiului de om de lună po tal 7 1/2 tal 45 şi pentru făină de trei luni de om de lună câte un tult tal 30 1698 ib. 406;
în a doua perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
pe (de) (toată) luna pentru *calfă (de suiulgiu)* M 1804 UR V, 43; *dascăl* ŢR 1775 ib. I, 77; *doctor* ŢR 1785 ib. 113; *gerah* ib.; *surugiu* ŢR 1814 IR X_B, 93;
de la zi întâi a acestei luni pentru *cişmegiu* ŢR 1812 IR XII, 887;
la fieşcare trei luni o dată pentru *locuitor* ŢR 1819 ib. XI, 410;
– p a r t i c u l a r e:
de lună cari fac într-un an pentru *dascăl* ŢR 1794 IR VI, 266;
de 6 luni pentru *ţigan* ŢR 1778 AJ 595, 657;
– c o m u n i t a r e:
în soroc de o lună pentru un oarecare *Joseff Weltz paler maiszter* ŢR 1819 BUC_1 599, 734.
– simbrie
în prima perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
de luna lui aprilie înainte pentru *chirigiu* ŢR 1697 CV 292;
de două luni ce au trecut za aprilie i mai pentru *mocan* 1697 ib. 312;
de luni zece pentru *popă* 1695 ib. 140 etc.;
în a doua perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
pe (la) (fiecare) lună pentru *dascăl* ŢR 1749 BUC_1 299, 392; *drugar* ŢR 1747 SZMR XIX, 17; *fecior* ib.; *glotaş* M 1814 UR II, 178; *herghelegiu* ib.; *om* ŢR 1796 IR VI, 275; *pilcar* ŢR 1747 SZMR XIX, 17; *tărăbonţaş* M 1814 UR II, 178; *vătăşel* ib.; *zeţar* ŢR 1747 SZMR XIX, 17
pe (de) doue luni pentru *clucer* ŢR 1803 IR XI, 151; *dascăl* ŢR 1794 ib. VI, 262;
2 triminii pentru *lefaş* ŢR 1804 TES II, XIV, 335;
– p a r t i c u l a r e:
pe lună pentru *porcar* ŢR 1779 AJ 451, 499; *slugă* (la braşovean) tocmit *pe lună taleri 5... au slujit 4 luni şi jumătate* ŢR 1779 ib. 645, 703; *vizitiu* ŢR 1804 D.EC 4, 73.
– tain
în a doua perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
pe lună pentru *suiulgiu* M 1741 UR V, 34; *vechil beşleagă* M 1741-2 MAV 279.
– venit
în a doua perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:

pe (toată) luna pentru *boierie* M 1775 GH_1 3; *vel cafegiu* ŢR 1790 IR III, 337; *vel şătrar* M 1775 GH_1 29; *căpitan* ib. 37.

Categoriile menţionate în varianta din 1775 a condicii lui Ghica primesc *venit pe lună din soma venitului în câtă vreme va sta fieştecarele în dregătoria sa* M 1775 GH_1 3.

Săptămâna este luată ca unitate de măsură pentru:

– *plată*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

o săptămână să lucreze lucrul fabricii şi altă săptămână să fie slobozi pentru *postăvar* ŢR 1799 BUC_1 508, 627.

Ziua este luată ca unitate de măsură pentru:

– *emiclic*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e

pe (toată) zi(ua) pentru *arnăut* ŢR 1815 IR X_B, 207; *comişel* M 1795 SU 517; *levent* ib. 514; *măturăriţă* M 1764 IFC 42; *nefer* ŢR 1813 IR X_A, 977; *odăiaş* ŢR 1804 ib. VIII, 480; *salahor* ŢR 1793 ib. V, 380; *tulumbagibaşa* ŢR 1813 ib. X_A, 977; *vinovat* ŢR 1812 ib. XII, 873; *zapciu* M 1795 SU 514;

pe 15 zile câte 2 lei pă zi pentru *calic* M 1815 IFC 97;

pe zilele ce vor lucra pentru *podar* ŢR 1791 IR IV, 361;

din vreme ce s(ă) vor scrie la stiag şi până când să vor porni... să se dea câte 30 parale pe zi la un bulucbaş, 15 parale la un stegariu sau neferiu călare şi câte 8 parale la un stegariu sau neferiu pe jos M 1801 SD XVI, 102;

– p a r t i c u l a r e:

pă zi pentru *vizitiu* ŢR 1804 D.EC 4, 73.

– *leafa* ca „avantaj“

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

pe toată(e) ziua (zilele) pentru Dumitru, feciorul lui Moldovan Ianake Sprinceană M 1788 IR III, 179; *sărac* ŢR 1798 ib. VII, 171;

câte 10,15 lei pe dzi pentru *frate Iancul beizadea* M LET II, 417.

– *mertic*

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

până la avgust în 23 zile pentru *chehaia* ŢR 1701 CV 631; *reiz* ib.

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

pe (fiecare) zi pentru *ciocănaş* ŢR 1811 IR IX, 507; *drugar* ŢR 1747 SZMR XIX, 17; *fecior* ib.; *mâglaş* ŢR 1811 IR IX, 507; *pilcar* ŢR 1747 SZMR XIX, 17; *tipograf* ib.; *zeţar* ib.;

– c o m u n i t a r e:

de zi de lucru pentru *căldărar* ŢR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 85.

– *plată*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

pe zi pentru *ciocănaş* ȚR 1811 IR XI, 577; *mâglaş* ib.; *morar* ȚR 1793 ib. V, 389; *rufetul căpitanului de podari* M 1776 GH_2 31; *salahor* ȚR 1803 IR XII, 426;

pă 19 zile pentru *meşter calafaciu* ȚR 1811 D.EC 61, 114; *~ fierar* ib.;

pă câte zile va lucra, adică câte taleri şapte pe zi luând cfitănții... pentru zilele ce au lucrat pentru *maimarbaşa ib.*;

– p a r t i c u l a r e:

pe zi pentru *calfă (de lemnar şi de zidar)* ȚR 1813 IR X_A, 885; *cosaş* ȚR 1798 DRA I, 699, 869; *lucrător* ȚR 1733 ib. 154, 337; *meşter de lemn* ȚR 1775 IR II, 205; *om* ȚR 1811 ib. XII, 718; *salahor* ȚR 1813 ib. X_A, 885; *ucenic (de lemnar şi de zidar)* ȚR 1775 ib. II, 205;

– c o m u n i t a r e:

pe zi pentru *calfă (de zăbunar)* ȚR 1819 IR XI, 371.

În exemplele în care *narturile* prevăd, pentru unele lucrări, diferențieri de *plată* în funcție de sezon, s-ar părea că **ziua** este unitatea de măsură ce se are în vedere: *plata lucrătorilor / taleri / 1 / parale / 20 Dulgherul şi zidarul meşter, vara..., Iară de la septemvre / taleri / 1 ... / parale / 25 Salahori pe ziua de vară, iară de la septemvre întâi 15 parale* ȚR 1804 ib. XII, 315.

– simbrie

în a doua perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

taleri 18, 90 simbria... în 40 de zile pentru *dascăl* ȚR 1749 SZMR XIX, 20; *drugar* ib.; *fecior* ib.; *pilcar* ib.; *zețar* ib.

– tain

în a doua perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

pe zi pentru *iuzbaşă* ȚR 1813 IR X_A, 469; *om suiulgiu* M 1741 UR V, 34.

Aceste categorii, *iuzbaşă* şi *suiulgiu*, primesc *tainul de bucate* sau *de pâine* şi *de carne pe zi*, iar *tainul de lumânări, pe lună*.

Într-o Arătare către Divan, despre *oamenii de la agie*, se menționează că *tainul pe lună s-au urmat până la august 1811* ȚR 1812 IR XII, 861, în schimb, Divanul porunceşte: *acest tain de 40 pâni pe zi la tacâmul oamenilor agiei să se urmeze de la zi întâi a lui iunie* ib.

– venit

în a doua perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

pe zi pentru *maimarbaşa* ȚR 1795 IR VI, 695;

– c o m u n i t a r e:

*fieştecare paroh să-şi ție protocol, întru care să-şi însămnează de osăbitul său **venit**... şi în ce zi? au căpătat... la tot sfârşitul săptămânii... să însămnați... şi aşa... la toată luna... vă veți trage socoteala direptul **venit** a fieştecăruia* Tr 1804 ŞCH II, CLXXXII, 257.

Circumstanțele sau **ocaziile** apar în legătură cu:

– emiclic

în a doua perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

10/20 lei câtă vreme a fost ciumă, păzind biserica la vremea ciumei astă-vară pentru *diacon* M 1772-3 UR XXI, 353; *preot* ib.

– irat

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

după ce se va săvârşi hotărnicia cu măsurătoarea, iar nu când se dă portărel pentru *vel portar* ŢR 1819 IR XI, 196.

– leafă

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

leafa lui ce are să ia de Sânta Maria Mare pentru *cântăreţ* ŢR 1700 CV 508;

leafa de bairam pentru *ienicer* ib. 538;

leafa de iarnă, până la sfârşitul lui martie pentru *sofagiu* ib. 540.

– mertic

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

de iarnă pentru *merticaş* ŢR 1699 CV 502;

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

I şi I la sfârşitul anului pentru *ciocănaş* ŢR 1811 IR IX, 507 (*ciocănaşii* primeau *mertic* şi zilnic, v. p. 225);

la masa cea de obşte să fie duminica, marţia, joia şi sâmbăta mâncare de peşte iar lunea, miercurea şi vinerea de seminţe pentru *chinovit* 1817 ib. X_A, 317;

– p a r t i c u l a r e:

pân vom isprăvi tot lucrul pentru *oameni (rândaş, zidar, zugrav)* ŢR 1816-9 SZMR CVI, 62.

– plată

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

plata de astă toamnă pentru *salahor* ŢR 1700 CV 21;

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

lucrul îl vom începe îndată în săptămâna viitoare I ghenar I şi gătirea... va fi până la sfârşitul lunii mart al anului curgător pentru *locuitor* ŢR 1820 D.EC 144, 239;

la sorocul cel orânduit pentru *lucrător* ŢR 1816 IR X_A, 1087; *maimarbaşa* ib.;

– c o m u n i t a r e:

să lucrez până voi isprăvi pentru *căldărar* ŢR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 84.

–simbrie

în perioada întâi în relaţiile:

– o f i c i a l e:

***simbria** de toamnă* pentru *doctor* ŢR 1694 CV 9;

***simbria** de S-ti George* pentru *cântăreţ* 1700 ib. 550;

în a doua perioadă în relaţiile:

– p a r t i c u l a r e:

de astăzi / 20 martie / *până la Crăciun* pentru *morar* Tr 1811 ACCOB 223, 207;

– c o m u n i t a r e:

simbria de vară pentru *văcar* M 1742 BCI I, 252.

Această formulare ar putea avea legătură cu natura activităţii respective, mai exact cu perioada de timp când văcarul munceşte efectiv, cu menţiunea că *simbria* se dă pe (pentru) această perioadă, de unde (probabil) şi denumirea răsplăţii (v. comparativ exemplul despre *porcari*, p. 220).

– ***tain***

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

iar după ce vor porni atât la drum, cât şi în locul unde au să meargă pentru *ascherliu* M 1801 SD XVI, 102; *bairactar* ib.; *bulucbaş* ib.; *nefer* ib.; *stegar* ib.

– ***venit***

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

după obicei la ziua târgului pentru *preot* M 1712 BÂR I, 1, 1

pe an... la Sfetii Ilie şi Sântă Mărie Mică (iarmaroacele când fac dugheni) pentru *preot (de la biserică)* M 1740 MAV 442;

la Vinirea mare şi Sfetii Theodor pentru *târgoveţ* ib.;

la fieştecare cifert pentru *vel căpitan* M 1775 GH_1 37;

când se va vinde fieştecare slujbă / desetină, goştină, mortapisie, ocnă, vamă, vădrărit / pentru *logofeţia mare* M 1775 UR II, 269.

Tot ca circumstanţe ar putea fi considerate şi menţionările ce apar în documente în cazul recompenselor parţiale, privitoare la momentul achitării, de ex.:

– ***arvună***

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

le-am trimis acum t' 200 ca să le dea înainte pentru *meşter argintar* ŢR 1708 SD, X, 17, 75;

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

cerând înainte, după obicei pentru *podar* ŢR 1813 IR X_A, 833;

– p a r t i c u l a r e:

din vreme pentru *ţăran* ŢR 1797 ib. VII, 343;

a dat întâi pentru *căşar* M 1809 UR XIV, 239;

– c o m u n i t a r e:

şi acum înainte pentru *căldărar* ŢR 1787 SD XIV, LXXXVIII, 84.

– ***câşti***

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

câştiul banilor ce după contract era a li se da de la zi întâi a acestei luni pentru *cişmegiu* ŢR 1812 IR XII, 887.

– ***cusur***

spre a-şi lua şi ei în urmă ***cusurul de plată*** pentru *locuitor* ŢR 1804 IR XII, 438

La sfârşitul acestor consideraţii, se observă în secolul al XVIII-lea faţă de secolul anterior o preocupare mai constantă în ceea ce priveşte fixarea şi consemnarea în scris a perioadei de timp pentru care sunt angajate şi recompensate diferitele categorii de persoane, acest lucru fiind mai vizibil în cazul raporturilor de muncă o f i c i a l e, unde tipul de angajare, permanent sau ocazional, impunea stabilirea unei unităţi de timp luată ca măsură pentru acordarea răsplăţii. Ca unităţi de măsură, cel mai frecvent apar *anul*, dar şi *luna* – ambele unităţi fiind comune în cele două secole studiate tuturor formelor de răsplată (cu excepţia ***angariei*** şi a ***salariului***).

Nou în secolul al XVIII-lea, dar şi mai rar, apare *ziua* (exemplele din prima perioadă referitoare la *zi*, nefiind semnificative).

O anumită regularitate şi stabilitate în angajare şi în retribuire legate de ideea de s a l a r i z a r e determină apariţia, dar şi consacrarea (pentru secolul al XVIII-lea) a unor unităţi de măsură cu caracter oarecum fix şi specific (*luna* pentru relaţiile o f i c i a l e şi *anul* pentru cele c o m u n i t a r e), în timp ce aşa-zisele ocazii de răsplătire întâlnite înainte de secolul al XVIII-lea legate de diferitele circumstanţe şi sărbători calendaristice (religioase sau sezoniere) sunt mai rare.

Şi dacă ideea de p e r i o a d ă are legătură cu ideea de s a l a r i z a r e, cum ***leafă*** este forma de răsplată reprezentativă pentru ideea de s a l a r i z a r e, rezultă că perioadele de timp menţionate în legătură cu această formă de răsplată ar trebui să fie şi ele reprezentative pentru ideea de r ă s p l a t ă de mai târziu.

Deşi nu se poate vorbi de o perioadă unică, se poate degaja totuşi în amândouă secolele în cazul ***lefii*** în cadrul relaţiilor o f i c i a l e caracteristice acestei forme de răsplată, o perioadă de timp, în speţă *luna*, drept unitate specifică de măsurare a *perioadei (1)*, în funcţie de care se face angajarea în muncă şi se calculează acordarea ***lefii***. Toate celelalte perioade menţionate în texte sunt reductibile sau sunt raportate în marea majoritate a cazurilor, în ambele secole, la *lună*, indiferent dacă modul de achitare este lunar sau nu.

Chiar şi atunci când *leafa* se acordă *pe an* (aceste situaţii fiind mult mai rare), adeseori se indică în formulare şi *luna*, precum şi sumele de bani atât anuale, cât şi lunare, ceea ce echivalează de fapt cu a spune că unitatea de măsură este tot *luna*.

Leafa se acordă şi se achită lunar în cele multe cazuri în amândouă secolele. Plăţile se pot face şi la două sau mai multe luni o dată, chiar şi anual, probabil în funcţie de fondurile vistieriei.

Ziua este considerată ca unitate de măsură numai în secolul al XVIII-lea şi numai pentru ***leafă*** cu sensul de „avantaj" şi nu cu acela de „răsplată a muncii".

În cazul relaţiilor de tip c o m u n i t a r (breasla evreilor), perioada nu este indicată.

Perioadele pentru care se acordă ***simbria*** sunt mai variate decât la ***leafă*** prezentând un caracter mai puţin uniform (apar şi *ziua*, precum şi multipli sau subdiviziuni referitoare la *an*). Am putea considera *anul* ca fiind unitatea de măsură specifică pentru ***simbrie*** (aşa cum este *luna* pentru ***leafă***), fiind nu numai cel mai des întâlnită, dar şi în legătură cu toate cele trei tipuri de raporturi de muncă.

Frecvent menţionată în cazul ***simbriei*** este *luna*, deoarece ea este indicată, ca şi în cazul ***lefii*** în legătură cu angajările la stat (mult mai des consemnate în scris,

documentele oficiale fiind mai numeroase decât cele personale). *Ziua* apare într-un singur exemplu în cazul celor angajaţi la tipografia domnească de la Colţea.

Angajarea şi recompensarea unor categorii nu se făceau la vremea aceea prin raportare numai la o singură perioadă de timp, de ex.: *bicicaşii* recrutaţi dintre *văcari* şi *porcari nu sunt tocmiţi nici cu anul nici cu jumătatea... ci unii slujesc şi o lună, alţii o săptămână, alţii şi câte 2 zile şi apoi vin alţii de-i schimbă* ŢR 1801 IR VIII, 235.

La ***plată*** se întâlnesc toate unităţile de măsură, comparativ însă cu ceilalţi termeni, *ziua* este mai des folosită şi apare numai în secolul al XVIII-lea, probabil datorită frecvenţei mai mari a angajărilor ocazionale specifice acestei răsplăţi (din acelaşi motiv şi situaţiile când perioada de timp nu este menţionată sunt în număr mai mare la această formă de răsplată).

Emiclic, mertic, tain apar în legătură tot cu cele trei unităţi de măsură; frecventă în cazul *emiclicului* rămâne *ziua.*

La ***hac*** sunt menţionate numai *luna* şi *anul.*

În cazul ***angariei*** şi al ***salariului*** acordate numai în cadrul relaţiilor c o m u n i t a r e, se întâlneşte ca perioadă *anul.*

Cât despre ***venit*** şi ***irat***, perioadele sunt mai rar indicate şi atunci s-ar părea că *anul* este perioada avută în vedere indiferent de modul de achitare. Aceasta ar însemna că până să se treacă la *lună* ca perioadă corespunzătoare ideii de s a l a r i z a r e, *anul* a fost cel luat în consideraţie. *Veniturile* s-ar fi putut să aibă caracter v i a g e r atâta timp cât ele depind de *dregătorii* care nu se dau în genere pe timp limitat. Totodată, numirile în slujbă ale unor *dregători* sunt prevăzute a fi conforme principiului inamovibilităţii, *venitul* urmând să fie luat n e s t r ă m u t a t (fapt ce ar putea fi considerat că reprezintă un a v a n t a j), de ex.: *toate boieriile aceste la vremea ce va fi venitul carele s-a tâmpla la dregătorie, acela să ia şi venitul tot... această mare milă şi bună orânduială... o întărim prin domnescul nostru hrisov ca să fie nestrămutat* M 1755 UR II, 274.

Şi în cazul ***lefii*** există situaţii când acordarea ei are caracter v i a g e r şi t r a n s m i s i b i l, din moment ce se menţionează:

suiulgibaşa să fie dator a avea purtare de grijă pentru meremetul lucrului şi curăţenia şi îndestularea cu apă; care această purtare de grijă a tuturor cişmelelor după moartea lui să o aibă copiii lui sau rudeniile, carii vor fi cu ştiinţă de meşteşugul acesta ŢR 1797 IR VII, 133.

Şi acordarea *lefii* ca „avantaj" are caracter v i a g e r, întrucât se oferă cel mai adesea zilnic, ca un ajutor pe viaţă, de ex.:

să o ia în toată viaţa ei pentru *femeia unui bimbaşă* ŢR 1811 IR XII, 733;

pe toată luna câte tal 500 în câtă vreme va mai avea viaţă pentru un anume Dimitrie Paleologu ŢR 1817 ib. X_B, 245.

Există şi un exemplu când această *leafă* are nu numai caracter v i a g e r, dar şi t r a n s m i s i b i l, deoarece se prevede a se da şi urmaşilor:

/Dumitru, feciorul lui Moldovan Ianake Sprinceană/ *această milă de leafă să o aibă nestrămutat în toată viaţa lui şi după moartea lui să se dea această milă de leafă la copiii lui* M 1788 ib. III, 179 – astfel de exemple se referă la *perioada (3).*

De remarcat că pentru indicarea perioadei nu se mai foloseşte în secolul al XVIII-lea prepoziţia *de* utilizată în secolul anterior (dar întâlnită rar acum atât la

simbrie, cât şi la *leafă*, ceva mai des la *plată*) şi nici prepoziţia *la* (întrebuinţată şi ea o dată), deoarece *pe* ajunge să se specializeze în indicarea perioadei pentru care se acordă răsplata. Se înlătură astfel confuziile întâlnite în secolul al XVII-lea, când nu se poate preciza dacă era vorba de jumătatea răsplăţii sau de jumătatea perioadei (v. p. 232-233).

MODALITĂŢI DE ACORDARE A RĂSPLĂŢII

Acordarea răsplăţii se poate face în două feluri:

– în mod i n d i v i d u a l, atunci când este angajată şi recompensată o singură persoană (de fapt o singură categorie de persoane constituită dintr-un singur individ) ori când se acordă în mod individual dreptul de a beneficia de o anumită sursă de *venit* – aceste situaţii fiind cele mai frecvente;

– în mod c o l e c t i v, atunci când sunt angajate şi recompensate mai multe categorii de persoane aparţinând aceleiaşi categorii (de ex.: *boieri*) sau făcând parte dintr-un grup desemnat printr-un termen colectiv (de ex.: *ţeh*). În aceste situaţii retribuirea se face în mod egal prin specificarea sumei ce o primeşte fiecare dintre persoane, cf. formulările: *de om po tal..., câte... (unul), câte... de om, de (la) fieştecare câte..., la un lude câte..., la câţi..., pe rând,* ce apar în legătură cu:

– *emiclic*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *arnăut* ŢR 1815 IR X_B, 207; *ciohodar* M 1776 GH_2 78; *comişel* M 1795 SU 517; *copil din casă* M 1776 GH_2 78; *levent* M 1795 SU 514; *nefer* ŢR 1813 IR X_A, 977; *salahor* ŢR 1793 ib. V, 382; *şatâr* M 1776 GH_2 78; *tulumbagibaşa* ŢR 1813 IR X_A, 977; *vinovat* ŢR 1793 ib. V, 382; *zapciu* ib.

– *leafă*

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *caicciu* ŢR 1698 CV 406; *dumengiu* ib.; *topciu* ib.;

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *doctor* ŢR 1808 IR XII, 901; *fecior de boier scăpătat* (la şcoală) ŢR 1813 ib. X_A, 340; *4 3-ti spătar / câte zăci lei dă om, însă pă rând /* M 1775 GH_1 35; *boierie (dregătorie)* M 1776 GH_2 5.

– *mertic*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *ciocănaş* ŢR 1811 IR IX, 507; *fecior* ŢR 1747 SZMR XIX, 17; *tipograf* ib.;

– p a r t i c u l a r e pentru *oameni (rândaş, zidar, zugrav)* ŢR 1816-9 SZMR CVI, 62.

– *nafaca*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *om suiulgiu* M 1741 UR V, 34.

– *plată*

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *chiurecciu* ŢR 1698 CV 406; *dumengiu* ib.; *haidău* 1696 ib. 187; *salahor* 1699 ib. 412; *topciu* 1698 ib. 406;

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *rufetul căpitanului de podari* M 1776 GH_2 31; *salahor* ŢR 1801 IR VII, 133;

– p a r t i c u l a r e pentru *ţigan* ŢR 1779 AJ 714, 775

– ***simbrie***

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *chirigiu* ŢR 1697 CV 292; *mocan* ib. 311; *salahor* 1694 ib. 21;

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *dascăl* ŢR 1797 IR VII, 42.

O formulare ciudată apare în cazul *oamenilor (salahori)* angajaţi pentru scoaterea unui caic rusesc scufundat în Dunăre:

să le plătiţi pă fieşcare zi câte taleri 1, pă o mână (grup, echipă?) ŢR 1812 D.EC 69, 148.

De un drept de a beneficia de o sursă de *venit* acordat în mod c o l e c t i v, ar putea fi vorba în acele situaţii în care în acelaşi document sunt menţionate mai multe categorii de persoane ca beneficiind în mod egal de respectiva sursă, de ex.:

tot venitul acestor 2 zapcii să se împartă întocma la amândoi M 1776 GH_2 21; *tot venitul preoţesc al ştolariului... cele câştigate... să se împarţă drept frăţeşte* Tr 1817 ŞCH II, XXXII, 79.

În legătură cu diferitele modalităţi remarcăm şi unele formulări din prima perioadă din condica vistieriei, referitoare, de data aceasta, la perioada de acordare a răsplăţii. Astfel, în cazul *lefii*, se specifică uneori că se dau *două* sau *trei lefi*, care corespund de fapt unei perioade de d o u ă sau de t r e i l u n i, care sunt, de altfel, şi menţionate în unele situaţii, de ex.:

1126 1/2 tal s-au dat 2 lefi slujitorilor za octom i noiemvrie care s-au dat una la Paşti, alte la Lăsata Secului de postul Sânt. Petrului ŢR 1694 CV 37; *1361 tal s-au dat 2 lefi mutafaracalelor şi mehterilor şi beşliilor za aprilie i za mai* ib.; *368 tal s-au dat 2 lefi cazacilor carii au mers la aceste caice* / domneşti / 1698 ib. 387; *129 tal s-au dat două lefi la ceauşul lui Ioan căpitanu cu 20 de tovaroşi cari au mers cu carăle* 1699 ib. 477; *200 tal s-au dat trei lefi lui Ianache bulucbaşa şi lui Gruiţă căpit. şi la 15 lude slujitori ce vor să meargă cu dânşii la Belgrad* 1697 ib. 292; *129 tal s-au dat leafa slujitorilor, ... însă la 10 steaguri de cazaci trei lefi* 1699 ib. 477.

În favoarea acestei interpretări intervine şi faptul că cele *două lefi* ale *slujitorilor* se achită la două termene diferite (Paşti şi Lăsata Secului), probabil atunci când vistieria avea fonduri.

În exemplele unde ca perioade de acordare a *simbriei* apar subdiviziuni ale anului, s-ar putea înţelege că răsplata se acordă de două ori pe an. Este interesant de observat că, spre deosebire de *leafă*, care se va da *dascălilor* în secolul al XVIII-lea, pe an, jumătate la Sfântul Gheorghe şi jumătate la Sfântul Dumitru, deci putând fi interpretate ca o *leafă* achitată în două rate, în cazul perioadei de *jumătate de an* ce apare în legătură cu *simbrie*, suntem înclinaţi să considerăm că ar fi vorba de două *simbrii* într-un an, deci să apreciem că j u m ă t a t e a d e a n este de

fapt unitatea de măsură şi, ca urmare, răsplata se dă de două ori pe an şi nu că angajarea s-ar face numai pe o perioadă de o jumătate de an. În consecinţă, nu credem că în aceste cazuri apare fenomenul de fragmentare, de la *leafă*, ci pur şi simplu o anumită perioadă de timp, jumătate de an, se ia drept măsură, de ex.: *am tocmit să-mi slujească până i se va umplea simbriia derept 3200 de bani... l-am băgat socaci în zioa de sventi Dimitrie... şi ne iaste tocmeala întru 1 jumătate de an* /s.n./, *bani 800 şi haine un rând* ŢR 1617 DIR B III, 146, 173; *500 tal s-au dat... doftorului, simbria lui de ua jumătate de an* /s.n./ŢR 1700 CV 539; *63 1/2 tal s-au dat lui Ion neamţul, bucătarul din simbria lui de ua jumătate de an* /s.n./, *afară din tal 30 ce i s-au dat mai înainte* 1704 ib. 715.

Cazul *sofagiului* rămâne neclar din acest punct de vedere, deoarece acesta primeşte *simbria lui de jumătate de la aprilie până la septembrie* 1698 ib. 426.

Acest exemplu ar putea pleda însă pentru ideea acordării *simbriei* în două jumătăţi, ca la *leafă*. Prepoziţia *de* utilizată în indicarea perioadei, ambiguizează exprimarea şi, ca atare, nu ştim dacă este vorba de jumătatea *anului*, adică a perioadei sau de jumătatea *simbriei*, adică a răsplăţii sau a amândurora.

O altă modalitate de acordare priveşte modul de achitare, şi anume:

– integral, întâlnit în ambele perioade în majoritatea situaţiilor;

– neintegral (fragmentar ori parţial).

Am considerat ca fiind modalităţi de acordare fragmentară, acele modalităţi prin care răsplata sau ceea ce se primeşte drept răsplată (*venit*) se dau anual, dar se achită în două părţi, „rate“, la două date diferite, în funcţie de termenele la care se adună dările din care se achită răsplata (*leafă*) ori (probabil) în scopul de a uşura pe cei obligaţi să dea *venit*.

Aceste termene la care se adună dările, reprezentând totodată şi termene de achitare privesc şi perioada de acordare a răsplăţii şi, ca urmare, au fost tratate în capitolul respectiv .

Ca modalităţi de acordare parţială am considerat acele situaţii în care se dă numai o parte din răsplată, cf. formulări de tipul *s-au dat tal... din*, ce apar în legătură cu:

– *angarie*: v. p. 234

– *hac*

în a doua perioadă în relaţiile:

– particulare pentru *herghelegiu* M 1787 PO 61, 302; *vizitiu* M 1820 BCI IV, 146:

– comunitare pentru *stoler* M 1742 BCI I, 225.

– *simbrie*

în prima perioadă în relaţiile:

– oficiale pentru *popă cântăreţ* ŢR 1702 CV 695; *sofagiu* 1698 ib. 426;

în a doua perioadă în relaţiile:

– oficiale pentru *preot* M 1742 BCI I, 276;

– comunitare pentru *argat* ib. 262; *slugă* ib. 248.

S-ar putea ca în situaţiile de mai sus vistieria, comunitatea sau cel ce recompensează să nu fi avut posibilitatea să achite integral suma şi nu ca răsplata să fie concepută a se da „în rate“.

O altă modalitate de acordare p a r ţ i a l ă se referă la achitarea răsplăţii prin oferirea unei părţi din ea în diferite momente, fără ca aceste părţi să fie denumite în vreun fel, de ex.:

– *angarie*

în a doua perioadă în relaţiile:

– c o m u n i t a r e pentru *diacon: am priimit din angaria mea pă acest viitor an pă jumătate 75 fl* Tr 1815 ŞCH III, X, 21.

– *plată*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *lucrător (locuitor): sunt tocmiţi ca să li se dea banii jumătate înainte, iar jumătate după ce vor face podul* ŢR 1811 IR XII, 852;

– p a r t i c u l a r e pentru *bucătar: să aibă a-mi plăti 30 lei... care bani întâi acmu mi-au dat... 10 lei, iar cielanţi bani să mi-i dea când îi voi da băietul învăţat* M 1807 BRES 183;

– c o m u n i t a r e pentru Joseff Weltz *paler maiszter: aducând câte o cruce şi cântărindu-să să mi să plătească pă suma ocalelor ce va eşi. Iar acum înainte să mi să dea taleri una sută, pre carii i-am şi primit* ŢR 1819 BUC_1 599, 734.

Atunci când aceste părţi sunt numite ***arvună, câşti, cusur, rămăşiţă*** – exemplele au fost discutate în capitolele respective, astfel de forme de răsplată putând fi considerate ele însele drept modalităţi de recompensare.

O altă modalitate priveşte achitarea răsplăţii *pe cantitate de produse* prin oferirea unei sume de bani în funcţie de o anumită cantitate stabilită ca unitate de măsură (angajare şi recompensare „cu bucata"), de ex.:

– *leafă*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *şalgău: câte un ban de o sare pă sările ce sunt obicinuiţi să dea la căutări* M 1741 MAV 446.

– *plată*

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *brutar: de cântar, po bani 15* ŢR 1695 CV 125; *meşter: câte un zlot ocaua* / de cositor / ŢR 1698 SD X, 10, 63;

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *cărăuş: po tal 2 bani 60 podina* ŢR 1810 IR XII, 865; *ciocănaş: câte 7 parale de bolovan, adică de bucata de sare* ŢR 1807 ib. IX, 504; *fierar: ocaua parale 10* (pentru piroane) ŢR 1794 ib. V, 307; *locuitor: de la tot carul* / de lemne / *po tal 3* ŢR 1798 ib. VII, 546; *maimarbaşa: de fieşcare podină şi urs câte taleri 3* ŢR 1815 ib. X_A, 1080; *moşnean păcureţ: la vadra de păcură po tal unul* ŢR 1808 IR II, 806; *olar: câte nouăzeci lei de toată miea* / de oale / M 1804 UR V, 43; *postăvar: la ocaua de tort* ŢR 1794 BUC_1 473, 581; *salahor: de stânjen po tal 1* ŢR 1801 ib. XII, 133; *zidar: mia de cărămidă pe tal 3 şi 1/2* ŢR 1795 ib. VI, 695;

– p a r t i c u l a r e pentru *om: câti 3 lei pi falce di cosit* M 1796 DRA II, 640, 641;

– c o m u n i t a r e pentru *nisipar: de fieştecare hârdău* / de nisip / *câte parale zece* ŢR 1819 BUC_1 596, 731.

– *simbrie*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *dascăl: la 103 coale tipărite, coala pol taleri 1* ŢR 1750 SZMR XIX, 24;

– p a r t i c u l a r e pentru *cioban: câte 2 potronici de oi ernaticul* M 1745 SD XXI, 131.

Legat de această modalitate apare şi o alta, ce s-ar putea numi o modalitate d i f e r e n ţ i a t ă de acordare a răsplăţii sau a dreptului de a beneficia de o sursă de *venit* în funcţie de diferitele criterii (în unele situaţii putând fi vorba de angajări şi recompensări colective). Diferenţierea priveşte:

– calitatea produselor ori operaţiile diferenţiate în funcţie de dificultate, de ex.:

– *plată*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e sau c o m u n i t a r e (recompensarea fiind făcută adesea de persoanele particulare care beneficiază de serviciile ocazionale solicitate) pentru *butar: plata cea orânduită mai jos, adecă descărcătoarea unei buţi mari în pivniţa cea mare tal unul şi bani 30; scosul la o bute tot dintr-acea pivniţă tal unul bani 90; descărcătoarea unei buţi iară mare la pivniţa de a doua mână tal unul; scosul la o bute iară mare tot dintr-aceiaşi pivniţă tal unul bani 30, descărcătoarea unei buţi mari în magazie bani 90; scosul la o bute tot dintr-acea magazie tal unul, iar fiind buţi mici să ieie pe jumătate ... nartul să se păzească* ŢR 1792 IR IV, 259; *coşar: de la case aşezate pe pământ câte o para de coş, iar de la case înalte cu 2 caturi, po parale 2* ŢR 1796 ib. VII, 137; *dulgher: de va fi binaua jos pe pământ 1000 de şindrilă po tl. 2 1/2, iar pentru catul de sus câte parale două şi 1/2 uluca* ŢR 1795 ib. VI, 695; *legător: legatul unei buţi cu cercurile şi fundurile stăpânului* / bani / *60... iar având butia fundurile cele vechi* / bani / *15* ŢR 1793 ib. V, 347; *locuitor: pe un stânjen de pod făcut pe pari po tal 14, iar pentru stânjenu de pod făcut pe pământ po tal 13* ŢR 1804 ib. XII, 438; *lucrător: contăşul de samur şi cobur... taleri 3, blana de curcă... tal doi, tătarca de întâia mână tal doi... tătarca de a doua mână un leu şi jumătate* ŢR 1780 ib. II, 191;

– c o m u n i t a r e (angajare şi recompensare de către comunitate) pentru *căldărar: de oc(ă)* / de aramă / *câte parale 14* / pentru arama cumpărată / *iar oc(a) câte parale 7* / pentru arama ce este veche / ŢR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 84-85.

În cazul achitării *plăţii* se întâlneşte şi sistemul prin care celor angajaţi li se dă drept răsplată o *cotă-parte* din suma obţinută pentru munca lor pentru *locuitor la piei de capră neguţătoreşti* / de tăbăcit / *la 100 tal câte 10* ŢR 1792 IR IV, 123; *telal: pă cât s-ar socoti acea câte o para de leu* / la mezat / ŢR 1778 AJ 474, 524.

– *simbrie*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *tipograf: de va fi făr de chinavar să li se deie... câte 1 zlot de coală, iar de va fi cu chinovar să li se dea câte 1 leu* ŢR 1747 SZMR XIX, 17.

– capacitatea de muncă a categoriilor angajate (o majorare diferenţiată după „puterea“ fiecăruia), de ex.:

– *leafă*

în perioada a doua în relaţiile

– o f i c i a l e pentru *şalgău: cei mai slabi din ~ să aibă a lua câte cincisprezece bani nuoi de un drob pe câţi drobi vor arăta la fieştecare căutare, iar cei mai în putere, care vor face suma rânduită de 78 drobi întru o căutare, să ia câte 18 bani de drob, iar apoi pe ceea ce vor face mai mult peste suma de 78 de drobi să se plătească câte douăzeci şi unul bani de drob* M 1814 UR II, 178

– locul ocupat într-o ierarhie militară, dregătorească, profesională etc., de ex.:

– ***emiclic***

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e: *câte 30 parale la un bulucbaş, 15 parale stegariu sau neferiu călare şi 8 parale stegariu sau neferiu pe jos* M 1801 SD XIV, 102.

– ***leafă***

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *dascalul cel mare elenesc 360 lei şi al doilea dascal 120 lei, dascalul slovenesc 130 lei şi cel românesc 100 lei* M 1748 UR I, 65; *numitul cârcserdar, po tal 60... neferilor de fieşcare po taleri 15* ŢR 1809 IR IX, 312; *la un ispravnic taleri 400, sameşul taleri 60 şi logofeţi scriitori po taleri 30 fieşcare* ŢR 1811 D.EC 43, 117.

În cadrul *comunităţilor* profesionale ierarhizarea treptelor de calificare şi de promovare se face în funcţie

– de creşterea experienţei fiecăruia, de ex.:

– ***plată***

– în a doua perioadă:

dulgherilor, la calfi câte tl. 1 1/2... la meşteri buni câte tal. 1 tocmai, la meşteri de a 2-a mână câte bani 75, la ucenici câte bani 45, iar zidarilor: la calfi câte tl şi 30 bani... la meşteri buni câte bani 105, la al 2-a mână câte bani 75... spre a nu se face vreo nedreptate poruncim ca starostea cu toţi cei mai bătrâni... să facă o alegere: care sunt meşterii cei de frunte, buni, cărora li se cade după iscusinţa meşteşugurilor a lua ***plata*** *cea dintâi şi cărora li se cade* ***plata*** *de a doua şi a treia mână...cum şi când se va întâmpla să vie vreun nou meşter... făcându-i-se cercare meşteşugului său la ce stare a iscusinţei se află, să-l treacă la catastif unde i se va cădea cu* ***plata*** *cea cuvincioasă* ŢR 1795 IR VI, 695:

– ***simbrie***

în a doua perioadă pentru *ucenic: în anul dintâi un f. 25, dupe regula cumpanii* / grecilor din Sibiu /, *iar al doile an... un f. 45 şi al treilea an... un f. 60* Tr 1775 SD XII, CLXXV, 92.

– (probabil) gradul de dificultate a muncii fiecăruia în cazul ***simbriei***

– în a doua perioadă în relaţiile

– o f i c i a l e: ***simbria*** *feciorilor jaţarului... tal 3, drugarului... taleri 2 pol, pilcarului... tal 2* ŢR 1747 SZMR XIX, 17.

– situaţia materială a fiecăruia în cazul ***simbriei***

– în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *chinovit: să se orânduiască* ***simbrie*** *după starea fieşcăruia cu care să aibă a-şi face îmbrăcăminte* ŢR 1817 IR X_A, 317.

– (probabil) pregătirea sau capacitatea fiecăruia, de ex.:

– ***plată***

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e pentru *dascăl: plata ce i s-ar cădea după potriva lor* ȚR 1749 ÎNV 37;

– ***simbrie***

în a doua perioadă în relațiile:

– o f i c i a l e:

cei ce sunt orânduiți în slujba bisericilor domnești... după slujbe și după vrednicie ȚR 1797 IR VII, 16.

Atunci când diferențierea privește gradul de dificultate a muncii, distanța parcursă, durata în funcție de perioada de timp când se efectuează activitatea respectivă (zi, lună, sezon), exemplele au fost discutate în capitolul despre perioada de acordare a răsplății (v. p. 226). În același capitol au fost menționate și situațiile în care diferențierea are în vedere considerente religioase (zile de post sau de dulce) – v. p. 227, dar și mai departe p. 244 și 245.

În ceea ce privește diferitele modalități de încasare hotărâte de domn și menționate în documente în legătură cu sursele de câștig legiferate a fi primite ca *venit (irat)*, acestea se referă la cei obligați să le dea și nu la cei care au dreptul să beneficieze de ele. De exemplu, în cazul dărilor sau al taxelor – impuneri (în bani sau în natură) pe produse ale solului și ale subsolului, pe avere, pe vânzări ori pe servicii – modul de impunere și de percepere, egal sau diferențiat, al acestor dări ori taxe, are în vedere criterii ce nu credem că au legătură cu modul de calculare și de încasare a câștigurilor sau a veniturilor ori cu cuantumul acestora.

În unele situații însă, și anume în ce privește taxele pe servicii s-ar părea că aceste taxe au legătură și cu cei care au dreptul să le încaseze, întrucât astfel de servicii prevăzute a fi taxate reprezintă în fond atribuțiile *dregătorilor* respectivi sau țin de atribuțiile acestora. În acest caz, cuantumul câștigurilor ori al *veniturilor* s-ar putea să depindă de cuantumul sumelor fixe sau variabile încasate drept taxe, deși nu avem informații în acest sens (nu știm dacă cei ce le percep beneficiază de ele integral ori parțial).

Taxele variază în funcție de: felul activității, numărul, natura, diversitatea, importanța, mărimea, dificultatea, gravitatea unor lucrări, acte, operații, proceduri etc. sau sunt proporționale cu valoarea bunurilor ce formează obiectul unor acte de impuneri, de vânzări etc.

Menționăm totodată că unele din aceste surse reprezintă un fel de cote-părți prelevate în natură sau în bani din diferitele produse ori sume încasate drept taxe și dări.

În măsura în care aceste impuneri privesc chiar și indirect pe beneficiarii lor, am reținut totuși spre exemplificare unele din modalitățile de percepere a dărilor sau a taxelor menționate în documente, și anume pe cele care se referă în special la o b i e c t u l impus și nu la p e r s o a n a impusă. Aceste din urmă modalități au fost discutate în capitolul despre p e r s o a n a care acordă răsplata (v. p. 184). În cazul în care astfel de impuneri se fac în mod d i f e r e n ț i a t, am considerat necesar să le enumerăm în acest capitol, de ex.:

– ***venit***

în a doua perioadă în relațiile o f i c i a l e:

pe câte pietre veți pune să luați câte un ughi de piatră pentru *vel logofăt* M 1754 IȘT 74;

va lua din slujbele visteriei şi a cămării, adecă la desetină, vădrărit, goştină, vamă, mortasipie, ocnă... câte 3 lei de pungă pentru *logofeţia mare* M 1755 UR II, 270;

de tot drobul de sare / de la ocnă / *câte o para* pentru *bănia mare* ib. 272; *spătăria mare* ib.;

de suta de oi câte 1 oaie pentru *ispravnic* ŢR 1768 SD V, 160, 110;

să aibă de la cărţile ce va trece în condică acest venit, adică de la cei care li să va da carte la mână pentru moşia mare taleri 2, pentru moşia mică taler 1, pentru viia mare taleri 2 i viia mică taler 1, pentru ţigan la un suflet bani 60, pentru împlineli la taleri 100 să ia taleri 2 pentru *logofăt condicar* ŢR 1775 IPS 172;

lei 1 de toată bute cu vin ce vine în târgul Iaşi iar de poloboc pe giumătate pentru *păhărnicia mare* M 1775 GH_1 22;

de toată vita ce s-a tăia la trunchi câte o para şi de oaie, capră, câte 1 ban pentru *vel căminar* ib. 23;

lei 2 de toată piatra la hotărât / moşii / ... *lei 2 de preţuit dugheni i casă de frunte i loc sterp i vie, lei 1 de preţuit dugheni, casă, loc sterp mai prost i vie, bani 60 de preţuit cal, bou, vacă, pe vite mici de giumătate, pol bani din zăce bani preţuite haine i altor pojijii* pentru *vornic de poartă* ib. 38;

lei 1 de hrisovul iscălit de gospod şi pecetluit, bani 60 De anaforaoa iscălită de gospod; iar fiind numai cu pecetea gospod să ia pe giumătate, bani 3 De carte gospod, legată sau deschisă, de jalobă bani 3 De tot pecetluitul ce se dau la bresle pentru *divictar* M 1776 GH_2 27 etc.

–irat

în a doua perioadă în relaţiile o f i c i a l e:

veri câte cazane se vor afla făcând rachiu de fieştecare cazan po tal 15 pentru *velit vornic* ŢR 1814 IR X_B, 142;

de un cal po taleri patru, de bivol po taleri trei, de bou po taleri doi, de vacă po taleri doi pentru *măria sa doamna* ŢR 1815 ib. 316;

de la tabacul străin de una ocă parale 16, iar de la tabacul de ţară câte parale 18 de ocă pentru *vel căminar* ŢR 1819 ib. XI, 240.

Tot ca modalităţi de acordare a răsplăţii în cadrul relaţiilor o f i c i a l e am considerat şi cazurile de majorare a recompensei, dar şi a ceea ce urmează să se încaseze drept sursă de *venit* ori de *irat*. Astfel de situaţii sunt frecvente mai ales în a doua perioadă, de ex.:

– emiclic

după scumpirea preţurilor lucrurilor ce se cumpăra pentru ale hranei dascălilor trebuinţă este a se adăuga emeclicu acestei şcoale... care adăugiri s-au şi făcut... şi pentru cheltuiala emeclicului ŢR 1804 IR VIII, 437.

– hac

(Nu se poate preciza dacă se poate vorbi de o sporire a *hacului*, deşi într-un singur caz în care *hacul* este variabil, exprimarea este susceptibilă de o astfel de interpretare):

lei 102 preotul... pe 1792, însă 42 lei pe 6 luni câte 7 lei pe lună i 60 lei pe 6 luni câte 10 lei pe lună M 1772-3 UR XXI, 353.

– irat

luminatei doamnei... neflind cu îndestulare ***iratul*** *acesta, în locul* ***iratului*** *ce lipseşte, am mai adăogat şi alt* ***irat****, adecă să ia şi de la vitele mari tinere de hrană ce se va da voie a ieşi din ţară... în Ţeara Turcească... însă de un cal po taleri patru, de un bivol po taleri trei i de un bou potaleritrei şi de vacă po taleri doi* ŢR 1815 IR X_B, 316.

– ***leafă*** (Singurul exemplu şi, totodată primul, referitor la ideea de m a j o r a r e, întâlnit în prima perioadă este în legătură cu această răsplată. Este vorba de făgăduiala unui domn de a acorda ***lefi*** îndoite unor categorii din **armată**, dar informaţia provenind dintr-o cronică, ne obligă să fim circumspecţi):

/ Alexandru-Vodă / *strânse puţinei călăraşi şi pedestraşi şi le zise: staţi cu mine, şi eu să vă dau* ***lefi*** *îndoite* ŢR CM I, 145.

În a doua perioadă se întâlneşte frecvent acest procedeu, denumit fie *adaos*, fie *prostichi*, fie *spor*, şi anume în legătură cu următoarele categorii de persoane (unele dintre ele beneficiază de majorări succesive):

beşleagă: spor peste ***leafă*** M 1817-8 IR X_B, 493; *clucer: peste tal 50... să i se mai adaoge alţi câte tal 20 pe lună* ŢR 1793 ib. VI, 418; *condicar: pe lângă tal 20 îi mai adăugăm încă tal 230* ŢR 1820 ib. XI, 178; *dascăl: măcar că mitropolitul şi eforii şcoalelor găsesc cu cale a se face adăogirea* ***lefei*** *dascălului elin... numai până la tal 1 200 pe an şi Domnia mea însă pentru ca să însufleţim şi mai mult râvna şi silinţa... îi mai adăogăm alţi tal 300* ŢR 1817 ib. X_A, 386; *doctor: fiindcă s-au arătat cu silinţă şi osârdie la dohtoria sa... spre răsplătirea ostenelelor sale şi pentru ca şi alţii asemenea să se îndemneze a urma după pilda sa, poruncim... prostichi de tal 100... afară din 120* ***leafa*** *ce este canonisită* ŢR 1815 ib. 1037; *dregător: după vremea de acum, nu se pot cuprinde cu* ***leafa*** *ce o au... se cuvine adăogire de* ***leafă*** *pentru ca nu cumva neîndestularea să-i silească a se abate după vreme, iarăşi la acel urât câştig* M 1804 UR I, 362; *gerah: adaosul de* ***leafă*** ŢR 1803 IR VIII, 683; *iasacciu: sporul* ***lefei*** M 1817-8 ib. X_B, 493; *ispravnic: voim ca să se desrădăcineze urmările acele rele şi apucăturile celor netrebnice câştiguri... am socotit adăogirea prin cât se va putea a* ***lefilor*** ŢR 1803 ib. XII, 35; *judecător: adaos* ***lefii*** ŢR 1820 ib. XI, 180; *logofăt: unii ce sunt mai destoinici şi mai cu ştiinţă vechi în slujbă şi cei mai mulţi căsătoriţi şi cu case grele şi* ***leafă*** *având prea puţină de nu pot întâmpina trebuinţele se duc dela Divan rămâind cei cari sunt mai proşti, din care pricină se face cusur. Să te milostiveşti asupră-le a li se face prostichi* ŢR 1820 ib. XII, 119; *masalagiu: fiind în adevăr acum toate lucrurile s-au scumpit... este primită cererea dlui vel armaş spre a li se face adăogare la* ***leafă*** ŢR 1809 ib. 906; *postelnic: adaosul* ***lefilor*** ŢR 1817-8 ib. X_B, 493; *şalgău: după strădania lor,* ***leafa*** *este puţină câte 1 ban de o sare... de acum înainte* ***leafa*** *lor să fie câte trei bani pe o sare* M 1742 UR II, 156; *câte 4 bani de o sare* M 1783 ib. 170; *câte 12 bani noi pe un drob de sare* M 1814 ib. 178; *tălmaci: să i se adaoge pe lângă* ***leafă*** *încă tal 50* ŢR 1817 IR X_B, 206.

Am întâlnit şi un exemplu de reţinere a ***lefii***, drept penalizare în cazul *doctorilor*:

/ în vremea ciumei / *doctorii politiei... mai cu toţii lipsesc... din ziua ce au lipsit să li se poprească* ***leafa*** *a nu li se mai da* ŢR 1813 IR X_A, 777.

Ulterior, sancţiunea este anulată:

leafa *ce li se poprise pentru căci lipsiseră să li se sloboază dându-li-se din vremea ce n-au luat* ŢR 1814 ib. 1060.

Există şi situaţii când se refuză mărirea *lefii* solicitată de unele categorii:

dascăl: prin cererea ce face ca să i se înmulţească ***leafa***,*... de obicei prin judeţe, cu acest preţ au fost tocmiţi toţi ~ şi acum auzind de jăluitoriu că i s-au mărit* ***leafa***, *toţi vor face asemenea supărare auzului Măriei tale* ŢR 1794 IR V, 63; *şătrar: tu mai nainte n-aveai leafă de nicăieri, trebuie dar să fii mulţămit şi cunoscător milostivirei ce am făcut Domnia mea cu tine,... căci te-am găsit postelnicel şi te-am făcut ~, te-am găsit făr de nici o* ***leafă*** *şi ţi-am făcut* ***leafă***. *Deci cunoaşte-te însuţi pe sineţi că eşti adiiacritos şi varvar* ŢR 1804 ib. VIII, 490.

Dacă în exemplul de mai sus se poate vorbi de o avansare, se întâlneşte şi un caz de destituire:

rotmistru: după cercetarea ce s-au făcut s-au dovedit aceşti trei ofichiali, ... că ~ s-au purtat cu netrebnice urmări jăfuind şi prădând pe locuitori... să-i scoţi din slujba... să le dai drumul fără atestat la mâni în vreme ce s-au purtat cu netrebnice fapte, iar nu ca nişte ofiţeri cinstiţi de cin împărătesc ŢR 1808 ib. XII, 730.

Există şi situaţii când *leafa* ca „avantaj" este majorată (deşi unele exemple nu sunt clare în acest sens):

maică călugăriţă: locul fiind cuviincios de ajutor... să se orânduiască acestor ~ cu adaos din ceea ce se arată că au avut a fi îndoit sau pre cât li se va orândui de Măria ta... acea orânduită milă de ***leafă*** *ce se va hotărî... să se dea* ŢR 1813 ib. X_A, 171; *postelnic: om scăpătat şi bătrân... şi-şi ţine viaţa cu puţina* ***leafă*** *ce are de la epitropie pe lună câte tal. 10 după altă jalbă... arătând halul lui, i s-au mai făcut prostichi încă tal. 10 pe lună* ŢR 1793 ib. V, 374; *sărac: greutatea epitropiei cu care s-au însărcinat cu prostichiul* ***lefilor*** *~* ŢR 1812 ib. XII, 843.

Remunerarea cu ***plată*** este m ă r i t ă în cazul angajărilor o f i c i a l e sau p a r t i c u l a r e:

coşar: fiindcă... iau câte patru parale de un coş... fiind peste măsură, şi fiindcă... era numai câte o para... a adaus încă câte o para, care este încă îndestulă ***plată*** *două parale la coş* ŢR 1790 ib. IV, 421; *dascăl: orânduim... tal 700 pe an cu prisos de tal 200 peste ce lua mai înainte* ŢR 1794 ib. V, 61; *locuitor: ~* / vărnicer şi şindrilar / *cer un preţ nesuferit... am orânduit nartul varului... cu un leu mai mult din preţul ce se vindea înainte şi la mia de şindrilă cu 10 sau 15 mai mult* ŢR 1803 ib. XII, 317; *moşnean păcureţ: să li se dea... la vadra de păcură po tal 1, adecă îndoit de cât s-a urmat până acum, fiind cunoscut că de 40 de ani... toate lucrurile s-au îndoit şi s-au întreit, precum şi păcura... şi ca să-şi aibă folosul... s-a făcut acea adăogire* ŢR 1808 ib. 806.

În cazul ***simbriei*** următoarele categorii beneficiază de majorare din partea domnului sau a particularilor ori o solicită de la comunitatea la care sunt angajate:

atâta au suit văpsitori ***simbria*** *slugilor şi a argaţilor* / de la fabrica de arnici / *spre a merge ei înainte* Tr 1809 ACCOB 215, 198; *diacon* / de la biserica din Şchei /: *după vremile cele scumpe de acum... cuviincioasa* ***simbrie*** *a-m statornici* Tr 1814 ŞCH III, VII, 16.

Pentru cei ce lucrează în ocnă, sporirea este variată, urmărindu-se egalizarea câştigurilor acestora:

sămbriea ce lua până acum tărăbăptaşii, vătăjăii, herghelegii şi glotaşii, să aibă a li se plăti şi de aice înainte cu adăogire ca să vie de fieştecare câte 10 lei pe lună, adecă tărăbăptaşilor piste 9 lei ce ave să se sporească un leu, vătăjăilor piste 7 lei să se sporească trei lei, herghelegiilor piste 7 lei iarăşi 3 lei, glodaşilor piste 8 lei să se sporească 2 lei pe fieştecare lună M 1814 UR II, 178.

– ***tain*** (un singur caz de mărire o dată cu ***lefurile***):

fiind... preţul fiecărui lucru împătrit fiind mai vârtos acum adăogite ***leflle*** *şi* ***tainaturile*** *ascherliilor* ŢR 1803 IR VIII, 642.

– ***venit*** / De o majorare a ***venitului*** (dar totodată şi a ***lefii***) nu se menţionează în mod direct decât o singură dată /:

aceasta dar văzută năpăstuire ce cearcă aceste mai sus numite dregătorii / vel logofăt de Ţeara de Jos şi de Sus, ~ de obiceiuri, vel vornic al treilea şi al patrulea / *judecând Domnia mea şi văzând că nu este cu cale a se lăsa acest fel de mari dregătorii ale Domniei şi ale ţării întru o aşa mică şi proastă răsplătire a slujbelor sale cu a se folosi adecă numai cu o puţină* ***leafă*** *ce li se dă, fiind ştiut că ieftinătatea vremei întru care s-au făcut rânduiala acestor* ***lefi*** *n-are întru nimic asemănare cu cumplita scumpete ce curge acum întru toate, prin hrisov rânduim la aceste dregătorii această adăogare de* ***venituri***... *pentru doi veliţi dvornici al treilea şi al patrulea rânduim ca de acum înainte peste* ***leafa*** *de taleri 500 pe lună... adăugăm să li se dea alţi taleri 250, ca să aibă fieşcarele* ***leafă***... *po taleri 750 şi osebit de această* ***leafă*** *să aibă a lua şi de la toate povernele sau velniţele neguştoreşti veri câte cazane se vor afla făcând rachiu, de fiecare cazan po taleri 15... pentru logofeţia cea mare de Ţeara de Sus / şi logofeţia de Ţeara de Jos... peste* ***leafa*** *de taleri 350 pe lună... să i se dea alţi taleri 150, ca să aibă* ***leafă*** *pe lună po taleri 500... adăogăm să aibă a lua încă câte taleri unul la pungă de la toate huzmeturile, peste taleri 2 ce lua până acum, ca să fie de acum înainte po taleri 3 la pungă* ŢR 1814 IR X_A, 463.

Indirect se poate constata din consultarea documentelor că ***veniturile*** cresc de-a lungul anilor, chiar dacă acest lucru nu se specifică în texte. De exemplu, în 1755, *logofeţia mare* lua *din slujbele vistieriei şi a cămării... câte 3 lei la pungă* M UR II, 270, pentru ca în 1775, ***venitul*** să crească la *5 lei de pungă* M GH_1 16, iar în 1776, când se adaugă ***leafa*** la ***venit***, ***venitul*** să scadă la *3 lei de pungă* M GH_2 7. Astfel de fluctuaţii sunt frecvente şi în cazul celorlalţi *dregători*, grija sporirii ***veniturilor*** *acestora* fiind mereu în atenţia domnilor: *iară de la o vreme... s-au făcut din vornici mari hatmani, încă şi visternici, fiind aceste boerii mai cu* ***venit***, *şi din hatmani şi spătari s-au făcut visternici* M LET III, 292.

Din cele spuse, se observă că procedeul de majorare a răsplăţii nu are caracter sistematic sau periodic, ci se întâlneşte întâmplător, fiind adesea la discreţia celui ce recompensează (domn, particular ori comunitate). În general, sporirea apare în legătură cu raporturile de tip o f i c i a l (este cazul tuturor formelor de răsplată sau al surselor de câştig (***venit, irat***) menţionate mai înainte), dar se manifestă mai rar şi în cadrul relaţiilor de tip p a r t i c u l a r ori c o m u n i t a r (***plată*** şi ***simbrie***). Majorarea recompensei nu priveşte categorii de persoane, ci anumite persoane aparţinând mai ales grupurilor **administraţie, armată** şi **şcoală.**

CONȚINUTUL RĂSPLĂȚII

Formele de răsplată și sursele de *venit* și *irat* se achită, respectiv se încasează în trei feluri, în *bani*, în *natură* și/sau în *bani* și în *natură*.

Ar fi fost poate mai potrivit să vorbim despre natura răsplății și nu de conținutul ei, atunci când ne referim la î n c e a n u m e c o n s t ă răsplata, dar am preferat să rezervăm termenul de n a t u r ă pentru tot ceea ce se dă drept răsplată în altceva decât în bani.

În marea majoritate a situațiilor formele de răsplată sunt concepute a se achita în *bani*, chiar dacă nu întotdeauna modul de achitare este în *bani* (excepțiile urmând a fi discutate). Astfel se achită n u m a i î n *bani*: ***angarie, arvună, câști, cusur, hac, leafă, nafaca, rămășiță, salariu*** și ***simbrie***.

Cât despre *plată*, s-ar părea că inițial această recompensă se acorda indiferent de ideea de b a n i, și anume se putea achita c u sau f ă r ă *bani* (în numerar ori în natură). Dovadă este în acest sens un document de la sfârșitul secolului al XVI-lea în care se p l ă t e a în natură (deși în text apare verbul *plăti* și nu substantivul *plată*, este de presupus că și achitarea *plății* ca recompensă se putea face tot c u sau f ă r ă *bani*):

Scriiu și mărturisescu cu ceastă scrisoare mea precum să ștei... nește săpături în costeșea... – una iaste fârșită, alta nefârșită – am p l ă t i t /s.n./ *unor munteani,... o uleaei de brândză 2 mirță; le-am dat și o giumătate de slănenă șu 6 mirți de pâne doiată, șa ne-au fost tocmiala, să le facă de iznoavă când a vinit muntenii în dzilele lui Mihai-Vodă* M SD XVI, 2, 61[98].

O jumătate de secol mai târziu într-un alt document (publicat fragmentar de Giurescu), apare o formulare ce denotă nevoia unei precizări izvorâtă din lipsa de specializare a conținutului recompensei desemnate prin termenul *plată*:

au tocmit... acel hălășteu derept șeasă zăci de zloți bani... șe șapte zăci de merță de pâni șe peaște șe brânză șe untu și doă poloboci de brahă și carnea a doo vaci șe a unor mascur și o piele de vacă de opince și doo care cu opt boi de-au iezit... le-au p l ă t i t /s.n./ *tot deplin b a n i e ș i a l t e b u c a t e* /s.n./ meșterilor ruși/ M 1644 IȘT 178.

O mențiune redată fragmentar în condica lui Constantin Mavrocordat atestă utilizarea și în secolul al XVIII-lea, de data aceasta, a termenului *plată*, pentru a desemna o recompensă în natură:

o jidoavcă din Botoșani care încredințează unui om din Deleni să-i „amistuiască" niște borfe pe vremea rușilor „dându-i și plata lui: o vacă cu vițel" M 1742 MAV 267.

Tot din această perioadă reținem și exemplul în care ***venitul*** se plătește în natură (v. p. 246).

Acestea sunt puținele exemple întâlnite de noi în care achitarea recompensei denumită prin termenii *plată/ plăti* se face (și) în *natură* – în rest această recompensă se achită numai în *bani*. Iar răsplata fără *bani* (așa-numita răsplată în

---

[98] Iorga publică documentul fără să-l dateze încadrându-l între două documente, unul din 1543 și altul din 1600 și notând în subsol că este vorba de munteni din oastea lui Mihai Viteazul. Cum acesta a ajuns domn al Moldovei în 1600, s-ar putea ca aceasta să fie data documentului (cca 1600).

natură) nu se (mai) p l ă t e ş t e, ci se d ă. În schimb, se p l ă t e s c, adică se achită în *bani*, alte forme de recompensare (*leafă, simbrie, nafaca*[99] etc.)

În genere, recompensele se d a u, *a da* fiind termenul consacrat pentru acordarea oricărei răsplăţi c u sau f ă r ă *bani*.

Din cauza dublei accepţiuni în ceea ce priveşte conţinutul propriu-zis al *plăţii* ca recompensă, încă de timpuriu s-a simţit nevoia unei precizări prin formulări de tipul *plată de (cu) bani* şi *plăti bani*, de ex.:

– în prima perioadă:

au p l ă t i t c u b a n i /s.n./ *salahori* ŢR CM II, 160,

– dar şi în a doua:

s-or p l ă t i c u b a n i /s.n./ *de la visterie lingurarilor* M 1742 MAV 353; *socotind şi b ă n e ş t i p l a t a* /s.n./ *cosirii* M 1797 DRA II, 665, 670; *au pus dulgheri cu p l a t ă d e b a n i* /s.n./ ŢR 1815 IR X_A, 697; *să fiu dator... a face în p l a t a b a n i l o r* /s.n./ *ce mai sus zic... eu dulgheru calfa* ŢR 1819 BUC_1 597, 731.

Astfel de formulări au continuat până târziu[100], deşi statistic *plată (plăţi)* ca recompensă se achită cel mai des în *bani* şi aceasta încă de la început, probabil pentru că ideea de r ă s p l a t ă a fost asociată dintotdeauna cu ideea de b a n i.

Faptul că orice recompensă este legată de ideea de b a n i este dovedit de acele exemple în care recompensa este echivalată în *bani* de către cel ce o dă, deşi este dată (şi) în altceva decât în *bani*. În exemplele din condica lui Brâncoveanu, deşi vistieria, care ţine evidenţa cheltuielilor, calculează (converteşte) î n t r e a g a răsplată în *bani*, este posibil ca cei recompensaţi să primească fie *bani* şi a l t c e v a decât bani, fie n u m a i *bani*, o parte din aceşti bani reprezentând ***leafa, simbrie, plata*** etc., iar alta, a c e l a l t c e v a acordat pe lângă *leafă, simbrie, plată* etc. Astfel de situaţii ne obligă să facem distincţia între ceea ce se primeşte efectiv ca răsplată şi ceea ce consideră că acordă drept răsplată cel care recompensează.

Ca urmare a celor spuse, nu ştim în ce măsură se poate vorbi de o oarecare specializare a termenului *plată* pentru desemnarea unei recompense cu *bani*, specializare susţinută de majoritatea covârşitoare a exemplelor. Aceasta deoarece formele de răsplată fără *bani* (calificate sau nu în vreun fel) sunt destul de rare şi apar atestate cam în acelaşi timp cu cele în *bani*, în mod frecvent ele fiind asociate acestora. De altfel, atestările în limba română de care ne ocupăm în această lucrare sunt oricum târzii.

Vom enumera în continuare, în ordine alfabetică, formele de răsplată specificând în cazul fiecăreia, atunci când documentele ne permit, în ce anume constă conţinutul lor.

Emiclicul se acordă în relaţiile o f i c i a l e cel mai adesea în *bani*. Cu toate acestea, *emiclic* este considerat o formă de răsplată în *natură*[101], care nu se dă însă ca atare, ci este convertită în bani. În acest sens, este revelatoare informaţia despre *vinovaţii* din puşcărie cărora casa podurilor le *va plăti obicinuitul emeclic po parale 10 pe zi pentru hrana lor* ŢR 1812 IR XII, 873.

---

[99] Pentru formularea *nafacaua de bani*, v. p. 156.

[100] În acest sens, v. definiţia cuvântului *argat* din DA: „E o slugă de ţară cu plata fie în bani, fie în îmbrăcăminte, fie în amândouă".

[101] V. şi definiţia cuvântului *emiclic* din DLR /ms/.

Uneori din modul cum este redactat textul documentului, ar putea rezulta că *emiclicul* constă în *natură*:

să daţi emeclicuri mâncărei lor pentru *podar* ȚR 1791 IR IV, 361; *vinovat* / al puşcăriei / ib.; *să le dai emeclic... câte o pîine de o jumătate oca şi plata acestui imeclic vei îngriji dumneata* / vel agă / *să iei de la vistieria Domniei mele* pentru *arnăut* ȚR 1815 ib. X_B, 207.

Ce înseamnă aici ***plată*** este greu de spus, căci ea nu se referă propriu-zis la *bani* şi oricum se dă *pâine* ca ***emiclic***, chiar dacă valoarea ei este transpusă în bani.

Şi în relaţiile p a r t i c u l a r e ***emiclicul*** este o răsplată în *natură*, dar acordată în *bani*:

*şi parale 8 pă zi **emeclic** sau mâncare din curte* pentru *vizitiu* ȚR 1804-5 D.EC 4, 73-74.

Merticul se dă în *natură* în ambele perioade în legătură cu toate cele trei tipuri de relaţii. În prima perioadă exemplele provenind din condica vistieriei atestă convertirea în bani a valorii diferitelor produse care constituie ***merticul***, de ex.:

*187 1/2 tal s-au dat la mănăstirea... pentru grâu obroace 500 ce au **mertic*** ȚR 1695 CV 148; *272 tal s-au dat de s-au cumpărat făină pentru **merticele** slújitorilor* 1700 ib. 530; *1475 tal s-au dat la seraschierul ot Belgrad pentru **merticul** lui de carne* ib. 560; *804 tal s-au dat la merticaşii care iau **mertic** de fân* 1703 ib. 695.

În a doua perioadă ***merticul*** constă în *natură*:

~ *de sare* (oca, bolovani), *sare drept* ~ pentru următoarele categorii sau instituţii: *boier* ȚR 1811 IR XII, 578; *ciocănaş* ȚR 1811 ib. IX, 507; *mănăstire* ȚR 1717 BUC_1 184, 272; *mâglaş* ȚR 1811 IR IX, 507.

Exprimarea nu întotdeauna clară în cele mai multe situaţii (din această perioadă) în care se acordă drept recompensă mai multe produse, nu ne permite să distingem ce este exact ***mertic*** ca răsplată în *natură* (şi anume în ce constă) de ceea ce reprezintă o altă răsplată în natură necalificată însă în vreun fel anume, de ex.:

– în relaţiile o f i c i a l e:

***mertic** lor să le fie... câte o ocă de făină... şi pentru bucatele lor acum la post să dăm de post; când va fi la dulce le vom da de dulce şi sare să le dăm... şi să le dăm şi vin... Să va dea un car de lemne... Să le dăm câte o lumânare... şi drojdii de untdelemn şi săpun... macava, sfoară* pentru *tipograf* M 1747 SZMR XIX, 17. Despre *lumânări* se menţionează: *şi când vor lucra noaptea să le dăm mai mult* ib.;

*hrana... la masa cea de obşte să fie mâncare de peşte duminica, marţia, joia şi sîmbăta, iar lunea, miercurea şi vinerea mâncare de seminţe şi câte un **mertic** de vin i un pahar de rachiu* pentru *chinovit* ȚR 1817 IR X_A, 317;

– în relaţiile p a r t i c u l a r e:

*da o legătură de făină sau un **mertic** de mălai*[102] *sau puţine legume sau un pahar de rachiu* pentru *femeie lucrătoare* ȚR 1816 SD VII, 16; *da **mertic** pentru mâncare de prisos... şi la mâncarea noastră la masă câte 1 litră de vin de om şi câte un pahar de raichiu pentru osteneala stării în picioare* pentru *oameni (rândaş, zidar, zugrav)* ȚR 1816-9 SZMR CVI, 62;

– în relaţiile c o m u n i t a r e:

---

[102] În acest exemplu, *mertic* ar putea semnifica o unitate de măsură.

pentru mertic să-mi dea câte o ocă făină și vin oca 4 și legume ce se va afla pentru *căldărar* ȚR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 84.

Extrem de rar *merticul* se dă în *bani*:

i-au făcut și mertic mare câte 10 000 talere de an /bisericii/ ȚR CM I, 104.

Oborocul se dă în *natură* și constă în:

carne pentru *cuhnie* M LET I, 104; *oaspete* ib.; *slujitor* ib.;

pâine pentru *curtea domnului* ib.; *oaspete* ib.; *slujitor* ib.

Tainul se dă în *natură*. Ca și în cazul lui *mertic*, în situațiile în care drept recompensă se dau mai multe produse nu se poate distinge întotdeauna între ce anume constituie propriu-zis *tainul* și alte forme de răsplată în natură necalificate, de ex.:

tainurile lor de pâine și orz... încă doă jimble... și opt pâini proaste și doă imuri de orz cum și tainul de carne... câte patru ocă de vacă și doă de oaie... și câte patru ocă de lumânări pentru *om suiulgiu* M 1741 UR V, 34 /Probabil că acest *tain* se dă în zilele de dulce, întrucât în document se menționează: *iar în zile de săc să ia parale* ib./;

tainul lor de car de fân și câte 2 care de lemne pentru *vechil beșleagă* M 1741-2 MAV 279;

tain, mâncări și lemne de foc pentru chiverniseală pentru *dascăl* ȚR 1803 IR VIII, 442;

tain câte trei patru feluri de bucate... și câte 3 ocă lumânări de seu pentru *iuzbașă* ȚR 1813 ib. X_A, 469[103].

Alteori, *tainul* constă numai în:

pâine: tain de 40 ~ la tacâmul oamenilor agiei ȚR 1812 ib. XII, 861;

unt (tot ~ ce s-ar găsi în județ să strângă și să-l trimită la domnie pentru tain) pentru *ostaș împărătesc* ȚR 1776 AJ 211, 227;

zaherea (~ de măcinat pentru tainaturi) pentru *oștire* ȚR 1808 IR IX, 599.

Uneori nu se menționează în ce constă *tainul*, de ex.:

tainul cuviincios, cele de trebuință și pentru dânșii și pentru caii lor pentru *ascherliu* M 1801 SD XIV, 103; *bairactar* ib.; *bulucbaș* ib.; *nefer* ib.; *stegar* ib.

Și în cazul *tainului*, valoarea lui este convertită în *bani*, deși el se dă în *natură*:

și tainul lor un car de fân 6 pt. pentru *vechil beșleagă* M 1741 MAV 279;

vistieria nu a orânduit plata acelui fân de tainaturi pentru *ostaș* ȚR 1801 IR XII, 99; *pașă* ib.;

cere a i se răspunde plata banilor pe lemnele ce a dat în tainaturi pentru *cvartir* ȚR 1807 ib. IX, 142;

făcându-se socoteală numai pentru îmbrăcăminte i tainul de pâine și de carne și leafă să adună sumă de tal pentru *cazac* ȚR 1809 ib. XII, 730.

Despre cei atestați în Sama vistieriei cu mențiunea *sub cuvânt de tainat*: *căpitan*: M 1817-9 ib. X_B, 481 sau în Bugetul de cheltuieli al casei de priveghere: *nefer* ȚR 1820 ib. XI, 141; *pandur* ib., s-ar putea crede că primesc *tain* în *bani* ori că valoarea acestuia este transpusă în bani.

---

[103] În *Porunca* dată în urma acestei anaforale se specifică: *tainat de bucate și de lumân ări* ȚR 1813 IR X_A, 469.

Şi din alte exprimări ar putea rezulta că *tainul* se dă în *bani*:

da bani leafă, şi tain pentru *oaste de moldoveni* M LET II, 426.

Se întâmplă chiar ca *tainul* să nu poată fi dat în *natură*:

*fiindcă **tainul** de fân i orz la caii neferilor spătăreşti nu are de unde să li se dea în natură să-i aşezi la catastihul lefilor cu prisos tal 7 bani 60. Pentru acest tain, unde avea **leafă** pe lună tal 12 bani 60 să li se dea câte tal 20 iar **tainul** cailor de la tulumbe să li se urmeze dându-li-se însă fân şi porumb* ŢR 1809 IR XII, 890.

Cât priveşte *venitul*, acesta se achită numai în *bani*, în majoritatea situaţilor (nu le vom mai cita), dar şi în *bani* şi în *natură*, de ex.:

/ bani şi / *2 ocă de peaşte* (de carul de peaşte) pentru *preot* M 1712 BÂR I, 1, 1;

/ bani şi / *2 ocă vin* (de toate cârciumele) pentru *vel cupar* M 1742 MAV 229;

/ bani şi / *2 ocă holercă* (de cufa de holercă) / şi / *2 oca peşte* (de carul cu peşte) / şi / *un drob de sare* (de carul cu sare) / şi / *1 vadră de vin* (de butea de vin) pentru *vornic mare* 1742 ib. 245;

/ bani şi / *6 ocă sare* (de carul mare) *pe jumătate* (de carul mic) pentru *pârcălab* M 1775 GH_1 25;

/ bani şi / *câte o vadră de vin* (de butea cu vin ce se vinde) pentru *vtori spătar* ŢR 1803 IR XII, 153;

fân / şi ***leafă*** şi *avaet* şi *plocon* / pentru *spătărie* ŢR 1787 ib. III, 38;

fân / şi *plocon* şi *dar* / pentru *căpitan de lefegii* ib.

sau numai în *natură* (rar), de ex.:

câte o oaie (de suta de oi) *venitul isprăvniciei* pentru *ispravnic* ŢR 1768 SD V, 160, 110.

Tot în *natură* (dar împreună şi cu *o zi de clacă*) primea *venit vătaful de plai*:

câte un miel mic (de turmă, de la turmele ce vin în ţară) *şi 1 caş* (de stână) ŢR 1783 IR I, 323.

Probabil că în *natură* este plătit şi *căpitanul* angajat la particular (v. exemplul de la p. 121).

În ce anume constă *venitul* rezultat din danii nu se poate afirma exact, probabil şi în *bani*, dar în prima perioadă mai ales, şi în ceea ce „produceau în natură" respectivele proprietăţi – în astfel de situaţii *venitul* fiind constituit în întregime sau în parte din ceea ce reprezentau avantajele acordate (v. p. 122-123).

Tot din conţinutul *venitului* fac parte, după opinia lui Giurescu, şi „«muncile» sau «slujbele» prin care nume se înţeleg diferitele servicii pe care locuitorii satelor erau obligaţi să le facă domniei. În această categorie intrau cărăturile sau transporturile (de buţi de vin, de lemne, de fân etc.), păscutul cailor, cositul fânului, paza la cetăţi, tăiatul lemnelor în pădure, precum şi anumite obligaţii speciale pentru unele sate, precum era aceea a satelor de la Dunăre «de a pescui moruni trei zile pe an »", veniturile Domnului fiind formate în secolele XIV-XVI din dări (dijme, bir), munci sau slujbe, amenzi sau gloabe, vămi şi ocne, v. I.ROM II_1, 363-364 ori „venitul pe care îl au boierii de la moşiile lor se numeşte «venit boieresc». El constă din dijmele şi dările pe care le plăteau locuitorii aşezaţi pe moşii... şi din munca pe care o prestau aceştia" id. ib. 472.

În acest sens, reţinem următoarea *carte pentru vânzarea venitului de moşie*:

cei ce vor vrea a vinde venituri de moşie, să aibă a arăta pe cumpărător în Divan... deci să aibă volnicie numitul cumpărător a căuta dupe cumpărătoare venitul acei moşii, strângând numai cele ce sunt obicinuite, adică casnicul să clăcuiască doaosprezece zile pe an... iar când nu va avea stăpânul moşii lucru ca să-i puie să lucreze şi va cere să ia bani de la dânşii... şi dijma să o dea... şi să ia zeciuială ŢR 1775 IPS 178.

Ţinând cont de observaţiile istoricilor, am putea considera ca făcând parte din conţinutul *venitului* astfel de munci, denumite în documente *clacă* sau *lucru*, şi nu ca fiind asociate acestuia, deşi exprimarea din texte nu este clară, de ex.:

orânduim... şi venitul vătafului anume: de la toţi casnicii câţi se află locuitori în plai să aibă a lua clacă câte 1 zi pe an, aşijderea să ia de la turmele de oi ce vin în ţeară de turmă câte un miel mic dintr-acea primăvară, aşijderea să ia şi câte un caş de stână, să fie de toate alte podvezi şi angarii apărat ŢR 1783 IR I, 323.

Aceeaşi problemă apare şi în exemplul referitor la *simbria preoţilor* de la *biserica catolicească* din Iaşi (v. p. 207).

În ceea ce priveşte modul de recompensare, considerat în ansamblu, a categoriilor de care ne-am ocupat, acesta se poate face în două feluri:

– simplu, atunci când recompensa constă n u m a i dintr-o formă de răsplată (acordarea unei singure forme de răsplată) sau dintr-o sursă de *venit* (acordarea dreptului de a beneficia de o singură sursă de *venit*) – acestea fiind situaţiile cele mai frecvente în ambele perioade;

– mixt, atunci când recompensa constă în asocierea (cumularea) dintre mai multe forme de răsplată şi/sau mai multe surse de *venit* ori dintre o formă de răsplată în *bani* şi o alta (alte) formă (forme) de retribuire cu (referire) la *bani* sau fără *bani*.

Aceste asocieri sunt mai numeroase, mai variate şi mai complexe în a doua perioadă (în prima, mai frecvente fiind situaţiile când răsplata se acordă în mod simplu). Întrucât astfel de asocieri nu prezintă un caracter regulat sau sistematic nici în ce priveşte perioadele, nici formele de răsplată sau sursele de *venit*, nici tipurile de relaţii de muncă, le-am tratat separat în cadrul fiecărui termen.

Termenii desemnând formele de răsplată au fost menţionaţi în ordine alfabetică, în cazul acestora neînregistrându-se în documente decât foarte rar asocieri între diferitele forme de recompensă.

Termenii ***arvună, câşti, cusur*** şi ***rămăşiţă*** nu au fost reţinuţi, întrucât asocierile în legătură cu aceste forme de răsplată parţiale privesc recompensele la care ele se raportează.

Cât priveşte termenii ***emiclic, mertic, oboroc*** şi ***tain*** ce reprezintă forme de răsplată suplimentare, considerăm că ei sunt cei asociaţi altor forme de răsplată şi, ca urmare, nu au fost trataţi separat decât dacă respectivele recompense apar cumulate cu diferite sume de bani, surse de venit ori avantaje.

Asocierile constau în

– emiclic

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

/ avantaj / *scutiri pentru dulgheri* / *birnici, iamaci, posluşnici* / ŢR 1816 IR X_B, 799; *podar* ŢR 1803 ib. XII, 418;

chiria caselor pentru *iasacciu* M 1817-8 ib. X_B, 481.

– *hac*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

/ natură / *o pereche ciubote* pentru *femeie din casă* M 1772-3 UR XXI, 353;

– p a r t i c u l a r e / în următorul exemplu nu se poate preciza dacă *hacul* este constituit numai din *bani*, fiind asociat cu a l t c e v a sau dacă constă din *bani* şi *altceva*/:

să-mi dea hacul mieu: cincizăci lei pi an şi cinci fălci di iarbă şi din arat cât îmi va trebui şi dijmă să nu dău din nimică cât voi avea pi moşia dumisale pentru *preot* M 1817 CAL I, 259, 541 (Probabil că biserica era ctitoria agăi sau se afla pe moşia acestuia, fapt ce ar putea explica pretenţiile de „răsplată" ale preotului).

– *leafă*

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

/ avantaj / *scutiri* pentru *joimir* M LET II, 278;

/ natură / *de făină de mâncare şi postav braşovenesc* pentru *căpitan* ŢR 1698 CV 387; *chiurecciu* ib.;

/ natură / *postav* şi / avantaj / *scutiri* pentru *călăraş* ŢR CM I, 164; *daraban* ib.;

/ natură / *odăi* pentru *ungur* M LET I, 206;

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

ajutor pentru *dascăl* ŢR 1777 AJ 383, 421; *doctor* M 1813 F 47;

avaet pentru *stegar* ŢR 1787 IR III, 38; *vătaf* ib.;

avaet şi *bani* pentru *logofăt* ŢR 1814 ib. X_A, 463;

avaet şi / avantaj / *scutelnici* pentru *condicar* ŢR 1787 ib. III, 595;

/ avantaj / *caftan* pentru *al treilea logofăt (notar)* ŢR 1820 ib. XII, 179;

/ avantaj / *caftan* şi *statornicire* pentru *epistat* ŢR 1815 ib. X_A, 958;

/ avantaj / *caftan* şi *scutelnici* pentru *maimarbaşa* ŢR 1814 ib. X_B, 220;

/ avantaj / *mile* pentru *şalgău* M 1742 UR II, 155;

/ avantaj / *mile* şi *chiverniseală* pentru *polcovnic* ŢR 1779 AJ 705, 763;

/ avantaj / *milă* şi *cinste* pentru *dregător* ŢR 1804 IR XII, 36;

/ avantaj / *milostivire* şi *bune răsplătiri* pentru *boiernaş* ŢR 1798 ib.VII, 465; *logofăt* ib.; *polcovnic* ib.;

/ avantaj / *(liude) scutelnici (oameni de scuteală)* pentru *boier* M LET II, 452; *dascăl* M 1793 UR II, 54; *logofăt* ŢR 1813 IR X_A, 475;

/ avantaj / *scutelnici* şi *mile* şi *privilegiuri* pentru *maimarbaşa* ŢR 1807 IR IX, 131;

/ avantaj / *scutelnici* şi *scutiri* pentru *dascăl* M 1776 ib. I, 147; *doctor* M 1778 F 20; *psalt* M 1776 IR I, 147;

/ avantaj / *oameni scutiţi* şi *o cârciumă scutită* pentru *polcovnic* ŢR 1796 IR V, 148;

/ avantaj / *scutiri* pentru *căpitan* ŢR 1793 ib. V, 96; *cioclu* ŢR 1815 ib. X_A, 958; *dascăl* M 1748 UR I, 65; *preot* ŢR 1790 IR III, 341; *rufetul ocnii* M 1783 UR

II, 170; *surugiu* ŢR 1775 IR I, 105; *şalgău* M 1783 UR II, 170; *şăicar* ŢR 1793 IR V, 696;

/ avantaj / *sprijinire* pentru *doctor* M 1813 F 47; *gerah* ib.; *moaşă* ib.;

/avantaj / *statornicire* şi *nestrămutare* pentru *logofăt* ŢR 1820 IR XII, 122;

bacşiş şi *dar* şi *tain* şi / natură / *postav* pentru *delibaşă bosniac* M LET III, 223; ~ *turc* ib.; *mumbaşir turc* ib.;

/ bani / pentru *ceauş* ŢR 1787 IR III, 308; *doctor* ŢR 1798 ib. VII, 383; *logofăt* ŢR 1787 ib. III, 308;

chiria caselor pentru *moaşă* M 1813 F 47;

chiria caselor şi / avantaj / *scutelnici* pentru *doctor* ib.;

dar pentru *bulucbaşă* ŢR 1787 IR III, 38;

dar şi *tain* şi / natură / *postav* pentru *delibaşă* M LET III, 224; *mumbaşir* ib.;

emiclic pentru *arnăut* ŢR 1815 IR X_B, 207; *ciohodar* M 1776 GH_2 78; *copil din casă* ib.; *dascăl* ŢR 1797 IR VII, 41; *deliu* M 1795 SU 518; *ibrictar* M 1776 IFC 46; *levent* M 1795 SU 515; *mehter* ib. 219; *nefer* 1813 IR X_A, 997; *odăiaş* ŢR 1804 ib. VIII, 480; *rufet* M 1763-4 CAL II, 82; *slujitor* ib.; *şatăr* M 1776 GH_2 78; *tufecciu* M 1795 SU 518; *tulumbagibaşa* ŢR 1813 IR X_A, 977;

emiclic şi *tain* şi / bani / pentru *ascherliu* M 1801 SD XVI, 103; *bairactar* ib.; *bulucbaş* ib.; *nefer* ib.; *stegar* ib.;

irat: v. v e n i t;

împlineală şi *ajutor* şi / natură / *fân, orz* şi / avantaj / *sat scutit* pentru *dregător (ispravnic)* M 1818 UR I, 254;

mertic pentru *cin preoţesc* M LET II, 190; *slujitor* ib.

/ natură / *(din) bucate* pentru *dascăl* ŢR 1797 IR VII, 34;

/ natură / *cărţi* pentru *ucenic (la şcoală)* ŢR 1795 ib. V, 417;

/ natură / *hrană* pentru *căpitan* ŢR 1803 ib. X_A, 943; *epistat* ŢR 1796 ib. VI, 725; *paznic* ŢR 1813 ib. X_A, 943; *preot* M 1814 CAL I, 207, 510;

/ natură / *hrană i celelalte trebuincioase* pentru *dascăl* ŢR 1815 IR X_A, 390;

/ natură / *mâncare* pentru *căpitan* ŢR 1786 ib. III, 603; *dascăl* M 1765 UR I, 272; *om (la spital)* ŢR 1813 IR X_A, 1041; *preot* ŢR 1796 ib. VI, 725;

/ natură / *odaie* pentru *dascăl* ŢR 1813 IR X_A, 422;

/ natură / *postavuri* şi / avantaj / *scutiri* pentru *căpitan* ŢR 1787 ib. III, 119;

plată pentru *doctor* ŢR 1813 ib. X_A, 1064;

plată /de la copiii ce depăşesc numărul iniţial / pentru *dascăl* ŢR 1796 ib. VII, 38;

plată şi / bani / şi / avantaj / *scutiri, mile, 1 prăvălie, 1 cârciumă şi liude străini scutiţi* pentru *suiulgibaşa* ŢR 1797 ib. 133;

plocon şi / natură / *fân* pentru *căpitan* ŢR 1787 ib. III, 38; *spătar* ib.;

plocon şi / natură / *fân (de la oamenii lui) şi alte întâmplătoare ce ia de la tâlhari* pentru *polcovnic* ib.;

tain pentru *ascherliu* ŢR 1803 ib. VIII, 642; *beşleagă* M 1742 MAV 242; *croat* ŢR 1811 IFC 151; *oaste de moldoveni* M LET II, 426; *rotmistru* ŢR 1809 IR XII, 730;

tain şi / natură / *îmbrăcăminte şi hrana cailor* pentru *cazac* ŢR 1809 IR XII, 130;

venit: v. v e n i t.

În cazul *ucenicilor* (de la şcoală) se alternează diferite forme de răsplată: *leafă, hrană, îmbrăcăminte* M 1762 SD V, 109.

Într-un alt exemplu, *se dau tal 800 la 10 feciori de boieri scăpătaţi* (de la şcoală) *de om po tal 80, cari să-şi aibă mâncarea şi ajutorul de îmbrăcăminte din această leafă* ŢR 1813 IR X_A, 340.

– *mertic*

în a doua perioadă în relaţiile:

– p a r t i c u l a r e:

/ bani / pentru *oameni (rândaş, zidar, zugrav)* ŢR 1816-9 SZMR CVI, 62.

– *nafaca*

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

/ avantaj / *oameni de scuteală, scutiri* şi *boierire* pentru *boier judecător* M LET II, 459;

/ bani / pentru *sofagiu* ŢR 1698 CV 352;

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

tain şi / natură / *atlaz, postav* şi / avantaj / *scutiri* şi *inamovibilitate* pentru *om suiulgiu* M 1741 UR V, 34.

– *plată*

în prima perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

/ natură / *făină (de om... câte un tult tal 30)* pentru *căpitan* ŢR 1698 CV 406; *chiurecciu* ib.; *dumengiu* ib.; *topciu* ib.;

– p a r t i c u l a r e:

/ natură / *hrană* pentru *dăscăliţă muiere* M 1646 LUP 172;

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

/ avantaj / *preste birul lor ce-l răspunde la visterie* pentru *ciocănaş* ŢR 1807 IR IX, 504;

/ avantaj / *scutiri* pentru *coşar* ŢR 1796 ib. VII, 137; *dascăl* ŢR 1793 ib. V, 59; *salahor* M 1741 UR IV, 402;

/avantaj / *scutiri* şi *o pivniţă* şi *1 străin pentru posluşanie* pentru *dascăl* ŢR 1796 IR VII, 38;

/ bani / pentru *logofeţel* ŢR 1780 IPS 60;

chiria casei pentru *gerah* M 1813 F 47;

mertic şi / avantaj / *li se plătesc dăjdiile la vistierie... iar de alte podvezi sunt apăraţi* pentru *ciocănaş* ŢR 1811 IR IX, 507; *măglaş* ib.

Exprimarea neclară din acest document nu ne permite însă să precizăm dacă *merticul* face parte din conţinutul *plăţii* sau dacă este numai asociat acesteia: *plata ciocănaşului este, de un bolovan, par. 6 şi 10 oca sare mertic pe fiecare zi şi la sfârşitul anului să se dea de fiecare ciocănaş 500 ocă sare mertic. Maglaşilor li se plătesc pe zi taleri par. 8 şi asemenea li se dă şi lor mertice ca la ciocănaşi* ib.

/ natură / *hrană şi cele trebuincioase* pentru *dascăl* ŢR 1815 ib. X_A, 390;

/ natură / *mâncare* pentru *meşter* M 1763 CAL II, 124; *preot* M 1765 UR I, 272; *slugă* (la spital) ŢR 1796 IR VI, 725;

/ natură / *odaie* pentru *dascăl* ŢR 1784 IR III, 383;
/ natură / *sare* pentru *pârgar* ŢR 1794 ib. V, 181.
În cazul unor *locuitori (lucrători la podurile politiei)* angajaţi cu *plată* se prevede ca *hrana să şi-o aibă dintr-această plată* ŢR 1811 ib. XII, 853.
Unele categorii angajate să muncească *fără plată* în schimbul unor scutiri, erau p l ă t i t e numai în anumite condiţii (v. p. 100 şi 102).
– p a r t i c u l a r e:
chiria calului pentru *om* M 1800 SD XXII, II, 312;
/ natură / *mălai* şi *sare* pentru *cosaş* ŢR 1798 DRA I, 699, 869;
/ natură / *mâncarea lor, cu vin* pentru *meşter de lemn* ŢR 1779 IND VI, 201;
/ natură / *mâncare* şi *băutură* pentru *zugrav* ŢR 1786 IR III, 602;
plata menzilului (cu care vine) pentru *doctor* M 1795 SD VII, 257;
În unele situaţii exprimarea este echivocă, răsplata cu *plată* putând fi considerată că este constituită (şi) din b a n i şi din a l t c e v a:
plata cu mâncarea lor / zidari / *pe zi, câte bani 56* ŢR 1779 IND VI, 201;
taleri 70 plata doicii în 3 ani po taleri 20 i taleri 10 pentru doă rânduri dă îmbrăcăminte afară dintr-un an, pe care i-au fost dat îmbrăcăminte ŢR 1779 AJ 723, 783.
Este vorba mai ales în al doilea exemplu, de faptul că cel ce oferă răsplata c a l c u l e a z ă totul în bani indiferent dacă cel ce primeşte ia bani sau altceva, *plata* fiind echivalentul în bani a ceea ce acordă cel ce recompensează (deşi într-unul din ani se oferă „îmbrăcăminte", fără ca aceasta să mai fie socotită în bani).
– c o m u n i t a r e:
mertic pentru *căldărar* ŢR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 84.
– ***simbrie***
în prima perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
/ 95 tal daţi / *pentru ipingele* şi *cizme* pentru *mocan* ŢR 1695 CV 104;
/ 25 tal daţi / *pentru şele* şi *ibănci* pentru *cărăuş* ib.; *mocan* ib.;
dar pentru *grămătic* 1703 ib. 695;
– p a r t i c u l a r e:
/ natură / *un rând de haine* pentru *socaci* ŢR 1617 DIR B, III, 173, 146;
în a doua perioadă în relaţiile:
– o f i c i a l e:
/ avantaj / *mila privilegiului* pentru *diacon* ŢR 1797 SD VII, 16; *părinte arhimandrit* ib.;
/ avantaj / *scutiri* pentru *calfă (de suiulgiu)* M 1741 UR V, 37; *cişmegiu* ŢR 1811 D.EC 38, 111;
/ bani / *câştig de ~* şi *scutiri (milă)* pentru *preot* ŢR 1747 COLŢ 81, 135;
/ bani / şi / avantaje / *scutiri, liude* şi *chiria locurilor din Bucureşti ce le sunt afierosite* şi / natură / *postav, cizme, papuci* şi *venit* şi *vinărici* pentru *cântăreţ* ŢR 1803 IR VIII, 366; *dascăl* ib.; *defteriu* ib.; *proistos (duhovnic)* ib.; *ecleziarh* ib.; *grămătic* ib.; *preot* ib.; *protopsalt* ib.;
emiclic pentru *părinte preot* ŢR 1800 ib. VIII, 421; *slujitor* ib.;
mertic şi / natură / *lemne* şi *lumânări, drojdii* şi *untdelemn* şi *săpun şi macava* şi *sfoară* şi / avantaj / *scutiri* pentru *tipograf* ŢR 1747 SZMR XIX, 17;

mertic şi / natură / *hrană* pentru *chinovit* ȚR 1817 IR X_A, 317;

/ natură / *hrană* pentru *om (la spital)* ȚR 1796 ib. VI, 725;

/ natură / *mâncare* pentru *preot* ȚR 1803 ib. VIII, 360;

/ natură / *mâncare* şi *vin* şi *lemne* şi *lumânări* pentru *dascăl (la tipografie)* ȚR 1750 SZMR XIX, 23;

plată pentru *doctor* ȚR 1813 IR X_A, 1064;

tain şi / natură / *mâncare* şi *lemne* pentru *dascăl* ȚR 1803 ib. VIII, 442;

venit: v. v e n i t;

– p a r t i c u l a r e:

/ avantaj / pentru *dascăl* ȚR 1793 IR VI, 116;

bacşişuri şi / natură / *vin* şi *grâu* şi *râmători* pentru *grădinar* ȚR 1780 BĂC LXIII, 113;

/ natură / *cizme* pentru Ilinca fata lui Vasilie Sârbu din Făgăraş Tr 1795 SD XII, CCXXXVI, 117; *morar* Tr 1811 ACCOB 223, 207;

/ natură / *îmbrăcăminte* pentru *slugă* ȚR 1777 AJ 428, 474;

/ natură / *mâncare* şi *locaş* şi *toate cele trebuincioase de la casa boierului* pentru *dascăl (franțoz)* ȚR 1804 IR VIII, 459;

/ natură / *opinci* pentru *porcar* M 1729 BCI II, 197. / Exprimarea este însă neclară: *să margă ceia cu bucatele să le dea mascurii şi să le dea simbrie pe an, că au fost tocmala să fie datori opincile ci-au fost zis că li-au dat, iară banii, precum li-a fost tocmala, câte 8 bani, nu li-au dat nici un ban* ib. /;

/ natură / *păpuşoi* şi *lână* pentru *argat* M 1795 DRA II, 624, 624;

– c o m u n i t a r e:

avaet şi / bani / pentru *ceauş* ȚR 1775 IR II, 197;

/ avantaj / *scutiri* pentru *notăraş* Tr 1821 MNT 195;

/ bani / pentru *diacon* Tr 1729 B.ŞCH 90;

/ bani / *de la discos* şi / natură / *casă* şi *cuhnie* pentru *părinte preot* Tr 1788 ACCOB 100, 77;

/ natură / *îmbrăcăminte* pentru *slugă (la mănăstire)* ȚR 1726 SD XIV, XXXII, 39.

Din cercetarea documentelor rezultă că ***simbria*** reprezintă o sumă de bani, care poate fi asociată sau nu şi cu „altceva“, acest „altceva“ constând fie tot în bani ori în avantaje, fie în anumite produse sau obiecte, considerate probabil necesare celui angajat sau constituind obiceiuri vechi instaurate prin tradiție, mai ales în angajările la particulari, în care caz s-ar putea să nu reprezinte propriu-zis o răsplată în natură, asociată ***simbriei***.

Am întâlnit un singur exemplu în care o oarecare persoană ia, în mod cu totul accidental, în loc de ***simbria*** î n b a n i, a l t c e v a în contul acestei ***simbrii***:

cum că o jumătate de an au fost la oile lui Panait lipțcanul şi un an au fost tovarăş cu el pă oi, şi la socoteală ieşind câştig taleri 140, Panait au luat banii toți şi pe dânsul l-au apucat ciobanii dă le-au dat ***simbriia***, *oi 54, şi i-au mai luat Panait brânză ocă 120. Şi pentru că n-au vrut să mai fie vătaf la oi, i-au luat Panait, oi 66 oprindu-le în oile lui* ȚR 1776 AJ 232, 252.

Din modul cum este redactat textul nu se înțelege că ***simbria*** ar fi fost concepută inițial să se dea în n a t u r ă şi n u î n b a n i, ci se deduce doar faptul

că valoarea *simbriei* este echivalată ad-hoc în a l t c e v a (oi) decât în b a n i, deoarece cel ce trebuia s-o acorde nu era solvabil.

Un alt caz în care conţinutul *simbriei* (natura recompensării) poate fi interpretat îl reprezintă următorul:

slugile casii: în ce chip, din ce vreme şi cu ce simbrie le tocmesc... Gheorghe ţigan moldovean vizitiu şi la altele ale casii. Pe an: îmbrăcăminte şi să-i plătesc biru la armăşie. Şi i-am dat, însă: tl 20 o păreche şalvari şi o giubea de postav, tl 2 un mintean dă citarie, tl 2 un brâu, tl 6 bani 60 o căciulă mocănească, tl 3 bani 30 o păreche iminei cu ciorapi, tl 5 o chebă, tl 1 bani 60 o cămaşă; Costache frate cu vizitiu... Vizitiu. Pe lună, taleri 10 i la 3 luni o păreche de cizme şi parale 8 pă zi emeclic sau mâncare din curte. I-am dat însă: tl 7 bani 60 să-şi cumpere iminei şi tuzluci, cum şi să-şi scoaţă cheba, tl 7 bani 60 să-şi cumpere cizme, tl 60 daţi să-şi cumpere haine pentru Paşte, tl 2 bani 6 la Paşte pentru cheltuială, tl 1 bani 9 grosăritu la spătărie, când au fost închis ŢR 1804-5 D.EC 4, 73-74.

Aşa cum este formulat documentul ar putea reieşi fie că *simbria* cu care se tocmeau cei angajaţi constă în t o t ceea ce se enumeră că s-a dat, fie că în locul *simbriei,* despre care se bănuieşte că ar fi în b a n i, se acordă a l t c e v a, acest altceva fiind calculat în b a n i (probabil) în contul *simbriei* tocmite. Dacă este greu de afirmat ce anume înseamnă *simbrie* în acest text, un lucru este sigur, şi anume faptul că cel ce o acordă o e c h i v a l e a z ă î n b a n i, indiferent dacă cel căruia i se oferă primeşte b a n i sau a l t c e v a.

O situaţie specială o constituie şi cazul unei *slugi,* ce se angajează să muncească la un logofăt pentru a-şi achita o datorie, dar de la care se pare că primeşte şi *simbrie,* fără a se putea preciza în ce consta aceasta:

fiind eu dator la dumnealui, m-am tocmit să-i slujăsc într-un an, însă t' 10, să-i slujăsc cu toată dreptatea şi sărguiala, o zeighe, 2 cămăşi, 1 păreiche nădragi groşi, alta supţire, o zărcuţă, iar, neslujind până la anul, să fiu lipsit de sămbrie ŢR 1752 SD XIV, XV, 218.

În cazul *preoţilor* de la *biserica catolicească* din Iaşi conţinutul *simbriei* constând în *fân, păpuşoi* şi *clăci* este modificat în bani (v. p. 207). În cazul *chinoviţilor* cărora li se orânduieşte *simbrie,* după *starea fieşcăruia se specifică: cu care să aibă a-şi face îmbrăcămintea, iar căruia nu-i va fi de ajuns simbria, iarăşi egumenul să îngrijească ca să împlinească lipsa... oricare din chinoviaţi va avea meşteşug să lucreze* ŢR 1817 IR X_A, 317.

S-ar putea ca în unele situaţii să nu fie vorba de o recompensă în natură, ci de diverse lucruri, obiecte ce ţin de necesităţile bunei funcţionări a procesului de muncă şi aceasta nu numai în cazul *simbriei,* dar şi al *plăţii,* al *merticului,* al *tainului* etc.

– *venit*

în a doua perioadă în relaţiile:

– o f i c i a l e:

/ avantaj / *caftan* pentru *maimarbaşa* ŢR 1795 IR VI, 695;
/ avantaj / *nestrămutare* pentru *boier* M 1755 UR II, 274;
/ avantaj / *scutiri* pentru *preot* M 1712 BĂR I, 1, 1;
/ avantaj / *liude scutiţi* pentru *logofăt condicar* ŢR 1775 IPS 172;
/ bani / pentru *vechil* M 1813 CAL I, 189, 499;

ciobote şi *gloabă* pentru *vel vornic* M 1741 MAV 273;

cotărit şi *plocon* şi / bani / şi / avantaj / *caftan* pentru *cămărăşia mare* M 1776 GH_2 14;

gros şi *zeciuială* pentru *polcovnic* ŢR 1781 AJ 929, 986;

leafă –Deşi din analiza documentelor nu rezultă întotdeauna distincţii clare între cei doi termeni, ***venit*** şi ***leafă***, credem că ***leafa***, ca formă nouă de răsplată acordată *dregătorilor* este asociată ***venitului***, recompensa mai veche. Ne referim la situaţiile în care se poate considera că este vorba de asociere a ***lefii*** şi nu de includere a acesteia pe lângă alte surse de câştig în conţinutul ***venitului***, de ex.:

avaet şi *leafă* pentru *vel cafegiu* M 1776 GH_2 28;

/ bani / şi *gros* şi *împlineală* şi *leafă* şi *plocon* pentru *agie* ib. 15;

gloabă şi *gros* şi *împlineală* şi *întreială* şi *leafă* şi *plocon* pentru *armăşia mare* ib. 19;

întreială şi *leafă* şi *plocon* şi *zeciuială* pentru *zapciu (vătaf)* ib. 24.

Menţionăm că acele situaţii în care *leafa* este considerată ca fiind echivalentă cu ***venit*** au fost deja semnalate (v. p. 110-111).

Exemple clare de cumulare a *lefii* la *venit* privesc pe cei enumeraţi în varianta din 1776 a condicii lui Grigore Ghica (GH_2 7-51), în afară de categoriile: *cămărăşia mare, ceauş de aprozi, vătaf de aprozi*, care nu primesc *leafă*.

În documentele de la sfârşitul secolului al XVIII-lea exprimările din texte denotă că *leafa* devenise forma de răsplată consacrată pentru *dregători*, iar ***venitul*** ce continuă să fie primit, este asociat *lefii*:

*acest **venit/irat**... afară din **lefile** dumnealor* pentru *velit vornic de Ţara de Sus* ŢR 1799 IR VII, 481; ~ *de Ţara de Jos* ib.; *vornic al treilea* ib.; ~ *al patrulea* ib.; *pe lângă leafă mai luând şi... venituri* pentru *dregător ispravnic* M 1804 UR I, 362;

părpărit pentru *vtori spătar* M 1730 MAV 368;

plocon pentru *agie* M 1755 UR II, 273;

treapăd şi / avantaj / *caftan* pentru *zapciu* ŢR 1819 IR XI, 187;

zeciuială şi/ avantaj / *dregătoria schevofilaca* şi *bederniţă* pentru *părinte popă ecleziarh* ŢR 1763 BUC_1 361, 453;

– c o m u n i t a r e:

/ bani / şi / avantaj / *scutiri* pentru *staroste de ovrei şi vechil de hahambaşa* ŢR 1787 IR III, 62;

gloabă şi / bani / şi / avantaj / *scutiri* pentru *staroste* M 1783 BRES 553;

plată (ca dascăl) pentru *diacon* Tr 1791 ŞCH II, XXXII, 46;

simbrie pentru *baş-haham* ŢR 1776 AJ 173, 189;

simbrie şi / natură / pentru *capelan şi ajutor* Tr 1788 ACCOB 100, 77;

irat: v. v e n i t.

TIPURI DE ANGAJARE ÎN MUNCĂ (FORMA „JURIDICĂ" DE ANGAJARE)

Nu numai persoanele ce acordă răsplata diferă în raport cu tipurile de relaţii de muncă, ci şi m o d u l d e a n g a j a r e pe baza căruia se acordă răsplata în cazul fiecărui tip de relaţie în parte.

În orice relaţie de muncă şi răsplată, angajarea se face pe baza unei c o n v e n ţ i i (înţelegeri), scrise sau orale, ce se stabileşte între două persoane[104] şi care constituie baza (forma) „juridică" a actului de angajare. Convenţia se poate baza, la rândul ei, pe o d e c i z i e sau pe o î n v o i a l ă, după cum tipul de relaţie este o f i c i a l, p a r t i c u l a r ori c o m u n i t a r şi poate avea caracter p e r m a n e n t sau o c a z i o n a l.

În funcţie de tipul de angajare, diferă atât modul de acordare a răsplăţii, cât şi forma de recompensare acordată, întrucât c e e a c e p r i m e a z ă în cadrul unei relaţii de muncă – răsplată este p e r s o a n a c a r e a n g a j e a z ă ş i c a r e r e c o m p e n s e a z ă (adică pentru cine se prestează munca şi de la cine se primesc banii, natura activităţii fiind aceeaşi în cazul unei aceleiaşi categorii de persoane retribuită în mai multe feluri). Raporturile de muncă se pot institui între o categorie de persoane angajată şi domn (ca reprezentant suprem al statului) ori o comunitate, formele de răsplată acordate fiind *leafă, nafaca, simbrie, plată, hac, venit, angarie* şi *salariu* sau între o categorie de persoane şi un particular, formele de răsplată acordate fiind doar *simbrie, plată* şi *hac.*

În cazul *lefii*, munca este prestată exclusiv pentru stat (sau domn) ori pentru o colectivitate şi are întotdeauna caracter obştesc (chiar şi atunci când cel care achită banii este un particular – v. cele patru excepţii discutate la p. 185). *Leafa* se acordă numai pe baza unei d i s p o z i ţ i i domneşti, ceea ce conferă relaţiei de răsplătire un caracter o f i c i a l. Forma „juridică" de angajare o constituie un a c t d e c i z i o n a l, o d e c i z i e între cele două părţi ce stabilesc convenţia. Observaţia este valabilă şi pentru *nafaca.*

În cazul *simbriei*, al *plăţii* şi al *hacului*, munca poate fi prestată atât pentru stat şi atunci răsplata se acordă conform unei *decizii*, la fel ca şi *leafa*, cât şi pentru un particular, situaţie în care apar, spre deosebire de *leafă*, aceste trei forme de răsplată.

Simbrie, plată şi *hac* se acordă în acest ultim caz pe baza unei *î n ţ e l e g e r i*, fapt ce conferă acestei relaţii de răsplătire un caracter p r i v a t, iar forma „juridică" de angajare o constituie o *î n v o i a l ă.*

Atunci când convenţia se bazează pe o *decizie*, raportul dintre cei doi termeni ai relaţiei de răsplătire (E – cel ce este angajat să muncească şi primeşte răsplata şi B – cel ce angajează şi oferă răsplata) are un caracter *univoc*, fiind vorba de un act de „impunere" a răsplăţii din partea celui ce acordă către cel ce o primeşte, conform schemei:

E ←— B

Ideea de d e c i z i e imprimă relaţiei caracter o f i c i a l (de aici şi caracterul raporturilor de muncă). Relaţia dintre cei doi termeni stabilindu-se printr-o *decizie*, angajarea celui ce munceşte se face pe baza unei *numiri* din partea persoanei ce recompensează.

Formele de răsplată acordate prin *decizie* sunt *leafa* şi *nafacaua* (care se dau exclusiv în acest fel), precum şi *simbria, plata* sau *hacul* (care se acordă numai

---

[104] Am considerat cele două p ă r ţ i care intră într-o relaţie de muncă – răsplată, pe baza unei convenţii, ca fiind reprezentate de două p e r s o a n e, indiferent dacă aceste convenţii sunt individuale sau colective.

parţial astfel). Caracterul o f i c i a l al relaţiei conferă în special termenului *leafă*, dar şi celorlalţi patru termeni următoarele caracteristici care rezultă din ideea de d e c i z i e (şi care ar putea fi asociate univocităţii):

caracter oficial { stabilitate (pe unitate de timp)
regularitate
periodicitate (ritmicitate)
permanenţă (continuitate).

Atunci când convenţia se bazează pe o *învoială* (*înţelegere*), raportul dintre cei doi termeni ai relaţiei de răsplătire are un caracter *biunivoc*, fiind vorba de un act de „negociere" a răsplăţii, conform schemei:

E <—> B

Ideea de î n v o i a l ă imprimă relaţiei caracter p r i v a t (de aici şi caracterul raporturilor de muncă). Relaţia dintre cei doi termeni stabilindu-se printr-o *învoială* (*tocmeală*), angajarea celui ce munceşte are loc pe baza unui *acord*, a unei *înţelegeri* (*negocieri*) convenite reciproc între cel ce munceşte şi cel ce recompensează. Formele de răsplată acordate prin *învoială* sunt ***simbria, plata*** şi ***hacul*** (niciodată *leafa*), acestea putându-se oferi în cele două feluri şi prin *decizie*, la fel ca ***leafa*** şi prin *învoială*, fapt ce le apropie între ele, dar le deosebeşte de ***leafă***.

Caracterul p r i v a t al relaţiei conferă celor trei termeni: ***simbrie, plată, hac*** următoarele caracteristici stabilite prin *învoială* (şi care ar putea fi asociate biunivocităţii):

caracter privat { stabilitate sau variabilitate
regularite sau neregularitate
periodicitate sau neperiodicitate
permanenţă sau nepermanenţă

În ce priveşte *comunităţile,* acestea prezintă o situaţie intermediară, întrucât convenţia de angajare se poate baza atât pe o *decizie* (în cazul comunităţilor de tip religios în legătură numai cu personalul bisericesc), cât şi pe o *învoială* (la toate tipurile de comunităţi, însă la cele de tip religios pentru categoriile aparţinând altor grupuri decât **instituţiile religioase**). *Învoiala* se stabileşte între o categorie de persoane (cel care angajează şi munceşte) şi conducerea comunităţii respective reprezentată îndeobşte prin mai multe persoane (un conducător şi un sfat), care hotărăşte în mod colectiv condiţiile de angajare şi de retribuire.

Cel care oferă răsplata în convenţiile prin *decizie* este domnul în calitatea sa de persoană oficială, dar şi, mai rar, o comunitate de tip religios. Este cazul recompensării cu ***leafă*** în mod obişnuit, cu ***angarie*** şi cu ***salariu*** şi parţial al celor cu ***simbrie***, cu ***plată*** sau cu ***hac.***

Cel care oferă răsplata în convenţiile prin *învoială* este un particular, o comunitate şi mai rar domnul. Este cazul retribuirii cu ***simbrie***, cu ***plată*** sau cu ***hac*** (şi în mod accidental cu ***leafă*** – v. breasla evreilor, p. 145).

În acest sens, este interesant de observat felul cum se „traduc" pe plan l i n g v i s t i c modurile de angajare şi de recompensare a diferitelor categorii, conform celor două tipuri de convenţii degajate în cadrul relaţiilor de muncă-răsplată. Deoarece „ilustrarea lingvistică" a tipurilor de angajare ne-a fost sugerată de documentele din secolul al XVIII-lea, exemplificările pe care le vom face se vor

referi îndeosebi la această perioadă şi doar comparativ la situaţia din epoca anterioară, când termenii erau puţin variaţi.

În cazul raporturilor de muncă oficiale, în care angajarea se face prin *numire*, iar răsplata se acordă printr-o *decizie* se constată utilizarea frecventă a unor formulări conţinând câţiva termeni ce ar putea fi consideraţi specifici[105] şi consacraţi, aparţinând aceleiaşi sfere noţionale, ideea de decizie, cum sunt: *(o)rândui, aşeza, hotărî, legiui, întocmi, canonisi, (îm)plini, alcătui, îndrepta.*

Astfel, cel mai adesea *leafa* se orânduieşte, acesta fiind probabil termenul care reflectă cel mai bine pentru acea epocă actul oficial de *decizie* domnească, „orânduirea" privind atât angajarea, cât şi acordarea răsplăţii în cazul celor mai multe categorii de persoane remunerate cu *leafă*, de ex.:

leafa dascălilor am orânduit-o M 1747 IR I, 144; *luând răvaş... ca să dea rânduita liafă după condică* M 1776 GH_2 5; *am orânduit... să fie suiulgibaşa... şi i-am orânduit leafă* ŢR 1779 IR I, 120; *să-l aşezi la catastiful de lefi* / judecător / *să i se dea orânduita leafă* ŢR 1784 ib. II, 414; *cu această orânduială de leafă să se aşeze la catastiful vistieriei* / clucer logofăt / ŢR 1793 ib. VI, 418.

Totodată, se întâlnesc şi ceilalţi termeni din seria amintită, precum şi alţii – *împărţi, trimite, face, răspunde, da* etc., de ex.:

rânduind dascăli... cu leafă hotărâtă M 1776 IR I, 147; *leafa* /ascherliilor / *după hotărârea ce s-au făcut* M 1801 SD XVI, 102; / logofăt / *cu hotărâta şi legiuita leafă* M 1814 UR I, 221; *pentru şaugăi... leafa... a fost orânduită şi aşezată* M 1741 MAV 446; *s-au întocmit leafa acestor masalagii* ŢR 1809 IR XII, 906; *lefi ce au plinit, însă beşliaga* M 1760 SD XXII, 103; *leafa ce este canonisită de se dă doctorului* ŢR 1815 IR X_A, 1037; *îndreptarea lefilor cutiei milosteniei* ŢR 1815 ib. X_B, 274; *trebuinţa ... de lefi a se răspunde* ŢR 1821 ib. XIII, 161; *alcătuirea lefilor slujbaşilor* ŢR 1815 ib. X_B, 108; *casa răsurelor de unde se împart lefele celor ce sunt în tot felul de slujbe* M 1814 UR I, 221 etc.

Se întâlnesc şi cazuri în care angajarea cu *leafă* se face pe bază de contract:

doftorul ţării... rânduita liafă... să i se dea după aşezare şi contractul ce vor faci... gherahul şi moaşa să fie tot prin alegire să li se dea... rânduita lor liafă după contracturile lor M 1785 F 30; *să ni se dea leafa... ne legăm şi noi* / trei meimarbaşi / *printr-acest contract ce-l dăm la Divan* ŢR 1811 D.EC 38, 111; *Divanul au săvârşit contractul cu... ce s-au aşezat suiulgibaşa şi cu... tovarăşul său cişmegiul... leafa de la epitropia obştirilor se dă* ŢR 1811 IR XII, 885.

Ideea de tocmeală apare în mod accidental şi la *leafă*:

am tocmit şi am aşezat... acele patru şcoale cu patru dascăli... şi leafa dascălilor am orânduit-o M 1748 UR I, 62; *cererea ce face să i se înmulţească leafa... de obicei prin judeţe, cu acest preţ au fost tocmiţi dascălii* ŢR 1794 IR V, 63; *alegerea* / doctorului, gerahului, moaşei / *să se facă de veliţii boieri şi lefile se vor plăti după tocmelile ce vor faci cu boierii şi epitropii casii doftorilor* M 1813 F 47.

---

[105] Termenii specifici vor fi spaţiaţi în textul documentelor.

Nu considerăm însă relevante în acordarea *lefii* formulările conţinând ideea de t o c m e a l ă sau de c o n t r a c t, întrucât ele se subsumează tot ideii generale de d e c i z i e. Se observă că în cazul *dascălilor* termenul *tocmi* dublează pe *aşeza* şi *orândui*, iar angajarea prin *tocmeală* a *doctorului*, a *gerahului* sau a *moaşei* este prevăzută să o facă boierii şi epitropii.

Leafa ca „avantaj" apare ca şi *leafa* cu celălalt sens, numai în legătură cu relaţiile o f i c i a l e în care angajarea se face prin *numire*, iar răsplata se acordă printr-o *decizie*. Şi de dată aceasta formulările utilizate conţin aceiaşi termeni întâlniţi la *leafa* ca „rasplată" a muncii aparţinând seriei *orândui, hotărî, răspunde, întocmi, cumpăni, împărţi, da* etc., de ex.:

a i se o r â n d u i de la cutia milosteniei leafă femeii văduve a unui bimbaşă ȚR 1811 IR XII, 733; *lefile ce sunt h o t ă r â t e a lua de la casa cutii milelor maicile călugăriţi şi alţi ipochimeni* M 1817-9 SD XIX, 61; *epitropia are a r ă s p u n d e lefi la câteva obraze* ȚR 1803 IR XII, 395; *această c u m p ă n i r e şi î n t o c m i r e a lefilor* ȚR 1815 ib. X_B, 274; *această î m p ă r ţ i r e de lefi la maici* M 1817-9 SD XIX, 61; *pentru şătrăreasa... să aveţ a d a de la cutia epitropiei leafă* ȚR 1794 IR V, 153; *am a l c ă t u i t lefile săracilor. Acât este a se plăti fieştecăruia* ȚR 1815 ib. X_B, 271.

Menţionăm că termenul *orândui(re)* nu se întâlneşte înainte de secolul al XVIII-lea, deoarece utilizarea redusă a lui *leafă* nu poate probabil să-l consacre în acordarea acestei răsplăţi. În această primă perioadă termenii atestaţi sunt doar *da* şi *trimite*, de ex.:

8571 1/2 tal s-au d a t leafă slujitorilor şi mutafaracalelor ȚR 1698 CV 420; *1000 tal s-au t r i m i s cu sebepi tahrir* pentru *lefile meşterilor cetăţii* 1700 ib. 549.

Uneori angajarea şi recompensarea cu *leafă* se face după o (angajare şi) retribuire prealabilă cu bani, v. exemplul de la p. 86.

În ce priveşte răsplata cu *nafaca*, acordarea ei se face numai de către domn pe baza unei *decizii*, termenii utilizaţi fiind *da, orândui, face*:

– în prima perioadă:

150 tal s-au d a t la grecii sofagii pentru ***nafacaoa*** *lor* ȚR 1699 CV 443;

– în a doua perioadă:

nafacaua *lor... să aibă a umbla după cum iaste o r â n d u i t din începutul haznelii* pentru *om suiulgiu* M 1741 UR V, 34; *le-am f ă c u t şi* ***nafaca, leafă*** / boierilor judecători / M LET II, 459.

Aria de întrebuinţare mai largă şi mai variată a termenului ***simbrie*** este desigur în legătură şi cu forma „juridică" de acordare a ei.

Dacă *leafă* se acordă numai pe baza unei *decizii* şi numai de către domn (excepţiile privind particularii şi comunităţile sunt rare şi discutabile) convenţia în urma căreia se oferă ***simbria*** se poate baza, după cum am văzut, atât pe o *decizie*, cât şi pe o *învoială*.

Deşi în ambele perioade situaţiile de acordare prin *învoială* a ***simbriei*** sunt mai puţin numeroase decât cele prin *decizie*, considerăm că acest mod de angajare este cel propriu sau caracteristic ***simbriei***, după cum cel bazat pe *decizie* este cel specific *lefii*. Afirmăm acest lucru, întrucât credem că ideea de î n v o i a l ă este conţinută în sensul etimonului acestui cuvânt, aşa cum cea de d e c i z i e transpare

din sensul etimonului cuvântului *leafă*, care provine din tc. ülefé sau *ölefé* (v. discuţia de la p. 83).

În legătură cu originea termenului *simbrie*, părerile diferă, după cum atestă dicţionarele:

TDRG: **simbrie** „Et. Vgl. magy *cimbora* ehem Genossenschaft", jetzt „Genoss".

CADE: **simbrie** comp. ung *cimbora*.

SCRIBAN: *simbrie* (d. *sâmbră* şi de aci ngr. *sembria*, întovărăşirea a doi ţărani care au fiecare câte un bou ca să are comun / sic! /; *sâmbră* (cuv. slavo-finez... sau v. sl. **sembru*... şi atunci de aci vine şi ung. *szimbora, cimbora*, tovarăş şi ngr. *sémbra*, ţăran care are un singur bou şi se asociază cu altu care are tot un singur bou ca să are împreună...). *Vechi*. Tovărăşie. *Azi*. Mold. Trans. (**sâmbră, simbrie**). Tovărăşie, mai ales a ţăranilor... ca să-şi are ogoarele în comun.

DLRM: **simbrie**: din **sâmbră** + suf. **-*ie*** (comp. ngr. **sembria**).

CIORANESCU: **sâmbră**... E. sl. *sŭmbrŭ* „compañero" Miklosich... Tiktin... cf. hg. *szimbora* „socio, sociedad". Der. *simbrie* (var. *sâmbrie*).

TAMAS: **ţimboráş** 'Gesell, beim Ackern halfender Nachbar: camarade, paysan prétant son aide à son voisin au labourage' < ung. *cimbora* 'id.' (< rum. *sâmbră* Gemeinschaft...).

DEX_2: **simbrie**: din **sâmbră** + suf. *-ie*; **sâmbră**: cf. magh. c i m b o r a.

BAKOS: **cimbora** < r. *sâmbră*.

DLR: **simbrie**: *sâmbră* + suf. *-ie*; **sâmbră**: cf. alb. *s ë m b ë r* (scr. s r e b a r, s r e b r a, ngr. σ ο μ β ο λ ή).

Dacă magh. **cimbora** derivă din rom. **sâmbră** (şi nu invers, deoarece în acest caz ar fi rezultat un alt cuvânt ***ţimbură**), rămâne totuşi de stabilit de unde provine rom. **sâmbră**, în care sens informaţiile din dicţionarele lui Scriban şi Cioranescu sunt singurele mai detaliate şi care încearcă să refacă istoria cuvântului. Din aceste informaţii ni se pare interesant de reţinut pentru lucrarea noastră faptul că în mod latent, cuvântul originar conţinea ideea de î n ţ e l e g e r e, de î n v o i a l ă, idee care a condus la o altă idee, aceea de î n t o v ă r ă ş i r e a doi ţărani pentru arat.

Ideea de î n t o v ă r ă ş i r e a putut facilita ulterior transferul semantic spre o altă noţiune, aceea de a c o r d în sens mult mai larg, dintre două persoane în ceea ce priveşte efectuarea unei anumite munci şi de aici, probabil şi plauzibil ca un derivat al acestui cuvânt, în speţă *simbrie* să ajungă să desemneze forma de răsplată ce se oferă în cadrul unei relaţii de muncă–răsplată stabilite pe baza unui astfel de *acord* (ideea de î n ţ e l e g e r e, de î n v o i a l ă, de a c o r d reprezintă nucleul semantic de bază al lui *simbrie*, aşa cum rezultă din analiza textelor cercetate de noi referitoare la utilizările acestui cuvânt).

Această posibilă interpretare a evoluţiei semantice a termenului *simbrie* sugerată atât de informaţiile din dicţionare, cât şi de rezultatele obţinute din studierea materialului ar putea explica modul în care cuvântul a fost întrebuinţat pentru desemnarea unei anumite forme de răsplată.

Corespunzător celor două forme de angajare şi de acordare a *simbriei* vom distinge diferite formulări conţinând, ca şi în cazul *lefii*, unii termeni specifici.

Astfel, atunci când apare ideea de d e c i z i e în cadrul raporturilor de muncă o f i c i a l e termenii folosiţi sunt cei întâlniţi şi la *leafă*, aparţinând seriei *orândui, hotărî, aşeza, întocmi*, precum şi *împărţi, da, trimite* etc., de ex.:

– în prima perioadă:

1000 tal s-au d a t ***simbria*** *clucerilor* ŢR 1697 CV 338; *1000 tal s-au t r i m i s jupânului Ianache capichehaiaoa, pentru* ***simbria*** *dumnealui* 1702 ib. 647;

– în a doua perioadă:

simbriile *ceale o r â n d u i t e preoţilor* ŢR 1747 COLŢ 81, 135; *cei ce sunt o r â n d u i ţ i în slujba bisericilor domneşti cărora au a li se da* ***simbriile*** ŢR 1793 IR VI, 83; *fiind a ş e z a t ă* ***simbria*** / dascălului / ŢR 1794 ib. 262; *zapcii ce se r â n d u i e s c pe la ocoale* ***simbria*** *ce prin izvoade se h o t ă r ă ş t e a lua* M 1818 UR I, 252; *plătind î n t o c m i t ă* ***simbrie****... slujbaşilor* ŢR 1818 MAN I, 52, 126; *să se î m p a r ţ ă* ***simbriile****... dascălilor* ŢR 1764 BUC$_2$ 190, 226; *d a r e a* ***simbriilor*** *dascălilor* ŢR 1765 ib. 195, 233 etc.

Aceeaşi serie semantică corespunzând ideii de d e c i z i e pe care am întâlnit-o la *leafă*, îmbogăţită însă cu termeni noi: *cădea, confirmălui, statornici*, apare şi în cazul *simbriei* în legătură cu angajările de la comunităţile de tip religios (nu şi la celelalte tipuri de comunităţi), de ex.:

nu plătesc r â n d u i t a ***simbrie*** *părintelui grecesc* Tr 1792 ACCOB 68, 40; *pentru părintele... preotul bisericii s-au r â n d u i t de amândouă părţile... plata sa* ***simbrie*** 1788 ib. 100, 77; *procuratorul săracilor care iaste lângă... gubernium cu* ***simbrie*** *a ş e z a t* Tr 1805 ŞCH II, CXCI, 273; *s-au a ş e z a t să ia* ***simbriia*** / hahambaşa / ŢR 1776 AJ 173, 189; *datoriile ce au fost a* ***simbriei****... r â n d u i n d ca să dea* / preotului / M 1800 SD I, CV, 145; *parohii cei neuniţi nu pot scoate de la poporanii săi c ă z u t ă* ***simbrie*** Tr 1803 ŞCH II, CLXXX, 255; *diacon... a cugeta... cuviincioasa* ***simbrie*** *a-m s t a t o r n i c i* ŢR 1803 ib. III,VII, 16; *dascăli pe care au cumfirmăluit înălţata curte... să li se d e a* ***simbrie*** Tr 1800 ACCOB 154, 149.

Ideea de î n v o i a l ă de la baza convenţiilor dintre particulari este cel mai sugestiv ilustrată prin termenul *tocmeală (tocmi)* sau prin alţii din aceeaşi serie: *învoială, simfonie, aşezământ* etc., cuvinte utilizate frecvent pentru acordarea ***simbriei*** mai ales în cazul angajărilor cu caracter o c a z i o n a l.

Aşa cum *orândui(re)* este termenul-cheie pentru darea *lefii*, cel de *tocmi (tocmeală)* este pentru ***simbrie***, de ex.:

femeie în casă t o c m i t ă cu ***simbrie*** M 1741-2 MAV 252; *s-au făcut* ***sinbrie*** *ciobanilor, pe t o c m a l a ci-au rămas făcută* M 1745 SD XXI, 131; *adecă eu*/sluga/*dat-am scrisoarea mea la mâna logofătului ... precum să se ştie că m-am t o c m i t să-i slujăsc* ŢR 1752 ib. XIV, 218; *porcari t o c m i ţ i cu...* ***simbrie*** ŢR 1777 AJ 451, 499; *copilul... dat la un dascăl cu t o c m e a l ă* ŢR 1794 IR VI, 266; *adecă eu* / morariul / *dau credincios zapisul la cinstita mâna dumnialor stăpânilor miei... precum m-am t o c m i t ...* ***sinbria*** *mea* Tr 1811 ACCOB 223, 207; *adică iu... dat-am zapisul miu la mâna dum(nealui)coconului... precum să să ştii că m-am a p u c a t argat... să-mi dii* ***simbrii*** M 1795 DRA II, 624, 624 etc.

Angajarea la particulari se făcea adesea fără consemnare în scris. Despre acest fel de î n v o i a l ă „orală“ aflăm indirect din două documente care relatează

despre judecata unui *dascăl franțoz* cu vechilul banului la care fusese angajat *cu simbrie pre un an precum au fost a ş e z ă m â n t prin g r a i ... cea n e s c r i s ă s i m f o n i e d e c r e d i n ţ ă unul la altul este în patru: întâi pentru simbria lui..., al doilea pentru locaş, al treilea pentru mâncarea lui, al patrulea de învăţătura dascălului de copii. Dumnealui banul au împlinit din parte şi contractul nescris şi cu credinţă unul la altul* ŢR 1804 IR VIII, 459

şi a unui *sudit britanicesc* care *dator este să încredinţeze acestea ce zice prin jurământ, dă vreme ce î n s c r i s de la Atanasie Boiangiu* / persoana la care fusese angajat / *nu are* ŢR 1818 D.EC 119, 185.

Sistemul de „tovărăşie" care ar putea fi o reminiscenţă a unei mai vechi idei de t o v ă r ă ş i e din sensul etimonului cuvântului ***simbrie*** apare doar în două exemple de angajări la particulari:

tovărăşie de băcănie şi de cojocărie ŢR 1776 AJ 44, 47; *tovărăşie la oi* ib. 232, 252.

Ideea de î n v o i a l ă exprimată lingvistic prin termenii *tocmi (tocmeală)* se întâlneşte şi în cazul angajărilor cu ***simbrie*** de la comunităţile de tip profesional şi teritorial, de ex.:

au pohtit / jupânul / *să i se dea **simbrie** şi s-au t o c m i t să i se dea* Tr 1727 ŞCH I, LX, 143; *să le dea **simbrie*** / porcarilor / *că au fost t o c m e a l a* M 1729 BCI II, VIII, 197; *oricine va t o c m i o calfă... cu **simbrie*** ŢR 1775 IR II, 197; *feciorul lui... t o c m i t ucenic* / la compania grecilor din Sibiu/ *ne-am î n v o i t cu dânsul* Tr 1775 SD XII, CLXXV, 92; *când va fi slujit... calfa până la soroc aşa va ieşi din **simbrie**, după t o c m e a l a a ceea ce va fi avut zapis prin ştirea meşterilor breslei* ŢR 1794 IR V, 272 etc.

De altfel, termenul *tocmi* este utilizat în mod asemănător şi înainte de secolul al XVIII-lea în cazul ***simbriei*** în legătură cu relaţiile p a r t i c u l a r e:

*am băgat pre ... socaci pre **simbrie**; deci am t o c m i t să-m slujească* ŢR 1617 DIR B III, 146, 173,

dar şi o f i c i a l e:

*să dea **sembrie** chirigiilor pe ce să va t o c m i* / la carăle împărăteşti / ŢR 1696 ANAT 87, 416; *salahori ce au t o c m i t să slujească la treaba împărăţiei... le-am dat **simbria*** ŢR 1694 CV 21.

O dovadă a faptului că ideea de î n v o i a l ă este proprie răsplăţii cu ***simbrie*** o constituie şi observaţia că, în timp ce termenul *orândui(re)* nu apare niciodată în relaţiile de muncă cu caracter p a r t i c u l a r (*orânduirea* corespunzând de fapt unei numiri într-un post, într-o slujbă, într-o funcţie, într-un serviciu etc. pe care numai domnul o poate face), în schimb termenul *tocmi* (*tocmeală*) este întâlnit, e drept, mai rar, în relaţiile de tip o f i c i a l (***simbria*** putându-se acorda atât pe baza unei *învoieli*, cât şi a unei *decizii*), de ex.:

*hotărâm ca mitropolitul să împarţă didascălilor **simbriile** cele t o c m i t e* ŢR 1749 BUC$_1$ 299, 392; *t o c m e a l a tipografilor care s-au aşezat să tipărească* ŢR 1747 SZMR XIX, 17.

Mai mult chiar, atunci când angajarea de către particulari se face pentru servicii în folos obştesc se întrebuinţează termenul *aşeza*, de ex.: *un boier* care *au a ş e z a t dascăl cu **simbrie** la biserica şi şcoala de pe moşia lui* ŢR 1793 IR VI, 116.

Sistemul de „tocmire" cu ***simbrie*** provoacă adeseori neînțelegeri, cei angajați putând manifesta diferite pretenții sau nemulțumiri ca în cazul unui oarecare jupân angajat de obștea din Șchei:

am trimis pre jupunul Criștof /Noicul/ *la Beci, poftind noi milă de la împărat ca să trăim rumânii care ne aflăm în Șcheii Brașovului... împreună cu biserecele în lege grecească... au pohtit... să i să dea* ***simbrie*** *și s-au t o c m i t să i se dea lei 100... noi am zis că iaste prea mult, ...au zăs că nu iaste mult, că păn la Beci iaste aproape, dar păn va isprăvi să vie cu isprava poate zăbovi un an am făgăduit... că-i vom da... precum pohtește* Tr 1727 ȘCH I, LX, 145

sau a unui alt angajat la un oarecare chir de la care cere cu *o foaie de socotială pentru* ***simbriia*** *lui, că nu este mulțămit câte lei 80, cum i-au plătit în 5 ani... ci cere câte 120 de lei* Tr 1799 ACCOB 153, 149.

Multe din documentele provenite din condica lui Constantin Mavrocordat sau din colecția de Acte judiciare (jalbe, anaforale) consemnează conflictele apărute frecvent în raporturile de muncă dintre particulari, din diferite domenii de activitate (**activități casnice, gospodărești, agricultură, creșterea animalelor, comerț, meșteșuguri, școală** etc.).

Nu întâmplător răsplata cel mai des menționată în judecățile de Divan este ***simbria***, desigur nu numai pentru că se acorda în cazul angajărilor la particulari, care se făceau pe baza unei *învoieli*, cât mai ales din cauza inexistenței unui obicei generalizat de a se consemna în scris astfel de î n v o i e l i, fapt ce genera tot felul de diferende (deși exista o obligație nescrisă, dar consacrată prin tradiție a respectării angajamentului). La un moment dat se ajunge la o situație intolerabilă – cum rezultă dintr-o anafora prin care mitropolitul și boierii îl înștiințează pe domn:

pentru care cele mai multe giudecăți nu să pot îndrepta într-alt chip fără numai cu giurământ ori cu cărți de blăstem și așa pe toate zilele pier multe suflete, după cum țințirimurile bisericilor se află pline tot de oameni aforisiți, căci unii pentru sărăcie, iar alții neștiind ce este giurământul, îndrăznesc de giură și așa unii de alții să îndeamnă a plini acest pacat care este lepădare de Dumnezeu M 1775 DRA II, 300, 319.

Ca urmare, Matei Ghica intervine printr-un act oficial ce conține prima reglementare juridică, din câte știm, a raporturilor de muncă dintre particulari, în care se prevede înregistrarea în scris a învoielilor pentru a se putea aduce dovezi în caz de judecată și de a se evita jurământul sau cărțile de blestem (hrisovul „consacră" totodată și termenul *tocmi* pentru astfel de învoieli):

înștiințăm Domnia mea... cui să cade a ști... precum că aice într-această țară s-au obicinuit, atâta partea politicească, cât și bisericească, ca toate tocmelile ce fac unii cu alții, cât și slugele, năimiții, păstorii când îi tocmescu cu ***simbrie*** *și alte pricini ca aceste toate, le fac făr de scrisoare și fără de marturi și, când să întâmplă între unii ca aceaștie vreo pricină de giudecată, n-au cu ce să dovedi unul cu altul și giudecătorii încă n-au dă unde să lumina, nefiind nici scrisoare, nici marturi, pentru care ceali multe judecăți nu să pot îndrepta într-alt chip, fără numai cu giurământ ori cu cărți de blăstăm... așia și pentru tocmelele între oameni într-acest chip am făcut hotărâre dimpreună și cu preasfințitul mitropolit și cu tot sfatul veliților boeri, cum vom arăta mai gios: de acum înainte o r i c i n e a r i a v e a f a c e t o c m e a l ă c u a l t o m* /s.n./ *ori parte bisericească, ori boiari*

ori neguţitori ori oricine... datori să fie tocmala ce va face sau cu slugele lor sau cu năimiţii lor sau cu argaţii lor sau cu păstorii lor, s ă o f a c ă c u z a p i s e / s.n. / *şi încredinţate zapisele cu 2-3 marturi, de la oricare lucru mare până la cel mai mic, pentru ca se lipsască giurământurile şi cărţile de blăstăm şi pierdere cea de suflete. Şi de vreame că toţi năimiţii şi mai vârtos argaţii, păstorii sunt oameni proşti şi nu ştiu cum să facă aşezări şi tocmele ca aceste cu scrisori şi cu marturi, datori să fie stăpânii acelor slugi a face zapise cu rânduială şi cu marturi, iară fără de zapis şi fără de marturi în zapis hotărâm nici o tocmeală să nu să facă. Dacă de ari îndrăzni cineva a face tocmale fără zapise şi s-ar întâmpla să iase la vreo giudecată să nu i să ţie în samă şi să se şi pedepsească pe unii ca aceaia* M 1755 DRA II, 303, 321.

Amintim că din aceeaşi perioadă datează şi cealaltă dispoziţie a lui Matei Ghica, care reglementa *veniturile boierilor* prin acordare de *lefi dregătorilor curţii* M 1755 UR II, 269[106] (v. discuţia de la p. 107).

Cele două acte domneşti ale lui Matei Ghica prezintă interes, întrucât ele conţin „primele legiferări" ale raporturilor de muncă şi de răsplată. Totodată, ele oferă o bază de comparaţie utilă pentru ilustrarea ideii referitoare la importanţa, în cadrul relaţiei de răsplătire, a termenului desemnând pe cel ce recompensează, care este şi cel ce hotărăşte şi forma de răsplată care se acordă, *leafă* sau *simbrie*, după cum acest termen este reprezentat de o persoană oficială ori de una particulară.

Hrisovul lui Matei Ghica consemnează în scris ceea ce se întâmplase în fapt. *Simbrie* devine din ce în ce mai mult termenul care se foloseşte atunci când între cei doi membri ai relaţiei muncă-răsplată (E – B) intervine ideea de î n v o i a l ă, idee ce determină forma „juridică" de angajare şi de acordare caracteristică pentru această răsplată, aşa cum la *leafă* apare ideea de d e c i z i e.

În legătură cu *simbrie* trebuie să semnalăm şi faptul că o a n u m i t ă modalitate de acordare a ei, specifică unor comunităţi conferă acestui termen o nuanţă suplimentară în conţinutul lui semantic. Este vorba de acele situaţii în care, pentru recompensarea unor categorii de persoane aparţinând în special **instituţilor religioase** se practica un sistem special de percepere a sumei ce constituia *simbria*, prin contribuţia fixă sau variabilă a fiecăruia dintre membrii comunităţii respective (v. discuţia în legătură cu cel de-al doilea sistem de acordare a răsplăţii, p. 207-208).

Dincolo de diferenţele semnalate, care au fost prezentate când s-a analizat modul cum se calcula *simbria* de la c o n t r i b u a b i l i (enoriaşi, pentru majoritatea categoriilor răsplătite, cu excepţia *ceauşului* şi a *ispravnicului*) se poate vorbi în cazul *simbriei*, spre deosebire de *leafă*, de un sistem s p e c i f i c de acordare a răsplăţii. Sistemul apare într-un singur caz şi la *leafă*, exemplul nefiind însă relevant, întrucât categoria este remunerată şi cu *simbrie* (v. breasla evreilor, p. 145 şi, respectiv, p. 164).

Se constată astfel că apare în conţinutul semantic al termenului *simbrie* o idee nouă, aceea de c o n t r i b u i r e, care se subsumează ideii de î n v o i a l ă reprezentând o altă caracteristică a lui *simbrie*, care diferenţiază acest termen de *leafă*, dar îl apropie de *hac* şi de *plată*.

---

[106] Raporturile stăpân-slugă sunt reglementate în *pitacul domnesc către vel spătar şi către vel aga pentru slugi în ce chip să le dea stăpânii simbrie* ŢR 1786 IR III, 73.

Sistemul de încasare de la contribuabili a banilor destinaţi *simbriei*, încetăţenit ca un „obicei" şi ca o „datorie" generează uneori greutăţi, autorităţile fiind nevoite să intervină pentru ca *preoţii asupra parohianilor carii n-ar voi a le plăti simbriia cuviincioasă după ştolari, să ceară asistenţie de la cuviincioasele tisturi de afară, care nu vor lipsi a le fi într-ajutori* Tr 1799 ŞCH II, CXVI, 160.

În cazul *parohilor neuniţi* ce *nu pot scoate de la poporanii săi căzută simbrie se porunceşte tuturor dregătorilor din afară... să le stea într-ajutori ca aceia să şi-o poată scoate* Tr 1803 ib. CXL, 255.

Acordarea *plăţii* se poate face atât pe baza unei *decizii* în cadrul relaţiilor o f i c i a l e (mai ales) în legătură cu angajările cu caracter p e r m a n e n t, cât şi pe baza unei *învoieli*, îndeosebi în cazul relaţiilor p a r t i c u l a r e şi pentru angajări cu caracter o c a z i o n a l.

Ideea de d e c i z i e este exprimată lingvistic prin aceiaşi termeni *orândui, hotărî, da, trimite* etc., ca şi la *leafă* sau la *simbrie*, de ex.:

– în prima perioadă:

1415 tal s-au d a t pentru plata salaorilor ŢR 1694 CV 21; *4536 tal s-au t r i m i s ... pentru 567 de salahori plata lor* 1699 ib. 412;

– în a doua perioadă:

dascăli... a-şi lua plata lor cea r â n d u i t ă ŢR 1753 BUC$_2$ 161, 195; *sunt o r â n d u i ţ i cu plată domnească dascălii* ŢR 1775 IR II, 168; *preot duhovnic... dându-i-se plată după o r â n d u i a l a hrisovului* ŢR 1786 ib. III, 604; *să-şi ia* / locuitorii / *plata cea h o t ă r â t ă* ŢR 1811 D.EC 33, 104; *să le d e i e cu analogie şi plata* / pietrarilor /M 1804 UR V, 43 etc.

Plata se o r â n d u i e ş t e, la fel ca şi *simbria* şi în angajările de la comunităţile de tip religios:

după măsurată plată care veţi binevoi a-m o r â n d u i / diacon / Tr 1814 ŞCH III, VII, 16.

Atunci când *plata* se acordă pe baza unei *învoieli* este folosit cel mai adesea termenul *tocmi (tocmeală)*, dar şi alţii (*învoială, aşezământ*) în legătură cu raporturile de muncă dintre particulari, de ex.:

– în prima perioadă:

vărnicer... mă voi t o c m i cu dânsul ce să-i plătim M 1638 IŞT 208;

– în a doua perioadă:

copilul... dat la un dascăl cu t o c m e a l ă câte taleri 10 ŢR 1794 IR VI, 266; *cosaşi... s-au t o c m i t câte parale 23* ŢR 1798 DRA I, 699, 869; *podarii să-şi trimeată oameni în locul lor cu plată t o c m i t ă de sineşi* ŢR 1803 IR XII, 418; *au t o c m i t alt căşar cu grea plată* (zapisile de tocmală) M 1809 UR XIV, 239; *după cum le era î n v o i a l a plătea osteneala acei teleleice, nu ca cu vreo hotărâre, ci cum vrea* ŢR 1778 AJ 474, 525; *dascăl... pe copil l-au priimit cu acest a ş e z ă m â n t... cere dreptul său după aşezământu* ŢR 1776 ib. 200, 217 etc.

Spre sfârşitul celei de a doua perioade, legiuirea lui Caragea conţine reglementări precise şi detaliate privitoare la angajările la particulari: *tocmeală de slujbă se zice când ne tocmim cu cineva, să ne facă cevaşi şi să-i plătim, adecă să ne zidească, să ne sape, să ne coasă, să ne aducă cevaşi, să ne lucreze, să ne înveţe, să ne tămăduiască şi cu un cuvânt orice alt lucru cu plată. Tocmeala de slujbă să se urmeze întocmai. Cel ce plăteşte şi cel ce ia plată să îndatorează unul*

altuia după tocmeală... Să strică tocmeala de slujbă, când nu să vor păzi cele tocmite M 1818 CAR 26-28.

Aceiaşi termeni apar şi în angajările de la comunităţile de tip religios (dar nu pentru cei aparţinând **instituţiilor religioase**), de ex.:

/ căldărar / *încredinţez cu acest adevărat zapis... că m-am a ş e z a t şi m-am t o c m i t cu sfinţia sa... să dreg arama... pe biserică* ŢR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 84; *zugrafii... prin zapis au făcut t o c m e a l ă* / cu boierii / *să zugrăvească o biserică* ŢR 1786 IR III, 602.

Angajarea pe baza unei *învoieli* o poate face şi domnul (de fapt un împuternicit din partea domniei), atunci când este vorba de remunerarea cu ***plată*** a unor activităţi cu caracter ocazional efectuate în folosul statului:

după t o c m e a l a care au priimit-o meşterii hierari / pentru piroane / ŢR 1794 IR V, 307; *au luat t o c m i t o r i i locuitori încă de când s-au t o c m i t tal 605* / pentru pod / ŢR 1812 ib. XII, 856; *maimarbaşa... s-au început lucrul podului prin contract... s-au t o c m i t ca să i să plătească... câte taleri 3* ŢR 1815 ib. X_A, 1080; *având* ***plătite*** *podeli şi lăcuitorii după t o c m e a l ă* M 1818 BÂR II, CXXXII, 222

sau în folosul domnului (exemplele aparţin primei perioade):

pentru rândul cositoriului, cum că s-au t o c m i t câte un zlot ocaoa, de aciasta prea multă ***plată*** *vor să ia dumnealor meşterii* ŢR 1698 SD X, 10, 64; *pentru rândul arginturilor, ce fel de t o c m e a l ă s-au făcut cu meşterii argintari... şi ce va fi* ***plata*** *lor, vom plăti tot* ŢR 1708 ib. 18, 75.

Într-un singur exemplu de angajare o f i c i a l ă cu caracter p e r m a n e n t apare ideea de t o c m e a l ă în legătură cu ***plată***:

vrând să puie aşezământul şcoalelor în bună orânduială, pentru ca să-şi ia dascălii ***plata*** *mai cu lesnire... să li se dea* ***plata*** *lor cea de pre t o c m e a l ă a fieştecăruia* ŢR 1753 BUC_2 164, 194.

Exemplul nu este totuşi relevant, deoarece ***plată*** alternează în text cu *leafă* şi cu ***simbrie***, putând fi astfel vorba de o întrebuinţare cu valoare stilistică a acestor termeni.

Reglementările oficiale referitoare la remunerarea cu ***plată*** a unor categorii angajate de particulari sau de comunităţi, dar care efectuează o muncă în folosul particularilor conţin termeni ce ilustrează atât ideea de î n v o i a l ă în legătură cu acordarea ***plăţii***, cât şi ideea de d e c i z i e privind modul în care se stabileşte tariful unor lucrări, de ex.:

meşterii nu sunt opriţi a intra sineşi în t o c m e a l ă ... Iar când într-un fel le va fi fost a ş ă z ă m â n t şi într-alt chip le va fi lucru peste voinţa şi legătura t o c m e l i i... atuncea să le facă judecată şi... lucru să-l săvârşească deplin după coprinsul aşăzământului ŢR 1780 AJ 773, 823; *o r â n d u i m şi* ***plata*** *lucrătorilor iarăşi după r â n d u i a l a hrisovului*/ blănarilor / ŢR 1794 IR V, 276; *oricine va trebui să facă orice fel de bina... să facă starostea t o c m e a l a binalei cu rupta... iar când nu va face t o c m e a l a cu rupta şi va voi ca să puie meşteri la lucrul său cu zidari, să-i o r â n d u i a s c ă starostea prin răvaşul său meşteri... cărora după nart* ***plata*** *lor... s-au h o t ă r â t* ŢR 1795 ib. VI, 695; *oricine va voi a face binale, t o c m a l a cu meşterii lucrători, dar şi* ***plata*** *măestriei să urmeze prin ştirea dsale vel vornic* M 1813 UR I, 199.

Angajarea şi acordarea *plăţii* prin *învoială* se face şi la fabricile nou-înfiinţate:

să lucreze postăvari cu plată prin t o c m e a l ă î n v o i t ă după cum şi ceilalţi plătesc ŢR 1794 BUC₁ 473, 581.

Ideea de t o c m i r e c u r i d i c a t a apare în opoziţie cu *plata* c u z i u a:

zicem şi pentru cei ce vor lucra cu zioa, dă nu va lucra bine... meimerbaşa ori să-i facă certare cu bătaia sau să piarză plata zilii şi care vor t o c m i c u r ă d i c a t a şi va părăsi lucru omului iar într-alt chip cu înşălăciuni dă vor umbla tocmind şi luând arvună după la multe locuri... să se pedepsească straşnec ŢR 1780 AJ 773, 823.

Hacul se poate acorda fie pe baza unei *decizii* (asemănător cu ***leafă*** şi, parţial cu ***simbrie*** sau cu ***plată***), fie a unei *învoieli* (deosebit de ***leafă***, dar la fel ca ***simbrie*** sau ca ***plată***), termenul *da* fiind întrebuinţat adesea, de ex.:

*salahori... d â n d u -li şi **hacul*** M 1741-2 MAV 361.

În cazul raporturilor de muncă o f i c i a l e am întâlnit într-un citat termenul *hotărî*, dar el se referă de fapt la cuvântul ***leafă***, cu care este echivalat în text ***hacul***:

hacul sau ***leafa*** *h o t ă r â t ă de vistierie a da satele* M 1814 UR I, 206 (v. şi discuţia de la p. 214).

Ideea de î n v o i a l ă, exprimată lingvistic prin termenii *tocmi, năimi*, apare în legătură cu cele trei tipuri de relaţii de muncă:

– o f i c i a l e:

cu acelaşi hac să n ă m e a s c ă 15 ţămiraşi M 1816 UR I, 45.

– p a r t i c u l a r e:

să t o c m e ş t i prisăcariu cu hac M 1776 SD VI, 104; *herar t o c m i t cu hac* M 1808 ib. XXI, 188; *eu preut... m-am t o c m i t la dumnealui... să-mi dea **hacul** mieu* M 1817 CAL I, 259, 541;

– c o m u n i t a r e:

*vornicelul cu sătenii să t o c m e a s c ă văcari, herghelegii, păstori, jitari... şi **hacul** acestora să cisluiască şi să plătească* M 1776 GH₂ 353; *calfă cu hac la stăpân unde se va putea t o c m i* M 1820 BLĂN 13.

În cazul ***hacului*** apare alături de ideea de c o n t r i b u i r e şi ideea de c i s l u i r e conform cu sensul etimonului cuvântului *hac* – idei ce deosebesc pe *hac* atât de ***simbrie***, cât şi de ***leafă*** (v. p. 213).

Angarie şi ***salariu*** se acordă în angajările la comunităţi, termenii utilizaţi fiind *da, tocmi, făgădui* etc.:

*d a **angariile** lor* / dascălilor / Tr 1791 ŞCH II, XXXII, 46;

am şi t o c m i t şi î n v o i t dupe punturi... f a g a d u i t s a l a r i u m al meau... a le ridica prin cfitanţie mele... s-au făcut dou asemenela învoirile noastre contrace iscălite şi întărite... ca să ţinem fieştecare parte câte una Tr 1800 ACCOB 163, 158.

Atunci când formele de răsplată suplimentare se acordă în cadrul raporturilor de muncă o f i c i a l e, angajarea se face pe baza unei *decizii*, idee exprimată lingvistic prin aceiaşi termeni *orândui, da, trimite, răspunde* etc., de ex.:

*– **emiclic***

*să d a ţ i **emeclicuri** vinovaţilor puşcăriei şi podarilor după o r â n d u i a l a şi obiceiul ce au fost* ŢR 1791 IR IV, 361;

după *o r â n d u i a l ă* *să li se deie şi emeclicurile* / salahorilor / ŢR 1793 IR V, 380.

– *mertic*

– în prima perioadă:

1086 tal s-au *t r i m i s* *la capicheiale pentru merticele de carne* ŢR 1702 CV 652;

– în a doua perioadă:

merticele / boierilor / *să se urmeze a se* *d a* ŢR 1811 IR XII, 578; *merticul* / tipografilor /... *să le* *f i e* ŢR 1757 SZMR XIX, 17.

– *tain*

Divanul îngrijind pentru *o r ă n d u i a l a* *tainaturilor împărăteştilor ostaşi* ŢR 1808 IR XII, 753; *vistieria nu a* *o r â n d u i t* *plata acelui fân de tainaturi măriei sale Paşii şi ostaşilor din Bucureşti* ŢR 1801 ib. 99; *om* *r ă s p u n d e* *plata banilor pe lemnele ce a dat în tainaturi pe la cvartirurile ostăşeşti* ŢR 1807 ib. IX, 142.

Ideea de t o c m e a l ă apare în cazul *merticului* în angajările la comunităţi:

/ căldărar / *am* *a ş ă z a t* *să-mi dea câte o ocă de făină şi vin la* *t o c m e a l ă* *oca 4* ŢR 1757 SD XIV, LXXXVIII, 84.

Arvuna se acordă în relaţiile o f i c i a l e pe baza unei *decizii*, ca şi forma de recompensă la care această răsplată se raportează:

şi arvună le-am *t r i m i s* *acum t' 200 ca să le dea înainte* / meşterilor argintari / ŢR 1708 SD X, 17, 75,

dar şi a unei *tocmeli*:

podarii s-au *t o c m i t* *cerând şi arvună* ŢR 1813 IR X_A, 833.

În angajările la particulari acordarea *arvunei* se face probabil pe baza unei *tocmeli*, la fel ca şi recompensa la care se raportează *arvuna*:

au avut *t o c m e a l ă* *cu ţăranul... şi au* *d a t* *arvună* ŢR 1797 ib. VII, 343; *făcându-se şi cislă* *t o c m i n d u - se* *şi podul cu sătenii* *d ă n d u - le* *şi arvună* ŢR 1803 ib. XII, 419; (v. şi exemplul de la p. 266).

În majoritatea situaţiilor fiind vorba de relaţii o f i c i a l e (dar nu şi de o angajare propriu-zisă în muncă), acordarea dreptului de a primi *venit* se face pe baza unei *decizii* (la fel ca şi la ceilalţi termeni care desemnează forme de răsplată acordate în mod o f i c i a l). Termenii *(o)rândui, da, împodobi, îndestula* etc. sunt folosiţi mai rar, de ex.:

o r â n d u i a l a *veniturilor boierilor ţării* M 1775 GH_1 4; *venituri* *r â n d u i t e* *la fieştecare dregătorie... să se* *d e a* *la fieştecare venit după stepena şi* *r â n d u i a l a* *boieriei sale* M 1776 GH_2 5; *am* *r â n d u i t* *Domniia mea a avea dumnealor* / vel vornici / *alt venitu* ŢR 1776 AJ 25, 28; *acele drepte venituri care după condica vistieriei sunt* *o r â n d u i t e* *ispravnicilor* M 1804 UR I, 362; *am* *î m p o d o b i t* *toate boieriile cu venituri îndestulate* M 1756 ib. 80; *venituri cu care se* *î n d e s t u l e a z ă* *cinovnicii* ŢR 1810 IR IX, 279.

Cel mai adesea însă este utilizat termenul *lua*, care corespunde cel mai bine felului special în care se „acordă" această răsplată. Domnul a c o r d ă (dă) numai d r e p t u l de a primi *venit*, nu şi *venitul* propriu-zis, care se p r i m e ş t e (ia) în fapt de la cei obligaţi direct sau indirect să îl dea. (Exemplele fiind numeroase, nu le vom mai cita).

Totodată, această utilizare a termenului *lua* corespunde punctului de vedere al celui ce are dreptul să beneficieze în folos propriu de o sursă de *venit*. Deşi în cazul acestor surse apare tot ideea de d e c i z i e caracteristică relaţiilor o f i c i a l e şi, într-o oarecare măsură, c o m u n i t a r e, darea propriu-zisă a ceea ce constituie *venit* nu este în exclusivitate numai din partea celui ce angajează sau acordă dreptul de a beneficia, ci şi din partea altor persoane (particulare ori subalterne) care nu angajează şi nici nu beneficiază întotdeauna de munca efectuată de cei recompensaţi astfel.

În relaţiile c o m u n i t a r e termenii folosiţi sunt *(o)rândui, hotărî, da, lua* etc., de ex.:

norma, adecă o r â n d u i a l a veniturilor patrahirului care s-au h o t ă r â t prin milostivul creiesc rescriptum, adecă poruncă împărătească ce s-au dat pentru popi Tr 1784 ŞCH II, I, 1; *venitul diaconesc să urmeze după h o t ă r â r e* Tr 1791 ib. XXXII, 46; *o r â n d u i n d u - se şi un maimarbaşa cu carte domnească şi o r â n d u i a l ă de venit* ŢR 1795 IR VI, 657; d â n d /episcopului/ *toate cele ce se cuvin venituri bisericeşti* M 1796 ib. VII, 262; *l u a venituri ce se numesc ale hahamului după o r â n d u i a l a şi obiceiul lor* ŢR 1787 ib. III, 62.

În singurul exemplu de angajare la particulari întâlnit, apare termenul *tocmeală*:

pentru moşie... a dumisale jicnicereasa... am făcut tocmală... Şi eu /căpitanul/ *să aibu a lua... a cince din vinitul moşii, după t o c m e a l a ce am făcut... iar nicăutând di vinitu moşiii şi niarătând adivăru, să nu iau nimic şi să răspund eu tot vinitul moşiii dumisali* M 1773 DRA II, 453, 454.

Dreptul de a primi *irat* se face pe baza unei d e c i z i i, termenii folosiţi fiind *lua, se cădea, se cuveni, întocmi, hotărî* etc., de ex.:

iratul care se c a d e a lua zapciii ŢR 1787 IR III, 38; *iraturile nouă ce s-au î n t o c m i t a l u a logofeţii cei mari şi vornicii* ŢR 1814 ib. X_A, 463; *am h o t ă r â t să i a iratul dumnealui vel portar* ŢR 1819 ib. XI, 196.

INTERFERENŢE DINTRE DIFERITELE FORME DE RĂSPLATĂ

Din compararea diferiţilor termeni în discuţie, se observă că un număr de categorii de persoane, destul de mare, apar recompensate în mod deosebit, în două sau mai multe feluri, corespunzător respectivilor termeni analizaţi. Considerăm că aceste exemple ar putea ilustra fenomenul de *interferenţă* între diversele forme de răsplată.

Astfel, se întâlnesc situaţii când una şi aceeaşi categorie de persoane, desfăşurând acelaşi gen de activitate este retribuită în mod deosebit, fie în aceeaşi perioadă sau în perioade diferite, fie în aceeaşi regiune ori în regiuni diferite, fie în acelaşi document sau în documente diferite, acest lucru depinzând ori nu de tipul de angajare şi, implicit, de persoana care acordă răsplata.

Interferente *leafă – simbrie*

Aceeaşi categorie de persoane primeşte *leafă* în secolul al XVIII-lea în condicile domnilor fanarioţi şi *simbrie* în secolul al XVII-lea în condica lui Brâncoveanu:

	simbrie	*leafă*
bucătar	ŢR 1704 CV 715	M 1776 GH_2 79
capuchehaia	ŢR 1702 CV 647	M 1795 SU 521
clucer	ŢR 1694 CV 64	M 1776 GH_2 79
comis	ŢR 1695 CV 144	M 1776 GH_2 76
doctor	ŢR 1694 CV 9	M 1763-4 CAL II, 132; M 1776 GH_2 77
gerah	ŢR 1702 CV 661	M 1763-4 CAL II, 132
grădinar	ŢR 1700 CV 540	M 1763-4 CAL II, 133
grămătic	ŢR 1702 CV 642	M 1763-4 CAL II, 133; M 1776 GH_2 75
logofăt	ŢR 1702 CV 682	M 1776 GH_2 73
pitar	ŢR 1694 CV 64	M 1763-4 CAL II, 133; M 1776 GH_2 80
salahor	ŢR 1695 CV 84	M 1763-4 CAL II, 109; M 1776 GH_2 76

În legătură cu unele dintre aceste categorii menţionăm următoarele:

– *doctor* şi *gerah*: primesc *leafă* în secolul al XVIII-lea, angajaţi de domn, dar nu la curtea domnească, ci la spital ŢR 1780 F 25;

– *grădinar*: primeşte *simbrie* în secolul al XVII-lea, angajat la particulari M 1646 LUP 9;

– *logofăt*: primeşte *leafă* în secolul al XVIII-lea, angajat de domn, dar nu la curtea domnească ŢR 1811 D.EC 43, 117.

Aceeaşi categorie de persoane angajată de oficialităţi, comunităţi pentru servicii cu caracter obştesc primeşte când *leafă*, când *simbrie* în una şi aceeaşi perioadă (fie secolul al XVII-lea, fie secolul al XVIII-lea) sau în perioade diferite:

	leafă	*simbrie*
călăraş	ŢR 1590 D.ROM LXXVI, 168	ŢR CM I, 145
cântăreţ	ŢR 1700 CV 508; ŢR 1765 SD XV, 308	ŢR 1697 CV 364
meşter	ŢR 1700 CV 549	ŢR 1694 CV 37
panţir	M LET III, 157	M 1796 CÂMP 185, 263
părinte	M 1794 UR XVI, 335	ŢR 1725 SD XIV, 24; ŢR 1792 ACCOB 68, 40
pedestraş	ŢR 1590 D.ROM LXXVI,168	ŢR CM I, 145
slujbaş	M 1804 UR VII, 104	ŢR 1778 IFC 150; ŢR 1818 MAN I, 126

slujitor ȚR 1694 CV 13	
~/curții/ M 1776 GH_2 73	~/bisericii/ ȚR 1793 IR VI, 80
~/ căpitanului/ ȚR 1788 IR III, 119	
sofagiu ȚR 1700 CV 540	ȚR 1698 CV 426
tărăbonțaș M 1783 UR II, 170	M 1814 UR II, 178
tunar { M 1599 D.ROM XXIX, 111 M 1818 IFC 104	ȚR 1700 CV 540
ucenic M1762 SD V, 109	M 1766 UR XIV, 1
vornic { M 1776 GH_2 73 M 1803 UR I, 126	M 1796 CÂMP 185, 263
zapciu M 1776 GH_2 74	ȚR 1804 TES II, XV, 327

Se impun câteva observații în legătură cu unele dintre aceste categorii:

– *cântăreț*: angajat de biserică, dar recompensat de particulari (documentul a fost analizat la p. 185);

– *ucenic*: primește ***leafă*** la școală când urmează să devină preot M 1762 SD V, 109 și ***simbrie***, când este ucenic de ciubotar, tocmit la stăpân M 1766 UR XIV, 1;

– *slujitor (sătesc)*: primește ***simbrie*** când este angajat la o comunitate sătească M 1796 CÂMP 190, 272 sau la particulari / la cherhanaua lumânărarilor / ȚR 1795 IR V, 248.

Aceeași categorie de persoane primește în aceeași perioadă ***leafă***, când este angajată de către domn pentru servicii în folosul acestuia sau al statului și ***simbrie***, atunci când este angajată de și pentru particulari:

leafă	***simbrie***
fată M 1776 GH_2 80	Tr 1795 SD XII, CCXXXVI, 117
fecior M 1777 ÎNV 50	ȚR 1776 AJ 44, 47
femeie / la lazaret / M 1814 IFC 102	~ / în casă / M 1741-2 MAV 252
țigan / la curtea gospod / M 1776 GH_2 77	ȚR 1779 AJ 706, 764
~ / în slujba podului / M 1815 UR V, 444	

În legătură cu aceste categorii, menționăm că în cazul lui *fecior* nu am luat în considerație sintagma *fecior de boier* M LET II, 301, întrucât are alt sens. Cu sens similar (probabil) ca în exemplele de mai sus, *feciorii* sunt retribuiți cu ***simbrie*** când sunt angajați la mănăstire ȚR 1726 SD XIV, XXXII, 39 sau la tipografie ȚR 1750 SZMR XIX, 24.

Categorii diferite de persoane menționate în același document și angajate de domn sunt răsplătite în mod deosebit, unele cu ***leafă***, iar altele cu ***simbrie***:

leafă	***simbrie***	
boier	logofăt	ȚR 1807 IR IX, 260
dascăl	ipodidascăl	ȚR 1797 IR VII, 30
dascăl musicos	{ defteriu protopsalt	ȚR 1814 IR X_A, 354
doctor	slujbaș	ȚR 1816 IR 998

epistat	bicicaş	ŢR 1801 IR VIII, 235
maimarbaşa	meşter cişmegiu	ŢR 1811 D.EC 38, 111
obraz	doică	ŢR 1803 IR XII, 395
om	epistat	ŢR 1821 IR XIII, 161
polcovnic	cântăreţ om preot	ŢR 1808 IR XII, 905
suiulgibaşa cişmegibaşa cişmegiu	om	ŢR 1811 IR XII, 883

Se poate remarca faptul că unele dintre aceste categorii (*boier, maimarbaşa, suiulgibaşa*), remunerează din *leafa* ce o primesc de la domnie alte categorii cu *simbrie*, de ex.: *logofăt, cişmegiu meşter, om*, v.p. 182.

Aceeaşi categorie de persoane angajată de domn primeşte o formă de recompensă denumită în acelaşi document când *leafă*, când *simbrie*. (Credem că este vorba în astfel de cazuri de o întrebuinţare stilistică a celor doi termeni în scopul de a se varia exprimarea):

chirurg[107] ŢR 1793 IR V, 80
dascăl ŢR 1765 BUC_2, 195, 223; ŢR 1794 IR V, 419; ŢR 1804 ib. VIII, 437; ŢR 1817 ib. X_A, 386 etc.
doctor ŢR 1813 IR X_A, 1004; ŢR 1817 ib. 386
gerah ŢR 1813 IR X_A 1004.

Am întâlnit şi un exemplu în care aceeaşi categorie de persoane (*ispravnic*) este răsplătită în două moduri diferite, prin schimbarea retribuirii la distanţă de aproape o jumătate de veac din *simbrie* în *leafă* ŢR 1811 D.EC 47, 117.

Interferente *leafă – plată*

Întrucât cuvântul *plată* are un statut aparte ca termen supraordonat, nu se poate preciza întotdeauna dacă el denumeşte o formă de răsplată independentă sau dacă este folosit pentru varierea exprimării ori pentru indicarea achitării răsplăţii. (Amintim că am deosebit de la început acele situaţii în care termenul *plată* semnifică a c t u l p l ă t i r i i pentru oricare din formele de răsplată discutate (v. p. 68-70).

Aceeaşi categorie de persoane angajată de domn primeşte o formă de recompensă denumită în acelaşi document când *leafă*, când *plată* (*plată* putând fi considerat dublet stilistic):

cătană ŢR 1813 IR X_A, 943[108]

---

[107] Din răvaşul *chirurgului* aflăm: *am fost rânduit... şi mi se plătea de către preasfinţia leafa; acum de când s-au făcut Nectarie episcop, a c e a / s.n. / simbrie nu mi se mai dă* ŢR 1793 IR V, 80.

[108] În acest document sunt menţionate ca primind *plată*, dar nu şi *leafă*, categoriile *seimen* şi *slujitor*.

dascăl M 1765 UR I, 272
doctor M 1785 UR I, 113; ŢR 1815 IR X_A, 390
epitrop M 1819 CAL I, 54, 595
moaşă M 1785 UR I, 113
şalgău M 1757 UR II, 164 etc.

Situaţiile când *leafă* şi *plată* reprezintă două forme de răsplată distincte se referă la:

– Aceeaşi categorie de persoane menţionată în documente diferite, din aceeaşi perioadă, primeşte *leafă* când este angajată de domn şi *plată* de la particulari, pentru servicii cu caracter ocazional:

	leafă	*plată*
ceasornicar	M 1763-4 CAL II, 131	ŢR 1810 BĂC CLXXVI, 275

– Aceeaşi categorie de persoane menţionată în documente diferite, din aceeaşi perioadă sau din perioade diferite, angajată de domn primeşte *leafă*, când face parte din personalul curţii domneşti şi *plată*, pentru activităţi cu caracter ocazional:

	leafă	*plată*
nefer	M 1795 SU 520	M 1814 CAL II, 145
olar	M 1776 GH_2 80	M 1804 UR V, 43
pietrar	M 1776 GH_2 80	{ M 1804 UR V, 43
		ŢR 1694 CV 231
teslar	M 1776 GH_2 80	M 1812 UR I, 190

– Aceeaşi categorie de persoane menţionată în documente diferite din aceeaşi perioadă primeşte de la domnie când *leafă*, când *plată*, pentru activităţi cu caracter similar, în genere ocazional:

	leafă	*plată*
păzitor	M 1814 CAL II, 135	ŢR 1779 AJ 638, 698
scriitor	{ M 1817 UR V, 28	M 1819 CAL II, 595
	M 1818 IFC 104	

Am menţionat deja categoriile de persoane care primesc sau nu, pe lângă *leafă*, şi *plată*, v. p. 100.

Există şi situaţii când o anumită categorie (*cioclu*) este remunerată cu *leafă*, în timp ce alta (*boier*) este angajată fără *plată* ŢR 1814 IR X_A, 978.

Categorii diferite de persoane menţionate în acelaşi document şi angajate de domn sunt retribuite în mod deosebit, unele cu *leafă*, altele cu *plată* (putând fi vorba în aceste situaţii şi de o variere în scop stilistic a celor doi termeni):

leafă	*plată*	
ceauş	calfă (de suiulgiu)	M 1804 UR V, 43
dascăl	preot	M 1765 UR I, 272
egumen	cântăreţ preot	ŢR 1798 IR VII, 419
logofeţel	cărăuş salahor	M 1741 UR IV, 402
sărac	dascăl	ŢR 1798 IR VII, 171
suiulgiu	slugă	ŢR 1812 UR XII, 886
vornic	meşter lucrător	M 1813 UR I, 200

Categorii diferite de persoane menţionate în acelaşi document ŢR 1800 SD V, 205 sunt angajate şi răsplătite în mod deosebit de particulari, unele cu *leafă*, altele cu *plată*:

leafă	*plată*
arnăut	podar

Categorii diferite de persoane menţionate în acelaşi document sunt recompensate de domn cu *leafă* sau cu *plată*, după cum sunt ori nu angajate la curtea domnească:

leafă	*plată*
curtea domnească (boieri, boiernaşi, zapcii, slujitori) M 1776 GH_2 73-78	fanaragiu ib. 17 rufetul căpitanului de podari ib. 31

Unele categorii angajate cu *leafă* plătesc alte categorii din subordinea lor: *surugiilor... să li se dea... leafa lor... ca să plătească şi ei slugile celor ce pururea se află în lucrarea şi privegherea poştei* ŢR 1812 IR XII, 810.

Interferente *leafă – mertic – nafaca*

Aceeaşi categorie de persoane este menţionată în acelaşi document ca primind aceste trei forme de răsplată:
turc (datornic) ŢR CM I, 385.

Interferente *simbrie – plată*

Aceeaşi categorie de persoane angajată fie la domn, fie la particulari primeşte o formă de răsplată denumită în acelaşi document când *simbrie*, când *plată* (termenul *plată* putând fi considerat „dublet stilistic"):

argat M 1795 DRA II, 624, 624; Tr 1809 ACCOB 215, 198
calfă (de zăbunar) ŢR 1819 IR XI, 371
dascăl ŢR 1749 BUC_1 299, 392; Tr 1800 ACCOB 154, 149
diacon Tr 1814 B. ŞCH II, VII, 16
om ŢR 1785 IR I, 491

preot Tr 1787 ACCOB 92, 67
slugă Tr 1809 ACCOB 215, 198
sudit ŢR 1818 D.EC 119, 185.

Exemplul *calfelor* probează caracterul o c a z i o n a l al activităţilor remunerate cu ***plată*** faţă de angajarea permanentă cu ***simbrie***:

*călfile ce vor lucra în prăvăliile lor ori cu **simbrie** sau cu **plată** pe zi, precum le va fi tocmeala* ŢR 1819 IR XI, 371.

În acelaşi sens, pledează şi un alt document:

*cine va pune pe cineva să lucreze fără **plată**... din **simbria** lui să vor plăti acele zile de lucru lucrătorilor* ŢR 1733 DRA I, 154, 337.

Aceeaşi categorie de persoane menţionată în documente diferite, din aceeaşi perioadă sau din perioade diferite, angajată de domn sau de particulari primeşte fie ***simbrie***, fie ***plată***:

	simbrie	***plată***
cărăuş	ŢR 1696 CV 215	M 1741 UR IV, 402 ŢR 1727 SD XIII, 31
morar	Tr 1811 ACCOB 223, 207	ŢR 1783 IR I, 295

Interferenţe ***leafă – simbrie – plată***

Aceeaşi categorie de persoane angajată de domn pentru o activitate cu caracter permanent este retribuită cu o formă de răsplată denumită în acelaşi document când ***leafă***, când ***simbrie***, când ***plată*** (utilizarea în paralel a celor trei termeni ar susţine ideea de variaţie stilistică):

dascăl ŢR 1753 BUC_2 164, 199
doctor ŢR 1805 IR VIII, 684
lefaş ŢR 1804 TES II, XV, 335 etc.

Categorii diferite de persoane angajate de domn menţionate în acelaşi document ŢR 1796 IR VI, 725 sunt recompensate în mod deosebit, unele cu ***leafă***, altele cu ***simbrie***, iar altele cu ***plată***:

leafă	***simbrie***	***plată***
candilinaş	om	econom
cântăreţ		logofăt
diacon		
ecleziarh		
epistat		
grămătic		
paracliser		
preot (duhovnic)		
slugă		
vătaf de spitalioţi		

Interferente *leafă – hac*

Aceeaşi categorie de persoane în aceeaşi perioadă primeşte *leafă*, când este angajată de domn pentru servicii în folosul acestuia sau al statului şi *hac*, atunci când este angajată la particulari:

leafă	*hac*
fierar M 1815 UR V, 444	M 1808 SD XXI, 188

Aceeaşi categorie de persoane în aceeaşi perioadă primeşte *leafă* de la domn şi *hac* de la o comunitate de tip profesional:

leafă	*hac*
calfă / în slujba podului / M 1815 UR V, 444	~ (de ciubotar) M 1814 UR XIV, 8
~ (teslarilor) M 1818 IFC 104	
	~ (de blănar) M 1820 BLĂN 13

Aceeaşi categorie de persoane în aceeaşi perioadă angajată de domn sau de o altă oficialitate (conducerea unei mănăstiri) primeşte când *leafă*, când *hac*:

leafă	*hac*
psalt / la şcoală / M 1747 IR I, 144	~ / la mănăstire / M 1772-3 UR XXI, 353
~ / la biserica gospod/ M 1776 $GH_2$73	
vătaf / la şcoală / M 1747 IR I, 144	~ (de plutari) M 1763-4 CAL II, 109
~ / al beizadelei/ M 1763-4 CAL II, 131	
~ (de vartă) M 1776 GH_2 73	

Categorii diferite de persoane menţionate în acelaşi document M 1772-3 UR XXI, 360 sunt răsplătite în mod deosebit pentru servicii în folos obştesc, unele cu *leafă* (angajate de domn la spitalul mănăstirii) şi altele cu *hac* (angajate la mănăstire probabil tot de domn):

leafă	*hac*
doctor	oamenii mănăstirii (călugăr,
slugă / din spiţerie /	dascăl, diacon, ecleziarh, femeie
spiţer	din casă, preot, psalt, sameş)
şătrar	

În legătură cu termenul *hac* am întâlnit o unică atestare în care acest cuvânt este echivalat cu *leafă* (exemplul a fost discutat la p. 166).

Interferente *simbrie – hac*

Aceeaşi categorie de persoane în aceeaşi perioadă primeşte *simbrie*, când este angajată de domn şi *hac*, când este tocmită de o comunitate sătească:

simbrie	*hac*
herghelegiu / la ocnă / M 1814 UR II, 178	M 1776 GH_2 40

Aceeaşi categorie de persoane în aceeaşi perioadă, angajată de diferite comunităţi (săteşti sau bisericeşti) primeşte când *simbrie*, când *hac*:

simbrie	*hac*
jitar M 1796 CÂMP 185, 263	M 1776 GH_2 40
păstor M 1742 BCI I, 252	M 1776 GH_2 40
văcar M 1742 BCI I, 252	M 1776 GH_2 40

Aceeaşi categorie de persoane în aceeaşi perioadă sau în perioade diferite primeşte ***simbrie*** de la particulari şi *hac*, de la comunităţile săteşti:

simbrie	*hac*
păstor M 1646 LUP 9; M 1755 DRA II, 300, 319	M 1776 GH_2 40
văcar M 1646 LUP 9	M 1776 GH 40

Aceeaşi categorie de persoane în aceeaşi perioadă primeşte ***simbrie*** de la comunităţile bisericeşti şi *hac*, de la particulari:

simbrie	*hac*
prisăcar M 1742 BCI I, 273	M 1766 SD VI, 104

Aceeaşi categorie de persoane primeşte o formă de răsplată denumită în acelaşi document, când *hac*, când ***simbrie*** (deşi nu este specificat cui anume se acordă ***simbria***, se poate presupune că este vorba de aceeaşi categorie care îşi cere *hacul*):

*sunt şi datornicii carii au să ia de la... clucer, i slugii carii îşi ceru **hacu**... au găsit cu cale să vânză... să se plătească datoria i **simbriile*** ŢR 1778 AJ 516, 574.

Este posibil ca folosirea termenului ***simbrie*** să aibă valoare fie explicativă (termenul *hac* fiind rar în Ţara Românească), fie stilistică (pentru evitarea repetiţiilor).

Categorii diferite de persoane menţionate în acelaşi document, angajate de o comunitate bisericească sunt răsplătite în mod deosebit, unele cu ***simbrie***, altele cu *hac*:

simbrie	*hac*
argat M 1742 BCI I, 250	stoler M 1742 ib. I, 225
magopiţă ib. 275	
păstor ib. 252	
prisăcar ib. 273	
văcar ib. 252	

Interferente *plată – hac*

O poșibilă echivalare între *plată* și *hac* în cazul unei aceleiași categorii de persoane angajată la particulari (exemplul a fost discutat la p. 69).

Interferențe *leafă – simbrie – hac*

Aceeași categorie de persoane menționată în documente deosebite în aceeași perioadă sau în perioade diferite, angajată de domn pentru servicii în folos obștesc sau personal primește când *leafă*, când *simbrie*, când *hac*:

leafă	*simbrie*	*hac*
călugăr / la mănăstire / M 1794 UR XVI, 335	ȚR 1726 SD XIV, 28	M 1772-3 UR XXI, 360
dascăl / la curte / ȚR 1594 D.ROM XCIX, 190 M 1776 IFC 53 ~/ la școală / M 1747 IR I, 144	~/la curte / ȚR 1698 CV 426 ~/ la școală / M 1708 COLȚ 52, 93 ȚR 1749 BUC_1 299, 392	M 1772-3 UR XXI, 360
diacon / la biserică / M 1776 GH_2 73 M 1814 CAL I, 207, 510	M 1742 BCI I, 250 ȚR 1803 IR VIII, 366	M 1772-3 UR XXI, 360
eclezïarh M 1814 CAL I, 207, 510	M 1742 BCI I, 250	M 1772-3 UR XXI, 360
om M 1776 IFC 46	ȚR 1695 CV 110	M 1772-3 UR XXI, 360
preot ȚR 1765 SD XV, 308 M 1776 GH_2 73	M 1742 BCI I, 250 ȚR 1747 COLȚ 81, 135	M 1772-3 UR XXI, 360
salahor M 1763-4 CAL II, 79 M 1776 GH_2 76	ȚR 1694 CV 21	M 1741 MAV 361
sameș M 1776 GH_2 75	M 1763-4 CAL II, 79 ȚR 1820 SD VII, 13, 18	M 1772-3 UR XXI, 360

Unele dintre aceste categorii primesc *simbrie* ori *hac*, când sunt angajate la particulari:

simbrie	*hac*
om ȚR 1785 IR I, 491	M 1767 CAL I, 24, 580

Aceași categorie de persoane în aceeași perioadă primește *leafă* sau *hac* când este angajată de domn și *simbrie*, de la particulari:

leafă	*simbrie*	*hac*
femeie /la lazaret/ M 1815 IFC 102	~/în casă/ M 1741-2 MAV 252	~/din casă la mănăstire/ M 1772-3 UR XXI, 353

Aceeași categorie de persoane în aceeași perioadă primește *leafă* de la domnie, *simbrie*, când este angajată la o comunitate și *hac*, de la particulari:

	leafă	*simbrie*	*hac*
vizitiu	M 1776 GH_2 77	M 1742 BCI I, 261	M 1820 BCI IV, 146

Aceeași categorie de persoane primește în aceeași perioadă *leafă* de la domnie, *simbrie* de la domn, de la particulari sau de la comunități și *hac*, de la particulari:

leafă	*simbrie*	*hac*
slugă / la spital / M 1772-3 UR XXI, 360	~ /în oastea domnului/ ȚR 1656 SD IV, 48	~ /la clucer/ ȚR 1778 AJ 516, 574
	~ /la mănăstire/ ȚR 1726 SD XIV, XXXII, 39 M 1742 BCI I, 248	
	~ /la logofăt/ ȚR 1752 SD XIV, XV, 28	
	~ /la bolta jupânului/ Tr 1783 SD XII, CCI, 104	

Interferente *leafă – simbrie – hac – plată*

Categorii diferite de persoane angajate de domn sunt retribuite în acelaşi document M 1763-4 CAL II, 79-139 în toate cele patru feluri discutate:

leafă	*simbrie*	*plată*	*hac*
creştin	sameş	meşter	plutar
judecător			vătaf
masalagiu			
seimen			
slujitor			
turc			

Rezumând, putem afirma că elementul care primează în cadrul unei relaţii de răsplătire şi care permite distincţia între diferitele forme de recompensare este forma de angajare şi, în cadrul acesteia, natura termenului B, în speţă de cine anume este reprezentat acest termen: fiind relevant numai pentru cine se prestează o anumită activitate şi de la cine se primeşte răsplata (în cazul unui aceluiaşi gen de activitate şi a unei aceleiaşi categorii de persoane retribuită în mai multe feluri). Afirmând că ceea ce contează este pentru cine se munceşte şi cine răsplăteşte nu intenţionăm să absolutizăm acest lucru, întrucât am văzut că există şi situaţii când distincţia de mai sus nu este pertinentă, în condiţii identice putându-se oferi atât *leafă*, cât şi *simbrie, plată* sau *hac.*

Interesante ni s-au părut însă exemplele când se poate opera această distincţie în cadrul recompenselor oferite la curtea domnească sau al activităţilor cu caracter permanent ori ocazional (menţionăm că nu am înregistrat toate exemplele de alternanţe dintre formele de răsplată discutate).

Atestările ilustrând ideea unor interferenţe între diferitele forme de recompensă, deşi nu servesc, după cum s-a văzut, la o delimitare riguroasă între tipurile de răsplată merită să reţină atenţia în măsura în care oferă informaţii în plus despre fiecare dintre modalităţile de retribuire.

Am insistat asupra folosirii unor termeni în legătură cu diversele categorii de persoane pentru a arăta dificultatea şi chiar imposibilitatea de a stabili criterii diferenţiatoare şi de a degaja reguli ferme în acordarea acestor forme de răsplată.

Aceste interferenţe, precum şi echivalările între diferiţii termeni ţin în mare măsură şi de lipsa de rigoare în ce priveşte utilizarea lor în documentele din secolele XII-XVIII şi, probabil, şi în exprimarea curentă, fapt ce împiedică o definire exactă a lor.

CONCLUZII

Studiul de faţă şi-a propus să stabilească felul în care sunt folosiţi termenii referitori la răsplata (muncii) şi, bazat pe aceasta, să le desprindă semnificaţia şi să determine locul pe care îl ocupă fiecare dintre ei în ansamblul de noţiuni legat de efectuarea muncii şi de recompensarea ei.

Ideea pe care se întemeiază cercetarea noastră s-ar putea rezuma astfel: sensul cuvintelor transpare în uzul lor. În aceste consiţii, descrierea modului în care sunt întrebuinţaţi diferiţii termeni duce implicit la o caracterizare a înţelesului lor.

Urmărind istoria şi dezvoltarea raporturilor de muncă-răsplată în decursul unei perioade de timp mai mari, lucrarea a încercat să prezinte modalităţile generale de denumire a ideii de „e f e c t u a r e şi r ă s p l a t ă a m u n c i i".

Un astfel de studiu se justifică prin faptul că domeniul nu a fost până în prezent cercetat din punct de vedere lingvistic. Principalele contribuţii sunt de natură istorică şi deci în mod firesc cu rezultate care sunt relevante în primul rând pentru istorie.

Am apelat, în cercetarea noastră, mult la istorici, fiind convinşi că fără istorie, fără înţelegerea cât mai corectă a epocii cercetate nu se poate întreprinde o descriere a vocabularului din epoca respectivă.

Aşa cum am arătat în INTRODUCERE, în elaborarea lucrării ne-am bazat pe examinarea documentelor scrise şi publicate în limba română în perioada de până la 1821 (o perioadă şi ea extrem de puţin cercetată lingvistic). Faptul că documentele atestă o evoluţie sensibil deosebită a modalităţilor de recompensare de la secolul al XVII-lea la secolul al XVIII-lea ne-a determinat să împărţim materialul documentar în două secţiuni corespunzând la două perioade istorice: prima, până la instaurarea domniilor fanariote (1711, pentru Moldova şi 1716, pentru Ţara Românească) şi a doua, cea a domniilor fanariote (de la 1711; 1716 până la 1821, când sfârşesc aceste domnii). Acestei periodizări stricte, având în vedere istoria, nu i se pot subsuma şi documentele din Transilvania, scrise în limba română, puţine ca număr, dar interesante pentru aportul lor informativ la clarificarea termenilor în discuţie. De aceea, delimitarea celor două secţiuni priveşte distincţia, în mare, între secolul al XVIII-lea şi ceea ce a fost înainte de acest secol şi, ca urmare, am preferat să vorbim în lucrarea noastră de două perioade: prima, până în secolul al XVIII-lea şi a doua, secolul al XVIII-lea.

Obiectul studiului nostru a fost limitat la analiza, pe baza documentelor existente, a tuturor termenilor specializaţi care semnifică o anumită formă de răsplată propriu-zisă. Prezentarea lor s-a făcut împreună pentru ambele perioade,

urmărindu-se desprinderea individualității semantice a fiecărui termen conform unor criterii de descriere a modului lor de utilizare prezentate la p. XXIV-XXV.

Din cercetarea pe care am întreprins-o privind întrebuințarea diferiților termeni a reieşit că nu se pot stabili relații ferme şi exclusive între anumite forme de răsplată şi anumite categorii de persoane ori anumite activități sau anumiți beneficiari. Se poate vorbi cel mult despre unele preferințe în utilizarea unor termeni în legătură fie cu o clasă restrânsă de persoane angajate aparținând unui grup mai mare (de ex. *venit* ori *leafă* în legătură cu *boierii-dregători* care fac parte din **administrație**), fie cu unele persoane ce recompensează (de ex. domnul, în cazul *lefii* şi al *venitului* şi în legătură cu angajările o f i c i a l e).

Din cele spuse mai sus, rezultă că elementul care primează, dar nu în mod absolut în cadrul unei relații de răsplătire, nu este nici categoria de persoane (angajată şi) recompensată, nici natura activității efectuate, ci modul de angajare şi, legat de acesta, persoana care (angajează şi care) acordă răsplata. În convențiile stabilite pe bază de *decizie*, cel ce recompensează este domnul şi, mai rar, conducerea unei comunități religioase. Este cazul mai ales al retribuirii cu *leafă*, cu *venit*, cu *irat*, cu *nafaca*, şi parțial şi cu *simbrie*, cu *plată* ori cu *hac*. În convențiile stabilite pe bază de *învoială*, cel ce răsplăteşte este un particular sau o comunitate şi, mai rar, domnul – cum se întâmplă în cazul recompensării cu *simbrie*, cu *plată* sau cu *hac* şi, în mod accidental, cu *leafă*.

Analiza documentelor cercetate ne-a arătat că cele două tipuri de convenții degajate în raporturile de muncă-răsplată sunt exprimate lingvistic în mod diferit, şi anume prin utilizarea frecventă şi diferențiată a unor termeni specifici aparținând sferelor noționale legate fie de ideea de d e c i z i e, fie de ideea de î n v o i a l ă (î n ț e l e g e r e).

Ideea de d e c i z i e constituie caracteristica principală a termenului *leafă* nu în sensul că acest mod de angajare nu poate fi întâlnit şi la celelalte forme de răsplată (deoarece apare şi la *simbrie*, la *plată* sau la *hac*), ci în acela că această trăsătură este definitorie pentru *leafă*.

Totodată, în structura mecanismului de acordare a *simbriei*, a *plății* sau a *hacului* intervin şi noțiunile de c o n t r i b u i r e (subsumată ideii de î n v o i a l ă) şi de c i s l u i r e, în legătură cu recompensarea unor categorii de persoane angajate mai ales de comunități.

Ideea de î n v o i a l ă ni se pare caracteristică pentru *simbrie*, iar cea de c i s l u i r e pentru *hac* (întrucât am considerat că aceste două noțiuni ar putea avea legătură cu sensul etimoanelor celor doi termeni, v. p. 211 şi, respectiv, 259).

Prezentarea interferențelor dintre diferiții termeni în discuție demonstrează că nu întotdeauna cel care recompensează poate decide acordarea unei anumite forme de răsplată, deoarece în condiții identice (în cazul unui aceluiaşi gen de activitate şi al unei aceleiaşi categorii de persoane retribuite) se oferă atât *leafă*, cât şi *simbrie*, *plată* sau *hac*. Există însă şi situații când contează forma de angajare şi în cadrul acesteia, cine anume recompensează, de ex. în cazul răsplăților oferite la curtea domnească în opoziție cu angajările aceloraşi categorii la particulari sau în angajările o f i c i a l e cu caracter permanent, spre deosebire de cele ocazionale.

Unele din exemplele de interferențe susțin ideea de variație stilistică în utilizarea a doi sau a trei termeni pentru desemnarea aceleiaşi recompense (mai ales în documentele administrative).

Datele cercetate arată că îndeosebi trei dintre termeni – *leafă, simbrie, plată*, dar chiar şi *hac*, aveau în limbă, la un moment dat, un statut foarte asemănător. Dovadă stau în acest sens situaţiile de alternanţe în folosirea lor (v. p. 268-278), dar şi statutul de termen general al lui *plată* (v. p. 66-72), graţie căruia acest termen poate acoperi prin semnificaţia lui aproape toate utilizările celorlalţi termeni referitori la răsplată (şi nu numai ale lui *leafă*, ale lui *simbrie* sau ale lui *hac*).

Caracteristicile întrebuinţării acestor patru termeni pot fi interpretate ca trăsături definitorii ale sensului pe care ei le aveau în perioada avută în vedere. Aceasta deoarece, după cum am văzut din studierea tuturor formelor de răsplată, cuvintele care aparţin prin semnificaţia lor câmpului semantic „efectuarea şi răsplata muncii" nu se caracterizează în acelaşi fel în raport cu trăsăturile menţionate. Caracterizarea acestora am făcut-o sintetic în conformitate cu modul lor de utilizare expus mai înainte.

Astfel, conţinutul semantic al cuvântului *leafă* se defineşte ca formă de răsplată constând într-o sumă de bani, acordată (exclusiv) din partea unei oficialităţi (domn, stat, instituţie sau rar, comunitate) pe baza unei *decizii* (prin intermediul unui împuternicit) pentru un anumit timp, de regulă *pe lună*, oricărei categorii de persoane pentru orice fel de activitate prestată numai în folosul statului, al obştii ori al domnului (excluzând domeniul relaţiilor agrare şi comerciale).

Chiar şi atunci când sunt plătiţi de particulari, cei angajaţi şi recompensaţi cu *leafă* efectuează servicii în folos obştesc.

Simbrie, plată, hac: forme de răsplată constând dintr-o sumă de bani, care se acordă pentru o anumită perioadă de timp oricărei categorii de persoane fie din partea unei oficialităţi, fie a unui particular, fie a unei comunităţi, pe baza unei *decizii* sau a unei *învoieli*.

Răsplata priveşte orice fel de activitate prestată în folosul statului, al obştii, al unui particular ori al unei comunităţi (mai rar în folosul domnului, şi anume în secolul al XVII-lea numai în cazul *simbriei*).

Rezultatul cercetării noastre este semnificativ pentru evoluţia raporturilor dintre aceşti patru termeni, şi îndeosebi dintre *leafă* şi *simbrie*. Studiind în perspectivă onomasiologică evoluţia lingvistică a ultimilor doi termeni, precum şi a relaţiilor dintre ei, am putut să proiectăm rezultatele investigaţiei noastre asupra istoriei economice şi sociale a Ţărilor Române în secolele XVII-XVIII.

Din comparaţia celor două perioade rezultă că, faţă de prima perioadă, cea de-a doua oferă o imagine mult mai cuprinzătoare şi mai complexă în legătură cu termenul *leafă*. Dacă în secolul al XVII-lea se putea vorbi de o specializare a folosirii acestui cuvânt, mai ales în legătură cu **armata** (conform cu sensul etimonului lui *leafă*), în veacul al XVIII-lea *leafă* devine termenul curent la cancelaria domnească pentru recompensarea activităţilor desfăşurate la curte sau în administraţia statului, domenii în legătură cu care în secolul al XVII-lea era folosit *simbrie*.

Până la domniile fanariote, caracteristic pentru *simbrie* era faptul că termenul avea o accepţiune „administrativă", fiind utilizat pentru a denumi retribuirea categoriilor de angajaţi din **administraţie**. Toţi funcţionarii *curţii domneşti* erau răsplătiţi în această formă atât cei aflaţi în slujba domnului, cât şi cei aflaţi în slujba statului, incluzând şi pe *boierii-dregători* de toate rangurile (ne referim desigur la cei despre care s-au păstrat informaţii în condica vistieriei din timpul lui Constantin

Brâncoveanu). Aceştia din urmă primeau numai *simbrie* şi nu *leafă*, la curtea lui Brâncoveanu şi probabil în tot secolul al XVII-lea.

După cum am văzut în veacul al XVIII-lea, aceste categorii sunt recompensate cu *leafă*. *Leafă* a luat locul lui *simbrie*, ajungând termenul consacrat la curte. *Boierii-dregători*, funcţionari ai statului sau ai domnului, nu beneficiază în acest secol decât de răsplata cu *leafă* (asociată cu alte câştiguri).

Se observă astfel că sfera de utilizare a termenului *leafă*, depăşind graniţele domeniului militar, se lărgeşte foarte mult: toţi cei ce intră într-o relaţie de tip domn (stat) – angajat în cadrul raporturilor de muncă-răsplată sunt plătiţi cu *leafă*. Din aceste motive, domeniul de folosire favorit al lui *leafă* în secolul al XVIII-lea este cel administrativ, înţelegând prin a d m i n i s t r a ţ i e tot ceea ce ţine de organizarea serviciilor statului şi ale domnului.

Faptul că *leafă* este întrebuinţat încă de la sfârşitul secolului al XVI-lea şi pentru alte sectoare ale vieţii sociale (curte domnească, administraţie, şcoală, biserică), chiar dacă acest lucru este în proporţie redusă faţă de utilizarea lui *leafă* în legătură cu cei din **armată**, facilitează înţelegerea modului în care el va fi folosit în secolul al XVIII-lea. Termenul nu mai apare atestat în documente timp de aproape 40 de ani, perioadă care corespunde acestei modificări în utilizarea şi în semnificaţia cuvântului.

Răsplata cu *leafă* este preferată altor forme (*simbrie*, *plată*, *hac*), în sensul că ea este folosită cu predilecţie în documentele oficiale în situaţiile în care munca este depusă în interesul statului sau al domnului. Este adevărat că în legătură cu astfel de activităţi sunt întrebuinţaţi şi ceilalţi termeni (*simbrie*, *plată*, *hac*). Ei sunt însă utilizaţi şi pentru alte tipuri de activităţi prestate în folosul unor particulari sau al unor comunităţi, în timp ce *leafă* nu se foloseşte în asemenea situaţii.

Alături de utilizarea termenului *leafă* pentru a denumi răsplata unei activităţi depuse în condiţiile menţionate, trebuie să amintim şi faptul că, spre deosebire de ceilalţi termeni, el este utilizat numai în perioada a doua în scopul de a desemna nu o răsplată pentru o muncă efectuată, ci un „avantaj“ oferit din cu totul alte considerente (ajutor sau favoare). Acordarea lui stă la discreţia domnului, iar modul în care acest termen ajunge să semnifice, abia în ultimul pătrar al veacului al XVIII-lea ideea de a v a n t a j reprezintă un proces semantic nestudiat până acum (ca de altfel întreaga problematică a răsplătirii muncii). Faptul oferă o cu totul altă imagine asupra acestui cuvânt, tot aşa cum ideile de î n v o i a l ă, de c o n t r i b u i r e, de c i s l u i r e, proiectează o lumină nouă în înţelegerea unor termeni ca *simbrie*, *plată*, *hac*. Această semnificaţie a lui *leafă*, apărută destul de târziu, se subsumează aceleiaşi idei de d e c i z i e care stă la baza acordării *lefii* şi aceluiaşi caracter o f i c i a l în ce priveşte tipul de relaţii de muncă şi persoana care recompensează.

Cercetarea noastră suplineşte şi completează astfel lipsa de informaţie privitoare la epoca pe care am studiat-o şi oferă – credem – un tablou mai fidel al realităţii reflectate în documentele investigate.

Privit în epocă, sistemul de răsplată a muncii este departe de a fi simplu, evoluţia lui reflectând începutul de transformare şi modernizare a modalităţilor de recompensare, mai ales în secolul al XVIII-lea şi în special în perioada de după 1740. Aceste transformări şi modernizări privesc existenţa paralelă încă de la

început a celor două modalităţi de recompensare discutate în INTRODUCERE (v. p. XX-XXIII).

Dacă nu se poate vorbi în mod cert de o prioritate în apariţia uneia dintre modalităţi, în schimb se constată în perioada studiată cum se renunţă treptat la recompensarea prin care se acorda dreptul de a reţine în folos propriu o dare, o taxă, o amendă, un cadou obligatoriu etc. Această renunţare în favoarea modalităţii de acordare a unei anumite forme de răsplată este ilustrată prin felul cum sunt utilizaţi în epocă termenii *leafă* şi *venit*. Raportul dintre ei reflectă în mare întregul proces de recompensare în cursul căruia are loc generalizarea ideii de s a l a r i z a r e în mai toate compartimentele vieţii sociale.

Am putea considera de fapt că aceşti doi termeni reprezintă termenii-cheie ai câmpului semantic analizat: cel de *leafă* pentru tipul de răsplată corespunzând accepţiunii actuale a noţiunii, răsplată care priveşte obligaţia de a recompensa o activitate prestată; iar cel de *venit* pentru tipul de răsplată constând în altceva (provenind din altceva) decât o răsplată propriu-zisă, răsplată care priveşte obligaţia de a onora o funcţie, un serviciu, de a plăti o contravenţie, o obligaţie fiscală etc. Aceasta însă numai la modul general, căci în realitate, nici *leafa* nu este numai *leafă,* nici *venitul* numai *venit, venitul* putând fi *leafă* asociat sau nu cu altceva, iar *leafa* putând fi *venit.*

S-ar putea ca tocmai distincţia dintre cei doi termeni să explice de ce *venit* şi nu *leafă* este termenul ce apare în documente în legătură cu persoana domnului.

Existenţa în perioada studiată a dreptului de a reţine o dare, o taxă, o amendă, un cadou obligatoriu etc. în folosul aceluia ce urma să fie recompensat în acest fel, făcea din orice dare, taxă, amendă, cadou obligatoriu etc. o sursă de câştig pentru cel căruia i se acorda acest drept. Respectiva sursă de câştig putea fi şi una de *venit,* dat fiind modul în care recompensa desemnată prin termenul *venit* a fost iniţial concepută, şi anume putea constitui *venit* orice avea legătură cu ideea de c â ş t i g în baza d r e p t u l u i d e a d i s p u n e de acest câştig. Astfel, prin această utilizare a lor drept termeni desemnând surse de câştig se explică „migrarea“ diverşilor termeni din alte sfere semantice în sfera recompensării muncii.

În măsura în care toţi aceşti termeni au legătură cu ideea de răsplată (a muncii), ei au trăsături comune, aceeaşi idee fiind privită din mai multe puncte de vedere.

Această observaţie se verifică mai uşor în cazul termenilor ce desemnează formele de răsplată, dar şi în cazul lui *venit,* şi anume în acele situaţii în care termenii sunt folosiţi în documente ca şi când s-ar referi la acelaşi lucru. De fapt, fiecare dintre termeni particularizează într-un anumit fel aceeaşi idee de r ă s p l a t ă. De aici şi existenţa diferitelor forme de recompensă şi faptul că ei se pot folosi adesea unul în locul celuilalt.

Deşi ne-am izbit de nenumărate ori în cercetarea noastră de dificultatea de a stabili criteriile diferenţiatoare şi de a degaja reguli stricte în acordarea diferitelor forme de răsplată, considerăm totuşi că am ilustrat cu mai mare exactitate decât până acum nu numai complexitatea fenomenelor concrete, ci şi a valorii lor semantice.

Totodată, sperăm că am reuşit să oferim un tablou privind amplul proces de modernizare a ţării ce caracterizează epoca fanarioţilor. Numeroasele reforme

promovate aproape în toate domeniile organizării de stat şi sociale atestă o atenţie deosebită acordată transformării diverselor compartimente ale societăţii: învăţământ, asistenţă sanitară, justiţie, administraţie, construcţii edilitare, transporturi, poşte, finanţe, vămi etc., nemaivorbind de curtea domnească care capătă o nouă înfăţişare. Acest proces de modernizare este reflectat, după cum s-a putut observa, de terminologia epocii, studiul de faţă încercând să demonstreze dezvoltarea lexicului prin îmbogăţire de diferite feluri datorată necesităţii de a fi numite noile raporturi dintre cei care muncesc şi cei care răsplătesc.

ANEXE

ANEXA I

Tabel cuprinzând formele de răsplată şi regiunile în care acestea sunt înregistrate
Perioada I

Regiuni	Forme de răsplată							
	Plată	Venit	Leafă	Nafaca	Simbrie	Mertic	Oboroc	Arvună
Ţara Românească	+	+	+	+	+	+	+	+
Moldova	+	+	+	+	+	+	+	+
Transilvania	+		+		+			+

Tabel cuprinzând formele de răsplată şi regiunile în care acestea sunt înregistrate
Perioada a II-a

Regiuni	Forme de răsplată																
	Plată	Venit	Irat	Leafă	Nafaca	Simbrie	Hac	Angaric	Salariu	Mertic	Oboroc	Emiclic	Tain	Arvună	Căşti	Cusur	Rămăşiţă
Ţara Românească	+	+	+	+		+	+			+		+	+	+	+	+	+
Moldova	+	+	+	+	+	+	+			+	+	+	+	+			+
Transilvania	+	+		+		+		+	+								

Tabel cuprinzând categoriile de persoane şi formele de răsplată ale acestora
PERIOADA I

Categorii de persoane	Forme de răsplată							
	Plată	Venit	Leafă	Nafaca	Simbrie	Mertic	Oboroc	Arvună
argat	+							
argintar (meşter)	+							+
vel ban		+						
bănie		+						
beşliu	+		+					
biserică		+						
boier		+						
boierie		+						
brutar	+							
bucătar					+			
bulucbaşă			+					
caicciu			+					
capuchehaia					+			
cazac			+					
călare			+					
călăraş	–				+			
călugăr		+						
căpetenie			+					
căpitan	+		+					
cărămidar	+							
cărăuş					+			
cântăreţ (popă)			+		+			
ceauş			+					
cetaş			+					
chehaia						+		
chirigiu	+				+			
chiurecciu	+		+					
cioban	+							
clopotar	+							
clucer					+			
codrean (tâlhar)			+					
comis					+			
comişel			+		+			
croitor			+					
cuhnie domnească							+	
curtea domnului							+	
curuţ						+		

dascăl			+		+			
dăscăliţă muiere	+							
doctor					+			
domn		+		+				
dorobanţ	–		+					
dumengiu	+		+					
fecior (de boier)			+					
gerah					+			
gloată			+					
grădinar					+			
grămătic					+			
haidău	+							
hotnog			+					
ienicer			+					
iuzbaşă			+					
jidov	+							
joimir			+					
lavră						+		
leah			+					
lefegiu			+					
levent (moldovean)			+					
lipcan			+					
liude slujitor			+					
logofăt		+			+			
lucrător								+
lumânărar	+							
mănăstire						+	+	
mehter			+					
merticaş						+		
meşter	+		+		+			+
mocan					+			
moldovean			+					
muntean	+							
mutafaraca			+					
năimit					+			
neamţ			+			+		
oaspete							+	
oaste	+		+		+	+		
om	–		+		+			
paşă							+	
păcurar					+			
păstor					+			
pârcălab		+						

pârcălăbie		+						
pecetar	+							
pedestraş			+		+			
pedestrime			+					
pietrar	+							
pisar			+					
pitar					+			
popă (cântăreţ)					+			
puşcaş			–					
reiz (efendi)						+		
salahor	+ –				+			
satârgiu			+					
sârb			+					
scutelnic	–							
sechiraş			+					
seimen			+					
seraschier						+		
serhatliu			+					
slugă			+		+			
slujitor	+ –		+				+	
socaci					+			
sofagiu			+	+	+			
sol							+	
stegar			+					
tătar			+					
târg			+					
târgoveţ			+					
topciu	+		+					
toporaş	–							
tovarăş			+		+			
trâmbiţaş					+			
tunar			+		+			
turc (datornic)			+	+		+		
ţeh (argintari)	+							
ungur			+					
văcar					+			
vărnicer	+							
vătaf			+					
vier					+			
vraci			+					
zidar	+							

Tabel cuprinzând categoriile de persoane şi formele de răsplată ale acestora
PERIOADA a II-a

Categorii de persoane	Forme de răsplată															
	Plată	Venit	Irat	Leafă	Nafaca	Simbric	Hac	Angaric	Mertic	Oboroc	Emiclic	Tain	Arvună	Căşti	Cusur	Rămăşiţă
(vel) agă		+		+												
agie		+														
ajutor (logofăt, logofeţel, postelnic)		+		+		+										
apar				+												
aprod				+												
arap				+												
argat	+					+										
arhimandrit (egumen, părinte)				+		+										
arhitect				+												
(vel) armaş		+		+												
armăşel		+		+												
armăşia mare		+														
armăşoaie				+												
arnăut				+		+					+					
ascherliu				+							+	+				
avgibaşa				+												
bairactar				+							+	+				
(vel) ban		+		+												
baş hătmănesc				+												
băneasă				+												
bănia mare		+														
bărbat				+												
bărbier				+												
becer		+		+												
beizadea				+												
beşleagă				+ –								+ –				
beşliu				+ –								–				
beteag				+												
bibliotecar (dascăl)				+												
bicicaş						+										
bimbaşă				+												
birnic (locuitor)	–										+				+	
biserică		+							+							
boiangiu	+															
(velit) boier	–	+	+	+	+				+							
boierie		+	+	+												
boierime		+														
boiernaş				+												
breaslă				+												
bucătar				+							+					
buciucaş				+												
buciumaş				+												
(baş) bulucbaşă		+		+							+	+				

butar	+	+														
butnar	+															
(vel) cafegiu(başa)		+		+												
vel caftangiu		+		+												
cahfegidină				+												
caimacam		+		+												
calafaciu	+															
calemgiu				+												
calfă	+			+		+	+									
calic											+					
cancelarist				+												
candilinaft				+		+										
canonarh				+		+										
capelan		+				+										
capugiu												+				
capuchehaia				+												
(baş) capuolan				+												
caretaş				+												
casier						+										
cavaf													+			
cavamalău				+												
cavas (baş)				+							+					
cazac				+								+				
călăraş		+									+					
călărime				+												
căldărar	+								+				+			
călugăr (dascăl, preot, părinte)						+	+					+				
călugăraş (părinte)		+														
călugăriţă (maică)				+												
(vel) cămăraş		+	+	+												
cămărăşia mare		+	+													
cămărăşoaie				+												
(vel) căminar		+	+	+												
căminăria mare		+	+													
(vel) căpitan	+ −	+		+								+				
căpităneasă				+												
căpitănie				+												
cărămidar	+												+			
cărător de lemne				+												
cărăuş	+															
cărucer				+			+									
căşar	+												+			
cătană				+												
cântăreaţă (monahi)				+												
cântăreţ	+	+		+		+										
cârciumar						+ −										
cârcserdar				+												
ceasornicar	+			+							+					
ceauş (alai)	+	+		+		+					+					
cercetător				+												
chehaia				+												
chinovit						+			+							
chirigiu	+												+			
chirurg				+		+										

chiulhangiu				+												
cilen				+												
cin preoţesc				+					+							
cinovnic		+		+												
cioban						+										
ciocănaş	+								+							
cioclu				+							+					
(baş) ciohodar (baş)		+	+	+							+					
cirac				+												
cişmegiu (başa)	+			+		+								+		
ciubuccioaie				+												
(vel) ciubucciu		+		+												
cler						+										
(vel) clucer		+		+		+										
clucereasă				+												
cluceria mare		+														
comis		+		+												
comisie				+							+					
comişel				+							+					
comişia mare		+														
condicar		+		+												
condicăreasă				+												
copil (de/din casă)	+	+		+		+					+					
corăbier	+															
cosaş	+															
cositor	+															
coşar	+															
(vel) credincer		+		+												
creştin				+												
croat				+								+				
croitor	+ –					–										
cucoană				+												
cumnată				+												
cumpărător		+														
(vel) cupar		+		+												
cupărie		+														
curcibaşa				+												
curtean				+												
cusătoare	+															
cvartir ostăşesc												+				
dascăl (ipodi~)	+ –	+		+		+	+	+			+	+				
defteriu		+				+										
deliu (başa)		+	+	+		+					+	+				
deputat				+												
diac		+		+												
(iero)diacon	+	+		+		+	+	+			+					
divan-ceauş												+				
divan-efendi				+												
divictar		+		+												
doamnă(măria sa)		+	+	+												
doctor	+ –			+		+					+					
doctoriţă				+												
doftoroaie				+												
doică	+					+										
domn		+	+													

domnie		+														
domniță				+												
dorobanț				+												
dragoman				+												
dregător		+		+												
dregătorie		+	+													
drugar	+					+			+							
ducător de sarcini	+															
duhovnic (preot)	+	+		+		+										
dulgher	+										+					
econom	+															
ecleziarh		+		+		+	+									
ecleziarhă (monahi)				+												
ecpaia				+												
edecliu	+			+												
egumen	+	+		+												
elchegiu				+												
episcop		+														
epistat		+		+		+										
epitrop	+ –			+ –		+										
epitropie				+												
fanaragiu	+															
fată (în casă)				+		+										
fârtalnic (vătășel)				+												
fecior (de boier, de popă)	+	+	+	+		+			+							
femeie (în/din casă)				+		+	+									
fierar	+			+			+									
filozof (dascăl)				+												
fluieraș				+												
frate				+												
fuștaș				+												
gazdă						+										
gealat				+												
gerah	+ –			+		+										
ghimigiu				+												
giuvaergiu				+												
glotaș						+										
grădinar				+		+										
(vel) grămătic		+		+		+										
grămăticeasă				+												
grămăticie		+														
grec				+												
grosar							+									
(baș) haham (baș)		+		+		+										
harabagiu				+												
harem				+												
(vel) hatman	+	+	+	+												
hătmăneasă				+												
hătmănie		+	+													
herghelegiu						+	+									
hoge				+												
hogeag (de țigani)				+												
hotarnic	+	+														
iamac				+							+	+				
iasacciu				+							+					

iazagiu				+												
(vel) ibrictar		+		+							+					
icioglan				+												
ienicer				+												
ierochirica	+			+												
ierodiacon				+				+								
ieromonah (dascăl)				+												
inginer				+		+									+	+
ipochimen				+												
isnaf (boiangii)	+															
(vel) ispravnic	–	+		+		+										
isprăvnicel						+										
isprăvnicie	+															
iuzbașă												+				
izbașă		+		+												
îngrijitor(polcovnic)	–															
învățător				+												
jidov				+												
jimblar				+												
jitar						+	+									
(vel) jitnicer		+		+												
jitniceria mare		+														
jitniceroaie				+												
joldunar				+												
judecător (boier)				+	+											
județ	–															
jupâneasă (văduvă)				+												
lăcătuș	+															
lăturaș				+												
lefaș (sărac, miluiaș)				+		+										
lefegiu (sărac)				+												
legător	+															
lemnar	+												+			
levent				+							+					
lingurar	+															
lipcan											+					
liude (birnic, ciocănaș, pârgar, slujitor, străin)	+ –			+		+	+				+					
locuitor (birnic, sătean)	+ –												+		+	
(vel) logofăt (condicar)	+	+	+	+ –		+										
logofeteasă				+												
logofețel	+			+												
logofeția (mare)		+	+													
luător de seamă				+												
lucrător	+			+												
lucrătoare (femeie)									+							
mabeingiu				+												
magazier						+										
magopiță						+										
maică (călugăriță)				+												
maimar (meșter de lemn)													+			
maimarbașa	+	+		+												
mancă				+												
masalagiu				+												
maștehă				+												
mataragiu (bașa)				+												
mazil		+		+												

mănăstire		+														
măturăriță											+					
măturătoare				+												
mâglăș	+								+							
(vel) medelnicer		+		+							+					
medelniceria mare		+														
mehter (bașa)				+							+	+				
mehtupciu				+							+					
menzilgiu				+												
meșter	+ –												+			
milaș (miluiaș)				+												
mitropolie		+														
mitropolit				+												
moașă	+			+												
moldovean (oaste)				+								+				
monahi				+												
morar	+					+										
moșnean (păcureț)	+	+														
muhurdangiu				+												
muhurdar				+												
muiere	+			+												
mumbașir	+			+								+				
muncitor	+															
musafir turc												+				
mut				+												
muzicant				+												
nalbant (bașa)	+			+												
(vel) nazâr		+	+	+												
nazirie		+	+													
năimit						+										
neamț				+					+							
nefer (liude)	+			+							+	+				
nepoată				+												
nisipar	+													+		
nomocrator				+												
nomofilax				+												
noră				+												
notar				+												
notăraș						+										
oaste				+								+				
obraz (scăpătat)		+		+												
ocârmuitor				+												
ocolaș				+												
odabaș				+							+					
odagiu				+							+					
odăiaș				+							+					
oficial				+												
ofițer				+												
oier (slujbaș)						+										
olar	+ –			+												
om	+			+ –	+	+	+				+	+				
ostaș				+								+				
oștire				+								+				
paic				+								+				
vel paharnic		+														
paler maiszter	+															
pandur	+			+								+				

panțir				+		+										
paracliser				+		+										
paroh (preot)	+ –	+				+										
pașă												+				
paznic				+		+										
păcureț moșnean	+															
păhărniceasă				+												
păhărnicel				+												
păhărnicia mare		+														
pământean				+		+										
părinte (arhimandrit, călugăraș, ecleziarh, egumen, popă, preot)		+		+		+					+					
păstor						+	+									
păzitor	+			+												
pârcălab		+		+												
pârcălăbie		+														
pârgar (rob liude)	+															
pedagog				+												
pedestrime				+												
perivoci				+												
pescar						–										
(vel) peșchirgiu				+												
pietrar	+ –			+												
pilcar	+					+			+							
pisar				+												
(vel) pitar		+		+												
pităreasă				+												
pităria mare		+														
pivnicer		+		+												
plutar							+									
podar	+ –			–							+		+			
polcovnic	–	+	+	+												
polcovniceasă				+												
polcovnicel				+												
polcovnicie		+		+												
popă (dascăl, ecleziarh, preot)	+ –	+		+		+										
porcar						+										
(vel) portar		+	+	+												
portărel				+ –												
portăria mare		+														
porușnic		+		+												
posleduitor		+														
poslușnic	–					+					+					

postăvar	+ –															
(vel) postelnic		+	+	+		+										
postelniceasă				+												
postelnicel		+		+												
postelnicia mare		+														
poştarieşter				+												
poteraş	+															
practicos				+												
preot (duhovnic, paroh, părinte, popă, slujitor)	+ –	+ –		+		+ –	+				+	+				
preoteasă				+												
prezident						+										
prisăcar						+	+									
procurator						+										
profesor (doctor)				+												
proistos		+				+										
p(r)olcovnic				+												
protopop	+															
proto(psalt)		+		+		+	+									
purtător de grijă (bibliotecar, suiulgibaşa)	+	+		+												
rahtivan		+		+												
rednic				+												
reiz (efendi)				+												
rândaş									+							
rotmistru				+								+				
rufet	+ –			+							+					
rumân (de ţară)	+			+												
saca(baş)				+							+					
salahor (copil)	+			+		+	+				+					
sameş		+		+		+	+									
sangeactar				+								+				
saraci (başa)				+												
saraibaşa		+		+												
sat	+															
săhăidăcar	+															
sălaş	–															
sărac				+												
săracă				+												
sărăcime				+												
sătărel				+												
sătean (locuitor)						–							+		+	
sârb				+												
sârmaci				+												

schit				+												
scriitor (dascăl)	+	+		+												
scutelnic	–			+												
scutit	–															
(vel) secretar				+												
seimen				+												+
seiz (başa)				+							+					
(vel) serdar		+		+												
serdărească				+												
serdărie		+														
servitor (bisericii)				+												
singhel	+															
slugă (divan-ceauş, suiulgibaşa, vizitiu)	+ –			+		+ –	+				+	+				
(vel) sluger		+		+												
slugerească				+												
slugeria mare		+														
slujbaş				+		+										
slujitor (bisericii, curţii)	–			+		+			+		+					+
slujitorime				+												
slujnică						+										
sobor (părinţi)				+												
sofragioaică				+												
(vel) sofragiu		+		+												
sohahor				+												
soitariu				+							+					
soră (roabă)				+												
sotnic				+												
soţie				+												
(vel) spătar		+	+	+												
spătărească				+												
spătăria (mare)		+	+													
spion				+												
spitaliot	–															
spiţer				+							+					
stareţ		+		+												
stareţă				+												
staroste		+		+												
stăpân (moşie)		+														
stărostie		+														
stegar				+							+	+				
stegărească				+												
sticlar				+												
stoler							+									
(vel) stolnic		+		+												
stolnicească				+												
stolnicia mare		+														
străjer											+					

strungar													+			
sudit britanicesc	+					+										
suiulgiu (başa)	+			+	+							+				
surugiu	+			+			+									
şalgău	+			+												
şalvaragiu	+															
(vel) şamdangiu		+		+												
şatâr (başa)		+		+							+					
şăicar				+												
(vel) şătrar		+		+												
şătrăreasă				+												
şătrărel				+												
şătrăria mare		+														
şcoală											+					
(vel) şerbegiu		+		+												
şindrilar	+															
şoiman				+												
şved										+						
tagmă (vorniciei)				+												
taifa				+												
taxidar						+										
tăietor de lemne				+												
tălmaci				+												
tălmăcitor				+												
tărăbonţaş				+		+										
tâmplar				+									+			
târgoveţ		+														
tejghetar meşter	+															
telal	+															
teleleică femeie	+															
teslar	+ –			+												
tipograf						+			+							
toboşar				+												
topciu				+												
toporaş	+ –															
trâmbaci				+												
trâmbiţaş				+												
tufecciu (başa)		+	+	+							+					
tulumbagiu (başa)				+							+					
tunar				+												
turc				+												
ţăran (locuitor)	+												+			
ţârcovnic				+												
ţesător	+															
ţigan (meşter de fier, vizitiu)	+ –			+		+										

ţiitoare				+												
ţiitor menzil	+															
ţimiraş							+									
ucenic	+			+		+ −										
umblător				+												
ungur				+												
uşer				+												
uşerel				+							+					
(vel) vameş		+		+												
vatrariu (vetrar)				+												
văcar						+	+									
văduvă				+												
vămăşoaie				+												
vărnicer	+															
vătaf	−	+		+			+									
vătăman							+									
vătăşel (fârtalnic)				+		+										
vătăşie		+														
vânător				+												
vechil		+		+								+				
vier						+										
vinovat											+					
(vel) vistier	−	+	+	+ −												
vistierie				+												
(vel) vistiernic		+		+ −												
vistiernicia (mare)		+														
vizitiu				+		+	+				+					
vlădică						+										
voievod		+														
voluntar				+												
(vel) vornic		+	+	+		+										
vorniceasă				+												
vornicel		+														
vornicia mare		+														
zabet				+												
zaheregiu				+												
zapciu		+	+	+		+					+					
zaraf		+														
zasedetel				+												
zeţar	+					+			+							
zidar (meşter)	+								+				+			
zugrav	+								+							

Tabel cuprinzând grupurile recompensabile și formele de răsplată ale acestora PERIOADA I

Grupuri recompensabile	Forme de răsplată							
	Plată	Venit	Leafă	Nafaca	Simbrie	Mertic	Oboroc	Arvună
Activități casnice, gospodărești	+				+			
Administrație	+	+	+	+	+		+	
Agricultură, creșterea animalelor	+				+			+
Armată	+		+		+	+	+	
Comerț	+							
Instituții religioase		+	+		+	+	+	
Meșteșuguri	+		+	+	+			+
Școală	+		+		+			

Tabel cuprinzând grupurile recompensabile și formele de răsplată ale acestora PERIOADA a II-a

Grupuri recompensabile	Forme de răsplată																
	Plată	Venit	Irat	Leafă	Nafaca	Simbrie	Hac	Angarie	Salariu	Mertic	Oboroc	Emiclic	Tain	Arvună	Căști	Cusur	Rămășiță
Activități casnice, gospodărești	+			+		+	+					+	+				
Administrație	+	+	+	+	+	+	+		+	+		+	+				
Agricultură, creșterea animalelor	+	+				+	+							+		+	
Armată	+	+	+	+		+	+				+	+	+				+
Comerț	+	+				+											
Instituții religioase	+	+		+		+	+	+		+		+	+				
Meșteșuguri	+	+		+	+	+	+			+		+	+	+	+	+	+
Școală	+	+		+		+	+	+				+	+				

Tabel cuprinzând grupurile recompensabile şi tipurile de raporturi de muncă din cadrul acestora
PERIOADA I

Forme de răsplată	Tipuri de raporturi de muncă	Activităţi casnice, gospodăreşti	Adminis-traţie	Agricultură, creşterea animalelor	Armată	Instituţii religioase	Comerţ	Meşteşuguri	Şcoală
Plată	oficiale	+		+	+		+	+	
	particulare							+	+
Venit	oficiale		+			+			
	particulare								
Leafă	oficiale		+		+	+		+	+
	particulare								
Nafaca	oficiale		+					+	
	particulare								
Simbrie	oficiale		+	+	+	+		+	+
	particulare	+		+				+	
Mertic	oficiale				+	+			
	particulare								
Oboroc	oficiale		+		+	+			
	particulare								
Arvună	oficiale								+
	particulare			+					

Tabel cuprinzând grupurile recompensabile şi tipurile de raporturi de muncă din cadrul acestora
PERIOADA a II-a

Forme de răsplată	Tipuri de raporturi de muncă	Grupuri recompensabile							
		Activităţi casnice, gospodăreşti	Admi-nistraţie	Agricultură, creşterea animalelor	Armată	Instituţii religioase	Comerţ	Meşteşuguri	Şcoală
Plată	oficiale		+		+	+		+	+
	particulare	+	+	+		+	+	+	+
	comunitare	+		+	+	+	+	+	+
Venit	oficiale	+	+	+	+	+	+	+	
	particulare			+					
	comunitare					+			+
Irat	oficiale		+		+				
	particulare								
	comunitare								
Leafă	oficiale	+	+		-	+		+	+
	particulare								
	comunitare					+			
Nafaca	oficiale		+					+	
	particulare								
	comunitare								
Simbrie	oficiale		+		-	+		+	+
	particulare	+	+	+			+	+	+
	comunitare	+	+	+	+	+	+	+	+
Hac	oficiale	+	+		-	+		+	+
	particulare	+		+				+	
	comunitare		+	+				+	
Angarie	oficiale								
	particulare								
	comunitare					+			+
Salariu	oficiale								
	particulare								
	comunitare		+						
Mertic	oficiale		+			+		+	
	particulare							+	
	comunitare							+	
Oboroc	oficiale				+				
	particulare								
	comunitare								
Emiclic	oficiale	+	+		-	+		+	+
	particulare	+						+	
	comunitare								
Tain	oficiale	+	+		+	+		+	+
	particulare								
	comunitare								
Arvună	oficiale			+				+	
	particulare			+				+	
	comunitare							+	
Căşti	oficiale							+	
	particulare								
	comunitare							+	
Cusur	oficiale			+				+	
	particulare								
	comunitare								
Rămăşiţă	oficiale				+			+	
	particulare								
	comunitare								

Tabel cuprinzând grupurile recompensabile şi tipurile de angajare în muncă din cadrul acestora
PERIOADA I

	Forme de răsplată	Plată		Venit		Leafă		Nafaca		Simbrie		Mertic		Oboroc		Arvună	
	Tipuri de angajare	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O
Grupuri recompensabile	Activități casnice, gospodărești		+								+						
	Administrație			+		+		+		+				+			
	Agricultură, creșterea animalelor	+	+							+	+						+
	Armată	+				+	+			+		+		+			
	Comerț		+								+						
	Instituții religioase			+		+				+		+		+			
	Meșteșuguri	+	+			+		+		+	+						+
	Școală		+			+											

P = permanent
O = ocazional

Tabel cuprinzând grupurile recompensabile şi tipurile de angajare în muncă din cadrul acestora. PERIOADA a II -a

Tipuri de angajare	Forme de răsplată																																
	Plată		Venit		Irat		Leafă		Nafaca		Simbrie		Hac		Angarie		Salariu		Mertic		Oboroc		Emiclic		Tain		Arvună		Caşti		Cusur		Rămă-şiţă	
	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O	P	O
Activităţi casnice, gospodăreşti		+					+					+		+										+										
Administraţie	+	+	+		+		+		+		+	+	+	+			+		+				+		+									
Agricultură, creşterea animalelor		+										+		+														+				+		
Armată	+	+	+		+		+					+	+									+	+		+									+
Comerţ		+	+									+																						
Instituţii religioase	+	+	+				+				+		+		+				+				+		+									
Meşteşuguri	+	+	+				+		+		+	+	+	+					+	+			+		+			+		+		+		+
Şcoală	+	+	+				+				+	+		+	+								+		+									

BIBLIOGRAFIE

Ağakay, Ali Mehmet, *Türkse sözlük*, Ankara, 1959.
Angelescu, N.I., *Acte şi documente din trecutul farmaciei în Ţările Româneşti*, Bucureşti, 1904.
Antonovici, Iacov, *Documente ale fostelor schituri Orgoeştii, Bogdăniţa, Pârveştii... din judeţul Tutova*, Huşi, 1929.
Antonovici, I., Creţu, Gh., *Tipografiile, xilografiile, librăriile şi legătoriile de cărţi din Bârlad, de la 1801 până astăzi*, Bucureşti, 1909.
Antonovici, Preot Ion, *Documente bârlădene*, vol. I-V, Bârlad, Huşi, 1911-1926.
Aricescu, C., *Condica de venituri şi cheltuieli a vistieriei de la leatul 7202-7212 (1694-1704)*, publicată de ..., în „Revista istorică a arhivelor României", vol. III, Bucureşti, 1873.
Aricescu, C.D., *Istoria revoluţiunii române de la 1821*, vol. I, Craiova, 1874; *Acte justificative la istoria revoluţiunii române de la 1821*, vol II, Craiova, 1874.
Arvinte, V., Ursu, D., Bordeianu, M., *Glosar regional*, Bucureşti, 1961.
Bakos, Ferenc, *A magyar szókészlet roman elemeinek története*, Budapest, 1982.
Balş, Gh., *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din sec. XVII-XVIII*, Bucureşti, 1933.
Barbu, G., *Arta vindecării în Bucureştii de odinioară*, Bucureşti, 1967.
Baubec, Agiemin, Grecu, Mitică, *Dicţionar turc-român*, Bucureşti, 1979.
Bălan, Teodor, *Documente bucovine*, vol. I-VI, Cernăuţi, 1933-1942.
Bălan, Teodor, *Noi documente câmpulungene*, Cernăuţi, 1929.
Bălcescu, Nicolae, *Istoria Românilor sub Mihai Vodă-Viteazul*, Bucureşti,1902.
Bălintescu, C., *Meşteşugari şi negustori din trecutul Craiovei (1666-1865)*, Bucureşti, 1957.
Berechet, Ştefan Gh., *Documente vechi (1490-1827)*, Chişinău, 1928.
Berechet, Şt. Gh., *Hrisoave legislative din sec. XVIII-lea*, Iaşi, 1933.
Berza, Mihai, Cihodaru, Constantin, Mioc, Damaschin, Pall, Francisc, Pascu, Ştefan, Ştefănescu, Ştefan, *Documenta Romaniae Historica*. A. *Moldova*, Bucureşti, 1969-1974; B. *Ţara Românească*, Bucureşti, 1965-1974.
Bianu, Ioan, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, Tomul I, întocmit de ..., Bucureşti, 1899; tomul II, întocmit de ... şi R. Caracaş, Bucureşti, 1913.
Bianu, Ion, *Documente româneşti*, reproduse de ..., Bucureşti, 1907.
Bianu, Ion şi Nerva, Hodoş, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, Tom I-IV, Bucureşti, 1903-1944.
Bogdan, I., *Documentul râzenilor din 1484 şi organizarea armatei Moldovei în sec. XV*, Bucureşti, 1908. (Extras din Analele Academiei Române, seria a II-a, tom XXX. Memoriile Secţiunii istorice).
Bogdan, I., *Catastihul de sămile tuturor mănăstirilor din ţară din leat 7250 până la leat 7251*, publicat de..., în „Buletinul Comisiei istorice a României", vol. I, 1915, 222-279.

Bogdan, N.A., *Din trecutul comerţului moldovenesc şi mai ales al celui ieşean. Productele solului, porturi, târguri şi iarmaroace...*, Iaşi, 1925.
*** *Buletinul Comisiei istorice a României*, Bucureşti, 1915-1938.
Bolocan, Gh.,... *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române, 1374-1600.* (Redactor responsabil: Gh. Bolocan; colectivul de autori:
Gheorghe Bolocan, Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, Ion Tomici, Ion Ciocea, Olimpia Guţu, Cornelia Popescu), Bucureşti, 1981.
Brezolanu, Ioan, *Vechile instituţiuni ale României (1327-1866)*, Bucureşti, 1882.
Candrea, Aurel I., Adamescu, Gh., *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Bucureşti, 1926-1931.
Cantacuzino, Mihai Banul, *Istoria politică şi geografică a Ţării Româneşti de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774*, tradusă de George Sion, Bucureşti, 1863.
Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, traducere de P. Pantrea, Bucureşti, 1956.
*** *Catalogul documentelor româneşti din Arhivele statului de la Oraşul Stalin (1521-1799)*, vol. I, Bucureşti, 1955.
*** *Catalogul documentelor referitoare la viaţa economică a Ţărilor române în sec. XVII-XIX. Documente din Arhivele statului Sibiu*, vol. I, Bucureşti, 1966.
Chivu, Gheorghe, Georgescu, Magdalena, Ioniţă, Magdalena, Mareş Alexandru,
Roman-Moraru, Alexandra, *Documente şi însemnări româneşti din sec. al XVI-lea.* Text stabilit şi indice de..., Bucureşti, 1979.
Cicanci, O., *Companiile greceşti din Transilvania şi comerţul european în anii 1636-1746*, Bucureşti, 1981.
Cioranescu, Alejandro, *Diccionario etimológico rumano*, fasc. 1-6, La Laguna, 1958-1966.
Codrescu, Theodor, *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale, tratate şi alte acte din suta a XV-XIX, atingătoare de Moldova*, sub redacţiunea d-sale..., vol. I-XXV, Iaşi, 1852-1895; pentru vol I, v. şi ediţiunea a 2-a, Iaşi, 1871.
*** *Codul Calimach*, ediţie critică. (Lucrare întocmită de un colectiv condus de Acad. Andrei Rădulescu), Bucureşti, 1958.
Cojocaru, I., *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti, 1800-1851*, culese de..., vol. I-II, Bucureşti, 1958.
Constantinescu-Mirceşti, C.D., Stahl, H.H., *Documente vrâncene. Cărţi domneşti, hotărnicii, răvaşe şi izvoade*, vol. I, Bucureşti, 1929.
Constantinescu-Mirceşti, C.D., *Păstoritul transhumant şi implicaţiile lui în Transilvania şi Ţara Românească, în secolele XVIII-XIX*, Bucureşti, 1976.
Constantiniu, Florin, *Relaţiile agrare din Ţara Românească în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1972.
Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Bucureşti, 1997.
Corfus, Ilie, *Agricultura Ţării Româneşti în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1969.
Constantinescu, Mariana, Georgescu, Magdalena, Zgraon, Florentina, *Dicţionarul limbii române literare vechi (1640-1780). Termenii regionali*. Bucureşti, 1987.
Coteanu, I., *Stilistica funcţională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, Bucureşti, 1973.
Coteanu, I., Bidu-Vrânceanu, A., *Limba română contemporană*, vol. II, *Vocabularul*, Bucureşti, 1975.
*** *Cronicari munteni*, ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, vol. I-II, Bucureşti, 1961.
Cronţ, Gheorghe, *Instituţii medievale româneşti. Înfrăţirea de moşie. Jurătorii*, Bucureşti, 1969.
Cronţ, Gheorghe, Constantinescu, Alexandru, Popescu, Anicuţa, Rădulescu, Theodora, Tegăneanu, Constantin, *Acte judiciare din Ţara Românească, 1775-1781*, Bucureşti, 1973.
Densusianu, Ovide, *Histoire de la langue roumaine*. tom I-II, Paris, 1901-1938.
*** *Dicţionarul limbii române*, tom. I-II, Bucureşti, 1913-1944.

*** *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.
*** *Dicţionarul explicativ al limbii române* (conducătorii lucrări: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche), Bucureşti, 1975.
*** *Dicţionarul limbii române*, tom. VI-XI, Bucureşti, 1966-1992.
****Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (redactor responsabil: Mioara Avram), Bucureşti, 1982.
****Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1996.
Diaconu, Ion, *Păstoritul în Vrancea*, Bucureşti, 1930.
Diculescu, Vl., *Viaţa cotidiană a Ţării Româneşti în documente. 1800-1848*, Cluj, 1970.
Dionisie, Eclesiarhul, *Chronograful Tierei Rumânesci de la 1764 pana la 1815*, scris de... la anul 1814, în TES II, 159-234.
Dragomir, N., *Din trecutul oierilor mărgineni din Sălişte şi comunele din jur*, Cluj, 1926.
Filitti, I.C., *Clasele sociale în trecutul românesc*, Bucureşti, 1925.
Filitti, I.C., *Despre reforma fiscală a lui Constantin Mavrocordat*, Bucureşti, 1928.
Filitti, I.C., *Despre vechea organizare administrativă a principatelor române*, Bucureşti, 1929.
Filitti, Ioan C., *Consideraţii generale despre vechea organizare fiscală a principatelor române până la Regulamentul organic*, extras din „Analele Economice şi Sociale", nr. 1-3, Bucureşti, 1935.
Fotino, D., *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei şi a Ţării româneşti şi a Moldovei* (trad. de G. Sion), tom 1-3, Bucureşti, 1859.
Furnică, Dumitru Z., *Din istoria comerţului la români mai ales băcănia. Publicaţie de documente inedite, 1593-1855*, Bucureşti, 1908.
Furnică, Dumitru Z., *Industria şi dezvoltarea ei în Ţările Româneşti*, Bucureşti, 1926.
Furnică, Dum. Z., *Documente privitoare la comerţul românesc, 1473-1864*, publicate de..., Bucureşti, 1931.
Furnică, Dumitru Z., *Din trecutul românesc al Braşovului. Documente comerciale. 1741-1860*, Bucureşti, 1937.
Furtună, D., *Preoţimea românească – secolul al XVIII-lea. Starea ei culturală şi materială*, Vălenii de Munte, 1915.
Gáldi, L., *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939.
Gaster, N. *Crestomaţie română*. Texte tipărite şi manuscrise (sec. XVI-XIX) dialectale şi populare, cu o introducere, gramatică şi un glosar româno-francez de..., Leipzig-Bucureşti, 1891.
Georgescu, Valentin Al.; Strihan, P., *Judecata domnească în Ţara Românească şi Moldova (1611-1831)*, Partea I. *Organizarea judecătorească (1611-1740)*,
Bucureşti, 1979; vol. II *(1740-1831)*, Bucureşti, 1981.
Georgescu, Valentin Al., Sachelarie, Ovid, *Judecata domnească în Ţara Românească şi Moldova (1611-1831)*, Partea a 2-a, *Procedura de judecată*, Bucureşti, 1982.
Ghibănescu, Gh., *Surete şi izvoade.* publicate de..., vol. I-XXXV. *Documente slavo-române*, Iaşi, 1906-1933.
Ghibănescu, Gh., *Ispisoace şi zapise (Documente slavo-române)*. Publicate de..., vol. I-VI, Iaşi, 1906-1923; Huşi, 1924-1933.
Giurescu, Constantin, *Documente şi regeşte privitoare la Constantin Brâncoveanu*. Culese, adnotate şi publicate împreună cu o introducere de... în colaborare cu N. Dobrescu, Bucureşti, 1907.
Giurescu, C., *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci*, vol. I-III, Bucureşti, 1913-1947.
Giurescu, C., *Studii de istorie socială. Vechimea rumâniei în Ţara Românească şi legătura lui Mihai Viteazul. Despre rumâni. Despre boieri*, ediţia a doua, revăzută şi adăugită de Constantin C. Giurescu, Bucureşti, 1943.

Giurescu, C.C., *Noi contribuţiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV şi XV*, Bucureşti, 1925.
Giurescu, C.C., *Contribuţii la studiul marilor dregătorii în secolele XIV şi XV*, în BCI, V (1926), p. 1-176.
Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor*, vol I-II_{1-2} -III_{1-2}, Bucureşti, 1933-1946.
Giurescu, Constantin C., *Principatele române la începutul secolului XIX*, Bucureşti, 1957.
Giurescu, Constantin C., *Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, Bucureşti, 1967.
Giurescu, Constantin C., *Istoricul podgoriei Odobeştilor. Din cele mai vechi timpuri până la 1918*, Bucureşti, 1969.
Giurescu, Constantin C., *Contribuţii la istoria ştiinţei şi tehnicii româneşti în secolele XV – începutul secolului XIX*, Bucureşti, 1973.
Giurescu, Constantin C., Giurescu, Dinu C., *Istoria românilor. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Bucureşti, 1971.
Giurescu, Dinu C., *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, editat de ..., în „Studii şi materiale de istorie medie“, V (1962), p. 353-505.
Giurescu, Dinu C., *Ţara Românească în secolele XIV şi XV*, Bucureşti, 1973.
Grigoraş, N., *Instituţii feudale din Moldova*. I. *Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea*, Bucureşti, 1971.
Hanga, Vladimir, *Istoria dreptului românesc*, vol. I. (responsabil dr. ...), Bucureşti, 1980.
Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Archiva istorică a României*, tom I-III, Bucureşti, 1865-1867.
Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Cuvente den bătrâni*, Bucureşti, Tomul I, *Limba română vorbită între 1550-1600*. Studiu paleografico-linguistic de...,1878. Tomul II. *Cărţile poporane ale românilor în secolul XVI* în legătură cu literatura poporană cea nescrisă, 1879. Tomul III. *Istoria limbei române*. Partea I: *Principie de linguistica*, 1881.
Hurmuzaki, Eudoxiu de, *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de..., vol. I-XXI, Bucureşti, 1887.
Hurmuzaki Eudoxiu de, Iorga, Nicolae, *Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene Bistriţa, Braşov şi Sibiu*. Partea a II-a, *1601-1825*, Bucureşti, 1913.
Ionaşcu, I., *Biserici, chipuri şi documente din Olt*, vol. I, Craiova, 1934.
Ionaşcu, I., *Şcoala de la Colţea în veacul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1938.
Ionaşcu, I., *Documente bucureştene privitoare la proprietăţile mănăstirii Colţea*, publicate de..., Bucureşti, 1941.
Ionaşcu, Ion, Lăzărescu-Ionescu, L., Câmpina, Barbu, Stănescu, Eugen, Prodan, D., Mihail Roller (redactor responsabil), *Documente privind istoria României*: A. *Moldova (veacurile XIV-XVII)*; B. *Ţara Românească (veacurile XIII-XVII)*; C. *Transilvania (veacurile XI-XVIII)*, Bucureşti, 1951-1954.
Ionescu de la Brad, Ion, *Agricultura română din judeţul Dorohoi*, Bucureşti, 1866.
Ionescu de la Brad, Ion, *Agricultura română din judeţul Mehedinţi*, Bucureşti, 1868.
Ionescu de la Brad, Ion, *Agricultura română din judeţul Putna*, Bucureşti, 1869.
Iordache, Gh., *Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare româneşti. Studiu cu privire specială la Oltenia*, Craiova, 1980.
Iorga, N., *Documente româneşti din arhivele Bistriţei. Scrisori domneşti şi scrisori private*. Partea I-II, Bucureşti, 1899-1900.
Iorga, N., *Socotelile Sibiului*, Bucureşti, 1899.
Iorga, N., *Socotelile Braşovului şi scrisori româneşti către sfat în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1899.
Iorga, N., *Documente şi cercetări asupra istoriei financiare şi economice a Principatelor române*, extras din „Economia Naţională“, Bucureşti, 1900.
Iorga, N., *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea, 1688-1821*, vol. I-II, 1901.

Iorga, N., *Studii şi documente cu privire la istoria românilor, vol. I-XXXI*, Bucureşti, 1901-1916.
Iorga, N., *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, scoase în cea mai mare parte din arhiva dlui G. Cr. Cantacuzino şi publicate de..., Bucureşti, 1902.
Iorga, N., *Istoria românilor în chipuri şi icoane*, vol. I-III, Bucureşti, 1905-1906.
Iorga, N., *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I-II, Bucureşti, 1905.
Iorga, N., *Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a românilor*, Bucureşti, 1908.
Iorga, N., *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, vol. I-II, Vălenii de Munte, 1908-1909
Iorga, N., *Istoria armatei româneşti*, vol. I-II, Vălenii de Munte, Bucureşti, 1910-1915.
Iorga, N, *Breasla blănarilor din Botoşani. Catastihul şi actele ei*, Bucureşti, 1911.
Iorga, N., *Scrisori domneşti*, Vălenii de Munte, 1912.
Iorga, N., *Viaţa şi domnia lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, Bucureşti, 1914.
Iorga, N., *Privilegiile şangăilor de la Târgu Ocna*, Bucureşti, 1915.
Iorga, N., *Acte româneşti din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova*, Bucureşti, 1916.
Iorga, N., *Scrisori de negustori*, Bucureşti, 1925.
Iorga, N., *Istoria comerţului românesc – epoca veche*, Bucureşti, 1925.
Iorga, N. *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ediţia a 2-a, Vălenii de Munte, 1925.
Iorga, N., *Documente de pe valea Teleajenului*, Vălenii de Munte, 1925.
Iorga. N., *Scrisori şi zapise de meşteri români*, Bucureşti, 1926.
Iorga, N., *Istoria industriilor la români*, Bucureşti, 1927.
Iorga, N., *O gospodărie moldovenească la 1777, după socotelile cronicarului Ioniţă Canta*, Bucureşti, 1928.
Iorga, N., *Acte româneşti şi câteva greceşti. Din arhivele Companiei de Comerţ Oriental din Braşov*, publicate de..., Vălenii de Munte, 1932.
Iorga, N., *Istoria românilor*, vol. I-X, Bucureşti, 1936-1939.
Iorga, N., *Au fost Moldova şi Ţara Românească provincii supuse fanarioţilor?*, Bucureşti, 1937.
Iorga, N., *Istoria învăţământului românesc*, Bucureşti, 1971.
*** *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Ediţia a V-a, Bucureşti, 1995.
Kogălniceanu, Mihail, *Arhiva românească*, tom I-II, Iaşi, 1841-1845.
Kogălniceanu, M., *Letopisiţile Ţării Moldovii*, publicate pentru întâiaşi dată de..., tom I-III, Iaşi, 1845-1852.
Laurian, A. Treb., Bălcescu, Nicol., *Magazin istoric pentru Dacia.* Supt redacţia lui..., tom I-V, Bucureşti, 1847.
*** *Legiuire a prea înălţatului şi prea pravoslavnicului domn şi oblăduitori a toată Ugrovlahiia Io Ioan Gheorghe Caragea Vv*, Bucureşti, 1818.
Liddel, Henry George, Scott, Robert, Jones, Henry Stuart, *A Greek-English Lexicon*, Oxford, 1966.
*** *Manualul juridic al lui Andronachi Donici (1814).* Ediţie critică, Bucureşti, 1959.
Melchisedec, Episcopul, *Chronica Huşilor şi a episcopiei cu aseminea numire despre documentele episcopiei şi alte monumente ale ţării*, Bucureşti, 1859.
Melchisedec, Episcopul, *Chronica Romanului şi a episcopiei de Roman, compusă dupre documente naţionali – române şi streine...* Partea I-II, Bucureşti, 1874-1875.
Mihordea, Vasile, *Relaţiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova*, Bucureşti, 1968.
Mihordea, Vasile (redactor responsabil), Papacostea, S., Constantiniu, F., *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, *Ţara Românească*, Bucureşti, 1961; Mihordea, Vasile, Constantinescu, Ioana, Istrati, Cornel, vol. II, *Moldova*, Bucureşti, 1966.

Mândrescu, Simeon C., *Influența culturei germane asupra noastră. Influența germană asupra limbei române*, Iași, 1904.
Olteanu, Ștefan, Șerban, Constantin, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969.
Pamfile, Tudor, *Industria casnică la români. Trecutul și starea ei de astăzi. Contribuțiuni de artă tehnică și populară*, București, 1910.
Pamfile, Tudor, *Agricultura la români. Studiu etnografic cu un adaus despre măsurătoarea pământului...*, București, 1913.
Panaitescu, P.P., *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964.
Papacostea, Șerban, *Oltenia sub stăpânire austriacă, 1718-1739*, București, 1971.
Papiu-Ilarion, A., *Tesauru de documente istorice pentru Romania atât din vechi tipărite cât și din manuscripte cea mai mare parte străine*, tom I-III, adunate de..., București, 1862-1864.
Pascu, Ștefan, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, 1954.
Pavlescu, E., *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939.
Pavlescu. E., *Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei, sec. XVII-XIX*, București, 1970.
Petrescu, G.Z., *Lefuri și onorarii medicale în trecutul țării noastre*, în „Revista de medicină legală", Anul II (1938), nr. 3-4, p. 47-61.
*** *Ponturi alcătuite prin obșteasca adunare de preaosfințitul mitropolit cu dumnealor veliții boieri, pentru urmarea ce are să se păzească a avaeturilor și a împlinelelor i altele*, 1815.
Potra, George, *Documente privitoare la istoria orașului București* (1594-1821), București, 1961.
Potra, George, *Tezaurul documentar al județului Dâmbovița (1418-1800)*, vol. I, Târgoviște, 1972.
Potra, George, *Documente privitoare la istoria orașului București (1634-1800)*, București, 1982.
*** *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, însoțită... de varianta sa muntenească întrupată în *Îndreptarea legii* a lui Matei Basarab, București, 1912.
*** *Pravilniceasca condică (1780)*. Ediție critică, București, 1957.
Precup, Emil, *Păstoritul în Munții Rodnei*, Cluj, 1926.
Prodan, D., *Supplex Libellus Valachorum, Din istoria formării națiunii române*, București, 1984.
Râșcanu, Petru, *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776*, Iași, 1887.
Rosetti, Alexandre, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début de XVIII-e siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, București, 1926.
Sachelarie, Ovid și Stoicescu, Nicolae (coordonatori), *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, București, 1988. (Autori) Alexandru Constantinescu, Florin Constantiniu, Valentin Al. Georgescu, Dan Amedeu Lăzărescu, Ovid
Sachelarie, Nicolae Stoicescu, Petre Strihan, Valeriu Șotropa, Tudor Voinea.
Sava, Aurel V., *Documente putnene. Vrancea, Odobești-Câmpuri*, publicate de..., vol. I-II, Focșani, 1929, 1931.
Sava, Aurel V., *Documente referitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, publicate de..., București, 1937.
Sava, Aurel V., *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944.
Scriban, August, *Dicționarul limbii românești...*, Iași, 1939.
Solomon, C., Stoide, C., *Documente tecucene, sec. XVI-XIX*, vol. I-III, Bârlad, 1938-1941.
Stinghe, Sterie, *Istoria besericei Șcheilor Brașovului, manuscript de la Radu Tempe*, Brașov, 1899.

Stinghe, Sterie Dr., *Documente privitoare la trecutul Românilor din Şchei*, publicate de..., vol. I-III, Braşov, 1901-1903.
Stoicescu, Nicolae, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Bucureşti, 1968.
Stoicescu, Nicolae, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1968.
Stoicescu, Nicolae, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1971.
Şăineanu, Lazăr, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, I. *Introducerea*. II. *Vocabularul*. 1. *Vorbe populare*. 2. *Vorbe istorice*, Bucureşti, 1900.
Şăineanu, Lazăr, *Dicţionar universal al limbei române*, Craiova, 1930.
Ştefanelli, T.V., *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*, culese de..., Bucureşti, 1915.
Tamas, Lajos, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente in Rumänischen*, Budapest, 1966.
Tiktin, Dr. H., *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band I-II, Bukarest, 1903-1924.
Ţichindeal, D., *Arătare despre starea acestor nouă întroduse sholasticeşti instituri ale naţiei româneşti, greceşti şi sârbeşti*, Buda, 1813.
Ureche, Grigore, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, indice şi glosar de P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1955.
Urechia, V.A., *Istoria românilor*. Curs făcut la Facultatea de Litere din Bucureşti, publicat sub direcţiunea..., vol I-X_{A-B}-XIII, Bucureşti, 1891-1901.
Veress, A., *Păstoritul ardelenilor în Moldova şi Ţara Românească până la 1821*, Bucureşti, 1927.
Veress, Andrei Dr., *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I-XI, Bucureşti, 1929-1939.
Vulcănescu, Romulus, *Introducere în etnologie* (coordonator ştiinţific)..., Bucureşti, 1980.
Xenopol, A., *Finanţele în epoca fanarioţilor*, în „Revista de istorie, arheologie şi filologie", I, 1882.
Xenopol, Alexandru D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I-VIII-IX_{1-2}, Iaşi, 1888-1910.

INDICE *

A

* Prezentul indice nu conţine decât acele nume proprii din documente, care prezintă relevanţă în înţelegerea textului.

C

D

E

F

G

Î

J

L

N

O

P

Ş

T

Ţ

U

EXPRESSION OF LABOR AND ITS REMUNERATION IN THE ROMANIAN LANGUAGE OF THE 17TH AND 18TH CENTURIES

A TERMINOLOGICAL STUDY

Summary[109]

In this book we aim to clarify the meaning of various terms designating types of labor payoff, when used in their regular context, and to ascertain their place in the greater picture of labor-related issues.

The basic idea of this undertaking can be stated as follows: the meaning of words is reflected by their usage, and the presentation of their usage implicitly leads to the unveiling of their contextual meaning.

We followed the history and development of the relationship between labor and payoff over a long period of time. The result was an accurate identification of the main ways to express the concepts of „performance" and „payoff" as related to work.

It is a fact that the Romanian language of the 18th century has been little studied. A general view of that period may be obtained, though, only from a large number of studies dealing with particular aspects. The present book must be viewed as one of those discrete contributions to the study of the Romanian language of the 18th century.

The target semantic field of the book, namely *labor performance and payoff*, has so far never been systematically researched. Interesting, but generally incidental remarks have been located only in some history papers.

Our work has linguistic, social, economic, and cultural implications, which are customary aspects of onomasiological studies. Yet our focus is basically on the linguistic issue; therefore, any other issues are subordinated to it, though sometimes we found ourselves forced at first glance to make long digressions of an apparently different nature. These digressions were merely aimed at clarifying certain issues concerning the meaning and current usage of certain concepts in the different stages of a given period.

More than once, the lack of references in the literature obliged us to follow developments that might have seemed more appropriate for a social-economic research project; yet this process was necessary in order to decode the meaning of certain terms in our target semantic field.

If we had had at our disposal thorough studies on the social and economic relationships involved in the process and hierarchy of labor and its payoff, we would have been spared this endeavor. Certainly, our task would have involved less effort.

Lack of space prevented us from analyzing here all the terms that belong to the target field, namely: ***adet, alăm, angarie, arvună, avaet, bacşiş, baston, bărbânţă, bour, branişte, brudină, butărit, camănă/ căminărie/căminărit, cărăuşie, cheia bisericii, chirie, ciohodărit, ciubote, colac, cotărie/cotărit, venitul cotului, cuniţă, curuncă/curupcă, cusur, câşti, dar, desetină, dicheomă, dijmărit, emiclic, filodorimă, filotimon, folărit, gărdurărie/gărdurărit, geremea, gloabă, goştină/goştinărit, grămăticie, gros, hac, hatalm,***

---

[109] I should like to express my deepest gratitude to Professor Charles Carlton, of the University of Rocherster, U.S.A., for a careful, step-by-step revision of the English translation.

herâie, huznet, irat, ispaşă, împlineală, întreială, leafă, mear, mertic, mită/mâzdă, mortasipie, nafaca, oboroc, ocnă, oierit, ort stărostesc, veniturile patrafirului, păhărnicie, părpăr/părpărit, pârcălăbie, pecete agească, pensie/pension, peşcheş, plată, plocon, premion, pripas, rămăşiţă, răsplată, răsură, rusumat, ruşfet, salariu, săpunărie/săpunărit, sărindar, simbrie, solărie/solărit, stărostie, venitul străjii, şugubină, tahmis, tain, taxă, telalâc, treapăd, tringhelt, tult, ugeret, uşur, vamă, venit, vădrărit, vornicie, zeciuială.

Therefore, we only selected those items which form the basic core of our target field, which we call specific terms, as they designate a particular type of labor payoff, corresponding to the current meaning of the concept: „the due compensation in return for an activity performed on contract, given by the employer, who is also the payer." These items are *plată, venit, irat, leafă, nafaca, simbrie, hac, angarie*, and *salariu*. This order corresponds to that in which the terms are discussed in the book and is the result of our research, reflecting their position in relation to the core of the semantic field.

We also introduced two more series of terms related to the specific ones, namely:

- A series consisting of terms *emiclic – tain – mertic – oboroc*, designating types of supplementary payoff which accompany the actual remuneration (*plată, simbrie, leafă, hac, nafaca*); initially, it was given in kind and later on in money;
- A series consisting of *arvună – câşti – cusur – rămăşiţă*, designating the portions into which a payoff (*plată, hac, leafă*) is divided for payment at specified intervals over the work period.

The thorough analysis of these terms led us to the conclusion that five of them, namely *leafă, simbrie, venit, plată* and *hac*, have the highest rate of occurrence; therefore, we were able to establish the peculiarities of their usage with high precision. We also need to say that they have a most interesting semantic evolution. They form a sub-division of the general target field, consisting of words designating a remuneration that may or may not be associated with other forms of reward.

For the target period, information regarding the relationship between the word and or its context can only be found by investigating different types of documents that might shed a light on the specific usage of a term. For instance, documents show that the term *leafă* was used to designate the amount of money associated with other forms of reward; in the 17th century it was mostly related to the army, while in the 18th century it was used especially in the administration. In both cases, it was compensation for public service and for positions with the court, the employer being the reigning prince only.

All the data are, to a certain extent, of a historical nature. Examining the information in the documents in the context of their relationship to the terms under discussion in this paper enables us to gain new insights into the meaning of such data. Thus we can deduce the actual nature of the „object" denoted by words such as *leafă*.

Due to these circumstances, a difficult task was to delimit the scope of our endeavor. Our concern for accuracy and thoroughness made us cover a large number of works and documents that were only remotely related to our research (several thousands only). The extent of references in historical documents is, in our opinion, a reflection of the newly-acquired importance of the concept of „labor remuneration" in the target period. Previously, what had really mattered had been, for a long time, „work" itself, its performance and not the „payoff," the reward. This is our conclusion after analyzing the entire social-economic context, as it is presented in historical media.

These aspects, little stressed in the sources, besides the very scarcity of the references, could explain why this issue has been less, or not at all, studied (at least in our country).

The magnitude of such an endeavor forced us to restrict our investigation to a shorter period, of only two centuries, from the oldest texts written and printed in Romanian – which,

as is known, occur rather late (16th century) as compared to Western cultures – over the 18th century, to 1821 respectively, when the first native reigning prince came in after the Phanariote era.[110]

We found this period to be broad enough and blessed with a rich and various database, to allow us to discover a significant evolution of terminology, worthy of being the object of a particular historical and social research, not only as an issue of interest in itself, but also for the light it may shed on the entire medieval history of the Romanian Principalities.

Although the 18th century represented our main concern, we decided to demonstrate this evolution. We proceeded, therefore, to a separate investigation of the documents corresponding to the two periods: the pre-Phanariote period, which lasted until 1711 in Moldavia and until 1716 in Wallachia, and the Phanariote period, which covered most of the 18th century and ended in 1821.

The results confirmed our initial hypothesis, that is, we found a series of lexical and semantic changes in our target field over the 18th century as compared to the previous period.

As was already stated, our study limited itself to the analysis, based on the existing documents, of the 17 terms listed above. A parallel was established between their usage over the two periods, in order to substantiate their semantic individuality.

We considered the following factors, which also represent the criteria we employed in the description of their usage:

- The types of labor relations;
- The categories of people who perform the labor and get the payoff;
- The nature of the labor performed;
- The categories of people who hire and grant the compensation (employers, sponsors or commissioners acting on their behalf);
- The payment interval;
- The mode of payment;
- The nature of the payoff;
- The „legal" forms of the payment and, related to this, the types of labor agreement.

Due attention has also been paid to the types of documents where the terms appear and to their geographical distribution. These aspects are also relevant for the stylistic (functional) characteristics of the sample words.

We found information on the terms specific to the first period mentioned in the oldest Romanian documents. By order of first mention in a document, they generally belong to the same period. Thus, *leafă* is first mentioned at the end of the 16th century, while *simbrie*, *venit* and *plată* appear at the beginning of the 17th.

Our findings concerning the terms *leafă*, *simbrie* and *plată* prove that the practice of financial remuneration already existed by the time of these first documents, probably

[110] The Phanariote regime was the response of the Ottoman Porte to the penetration of the Austrian empire in Transylvania and to the rise of Russia as a great power in Eastern Europe, as well as to an increasingly vigorous emancipation movement manifest in the Romanian Principalities, and it was meant to consolidate Ottoman control in this area. Actually, it was a compromise solution between direct administration and the relative autonomy of the Romanian Principalities. While native Princes were tempted, under the new political and strategic context, to cooperate with enemies of the Porte – the Austrian Empire and Russia – the Phanariotes (mostly Greeks originally from Phanar – a district in Constantinopolis, or Graecized Romanians), appointed by the Sultan and considered as high officials of the Porte, appeared as loyal representatives of the latter on the thrones of Wallachia and Moldavia. The new regime conferred greater power to the Prince, causing the power balance boyars/Prince to bend in the direction of the latter (see Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, 180).

co-existing with the other forms of reward mentioned in the Introduction of this book: the non-financial and moral ones.

In order to evince the geographical circulation of the terms in our sample, our research covered the three historical provinces. Nonetheless, the territorial distribution of the documents is highly unequal. Wallachia and Moldavia have an almost equal number of these documents, many more than Transylvania has. From the last-named province, we had access to few official papers written in Romanian. Those documents written by natives of this province were even scarcer.

No wonder, then, that we found a greater resemblance between Moldavia and Wallachia, than between either of these two and Transylvania. In fact, we can even evince a tendency toward unification of the administration system in the two Romanian regions: similar institutions were created, similar legal provinces were adopted, etc. This resemblance is due not only to a very similar state organization, but also to the fact that certain princes, such as Constantin Mavrocordat or Alexandru Ipsilanti, successively reigned in both principalities.

The geographic distribution of the terms varies little over the two periods. The documents refer mostly to Wallachia and Moldavia. In Transylvania, ***leafă*** is not mentioned and neither is ***hac***, while ***simbrie, plată*** and ***venit*** appear in a small number of documents. On the other hand, ***salariu*** and ***angarie*** are used only here.

Though the dictionaries indicate ***hac*** as being specific to the Moldavian idiom, we found it mentioned in Wallachian documents, too.

As concerns the type and origin of our sources, we identified:

1. official documents – papers issued by the prince;
2. private papers;
3. collective documents – characteristic of the second period only.

We could not establish a relationship between the type of document and the type of payoff or a certain type of labor relations. The most we may infer is that certain terms are mentioned in some documents and not in the others. Such is the case with ***leafă***, which appears almost exclusively in official documents (except for one private document from the first period and two from the second). ***Simbrie, plată***, ***venit*** and ***hac*** appear in the three types of documents, though to a greater extent in official ones, as these represent the majority for both periods.

The labor relations are of three types: *official*, *private* and *collective ones*, depending on whether the employee works for the state / prince, for a private employer or for the community. The first two types are mentioned in documents from both periods. The third is only mentioned in the second period, in the 18th century. It may have existed, though, before this moment. We just could not find any mention of this matter in the documents.

The same distinction between ***leafă*** and the other terms (***simbrie***, ***plată***, ***venit*** and ***hac***) that we made with respect to the type of document applies here, too. The first appears in connection with official labor relations mostly; the others, with all the three types.

In conclusion, we cannot say that a certain type of payoff is characteristic for a certain type of labor relations; nonetheless, within a certain type of labor relations we may trace a certain *preference* for some terms: ***leafă*** for the official relations, ***simbrie*** for the collective ones.

The categories of people who receive the remuneration (*the payees*), mentioned very frequently in the second period, as compared to the first, presented only a limited relevancy for our endeavor to discriminate between different contextual meanings of the sample terms.

In close connection with the concept of *payee* we introduced the concept of *payable groups*, that is, the groups of people to get rewarded or to receive the remuneration. These may be traced within all social strata and we need to consider them for the proper organization of the raw documentary information.

These groups have been identified by analyzing the data on all the categories of people who are mentioned as having been paid off and by ranking them according to some unifying criteria. And, though imperfectly delimited, they are of substantial use to the understanding of the labor remuneration mechanism of the time, as they generally represent the areas of the „specialized“ labor.

We established a correspondence between payable groups and social groups and delimited eight such areas (in alphabetical order):

1. administration;
2. agriculture and animal breeding;
3. army;
4. crafts;
5. domestic activities;
6. education;
7. religious institutions;
8. trade.

The data in our tables include all payable groups and suggest that certain categories only get one type of payoff. We do not believe, however, that a certain type of payoff was specific to a certain category of people; each type of payoff was available to every payable group.

In this respect, a specific case is that of the boyars holding high official positions.[111]

During the first period of our concern, they would receive only *simbrie*; in the second, *leafă* was their specific type of payoff.

In both periods, *leafă*, rather than any other form of payoff, was granted to most payable groups though the number of possibilities to access it was limited. It was specific to those domains pertaining to the state or to the court, that is, administration, army, religious institutions, crafts and education, over both target periods, and also domestic activities, over the second.

In other fields, not dealt with by the state and where labor relations were strictly a matter between employees and employers (individual or community), such as agriculture, animal breeding and trade, other terms than *leafă* are encountered: *simbrie*, *plată*, *hac*. They all are used for all these fields.

Moreover, in most fields of specialized labor, labor relations display several levels, which co-exist over both periods.

The *nature of the labor* is more often mentioned in the documents from the second period, mostly in connection with the term *plată*.

Though we could not strictly associate a certain type of labor with a certain type of payoff, some elements are self-evident. Over both periods, *leafă*, for instance, rewards

[111] On this issue, an important insight is given by the specifications of Constantin C. Giurescu: „In the first centuries of our [Romanian, our note] state's existence, the fundamental criterion for nobility was landowning: a boyar was whoever owned an estate, irrespective of its dimension... Of course, still boyars, and even very important ones, were the high officials with the princely court, those who administered the country, collected taxes, made justice and led the army... Yet as time went by, as the state organization became more complex and the fiscality higher (due mostly to the increasing harshness of Ottoman suzerainty), the importance of the position held by a boyar also increased... In the time of Dimitrie Cantemir [1716 – before the Phanariotes, our note], estate and position held equal importance in granting the nobility... but landowning alone was no longer enough to confer the status of 'boyar' ... During the reign of Constantin Mavrocordat, this process had come to its conclusion: boyars are only those who hold, or had held positions in the state administration, army, or with the court. The classification of the boyars by the Prince is based exclusively on this criterion, as the reform of Constantin Mavrocordat [1739 – Phanariote, our note] established the position, instead of the estate, as a sole criterion of nobility.“ (*Istoria Românilor*, III_2, 715-718; 467).

almost exclusively work performed for the benefit of the state or of the reigning prince. A similar usage was identified for ***venit***.

Other types of remuneration, such as ***simbrie***, ***plată*** or ***hac***, reward work performed for the benefit of the state (not for the prince), and also of any private person or community. We must say, however, that in the first period ***simbrie*** and ***plată*** were also used for the domestic staff with the princely court.

Concerning the type of labor agreement between employee and employer, a relevant distinction is the one between *permanent* vs. *temporary* jobs, though, once again, it does not have an absolute relevancy.

Thus, ***leafă***, but also ***venit*** and ***simbrie*** are mostly used with permanent, long-term activities, while ***plată*** is rather specific to odd, temporary jobs. This is why the word can be frequently met in *zapise*, which are documents that record exactly this type of activity.

We encountered, however, the opposite situation, too, when ***plată*** was used for long-term engagements. On the other hand, ***simbrie*** and, more seldom, ***leafă*** may be encountered in connection with short-term jobs.

The *person who grants the remuneration* is exclusively the prince, with official, state or court employment, that is, with ***leafă***, or any other term used in connection with such jobs. Any other employer, be it a community (professional, religious or territorial), or a private person who benefits from the work performed, may grant the other forms of payoff. Sometimes, a person belonging to a community was employed and paid by a private employer.

The cases when ***leafă*** was paid by a private person or community were very rare as compared with the large majority of the cases; even then, the activity had a collective character.

Leafă was sometimes paid through a *commissioner* of the prince, who executed the princely disposition; this is explained by its being granted through official decision.

With communities as employers, there were two ways of obtaining the money: either all at once, from a community commissioner, or sometimes by contribution from each member of the community.

The second way was specific to ***simbrie*** (it is rarely mentioned in connection with ***plată***, ***venit*** or ***hac***, and only once with ***leafă***) and was usually characteristic for religious communities.

The *remuneration funds* are rarely mentioned in the first period. In the second one, the reference is more specific, denoting a constant concern of the princes to ensure regular and timely remuneration for the services received.

A special fund as well as other forms of money gathering is created at this time for the payment of ***leafă*** and for other expenses.

The *duration* of the work period for which the payoff is granted is erratic. There is no standard interval for payment at this time. When the sources are explicit enough, we may distinguish between time as measure for the calculation of the remuneration and the actual time of the piecework that is rewarded.

In general, ***leafă*** is a monthly payment, while in most other cases we deal with periods, which may be reduced to a month (irrespective of occasional delays in the actual payment). ***Simbrie*** indicates the early income, while ***plată*** is a daily or piecework payment.

The *mode of payment* refers to individual (specific to both periods and for all terms) or collective payment (with ***leafă***, over the first period only, but over both periods with other terms, e.g., ***simbrie*** or ***plată***).

Payment depends on the amount of labor with some terms only, e.g., with ***plată***, over either period, or ***simbrie*** and ***leafă***, over the second (with ***simbrie*** and ***plată***, the payment may also depend on the quality of the labor).

As a rule, the payment is established as a fixed amount over a certain time period. However, it may be raised or, more rarely, diminished. The increase does not have a

periodic or regular character, being at the complete discretion of the employer (the prince mostly, but also private persons or communities).

In the first period, the practice is mentioned only once, for *leafă*; in the 18th century, on the other hand, it is mentioned frequently, mostly in connection with *leafă*, but also with the other terms.

The *nature of the payoff* depends upon the actual content of the reward. It may consist exclusively of money, as (most frequently) is the case with ***leafă, simbrie, plată, hac*** etc., or, often enough, especially in the second period, of a combination of money and other forms of compensation. This combination does not have a regular or systematic character, though.

Our research reveals that there is no strict relation between the term used to designate payoff and other criteria (payable group, nature of the labor, type of employer, etc.).

However, preference for some terms may be noticed, used in relation to some classes of people. These include less numerous groups such as the boyars employed in the administration, or with certain employers, such as the reigning prince. ***Leafă*** and ***venit*** used in connection with high official positions are two examples.

The above information leads us to the conclusion that the key element in the labor-reward relationship was neither the category of employee, nor the nature of the labor performed, but the type of labor contract, hence the type of employer.

As concerns the „legal" form of employment, it consists of an engagement between the two parties involved in the labor/payment relationship and may take the form of *decizie* or *învoială*, depending on whether the labor relationship is official, private or collective.

The princely decision (*decizie*) is the usual way of granting the *leafă*, as the beneficiaries were appointed by the prince to their respective positions within the state or with the court staff. The other forms of reward, too, may be granted this way, but they may also be the result of a mere agreement (*învoială*) between parties.

When the issue is settled by decision, the payer is the prince or, more rarely, the leaders of a religious community; when it is settled by agreement, the payer is a private person or a community, and very seldom the prince.

The data show that the two forms of engagement are expressed by different linguistic expressions involving the frequent and discriminate use of terms belonging to the conceptual fields of either „decision" or „agreement."

The idea of decision, though it may be encountered with other forms of payment, too, is the defining element with ***leafă***.

On the other hand, with ***simbrie***, ***plată*** or ***hac*** we encountered the concepts (related to that of agreement) of *contribuire* (contribution) and *cisluire*,[112] mostly with respect to labor performed for communities.

On the basis of etymological considerations, we assume that *contribuire* is specific to ***simbrie***, while *cisluire* is related to ***hac***.

The numerous cross-references among the terms under discussion prove that the employer did not always have the liberty to choose the type of payment to grant; thus, under perfectly identical circumstances (same type of work, same payable group) the payment could be either as ***leafă***, or as ***simbrie*** or ***hac***.

Sometimes the type of engagement or the category of the employer makes all the difference, as is the case with positions with the princely court vs. the same labor performed for private employers, or with permanent official positions vs. temporary, odd jobs.

---

[112] *Cisla* was the practice of collective taxation by which a global tax was established for an entire village, which was to be paid by its inhabitants through proportional contribution according to the actual means which each of them had at their disposal; or, as they used to say in the time of Constantin Mavrocordat, „Cisla is good for, who owns, gives." (See Constantin C. Giurescu, op. cit., 636).

Some of the samples suggest a stylistic variation in the use of two or three terms for the same payment (especially in administrative documents).

In our opinion, the data show that, at a certain moment, the terms ***leafă, simbrie, plată***, and, to a certain extent, ***hac***, had a very similar linguistic status. The proof stands in their alternate occurrence under similar circumstances, as well as in the status of the neutral term acquired by ***plată***, which made it cover almost the entire semantic area of the payoff related terms (including that of ***leafă, simbrie,*** and ***hac***).

It follows that the words which belong, by their meaning, to the semantic field of *labor performance and payoff,* acquire different meanings in relation to the selected criteria. Thence, the peculiarities of the usage of these terms may be considered the defining traits of their semantic value for our period of interest.

The presentation of the key-terms was made synthetically, based on the criteria exposed as follows:

Leafă is thus defined as the type of payoff consisting of a sum of money paid by an official employer (prince, state, institution or, rarely, a community), on the basis of a decision (mediated by a commissioner), at regular intervals (usually a month), to any category of persons who perform any activity for the benefit of the state, the people or the prince (excluding agriculture and trade). Even when private persons do the actual paying, those who receive the ***leafă*** perform an activity for the benefit of the public.

Simbrie, plată, and ***hac*** stand for types of remuneration consisting of a sum of money granted over a certain time interval to any category of people, by an official or private employer or by a community, based on a decision or an agreement.

They reward any type of activity performed for the benefit of the state, a private person, or of the community (for the benefit of the prince – rarely, with ***simbrie*** alone, and then only in the 17th century).

The results of our research are significant for the evolution of the relationship between different specific terms, especially between ***leafă*** and ***simbrie.***

The onomasiological perspective on the linguistic evolution of these two terms and on their relationship gives a new insight into the economic and social situation in the Romanian Principalities in the 17th – 18th centuries.

From the two subperiods of our study, the second provides a more complex and comprehensive picture of the term ***leafă.***

While in the 17th century the term was specific to the army (where it corresponds to its etymology), in the 18th century it became the current term with the princely chancellery, for remuneration due to those performing different activities at the court or in the administration. Gradually, it replaced ***simbrie***, which used to be the term for the remuneration of such jobs in the 17th century.

Until the Phanariote reigns, ***simbrie*** was mainly characteristic of the administration, being used to designate the remuneration received by those employed in this field.

Every clerk of the princely court received this form of remuneration, whether they worked for the state or for the prince, including the boyars of different ranks (according to the information preserved in the registers of the treasury of Prince Constantin Brâncoveanu). At Brâncoveanu's court these people received ***simbrie*** and not ***leafă***; we think this must have been the case throughout the entire 17th century.

On the other hand, as shown above, in the 18th century all these categories were repaid with ***leafă. Leafă*** replaced ***simbrie*** and became the preferred term for jobs at the court.

Thus, ***leafă*** underwent a shift in the area of its usage, which resulted in a change in its meaning. Observe that in the 18th century, the same activity, performed by the same category of persons, was paid off differently, depending on whether it was done for the court or for other employers.

In the 18th century, the boyars employed in the administration, the clerks working for the state or for the prince were remunerated exclusively by *leafă* (often associated with other forms of payoff). We considered the category of boyars to represent a subgroup of the administrative apparatus; at the same time, it constituted a major part (the largest in number) of the staff with the court.

It follows that the semantic field of *leafă*, emancipated from the boundaries of the military field, underwent a significant extension: all those involved in a labor relation with the prince or with the state were remunerated with *leafă*. The specific field of the *leafă*, which was in the 18th century the *administrative* one, covered those activities relating to the effective functioning of the state and of the court.

Unlike *leafă*, which had a rather singular usage from its very first mentions in documents, and which maintained this characteristic over the second period as well, *simbrie* displayed a higher degree of diversification in meanings.

This feature also appears in the specific usage of *simbrie*: it is used for a wider range of labor relations than was the case with *leafă*, and for a larger scope of activities (though not categories of employees).

The fact that *leafă* is used, as early as the end of the 16th century, for other fields than the army (court, administration, education, church), though to a lesser extent, makes it easier to understand its evolution to the 18th century.

The term disappears from documents for almost 40 years, which corresponds, in our opinion, to the period when it undergoes this shift in meaning and usage.

Leafă is preferred to other terms (*simbrie, plată, hac*), that is, it is the term of choice, in official documents when the labor is performed for the benefit of the state or of the prince.

It is nevertheless true that the other terms, too, (*simbrie, plată, hac*) are used for such activities. Yet they are also used in other contexts, for the remuneration of work performed for private employers or communities, which is not the case with *leafă*.

Together with its basic meaning (of remuneration for labor performed under the conditions mentioned above), *leafă* (and *leafă* alone) also acquired, in the second period only, another meaning: that of privilege offered on other grounds than as a payoff for the work performed (favor or advantage).

Its granting was entirely at the discretion of the prince and the semantic process through which the term acquired, in the last quarter of the 18th century, the meaning of „privilege" has never been studied so far, as is the case with the entire labor/payoff issue.

This fact sheds new light on the term *leafă*, just as the concepts of *învoială* (agreement), *contribuire* (contribution), *cisluire* (collection, taxation) illuminate terms like *simbrie*, *plată* or *hac*. This new meaning of *leafă*, which appeared rather late in our target period, is still subordinated to the same concept of „decision," which determines its payment, and has the same official character with regard to the type of labor relations and employer.

Our study thus makes up for the lack of information regarding this period and fills it in order to provide – it is our hope – a more accurate picture of the reality reflected by the documents.

At the time, the system of remuneration was far from simple. Its evolution reflects the beginnings of the process of transformation and modernization in the Romanian Principalities in the 18th century, especially after 1740.

This process was connected to the existence, from the very beginning, of two parallel types of payoff, both dating from the same time period according to documentary accounts. The two payoff categories are:

- a payoff obtained in exchange for a pre-determined task, performed on the basis of an employment agreement; that is, which is subsequent to the performance of a certain job;

- a payoff granted on other grounds, either moral or social (charity, help, favor, gratitude, friendship, vassalage, etc.) and which has no direct relation to labor. (observe that such considerations may interfere with the actual payoff due for the work performed).

These two types regard the payoff in itself, from the point of view of the payer and his/her motivation to give it.

On the other hand, due to the fact that, at that time, the issue of labor payoff had connotations different from today's – the concept of „remuneration" seems to be a modern innovation – the ways of paying it and the various terms used to designate it are not only different, but also more complex and intricate. The entire system of rewarding was to a large extent different from what it is today and the concepts involved came from different semantic areas.

The reason for this difference is that there was no institutionalized or generalized (state level) labor system to determine the way in which work was to be paid off. The structure of the Romanian economy (basically a natural, feudal economy) did not allow it at the time. Certain areas of the social life alone (the court and the army) made room for a systematic use of the concept of „remuneration" and only at first in connection with some categories of people.

Gradually, the concept gained ground and evolved toward its current meaning; yet, at the time, it was understood somehow differently from what we understand today by „remuneration" or „payoff." There are, in fact, two ways of understanding it, from the viewpoint of its content, as well as from the one of the person who gives it, namely:

- one which corresponds to the current meaning of the concept of „payoff," and which is closer to the modern one of „remuneration," being connected to the one of „employment" (as it was used at that time);
- one which corresponds to an older system, which probably also co-existed with the former over the entire period. It consisted of the official granting by the employer, not of a form of payoff, but of the *right* to get, as a reward, *something* entirely different from what we usually understand by *payoff* today.

This *something* usually represented a source of income and could consist: of a right to have at one's disposal fiscal obligations (taxes), shares, fines, mandatory gifts, damages, services, privileges etc., and was granted not only by the actual employer (and the only one who had the right to reward), who was always the prince, but also by other persons too, acting in his name and who were not the employers (e.g., by higher officials to their subordinates). These were either persons holding positions related to the attributions mentioned above, or subordinates of the former; they all were officially appointed by the prince.

The first type of earnings was specific to all three types of labor relations: official, private, and community-related (the employer was the prince, a private person or a community).

The second type was only specific to official (seldom collective) labor relations, the prince in person or through a commissioner, being the only one to grant the right to another form of reward.

The two types of earnings might have been concomitant and not successive, if we consider that the documents mention both types from the very beginning for different categories of people. They are connected to the two categories belonging to the two areas of the social life where the concept of „payoff" was most manifest: the former, for the military, the latter, for the boyars employed in the administration.

Both types of earnings were institutionalized in our period of research; that is, they were officially accepted and equally spread. They reflect the stage in the evolution of the

Romanian society at that time, which is one of modernization of the concept of „payoff." The concept begins to take shape at this time, and so does the need for money that the princes begin to experience more and more intensely.

We could not discern any precedence of one type of payoff over the other; however, we identified a clear tendency to abandon the second one and extend the first. It appears so from the evolution in the use of terms *leafă* and *venit*. Their relationship is characteristic of the entire process of rewarding at the time, when the idea of money – payoff got generalized in every field of social life.

We could actually say that these two are the key-concepts of the semantic field: *leafă*, because it designates a type of payoff which corresponds to the current meaning of the term (the payoff which is due for a performed labor), and *venit* (approximate <income>), because it designates a type of earnings different from actual payoff, consisting of a job, a privilege, etc. The distinction is relative though, as neither *leafă* nor *venit* was strictly used as such. As we have seen, the *venit* could consist of leafă, associated or not with other sources of income, while *leafă* could represent the actual *venit*.

The difference in usage between these two terms may explain why *venit*, and not *leafă*, was the one to be used in connection with the person of the prince.

As the right to collect a tax, fine, mandatory gift etc., was a form of reward at the time, these were sources of income in that period. The respective source of income could also constitute a *venit* (revenue) according to the initial definition of the concept (= any source of income, based on the right to have at one's disposal this income). The practice of using these words as terms designating sources of explains the „migration" of various terms from other semantic fields to that of labor payoff.

Inasmuch as all these terms are related to the concept of payoff, they share common features, reflecting the same idea viewed from different angles.

This observation is easy to check on with the terms designating actual forms of payoff, but also with *venit*, namely when the terms show apparently unrelated alternative occurrence in documents. In reality, each term stands for a particular aspect of the same basic concept of „payoff." Hence, the existence of various forms of payoff and their relative capacity to replace one another.

Though in our endeavor we have been often confronted with the difficulty of establishing discriminating criteria and identifying strict rules in the use of different forms of payoff, we think we have succeeded in realizing a more exact and accurate picture of the concrete facts, as well as of their semantic interpretation.

Meanwhile, we hope we have succeeded in providing an overview of the extensive process of modernization of the Romanian Principalities in the Phanariote age. The large number of reforms promoted in almost every field of state and social organization testify to a great attention paid to the transformation of the different compartments of society: education, health care, justice, administration, real estate, transportation, mail, finance, customs, etc., not to mention the princely court, which acquired an entirely new aspect. These social and economic transformations led to a more complex structuring of the late medieval society and initiated its modernization and passage to capitalism. These changes are also reflected in the vocabulary, in the new usage of the terms and concepts related to labor and labor payoff.

This enterprise convinced us that the stage attained in the performance and repayment of labor constitutes an indicator of the degree of development of Romanian feudal society.

And whatever interest we may succeed in raising in this issue, a topic never properly studied so far, will be a most rewarding „payoff" for the author of this book.